

Terörizmin Anatomisi: Psikolojik, Sosyal ve İdeolojik Bir Sentez



Terörizmin Anatomisi:
Psikolojik, Sosyal ve İdeolojik Bir Sentez

Terörizmin Anatomisi:
Psikolojik, Sosyal ve İdeolojik Bir Sentez

Dr. Nedim Havle
Psikiyatri Uzmanı

İstanbul Kültür Üniversitesi

Katalog Bilgisi:

Terörizmin anatomisi: psikolojik, sosyal ve ideolojik bir sentez / Nedim Havle. – İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, 2025.

s. ; cm. (İstanbul Kültür Üniversitesi Yayın No;340)

978-625-8180-57-2

I. Terörizm – psikolojik yönleri II. Terörizm – sosyolojik yönleri

Bu kitabı Türkiye'nin yarınına, bölgemizin geleceğine ithaf ediyorum.

Sunuş

“Terör, ideolojinin yankı bulduğu psikolojik çatlakta başlar.”

Bilimsel üretimin en kıymetli tarafı, karmaşık olguları açıklıkla ortaya koyarken aynı zamanda okuyucunun zihninde yeni kapılar aralayabilmesidir. Bu anlayışın somut bir örneğini yansıtan eser, akademik sınırların ötesine geçerek insan ruhunun karanlık ve çoğu zaman göz ardı edilen koridorlarına cesaretle yöneliyor; özgünlüğü ve düşünsel derinliğiyle etkileyici bir yolculuğa davet ediyor. Terörizmin Anatomisi: Psikolojik, Sosyal ve İdeolojik Bir Sentez, terörizmin tarihsel ve yapısal katmanlarıyla birlikte bireyin zihinsel dönüşümünü, aidiyet arayışlarını, travmalarını ve ideolojik çekimlerin psikodinamiğini detaylı bir biçimde ele alıyor.

Karşınızda, terörizmin psikolojik ve sosyolojik boyutlarını yalnızca akademik bir dilin nesnel tonuyla değil; yaşanmışlıkların izini sürebilen, bireysel kırılganlıkları sezgisel bir ustalıkla çözümleyebilen, insan doğasını güçlü bir içgörü ve analitik bir bakışla ele alan sıra dışı bir çalışma duruyor. Sayfaları çevirdikçe, terörün dışsal bir güvenlik meselesi olmasının yanı sıra bireyin iç dünyasındaki kırılmalar, bastırmalar ve yönelimlerle nasıl biçimlenebildiğini görme fırsatı bulacaksınız...

Yazar, bu kitapta terörizme ilişkin yerleşik söylemleri sorgulayarak; konuyu psikolojinin büyüteciyle, sosyolojinin geniş açısıyla ve güvenlik çalışmalarının stratejik bakışıyla yeniden çerçevesiyor. Freud’un bastırılmış dürtü ve bilinçdışı süreçlerle açıkladığı bireysel yönelimler ile Fromm’un otoriter karakter analizini birleştirerek, radikalleşme sürecinin nasıl geliştiğini açıklıyor. Yazarın kaleminde, yalnız aktör teröristlerinin sessiz çılgılığı, intihar eylemcilerinin içsel çatışmaları, aşırılığa sürüklenen kadınların öyküleri ya da dijital çağda radikal propagandaların etkisi; salt kavramsal başlıklar olmaktan çıkıp, insanın en kırılğan yanlarını ortaya koyan hikâyelere dönüşüyor.

Eserdeki her bölüm, titizlikle seçilmiş güncel alanyazın ve kuramsal altyapı ile desteklenerek ilerliyor. Terörizmin kökenleri bilimsel bir derinlikle irdeleniyor, bireyin içsel çatışmalarının anlamlandırılması amacıyla Lacan’ın psikanalitik düşünce bağlamında özne kuramına başvuruluyor. Terörist

Davranışın Bilinçdışı Dinamikleri, Radikalleşme Süreci ve İntihar Terörizmi bölümlerinde; savunma mekanizmaları, travmatik geçmiş, anlam arayışları ve bilinçdışı süreçler bütünlüklü bir yaklaşımla ele alınıyor. Bununla birlikte Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı ile şiddetin model alınarak yeniden üretimi açıklanırken; Dunmore ve arkadaşlarının bilişsel çarpıtmalar yorumuyla da bireyin gerçekliği nasıl saptırdığı tasvir ediliyor. Bireysel psikolojiyle sınırlı kalmayan bu analizler, grup psikolojisine uzanarak terörist örgütlerin liderlik yapıları ve grup dinamikleri ekseninde psiko-sosyal bir perspektif sunuyor.

Kitap, ideolojilerin birey üzerindeki dönüştürücü ve yıkıcı etkisini çarpıcı biçimde gözler önüne seriyor. İdeolojinin Karanlık Yüzü, Aşırı Sağ Terörizmi ve İslam Dışı İnanç Sistemlerinde Aşırılık bölümlerinde, şiddet üretiminde ideolojik motivasyonun oynadığı rol, tarihsel ve güncel örneklerle tartışılıyor. Reich'in bireyin ideolojik aygıtı dönüşme aşamaları ile medyanın birey üzerindeki hegemonik gücü vurgulanıyor. Kadınlar ve Terörizm ile Kültür ve Terörizm başlıklı bölümlerde, kültürel anlatıların ve sembolik dünyaların terörizm üzerindeki belirleyici etkisi betimleniyor.

Yalnız Aktör Terörizmi ile Terörist Ağlar ve Dijital Çağda Terör Propagandasıyla Mücadele bölümlerinde klasik güvenlik paradigmalarını dönüştüren yeni terörizm biçimleri incelenirken; Terörizm ve Propaganda ile Terörizme Yönelik Önleme ve İstihbarat Faaliyetleri bölümlerinde ise modern çatışmaların zihinler üzerindeki tesiri değerlendiriliyor. Bireyin terörist olma yolculuğu açıklanırken; terörizmin örgütlenme, propaganda ve eylem süreçleri, dijital çağın erişim ve etkileşim olanakları bağlamında mercek altına alınıyor.

Kitap, terörizmle mücadelede psikolojinin kuramsal düzeyde ele alınmakla yetinilmemesi gerektiğini savunuyor; bu disiplinin uygulamaya dönük çalışmaların tüm safhalarında etkin biçimde değerlendirilmesi gerektiğini anlatıyor. Bu doğrultuda bilhassa Radikalleşmeyi Önleme Programları ve Terörle Mücadelede Psikolojinin Yeri, günümüz güvenlik prosedürlerine uyarlanması gereken çok değerli bakış açıları sunuyor.

Uzman bir psikiyatristin kaleminden çıkan bu eser, bireyin ruhsal çatışmalarını, kimlik krizlerini ve aidiyet arayışlarını büyük bir incelikle ele alıyor. Her paragraf, okuyucunun zihninde yeni bir pencere açıyor; kimi zaman empatiyle kimi zaman sorgulamayla okuyucuyu metnin içine davet ediyor. Bu yönüyle eser, akademik literatüre katkı sağlıyor, politika yapımcılar ve sahadaki uygulayıcılar için yol gösterici bir nitelik taşıyor.

Bu çalışma okuyucuyu pasif bir bilgi tüketicisinden çıkarıp, aktif bir düşünür hâline getiriyor. Zira kitap, terörizm geçmişine ışık tutmakla kalmıyor, karanlık yapıların geleceğine yönelik güçlü sorular sormamıza olanak tanıyor: Toplumsal kutuplaşmalar, bireyin aidiyet arayışını nasıl istismar ediyor? Radikalleşme sadece bireysel bir sapma olarak mı görülmeli? Bireyi aşırılığa ve teröre toplumsal kırılmalar mı, sistematik ideolojik kodlamalar mı daha hızlı yönlendiriyor? Dijital çağda propaganda ile bireyin psikolojisi nasıl şekilleniyor? Bu sorulara ve benzerlerine verilen cevaplar, yazarın kuramsal kavrayış ve çok kapsamlı düşünme becerisiyle harmanlanmış şekilde eserde karşılık buluyor.

Nedim Havle'nin bu eseri küresel teröre ilişkin tatminkâr bilgi aktarımıyla, okuyucuyu düşünmeye sevk ediyor, sorular sorduruyor, sorguluyor ve akademik üretimi teşvik ediyor. Klinik psikiyatri bilgisinin sağladığı derinliği, sosyal bilimlerin disiplinlerarası yaklaşımıyla bütünleştiren yazar; yalnızca bugünün terör olgusunu değil, geleceğin terörizm ideolojisini de çözümlemeye olanak tanıyan kuramsal bir yapı inşa ediyor. Dijital çağda aşırılıkçı yapıların propaganda ve radikalleştirme süreçlerinin nasıl kurgulandığını ortaya koyan vaka analizleri, okuyucuyu somut örnekler üzerinden eleştirel ve analitik bir düşünme pratiğine yönlendiriyor.

Kuramsal donanım ve mesleki tecrübenin satır aralarında hissedildiği bu eser, akademisyenlerden güvenlik uzmanlarına, adli birim çalışanlarından öğrencilere kadar geniş bir yelpazeye hitap ediyor. Terörün oluşum nedenleri, ideolojik temelleri ve psikolojik süreçleriyle mücadele yöntemlerini bütüncül bir biçimde ele alıyor. Dahası, bireyin psikoloji ve sosyoloji öğretilerine vakıf olmadan, nasıl karanlık ideolojilerle ve terör örgütleriyle temas edebileceğini;

bilinçdışı arayışlarla nasıl savrulabileceğini etkileyici bir anlatımla ortaya koyuyor.

Bu çalışmayı okurken, bilimsel titizlikle biçimlenmiş bir entelektüel emeğin, kamusal duyarlılıkla nasıl bütünleştiğine tanıklık etmenin gururunu yaşadım. Bilime ve topluma referans niteliğinde bir kaynak oluşturan, terörizmin psikolojisine dair hâlâ çözüm bekleyen sorulara stratejik bir kavrayışla yaklaşan bu çalışmayı, sizlerle paylaşmak hem akademik hem toplumsal düzeyde gerçek bir memnuniyet vesilesi...

Doç. Dr. Atalay BAHAR

Ön Söz

Bu kitap, küresel bir sorun olan terör ve terörle mücadele süreçlerinin karmaşık ve çok katmanlı doğasını anlama ve analiz etme çabamın bir ürünüdür. Bu zorlu yolculukta, konunun pek çok farklı veçhesini ele almaya, okuyucuya geniş bir perspektif sunmaya gayret ettim. Kitabın bölümlerini oluştururken, bazı konuları okuyucuya alan dışı temel bilgileri sunmak amacıyla daha kısa tutmayı tercih ettim. Bu bölümler, daha derinlemesine analizlere bir zemin hazırlama amacı taşımaktadır. Diğer yandan, özellikle güncel akademik tartışmaların ve araştırmaların yoğunlaştığı bazı bölümleri ise olabildiğince detaylandırmaya, en yeni ve kapsamlı bilgileri sizlerle paylaşmaya özen gösterdim. Amacım, terörizm gibi dinamik bir olgunun en güncel görünümünü yansıtabilmektir.

Bu çalışmanın temel dayanak noktası ağırlıklı olarak psikoloji bilimi oldu. Terörist davranışın altında yatan motivasyonları, radikalleşme süreçlerini, propagandanın etkilerini ve terörün birey ile toplum üzerindeki psikolojik sonuçlarını anlamak, analizlerimin merkezinde yer aldı. Ancak, terörizmin sadece psikolojik bir olgu olmadığının bilinciyle, sosyoloji, politika bilimi, iletişim çalışmaları ve bilişim teknolojileri gibi farklı disiplinlerden de beslenerek konuyu zenginleştirmeye çalıştım. Bu disiplinlerarası bakış açısının, olgunun bütüncül bir şekilde kavranması için elzem olduğuna inanıyorum.

Okurken fark edeceğiniz üzere, bazı konuların ve kavramların birbiriyle organik bağlantıları bulunmaktadır. Bu nedenle, belirli temaların birden fazla bölümde farklı açılardan ele alındığını görebilirsiniz. Böylesine kapsamlı ve girift bir konuyu işleyen bir kitap için bu durumun olağan ve hatta gerekli olduğunu düşünüyorum; zira bu tekrarlar, konular arasındaki bağlantıların daha net görülmesine ve bütüncül bir anlayışın pekişmesine hizmet etmektedir.

Bu kitabı hazırlarken en çok önem verdiğim hususlardan biri de okuyucunun konuyla ilgili kapsamlı bir bilgiye ulaşabilmesiydi. Bu amaçla, çok sayıda ve detaylı dipnot eklemeye özen gösterdim. Buna ek olarak, her bölüm başlığının

altına, o konunun özünü veya ruhunu damıtan kısa, özgün ve edebi birer cümle yerleştirdim. Niyetim, bu detaylı dipnotlar ve ana fikri yansıtan bu özgün cümleler aracılığıyla, konuyla ilgilenen herkesin, öğrencilerden akademisyenlere, politika yapıcılardan genel okuyucuya kadar geniş bir kesimin, farklı kaynaklara başvurma ihtiyacını en aza indirerek bu kitaptan azami ölçüde faydalanabilmesini sağlamaktır.

Şunu içtenlikle ifade etmeliyim ki, bu kitap benim için zorlu, zahmetli ve büyük bir emekle, adetailmekilmek dokuduğum bir çalışma oldu. Bu uzun ve meşakkatli süreçte, zaman zaman tüm ilgimi ve enerjimi bu kitaba yöneltmem gerekti. İşte bu dönemde, yoğunluğum nedeniyle belki de ilgimi ondan esirgediğim, ancak Daima yanımda hissettiğim, Umudumu hiç kaybettirmeyen, Ruhuma iyi gelen ve Uğruna her şeye değecek o eşsiz varlığa sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Onun varlığı, bu zorlu süreçteki en büyük motivasyon kaynağım oldu.

Umarım bu kitap, terörizm gibi karmaşık bir konuyu anlamak ve bu küresel sorunla mücadelede daha bilinçli yaklaşımlar geliştirmek isteyen herkese bir nebze de olsa ışık tutar.

05.05.2025

Nedim Havle

Özgeçmiş

Nedim Havle, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra psikiyatri alanındaki uzmanlık eğitimini Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde tamamlamıştır. Kariyeri boyunca Silivri ve Metris ceza infaz kurumları ve devlet hastanelerinde çalışmış, aynı zamanda akademik bir rol üstlenerek İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Halen İstanbul Kültür Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi kadrosunda lisans ve lisansüstü düzeyde ders vermeye devam etmektedir. Adalet Bakanlığı ve Yeşilay'da eğitimci olarak katkıda bulunan Nedim Havle, İstanbul Fizik Tedavi Eğitim ve Araştırma Hastanesi uzman kadrosundadır ve haftanın belirli günlerinde Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda psikiyatri hizmeti vermektedir. Mahkemelerde ve ceza infaz sisteminde ruh sağlığı hizmetleri alanında uzmanlaşmıştır. Akademik kariyerinde, suçun nedenleri ve önlenmesi, suçlu tedavisi ve rehabilitasyonu, terörizm, istihbarat analizi, politik psikoloji, psikolojide davranış ve kişilik değerlendirmesi, madde bağımlılığı ve adli psikoloji gibi çeşitli alanlarda dersler vermekte ve araştırmalar yürütmektedir. Ayrıca Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı kapsamında yaptığı çalışmalarla toplumsal ve bireysel düzeyde farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır.

İÇİNDEKİLER

TERÖRİZMİN TANIMI VE TARİHSEL PERSPEKTİFİ.....	22
Terörizmin Tanımlanmasındaki Güçlükler ve Temel Özellikleri	23
Yasal Tanımlar ve Uluslararası Hukuk.....	24
Modern Terörizmin Tarihsel Evrimi	28
Sömürgecilik Karşıtı Dalga (1945~1965)	31
Yeni Sol Dalgası (~1968~1990).....	33
Dini İstismar Eden Dalga (1979-Günümüz)	35
Terörizm Tipolojileri: Sol ve Milliyetçi-Ayrılıkçı Karşılaştırması	37
Sonuç	38
Kaynaklar.....	40
TERÖRİST DAVRANIŞIN BİLİNÇDİŞİ DİNAMİKLERİ	43
Kuramsal Yaklaşım.....	44
Neo-Klasik Psikanalitik Çerçeve.....	45
Wilhelm Reich	45
Erich Fromm	46
Anna Freud	49
Hanna Segal.....	51
Carlo Strenger.....	53
Post-Yapısalcı Etkileşimler	54
Jacques Lacan	54
Michel Foucault.....	57
Julia Kristeva	59
Nesne İlişkileri Çerçevesi.....	60

Wilfred Bion.....	62
Otto Kernberg.....	63
Peter Fonagy ve Anthony Bateman.....	64
Vamık Volkan.....	66
Ego Psikolojisi Çerçevesi	67
Heinz Kohut	68
Bütünleştirici Psikanalitik Çerçeveler	68
“Beyin Yıkama”	69
Terörist Liderin Psikolojik Profili	75
Sonuç	81
Kaynaklar.....	83
RADİKALLEŞME SÜRECİ	88
Moghaddam'ın "Terörizme Giden Merdiven" Modeli.....	89
Kruglanski'nin Anlam Arayışı Teorisi ve Radikalleşme Süreçleri	96
NYPD Raporu Bağlamında "Batı Tarzı" Radikalleşme Süreci	101
Wiktorowicz'in Radikal Gruplara Katılım Modeli	106
Borum'un Perspektifinden Radikalleşme	112
Siyasi Radikalleşmenin Mekanizmaları.....	116
Bireysel Düzeyde Radikalleşme.....	116
Grup Düzeyinde Radikalleşme.....	118
Kitle Düzeyinde Radikalleşme.....	119
Sonuç	121
Kaynaklar.....	122
YALNIZ AKTÖR TERÖRİZMİ	128
Kuramsal Çerçeve.....	129

Bireysel Eylemin Dinamikleri	132
Motivasyondan Eyleme Geçiş.....	134
Motivasyon Kaynakları ve Kimlik Kaynaşması	135
Sonuç	136
Kaynaklar.....	137
İNTİHAR TERÖRİZMİ	140
İntihar Teröristlerinin Psiko-Demografik Profili	141
Biyolojik ve Evrimsel Perspektifler	148
Sonuç	152
Kaynaklar.....	153
ETNİK TERÖRİZM	157
Kavramsal Çerçeve	157
Etnik Terörizmin Sürdürülmesinde Araçlar	163
Sonuç	166
Kaynaklar.....	167
AŞIRI SAĞ TERÖRİZM	170
Aşırı Sağ İdeolojilerin Kavramsal Haritası	171
Şiddeti Tetikleyen Faktörler ve Hedef Profilleri.....	175
Aşırı Sağ Şiddetin Yapısı	176
Ulusötesi Bağlantılar	178
Sonuç	182
Kaynaklar.....	183
İSLAM DIŞI İNANÇ SİSTEMLERİNDE.....	186
AŞIRILIKÇI HAREKETLER.....	186
Hristiyanlık Bağlamında Dini Referanslı Şiddet ve Terörizm	187

Yahudilik İnancı Çerçevesindeki Aşırılıkçı Şiddet.....	193
Budizm İnancı ve Şiddet Olgusu	197
Hinduizm ve Hindutva İdeolojisi Bağlamında Şiddet	200
Sonuç	204
Kaynaklar.....	205
KADINLAR VE TERÖRİZM.....	208
Tarihsel Perspektif ve İdeolojik Yelpazede Kadınların Konumu	209
Katılımın Arkasındaki Karmaşık Motivasyon Ağları.....	213
Sosyal Bağlamın Şekillendirici Gücü.....	217
Sonuç	219
Kaynaklar.....	220
TERÖRLE MÜCADELEDE PSİKOLOJİNİN YERİ	222
Psikolojik Risk Değerlendirmesi ve Yönetimi.....	223
Profilleme ve Davranış Analizi	225
Kritik Durum Yönetimi ve Müzakere	226
Araştırma, İstihbarat Analizi ve Sorgulama.....	227
Karşı-Anlatılar ve Önleyici İletişim.....	229
Toplumsal Dirençlilik, Önleme ve Barış İnşası.....	230
Sonuç	235
Kaynaklar.....	236
İDEOLOJİNİN KARANLIK YÜZÜ.....	240
Terörist İdeoloji Nedir?	241
İdeolojinin İşlevi ve Etkisi.....	245
21. Yüzyıl Terörizminde İdeolojik Manzara.....	254
Öne Çıkan İdeolojik Akımlar ve Terörizmle İlişkileri.....	255

Sonuç	284
Kaynaklar.....	285
KÜLTÜR VE TERÖRİZM.....	292
Terörizmin Anlaşılmasında Kültürel Paradigmalar	293
Kültürel Rollerin Psikososyal Dinamikleri.....	298
Liderliğin Kültürel İşlevi	301
Sonuç	302
Kaynaklar.....	303
TERÖRİZM VE PROPAGANDA	305
Terörizm ve Meşruiyet Mücadelesi.....	306
Terörist Yapılanma ve Propagandanın Rolü.....	306
Propagandanın Hedef Kitleleri ve Psikolojik Etkileri	308
Terörist Propagandanın Tematik Stratejileri.....	309
Sonuç	314
Kaynaklar.....	315
TERÖRİZME YÖNELİK ÖNLEME VE.....	317
İSTİHBARAT FAALİYETLERİ	317
Kavramsal Çerçeve	318
Stratejik Psikolojik Harekât/MISO.....	321
Operasyonel Psikolojik Harekât/MISO.....	321
Taktik Psikolojik Harekât/MISO.....	322
Psikolojik Harekâtın Özgün İstihbarat İhtiyacı	323
Teknik İstihbarat (SIGINT, IMINT, MASINT)	324
İnsan İstihbaratı (HUMINT).....	324

Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT) ve Sosyal Medya İstihbaratı (SOCMINT).....	325
Sivil-Asker İş birliği (CIMIC/CA) Faaliyetleri.....	325
Psikolojik Harekât Sürecinde İstihbaratın Uygulanması.....	326
Sonuç	333
Kaynaklar.....	334
TERÖRİST AĞLAR	338
Kavramsal Çerçeve	339
Ağlar Arası İlişkiler	351
Sonuç	354
Kaynaklar.....	355
AŞIRILIK BAĞLAMINDA RİSK VE ZARAR GÖREBİLİRLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	357
Kavramsal Çerçeve	358
Ruhsal Hastalık ve Aşırılık Riski/Zarar Görebilirliği Arasındaki Bağlamsal İlişki	361
Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)	362
Depresif Durumlar (Depresyon, Uyum Bozukluğu, Karmaşık Yas) ..	366
Manik Durumlar (Bipolar Bozukluk).....	367
Psikoz (Şizofreni)	368
Travma Sonrası Stres Bozukluğu	373
Kişilik Bozuklukları ve Aşırılıkla İlişkili Potansiyel Hassasiyetler	376
Madde Kullanımı, Bağımlılıklar ve Aşırılıkla İlişkili Potansiyel Hassasiyetler.....	388
Bütüncül Değerlendirme	391
Sonuç	393

Kaynaklar.....	394
TERÖRİZMİN BİREY ÜZERİNDEKİ.....	397
PSİKOPATOLOJİK ETKİLERİ.....	397
Terörizmin Özgün Psikolojik Dinamikleri.....	398
Travma Sonrası Stres Bozukluğu.....	399
Kronikleşme Riskinin Erken Belirteçleri.....	403
Travma Sonrası Tepkilerde Bireysel Farklılıklar.....	408
Travma Sonrası Tepkileri Anlamada Yeni Ufuklar.....	412
Diğer Yaygın Psikiyatrik Komplikasyonlar.....	416
Sonuç.....	417
Kaynaklar.....	418
DİJİTAL ÇAĞDA TERÖR PROPAGANDASIYLA MÜCADELE.....	428
Terör Propagandasının Dijital Ekosistemi.....	429
Dijital Propagandanın Küresel Sarsıntısı.....	435
Ulusal Düzenleyici Modeller: Karşılaştırmalı Bir Analiz.....	437
Yeni Zelanda.....	437
Avustralya.....	438
Kanada.....	439
Fransa.....	440
Birleşik Krallık.....	441
Almanya.....	442
Amerika Birleşik Devletleri.....	443
Mücadelenin Temel Meydan Okumaları.....	444
Alternatif ve Tamamlayıcı Stratejiler.....	448
Sonuç.....	458

Kaynaklar.....	460
RADİKALLEŞMEYİ ÖNLEME PROGRAMLARI.....	466
Radikal Gruplardan Ayrılma ve Deradikalizasyon Süreçleri.....	467
Deradikalizasyon Süreçlerini Etkileyen Faktörler.....	469
Deradikalizasyon, Rehabilitasyon ve Yeniden Entegrasyon Programları	471
Politika ve Uygulama İçin Öneriler.....	478
Kadınlarda Deradikalizasyon	480
Cinsiyete Özgü Engeller	483
Radikalleşmeden Arındırma Programlarının Küresel Bir Değerlendirmesi	487
Cezayir	488
Bangladeş.....	489
Mısır.....	489
Endonezya	491
Suudi Arabistan	492
Singapur	493
Sonuç	494
Kaynaklar.....	495
VAKA ANALİZLERİ	500
Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF) Eylemleri ve Alman Sonbaharı (1977).....	501
1995 Oklahoma City Bombalaması (Timothy McVeigh & Terry Nichols)	507
11 Eylül 2001 Saldırıları (El Kaide).....	513
2011 Norveç Saldırıları (Anders Behring Breivik).....	522
Kasım 2015 Paris Saldırıları (DEAŞ).....	527

Christchurch Cami Saldırıları (Brenton Tarrant).....	534
6 Ocak Kongre Baskını	537
İstiklal Caddesi Saldırısı (PKK/PYD/YPG)	540
Moskova Crocus City Hall Saldırısı (DEAŞ)	543
Sonuç	545
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	548

TERÖRİZMİN TANIMI VE TARİHSEL PERSPEKTİFİ

*“Anlamı, namlunun ucunda değil,
onu tutan ele uzatılan mikrofonda gizli bir kelime...”*

Küresel güvenlik gündeminin kalıcı ve karmaşık sorunlarından biri olan terörizm, hem akademik alanda hem de siyasi pratikte yoğun tartışmaların odağında yer almaktadır. Bu olgunun anlaşılması ve tanımlanması çabaları, kavramın doğasında bulunan siyasi ve ahlaki yüklülük nedeniyle önemli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Terim, sıklıkla belirli aktörleri gayri meşrulaştırma aracı olarak kullanılırken, devlet şiddeti ile devlet dışı aktörlerin şiddeti arasındaki ayrım, tanım konusundaki nesnellik tartışmalarını sürekli kılmaktadır. Bu bölümde, terörizm olgusunun çok boyutlu bir analizi sunulmaktadır. İlk olarak, terörizmi tanımlamanın önündeki temel engeller ve kavramın sıklıkla atfedilen ayırt edici özellikleri ele alınacaktır. Ardından, kavramsal zorlukların yasal tanımlama süreçlerine nasıl yansıdığı incelenecek, uluslararası ve ulusal düzeydeki hukuki yaklaşımlar arasındaki farklılıklar ve ortak noktalar vurgulanacaktır. Takiben, modern terörizmin tarihsel kökenleri ve evrimi, özellikle Rapoport'un "dalga" teorisi ve Shughart'ın yapay sınırlar perspektifi ışığında incelenecektir. Son olarak, terörizmin homojen bir olgu olmadığı gerçeğinden hareketle, farklı motivasyon ve hedeflere sahip temel terörizm tipolojileri (özellikle sol ve milliyetçi-ayrılıkçı türler) karşılaştırmalı bir bakış açısıyla analiz edilecektir. Bu kapsamlı inceleme, terörizmin karmaşık doğasını daha iyi anlamayı ve farklı tezahürlerini ayırt etmeyi amaçlamaktadır.

Terörizmin Tanımlanmasındaki Güçlükler ve Temel Özellikleri

Terörizmi tanımlamanın önündeki en büyük engel, kavrama yüklenen yoğun siyasi ve ahlaki anlamlardır. Bu durum, terimin sıklıkla belirli grupları gayri meşrulaştırmak amacıyla politik bir araç olarak kullanılmasına yol açar. Tanımlar genellikle devlet dışı aktörlere odaklanırken, devletlerin kendi vatandaşlarına veya başka devletlere uyguladığı şiddet (devlet terörü) çoğunlukla kapsam dışı bırakılır; bu da tanımın nesnelliği konusunda süregelen bir tartışma yaratır. Kritik terörizm çalışmaları gibi yaklaşımlar, bu tür devlet merkezli tanımları sorgulamaktadır (Brockhoff vd., 2012). Bu güçlükler karşın, resmî kurumlar ve akademisyenler çeşitli tanımlar geliştirmiştir. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın sıkça alıntılanan tanımı, terörizmi "ulus-altı gruplar veya gizli ajanlar tarafından, genellikle bir kitleyi etkilemek amacıyla, savaşı olmayan hedeflere karşı gerçekleştirilen, önceden tasarlanmış, siyasi amaçlı şiddet" olarak betimler (U.S. Department of State, 2009). FBI ve Savunma Bakanlığı gibi kurumlar ise bu tanıma "yasa dışı güç veya şiddet kullanımı" vurgusunu ekler. Ayrıca bu kurumlar, hedeflerin mülkleri de içerebileceğini ve güdülen amaçların siyasi olmasının yanı sıra sosyal, dini veya ideolojik de olabileceğini belirtir (University of Richmond School of Law, 2025).

Akademik çalışmalarda terörizmin ayırt edici özellikleri daha belirgin hale gelmiştir. Shughart (2006), çağdaş araştırmalara dayanarak şu dört temel karakteristiği öne çıkarır:

1- Özünde siyasi, dini veya ideolojik değişim hedefleyen şiddet ya da şiddet tehdididir.

2- Anlık öfke patlamaları değil, bilinçli, hesaplı ve stratejik eylemlerdir.

3- Genellikle yerleşik savaş hukuku (özellikle sivil/asker ayrımı) veya çatışma dışı davranış normlarına uymazlar; bu yönüyle gerilla savaşından ayrışabilir.

4- Doğrudan kurbanların ötesinde, geniş kitlelerde korku, endişe ve güvensizlik yaratarak psikolojik etki bırakmayı amaçlar.

Bu son özellik, terörizmin temel stratejilerinden biridir: Şiddeti bir iletişim aracı olarak kullanmak. Eylemler, zarar vermenin yanı sıra mesaj iletmek, gündelik hayatı aksatmak ve kasıtlı "kitlese korku" (Cooper, 2001) yaratarak toplumsal güvensizlik yaymak için tasarlanır. Eylemlerin rastgele görünmesi ve sembolik hedeflerin seçilmesi, psikolojik etkiyi artırır (Levitt ve Dubner, 2005). Terörist gruplar, eylemlerini medyatik bir "performans şiddeti" olarak kurgulayarak kamuoyunda panik yaratmayı ve halkın liderlere baskı yapmasını sağlamayı hedefler (Shughart, 2006). Ancak bu strateji, ayırım gözetmeyen şiddetin kamuoyunu gruptan uzaklaştırması, operasyonel kabiliyetleri zayıflatması veya devletin daha sert önlemler alarak grubun destek tabanına zarar vermesi gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir (Crenshaw, 1990).

Yasal Tanımlar ve Uluslararası Hukuk

Terörizmin kavramsal tanımındaki zorluklar ve siyasi boyut, yasal tanımlama süreçlerine de yansımaktadır. Uluslararası düzeyde evrensel kabul gören tek bir yasal terörizm tanımına ulaşma çabaları, özellikle "devlet terörü"nın dahil edilip edilmeyeceği ve ulusal kurtuluş hareketlerinin eylemlerinin sınıflandırılması gibi konulardaki siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle genellikle başarısız olmuştur (Douglas, 2014).

Yine de belirli alanlarda uluslararası iş birliği sağlanmıştır. Terörizmin Finansmanının Önlenmesi (1999) ve Nükleer Terörizm Eylemlerinin Önlenmesi (2005) gibi sektörel sözleşmeler¹, belirli terörist eylemleri tanımlarken ortak unsurlara odaklanır: "Sivillere veya çatışmalara aktif olarak katılmayan kişilere yönelik ölüm veya ciddi bedensel yaralanmaya neden olma niyeti" ve "bir nüfusu korkutma veya bir hükümeti ya da uluslararası örgütü bir fiili yapmaya veya yapmaktan kaçınmaya zorlama amacı" gibi (Douglas, 2014). Bu sözleşmeler, failin nihai güdüsüne veya hedefin niteliğine bakmaksızın belirli eylemleri yasaklar. Ayrıca, özellikle 11 Eylül sonrası Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararları, üye devletlere terörizmle mücadele için yasal ve idari önlemler alma (ve bu kapsamda terörizmi ulusal hukuklarında tanımlama) yükümlülüğü getirerek ulusal tanımların yaygınlaşmasını teşvik etmiştir. Avrupa Konseyi gibi bölgesel örgütler de kendi sözleşmelerini oluşturmuşlardır (Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, 2005).

Ulusal düzeyde ise terörizm tanımları zamanla ve ülkeden ülkeye değişmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarına kadar birçok ülkede özel bir yasal tanım bulunmuyor veya duruma özgü tanımlar yapıyordu. Bu durum, farklı kurumların farklı tanımlar kullandığı ABD'de kısmen devam etmektedir (Douglas, 2014). Buna karşılık, Birleşik Krallık (BK), Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi "ortak hukuk" ülkeleri², özellikle 2000'lerden sonra, geniş kapsamlı yasal sonuçlar

¹ Uluslararası toplumun terörizm için genel ve kabul görmüş tek bir tanım üzerinde anlaşamaması terörizmin finansmanı, nükleer terör eylemleri, uçak kaçırma gibi belirli eylem ve destek faaliyetlerine odaklanan sektörel sözleşmelerin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu yaklaşım, tanım tartışmalarını aşarak, suç olduğu konusunda geniş mutabakat bulunan spesifik fiilleri yasa dışı ilan etmeyi ve bunlarla mücadelede uluslararası iş birliğini sağlamayı amaçlar.

² Ortak hukuk ülkeleri ifadesi, temel olarak hukuk sistemlerini İngiliz ortak hukuk geleneğine dayandıran ülkeleri tanımlamak için kullanılır. Birleşik Krallık (özellikle

doğuran genel terörizm tanımları benimsemişlerdir. Bu süreçte BK'nın Terörizm Yasası (Terrorism Act 2000), ABD'nin Vatanseverlik Yasası (Tompkins, 2005) ve diğer ülkelerdeki benzer düzenlemeler önemli rol oynamıştır (Sobol vd., 2023). Ancak bu kapsamlı tanımların benimsenmesi, sivil özgürlükleri kısıtlama, muhalefeti bastırma ve aşırı cezalandırma riskleri konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle "terörizme hazırlık", "terör eğitimi" veya "terör propagandası" gibi önleyici suçların tanımlanması, ifade özgürlüğü ve niyetin ispatı gibi hukuki zorluklar yaratmaktadır. Douglas (2014), bu farklı yasal rejimlerdeki modern tanımların genellikle üç temel unsur etrafında şekillendiğini belirtir.

1. Zarar Unsuru: Eylemin içerdiği veya amaçladığı fiziksel şiddet (genellikle "ciddi" şiddet, yaşamı tehlikeye atma veya ölüm) veya ekonomik zararı (mülke "ciddi zarar", temel altyapıya veya elektronik sistemlere müdahale) ifade eder. Şiddet tehdidinin kendisi de genellikle bu kapsama dahildir. Siber terörizm gibi yeni tehditler, "ciddi zarar" kavramının yorumlanmasında yeni zorluklar ortaya çıkarmaktadır (Havle ve Aksoy, 2024).

2. Amaçlanan Etki Unsuru: Eylemin, yalnızca doğrudan hedefe yönelik olmayıp, daha geniş bir etki yaratma niyetiyle yapılmasını gerektirir. Bu etki genellikle; bir devleti yahut uluslararası bir kuruluşu, belirli bir fiili icra etmeye veya etmekten imtina etmeye "zorlama" veya "etkileme" ya da bir halkı veya halkın bir bölümünü "korkutma" amacı olarak tanımlanır. Bu unsur, terör eylemini adi suçlardan ayıran temel bağlamsal öğelerden biridir.

İngiltere ve Galler), Avustralya, Kanada (Quebec eyaleti hariç) ve Yeni Zelanda bu sistemin en tipik örneklerindendir çünkü bu ülkelerin hukuk sistemleri tarihsel olarak İngiliz hukukundan türemiştir.

3. Güdü Unsuru: Özellikle BK, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya'daki genel tanımlarda bulunan ve eylemin "siyasi, dini veya ideolojik" (BK'da "ırksal" da dahil) bir amacı ilerletmek için yapılmasını Őart koŐan unsurdur. Bu, eylemi kişisel kazanç veya salt nefret gibi güdülerle işlenen adi suçlardan ayırmaya yardımcı olur. Ancak, mahkemede bir eylemin arkasındaki güdünün kesin olarak ispatlanması zor olabilir. ABD tanımları ise genellikle bu tür bir güdü Őartına daha az vurgu yapar, eylemin niteliği ve amaçlanan etkisine daha fazla odaklanabilir. Bu yasal tanımlar ayrıca önemli istisnalar ve sınırlamalar da içerir. Özellikle Yeni Zelanda, Avustralya ve Kanada yasaları, meşru protesto, muhalefet, grev veya sendikal faaliyetleri (belirli koşullar altında Şiddet içermediği sürece) terörizm tanımının açıkça dışında tutan hükümler içerir. Ancak "meşru protesto" ile tanıma giren eylemler arasındaki çizginin nerede çekileceği, özellikle sivil itaatsizlik eylemleri bağlamında tartışmalı olabilir. Silahlı atıŐma durumları ise daha da karmaşıktır. Kanada ve Yeni Zelanda, uluslararası hukuka (rneğin Cenevre SzleŐmeleri³) uygun insancıl eylemleri açıkça tanımın dışında bırakırken, ABD dolaylı yollarla (askeri operasyonları veya savaş hali kurallarını dikkate alarak) benzer bir sonuca ulaşır. BK ve Avustralya'da ise açık bir istisna olmamakla birlikte, yasanın yorumunun uluslararası hukuka uygun yapılması beklenir. Ancak bu noktada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Douglas (2014), özellikle uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda, uluslararası hukuka uygun bazı eylemlerin bile (rneğin meşru askeri hedeflere yönelik saldırıların) ulusal terörizm tanımlarına girme riski taşıdığını belirtmektedir. Bu durum, terörizm

³ Cenevre SözleŐmeleri, uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturur. Temel işlevi, savaşan tarafların eylemlerini kısıtlayarak ve çatışma mağdurlarını koruma altına alarak savaş zamanlarında asgari bir insaniyet standardı belirlemektir.

ile isyan veya savaş hali arasındaki ayrımı tehlikeli bir şekilde bulanıklaştırmaktadır.

Modern Terörizmin Tarihsel Evrimi

Terörizmin kökleri antik çağlara kadar uzanmaktadır. Örneğin M.S. 1. yüzyılda Roma yönetimine karşı suikast taktikleri kullanan radikal Yahudi gruplar Sicarii⁴ (Zealotlar'ın bir kolu) ve 11.-13. yüzyıllarda siyasi hedefleri için organize suikastı bir araç olarak kullanan Haşhaşiler⁵ bu olgunun erken dönem örnekleri arasında sayılabilir (Hoffman, 2017). Fransız Devrimi'nin *Terör Rejimi*⁶ ise daha çok

⁴ Sicarii (Latince "hançer taşıyan adamlar" anlamına gelir, tekili "Sicarius"), MS 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Yahudiye eyaletindeki (günümüz İsrail ve Filistin toprakları) Roma işgaline ve Roma yanlısı Yahudi işbirlikçilerine karşı mücadele eden radikal bir Yahudi grubuydu. Genellikle, daha geniş bir direniş hareketi olan Zealotlar'ın (Gayyurlar veya Kıskançlar olarak da bilinirler) en aşırılıkçı ve militan kollarından biri olarak kabul edilirler.

⁵ Hasan Sabbah liderliğinde ortaya çıkan ve Nizârî İsmâîlî mezhebine bağlı bir Şîî topluluğu olan Haşhaşiler, merkezleri İran'daki Alamut Kalesi olan ve Suriye'de de varlık gösteren bir güçtü. Genellikle düşmanları tarafından "haşhaş kullananlar" anlamına gelen ve Batı'da "Assassins" (Suikastçılar) olarak bilinen bu isimle anılsalar da bu iddia modern tarihçiler tarafından büyük ölçüde tartışmalı kabul edilir. Temel amaçları, başta Büyük Selçuklu İmparatorluğu olmak üzere kendilerine düşman olan siyasi ve askeri liderlere yönelik "fedailer" aracılığıyla gerçekleştirdikleri hedefli suikastlarla kendi dini ve siyasi varlıklarını korumak ve düşmanlarını zayıflatmaktı. Yüksek düzeyde adanmışlık ve gizlilikle yürüttükleri bu eylemlerle dönemlerinde önemli bir etki yaratmışlar, ancak 13. yüzyılın ortalarında Moğol istilaları sonucu Alamut'taki merkezleri başta olmak üzere güçleri büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

⁶ Fransız Devrimi'nin 1793 yılından II. Yılın 9 Thermidor'una (27 Temmuz 1794) kadar devam eden ve "Terör Dönemi" (La Terreur) olarak bilinen evresinde, bir yandan Vendée bölgesinde yoğunlaşarak yayılan iç savaş, diğer yandan koalisyon güçlerine mensup düşman ordularının Fransa'yı çoklu cephelerden kuşattığı bir kriz ortamı derinleşmiştir. Bu kritik konjonktürde, Ulusal Konvansiyon liderliğindeki devrimci iktidar, 5 Eylül 1793 tarihli kararname ile "Terör"ü resmi bir devlet politikası olarak gündeme almış ve devrimin düşmanı olarak tanımlanan veya bu şekilde algılanan geniş kitlelere – özellikle soylular, ruhban sınıfı mensupları ve karaborsacılıkla (stokçuluk) itham edilenler gibi kesimlere – karşı sistematik ve sert baskı tedbirlerini uygulamaya koymuştur.

devletin kendi vatandaşlarına uyguladığı sistematik şiddet örneği olarak farklı bir bağlamda değerlendirilir. Ancak modern terörizmin başlangıcı, genellikle 19. yüzyıl sonu Rusya'sındaki Narodnaya Volya (Halkın İradesi) örgütüne⁷ dayandırılır. Bu grubun modern terörizmin öncüsü sayılmasının birkaç temel nedeni vardır:

1. Eylemlerini belirli bir ideoloji (popülizm/nihilizm/anarşizm) çerçevesinde gerçekleştirmesi,
2. Şiddeti devleti istikrarsızlaştırıp halkı devrime teşvik etmeyi amaçlayan sistematik bir strateji (eylemle propaganda) olarak benimsemesi,
3. Hedeflerini (Çar II. Alexander gibi önde gelen devlet figürleri) sembolik önemlerine göre dikkatle seçmesi,
4. Tüm bunları organize bir yapı içinde yapması.

Bu yaklaşım, önceki dönemin daha münferit veya düzensiz şiddet eylemlerinden belirgin bir kopuşu ifade eder (Hoffman, 2017). Rapoport (2004), modern terörizmi, her biri yaklaşık 40 yıl süren ve bir öncekinin yerini tamamen almasa da belirli bir dönemde baskın motivasyon ve stratejiyi temsil eden dört ana "dalga" halinde analiz etmiştir. Bu dalgalar arasında geçişkenlikler ve örtüşmeler gözlemlenebilir:

Anarşist Dalga (1880'ler- ~1920'ler): Devlet otoritesini ve mevcut yapıları yıkmayı hedefleyen, "eylemle propaganda"yı uluslararası

⁷ Narodnaya Volya, 19. yüzyıl Rusyası'nda Çarlık rejimini devirerek siyasi ve sosyal reformlar gerçekleştirmeyi amaçlayan, bu uğurda siyasi terörü birincil yöntem olarak benimseyen radikal bir devrimci örgüttü. En bilinen eylemleri Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesi olsa da bu eylem bekledikleri devrimci sonuçları doğurmamış, aksine rejim baskısının artmasına ve örgütün çöküşüne yol açmıştır.

düzeyde (Avrupa, ABD) benimseyen ve özellikle devlet başkanları gibi sembolik hedeflere yönelen dalga.

Sömürgecilik Karşıtı Dalga (1920'ler- ~1960'lar): Temel amacı sömürge yönetiminden kurtularak ulusal bağımsızlığı kazanmak olan, sıklıkla diaspora desteği alan ve gerilla taktikleriyle⁸ terörü birleştiren dalga.

Yeni Sol Dalgası (1960'lar sonu- ~1990'lar): Marksist-Leninist/Maoist ideolojilerden⁹ etkilenen, anti-emperyalist ve anti-kapitalist söyleme sahip, gruplar arası uluslararası iş birliğinin görüldüğü ve özellikle uçak kaçırma gibi eylemlerin öne çıktığı dalga.

Dini İstismar Eden Dalga (1979- Günümüz): Dini referansları ve motivasyonları (bazen küresel veya apokaliptik [Kıyametçi] hedeflerle birlikte) ön plana çıkaran, şiddeti kutsal bir vazife olarak gören, bu nedenle daha ölümcül ve ayırım gözetmeyen eylemlere (intihar saldırıları dahil) yönelebilen, ulusötesi ağları etkili kullanan dalga.

⁸ Asimetrik savaşın bir formu olan gerilla taktikleri, teknolojik ve sayısal açıdan dezavantajlı bir kuvvetin, kendisinden çok daha büyük ve organize bir askeri güce karşı doğrudan çatışmadan kaçınarak; baskın, pusu ve sabotaj gibi yıpratma odaklı yöntemler kullanmasına dayanır. "Gerilla" kelimesi İspanyolcada "küçük savaş" anlamına gelir ve bu taktiklerin doğasını yansıtır. Gerilla taktiklerinin temel amacı, düşmanı doğrudan büyük meydan muharebelerinde yenmek yerine, onu zamanla yıpratmak, moralini bozmak, lojistik hatlarını kesmek ve kontrol ettiği bölgelerde istikrarsızlık yaratarak uzun vadede zafere ulaşmaktır.

⁹ Marksist-Leninist/Maoist ideoloji, kapitalizmin eleştirisi ve sınıfsız bir toplum hedefine dayanan Marksizm'in, Lenin tarafından devrimci bir parti ve devlet teorisiyle geliştirilmesi ve Mao tarafından da özellikle köylü kitlelerine dayanan bir devrim stratejisi ve sosyalist toplumda sınıf mücadelesinin devamlılığı gibi fikirlerle farklı bir coğrafyada ve tarihsel bağlamda yeniden yorumlanmasının bir bütünlüğünü veya ardışıklığını ifade eder. Bu ideolojiyi benimseyen gruplar, genellikle devrimci bir dönüşümü ve anti-emperyalist bir duruşu savunurlar.

Shughart (2006), özellikle 1945 sonrası döneme odaklanarak son üç dalgayı incelerken, bu dalgalardan altında yatan önemli bir birleştirici tema olduğunu savunur: I. Dünya Savaşı sonrasında, başta dağılan Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, galip devletler tarafından etnik ve ticari gerçeklikler göz ardı edilerek çizilen yapay ulus-devlet sınırları. Bu sürecin birçok etnik veya dini grubu bölmesi veya siyasi olarak marjinalleştirilmesi, Shughart'a göre (2006), bu yapay devletlerde yaşayan ve siyasi temsil imkânı bulamayan grupların, özellikle sömürgeci güçlerin zayıfladığı veya Sovyet hegemonyasının kalktığı dönemlerde, terörizm bir strateji olarak benimsenmiştir. Shughart'ın perspektifi, özellikle bu sınır sorunlarından kaynaklanan etnik ve ayrılıkçı çatışmaları anlamada oldukça aydınlatıcıdır.

Sömürgecilik Karşıtı Dalga (1945~1965): I. Dünya Savaşı sonrası Woodrow Wilson'ın "ulusların kendi kaderini tayin hakkı (self-determinasyon)" ilkesi¹⁰ ve II. Dünya Savaşı sırasında imzalanan Atlantik Bildirisi¹¹, sömürge halkları arasında bağımsızlık umutlarını

¹⁰ Woodrow Wilson'ın I. Dünya Savaşı'nı sona erdirecek adil bir barışın temeli olarak gördüğü On Dört Nokta'da (1918) formüle ettiği "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" (self-determination), her halkın/ulusun kendi siyasi geleceğini dış baskı olmaksızın belirlemesi gerektiğini ifade eder. Bu ilke, özellikle Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının dağılmasıyla Avrupa'da yeni ulus-devletlerin kurulmasında teorik bir zemin sağlamıştır.

¹¹ Atlantik Bildirisi; Winston Churchill ile Franklin D. Roosevelt'in, II. Dünya Savaşı sürerken Atlantik Okyanusu'nun ortasında tarihi bir buluşma gerçekleştirmesinin ardından imzaladıkları ortak bir metindir. Bu bildiri, 1941 Ağustos'unda, iki liderin bir savaş gemisinde yürüttüğü müzakerelerin ürünüdür. Resmi bir antlaşma olmamasına rağmen, bu bildiri savaş sonrası dünya düzeni için temel ilkeleri ortaya koymuş; her iki ülkenin toprak kazanımı peşinde olmayacağını, tüm halkların kendi kendini yönetme hakkına saygı duyulacağını, serbest ticaretin ve denizlerin serbestliğinin teşvik edileceğini, daha iyi yaşam standartları ve sosyal güvenlik için uluslararası işbirliği yapılacağını ve saldırgan ulusların silahsızlandırılmasıyla kalıcı bir barış ve güvenlik sisteminin kurulacağını beyan etmiştir. Atlantik Bildirisi, Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna giden yolda önemli bir adım olarak kabul edilir ve Müttefiklerin savaş amaçlarının bir sembolü haline gelmiştir.

yeşertmişti. Ancak bu ilkelerin Batılı güçlerin çıkarları doğrultusunda göz ardı edilmesi ve özellikle Orta Doğu'da (Irak, Ürdün, Suriye vb.) etnik ve dini fay hatlarını dikkate almayan yapay sınırların çizilmesi, savaş arası dönemde direniş hareketlerini tetiklemişti (Fromkin, 1989; Macmillan, 2002). II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki sömürgeci güçleri (BK, Fransa) zayıflatması ve Batı'nın yenilmezliği algısını sarsmasıyla bağımsızlık talepleri güçlendi. Sömürgeci güçlerin vaatlerini tutmaması, savaşın hemen ardından yoğun bir sömürge karşıtı terör dalgasını başlattı (Shughart, 2006). Bu dalga, ulusal kurtuluş ve etnik ayrılıkçılık hedeflerine odaklandı. Cezayir'de FLN, Kıbrıs'ta EOKA, Filistin'de Irgun ve Lehi gibi örgütler¹², kendilerinden çok daha güçlü sömürge ordularına karşı asimetrik bir savaş taktiği olarak terörü kullandılar. Şehir merkezlerinde sansasyonel terör eylemleri düzenleyerek hem yönetimin otoritesini sarstılar hem de uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeyi ve davalarına sempati toplamayı hedeflediler. Bu örgütler için diaspora¹³ desteği de önemli bir kaynak oldu. Sömürgeci güçlerin sert karşılıkları genellikle ters teperek yerel halkın desteğini direnişe yöneltti ve metropol kamuoyunu olumsuz etkiledi. Sonuçta, terör kampanyaları (genellikle gerilla savaşı ve siyasi mücadeleyle birlikte) Cezayir, Kıbrıs ve Filistin gibi devletlerin bağımsızlık süreçlerinde önemli rol oynadı ve terörizmin belirli koşullarda başarılı olabileceği, baskıcı tedbirlerin ters tepebileceği ve medyanın stratejik önemi gibi dersler bıraktı (Shughart, 2006).

¹² Sırasıyla Cezayir'de Fransız yönetimine (FLN), Kıbrıs'ta İngiliz yönetimine ve Enosis'e (EOKA), Filistin'de ise İngiliz manda yönetimine karşı Yahudi devleti kurma hedefleriyle (Irgun ve Lehi) silahlı mücadele/yeraltı faaliyetleri yürüten milliyetçi örgütler.

¹³ Diaspora, bir halkın, ulusun veya dini bir topluluğun ana vatanlarından ayrılarak dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış, ancak kökenleriyle kültürel, duygusal veya tarihi bağlarını sürdüren ve genellikle yeni yaşadıkları yerlerde kendi kimliklerini koruyan dağınık kısımlarını ifade eder.

Yeni Sol Dalgası (~1968~1990): 1960'ların sonlarından itibaren 1968 öğrenci hareketleri¹⁴, Vietnam Savaşı karşıtlığı, Filistin davasının uluslararasılaşması ve genel anti-emperyalist/anti-kapitalist atmosferin etkisiyle Avrupa, Latin Amerika ve ABD'de Marksist-Leninist-Maoist ideolojilere dayanan yeni bir terör dalgası ortaya çıktı. Kızıl Tugaylar¹⁵ (İtalya), Kızıl Ordu Fraksiyonu¹⁶ (RAF- Almanya),

¹⁴ 1968 öğrenci hareketleri, başta Fransa, ABD, Batı Almanya, Çekoslovakya, Meksika ve Japonya olmak üzere dünya genelinde eş zamanlı olarak patlak veren, üniversite öğrencilerinin öncülüğü ettiği ancak zamanla işçilerin, aydınların ve çeşitli toplumsal kesimlerin de katıldığı geniş çaplı protesto, grev ve toplumsal huzursuzluk dalgasını ifade eder. Bu hareketler, Vietnam Savaşı'na karşıtlık, sivil haklar ve ırkçılıkla mücadele, üniversite reformu talepleri, otoriter yönetimlere ve yerleşik siyasi sistemlere (hem kapitalist hem de Sovyet bloğu) eleştiri, daha fazla bireysel özgürlük, toplumsal adalet ve anti-emperyalist bir duruş gibi çok çeşitli ve yer yer farklılaşan motivasyonlarla beslenmiştir. Genellikle kitlesel gösteriler, üniversite işgalleri ve grevler şeklinde kendini gösteren 1968 hareketleri, pek çok ülkede kısa vadede radikal siyasi değişimler getirmese de uzun vadede kültürel normları, toplumsal değerleri, eğitim sistemlerini ve siyasi tartışmaları derinden etkileyerek önemli bir toplumsal ve kuşaksal dönüşümün habercisi olmuştur.

¹⁵ Kızıl Tugaylar (İtalyanca: Brigate Rosse), İtalya'da 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca varlık göstermiş, komünist bir devrimi amaçlayan, silahlı mücadele ve şehir gerillası yöntemlerini benimsemiş aşırı solcu bir yapıydı. İtalya'da "Kurşun Yılları" (Anni di piombo) olarak bilinen siyasi şiddet ve istikrarsızlık döneminin en önemli aktörlerinden biri olan Kızıl Tugaylar, İtalyan kapitalist devletini yıkmayı ve devrimci bir "proletarya diktatörlüğü" kurmayı amaçlıyordu. Bu hedeflere ulaşmak için banka soygunları, adam kaçırmaya (en bilineni eski Başbakan Aldo Moro'nun 1978'de kaçırılıp öldürülmesidir), "dizkapaklama" (gambizzazione) olarak bilinen yaralama eylemleri ve siyasetçiler, yargıçlar, sanayiciler ile güvenlik güçlerine yönelik suikastlar gibi şiddet yöntemlerine başvurmuşlardır. Örgüt, devletin yoğun operasyonları ve iç bölünmeler sonucu 1980'lerin sonlarına doğru büyük ölçüde zayıflamıştır.

¹⁶ Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF), aynı zamanda Baader-Meinhof Grubu olarak da bilinen, 1970'lerin başından 1998'deki resmi dağılına kadar Batı Almanya'da faaliyet gösteren aşırı solcu bir şehir gerillası ve terör örgütüydü. Marksist-Leninist, sömürgecilik karşıtı ve sermaye düzenine muhalif bir ideolojiye sahip olan RAF, "faşist" olarak nitelendirildiği Batı Alman devletine, kapitalist sisteme ve ABD'nin askeri varlığına karşı silahlı mücadele yürütmeyi amaçlıyordu. Bombalı saldırılar, suikastlar, adam kaçırmaya ve banka soygunları gibi eylemlerle tanınan örgütün faaliyetleri, özellikle 1977'deki "Alman Sonbaharı" (Deutscher Herbst) sırasında Alman İşverenler Birliği Başkanı Hanns Martin Schleyer'in kaçırılıp öldürülmesi gibi olaylarla zirveye ulaşarak ülkede derin bir siyasi kriz ve korku atmosferi yaratmıştır. Devletin sert

Weathermen¹⁷ (ABD) gibi gruplar siyasi suikastlar, bombalamalar ve kaçırmalarla "kapitalist sisteme" karşı savaştılar. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ¹⁸) farklı gruplara sağladığı eğitim ve lojistik destekle bu dalga uluslararası bir boyut kazandı; gruplar arası ulusötesi iş birliği (ideolojik, lojistik, eğitim) yaygındı. Özellikle uçak kaçırma eylemleri bu dönemin sembolik taktiklerinden biri haline geldi. Ancak hedeflerinin belirsizliği, Aldo Moro'nun öldürülmesi gibi kamuoyu desteğini yitiren eylemler, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ideolojik dayanaklarının ve dış desteklerinin zayıflaması ve devletlerin geliştirdiği etkili polis operasyonları (bu dönemde birçok

müdahalesi, kilit üyelerinin yakalanması veya ölümü ve zamanla halk desteğini yitirmesiyle örgüt zayıflayarak etkinliğini kaybetmiştir.

¹⁷ Weathermen, daha sonra Weather Underground Organization (WUO) adını alan, 1969'da Amerika Birleşik Devletleri'nde Students for a Democratic Society (SDS) adlı öğrenci hareketinden ayrılan radikal solcu ve militan bir örgüttü. Vietnam Savaşı'na, ırkçılığa ve emperyalizme şiddetle karşı çıkan grup, ABD hükümetini devirerek komünist bir toplum kurmayı hedefliyordu ve bu amaçla barışçıl protestoların yetersiz olduğuna inanarak silahlı mücadeleyi benimsedi. Adını Bob Dylan'ın bir şarkı sözünden alan Weathermen, 1969'daki "Days of Rage" (Öfke Günleri) gibi kitlesel eylemlerin ardından yeraltına çekilerek ABD Kongre Binası, Pentagon ve çeşitli devlet binalarına yönelik, genellikle can kaybını önlemek için uyarıda bulunarak sembolik bombalı saldırılar düzenledi. Örgüt, FBI tarafından yurt içindeki bir terör odağı olarak nitelendirilmiş ve yoğun takibata uğramış, 1970'lerin sonlarına doğru iç bölünmeler, tutuklamalar ve Vietnam Savaşı'nın sona ermesi gibi faktörlerle büyük ölçüde dağılmıştır.

¹⁸ Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), 1964 yılında Arap Birliği'nin girişimiyle Filistin halkını temsil etmek ve bağımsız bir Filistin devleti kurma mücadelesini yürütmek amacıyla kurulan bir çatı örgütüdür. Uzun yıllar Yaser Arafat'ın liderliğinde faaliyet gösteren FKÖ, başlangıçta Filistin'in tamamının kurtuluşunu ve Filistinli mültecilerin geri dönüşünü savunmuş, çeşitli üye grupları aracılığıyla İsrail'e karşı silahlı mücadele de dahil olmak üzere farklı direniş yöntemleri benimsemiştir. Zamanla diplomatik çabalara daha fazla ağırlık veren örgüt, 1988'de İsrail'in var olma hakkını tanıyıp şiddeti reddettiğini ilan etmiş, bu da 1990'larda Oslo Anlaşmaları'na ve Filistin Ulusal Yönetimi'nin kurulmasına giden yolu açmıştır. Filistin halkının meşru temsilcisi olma sıfatını Birleşmiş Milletler 'den alan FKÖ, günümüzde de Filistin davasının uluslararası alandaki en önemli siyasi temsilcisi konumunu sürdürmektedir, ancak Filistin siyasetindeki iç bölünmeler ve değişen dinamikler nedeniyle etkinliği ve rolü çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır.

Batı ülkesinde özel terörle mücadele birimleri kuruldu) ile birleşince bu dalga büyük ölçüde sona erdi (Shughart, 2006).

Dini İstismar Eden Dalga (1979-Günümüz): 1979 İran Devrimi¹⁹ ve aynı yıl içerisinde Sovyet ordusunun Afgan topraklarını işgali bu dalganın başlangıcı olarak kabul edilir. Afganistan'daki Sovyet karşıtı direniş, Usame bin Ladin gibi figürlerin ve El Kaide²⁰ gibi ağların ortaya çıkmasına zemin hazırladı; militanlara önemli bir savaş deneyimi kazandı ve Sovyetlerin yenilgisi gruplar arasında radikalizmin ve şiddetin işe yarayabileceği inancını pekiştirdi (Pillar, 2001). Sovyetler Birliği'nin 1989'da dağılması sonrası Doğu Avrupa ve

¹⁹ 1979 İran Devrimi, İran'da Şah Muhammed Rıza Pehlevi liderliğindeki monarşinin yıkılarak yerine Ayetullah Ruhullah Humeyni önderliğinde bir İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan halk hareketidir. 1978'de başlayan kitlesel protestolar, grevler ve toplumsal huzursuzluklar, Şah'ın ülkeyi terk etmesi (Ocak 1979) ve Humeyni'nin sürgünden dönerek (Şubat 1979) yeni bir teokratik yönetim ("Velayet-i Fakih" ilkesine dayalı) kurmasıyla doruğa ulaşmıştır. Devrimin temel nedenleri arasında Şah rejiminin otokratik yönetimi, Batılılaşma politikalarına ve ABD etkisine yönelik tepkiler, yolsuzluk iddiaları, sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve İslami değerlere dayalı bir yönetim talebi gibi faktörler bulunmaktaydı. Bu devrim, İran'ın hem ulusal hem de uluslararası arenadaki duruşunu temelden dönüştürmüş, bu durum da bölgesel ve küresel güç dinamiklerini derinden sarsmıştır.

²⁰ El Kaide, 1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sırasında Usame bin Ladin, Abdullah Azzam ve diğer Arap gönüllüler tarafından kurulan, küresel düzeyde faaliyet gösteren Selefi-cihatçı bir terör örgütüdür. Temel ideolojisi, Batı'nın (özellikle Amerika Birleşik Devletleri) ve "mürted" olarak nitelendirdiği Müslüman rejimlerin İslam dünyasındaki etkisine karşı dünya çapında bir cihat başlatmak ve Sünni İslam'ın radikal bir yorumuna dayalı bir pan-İslamist hilafet devleti kurmaktır. 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik düzenlediği ve binlerce insanın ölümüne yol açan saldırılarla dünya çapında tanınan El Kaide, bunun yanı sıra 1998'de Afrika'daki ABD büyükelçiliklerinin bombalanması ve 2000'de USS Cole gemisine yapılan saldırı gibi birçok büyük terör eyleminin sorumluluğunu üstlenmiştir. Kurucusu Usame bin Ladin'in 2011'de ve ardından lideri Eymen ez-Zevahiri'nin 2022'de öldürülmesiyle merkezi yapısı zayıflamış olsa da, El Kaide'nin çeşitli bölgelerde (örneğin Arap Yarımadası, Mağrip, Somali, Suriye ve Hint alt kıtası) faaliyet gösteren bağlı grupları ve hücreleri aracılığıyla varlığını ve tehdidini sürdürdüğü bilinmektedir. Birleşmiş Milletler, Türkiye, ABD, Avrupa Birliği ve çok sayıda diğer ülke tarafından terör örgütü olarak tanınmaktadır.

Orta Asya'da ortaya çıkan etnik ve dini çatışmalar da bu dalgayı besledi. Bu dalganın ayırt edici özellikleri arasında, eylemlerin giderek daha ölümcül hale gelmesi ve sivil-asker ayrımı gözetmeksizin kitlesel kayıplara yol açma eğilimi bulunmaktadır (Shughart, 2006). Bu durumun nedenlerinden biri, bazı grupların motivasyonunun sadece dünyevi siyasi hedeflere ulaşmak değil, aynı zamanda uhrevi/ilahi bir amaca hizmet etmek, şiddeti kutsal bir görev olarak görmek olmasıdır. Bu durum, müzakere alanını daraltmakta ve şiddetin sınırlarını ortadan kaldırabilmektedir. İntihar saldırıları, bu dalganın en belirgin ve yıkıcı taktiklerinden biri olarak öne çıkmıştır. El Kaide ve Aum Shinrikyo²¹ gibi farklı dini/mezhpsel motivasyonlara sahip gruplar da bu dalga içinde değerlendirilebilir. Ayrıca, küreselleşme ve teknolojinin, ulusötesi ağların kurulmasını, radikalleşme süreçlerini ve propaganda faaliyetlerini kolaylaştırdığı görülmektedir. Shughart (2006), bu son dalganın dini motivasyonlarına rağmen, kökenlerinin büyük ölçüde I. Dünya Savaşı sonrası yaratılan yapay devlet yapılarındaki çözülmemiş self-determinasyon sorunlarına dayandığını savunmaktadır. Günümüzde bazı akademisyenler, "yalnız aktör" eylemleri, dijital radikalleşme ve aşırı sağcı terörizmin yükselişi gibi yeni dinamiklerle karakterize edilen potansiyel bir "Beşinci Dalga" üzerine tartışmalar yürütmektedir ancak bu konuda henüz bir fikir birliği oluşmamıştır (Perspectives on Terrorism, 2020).

²¹ Shoko Asahara liderliğindeki Japon kıyamet tarikatı Aum Shinrikyo, en çok 20 Mart 1995'te Tokyo metrosunda düzenlediği ve 13 kişinin ölümüne, binlerce kişinin de yaralanmasına yol açan ölümcül sarin gazı saldırısıyla tanınır.

Terörizm Tipolojileri: Sol ve Milliyetçi-Ayrılcı Karşılaştırması

Terörizmi tek bir homojen olgu olarak ele almak yerine, altında yatan motivasyonlara göre sınıflandırmak, analizi derinleştirebilir. Ancak unutulmamalıdır ki bu tipolojiler analitik araçlardır ve gerçek hayattaki gruplar bazen birden fazla kategoriye ait özellikler gösterebilir veya zamanla motivasyon/hedef değiştirebilir. Ayrıca sol ve milliyetçi-ayrılcı dışında aşırı sağcı (ırkçı/neo-faşist), tek konulu (örn. çevre, hayvan hakları) ve devlet destekli/devlet terörü gibi başka sınıflandırmalar da mevcuttur. Brockhoff vd. (2012), Batı Avrupa'da 1970-2007 döneminde etkili olan iki ana terörizm türünü – sol (devrimci) ve milliyetçi-ayrılcı (etnik) – karşılaştırarak önemli farklılıklar ortaya koymuştur. Bu iki türün hedefleri, hedeflerinin müzakere edilebilirliği, destek tabanları ve stratejileri belirgin şekilde farklıdır:

Sol (Devrimci) Terörizm: Temel amacı rejim değişikliğidir; mevcut kapitalist düzeni yıkarak yerine sosyalist/komünist bir sistem kurmayı hedefler. Bu hedef, doğası gereği müzakere edilemez niteliktedir ve "yüce değerlere" dayanır (Bernholz, 2004). Bu durum, halk desteğini sınırlar ve grupları dış destek (örneğin Soğuk Savaş döneminde Sovyet Bloku gibi devlet sponsorları) aramaya iter. Stratejileri genellikle "devrimci öncü" tarafından yürütülen hedefli suikastlar ve kentsel gerilla taktikleridir. Batı Avrupa'daki modern sol terörizm dalgası büyük ölçüde Soğuk Savaş koşullarıyla ve 1968 öğrenci hareketleriyle şekillenmiş, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte hem dış desteğin kesilmesi hem de ideolojinin zayıflaması nedeniyle gerilemiştir. Bu tür terörizmin daha çok genç demokrasilerde (geçmişte diktatörlük yaşamış ülkeler) olduğu görülmüştür (Brockhoff vd., 2012).

Milliyetçi-Ayrıılıkçı (Etnik) Terörizm: Temel amacı toprak değişikliğidir; belirli bir bölgenin bağımsızlığı, özerkliği veya başka bir devletle birleşmesi gibi hedeflere odaklanır. Motivasyonu genellikle etnik ayrımcılık ve ulusal kurtuluş iddialarıdır. Bu hedefler müzakere edilebilir niteliktedir. Destek tabanı genellikle belirli bir etnik grupla sınırlı olsa da bu grup içinde daha geniş bir toplumsal kök salma potansiyeline sahiptir ve diaspora desteği (finansal ve politik lobi) alabilir. Stratejileri arasında yıpratma savaşı ve siyasi kanatlar aracılığıyla müzakere arayışları bulunur. Bu tür terörizmin kökenleri genellikle daha derin tarihsel süreçlere ve ülkeye özgü etnik çatışmalara dayanır ve Soğuk Savaş dinamiklerinden görece bağımsız kalmıştır. Batı Avrupa'da 1970-2007 döneminde en yaygın terör türü olmuş, özellikle 1990'ların ortalarına kadar yüksek seviyelerde seyretmiştir. Bu türün daha çok eski demokrasilerde (uzun süredir devam eden ancak çözülmemiş etnik sorunları olan ülkeler) yaygın olduğu ve barışçıl hükümet karşıtı gösterilerle pozitif bir ilişki içinde olabileceği gözlemlenmiştir (Brockhoff vd., 2012).

Sonuç

Bölüm boyunca yapılan değerlendirmeler, terörizmin; kavramsal çerçevesinden tarih içindeki yolculuğuna ve günümüzdeki farklılaşan biçimlerine dek, birbiriyle ilişkili birçok katmandan oluşan girift yapısını gözler önüne sermiştir. Terörizmin tanımlanmasındaki süregelen güçlüklerin, kavramın yoğun siyasi ve ahlaki bağajından kaynaklandığı, devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki şiddet eylemlerinin sınıflandırılmasında belirginleştiği görülmüştür. Bu zorluklara rağmen, terörizmin genellikle siyasi/ideolojik/dini hedefler güden, hesaplı, yerleşik savaş normlarını ihlal eden ve doğrudan kurbanların ötesinde geniş kitlelerde psikolojik etki (korku) yaratmayı amaçlayan şiddet eylemleri olarak ayırt edici özelliklere

sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kavramsal belirsizliklerin, uluslararası düzeyde evrensel bir yasal tanımın oluşturulmasını engellediği, ancak belirli terör eylemlerini (finansman, nükleer vb.) hedefleyen sektörel sözleşmeler ve ulusal hukuklarda (özellikle ortak hukuk ülkelerinde) zarar, amaçlanan etki ve güdü unsurlarını içeren tanımların yaygınlaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu yasal tanımların meşru protesto ve silahlı çatışma hukukuyla olan ilişkisi bağlamında önemli tartışmaları ve sivil özgürlükler açısından riskleri beraberinde getirdiği de not edilmiştir. Modern terörizmin tarihsel analizi, Rapoport'un "dalga" teorisinin (Anarşist, Sömürgecilik Karşısı, Yeni Sol, Dini İstismar Eden) olgunun değişen motivasyonlarını ve stratejilerini anlamada değerli bir çerçeve sunduğunu göstermiştir. Shughart'ın I. Dünya Savaşı sonrası çizilen yapay sınırlara ve çözülmemiş self-determinasyon sorunlarına yaptığı vurgu ise, özellikle sömürgecilik karşıtı, yeni sol ve dini motivasyonlu dalgaların altında yatan önemli bir yapısal faktöre işaret etmiştir. Son olarak, terörizmin tekil bir fenomen olmadığı, motivasyonlarına göre farklı türlere ayrılabilceği vurgulanmıştır. Sol (devrimci) ve milliyetçi-ayrılıkçı (etnik) terörizm tiplerinin karşılaştırılması, hedefleri, müzakere edilebilirlikleri, destek tabanları ve stratejileri açısından belirgin farklılıklar taşıdığını ortaya koymuştur. Bu tipolojik ayırım, terörizmle mücadele stratejilerinin ve çözüm süreçlerinin geliştirilmesinde farklı yaklaşımlar gerektirebileceğini ima etmektedir. Netice itibarıyla, terörizmi anlamak, onun tanımındaki zorlukları, temel özelliklerini, yasal boyutlarını, tarihsel köklerini ve farklı biçimlerini bütüncül bir yaklaşımla ele almayı gerektirir. Bu çok yönlü bakış açısı, olgunun karmaşıklığını kavramak ve ona yönelik daha bilinçli akademik ve politik yaklaşımlar geliştirmek için elzemdir. Zira dijital radikalleşme, “yalnız aktör” eylemleri ve yeni teknolojilerin kullanımıyla şekillenen potansiyel bir “Beşinci Dalga”,

bu karmaşık olguyu anlamının ve ona karşılık vermenin sürekli bir çaba gerektirdiğini göstermektedir.

Kaynaklar

Bernholz, P. (2004). Supreme values as the basis for terror. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 317–333.

Brockhoff, S., Krieger, T., & Meierrieks, D. (2012). *Looking back on anger: Explaining the social origins of left-wing and nationalist-separatist terrorism in Western Europe, 1970-2007* (CESifo Working Paper No. 3789). CESifo Group.

Centre d'Analyse du Terrorisme. (2020). *Perspectives on Terrorism*, 14(3).

Cooper, H. H. A. (2001). Terrorism: The problem of definition revisited. *American Behavioral Scientist*, 44(6), 881–893.

Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, May 16, 2005, Council of Europe Treaty Series No. 196. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/196>

Crenshaw, M. (1990). The logic of terrorism: Terrorist behavior as a product of strategic choice. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp. 7–24). Woodrow Wilson Center Press; Johns Hopkins University Press.

Douglas, R. (2014). What is terrorism? In *Law, liberty, and the pursuit of terrorism* (pp. 13–36). University of Michigan Press.

Fromkin, D. (1989). *A peace to end all peace: The fall of the Ottoman Empire and the creation of the modern Middle East*. Henry Holt.

Havle, N., & Aksoy, S. (2024). Theoretical approaches to the psychology of cyberterrorism. *Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları*, 6(1), 3–21.

Hoffman, B. (2017). *Inside terrorism*. New York: Columbia University Press.

Levitt, S. D., & Dubner, S. J. (2005). *Freakonomics: A rogue economist explores the hidden side of everything*. William Morrow.

Macmillan, M. (2002). *Paris 1919: Six months that changed the world*. Random House.

Pillar, P. R. (2001). *Terrorism and U.S. foreign policy*. Brookings Institution Press.

Rapoport, D. C. (2004). The four waves of modern terrorism. In A. K. Cronin & J. M. Ludes (Eds.), *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy* (pp. 46–73). Georgetown University Press.

Shughart II, W. F. (2006). An analytical history of terrorism, 1945–2000. *Public Choice*, 128(1-2), 7–39.

Sobol, I., Moncrieff, M., & Gaggioli, G. (2023). *Exploring Counterterrorism Effectiveness and Human Rights Law*. The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights.

Terrorism Act 2000, c. 11 (UK).
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11>

Tompkins, J. B., Jr. (2005). The Impact of the USA PATRIOT Act of 2001 on Non-U.S. Banks. In *Current Developments in Monetary and Financial Law*, Vol. 3. International Monetary Fund.

University of Richmond School of Law. (2025, 8 Nisan). *Definitions- Domestic & International Terrorism- Guides and ...* <https://law-richmond.libguides.com/c.php?g=1447720&p=10759706>

U.S. Department of State. (2009). *Glossary*. <https://2001-2009.state.gov/s/ct/info/c16718.htm>

TERÖRİST DAVRANIŞIN BİLİNÇDİŞİ DİNAMİKLERİ

*“Parçalanmış bir kimliğin enkazından,
dünyayı ateşe verecek bir bütünlük yaratma çabası...”*

Politik şiddet ve terörist davranışların kökenleri, yalnızca sosyo-politik veya ekonomik faktörlerle açıklanamayacak kadar karmaşık psikolojik dinamikleri içermektedir. Bu anlayış arayışında, bireysel ve kolektif bilinçdışı süreçlere, savunma mekanizmalarına, erken dönem ilişkisel örüntülere ve kimlik oluşumuna odaklanan psikanalitik kuramlar, alana özgün ve çoğu zaman yüzeydeki rasyonel açıklamaların ötesine geçen kavrayışlar sunmaktadır. Freud'un içgüdüsel saldırganlık ve ölüm dürtüsü gibi başlangıç noktalarından itibaren gelişen psikanalitik düşünce geleneği, özellikle grup dinamikleri, radikalleşme motivasyonları, lider-takipçi ilişkilerindeki patolojiler ve travmanın kuşaklararası aktarımı gibi olguları anlamlandırmada güncelliğini korumaktadır. Bu bölümde, politik şiddetin ve terörist davranışların etiyojisine dair psikanalitik ve ilişkili psikodinamik kuramların sunduğu temel perspektifler ele alınacaktır. İlk olarak, Neo-Klasik psikanalitik çerçeveler (Reich, Fromm, A. Freud, Segal, Strenger) ve Post-Yapısalcı düşünürlerin (Lacan, Foucault, Kristeva) psikanalitik kavramlarla kurduğu eleştirel etkileşimler incelenecektir. Ardından, Nesne İlişkileri ekolünün (Klein, Bion, Kernberg, Fonagy, Volkan) ve Ego Psikolojisi/Kendilik Psikolojisi'nin (Kohut) katkıları değerlendirilecektir. Devamında,

"beyin yıkama" veya "düşünce reformu" modelleri ele alınacak ve son olarak, terörist liderlerin psikolojik profillerine ve lider-takipçi ilişkilerinin dinamiklerine odaklanılacaktır. Bu kapsamlı teorik inceleme, politik şiddetin altında yatan karmaşık psikolojik mekanizmaları, sembolik anlamları ve duygusal itici güçleri aydınlatmayı hedeflemektedir.

Kuramsal Yaklaşım

Politik şiddet ve terörist davranışların karmaşık etiyojisini anlamlandırma çabasında, bireysel ve kolektif bilinçdışı süreçlere, savunma mekanizmalarına ve erken dönem nesne ilişkilerinin etkilerine odaklanan psikanalitik kuramlar, alana özgün, derinlemesine ve zaman zaman tartışmalı kavrayışlar sunmaktadır. Psikanalizin erken dönemlerinde Freud'un (1968) "ölüm dürtüsü" (Thanatos²²) ve saldırganlığın içgüdüsel kökenleri gibi kavramlarla şiddeti açıklamaya yönelik ilk girişimleri, zamanla yerini daha çok grup düzeyindeki saldırganlığı ve bunun sosyolojik ve psikolojik veçhelerini anlamaya bıraksa da psikanalitik düşünce geleneği güncelliğini korumaktadır. Psikanalitik gelenek; özellikle gruplar arası çatışmaların sembolik boyutlarını, radikalleşmenin altındaki

²² Sigmund Freud'un psikanalitik kuramında "ölüm dürtüsü" (Thanatos), yaşam dürtüsü olan Eros'un karşısında yer alan, organizmayı daha önceki inorganik bir duruma, yani cansızlığa ve çözülmeye geri döndürmeyi amaçlayan temel bir içgüdüsel eğilimdir. Freud'un 1920 tarihli eseri "Haz İlkesinin Ötesinde", onun ölüm içgüdüsi teorisini en ayrıntılı şekilde kuramlaştırdığı temel metin olarak kabul edilir. Ölüm dürtüsü, doğrudan gözlemlenebilir olmaktan ziyade, saldırganlık, kendine zarar verme davranışları, yıkıcılık, saplantılı tekrarlar (özellikle travmatik deneyimlerin yeniden yaşanması) ve nihayetinde tüm canlılığın sona ermesine yönelik bilinçdışı bir arzu olarak tezahür eder. Freud'a göre bu dürtü, bireyde içsel bir gerilim yaratarak ya dış dünyaya (saldırganlık olarak) ya da bireyin kendisine (mazoşizm, intihar eğilimi olarak) yönelebilir ve Eros ile sürekli bir çatışma ve etkileşim halindedir; insan davranışları ve medeniyetin temelindeki pek çok karmaşık dinamiği bu iki temel dürtünün etkileşimiyle açıklamaya çalışmıştır.

motivasyonları, lider-takipçi ilişkilerindeki patolojik dinamikleri ve travmanın kuşaklararası aktarımını çözümlemeye değerli içgörüler sunmaya devam etmektedir.

Neo-Klasik Psikanalitik Çerçeve

Freud sonrası dönemde geliştirilen bu yaklaşımlar, özellikle büyük grupların kolektif bilinçdışı fantezilerini, kaygılarını ve bu kaygılarla mücadele ederken başvurdukları savunma düzeneklerini çözümlemeyi hedeflemiştir.

Wilhelm Reich: Reich (1933a), otoriter aile yapısının faşizm gibi totaliter rejimlerin kitlesel tabanını nasıl oluşturduğunu analiz eder. Ona göre, ataerkil ve baskıcı aile ortamı, çocukluktan itibaren bireyde otoriteye körü körüne itaat etme, eleştirel düşünceden kaçınma ve cinsel dürtüleri bastırma eğilimini yerleştirir. Bu aile yapısı, devletin ve egemen ideolojinin mikro düzeydeki bir yansımasıdır ve bireyi daha büyük ölçekteki otoriter yapılara boyun eğmeye hazırlar. Aile, Reich için egemen ideolojinin yeniden üretildiği ve bireyin psikoseksüel yapısına işlendiği temel bir "ideolojik aygıt" veya "çekirdek" işlevi görür. Reich, Freud'un libido teorisini temel almakla birlikte, onu daha radikal bir toplumsal eleştiriye taşımıştır. Cinsel enerjinin özgürce akışının engellenmesinin, yani cinsel baskılanmanın, nevrotik yapıların temel kaynağı olduğunu savunmuştur. Özellikle orgazm yoluyla tam bir boşalım yaşayamamanın bireyde kronik bir gerilim yarattığını ve bu birikmiş enerjinin çeşitli nevrotik semptomlara veya yıkıcı dürtülere dönüşebileceğini öne sürmüştür. Reich'a göre, binlerce yıldır süregelen cinsel baskı kültürü, bireyleri pasif, endişeli ve kolayca manipüle edilebilir hale getirir. Aynı zamanda, bu bastırılmış enerji, özellikle sosyo-ekonomik yoksunlukla birleştiğinde, sadizm, mazoşizm veya kitle hareketleri içindeki irrasyonel şiddet ve politik

saldırganlık biçiminde dışa vurulabilir. Faşizmin çekiciliğini kısmen bu bastırılmış enerjinin yıkıcı kanallara yönlendirilmesiyle açıklamıştır (Reich, 2015). Reich (1933b), bireyin kronikleşmiş savunma mekanizmalarını tanımlamak için "karakter zırhı" kavramını geliştirmiştir. Bu zırh, bireyin hem içsel dürtü çatışmalarına (özellikle cinsel ve agresif dürtüler) hem de dışsal baskılara (aile, toplum, ekonomik zorluklar) karşı kendini korumak için geliştirdiği katı tutumlar, davranış kalıpları ve kronik kas gerginliklerinin toplamıdır. Bu zırh, bireyi acı verici duygulardan korusa da aynı zamanda canlılığını, spontanlığını, duygusal ifadesini ve haz kapasitesini de sınırlar.

Erich Fromm: Frankfurt Okulu'nun²³ önemli düşünürlerinden ve hümanistik psikanalizin²⁴ öncülerinden Fromm (1994), bireysel

²³ Frankfurt Okulu, 1923'te Almanya'da Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (Institut für Sozialforschung) bünyesinde şekillenen ve diğer bir adıyla "Eleştirel Teori" olan bir entelektüel gelenektir. Bu okul, Marksist düşünceyi temel almakla birlikte, onu geleneksel yorumlarından arındırarak felsefe, sosyoloji, psikanaliz ve estetik gibi farklı disiplinlerle zenginleştirmeyi amaçlamıştır. Temel olarak kapitalist toplumun, Aydınlanma'nın ve modernitenin eleştirel bir analizini yapan Frankfurt Okulu düşünürleri, özellikle araçsal akıl, kültür endüstrisi, otoriter kişilik ve toplumsal tahakküm biçimleri gibi konulara odaklanmışlardır. Aralarında Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm gibi teorisyenlerin ve sonraki kuşaktan Jürgen Habermas'ın da yer aldığı bu düşünce okulu, Nazilerin iktidara gelmesiyle üyelerinin çoğu ABD'ye göç etmiş, savaş sonrası dönemde ise bir kısmı Almanya'ya dönerek etkisini sürdürmüştür.

²⁴ Klasik psikanalizin bazı deterministik ve içgüdüsel odaklı yönlerine bir tepki olarak ortaya çıkan hümanistik psikolojinin genel ilkelerini psikanalitik düşünceyle birleştirmeye çalışır. Fromm'un öncülüğünü yaptığı bu yaklaşım, bireyin sadece bilinçdışı çatışmaları ve erken dönem deneyimleriyle değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve varoluşsal faktörlerle şekillendiğini vurgular. İnsanın doğuştan gelen potansiyellerine, kendini gerçekleştirmeye arzusuna, özgürlüğüne, sevgi, yaratıcılık ve anlam arayışına odaklanır; bireyin toplumla etkileşimini ve bu etkileşimden doğan yabancılaşma, yalnızlık gibi temel insani kaygıları ve bunlardan kaçış mekanizmalarını analiz eder. Dolayısıyla hümanistik psikanaliz, psikanalitik derinliği bireyin bütüncül ve özgün deneyimini, insani değerleri ve toplumsal bağlamı daha fazla vurgulayarak genişletmeyi hedefler.

psikoloji ile toplumsal yapı arasındaki karmaşık etkileşimi analiz ederken, modernitenin temel bir paradoksuna odaklanmıştır. Özellikle 1941 tarihli "Özgürlükten Kaçış" (Escape from Freedom) adlı eserinde ortaya koyduğu üzere, tarihsel süreçte bireyin feodalizm, kilise dogmaları gibi geleneksel bağlardan ve dışsal otoritelerden kurtularak kazandığı "negatif özgürlük", aynı zamanda onu köklerinden kopmuş, yalıtılmış ve evrende tek başına kalmış hissettiren bir duruma itmiştir. Fromm'a göre bu özgürleşme, bireyin potansiyellerini gerçekleştirdiği, akıl ve sevgi temelinde dünyayla spontane ve üretken bir ilişki kurduğu "pozitif özgürlük" ile dengelenmediğinde, birey için dayanılmaz bir yük haline gelir. Bu dengesizlik; derin bir yalnızlık, güçsüzlük, şüphe ve anlamsızlık hissiyle karakterize olan varoluşsal bir anksiyeteyi doğurur ve modern bireyi, bu anksiyeteden kaçmak için çeşitli yollar aramaya sevk eder.

Fromm'un tanımladığı temel kaçış mekanizmalarından ilki *otoriterlik* tir. Bu mekanizma, bireyin kendi izole ve güçsüz benliğinin yarattığı anksiyeteden kurtulmak amacıyla, kendisini aşan bir güçle (bir lider, bir kurum, bir ideoloji veya devlet) sembiyotik bir ilişki içinde eritmeye çalışmasıdır. Otoriterlik, Fromm'a göre, iki temel eğilimi içerir: Biri, mazoşistçe bir boyun eğme, otoriteye sığınma, kendi bireyselliğinden vazgeçerek sorumluluktan kaçma arzusudur. Diğeri ise sadistçe, başkaları üzerinde tahakküm kurma, onları kontrol etme ve kendi güçsüzlük hissini başkalarını ezerek telafi etme eğilimidir. Fromm, bu iki eğilimin sıklıkla aynı "otoriter karakter" yapısında iç içe geçtiğini ve birbirini beslediğini belirtir. Otoriter mekanizma, bireye sahte bir güvenlik, aidiyet ve düzen hissi sunarken, karşılığında onun otonomisini, eleştirel düşünme kapasitesini ve kişisel bütünlüğünü feda etmesini gerektirir. Bu psikolojik yapı, totaliter rejimlerin ve lider kültürlerinin kitlesel

çekiciliğini anlamada kilit bir rol oynar. İkinci temel kaçış mekanizması ise *yıkıcılıktır*. Fromm, yıkıcılığı, sadizmden (ki amacı kontrol ve bağımlılıktır) ayırır; yıkıcılığın temel motivasyonu, bireyin hissettiği derin güçsüzlük, izolasyon ve dünyanın eziciliği karşısında, tehdit olarak algılanan dışsal nesneleri veya bizzat dünyayı ortadan kaldırma arzusudur. Bu eğilim, bireyin yaşam enerjisinin, üretken ve yaratıcı potansiyellerinin (Fromm'un "biyofili" veya yaşama sevgisi dediği eğilimin) engellenmesi ve hayal kırıklığına uğraması durumunda ortaya çıkar. Birey, dünyayla olumlu bir bağ kuramadığında, onu yok ederek hem onun tehdidinden kurtulmaya hem de kendi varlığını ve gücünü (negatif de olsa) hissetmeye çalışır. Bu mekanizma, irrasyonel şiddet patlamaları, vandalizm, terörizm ve savaşlardaki anlamsız gibi görünen yok etme eylemlerinin psikolojik kökenlerini anlamak için bir çerçeve sunar. Fromm'un analiz ettiği üçüncü ve belki de modern toplumlarda en yaygın olan kaçış mekanizması "otomat uygunluğu" veya *konformizmdir*. Bu mekanizmada birey, farklı olmanın ve kendi kararlarının sorumluluğunu taşımanın getirdiği anksiyeteden kaçmak için, kendi otantik düşünce, duygu ve arzularını bastırır ve bunun yerine içinde yaşadığı kültürün veya grubun sunduğu standartlaşmış kalıpları benimser. Birey, "herkes gibi" düşünerek, hissederek ve davranarak kendini güvende hisseder ve izolasyon duygusunu hafifletir. Ancak bu süreçte kendi gerçek benliğini kaybeder ve Fromm'un "pseudo-self" (sahte kendilik) olarak adlandırdığı, dışsal beklentilere göre şekillenmiş bir kimlik geliştirir. Bu durum, bireysel spontaneliği, yaratıcılığı ve eleştirel düşünceyi yok ederek, görünüşteki uyuma rağmen derin bir yabancılaşmaya yol açar.

Fromm için bu kaçış mekanizmaları, sadece bireysel psikopatolojiler değil, aynı zamanda belirli toplumsal koşulların ürettiği ve yaygınlaştırdığı "sosyal karakter" örüntüleridir; bir nevi "normalin

patolojileri"dir. Politik şiddet, totaliter rejimlere kitlesel destek veya körü körüne itaat gibi olguları, bu mekanizmaların toplumsal düzeydeki yansımaları olarak değerlendirir. Bireylerin yaşadığı varoluşsal boşluk ve anksiyete, özellikle ekonomik krizler, hızlı sosyal değişimler veya kültürel istikrarsızlık dönemlerinde daha da derinleşir ve kitleleri, güvenlik vaat eden otoriter liderlere veya her şeyi basitleştiren ideolojilere sığınmaya ya da hayal kırıklıklarını yıkıcı eylemlerle dışa vurmaya daha yatkın hale getirir. Dolayısıyla Fromm, modern toplumun yapısı ile bireyin psikolojik durumu arasında diyalektik bir ilişki kurarak, özgürlüğün yükünden kaçma arzusunun nasıl bireysel ve toplumsal düzeyde yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini ortaya koyan güçlü bir sosyo-psikolojik analiz sunar. Bu analiz, günümüzdeki popülizm, siyasal kutuplaşma ve şiddet eğilimlerini anlamak için de geçerliliğini korumaktadır.

Anna Freud: Psikanalitik kuramın önemli isimlerinden ve özellikle ego psikolojisi ile savunma mekanizmaları üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Anna Freud, "Ben ve Savunma Mekanizmaları" (1966) adlı temel eserinde "saldırganla özdeşleşme" kavramını detaylandırmıştır. Başlangıçta özellikle savaş gibi yoğun travmatik deneyimlere maruz kalmış çocuklarda gözlemlediği bu mekanizma, egonun başa çıkmakta zorlandığı, ezici bir dış tehdit karşısında devreye soktuğu karmaşık bir savunma stratejisidir. Bu süreçte birey, kendisini tehdit eden ve yoğun kaygı, korku ve çaresizlik yaratan dışsal gücün (saldırganın) niteliklerini, tutumlarını veya davranışlarını içselleştirir. Pasif bir kurban konumundan, aktif olarak saldırganın rolünü (fantezide veya davranışta) benimseyen bir konuma geçerek, travmatik durum üzerinde bir tür psikolojik ustalık kurmaya ve anksiyeteyi yönetmeye çalışır. Bu özdeşleşme, sadece bir taklit değil, aynı zamanda saldırganın atfedilen gücünü ve kontrolünü içselleştirerek çaresizlik duygusunu tersine çevirme

çabasıdır. Anna Freud'un tanımladığı "saldırganla özdeşleşme" mekanizması, terörist davranışların psikolojik kökenlerini anlamada potansiyel bir açıklama sunabilir. Bu hipoteze göre, kendilerini sürekli olarak güçlü bir dışsal aktör (örneğin, bir devlet, başka bir etnik veya dini istismar eden grup, küresel bir güç) tarafından mağdur edilmiş, aşağılanmış veya tehdit altında hisseden bireyler veya gruplar, yaşadıkları yoğun çaresizlik ve travmatik anksiyeteye başa çıkmak için bilinçdışı olarak bu mekanizmaya başvurabilirler. Mağduriyet konumundan kurtulmak ve kaybedilmiş güç ve kontrol hissini yeniden kazanmak amacıyla, kendilerini tehdit eden ve "saldırgan" olarak algıladıkları gücün şiddet içeren yöntemlerini, acımasızlığını veya ideolojik katlıklarını benimseyebilirler. Böylece, pasif kurban rolünden aktif fail rolüne geçerek, travmayı "yeniden sahneleme" yoluyla kontrol etmeye çalışırlar. Bu, şiddetin sadece bir araç değil, aynı zamanda kaybedilmiş onuru ve gücü geri almanın sembolik bir yolu haline gelmesine neden olabilir. "Saldırganla özdeşleşme" sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda grup düzeyinde de işleyebilir. Kolektif bir travma veya mağduriyet anlatısına sahip gruplar, kendilerini ezen veya tehdit eden gücün taktiklerini ve dünya görüşünü (veya bunun algılanan biçimini) benimseyerek kolektif bir kimlik ve eylem biçimi geliştirebilir. Bu dinamik, terörist grupların ideolojilerinin şekillenmesinde de rol oynayabilir; grubun şiddet eylemleri, düşmanın acımasızlığına veya adaletsizliğine karşı "kaçınılmaz" veya "meşru" bir yanıt olarak rasyonalize edilebilir. Şiddet, düşmandan "öğrenilmiş" veya onun tarafından "dayatılmış" bir dil olarak görülebilir. Bu durum, mağduriyetten faillığe geçişin yaşandığı ve şiddetin nesilden nesile veya gruptan gruba aktarılabildiği kısır döngülerin oluşmasına katkıda bulunabilir. Saldırganın yöntemlerini benimsemek, gruba hem bir güç fantezisi

sunar hem de düşmanla aynı seviyede mücadele edildiği yansımasını yaratır.

Hanna Segal: Segal'ın (1994) Oidipus kompleksine²⁵ getirdiği yorum, sadece cinsel rekabet ve ensest yasağına odaklanmak yerine, bireyin (veya grubun) kendisinden daha büyük, daha güçlü ve yaşamı sürdürmek için mutlak gerekli olarak algılanan bir figüre (erken dönemde anne, daha sonra otorite figürleri veya dominant gruplar) yönelik karmaşık duygusal bağını merkeze alır. Bu bağ, yoğun bir bağımlılık ve ihtiyaç hissi ile karakterizedir. Ancak, bu mutlak bağımlılık, aynı zamanda bireyde kendi küçüklüğü, yetersizliği ve önemsizliği hislerini de tetikler. Kleinci kuramda merkezi bir yer tutan "haset" kavramı burada devreye girer: Birey, ihtiyaç duyduğu ve iyi olarak algıladığı nesnenin sahip olduğu güç, bütünlük ve kaynaklara karşı yıkıcı bir haset duyabilir; bu, nesnenin iyiliğini, tam da iyi ve arzu edilir olduğu için bozma veya yok etme arzusudur. Dolayısıyla, Segal'ın formülasyonundaki gerilim, sadece bir ihtiyaç ve yetersizlik gerilimi değil, aynı zamanda yaşam veren nesneye yönelik sevgi ve nefretin, minnettarlık ve hasetin, yaratıcı ve yıkıcı dürtülerin karmaşık ve ambivalan bir etkileşimidir. Segal'ın bu yeniden

²⁵ Oidipus kompleksi, Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikanalitik kuramın temel kavramlarından biridir ve genellikle çocuğun psikoseksüel gelişiminin fallik dönemi (yaklaşık 3-6 yaş arası) sırasında ortaya çıktığı kabul edilir. Bu karmaşada, erkek çocuk bilinçdışı olarak annesine karşı cinsel arzular besler ve babasını bu arzuya ulaşmada bir rakip olarak görerek ona karşı kıskançlık ve düşmanlık duyguları geliştirir ("pozitif" Oidipus kompleksi). Bu durum, babası tarafından iğdiş edilme korkusuna (kastasyon anksiyetesi) yol açar. Normal gelişim sürecinde, bu karmaşa, çocuğun babasıyla özdeşleşmesi, cinsel arzularını bastırması ve toplumsal normları içselleştirerek üstbenliğinin (süperego) gelişimiyle çözülür. Freud, kız çocuklar için benzer bir dinamik olan Elektra kompleksini de (daha sonra Carl Jung tarafından adlandırılmıştır) tanımlamış olsa da Oidipus kompleksi terimi genellikle her iki cinsiyeti de kapsayacak şekilde veya özellikle erkek çocuk için kullanılır ve bu dönemin sağlıklı atlatılmasının yetişkinlikteki cinsel kimlik ve ilişkiler açısından önemli olduğunu vurgular.

formülasyonu, özellikle azınlık gruplarının çoğunluk kültürü veya devlet gibi kendilerinden daha büyük ve güçlü olarak algılanan yapılarla ilişkilerini anlamak için güçlü bir çerçeve sunar. Çoğunluk kültürü/devlet, azınlık grubu için hem kaynaklar, güvenlik ve kimlik tanınması açısından bir ihtiyaç nesnesi hem de kendi kültürel farklılığını veya özerkliğini tehdit eden potansiyel bir baskı kaynağı olarak algılanabilir. Bu durum, azınlık grubunda yoğun bir psikolojik bağımlılık hissi yaratabilir. Aynı zamanda, çoğunluğun sahip olduğu varsayılan güç, olanaklar ve toplumsal hakimiyet karşısında, azınlık grubu üyeleri kendilerini yetersiz, dışlanmış ve güçsüz hissedebilirler. Bu durum, çoğunluk grubuna yönelik derin bir haset duygusunu besleyebilir ve bu haset, açık veya örtük saldırganlık, güvensizlik ve yıkıcı eleştiriler şeklinde dışa vurulabilir. Yansıtımlı özdeşim²⁶ mekanizmalarıyla, azınlık grubu kendi içindeki olumsuz duyguları (öfke, yetersizlik) çoğunluk grubuna yansıtabilir ve onu "kötü" veya "zulmedici" olarak algılayabilir. Bu Kleinci/Segalcı perspektiften bakıldığında, gruplar arası çatışmalar ve politik şiddet potansiyeli, büyük ölçüde bu ilkel dinamiklerin etkinliğiyle ilişkilendirilebilir. Eğer bir grup, kendisini hem mutlak bağımlı hem de kronik olarak yetersiz ve aşağılanmış hissediyorsa ve aynı zamanda güçlü bir haset duygusuyla doluyorsa, bu durum yıkıcı dürtülerin harekete geçmesi

²⁶ Yansıtımlı özdeşim, ilk olarak Melanie Klein tarafından tanımlanan karmaşık bir bilinçdışı psikolojik mekanizmadır. Bu süreçte birey, kendi iç dünyasında kabul edilemez veya başa çıkılamaz bulduğu duygu, düşünce veya benlik parçalarını (örneğin saldırganlık, korku, zayıflık) karşısındaki kişiye yansıtır. Ancak mekanizma sadece yansıtımla kalmaz; yansıtan kişi, bu yansıtılan içeriği karşısındaki kişide uyandırmaya veya onda varmış gibi davranarak onu bu şekilde algılamaya ve kontrol etmeye çalışır. Karşıdaki kişi de bu yansıtılanları (farkında olarak veya olmayarak) benimseyip ona göre davranmaya başlayabilir, böylece yansıtan kişi kendi içsel durumunu dışsal bir gerçeklik olarak deneyimler ve yansıttığı parçayla dışarıdaki kişi üzerinden özdeşim kurarak onu kontrol etme fantezisini sürdürür. Bu mekanizma, hem bireyin içsel gerilimini azaltma çabasıdır hem de yoğun ve sıklıkla sorunlu kişilerarası ilişki dinamiklerine yol açar.

için zemin hazırlayabilir. Grubun, kendisiyle ve "öteki" ile ilgili olumlu ve olumsuz yönleri bütünleştirme kapasitesi olan "depresif pozisyona" ulaşamaması, şiddet olasılığını artırır. Bunun yerine grup, dünyayı keskin çizgilerle "iyi/biz" ve "kötü/onlar" olarak bölen daha ilkel "paranoid-şizoid pozisyonda" takılı kalır. Bu bağlamda terörizm, hem ihtiyaç duyulan hem de varlığıyla kendi yetersizliğini hatırlatan dominant güce yönelik, haset kaynaklı bir saldırı olarak yorumlanabilir. Bu, entegrasyonun ve onarım kapasitesinin tamamen yitirildiği, ilkel yıkıcı dürtülerin egemen olduğu bir ruhsal işleyişe işaret edebilir. (Segal, 1994).

Carlo Strenger: Strenger'in analizinde (2015a, 2015b), Batı toplumlarında gözlemlendiği bazı "politik doğruculuk" (PC) tezahürleri²⁷, işlevsel olmayan bir kolektif savunma mekanizması olarak yorumlanır. Strenger'in eleştirisi, genellikle PC'nin iyi niyetli başlangıç noktasından ziyade, onun aşırıya kaçan, katılmış ve düşünceyi engelleyen biçimlerine yöneliktir. Bu yorumda PC, özellikle rahatsız edici gerçeklerle veya tehditlerle yüzleşmekten kaçınmak, çatışma korkusu, "kötü" (örneğin, hoşgörüsüz, ırkçı) olarak etiketlenme endişesi gibi derinlerde yatan kolektif anksiyetelere karşı geliştirilmiş bilinçdışı bir savunma olarak görülür. Bu savunma,

²⁷ Politik doğruculuk (PC) tezahürleri, genellikle toplumda dezavantajlı olduğu düşünülen veya geçmişte ayrımcılığa uğramış belirli gruplara (etnik köken, cinsiyet, din, engellilik durumu vb. temelinde) yönelik aşağılayıcı, dışlayıcı veya rahatsız edici olarak algılanabilecek dil ve davranışlardan kaçınma çabası ve bu yöndeki uygulamalardır. Bu tezahürler, belirli kelimelerin veya ifadelerin yerine daha nötr veya kapsayıcı olduğu düşünülen alternatiflerin kullanılmasını, ayrımcı veya önyargılı olduğu kabul edilen tutum ve eylemlerin eleştirilmesini, çeşitliliğe ve eşitliğe vurgu yapan politikaların benimsenmesini içerebilir. Amaç genellikle toplumsal duyarlılığı artırmak ve incitici olmamak iken, bazı eleştirmenler politik doğruculuk tezahürlerinin aşırıya kaçarak ifade özgürlüğünü kısıtlayabildiğini, samimiyetsiz bir dil kullanımına yol açabildiğini veya önemli konuların açıkça tartışılmasını engelleyebildiğini de belirtmektedir.

psikanalitik terminolojiyle, "inkâr" – tehdidin varlığını veya ciddiyetini reddetme; "bastırma" – rahatsız edici düşünce veya bilgileri kolektif bilinçten uzak tutma veya "reaksiyon formasyon" – altta yatan korku veya düşmanlığı maskeleyerek için aşırı vurgulanan bir hoşgörü veya hassasiyet sergileme şeklinde işleyebilir. Strenger'in analizinin en kritik noktası, bu savunmacı politik doğruculuk halinin, liberal demokrasilerin kendilerini içsel ve dışsal otoriter, faşist veya radikal tehditlere karşı savunma kapasitesini zayıflatmış iddiasıdır. Strenger'e göre, gerçek tehditleri açıkça tanımlama, analiz etme ve bunlarla ilgili özgürce tartışma ortamı, "incitici" veya "hoşgörüsüz" olarak damgalanma korkusuyla baskılandığında, toplumun riskleri isabetli bir biçimde saptama ve sonuç alıcı politikalar üretme kapasitesi zayıflar. Eleştirel düşüncenin yerini dogmatik formüllerin alması, potansiyel tehlikelerin küçümsenmesi veya görmezden gelinmesi, illiberal ideolojilere²⁸ karşı entelektüel ve ahlaki bir felç durumu yaratabilir. Bu durum, Strenger'in perspektifinden, liberal değerlerin (açık tartışma, gerçeği arama) ironik bir biçimde yine liberalizmin altını oyabilecek bir şekilde işlemesidir.

Post-Yapısalcı Etkileşimler

Lacan, Foucault, Kristeva gibi düşünürler, doğrudan psikanalist olmasalar da psikanalitik kavramları eleştirel bir şekilde kullanarak dilin, söylemin ve kültürel kodların bilinçdışı süreçleri, kimlik oluşumunu ve politik direniş biçimlerini nasıl yapılandığını incelemişlerdir.

Jacques Lacan: Jacques Lacan'ın psikanalitik düşünceye yaptığı en güçlü ve kalıcı katkılardan biri, özdeşleşme süreçleri ile dilin (Sembolik

²⁸ İlliberal ideoloji, temel liberal değerlere ve ilkelere karşı çıkan veya bunları zayıflatan bir dizi politik fikir, inanç ve değeri ifade eder.

Düzen'in²⁹) ve dolayısıyla iktidar yapılarının ayrılmaz bağınyı yapısalcı bir titizlikle ortaya koymasındır. Lacan'ın argümanının etkisi, iktidarı sadece dışsal bir baskı mekanizması olarak değil, bizzat dilin ve söylemin yapısı içinde işleyen, öznelere kuran ve şekillendiren bir dinamik olarak kavramsallaştırmasından gelir. Özellikle 17. Semineri'nde ("Psikanalizin Öteki Yüzü", 1969-1970) geliştirdiği *Dört Söylem kuramı* (1991), toplumsal bağların ve iktidar ilişkilerinin nasıl belirli biçimsel yapılar aracılığıyla eklemlendiğini gösteren güçlü bir formel analiz aracı sunar. Bu çerçeve, iktidarın sadece ne söylediğiyle değil, nasıl söylediğiyle ve bu söylemin öznelere nasıl konumlandığıyla ilgilenir. Lacan'ın dört söylemi arasında "Efendi Söylemi", otoritenin, kimliklenmenin ve anlamlandırma çabasının temel yapısal mantığını temsil etmesi açısından ayrı bir yer tutar. Bu söylem, yalnızca belirli bir tarihsel iktidar biçimini (örneğin, monarşi) değil, totalleştirici bir anlam veya kimlik iddiasında bulunan herhangi bir girişimin kaçınılmaz olarak bu yapıya ($S1 \rightarrow S2 // \$ \leftarrow a$) düşme eğiliminde olabileceğini formel olarak açıklar. "Efendi" söyleminin yapısal mantığı şöyledir:

Efendi Göstereni (S1): Birlik, kimlik veya emri temsil eden keyfi bir başlangıç noktası olarak işlev görür.

²⁹ Jacques Lacan'ın psikanalitik kuramında "dil" veya daha kapsamlı bir ifadeyle "Sembolik Düzen", bireyin içine doğduğu ve onun özneliğini, gerçeklik algısını ve arzularını yapılandıran kültürel, toplumsal ve yasal sistemlerin bütünüdür. Bu düzen, sadece konuşulan veya yazılan dilin ötesinde, toplumsal kuralları, yasakları (özellikle ensest yasağı ve Baba'nın Adı/Yasası), akrabalık ilişkilerini, mitleri ve kültürel normları içeren, göstergelerden oluşan bir yapıdır. Birey, Sembolik Düzen'e dil aracılığıyla girerek bir özne haline gelir; bu süreçte, daha önceki hayali (İmajiner) bütünlük hissi kırılır, arzu ve eksiklik (manque-à-être) ortaya çıkar ve bilinçdışı da bu dilsel yapı içinde şekillenir. Dolayısıyla Sembolik Düzen, bireyi aşan ve onu biçimlendiren, anlamın ve toplumsal gerçekliğin üretildiği temel bir yapıdır.

Bilgi (S2): Kurulu bilgi, Efendi Göstereni'nin hegemonyasını pekiştirmek için kullanılır.

Bölünmüş Özne (\$): Söyleme tabi kılınmış, bölünmüş bir özne üretilir.

Arzu Nesnesi (objet petit a): Sistemin temelindeki eksiklik ve arzu nesnesi gizlenir.

Bu yapı, içeriğinden bağımsız olarak, otoritenin kurulma ve sürdürülme mantığını açığa çıkarır.

Temel Argüman: Devrimci Hareketler Neden Otoriterleşir?

Lacan'ın devrimci hareketlere yönelik eleştirisinin gücü, tam da bu yapısal analize dayanır. Lacan, en radikal ve özgürleştirici iddialara sahip hareketlerin bile, eski iktidar yapısını temsil eden Efendi Göstereni'ni (S1) yıktıktan sonra, onun yerine yeni bir birleştirici ilke, yeni bir Efendi Göstereni (S1) (örneğin, "Halkın İradesi", "Tarihin Yasası", "Parti Doktrini") ikame etme zorunluluğu hissettiklerinde, farkında olmadan *Efendi Söylemi'nin yapısını* yeniden ürettiklerini savunur. Bu argümanın gücü, odak noktasını niyetlerden veya ideolojik içerikten ziyade *biçime* kaydırmasıdır. Yeni Efendi Göstereni'nin içeriği ne kadar "iyi" veya "ilerici" olursa olsun, eğer yapı aynı kalıyorsa – yani mutlak itaat talep ediliyor, bilgi (S2) bu yeni ilkeye hizmet edecek şekilde düzenleniyor ve bireyler bu yeni ilkeye tabi özneler (\$) olarak konumlandırılıyorsa – otoriter dinamikler kaçınılmaz olarak yeniden ortaya çıkar.

Bu Lacancı model, radikal, totaliter veya terörist grupların iç dinamiklerini ve yapılarını anlamlandırmada güçlü bir açıklayıcı potansiyel sunmaktadır. Örneğin, başlangıçta özgürlükçü bir retorikle yola çıkan grupların nasıl hızla kendi içlerinde katı hiyerarşiler ve otoriter pratikler geliştirebildiğini, bu durumun salt kötü niyetten

ziyade büyük ölçüde söylemsel yapının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu anlamamızı sağlar. Bu çerçeve, radikal gruplardaki şu olgulara yapısal bir açıklık getirir:

1. Grubun liderine veya ideolojisine (S1) yönelik talep edilen mutlak ve sorgulanamaz sadakat.
2. Bilginin (S2) yalnızca bu ilkeyi desteklemek üzere araçsallaştırılmasıyla ortaya çıkan dogmatizm.
3. Alternatif yorumlara veya belirsizliklere (objet a) yönelik şiddetli tahammülsüzlük.
4. Bireylerin kimliklerinin geri plana itilerek grubun "neferi" (bölünmüş özne \$) olarak yeniden şekillendirilmesi.

Ayrıca model, sistemin doğasındaki giderilemez eksikliğin (objet a) nasıl inkâr edilerek tüm sorunların ve olumsuzlukların dışarıdaki bir düşmana yansıtıldığını da başarılı bir şekilde açıklar.

Michel Foucault: Yirminci yüzyıl felsefesinin ve eleştirel teorisinin en etkili figürlerinden biri olan Foucault, özellikle post-yapısalcı düşünceyle ilişkilendirilir. Çalışmaları, iktidar ilişkilerinin, bilgi sistemlerinin ve öznellik biçimlerinin tarihsel olarak nasıl kurulduğunu analiz etmeye odaklanır. Foucault, iktidarı sadece yukarıdan aşağıya işleyen, baskıcı bir güç olarak gören geleneksel anlayışları reddetmiştir. Bunun yerine, iktidarın toplumun her katmanına yayılmış, ilişkisel, kılcal damarlar gibi işleyen ve en önemlisi sadece baskılamakla kalmayıp aynı zamanda üretken olan bir niteliğe sahip olduğunu savunmuştur. İktidar; bilgi biçimleri, söylemler, kurumlar ve pratikler aracılığıyla kimlikler, arzular, normallikler ve "hakikat" rejimleri üretir. Bu bağlamda Foucault'nun İktidar/Bilgi kavramı merkezidir; iktidar ilişkileri bilgi alanlarını

doğurur ve bilgi de iktidar ilişkilerini meşrulaştırır ve pekiştirir. Foucault'ya göre, iktidar/bilgi ilişkisinin işlediği temel mekanizmalardan biri söylemdir. Söylem, sadece konuşma veya metinler bütünü değil, belirli bir konu hakkında neyin söylenebileceğini, düşünülebileceğini, kimin konuşmaya yetkili olduğunu ve neyin "hakikat" veya "gerçeklik" olarak kabul edileceğini belirleyen kurallar, pratikler ve kurumsal yapılar sistemidir. Örneğin, delilik, cinsellik veya suçluluk hakkındaki söylemler, bu olguları tarihsel olarak farklı şekillerde tanımlamış, sınıflandırmış, yönetmiş ve böylece onlar hakkındaki "gerçekliğimizi" inşa etmiştir. Kurumlar (hastaneler, hapishaneler, okullar), bu söylemleri hem üretir hem de uygularlar. Foucault'nun projesinin önemli bir boyutu, Batı Aydınlanma rasyonelliğinin evrensellik ve üstünlük iddialarını sorgulamaktır.

Bu çerçevede, Batı normlarının dışında kalan deneyimlere, bilgi biçimlerine ve "kendilik teknolojileri"ne³⁰ ilgi duymuştur. Foucault, İran'da tanık olduğu "siyasi maneviyat" olarak adlandırdığı olgudan başlangıçta etkilenmiş, bunu Batı modernitesinin politik ve rasyonel kalıplarına bir alternatif olarak görme eğiliminde olmuştur. Bu bağlamda, Şii ritüellerindeki kendini kırbaçlama gibi eylemlere yaptığı gönderme, Foucault'nun Batı rasyonel öznesinin sınırlarını zorlayan "limit deneyimler"³¹e olan ilgisini gösterir. Foucault'nun bu

³⁰ "Kendilik teknolojileri" (İngilizce: technologies of the self), Fransız düşünür Michel Foucault tarafından geliştirilen bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin kendi kendilerine, kendi bedenlerine, ruhlarına, düşüncelerine ve davranışlarına yönelik olarak uyguladıkları çeşitli pratikleri, teknikleri ve usulleri ifade eder. Bu teknolojilerin amacı, bireylerin kendilerini belirli bir şekilde dönüştürmeleri, yönetmeleri, geliştirmeleri ve belirli bir varoluş biçimine, huzur, masumiyet, irfan, yetkinlik veya ebedi yaşam gibi bir hedefe ulaşmalarıdır.

³¹ Limit deneyimler (İngilizce: limit experiences), bireyi gündelik yaşamın, alışlagelmiş rasyonel düşüncenin, toplumsal normların ve benlik algısının sınırlarına taşıyan, genellikle yoğun ve sarsıcı yaşantıları ifade eden bir kavramdır. Bu tür deneyimler,

tür pratiklerde sevgi, adanmışlık ve (kendine yönelmiş) saldırganlık arasındaki bağın, Batı'nın genellikle bu duyguları ayrıştıran veya patolojikleştiren rasyonel/psikolojik çerçevelerinden farklı bir şekilde kurulduğunu ve kabul gördüğünü ima etmiş olması muhtemeldir. Buradaki "otantiklik" vurgusu, bu ifadenin Batı'nın bireyciliği veya normalleştirici psikolojik söylemleri tarafından kolektif bir iradenin veya adanmışlığın daha dolaysız bir ifadesi olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Ancak, Foucault'nun bu gözlemlerinin, İran Devrimi'nin karmaşıklığını tam olarak kavramadığı, potansiyel olarak romantikleştirdiği veya şiddet içeren yönlerini göz ardı ettiği yönünde ciddi eleştiriler aldığını belirtmek önemlidir. (Foucault, 1995).

Julia Kristeva: Kristeva, Avrupa'daki ikinci ve üçüncü nesil Müslüman göçmen gençlerin radikalleşme süreçlerini analiz ederken, öncelikle karmaşık sosyo-politik ve kültürel faktörlere dikkat çeker. Bu faktörler arasında, sömürgecilik sonrası döneme ait devam eden etkiler – entegrasyon sorunları, ayrımcılık, ırkçılık, sosyo-ekonomik dışlanma ve iki kültür arasında sıkışıp kalma hissi – önemli bir yer tutar. Buna ek olarak, Kristeva, neoliberal Batı toplumlarının sunduğu değerler sistemindeki algılanan ikiyüzlülüğe işaret eder: Tüketim kültürü, manevi boşluk, araçsal akılcılık ve beyan edilen evrensel değerler (özgürlük, eşitlik) ile yaşanan gerçeklikler (eşitsizlik, dışlama, Batı'nın dış politikaları) arasındaki çelişkiler, bu gençlerde

sıklıkla aşırılık, ihlal, yoğun coşku, erotizm, acı, delilik, kutsallık veya ölümle yüzleşme gibi temaları içerir. Özellikle Georges Bataille ve Michel Foucault gibi düşünürlerin çalışmalarında önemli bir yer tutan limit deneyimler, bireyin varoluşsal sınırlarını zorlayarak, kurulu düzenin ve bilincin alışıldık yapılarının ötesine geçmeyi, bu yolla farklı bir bilgiye, farkındalığa veya benlik anlayışına ulaşmayı hedefler. Ancak bu deneyimler, aynı zamanda bireyin bütünlüğünü tehdit edebilecek, tehlikeli ve yıkıcı potansiyeller de barındırır; temel amaçları, öznenin yerleşik sınırlarını sarsarak varoluşun ve bilginin uç noktalarını keşfetmektir.

derin bir hayal kırıklığı ve güvensizlik yaratabilir. Kristeva, bu dışsal faktörlerin yanı sıra, özellikle ergenlik dönemine özgü içsel bir dinamik olan "ideallik hastalığı" kavramını vurgular. Ergenlik, yoğun idealleştirilmelerin (ebeveynler, aşk nesneleri, davalar, liderler) yaşandığı, ancak bu ideallerin kaçınılmaz olarak sarsılmasıyla aynı derecede yoğun bir hayal kırıklığının da deneyimlendiği kritik bir dönemdir. İdeallerin çöküşü, ergende depresif duygulara, nihilizme veya boşluğu doldurmak için umutsuzca yeni, mutlak ve "saf" görünen bir ideale (radikal bir ideoloji gibi) sarılma ihtiyacına yol açabilir. Dışsal hayal kırıklıklarıyla (sosyo-politik dışlanma, kültürel çatışma) birleşen bu içsel "ideallik hastalığı", özellikle hassas gençlerde derin bir yabancılaşma, anlamsızlık, kimlik krizi ve aidiyetsizlik hissine neden olur. Kristeva'nın analizindeki en ciddi potansiyel sonuç, bu gerilemenin Freudyen "Ölüm Dürtüsü" ne doğru bir yönelim kazanmasıdır. Bu, sadece ilkel savunmalara değil, aynı zamanda yıkıcılığa, sınırların çözülmesine, kendine veya başkalarına yönelik şiddete doğru bir kayışı ifade eder. Aşırı umutsuzluk, nefret ve nihilizm duygularıyla beslenen bu durum, bazı radikal ideolojilerde bulunan "arınma yoluyla yok etme" fantezileriyle rezonansa girebilir. Bu, yaşamı koruma ve bağ kurma eğilimindeki libidinal enerjilerin (Eros), bu yıkıcı dürtüleri (Thanatos) bağlama veya dönüştürmede başarısız olduğu anlamına gelir. Kristeva (2015, 2018) için bu, modern toplumdaki manevi boşluğun ve anlam krizinin en tehlikeli sonuçlarından biridir.

Nesne İlişkileri Çerçevesi

Psikanaliz tarihinde, özellikle çocuk analizi ve erken dönem ruhsal gelişim kuramlarıyla çığır açan Melanie Klein, "Nesne İlişkileri" olarak bilinen etkili bir psikanalitik ekolün öncülüğünü yapmıştır. Klasik Freudyen kuramın dürtü odaklı yapısından farklılaşarak Klein

ve takipçileri, bireyin ruhsal yapısının ve psikopatolojisinin temel belirleyenin, yaşamın ilk aylarından itibaren birincil bakım verenlerle (başlangıçta özellikle anne/meme ile) kurulan ilişkiler ve bu ilişkiler aracılığıyla zihinde oluşturulan içsel temsiller (içsel nesneler) olduğunu savunmuşlardır. Bu ekole göre, dış dünyayla kurulan ilişkiler kadar, bu ilişkilerin bireyin iç dünyasında nasıl temsil edildiği, yani "içsel nesne" dünyasının niteliği de kişilik gelişiminde kritik rol oynar. Klein, bebeklik dönemindeki ruhsal gelişimi iki temel "pozisyon" veya zihinsel işleyiş biçimi üzerinden açıklamıştır: Paranoid-şizoid pozisyon ve depresif pozisyon. Yaşamın ilk aylarında baskın olan paranoid-şizoid pozisyon, bebeğin henüz bütünleşmemiş egosu, yoğun yok olma ve zarar görme kaygıları ve bu kaygılarla başa çıkmak için kullandığı ilkel savunma mekanizmalarıyla karakterizedir. Bu dönemde bebek, nesneleri (örneğin anneyi/memeyi) bütün olarak değil, "parça nesneler" (iyi meme / kötü meme) olarak algılar ve deneyimlerini keskin bir şekilde iyi ve kötü olarak ayırır (bölme). Klein'in detaylandığı bu pozisyonda bölme, yansıtma, yansıtımlı özdeşim, inkâr ve aşırı idealleştirme gibi savunmalar egemendir. Daha sonra ulaşılan depresif pozisyon ise, egonun daha bütünleştiği, nesnelerin (annenin) hem iyi hem de kötü yanlarıyla bir bütün olarak algılanabildiği, bu durumun yarattığı suçluluk, kayıp ve endişe duygularıyla birlikte sevilen nesneye yönelik onarım arzusunun ortaya çıktığı daha olgun bir zihinsel işleyiş düzeyini ifade eder. Kleinci kuram, yoğun stres, tehdit, travma veya kronik güvensizlik koşulları altında bireylerin ve özellikle de grupların, daha olgun olan depresif pozisyondan gerileyerek, paranoid-şizoid pozisyonun ilkel işleyiş biçimlerine dönebileceğini öne sürer. Gruplar arası çatışma durumlarında bu gerileme yaygın olarak gözlemlenir. Grup kimliğini korumak ve iç bütünlüğü sağlamak adına bölme mekanizmasıyla kendi grubu idealize

edilirken, dış grup veya "düşman" tüm kötülüklerin kaynağı olarak şeytanlaştırılır. Yansıtma yoluyla grubun kendi saldırganlığı ve korkuları düşmana atfedilir ("Onlar bize saldırmak istiyor", "Onlar barbar"). Yansıtma özdeşim ise düşmanın sürekli olarak kötü niyetli ve tehditkâr olarak algılanmasına, onun eylemlerinin en olumsuz şekilde yorumlanmasına ve hatta onu provoke ederek bu algıyı doğrulayacak tepkiler alınmasına yol açabilir. Bu süreçler, empati kurmayı engeller, gerçekliği ciddi şekilde bozar ve "tamamen kötü" olarak görülen düşmana karşı şiddeti meşrulaştırır (Klein, 1996).

Wilfred Bion: Bion, grup işleyişini anlamak için başlangıçta Klein'ın anne-bebek ilişkisi modelinden türettiği "kap-kapsanan" (container-contained, ♀/σ) modelini kullanmıştır. Bu modele göre, anne (kap), bebeğin başa çıkamadığı ham, işlenmemiş ve sıklıkla dayanılmaz duygusal yaşantılarını, korkularını ve duyularını (Bion'un "beta elementleri" olarak adlandırdığı) alır ve kendi ruhsal aygıtı aracılığıyla bunları işler. Beta elementleri, düşünülemeyen, rüyada görülemeyen, anlamdan yoksun, sadece boşaltılması gereken ilkel yaşantılardır. Annenin (veya daha sonra içselleştirilen ruhsal işlevin) bu beta elementlerini işleyip dönüştürme kapasitesine Bion "alfa işlevi" adını verir. Alfa işlevi sayesinde beta elementleri, düşünülebilir, rüyada görülebilir, bellekte saklanabilir ve öğrenme için kullanılabilir hale gelen "alfa elementleri"ne dönüşür. Bion, bu modeli gruplara uyarlayarak, işlevsel bir grubun, üyelerinin yansıttığı işlenmemiş beta elementleri için bir tür kolektif "kap" görevi görebileceğini öne sürmüştür. Grubun kolektif alfa işlevi, bu ham duygusal yaşantıları işleyerek grubun düşünmesini, gerçeklikle temas kurmasını ve amacına yönelik çalışmasını mümkün kılar. Bion'un grup dinamiklerine ilişkin en önemli uyarılarından biri, temel varsayım modları ile liderlik arasındaki ilişkidir. Bir grup belirli bir temel varsayımın egemenliği altına girdiğinde, genellikle o

varsayımın dinamiklerini en iyi şekilde temsil eden veya somutlaştıran liderleri seçme veya bu tür liderlere güç verme eğilimindedir. Bion'un özellikle dikkat çektiği tehlike, grubun altında yatan temel anksiyete ve patolojiler özellikle ilkel veya şiddetliyse, grubun bu patolojileri aktif olarak sergileyen veya körükleyen bir lidere yönelebilmesidir. Böyle bir lider, grubun kolektif yansıtmaları için bir odak noktası haline gelir, grubun işlevsiz temel varsayım modunu pekiştirir ve grubun gelişmesini engeller. Bu durum, grubun gerçeklikten kopmasına, içgörü kapasitesini yitirmesine ve potansiyel olarak kendine veya başkalarına zarar verici eylemlere yönelmesine neden olabilir. Lider, grubun en ilkel korkularının ve patolojilerinin somutlaşmış bir temsilcisi haline gelir (Bion, 1961).

Otto Kernberg: Kernberg'in özgün katkılarından biri, bölme mekanizmasının işleyişini sadece erken dönem anne-bebek ilişkisinden kaynaklanan ilkel iyi/kötü nesne tasarımlarıyla sınırlı görmemesidir. O, bölme mekanizmasının, ebeveynler aracılığıyla çocuğa aktarılan ve içselleştirilen kültürel değerleri, toplumsal normları, politik ideolojileri ve etnik/dini önyargıları da kapsadığını öne sürmüştür. Bu kültürel ve ideolojik içerikler, genellikle güçlü duygulanımlarla (sevgi/nefret, kabul/ret) yüklü olarak aktarılır ve çocuğun ilkel benlik ve nesne tasarımlarıyla kaynaşır. Dolayısıyla, bölme mekanizması sadece "iyi anne" ve "kötü anne" tasarımlarını değil, aynı zamanda "iyi ideoloji/grup" ve "kötü ideoloji/düşman grup" gibi daha karmaşık ancak yine de duygusal olarak kutuplaşmış temsilleri de ayrı tutmaya yarar. Kernberg'in bu genişletilmiş bölme anlayışı, terörist veya aşırılıkçı gruplara katılan bireylerin kişiliklerindeki görünürdeki derin çelişkileri anlamak için önemli bir esneklik sunar. Örneğin, bir bireyin bir yandan çok yüksek insani ideallere (adalet, özgürlük, Tanrı'ya hizmet vb.) sahip olduğunu iddia ederken, diğer yandan son derece acımasız ve vahşi şiddet

eylemlerinde bulunabilmesi bu modelle açıklanabilir. Bölme mekanizması sayesinde, bireyin benliğinin ve ilişkili olduğu grubun/ideolojinin aşırı idealize edilmiş ("tamamen iyi", libidinal yatırım yapılmış) yönleri ile düşman olarak belirlenen "öteki"ne yönelik yoğun nefret, saldırganlık ve değersizleştirme ("tamamen kötü", agresif yatırım yapılmış) yönleri birbirinden tamamen ayrı tutulur. Bu karşıt temsiller ve duygular bütünleşmediği için, borderline düzeyinde işleyen bir birey için ezici bir içsel çatışma veya suçluluk yaratmazlar. Kişi, "iyi" parçasıyla ideallerine samimiyetle bağliken, "kötü" parçasıyla (veya kötü olarak algılanan dış düşmana yansıtılan saldırganlıkla) şiddeti meşrulaştırabilir ve uygulayabilir. Kernberg'in modeli ayrıca, kimlik dağınıklığı yaşayan bireylerin neden katı, kapsayıcı ve siyah-beyaz bir dünya görüşü sunan ideolojilere çekilebileceğini de açıklar. Bu tür ideolojiler, parçalanmış kimlik hissine karşı bir yapı, aidiyet duygusu ve anlam sunar. Bölme mekanizması, ideolojinin idealize edilmiş yönlerini benimserken, tüm olumsuzlukları ve saldırganlığı dışarıdaki "düşman"a yansıtmayı kolaylaştırır. Ayrıca Kernberg, özellikle malign narsisizm gibi durumlarda doğuştan gelen saldırganlığın rolünü kuvvetle vurgular. Aşırılıkçı ideolojiler, bu altta yatan yoğun saldırganlık, sadizm ve antisosyal eğilimlerin ifadesi için bir kanal ve meşrulaştırıcı bir çerçeve sağlayabilir (Kernberg, 2003a, 2003b).

Peter Fonagy ve Anthony Bateman: Mentalizasyon Temelli Yaklaşım (MBT), kökleri psikanalitik kurama (özellikle bağlanma kuramı, nesne ilişkileri ve ego psikolojisi) dayanan ancak aynı zamanda gelişim psikolojisi, sosyal biliş araştırmaları ve nörobilimden de yararlanan çağdaş, bütünleştirici bir psikoterapi modelidir. Bu yaklaşım, temel olarak Zihinselleştirme (mentalizasyon) kavramı üzerine kurulmuştur. Zihinselleştirme, bir bireyin hem kendi eylemlerinin hem de diğer insanların eylemlerinin ardındaki zihinsel süreçleri

(niyet, duygu, düşünce vb.) anlama becerisini ifade eder. Hem kendiliğinden (otomatik) hem de bilinçli (kontrollü) düzeylerde işleyen bu çok katmanlı yeti, kişinin kendi davranışlarına bir dış gözle bakabilmesini ve başkalarının deneyimlerini onların gözünden anlayabilmesini gerektirir. MBT çerçevesi, şiddetin döngüsel doğasını (terörize edilenin terörize etmesi) anlamak için önemli bir araç sunar. Travmaya maruz kalmış ve bunun sonucunda mentalizasyon kapasitesi bozulmuş bireyler, kendi yaşadıklarını anlamlandıramadıkları ve duygularını düzenleyemedikleri için, farkında olmadan travmatik dinamikleri yeniden yaratma eğiliminde olabilirler. Başkalarının niyetlerini yanlış yorumlayabilir, kolayca provoke olabilir ve kendi eylemlerinin başkaları üzerindeki etkisini mentalize edemediğinden şiddete başvurabilirler. Kendi geçmiş travmatik deneyimlerindeki zihinsel durumları (kurbanlık hissi, korku, öfke) işleyemedikleri gibi, şiddet uyguladıkları kişinin zihinsel durumunu (korku, acı) da anlayamazlar. Bu şekilde, bozulmuş mentalizasyon kapasitesi ve şiddet potansiyeli, kişilerarası ilişkiler yoluyla veya toplumsal düzeyde aktarılabilir. Bu perspektif, terörizm gibi karmaşık olguların psikolojik boyutlarını anlamada da kullanılabilir. Radikalleşme süreçleri ve terörist şiddet eylemleri, sıklıkla bireysel ve/veya kolektif travma geçmişleriyle ilişkili, ciddi mentalizasyon bozukluklarını içerebilir. Güvensiz bağlanma örüntüleri ve travmatik deneyimlerin yaygın olduğu topluluklarda veya bireylerde, mentalizasyon kapasitesi zayıflayabilir. Radikal ideolojiler, dünyanın karmaşıklığını ve başkalarının zihinsel durumlarını anlamlandırma ihtiyacını ortadan kaldıran, basit ve katı açıklamalar sunarak bu boşluğu doldurabilir. Özellikle "düşman" olarak belirlenen grubun zihinsel durumlarını anlamayı aktif olarak engelleyen veya onları insanlıktan çıkaran ideolojiler, şiddeti kolaylaştırır. Terörist eylemler,

bu bağlamda, mentalizasyonun katastrofik bir başarısızlığı olarak görülebilir (Fonagy ve Bateman, 2016).

Vamık Volkan: Volkan'a göre, bireyin kimliğinin önemli bir parçası olan büyük grup kimliği, bireylere aidiyet, süreklilik ve psikolojik denge sağlar; özellikle dış tehdit algısı veya kriz zamanlarında bu kimliğe sıkıca sarılma eğilimi artar. Büyük gruplar da tıpkı bireyler gibi, tarihlerindeki önemli kayıpları (toprak kaybı, statü kaybı, kitlesel ölümler, askeri yenilgiler vb.) ve travmaları psikolojik olarak işlemek, yani kolektif yas tutmak zorundadırlar. Ancak Volkan, büyük grupların yas süreçlerini tamamlamakta sıklıkla zorlandığını belirtir. Yasın tamamlanamaması, yani kaybın tam olarak kabullenilip duygusal yatırımın geri çekilememesi (tamamlanmamış veya sürekli yas), grubun geçmişe takılıp kalmasına, sürekli bir mağduriyet hissine, öfke ve intikam (rövanşizm) duygularının canlı kalmasına neden olabilir. Bu tamamlanmamış yas süreçleri, gruplar arası çatışmaların temel psikolojik dinamiklerinden birini oluşturur. Volkan'ın en bilinen kavramlarından biri olan "seçilmiş travma", bir grubun tarihinde yaşadığı, aşagılanma, kayıp ve kitlesel mağduriyet içeren gerçek bir tarihsel olayın, grup tarafından (bilinçli bir tercih olmaktan çok bilinçdışı bir süreçle) kimliğinin merkezi bir unsuru haline getirilmesini ifade eder (Volkan, 1998). Seçilmiş travma, grubun zihninde nesilden nesile aktarılır, sıklıkla mitolojik unsurlarla bezenir ve grubun sürekliliğini sağlayan temel bir anlatıya dönüşür. Grupların travmatik geçmişleriyle ve kayıplarıyla kurdukları ilişkiyi sürdürmelerini sağlayan bir diğer mekanizma "bağlantı nesneleri" kavramıdır (Volkan, 1981). Bunlar, kaybedilen kişi, toprak veya statüyle ya da travmatik olayla olan psikolojik bağı canlı tutan somut (bayraklar, anıtlar, harabeler, kutsal mekanlar, kişisel eşyalar) veya sembolik (şarkılar, marşlar, şiirler, ritüeller, anlatılar) unsurlardır. Bağlantı nesneleri, ikili bir işleve sahiptir: Hem travmayı/kayıpı

hatırlatır ve unutulmasını engeller hem de grubun bu acı verici geçmişe psikolojik olarak bağlı kalmasını sağlayarak yas sürecinin tamamlanmasını zorlaştırır. Volkan ayrıca, grubun kimliğini olumlu yönde pekiştiren ve seçilmiş travmalara karşı narsistik bir denge unsuru oluşturan *seçilmiş zaferler*³² kavramını da ortaya atmıştır (Volkan, 2001). Volkan'ın (1981) analizine göre, büyük gruplar kimliklerini sıklıkla bir "öteki"ne karşıtlık içinde tanımlarlar. "Seçilmiş düşman" veya "seçilmiş yabancılar", grubun kendi içindeki kabul edilemez, "kötü" olarak algılanan yönlerini (saldırganlık, korkular, zayıflıklar) yansıtmak ve bu sayede kendi içsel tutarlılığını ve "iyilik" algısını korumak için (bölme mekanizmasıyla) bilinçdışı olarak seçtiği dış gruplardır. Bu "öteki" grup, grubun kimliğinin sürdürülmesi için psikolojik olarak gerekli hale gelir. Seçilmiş travmalar sıklıkla seçilmiş düşmanlarla ilişkilendirilir; travmanın sorumlusu olarak bu düşman grup gösterilir ve ona yönelik nefret ve güvensizlik canlı tutulur (Varvin, 2018).

Ego Psikolojisi Çerçevesi

Bu yaklaşım, egonun gerçeklikle uyum sağlama, dürtüleri kontrol etme, savunma mekanizmalarını yönetme ve benlik saygısını düzenleme gibi işlevlerine odaklanır.

³² "Seçilmiş zaferler", psikanalist Vamık Volkan tarafından büyük grup kimliklerini ve gruplar arası ilişkileri analiz etmek amacıyla literatüre kazandırılmış bir kavramdır. Terim, bir grubun tarihsel geçmişinde yer alan, üyelerine yoğun bir gurur ve başarı duygusu yaşatan spesifik bir olayın, çoğunlukla bilinçdışı mekanizmalar aracılığıyla o grubun kolektif hafızasının ve kimliğinin merkezine yerleştirilmesi sürecini ifade eder. Seçilmiş zaferler, grubun "seçilmiş travmalar"ının yarattığı olumsuz kimlik öğelerini dengeleyici bir işlev görerek, grubun narsistik bütünlüğünü korumasına, özsaygısını artırmasına, üyelerine ortak bir gurur ve umut kaynağı sunmasına yardımcı olur ve grup kimliğini olumlu yönde pekiştirir. Bu zaferler, tıpkı travmalar gibi, mitler, anlatılar ve ritüeller aracılığıyla nesilden nesile aktarılacak grubun sürekliliğine katkıda bulunur.

Heinz Kohut: Kendilik psikolojisi kuramıyla, özellikle "narsisistik yaralanmalar" ve bu yaralanmalara karşı ortaya çıkan yoğun, yıkıcı "narsisistik öfke" kavramlarıyla politik şiddetin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur (Kohut, 2013). Bu perspektif, teröristlerin motivasyonlarını anlamada çift yönlü bir potansiyel sunar: Bir yandan eylemlerinin altında yatan derin incinmişlik ve adaletsizlik algısını empatik bir şekilde kavramaya çalışırken, diğer yandan bu öfkenin nasıl insanlıktan çıkarma ve acımasız şiddete dönüşebildiğini açıklar. Özellikle utanç, aşağılanma (bilhassa erkeklik kimliğiyle ilişkili toplumsal ve kültürel bağlamlarda) ve kutsal kabul edilen değerlere yönelik saldırılar, narsisistik kırılğanlıkları tetikleyerek politik şiddete zemin hazırlayabilir (Alderdice, 2007; Chodorow, 2003). Kohut'un "Grup Benliği" kavramı, bireysel narsisistik ihtiyaçlar ve yaralanmalar ile kolektif kimlik ve grup düzeyindeki narsisistik hassasiyetler arasında bir köprü kurarak, bireysel ve toplumsal dinamikleri bütünleştirmeye yardımcı olur (Strozier vd., 2017).

Bütünleştirici Psikanalitik Çerçeveler

Bu başlık altında, belirli bir psikanalitik ekole sıkı sıkıya bağlı kalmak yerine, farklı kuramsal kavramları sentezleyen veya psikanalitik klinik yöntemin temel unsurlarını (serbest çağrışım, rüya analizi, aktarım ve karşı-aktarımın yorumlanması vb.) doğrudan teröristler veya radikalleşmiş bireylerle yapılan görüşmelerde kullanan yaklaşımlar yer almaktadır.

Yüz Yüze Görüşme Yaklaşımı: Schlesinger ve Miller (2003) (grup sembolizmi ile rasyonel motivasyonları birleştiren), Post (1986) (dürtü temelli narsisizmi, grup dinamiklerini ve aşağılanmaya karşı aşırı duyarlılığı vurgulayan) ve Stern (2009) (belirli bir teorik çerçeveye bağlı kalmadan, çağrışımsal dinleme, karşı-aktarım analizi, utanç/intikam döngüleri gibi psikanalitik yöntemleri sosyo-ekonomik

faktörlerle birlikte ele alan) gibi araştırmacılar, teröristlerin motivasyonlarını ve psikolojik profillerini derinlemesine anlamak için bu tür bütünleştirici yöntemler kullanmışlardır.

Dilbilimsel Yaklaşım: Psikanalizin dilin ve konuşmanın ("konuşma kürü") merkeziliğine yaptığı vurguyu, modern bilgisayarlı metin analizi ve söylem analizi teknikleriyle birleştirerek, terörist grupların veya bireylerin manifestolarını, iletişimlerini ve propagandalarını bilinçdışı temalar, savunma mekanizmaları ve duygusal örüntüler açısından analiz eden çalışmalardır (Cohen, 2016).

Psikanalitik yaklaşımlar, doğaları gereği ampirik olarak test edilmesi zor, yoruma açık ve zaman zaman spekülative olabilen kavramlar içermeleri nedeniyle (Borum, 2004), özellikle nicel ve davranışsal odaklı yaklaşımlar tarafından eleştirilmiştir. Bununla birlikte, politik şiddet ve terörizm gibi karmaşık olguların anlaşılmasında, özellikle yüzeydeki politik veya ideolojik gerekçelerin altında yatan derin psikolojik motivasyonları, sembolik anlamları, bilinçdışı grup dinamiklerini, travmanın bireysel ve kuşaklararası etkilerini ve narsisistik faktörlerin rolünü aydınlatmada güçlü perspektifler sunmaktadırlar. Bu yaklaşımlar sayesinde, şiddetin sadece mantıksal ve planlı yönleriyle sınırlı kalmayıp, onun akıl dışı, hissi ve varoluşsal kaynakları da hesaba katıldığı için olgunun daha bütünlüklü bir şekilde anlaşılması mümkün olur.

"Beyin Yıkama"

Bireylerin, toplumla uyumlu yaşam biçimlerinden radikal ideolojilere ve şiddet eylemlerine nasıl yönelebildiği sorusu, kamuoyunda sıklıkla "beyin yıkama" veya daha akademik bir terimle "düşünce reformu" ya da "zorlayıcı ikna" kavramlarıyla açıklanmaya çalışılır. Bu kavramlar, bireyin dünya görüşünü, kimliğini ve değerler sistemini, genellikle

bilgisi veya tam rızası dışında, planlı, sistematik ve yoğun çevresel ve kişilerarası manipölasyon teknikleri kullanarak köklü bir şekilde değiştirmeyi hedefleyen süreçleri tanımlar. Bu süreçler, sıradan sosyal öğrenme veya ikna çabalarından, uygulanan yöntemlerin yoğunluğu, koordinasyonu, gizli gündemi ve bireyin özerkliğini kasıtlı olarak hedef almasıyla ayrılır (Leistedt, 2013). Bu süreç, bireyin mevcut kimlik algısını, özsaygısını, değer sistemini ve dünya görüşünü sistematik olarak zayıflatmayı, sorgulatmaya açmayı ve geçersiz kılmayı hedefleyen psikolojik manipölasyon tekniklerini içermektedir; bu amaca ulaşmak için yoğun eleştiri, aşağılama, suçluluk ve utanç duygularının tetiklenmesi, kafa karışıklığı yaratılması ve bilişsel uyumsuzluk oluşturulması gibi yöntemler kullanılır. Eş zamanlı olarak, bireyin yaşam öyküsü ve geçmiş deneyimleri, grubun ideolojik çerçevesinden radikal bir biçimde yeniden yorumlanmaya zorlanır; bu süreçte bireyin önceki yaşamı sıklıkla "hatalı", "anlamsız" veya "günahkâr" olarak nitelendirilirken, grubun ideolojisi tek geçerli "hakikat" ve "kurtuluş" yolu olarak sunulur. Bu mekanizmaların birleşimiyle birey, sosyal, duygusal, fiziksel ve bilişsel açılardan gruba mutlak bir bağımlılık durumuna getirilir; dış dünyadan izolasyon, bilgi akışının kontrol altına alınması, mevcut sosyal bağların zayıflatılması veya koparılması ve grubun yegâne onay, destek ve anlam kaynağı olarak konumlandırılması bu bağımlılığı pekiştirir. Nihai hedef, bireyi grubun amaçları doğrultusunda eleştirel düşünceden yoksun, sorgulamaksızın itaat eden ve kolayca manipüle edilebilir bir fail veya araca dönüştürmektir. Bu tür yoğun psikolojik manipölasyon ve kontrol süreçlerinin işleyişini açıklamak üzere, özellikle totaliter rejimler (örn. Maoist Çin) ve kült benzeri yapılar üzerine yapılan çalışmalardan hareketle çeşitli modeller geliştirilmiştir. Terörizm bağlamında da bu modellerin prensipleri sıklıkla tartışılır.

Akademik literatürde, özellikle Singer'ın (1995) çalışmalarıyla kavramsallaştırıldığı üzere, düşünce reformu veya zorlayıcı ikna süreçlerinin etkinliği, belirli çevresel koşulların sistematik olarak oluşturulmasına bağlıdır. Bu koşullardan ilki, bireyin maruz kaldığı sürecin gerçek doğası ve nihai hedefleri konusunda kasıtlı olarak eksik veya yanıltıcı bilgilendirilmesidir; bu durum, genellikle grubun radikal gündeminin veya manipülatif yöntemlerinin başlangıçta gizlenmesiyle sağlanır. Buna paralel olarak, bireyin fiziksel ve sosyal çevresi üzerinde sıkı bir denetim kurulur; zamanın yapılandırılması (yoğun programlar, uyku yoksunluğu), dış dünya ile temasın (aile, arkadaşlar, bağımsız bilgi kaynakları dahil) kısıtlanması veya tamamen engellenmesi ve erişilebilir bilginin sansürlenmesi (çevresel kontrol ve sosyal izolasyon) bu denetimin temel unsurlarıdır. Bu kontroller aracılığıyla bireyde sistematik olarak bir güçsüzlük, belirsizlik, korku (hem dış dünyadan hem de grup içi cezalardan kaynaklanan) ve gruba yönelik yoğun bir bağımlılık hissi yaratılır; bu durum, tutarsız pekiştirme/cezalandırma örüntüleri, fiziksel stresörler (yorgunluk, beslenme yetersizliği) ve duygusal manipülasyon teknikleriyle derinleştirilir, böylece bireyin psikolojik direnci kırılır ve manipülasyona açıklığı artırılır.

Düşünce reformu sürecinin ikinci aşamasında ise, bireyin önceki kimliğinin, değerlerinin, inançlarının ve sosyal bağlarının sürekli ve sistematik olarak değersizleştirilmesi, eleştirilmesi ve reddedilmesi yer alır; eleştirel düşünme, bağımsız yargı ve bireysel farklılıklar aktif olarak bastırılır ve cezalandırılır (eski kimliğin geçersizleştirilmesi). Bu yıkım süreciyle eş zamanlı olarak, grubun ideolojisi, normatif davranış kalıpları, ritüelleri ve özel terminolojisi yoğun bir şekilde öğretilir, tekrarlatılır ve içselleştirilmesi teşvik edilir; itaat, propaganda faaliyetleri veya gruba özgü diğer davranışlar sürekli talep edilir, ödüllendirilir ve grup içinde modellenir (yeni kimliğin

aşılması). Bu yeniden yapılandırma süreci, genellikle bağıllık yeminleri gibi ritüellerle pekiştirilir. Son olarak, tüm bu süreci destekleyen ve dış etkilere karşı koruyan, grubun ideolojisinin sorgulanamaz, kendi içine kapalı ve her türlü eleştiriyi veya çelişkiyi etkisiz hale getirecek şekilde tasarlanmış bir mantık sistemi sunulur; bu sistem, genellikle tartışmayı sonlandıran basmakalıp ifadeler, totolojik argümanlar³³ ve dış eleştirileri otomatik olarak düşmanlık, cehalet veya kasıtlı yanlış anlama olarak etiketleyen savunma mekanizmalarıyla karakterizedir (epistemolojik kapanma³⁴).

Lifton'ın (1961), özellikle Kore Savaşı esirleri ve Maoist Çin'deki düşünce reformu uygulamaları üzerine yaptığı çığır açıcı analizlerinde tanımladığı "ideolojik totalitarizm" kavramı, bireyin kimliğini ve dünya algısını totaliter bir ideolojiye tabi kılan ortamların

³³ Totolojik argümanlar, mantıksal açıdan her zaman doğru olan ancak genellikle yeni bir bilgi sunmayan veya bir iddiayı kanıtlamak için kendi kendini tekrar eden ifadelerdir. Bir başka deyişle, argümanın vardığı sonuç, zaten öncüllerinde örtük veya açık bir şekilde varsayılmıştır; bu nedenle argüman, kendi tanımı gereği doğru olur (örneğin, "Tüm bekarlar evli olmayan kişilerdir" veya "Yağmur yağıyorsa, o zaman yağmur yağıyordur"). Eleştirel düşünme ve tartışma bağlamında totolojik argümanlar, bir iddiayı desteklemek için gerçek bir kanıt sunmak yerine, iddiayı farklı kelimelerle yeniden ifade ettikleri için genellikle yetersiz veya kusurlu (bir tür mantık hatası olan "döngüsel akıl yürütme"ye yakın) kabul edilirler ve bir konuyu derinlemesine anlamaya veya çözmeye katkı sağlamazlar.

³⁴ Epistemolojik kapanma, bir bireyin, grubun veya bir düşünce sisteminin, kendi mevcut inançlarıyla çelişen yeni bilgilere, kanıtlara veya alternatif bakış açılarına karşı kendini kapatması durumunu ifade eder. Bu durumda, bilgi edinme ve değerlendirme süreçleri (epistemoloji) daralır; dışarıdan gelen eleştiriler veya farklı görüşler genellikle önemsenmez, itibarsızlaştırılır, düşmanca veya yanlış olarak etiketlenir ya da sistemin kendi iç mantığıyla (örneğin totolojik argümanlarla) geçersiz kılınır. Epistemolojik kapanma yaşayan bir sistem veya kişi, kendi inançlarını sorgulamaya ve gözden geçirmeye direnç gösterir, bu da öğrenmeyi, eleştirel düşünmeyi ve rasyonel tartışmayı engelleyerek dogmatik veya ideolojik bir katılaşmaya yol açabilir. Bu kavram, özellikle kapalı ideolojik grupların veya düşünce reformu süreçlerinin, üyelerini dış etkilere karşı nasıl yalıtıldığını ve kendi dünya görüşlerini nasıl sürdürdüğünü anlamada kullanılır.

psikolojik dinamiklerini açıklamaktadır. Bu tür ortamlarda gözlemlenen ilk mekanizmalardan biri, bireyin sadece dış dünya ile değil, aynı zamanda grup içindeki iletişimi ve hatta içsel düşünce süreçleri üzerinde dahi mümkün olan en kapsamlı kontrolün kurulduğu *Çevre Kontrolü*'dür. Bu, bireyi grubun filtrelediği ve onayladığı sınırlı bir gerçeklik algısı içine hapseder. Bu kontrol, sıklıkla grubun veya liderliğin kendisini daha yüksek bir tarihsel, ilahi veya sözde bilimsel amacın taşıyıcısı olarak lanse ettiği, böylece manipülatif eylemlerini bu "üstün misyon" adına meşrulaştırdığı *Mistik Manipülasyon* ile desteklenir. Tesadüfi olaylar dahi bu ilahi veya tarihsel görevin kanıtı olarak yorumlanır. İdeolojinin kendisi, sorgulanamaz, mutlak ve yanılmaz nihai gerçeklik olarak sunulan *Kutsal Bilim* statüsüne³⁵ yükseltilir. Bu doktrine yönelik her türlü şüphe veya eleştiri, yalnızca bir hata değil, aynı zamanda ahlaki bir sapkınlık olarak damgalanır. Bu ideolojik yapıyı pekiştirmek ve eleştirel düşüncüyü engellemek amacıyla, karmaşık insan deneyimlerini basitleştiren, daraltan ve grubun değer yargılarıyla "yükklü" özel bir jargon, sloganlar ve düşüncüyü sonlandıran klişelerden oluşan Dili Yükleme tekniği kullanılır; bu dil, grup içi kimliği güçlendirirken dış dünya ile anlamlı bir diyalog kurmayı zorlaştırır. İdeolojik totalitarizmin birey üzerindeki etkisi, kişisel kimliğin ve ahlaki çerçevenin doğrudan hedeflenmesiyle derinleşir.

³⁵ Kutsal Bilim statüsü, psikiyatrist Robert Jay Lifton'ın "ideolojik totalitarizm" kavramını açıklarken kullandığı bir terimdir ve bir ideolojinin veya doktrinin, sorgulanamaz, mutlak, yanılmaz ve nihai bir gerçeklik kaynağı olarak sunulması durumunu ifade eder. Bu statüye yükseltelen bir öğreti, bilimsel bir yöntemle elde edilmiş veya eleştiriye açık bir bilgi olmaktan çıkar; bunun yerine, üyelerinden mutlak bir inanç ve bağlılık talep eden, her türlü şüphe veya eleştirin sadece bir hata olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir sapkınlık, ihanet veya kutsala saygısızlık olarak damgalandığı dokunulmaz bir dogma haline gelir. Lifton'a göre bu durum, totaliter grupların veya kültürlerin, üyelerinin düşünce ve davranışlarını kontrol altında tutmak ve eleştirel sorgulamayı engellemek için kullandığı temel mekanizmalardan biridir.

Saflık Talebi, dünyayı ve insan doğasını keskin bir iyi/kötü ikiliğine indirger. Grup üyelerinden sürekli olarak erişilmesi imkânsız bir ideolojik saflık standardına ulaşmalarını bekler. Bu durum, onlarda kronik bir suçluluk duygusu ve kendilerini gruba daha fazla adama ihtiyacı doğurur. Bu suçluluk duygusu, geçmiş veya mevcut "günahların", hataların veya ideolojiye aykırı düşüncelerin kamusal veya özel olarak itiraf edilmesini zorunlu kılan *İtiraf Kültü* ile sömürülür; bu pratik, bireysel özerkliği aşındırır, utanç yoluyla kontrol sağlar, grup normlarını pekiştirir ve sadakati sürekli olarak test eder. Bireyin kişisel deneyimleri, duyguları ve hatta yaşam öyküsü, grubun doktrinine uymadığı takdirde geçersiz kılınır veya ideolojik anlatıya uyacak şekilde yeniden yorumlanmaya zorlanır; bu *Doktrinin Kişiden Üstünlüğü* ilkesi, bireysel gerçekliği kolektif dogmaya tabi kılar. Son olarak, *Var Olma Hakkını Dağıtma* teması, grubun keskin bir sınır çizerek yalnızca kendi üyelerinin veya ideolojisini benimseyenlerin gerçek bir değere veya "var olma" hakkına sahip olduğunu, diğer herkesin ise değersiz, kayıp veya düşman olduğunu iddia etmesini içerir; bu durum, gruptan ayrılmaya veya dışlanmaya karşı yoğun bir varoluşsal korku yaratarak bağlılığı zorunlu kılar ve grup dışı bir yaşam olasılığını anlamsız veya tehlikeli olarak çerçeveler.

Schein'in (1961), yine Kore Savaşı esirlerine yönelik zorlayıcı ikna teknikleri üzerine yaptığı araştırmalara dayanarak geliştirdiği üç aşamalı model, tutum ve inanç sistemlerindeki köklü değişim sürecini dinamik bir çerçevede ele almaktadır. Bu modelin ilk aşaması olan *Çözülme*, bireyin mevcut kimliğinin, temel inançlarının ve sosyal dayanaklarının aktif olarak istikrarsızlaştırıldığı, sorgulandığı ve parçalandığı bir periyodu ifade eder; bu süreç, yoğun sorgulama, aşağılama, sosyal tecrit, fiziksel ve psikolojik stresörlerin uygulanması ve bireyin kendi değerlerine ve inançlarına yönelik derin şüphelerin

uyandırılması gibi yöntemlerle kişinin yerleşik psikolojik yapısının savunmasız hale getirilmesini amaçlar. Bu destabilizasyonun ardından gelen *Değiştirme* aşamasında, bireyin sarsılmış olan eski kimliğinin yerine, grubun sunduğu yeni ideoloji, dünya görüşü ve davranış kalıpları bir "çözüm" veya alternatif olarak sunulur ve benimsetilmeye çalışılır; bu evrede, grup içindeki cazip rol modelleriyle özdeşleşme kurulması, yoğun akran baskısı, yeni bilgilerin ve yorumların sürekli tekrarı yoluyla bilişsel yeniden yapılandırma ve yeni davranış normlarına uyum sağlama talepleri merkezi bir rol oynar. Son aşama olan *Yeniden Dondurma* ise, bireyin yeni benimsediği kimliğin, inançların ve davranışların pekiştirilerek kalıcı hale getirildiği konsolidasyon sürecidir; burada, yeni kimlikle uyumlu eylemler sistematik olarak ödüllendirilirken, eski kimliğe veya şüpheye işaret eden her türlü eğilim veya davranış cezalandırılır ve birey, yeni benimsediği yapıyı sürekli olarak destekleyen ve geçerli kılan bir sosyal çevreye tamamen entegre edilerek değişimin sürekliliği sağlanır. Mao'nun Çin'deki kitlesel düşünce reformu programları veya Charles Manson³⁶ gibi kült liderlerinin uyguladığı yoğun manipülasyon teknikleri gibi "klasik" beyin yıkama vakalarının varlığı kabul edilse de bu kavramın terörist radikalleşmesini *tek başına* açıklamadığı konusunda akademik bir konsensüs bulunmaktadır (Leistedt, 2013).

Terörist Liderin Psikolojik Profili

Terörist liderler genellikle tek tip bir kalıba uymasa da literatürde sıklıkla belirli psikolojik özellikler ve eğilimlerle ilişkilendirilirler.

³⁶ Manson, Amerikan suç tarihinde ve popüler kültüründe, saf kötülüğün, usta bir manipülatörlüğün ve 1960'ların özgürlükçü akımlarının barındırdığı karanlık yüzün bir timsali olarak hafızalara kazınmıştır.

Malign (Kötücül) Narsisizm: Otto Kernberg tarafından tanımlanan bu daha tehlikeli alt tip, narsistik özelliklerin yanı sıra antisosyal davranışları paranoid eğilimleri ve bazen sadistik özellikleri bir araya getirir. Bu profil, liderin acımasızca güç arayışını, takipçilerini manipüle etme ve sömürme kapasitesini, düşmanlara yönelik aşırı saldırganlığını ve ahlaki sınırları hiçe saymasını açıklamada özellikle ilişkili olabilir. Liderin mutlak itaat talebi, eleştiriye tahammülsüzlüğü ve kendini hatasız görmesi sıklıkla bu narsistik çekirdekle bağlantılıdır (Borum, 2004).

Paranoid Özellikler ve Dünya Görüşü: Robins ve Post'un (1999) vurguladığı gibi, bazı liderlerde belirgin paranoid özellikler gözlemlenebilir. Bunlar şunları içerir:

1. Başkalarının niyetlerinden sürekli olarak kötü niyetli veya tehditkâr oldukları şüphesi duyma.
2. Olayları gizli ve kötücül planların ürünü olarak yorumlama eğilimi.
3. Algılanan düşmanlara karşı sürekli bir savunma ve tetikte olma hali.
4. Eleştirilere, küçümsenmelere veya ihanet olarak algılanan durumlara karşı aşırı hassasiyet ve kin tutma eğilimi.

Paranoid bir dünya görüşü, liderin takipçilerini ortak bir "düşmana" karşı mobilize etmesinde son derece etkili olabilir. Sürekli bir tehdit algısı yaratarak grup içi bağlılığı artırır, dış dünyaya karşı katı sınırlar çizer ve grubun varlığını sürdürmek için aşırı ve şiddet içeren önlemleri meşrulaştırır. Lider, kendisini bu tehditlere karşı tek koruyucu olarak sunabilir.

"Karizma" ve İkna Kabiliyeti: Terörist liderler sıklıkla "karizmatik" olarak tanımlanır. Ancak bu karizma, Weber'in (2002) orijinal

sosyolojik tanımına yakın olmakla birlikte, genellikle liderin kişisel güç ve kontrol arzusuna hizmet eden "kişiselleştirilmiş karizma" niteliğindedir (House ve Howell, 1992). Bu tür bir karizma, genellikle şu unsurlardan beslenir:

1. Özellikle belirsizlik ve kriz zamanlarında, liderin sunduğu basit, kesin ve sorgulanamaz cevaplar ve çözümler takipçiler için çekici olabilir. Liderin sarsılmaz özgüveni, takipçilere güven ve umut verebilir.
2. Mevcut düzeni reddeden ve radikal bir değişim veya ütöpik bir gelecek vaat eden güçlü bir vizyon sunma becerisi.
3. Takipçilerin duygularına (öfke, korku, umut, aidiyet arzusu) hitap etme ve onları harekete geçirme yeteneği.

Bu "karizma", liderin takipçilerini etkilemesi, onları fedakârlıklara ikna etmesi ve kendisine mutlak bir bağlılık yaratması için kullandığı temel bir araçtır.

Liderlikte Mesihyanik veya Peygamberlik Kompleksi: Siyasi şiddet ve terörizm literatürü, bazı örgüt liderlerinde gözlemlenen ve "mesihyanik" veya "peygamberlik kompleksi" olarak adlandırılan psikolojik ve retorik örüntünün³⁷, grup motivasyonu, bağlılığı ve eylemlerini anlamada kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu kompleks, liderin kendisini salt politik veya askeri bir önder olarak konumlandırmayıp, aynı zamanda ilahi bir iradeyle seçilmiş, özel bir tarihsel misyonu yerine getirmekle görevlendirilmiş, benzersiz bir görüye veya vahye mazhar olmuş, hatta bazı durumlarda insanüstü veya yarı-tanrısal bir kurtarıcı olarak görmesi ve sunmasıyla tezahür

³⁷ Retorik örüntüler, iletişimin hedefine ulaşması için bilinçli olarak seçilen ve belirli bir etki yaratmak üzere tasarlanmış, karakteristik dilsel stratejiler ve düzenlemelerdir.

eder (Post, 2004; Stern, 2004). Bu öz-sunum stratejisi, lideri sıradan politik figürlerden ayırıştırarak ona olağanüstü bir statü atfeder. Bu çerçevede, lidere veya vizyonuna yönelik bir itiraz, salt politik bir anlaşmazlık olmaktan çıkarak kutsal olana, tarihin akışına veya grubun varoluş nedenine karşı bir ihanet olarak damgalanabilir; bu da iç muhalefetin bastırılmasında ve mutlak itaatin tesisinde önemli bir işlev görür (Juergensmeyer, 2003). Mesiyanik lider figürü, takipçilerine güçlü bir kolektif kimlik ve varoluşsal bir amaç sunarak önemli bir sosyal ve psikolojik ihtiyacı karşılar. Özellikle sosyal, ekonomik veya politik açılardan kendilerini dışlanmış hisseden bireyler nezdinde, bu tür bir aidiyet ve anlam vaadi son derece çekici olabilmektedir. Liderin sunduğu vizyon, grubun mevcut zorluklarını aşma ve "kötü" olarak yaftalanan dış dünyaya (şeytanlaştırılmış düşmanlara) karşı verilen mücadeleyi kazanma yolunda bir rehber işlevi görür; bu da yüksek düzeyde motivasyon, adanmışlık ve mobilizasyon yaratır (Moghaddam, 2005). İddialarını desteklemek amacıyla bu liderler, kutsal metinleri, tarihi olayları veya ideolojik doktrinleri sıklıkla seçici bir biçimde ve özgün bağlamlarından kopartarak yorumlama eğilimindedir. Kendi yaşam öykülerini mitolojik unsurlarla bezeyebilir, kehanetlerde bulunabilir veya özel ilhamlar aldıklarını öne sürebilirler. Propaganda ve denetimlerindeki iletişim kanalları, bu imajı sürekli olarak pekiştirmek ve yaymak için etkin bir şekilde kullanılır. Tarihsel süreçte bu liderlik profiline uyan çok sayıda örnekle karşılaşmak mümkündür: Kendisini Tanrı tarafından görevlendirilmiş olarak sunan ve takipçilerini kıyamet savaşına hazırlayan Shoko Asahara, ilahi bir misyonla hareket ettiğini iddia ederek küresel cihat çağrısı yapan Usame bin Ladin, kendisini Mesih olarak gören David Koresh (Yedinci Gün Adventist

Kilisesi'nden³⁸ ayrılan bir grup) veya takipçilerini Guyana'da toplu intihara sürükleyen Jim Jones (Halklar Tapınağı³⁹) gibi figürler, bu kompleksin farklı ve trajik tezahürlerini sergilemişlerdir.

Terörist liderler, grupları üzerinde mutlak kontrol kurmak ve sürdürmek için bilinçli veya bilinçsiz olarak çeşitli psikolojik ve sosyal manipölasyon stratejileri kullanırlar (Leistedt, 2013) Demokratik liderler veya ana akım dini liderlerden farklı olarak, terörist liderler genellikle sevgi, bağlılık ve sadakatin odağını soyut ilkelere, Tanrı'dan veya grubun kolektif amacından ziyade doğrudan kendi

³⁸ Yedinci Gün Adventist Kilisesi, 19. yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde, William Miller'in önderliğindeki "İkinci Büyük Uyanış" hareketinden doğan Protestan bir Hristiyan mezhebidir. Temel inançları arasında, Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci gün olan Cumartesi'yi (Şabat) dinlenme ve ibadet günü olarak kutsal kıldığına dair güçlü bir vurgu bulunur. Bu nedenle ibadetlerini Pazar yerine Cumartesi günleri yaparlar. Adventistler, İsa Mesih'in ikinci gelişinin yakın olduğuna inanırlar ve bu beklenti, teolojilerinin merkezinde yer alır. Kutsal Kitap'ı (Eski ve Yeni Ahit) inanç ve yaşam için tek ve en yetkili kaynak olarak kabul ederler. Bununla birlikte, kilisenin kurucularından Ellen G. White'ın yazılarına da peygamberlik ruhuyla yazıldığına inanarak özel bir önem atfederler. Sağlıklı yaşam tarzına verdikleri önemle de tanınırlar; bu çerçevede tütün, alkol ve "kirli" kabul edilen bazı yiyeceklerden (domuz eti gibi) uzak durmayı teşvik ederler. Teslis (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) inancını kabul ederler ve vaftiz uygularlar.

³⁹ Halklar Tapınağı, 1950'lerde Jim Jones tarafından Indiana'da kurulan ve daha sonra Kaliforniya'ya ve nihayetinde Guyana'ya taşınan yeni bir dini hareketti. Başlangıçta ırksal eşitlik ve sosyal adalet gibi ilerici Hristiyan mesajları vaaz ederek farklı etnik kökenlerden birçok insanı kendine çekmiştir. Jones, takipçileri üzerinde karizmatik ve otoriter bir liderlik kurmuş, kendisini ilahi bir figür olarak sunmuştur.

Ancak zamanla hareket, bir kült (tarikat) yapısına bürünerek dışa kapalı ve paranoyak bir topluluğa dönüştü. Jones'un liderliği altında üyeler, psikolojik manipölasyon, istismar ve baskıya maruz kaldılar. Hareket, en trajik şekilde 18 Kasım 1978'de Guyana'daki "Jonestown" yerleşkesinde sona erdi. ABD Kongre Üyesi Leo Ryan ve beraberindekilerin yerleşkeyi ziyareti sırasında yaşanan saldırının ardından Jim Jones, takipçilerine siyanürlü içecek içerek toplu intihar etmeleri talimatını verdi. Bu olayda, aralarında çok sayıda çocuğun da bulunduğu 900'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Bu trajedi, modern tarihin en büyük toplu intihar/katliam olaylarından biri olarak kayıtlara geçmiştir.

üzerlerinde toplarlar (Singer, 1982). Bu, liderin kişisel gücünü maksimize eder, ideolojik sapmaları önler ve gruba tam hakimiyet sağlar. Takipçinin lidere olan kişisel bağı, her şeyin önüne geçer. Lider, grubun temel ideolojisini tanımlar, olayları bu ideolojik çerçeveden yorumlar, "düşmanı" yaratır ve şeytanlaştırır, şiddet eylemleri için ahlaki ve stratejik gerekçeler sunar. Bu anlatı genellikle basit, duygusal olarak yüklü ve "biz" ve "onlar" arasında keskin bir ayırım yapan bir dille aktarılır. Grup üyelerinin "seçilmiş", "üstün" veya "özel" bir grup olduğu, üye olmayanların ise "cahil", "günahkâr", "aşağı" veya "düşman" olduğu fikri sürekli olarak işlenir. Bu, grup içi kimliği güçlendirir, üyelerin benlik saygısını artırır (narsisistik tatmin sağlar), dış dünyaya karşı duvarlar örер ve gruba olan bağımlılığı pekiştirir. Lider, grubun nihai ve sorgulanamaz otoritesi olarak kabul edilir. Kararlarına veya emirlerine itiraz etmek, genellikle sadakatsizlik, inançsızlık veya ihanet olarak damgalanır ve cezalandırılır. Lider, adeta her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten (omnipotent) bir figür imajı çizer (Young, 2004).

Grup içinde dürüstlük, açıklık ve itiraf (genellikle liderin kontrolünü pekiştiren bir mekanizma olarak) teşvik edilirken, dış dünyaya veya "düşman" olarak tanımlananlara karşı aldatma, manipülasyon ve şiddet meşru, hatta gerekli görülür. "Amaca ulaşmak için her yol mübahtır" anlayışı hakimdir. Birçok terörist grup, üyelerinin yaşamlarının neredeyse her alanını (ne giyecekleri ne yiyecekleri, kiminle evlenecekleri veya konuşacakları, ne zaman uyuyacakları, hatta ne düşünecekleri ve hissedecekleri) kontrol etme eğilimindedir (Leistedt, 2013). Bu totaliter yapı, bireyselliği yok etmeyi, tam bir uyum sağlamayı ve grubun amaçlarına odaklanmayı hedefler. Lifton'ın (1961) "çevre kontrolü" teması burada belirgindir; "siyah-beyaz" düşünce yapısı teşvik edilir.

Terörist veya radikal gruplardaki lider-takipçi ilişkisi, tek yönlü bir etkileşimden ziyade karmaşık bir psikolojik sözleşme üzerine kuruludur. Bu sözleşme uyarınca lider, takipçilerine kimlik, aidiyet, amaç ve kesinlik vaat eder. Takipçiler ise bunun karşılığında lidere mutlak sadakat sunar ve onun narsisistik ihtiyaçlarını tatmin eden bir onay kaynağı işlevi görürler.

Bu etkileşimde, takipçilerin lidere geçmişlerindeki otorite figürleriyle ilgili duygularını yansıttığı "aktarım" mekanizmaları da devreye girebilir. Yetkin liderler bu bilinçdışı süreçleri sezerek kendi otoritelerini pekiştirmek için kullanabilirler. Ayrıca liderler, potansiyel üyelerin psikolojik kırılganlıklarını (travma, kimlik bunalımı, aşağılanma hissi vb.) tespit edip bu zaafları kendi amaçları doğrultusunda sömürme konusunda ustalaşabilirler.

Nihayetinde, grup içinde kurulan totaliter yapı ve sosyal izolasyon, takipçilerin gruptan ayrılmasını son derece güçleştirir. Ayrılma düşüncesi dahi ihanetle eşdeğer tutulur ve bireyleri ciddi yaptırım riskleriyle karşı karşıya bırakır (Gupta vd., 2010).

Sonuç

Bu bölümde sunulan kuramsal yaklaşımlar, politik şiddet ve terörist davranışların psikolojik temellerinin anlaşılmasında psikanalitik düşüncenin sunduğu derinliği ve çeşitliliği gözler önüne sermiştir. Yapılan inceleme, bu tür davranışların yalnızca dışsal faktörlerin bir sonucu olmadığını, aynı zamanda bireysel ve kolektif düzeyde işleyen karmaşık bilinçdışı süreçlerin, erken dönem deneyimlerinin, savunma mekanizmalarının ve kimlik arayışlarının bir yansıması olabileceğini göstermiştir. Neo-klasik yaklaşımlar, otoriter yapılarla kurulan ilişkilerden (Reich, Fromm) ve travmatik deneyimlere karşı geliştirilen savunmalardan (A. Freud, Segal) kaynaklanan dinamikleri

vurgularken, post-yapısalcı etkileşimler dilin, söylemin ve kültürel kodların öznelliği ve direniş biçimlerini nasıl şekillendirdiğine (Lacan, Foucault, Kristeva) dair eleştirel bir bakış sunmuştur. Nesne ilişkileri kuramcıları (Klein, Bion, Kernberg, Fonagy, Volkan), erken dönem bağlanma örüntülerinin, içselleştirilmiş nesne temsillerinin, grupların ilkel işleyiş biçimlerine gerilemesinin (bölme, yansıtma özdeşim), mentalizasyon kapasitesindeki bozulmaların ve kolektif travmaların (seçilmiş travma) gruplar arası çatışma ve şiddetteki rolünü aydınlatmıştır. Ego psikolojisi ve kendilik psikolojisi (Kohut) ise narsisistik yaralanmaların ve öfkenin şiddet davranışlarındaki merkeziliğine dikkat çekmiştir. "Beyin yıkama" modellerinin eleştirel analizi, bu kavramın popüler algısının ötesinde, zorlayıcı ikna süreçlerinin belirli koşullar altında etkili olabilmekle birlikte, terörist radikalleşmesini tek başına açıklamada yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Terörist lider profillerine yönelik analizler ise, malign narsisizm, paranoid eğilimler, mesihane kompleksler ve manipülatif stratejilerin, bu figürlerin grup üzerindeki etkisini ve yıkıcı potansiyelini anlamada kilit rol oynadığını göstermiştir. Lider ile takipçi arasındaki karmaşık psikolojik sözleşme de bu dinamiğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Psikanalitik yaklaşımların ampirik olarak test edilme zorlukları ve yoruma açıklığı gibi sınırlılıkları bulunmakla birlikte, bu bölümde ele alınan kuramlar, politik şiddetin ve terörizmin rasyonel açıklamaların yetersiz kaldığı yönlerini – yani bilinçdışı motivasyonları, sembolik anlamları, irrasyonel gibi görünen eylemleri, yoğun duygusal yükleri ve grup süreçlerindeki patolojileri – anlamlandırmada vazgeçilmez bir derinlik sunmaktadır. Bu psikolojik boyutların göz ardı edilmesi, söz konusu karmaşık olguların eksik anlaşılmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, politik şiddetin bütüncül bir analizi, bu bölümde

tartışılan psikodinamik perspektiflerin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Kaynaklar

Alderdice, J. T. (2007). The individual, the group, and the psychology of terrorism. *International Review of Psychiatry*, 19(3), 201–209.

Bion, W. R. (1961). *Experiences in groups*. Basic Books.

Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism*. University of South Florida.

Chodorow, N. (2003). Hate, humiliation, and masculinity. In S. Varvin & V. D. Volkan (Eds.), *Violence or dialogue? Psychoanalytic insights on terror and terrorism* (pp. 94–107). International Psychoanalytic Library.

Cohen, S. J. (2016). Mapping the minds of suicide bombers using linguistic methods: The corpus of Palestinian suicide bombers farewell letters (CoPSBFL). *Studies in Conflict & Terrorism*, 39(7-8), 749–780.

Fonagy, P., & Bateman, A. W. (2016). Adversity, attachment, and mentalizing. *Comprehensive Psychiatry*, 64, 59–66.

Foucault, M. (1995). Sexe, pouvoir et la politique de l'identité. In *Dits et écrits* (Vol. 4). Gallimard. (Original work published 1984)

Freud, A. (1966). *The ego and the mechanisms of defence*. Routledge.

Freud, S. (1968). Beyond the pleasure principle. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 18, pp. 7–64). Hogarth Press. (Original work published 1920)

Fromm, E. (1994). *Escape from freedom*. Henry Holt & Company. (Original work published 1941)

- Gupta, D. K., Horgan, J., & Schmid, A. P. (2010). Terrorism and organized crime: A theoretical perspective. In D. Canter (Ed.), *The faces of terrorism: Multidisciplinary perspectives* (pp. 123–137). Wiley-Blackwell.
- House, R. J., & Howell, J. M. (1992). Personality and charismatic leadership. *The Leadership Quarterly*, 3(2), 81–108.
- Juergensmeyer, M. (2003). *Terror in the mind of God: The global rise of religious violence* (3rd ed.). University of California Press.
- Kernberg, O. F. (2003a). Sanctioned social violence: A psychoanalytic view. Part I. *The International Journal of Psychoanalysis*, 84(3), 683–698.
- Kernberg, O. F. (2003b). Sanctioned social violence: A psychoanalytic view. Part II. *The International Journal of Psychoanalysis*, 84(4), 953–968.
- Klein, M. (1996). Notes on some schizoid mechanisms. *The Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 5(2), 160–179. (Original work published 1946)
- Kohut, H. (2013). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. University of Chicago Press. (Original work published 1971)
- Kristeva, J. (2015). *Comment peut-on être djihadiste?* Slate France Magazine.
- Kristeva, J. (2018). *Cet incroyable besoin de croire*. Bayard Culture.
- Lacan, J. (1991). *Le séminaire, livre XVII: L'envers de la psychanalyse, 1969-1970*. Seuil.
- Leistedt, S. J. (2013). Behavioural aspects of terrorism. *Forensic Science International*, 228(1–3), 21–27.

- Lifton, R. J. (1961). *Thought reform and the psychology of totalitarianism: A study of brainwashing in China*. W. W. Norton.
- Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: A psychological exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169.
- Post, J. M. (1986). Narcissism and the charismatic leader-follower relationship. *Political Psychology*, 7(4), 675–688.
- Post, J. M. (2004). *Leaders and their followers in a dangerous world: The psychology of political behavior*. Cornell University Press.
- Reich, W. (1933a). *Massenpsychologie des Faschismus: Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik*. Verlag für Sexualpolitik.
- Reich, W. (1933b). *Charakteranalyse*.
- Reich, W. (2015). *Orgazmin işlevi*. Cem Yayınevi.
- Robins, R., & Post, J. M. (1999). *Paranoja polityczna: Psychopatologia nienawiści*. Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Robins, R. S., & Post, J. M. (1997). *Political paranoia: The psychopolitics of hatred*. Yale University Press.
- Schein, E. (1961). *Coercive persuasion: A socio-psychological analysis of the "brainwashing" of American civilian prisoners by the Chinese Communists*. W. W. Norton Publishers.
- Schlesinger, L. B., & Miller, L. (2003). Learning to kill: Contract, serial, and terroristic homicide. In C. E. Frantz & S. Moser (Eds.), *Shocking violence II: Violent disaster, war, and terrorism affecting our youth* (pp. 145–164). Charles C Thomas Publisher.

- Segal, H. (1994). Phantasy and reality. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 75(Pt 3), 395–401.
- Singer, M. T. (1982). *The systematic manipulation of psychosocial and social influence* [Conference presentation]. Cult Awareness Network annual meeting, Washington, DC, United States.
- Singer, M. T. (1995). The process of brainwashing, psychological coercion, and thought reform. In M. T. Singer & J. Lalich (Eds.), *Cults in our midst: The hidden menace in our everyday lives* (pp. 52–83). Jossey-Bass Publishers.
- Stern, J. (2004). *Terror in the name of God: Why religious militants kill*. Ecco/HarperCollins.
- Stern, J. (2009). Psychoanalysis, terror and the theater of cruelty. *International Journal of Psychoanalytic Self Psychology*, 4(2), 181–211.
- Strenger, C. (2015a). *Freud's legacy in the global era*. Routledge.
- Strenger, C. (2015b). *Zivilisierte Verachtung: Eine Anleitung zur Verteidigung unserer Freiheit*. Suhrkamp Verlag.
- Strozier, C. B., Strug, D. L., Pinteris, K., & Kelley, K. (2017). Heinz Kohut's theory of aggression and rage. *Psychoanalytic Psychology*, 34(3), 361–366.
- Varvin, S. (2018). Refugees, their situation and treatment needs. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 15(3), 174–186.
- Volkan, V. D. (1981). *Linking objects and linking phenomena: A study of the forms, symptoms, metapsychology, and therapy of complicated mourning*. International Universities Press.

Volkan, V. D. (1998). *Bloodlines: From ethnic pride to ethnic terrorism*. Basic Books.

Volkan, V. D. (2001). Transgenerational transmissions and chosen traumas: An aspect of large-group identity. *Group Analysis*, 34(1), 79–97.

Weber, M. (2002). Economy and society: An outline of interpretive sociology. In N. W. Biggart (Ed.), *Readings in economic sociology* (Chap. 3). Blackwell Publishers.

Young, M. M. (Ed.). (2004). *Terrorist leaders* (Annotated ed.). Greenhaven Press.

RADİKALLEŞME SÜRECİ

*“Adaletsizlik hissiyle çıkılan bir merdivenin,
son basamağında seçenek olarak yalnızca uçurumu bırakması...”*

Terörizme giden yolların anlaşılması, bu küresel sorunun önlenmesi ve çözümlenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bireylerin barışçıl yaşam biçimlerinden neden ve nasıl ayrılarak şiddeti benimseyen radikal gruplara yöneldiği sorusu, akademik çalışmaların ve politika yapıcılarının odak noktasındadır. Tekil faktörlere (örneğin yoksulluk veya psikopatoloji) dayalı açıklamaların yetersiz kaldığı noktada, radikalleşmeyi aşamalı ve dinamik bir süreç olarak ele alan psikolojik ve sosyo-psikolojik modeller, daha kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. Bu bölümde, terörizme giden bireysel ve grupsal yolları farklı açılardan kavramsallaştıran bir dizi etkili model eleştirel bir gözle incelenecektir. Moghaddam'ın algılanan seçeneklerin daralmasına odaklanan "Terörizme Giden Merdiven" metaforu, Kruglanski'nin temel motivasyon olarak anlam arayışını merkeze alan teorisi (SQT ve 3N modeli), Wiktorowicz'in radikal gruplara katılım sürecini analiz eden "huni" modeli, Borum'un aşırılıkçı düşünce yapısının gelişimini izleyen dört aşamalı çerçevesi, NYPD raporunun Batı bağlamındaki radikalleşme dinamiklerine odaklanan yaklaşımı ve son olarak McCauley ile Moskalkenko'nun bireysel, grup ve kitle düzeyindeki radikalleşme mekanizmalarını sınıflandıran çalışması detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu modellerin karşılaştırmalı bir analizi yapılarak, radikalleşme sürecinin altında yatan psikolojik değişimler, motivasyonel itici güçler, sosyal etkileşimler ve ideolojik faktörlerin nasıl etkileşime girdiği aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Amaç, bu karmaşık süreci farklı teorik lenslerden görerek daha bütüncül bir kavrayışa ulaşmaktır.

Moghaddam'ın "Terörizme Giden Merdiven" Modeli

Moghaddam (2005) terörizme giden bireysel yolları anlamak için geliştirilmiş, etki alanı geniş bir psikolojik model sunar ve terörizmi anlamada yaygın olan ancak yetersiz bulunduğu yaklaşımlara bir alternatif getirmeyi amaçlar. Bu yaklaşımların aksine, terörizmin kökeninde yatan temel dinamiklerin, bireylerin maddi koşulları *özel olarak nasıl yorumladıkları* ve adaletsizlik algılarına karşı mücadele etmek için *kendilerine hangi seçeneklerin açık olduğunu düşündükleri* ile yakından ilişkili olduğunu savunur. Model, terör eylemini, bireyin psikolojik olarak dönüştüğü, algıladığı seçeneklerin giderek azaldığı ve şiddete yönelimin arttığı *aşamalı bir süreç* olarak kavramsallaştırır. Bu, "karar ağacı" benzeri bir yaklaşımdır; her aşamada bireyin algıları ve kararları, bir sonraki aşamaya geçip geçmeyeceğini belirler. Model, biçimsel (matematiksel veya test edilebilir) bir iddia taşımaktan çok, radikalleşme sürecini anlamak, psikolojik bilgiyi organize etmek ve politika geliştirmek için kavramsal bir çerçeve ve güçlü bir metafor sunar. Modelin merkezindeki *daralan merdiven* metaforu, radikalleşme sürecinin doğasını şu şekilde görselleştirir:

Aşamalı Yükseliş: Bireyler, belirli psikolojik eşiklerden geçerek metaforik katları tırmanırlar.

Daralan Seçenekler: Her üst kat, bireyin şiddet dışı eylem için algıladığı seçeneklerin azaldığı bir alanı temsil eder. En tepede, algılanan tek seçenek şiddet eylemi haline gelir.

Özel Algı: Merdivendeki ilerleyiş, nesnel koşullardan çok, bireyin bu koşulları nasıl algıladığına bağlıdır.

Filtreleme Süreci: Milyonlarca insan "zemin katta" hoşnutsuzluk yaşasa da sadece çok küçük bir azınlık merdivenin en üstüne ulaşır. Model, bu seçilimi psikolojik süreçlerle açıklamayı hedefler.

Zemin Kat: Toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan bireylerin psikolojik durumunu belirleyen temel dinamik, yaşam koşullarının adalet ve hakkaniyet algısı çerçevesinde değerlendirilmesidir; bireyler, mevcut durumu "adil" olarak algıladıkları sürece statükoyu koruma eğilimindedirler. Bu bağlamda, mutlak yoksulluktan ziyade, Stouffer ve arkadaşlarının (1949) çalışmalarında vurgulandığı gibi, beklentilerin karşılanmamasından kaynaklanan hoşnutsuzluk ve göreceli yoksunluk kritik bir faktör olarak öne çıkar. Özellikle Runciman'ın (1966) kavramsallaştırması doğrultusunda, bireyin kişisel durumundan çok, ait olduğu grubun diğer gruplara kıyasla haksızlığa uğradığına dair inanç, Gurr'un (1970) da işaret ettiği gibi, kolektif eyleme yönelimi daha güçlü bir şekilde tetiklemektedir. Küreselleşme süreci ve uluslararası medyanın yaydığı refah ve demokrasi imgeleri, bilhassa Batı dışı toplumlarda beklentileri yükseltmiş, ancak bu beklentilerin gerçekleşmemesi yaygın bir hüsrana, öfke ve adaletsizlik algısı birikimine neden olmuştur. Buna ek olarak, Batılılaşma ve sekülerleşmenin yerel kültürler ile geleneksel kimlikleri tehdit ettiği algısı – ki bu durum özellikle dini kimliğin merkezi olduğu toplumlarda (Seul, 1999) veya "Batı'nın iyi bir kopyası" olma endişesi ("good-copy problem", Moghaddam ve Solliday, 1991) taşıyan gençler arasında belirgindir – önemli bir hoşnutsuzluk kaynağı teşkil etmektedir. Sonuç itibarıyla, milyonlarca insan bu katmanda adaletsizlik, yoksunluk, hüsrana ve utanç gibi duygular deneyimlese de ezici çoğunluk şiddete başvurmamakta, yalnızca küçük bir kesim mevcut durumlarını değiştirmek amacıyla aktif çözüm arayışına girerek bir üst aşamaya geçmektedir.

Birinci Kat: Zemin katta algılanan adaletsizliklere çözüm arayışına giren bireylerin bir sonraki aşamaya geçip geçmemesi, temel olarak iki algısal faktöre bağlıdır: bireysel hareketlilik olanakları ve usule ilişkin adalet algısı. Taylor ve Moghaddam'ın (1994) belirttiği gibi, bireyin kendi yetenek ve çabasıyla mevcut sistem içerisinde statüsünü iyileştirebileceğine dair inancı, yani algılanan bireysel hareketlilik, sisteme bağlılığı artırırken, bu yolların kapalı olduğu algısı alternatif ve potansiyel olarak daha radikal çözüm arayışlarını teşvik eder. Eş zamanlı olarak, Tyler ve Huo'nun (2002) araştırmalarının gösterdiği üzere, usule ilişkin adalet algısı – kararların alınma süreçlerinin adilliği, bireylerin bu süreçlere katılımı ve seslerini duyurabilmeleri – kritik bir rol oynar; süreçler adil algılandığında, sonuçlar olumsuz olsa bile bireylerin sisteme ve otoritelere atfettiği meşruiyet ve bağlılık artar. Moghaddam'ın (2005), özellikle ifade özgürlüğü ve demokratik katılım mekanizmalarının zayıf olduğu bölgelere (örneğin modelin geliştirildiği dönemdeki Orta Doğu ve Kuzey Afrika) işaret ettiği gibi, bu tür meşru kanalların eksikliği veya işlevsizliği, bireylerin değişim umudunu yitirmesine ve etkili bir seslerinin olmadığını, hareket alanlarının kısıtlı olduğunu düşünmelerine yol açarak, daha üst katlara, yani radikalleşme sürecine doğru ilerleme olasılığını artırmaktadır.

İkinci Kat: Meşru çözüm yolları bulamadıkları ve adaletsizlik algıları devam ettiği için birinci kattan ilerleyen bireylerde biriken öfke ve hüsrana, bu aşamada temel bir psikolojik mekanizma olan saldırganlığın yer değiştirmesi yoluyla belirli bir hedefe yönlendirilir. Söz konusu negatif duygular, genellikle kolayca tanımlanabilen, suçlanabilir ve somutlaştırılabilir bir dış grup, sembol veya Moghaddam'ın (2005) bazı Orta Doğu rejimlerinin iç eleştirileri saptırmak amacıyla anti-Amerikancılığı kullanması örneğinde olduğu gibi, siyasi veya ideolojik aktörler tarafından işaret edilen bir

"düşman" üzerine kanalize edilir. Bu süreçte liderler veya ideologlar, bireylerin yaşadığı sorunların ve hissettiği mağduriyetin temel kaynağı olarak bu dışsal hedefi göstermede kritik bir işlev görürler. Bu katta biriken öfkeyi, belirlenen bu düşmana karşı fiziksel şiddete dönüştürme ve bu yönde aktif olarak eylem fırsatları arama eğilimi gösteren bireyler, merdiven modelinde bir sonraki aşamaya geçiş yaparlar.

Üçüncü Kat: Bu aşama, bireyin terörist örgütün ahlaki sistemiyle bütünleştiği ve terörizmi sadece stratejik bir araç olarak değil, aynı zamanda ahlaki açıdan meşru ve zorunlu bir mücadele yöntemi olarak benimsediği kritik bir eşiği temsil eder. Bu süreç, bir yandan ana akım toplumun ve devletin normatif değerlerinden ahlaki bir kopuşu (Bandura, 2004), diğer yandan terör örgütünün sunduğu alternatif ve paralel ahlaki çerçeveye sıkı bir biçimde bağlanmayı içerir. Örgüt, dışarıdan terörist eylem olarak nitelendirilen kendi şiddet pratiklerini "şehitlik", "kutsal savaş" gibi kavramlar aracılığıyla yeniden çerçeveleyerek kendi üyeleri nezdinde meşrulaştırır. Moghaddam'a göre (2005), bireyin toplumdan ve önceki sosyal çevresinden izole edilmesi, grup içinde yoğun bir aidiyet duygusunun geliştirilmesi, mutlak gizlilik ilkesinin uygulanması ve örgütten ayrılmanın getireceği ciddi sonuçlara dair korku, bu ahlaki dönüşümü pekiştiren temel kolaylaştırıcı faktörlerdir. Neticede birey, örgütü hem toplumu kurtaracak yegane makro düzeydeki seçenek hem de kendisini kabul eden ve koruyan mikro düzeydeki bir yuva olarak algılamaya başlar.

Dördüncü Kat: Bu aşamada birey, terör örgütünün tam teşekküllü bir üyesi haline gelmiş olup, temel dinamik katılaşmış kategorik düşünce ("biz ve onlar" ayrımı) ve örgütün kendisi ile kullandığı yöntemlerin sorgusuz sualsiz meşru kabul edilmesidir. Grup içi dinamikler,

gizliliği sağlamak ve sızmaları önlemek amacıyla benimsenen hücre yapısı, sıkı iç kontrol mekanizmaları, lider figürüne mutlak itaat ve yüksek uyum baskısı ile karakterize edilir; farklı görüşler veya itaatsizlik en ağır şekilde cezalandırılır. Sageman'ın (2004) da vurguladığı gibi, aidiyet ihtiyacı ve hücre içerisindeki güçlü sosyal bağlar bireyin örgüte olan bağlılığını pekiştirirken, "biz" olarak tanımlanan örgüt üyeleri yüceltilir, "onlar" olarak kodlanan dışarıdaki herkes ve düşmanlar ise sistematik olarak şeytanlaştırılır. Bu kata ulaşmış bireyler için örgütten canlı olarak ayrılma seçeneği genellikle ortadan kalkmış olup, bireyin hareket alanı ve tercihleri tamamen örgütün hedefleri ve direktifleri doğrultusunda daraltılmıştır.

Beşinci Kat: Merdiven modelinin bu son katı, terör eyleminin fiili olarak icrasına ve bireyin masum sivillere zarar vermesini engelleyebilecek içsel psikolojik bariyerlerin aşılmasına odaklanır. Bu engellerin bertaraf edilmesinde temel mekanizmalardan biri, hedefteki kişilerden (siviller dahil) psikolojik mesafelendirme (teröristler, hedeflerini "düşman" veya "gayrimeşru hedef" olarak kategorize ederek, "biz" ve "onlar" arasındaki ayrımları mutlaklaştırarak ve sıklıkla hedeftekileri insanlıktan çıkararak onlara karşı şiddet uygulamayı kolaylaştırırlar ki bu süreç, eylemi daha büyük bir amaca hizmet eden veya toplumu uyandıracak bir zorunluluk olarak sunan örgütsel mitler ve anlatılarla desteklenir). Ayrıca, terör saldırılarının ani ve beklenmedik doğası, kurbanların acizlik, yalvarma gibi saldırganın potansiyel olarak merhamet veya tereddüt duymasına yol açabilecek tepkileri verme fırsatını ortadan kaldırarak içsel engellerin tetiklenmesini önler; modern silahların uzaktan etki imkanı sunması gibi, eylemin planlanış biçimi de bu psikolojik bariyerlerin aşılmasına katkıda bulunur. Sonuç olarak, bu aşamaya ulaşan birey, masum insanlara yönelik şiddeti engelleyecek içsel ve dışsal mekanizmaları etkisiz hale getirmiş, psikolojik olarak

eyleme hazırlanmış ve motive edilmiş bir durumda terör eylemini gerçekleştirmeye hazır hale gelmiştir.

Moghaddam'ın (2005) Merdiven Modeli, radikalleşme süreçlerini anlamada oldukça etkili olmuş ve alandaki çalışmalarda sıkça başvurulan bir çerçeve sunmuş olsa da çeşitli eleştiriler ve tartışma noktalarıyla da karşı karşıya kalmıştır. Paniagua (2006), modelin genel politik terörizmi açıklamada işlevsel olmakla birlikte, El Kaide gibi radikal terörizm türlerinin özgül motivasyonlarını veya müzakereye kapalılıklarını tam olarak kapsamayabileceğini ve bu durumun modelin önerdiği diyalog gibi politika çıkarımlarının uygulanabilirliğini sınırlayabileceğini öne sürmüştür. Ayrıca, modelin ağırlıklı olarak bireysel psikolojik süreçlere odaklanması ve sosyolojik, ekonomik veya siyasi yapısal faktörleri yeterince derinlemesine analiz etmediği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Lygre ve arkadaşlarının (2011) eleştirisi ise radikalleşmeyi tek bir doğrusal yola indirgemenin ampirik olarak desteklenememesidir. Modelin geliştirildiği dönemden sonra internet ve sosyal medyanın radikalleşmedeki rolünün artmasıyla birlikte, özellikle kendi kendine radikalleşen bireyler ve "yalnız aktör" eylemciler bağlamında, merdivenin bazı basamaklarının atlanabileceği veya sürecin hızlanabileceği ("kestirme yol") olasılığını vurgulayan sonraki çalışmalar, modelin bu yeni dinamiklere adapte edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Diğer yandan, bazı araştırmacılar modelde örtük olarak yer alan sosyal izolasyon faktörünün radikalleşmedeki kritik rolünün daha belirgin bir şekilde incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Modelin kavramsal bir metafor niteliği taşıması, doğrudan ampirik testini zorlaştırsa da onu radikalleşme sürecini anlamak için değerli bir düşünsel araç ve araştırma gündemi belirleyici olarak konumlandırmaktadır.

Moghaddam'ın (2005) Merdiven Modeli'nden türetilen politika önerileri, terörle mücadele stratejilerinde odağın değiştirilmesini savunarak, mücadelenin sadece merdivenin en üst basamaklarındaki bireylere (aktif teröristlere) yönelik olmaktan çıkarılmasını hedefler. Modelin en temel çıkarımı, terörizmin sürdürülebilir çözümünün, yakalanan veya etkisiz hale getirilen her teröristin yerine yenilerinin çıkmasını sağlayan zemin kattaki koşulların iyileştirilmesinde yattığıdır. Bu nedenle, uzun vadeli politikalar, adaletsizlik algılarını, görelî yoksunluk hislerini ve umutsuzluğu azaltmaya odaklanmalıdır. Bu çerçevede, Batı tipi demokrasinin doğrudan ihracı yerine, usule ilişkin adalet, ifade özgürlüğü, katılım ve sosyal hareketlilik (özellikle kadınlar ve azınlıklar için) gibi evrensel ilkeleri güvence altına alırken yerel kültürel kodları ve sembolleri dikkate alan bağlamsallaştırılmış demokratik yapıların desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca hem terör örgütlerinin hem de onlarla mücadele eden devletlerin sıklıkla başvurduğu katı "biz-onlar" veya "iyi-kötü" ayrımlarına dayalı dikotomik (ikili) düşünce ve söylemlerden kaçınılması gerektiği vurgulanır, zira bu tür yaklaşımlar kutuplaşmayı artırarak ve teröristlerin dünya görüşünü dolaylı yoldan meşrulaştırarak radikalleşme sürecini besleyebilir. Son olarak, Moghaddam, evrensel adalet ilkeleri temelinde, ancak küreselleşmenin yarattığı kimlik tehdidi algılarına da duyarlı bir şekilde, farklı kültürler arasında paylaşılan anlayışların geliştirilmesinin ve uzun vadede diyalog kanallarının (belirli gruplarla diyalogun imkan ve etkinliğine dair eleştiriler saklı kalmak kaydıyla) açık tutulmasının önemini belirtir.

Kruglanski'nin Anlam Arayışı Teorisi ve Radikalleşme Süreçleri

Kruglanski ve arkadaşları tarafından geliştirilen Anlam Arayışı Teorisi (SQT), insan davranışını yönlendiren temel ve evrensel bir motivasyonel gücü merkeze alır: *Anlam arayışı*. Bu arayış, bireyin sosyal bir değere sahip olma, saygı görme, başkaları için önemli olma ve itibar sahibi olma ihtiyacı olarak tanımlanır (Kruglanski vd., 2022). Yüzyıllardır sosyal düşünürler tarafından fark edilen bu temel ihtiyaç (örn., Hegel⁴⁰, Marx⁴¹, Allport⁴², Rosenberg⁴³), SQT çerçevesinde sistematik bir analize tabi tutulur. Teori, bu ihtiyacın öncüllerini, aktive edici koşullarını, davranışsal ve duygusal sonuçlarını ve özellikle radikalleşme gibi karmaşık sosyal olguları anlamadaki rolünü aydınlatmayı hedefler. SQT, radikalleşmeyi bir psikopatoloji veya irrasyonellik ürünü olarak görmekten ziyade, temel bir insani ihtiyacın belirli koşullar altında yıkıcı yollarla karşılanmaya çalışıldığı, anlaşılabilir bir psikolojik süreç olarak çerçeveler. SQT, insanın temel ve evrensel bir motivasyonu olarak anlam ihtiyacını

⁴⁰ Hegel için anlam arayışı, "Tin" in (Almanca: *Geist*) kendini gerçekleştirme ve bilincine varma süreciyle yakından ilişkilidir. Hegel'e göre tarih, Tin'in diyalektik bir süreçle (tez, antitez, sentez) giderek daha yüksek bir bilinç ve özgürlük düzeyine ulaştığı bir ilerlemedir. Birey, bu evrensel Tin'in bir parçası olarak kendi tikel varoluşunda anlamı, Tin'in kendini açıklamasındaki rolünü kavrayarak ve onunla bütünleşerek bulur.

⁴¹ Marx, anlam arayışını Hegel'den farklı olarak materyalist bir temelde ele alır. Ona göre anlam ve insanın kendini gerçekleştirme, öncelikle maddi yaşam koşulları ve toplumsal ilişkiler tarafından belirlenir. Kapitalist sistemde işçi, emeğine ve emeğinin ürününe yabancılaşır, bu da anlamsızlık ve kimlik kaybına yol açar.

⁴² Allport, kişilik psikolojisi alanındaki çalışmalarıyla tanınır ve anlam arayışını bireyin olgunlaşma süreci ve benlik gelişimiyle ilişkilendirir. Allport'a göre sağlıklı ve olgun bir kişilik, yaşamda bir amaç ve yön duygusuna sahip olmayı gerektirir.

⁴³ Marshall Rosenberg'e göre anlam, temel insani ihtiyaçların farkına varılması ve bu ihtiyaçların karşılanmasıyla derinden bağlantılıdır. İnsanlar, kendi ihtiyaçlarını ve başkalarının ihtiyaçlarını anladıklarında ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik empati ve dürüstlük temelinde ilişkiler kurduklarında yaşamda daha derin bir anlam ve bağlantı hissederler.

tanımlar. Bu ihtiyaç, bireyin sosyal bir varlık olarak değerli hissetme, onur sahibi olma ve ait olduğu sosyal çevredeki önemli diğerleri tarafından saygı görme arzusuna karşılık gelir ve tatmin düzeyi, genellikle bireyin önemli referans gruplarıyla paylaştığı değerlere uyum sağlama algısına bağlıdır. SQT, bu ihtiyacın evrensel olduğunu ve grup refahına katkıda bulunan bireylerin statü ve prestijle ödüllendirilerek hayatta kalma ve üreme başarısını artırdığı evrimsel bir temele dayandığını varsayar (Alexander, 1987; Willer, 2009). Kuram, özellikle bireyin sosyal değerine odaklanan "anlam" kavramını, daha içsel standartlara dayalı "özsaygı" kavramından ayırır; zira yüksek kişisel özsaygıya rağmen düşük sosyal değere sahip olduğu algısı, radikalleşme ve sosyal hareketlerin önemli bir tetikleyicisi olabilir. SQT, anlam ihtiyacını, yetkinlik, özerklik ve aidiyet gibi diğer temel psikolojik ihtiyaçları kapsayan daha geniş bir güdüleyici şemsiye olarak konumlandırır; bu diğer ihtiyaçların karşılanması genellikle anlama ulaşmanın araçları olarak işlev görür. Bireyler arasındaki anlam arayışı yoğunluğundaki farklılıklar ise genetik yatkınlıklar (Wooton vd., 2017), ebeveynlik stilleri, değer aktarımı, düzenleyici odak (Higgins, 1991) ve zihniyet yapıları (Dweck, 2006) gibi sosyalleşme süreçleri ve sosyal hareketliliği vurgulayan "Amerikan Rüyası"⁴⁴ gibi kültürel anlatılar tarafından şekillenmektedir.

⁴⁴ "Amerikan Rüyası," Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olan ve her bireyin, sosyal sınıf veya doğum koşullarından bağımsız olarak, çok çalışma, kararlılık, azim ve girişimcilik yoluyla refah, başarı ve yukarı doğru sosyal hareketlilik elde etme fırsatına sahip olduğu idealini ifade eden bir kavramdır. Genellikle özgürlük, fırsat eşitliği, demokratik idealler ve daha iyi bir yaşam umuduyla özdeşleştirilen bu rüya, bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri bir toplum vaadini içerir. Ancak, Amerikan Rüyası'nın tanımı ve herkes için ulaşılabilir olup olmadığı tarihsel süreçte ve günümüzde de tartışılan, eleştirilen ve farklı yorumlara açık bir konu olmaya devam etmektedir.

Anlam Arayışı Kuramı'na göre, temel bir güdü olan anlam ihtiyacının davranışları yönlendirebilmesi için, durumsal faktörler aracılığıyla aktive edilmesi ve bireyin diğer anlık kaygılarının önüne geçerek öncelik kazanması gerekmektedir. Bu aktivasyon süreci, radikalleşme dinamiklerinde merkezi rol oynayan iki ana yol üzerinden gerçekleşir: anlam kaybı ve anlam kazanma fırsatı. Anlam kaybı, bireyin kişisel başarısızlıklar, aşağılanma, sosyal dışlanma, ayrımcılık veya ait olduğu grubun statüsüne yönelik algılanan tehditler gibi nedenlerle mevcut anlam düzeyinde bir düşüş yaşaması veya bu düşüşün tehdidini algılaması durumunda tetiklenir. Radikalleşme literatüründe sıkça vurgulanan mağduriyet ve aşağılanma duyguları, bu çerçevede güçlü anlam kaybı aktivatörleri olarak işlev görür (Kruglanski vd., 2016; Webber vd., 2018). Diğer yandan, anlam kazanma fırsatı, bireyin mevcut durumundan çok daha yüksek bir anlam ve önem düzeyine ulaşma potansiyelini algılamasıyla aktive olur; bu, kahramanca eylemler, önemli başarılar veya radikal ideolojilerin sıklıkla vaat ettiği "şanlı" eylemler aracılığıyla gerçekleşebilir ve özellikle terfi odaklı bireylerin bu tür fırsatlara daha açık olduğu belirtilir (Higgins, 2012). Nitekim radikal gruplar, üye kazanmak ve bağlılığı artırmak için sıklıkla bu mekanizmayı kullanarak olağanüstü bir anlam ve değer vaadinde bulunurlar (Jasko vd., 2019; Molinario vd., 2021).

Anlam Arayışı Kuramı'na göre, aktive olmuş anlam arayışı, bireyi bu ihtiyacı gidermeye yöneltir. Hangi davranışsal yolun seçileceğini ise birbiriyle sıkı sıkıya bağlı üç unsurun, yani "3N" modelinin dinamik etkileşimi belirler: *İhtiyaçlar (Needs)*, *Anlatılar (Narratives)* ve *Ağlar (Networks)*. Bu süreçte, aktive olmuş anlam arayışı (İhtiyaç), bireyi anlamı yeniden kazanma veya artırma yolları konusunda alıcı hale getiren itici gücü oluşturur. Bu arayışın yönünü ise kültürel veya ideolojik senaryolar olan "anlatılar" belirler. Bu anlatılar, hangi

değerlerin önemli olduğunu, anlam kaybının veya adaletsizliğin kaynağını (sorun tanımı), anlamın nasıl kazanılacağını (çözüm yolu – ki bu yol radikal ideolojilerde sıklıkla şiddeti meşrulaştırır ve hatta onurlu bir eylem olarak çerçeveler) ve uyum sağlandığında elde edilecek ödülleri (ödül vaadi) tanımlar. Özellikle Atran'ın (2010, 2021) "kutsal değerler" ve "adanmış aktör" kavramları, bu tür anlatıların bireyleri aşırı fedakarlıklara nasıl yöneltebildiğini aydınlatır. Son olarak, bireyin referans aldığı sosyal grup olan Ağlar, belirli bir anlatının geçerliliğini onaylayarak onu bir "paylaşılan gerçeklik" (Higgins, 2019) haline getirir ve anlatıya uygun davranışları statü, prestij ve kabul ile ödüllendirirken (ödüllendirme), sapmaları dışlama (cezalandırma) yoluyla pekiştirir (Kruglanski vd., 2006; Schachter, 1951). Radikalleşme bağlamında bu üç unsur tipik olarak şu şekilde etkileşime girer: Anlam kaybı yaşayan veya büyük bir anlam kazanma fırsatı gören birey (İhtiyaç), şiddeti meşrulaştıran ve yücelten bir ideolojik anlatıyla (Anlatı) karşılaşır ve bu anlatıyı benimseyip doğrulayan, aynı zamanda sosyal olarak ödüllendiren bir radikal ağa (Ağ) katılır veya onun etkisi altına girer.

Anlam Arayışı Kuramı, terörizm de dahil olmak üzere radikal eylemleri patolojik dürtülerin bir sonucu olarak değil, temel bir motivasyon olan anlam hedefine ulaşmak üzere seçilen araçsal davranışlar olarak kavramsallaştırır; bu perspektife göre, eğer bireyin benimsediği anlatı şiddeti anlama ulaşmanın yegane veya en etkili yolu olarak tanımlıyorsa, birey rasyonel bir biçimde bu yola yönelecektir. Kuram ayrıca, toplumun genelinde kabul gören meşru kanallar aracılığıyla anlam ve saygınlık elde etme yolları engellenmiş veya kapalı algılanan bireylerin, bu eksikliği radikal grupların sunduğu alternatif ve yıkıcı yollarla telafi etmeye çalışabileceği telafi edici işlev mekanizmasını öne sürer. Bu bağlamda şiddet, kaybedilen veya hiç sahip olunamayan onuru geri kazanmanın bir aracı olarak

görülebılır ve bu durum, bir alandaki anlam tehdidinin başka bir alandaki (örneğin radikal ideolojiye ait) değeri savunarak telafi edilebileceğini gösteren öz-olumlama ve öz-tamamlama literatürüyle (Sherman ve Cohen, 2006; Steele, 1998) paralellik gösterir. SQT, klasik engellenme-saldırganlık hipotezine (Dollard vd., 1939) alternatif olarak engellenme-olumlama mekanizmasını sunar. Buna göre, engellenme (anlam kaybı) otomatik olarak saldırganlığa yol açmak yerine, bireyi referans aldığı sosyal ağın norm ve değerlerine daha sıkı sarılmaya iter, dolayısıyla eğer bu ağın (radikal grubun) normları şiddeti içeriyorsa engellenme şiddeti artırırken, normlar şiddet karşıtı veya yardımseverlik yönündeyse (Leander vd., 2020) bu tür davranışları pekiştirir, bu da radikalleşmede grup ve ideolojinin yönlendirici rolünü vurgular. Son olarak, kuram anlam kazanma beklentisi veya deneyiminin coşku, gurur ve adanmışlık gibi yoğun pozitif duygulara yol açabileceğini, tersine anlam bulamama veya sürekli aşağılanma durumunun ise derin bir umutsuzluk, depresyon ve hatta intihar (Durkheim'ın [1897] anomik⁴⁵/egoistik⁴⁶ intihar kavramları ve Case ve Deaton'ın [2020] "umutsuzluk ölümleri"⁴⁷)

⁴⁵ Anomik intihar, toplumdaki ahlaki düzenin ve kuralların sarsıldığı, bireylerin ne bekleyeceklerini bilemedikleri, hedeflerine ulaşmada belirsizlik yaşadıkları durumlarda ortaya çıkar. "Anomi" kelime anlamı olarak kuralsızlık, normsuzluk demektir. Toplumsal değişimlerin çok hızlı olduğu (ekonomik krizler, ani zenginleşme veya yoksullaşma, siyasi istikrarsızlıklar gibi) dönemlerde eski kurallar geçerliliğini yitirir, yenileri ise henüz yerleşmemiştir. Bu durum, bireylerin beklentilerini ve tutkularını düzenleyen toplumsal sınırların ortadan kalkmasına yol açar.

⁴⁶ Egoistik intihar, bireyin topluma yeterince entegre olamadığı, toplumsal bağlarının zayıf olduğu durumlarda ortaya çıkar. Birey, kendini toplumdan yalıtılmış, yalnız ve dışlanmış hisseder. Ait olduğu bir grubun (aile, dini cemaat, siyasi grup vb.) olmaması veya bu gruplarla bağlarının çok gevşek olması durumunda, birey yaşamın anlamını ve amacını yitirebilir. Toplumun kolektif bilinci bireye yeterince nüfuz edemez ve birey kendi bireysel sorunlarıyla baş başa kalır.

⁴⁷ Case ve Deaton'ın "umutsuzluk ölümleri" analizi, ABD'de belirli bir demografik grup arasında artan ölüm oranlarını, uzun vadeli ekonomik gerileme, sosyal çözümlere, sağlık sistemindeki sorunlar ve bunun sonucunda ortaya çıkan umutsuzluk ve anlam kaybı

analiziyle uyumlu olarak) gibi olumsuz duygusal sonuçlar doğurabileceğini belirtir.

NYPD Raporu Bağlamında "Batı Tarzı" Radikalleşme Süreci

NYPD tarafından hazırlanan rapor (Silber ve Bhatt, 2007), Batı ülkelerinde yaşayan bireylerin terörizme varan şiddet eylemlerine nasıl yönelebildiklerini anlamaya çalışan bir kolluk kuvveti perspektifi sunmaktadır. Rapor, terörizmi radikalleşme sürecinin nihai sonucu olarak tanımlar ve bu süreci, bireylerin Batı'ya düşman, şiddeti meşru gören aşırılıkçı bir ideolojiyi benimseyip içselleştirmesi olarak açıklar. Raporun temel amacı, bu sürecin aşamalarını, göstergelerini ve kolaylaştırıcı faktörlerini (raporda "inkübatörler" olarak adlandırılır) belirleyerek, istihbarat ve kolluk kuvvetlerinin bu tehdide karşı daha etkin stratejiler geliştirmesine yardımcı olmaktır.

Analiz ettiği radikalleşme süreçlerinin temel itici gücü ve katalizörü olarak spesifik bir ideolojiyi – Cihadi-Selefi ideolojiyi⁴⁸ – tanımlayan NYPD raporu, bu ideolojinin bireyleri kendi yaşadıkları Batı ülkelerine karşı "otonom cihad" adı altında terör eylemleri düzenlemeye motive ettiğini öne sürmektedir. Rapor, söz konusu ideolojinin çatışmaları tanımladığını, eylemlere yön verdiğini, sorunları çerçevelediğini, üye kazanımını kolaylaştırdığını ve nihayetinde eylemlerin meşruiyet zeminini oluşturduğunu iddia eder.

ile ilişkilendirir. Bu analiz, ekonomik politikaların ve sosyal yapıların bireylerin sağlığı ve refahı üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir.

⁴⁸ Cihadi-Selefi ideoloji, dini metinlerin son derece katı, seçici ve bağlamından kopuk bir şekilde yorumlanmasına dayanır ve modern dünyanın karmaşıklığına şiddet ve tekfir üzerinden cevap vermeye çalışır.

Raporun çerçevesine göre, bu ideoloji, İslam'ın 7. yüzyıl Arabistan'ındaki pratiklerine ve Kur'an'ın literal (gerçek) okumasına dayalı "saf" bir toplum kurmayı amaçlayan daha geniş Selefi hareketin bir kolu olarak konumlandırılırken, diğer Selefi akımlardan⁴⁹ farklı olarak, şiddet içeren yöntemlerini dini açıdan meşrulaştırmak için belirli (raporda Suudi/Vahhabi⁵⁰ olarak atıfta bulunulan) İslam alimlerinin görüşlerini kullandığı ileri sürülür. Ayrıca, rapor bu ideolojinin temel doktrinlerinden birinin "kafirlerle" yönelik aşırı hoşgörüsüzlük ve düşmanlık olduğunu, bunun da şiddete yönelik engelleri azalttığını belirtir. İdeolojinin siyasi boyutunun ise büyük ölçüde Seyyid Kutub'un⁵¹ fikirlerine dayandığı rapor tarafından ifade edilir. Raporun perspektifine göre, bu ideolojik yorum, özellikle Batı'daki ikinci ve üçüncü nesil diaspora Müslümanları için kendi kimliklerini ararken kolayca erişebildikleri ve ebeveynlerinin kültürel İslam'ından farklılaşan bir İslam versiyonu sunarak çekici hale gelebilmektedir. Rapor, bu ideolojinin karmaşık küresel çatışmaları (Arap-İsrail sorunu, Keşmir vb.) basit bir "inanmayanlar" ve "inanmayanlar" dikotomisine indirgeyerek, siyasi açıdan daha az tecrübeli olabilecek gençlere hitap ettiğini ve İslam'a karşı dünya çapında bir aşağılama planı olduğu algısını güçlendirerek şiddeti, algılanan bu "İslam'a karşı savaşta" meşru bir savunma aracı olarak sunduğunu iddia etmektedir. NYPD raporu, radikalleşmeyi dört

⁴⁹ Geleneksel (Taklidi veya İlmî) Selefilik, Siyasi (Hareki veya İhvanî) Selefilik ve Tevakkuf ve Tebeyyün Ehli (Duraksama ve Araştırma Ehli).

⁵⁰ Vahhabilik, 18. yüzyılda Arabistan Yarımadası'nın Necid bölgesinde yaşamış olan Muhammed bin Abdülvahhab (ö. 1792) adlı bir din aliminin öğretilerine dayanan bir Sünnî İslam hareketidir. Vahhabilik, İslam'ın diğer yorumlarına karşı katı ve dışlayıcı bir tutuma sahip olduğu, İslami mirastaki çeşitliliği reddettiği ve bazı aşırılık yanlısı gruplara ilham verdiği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır.

⁵¹ Seyyid Kutub (1906-1966), Mısırlı bir yazar, eğitimci, teorisyen ve Müslüman Kardeşler hareketinin önde gelen isimlerinden biridir. 20. yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olarak kabul edilir.

aşamalı, ancak her zaman katı bir şekilde doğrusal ilerlemeyen ve bireylerin farklı noktalarda ayrılabilceği veya bazı aşamaları atlayabilceği dinamik bir süreç olarak modellemektedir:

Aşama 1-Ön Radikalleşme: Bu başlangıç aşaması, bireyin radikalleşme sürecine girmeden önceki yaşamını, sosyo-demografik arka planını ve çevresel koşullarını kapsar. Rapor, belirli bir terörist profili çizmekten ziyade, bireyleri radikal mesajlara karşı daha savunmasız hale getirebilecek birtakım faktörlere işaret etmektedir. Bu faktörler arasında genellikle 15-35 yaş aralığındaki erkekler, diaspora topluluklarında yaşamının getirebileceği izolasyon hissi, orta sınıf kökenli olma, belirli bir eğitim düzeyine (en az lise) sahip olma, İslam'a yeni geçmiş olma, işsizlik, adli sicil kaydı veya çeşitli hayal kırıklıkları yer almaktadır. Rapor, bu bireylerin başlangıçta çoğunlukla dikkat çekmeyen, sıradan yaşamlar sürdürdüğünü vurgular. Ayrıca, Müslüman nüfusun yoğunlaştığı etnik yerleşim bölgelerinin, radikal fikirlerin yayılması için uygun zemin sunan "ideolojik sığınaklar" işlevi görebileceği iddia edilmektedir.

Aşama 2-Kendini Tanımlama/Kimliklenme: Radikalleşme süreci genellikle bireyin mevcut inanç sistemini sorgulamasına yol açan bir "bilişsel açılım" veya ekonomik, sosyal, politik ya da kişisel bir krizle tetiklenir. Müslümanları ilgilendiren uluslararası çatışmalar gibi politik olaylar veya bir yakının ölümü, kişisel hayal kırıklıkları ya da geçmiş günahlardan arınma arzusu gibi kişisel krizler bu tetikleyici rolünü üstlenebilir. Bu noktada birey, aktif olarak (raporun odaklandığı yorum olan) Selefi İslam'ı keşfetmeye başlar ve kademeli olarak önceki kimliğinden uzaklaşır. Bu arayışta sosyal ağlar, dini figürler ve özellikle internet belirleyici bir rol oynar. Rapor, internetin aşırılıkçı Selefi/Vahhabi yorumlarına maruz kalmayı neredeyse kaçınılmaz kıldığını iddia eder. Bu aşamanın gözlemlenebilir

göstergeleri arasında Selefi İslam'a yönelme, (raporda tanımlandığı şekliyle) Selefi bir camiye düzenli olarak devam etme, önceki yaşam tarzından (sigara, alkol, belirli giyim tarzları) kopuş, geleneksel İslami giyim tarzlarını benimseme, sakal bırakma, sosyal aktivizme katılma ve benzer düşüncelere sahip bireylerle gruplaşma yer alır. Birey, bu aşamada bilinçli bir tercihle radikalleşen bir gruba dahil olur.

Aşama 3-Telkin/Aşılama: Bu aşama, bireyin dini ve siyasi inançlarını yoğunlaştırdığı, Cihadi-Selefi ideolojiyi bütünüyle benimsediği ve Selefi davayı ilerletmek için militan cihadın gerekli olduğu kanaatine vardığı dönemi ifade eder. Birey, şiddeti gayrimüslimlere ve Batı'ya karşı meşru kabul eden bir dini-politik dünya görüşünü tamamen içselleştirir. Dünya algısı, "aydınlanmış inananlar" (kendi grupları) ve "kafirler" (diğer herkes) şeklinde keskin bir ayrıma tabi tutulur. İyi bir iş veya aile kurma gibi kişisel hedefler önemini yitirir ve yerini "daha büyük bir iyilik" olarak algılanan Selefi bir toplum yaratma amacına bırakır. Rapor, bu evrede genellikle "kendi kendini yetiştirmiş" ve radikal yorumlar sunan bir "manevi onaylayıcı" figürünün, gruba şiddeti meşrulaştıran ahlaki ve dini gerekçeler sağlamada kritik bir rol oynadığını vurgular. Bu aşamanın göstergeleri arasında, izlendiği düşünüldüğü için ana akım camilerden çekilme, inançların giderek siyasallaşması (küresel olayların radikal ideolojik bir mercekle yorumlanması), toplantıların evler veya kitapçıların arka odaları gibi daha özel ve kapalı ortamlarda yapılması ve internetin inançları pekiştiren bir *yankı odası*⁵² işlevi görerek yoğun kullanımı bulunur.

⁵² Yankı odası, bireylerin kendi mevcut inanç ve görüşlerini pekiştiren, yankılayan bilgilerle ve fikirlerle karşılaştığı, alternatif veya karşıt görüşlerin ise ya çok az yer bulduğu ya da tamamen dışlandığı kapalı bir iletişim ortamını ifade eder. Genellikle sosyal medya platformları veya belirli haber kaynakları gibi ortamlarda oluşan bu durum, kişilerin kendi bakış açılarının sürekli olarak doğrulanmasıyla sonuçlanır, farklı perspektiflere maruz kalmalarını engeller ve bu da zamanla düşüncelerin daha da

Grup içi bağlar kuvvetlenir ve grup, birey için adeta "yeni bir aile" haline gelir.

Aşama 4-Cihadizasyon: Bu son aşama, inançtan eyleme geçişi temsil eder. Grup üyeleri, cihada katılmanın artık bireysel bir dini görev olduğu fikrini benimser ve kendilerini "mücahit" olarak tanımlamaya başlarlar. Grup, spesifik bir terörist saldırı için operasyonel planlama ve hazırlık safhasına girer. Bu aşama genellikle grup içinde kolektif bir karar alma süreciyle ilerler; üyeler birbirlerini eyleme teşvik eder ve grup sadakati diğer tüm bağlılıkların önüne geçer. Grup düşüncesi⁵³ olgusu radikalleşmeyi hızlandırır. Cihadı bireysel bir görev olarak kabul etme kararı içsel bir süreç olsa da saldırının planlanması, hazırlığı ve icrası gibi sonraki adımlar genellikle grup tarafından kolektif olarak yürütülür. Bu aşamanın belirgin göstergeleri arasında yurtdışına seyahat (grup liderlerinin veya üyelerin militan eğitim kamplarına gitmesi, ki bu durum ya cihada karar vermenin son tetikleyicisi olur ya da eylem için fırsat/eğitim sunar ve bazen bireyleri kendi ülkelerinde eylem yapmaya yönlendirir), eğitim ve hazırlık (grubun dış dünyadan daha fazla izole olması, kampçılık, paintball, atış talimi gibi grup içi bağları ve eylem kapasitesini güçlendiren ortak faaliyetler), zihinsel pekiştirme (özellikle intihar saldırısı planlayanların kararlılıklarını güçlendirmek için interneti, vasiyet yazmayı veya video çekmeyi kullanmaları) ve

kutuplaşmasına, yanlış bilgilerin yayılmasına ve kişinin kendi görüşlerinin toplumun genelini yansıttığına dair yanıltıcı bir algıya kapılmasına yol açabilir.

⁵³ Grup düşüncesi (İngilizce: Groupthink), psikolog Irving Janis tarafından tanımlanan ve bir grup insanın uyum sağlama ve fikir birliğine varma arzusunun, alternatif bakış açılarını eleştirel bir şekilde değerlendirme yeteneklerini baskılayarak mantıksız veya hatalı karar alma süreçlerine yol açtığı bir psikolojik olgudur. Bu durumda, grup üyeleri çatışmadan kaçınma ve grup içi bağlılığı koruma eğiliminde olduklarından, farklı fikirleri veya endişeleri dile getirmekten çekinirler; bu da grubun gerçekçi olmayan bir iyimserliğe kapılmasına, dış tehditleri küçümsemesine ve sonuç olarak kalitesiz kararlar almasına neden olabilir.

saldırı planlama (hedef seçimi, yöntem belirleme, keşif, gözetleme, malzeme temini ve patlayıcı hazırlığı gibi gizli operasyonel faaliyetler) yer alır. Rapor, ilk üç aşamanın yıllar sürebileceğini, ancak Cihadizasyon aşamasının (planlama ve saldırı hazırlığı) çok hızlı, bazen sadece birkaç hafta içinde tamamlanabileceğini ve genellikle çok az dış uyarı işareti verebileceğini özellikle vurgulamaktadır.

Rapor, radikalleşme sürecini besleyen ve kolaylaştıran fiziksel ve sanal mekanlara "radikalleşme inkübatörleri" adını verir. Bunlar bireylerin takıldığı, bulunduğu ve aşırılıkçı söylemlerle karşılaştığı yerlerdir. Rapor, camilerin bu yerlerden biri olabileceğini ancak kafe, taksi durakları, öğrenci dernekleri, STK'lar, nargile kafeler, kitapçılar ve özellikle *ceza infaz kurumlarının* daha olası inkübatörler olabileceğini belirtir. Ceza infaz kurumlarının izole ortamı, hoşnutsuz genç erkek nüfusu ve dikkat dağıtıcı unsurların azlığı nedeniyle radikalleşme için "mükemmel bir üreme alanı" olduğu vurgulanır. İnternet ise başlı başına "sanal bir inkübatör" olarak tanımlanır ve sürecin her aşamasında (bilgi kaynağı, tanışma mekanı, yankı odası, taktiksel kaynak) kritik bir rol oynar. Küçük grup dinamikleri, arkadaşlık ilişkileri ve grup sadakati de sürecin ilerlemesinde merkezi öneme sahiptir.

Wiktorowicz'in Radikal Gruplara Katılım Modeli

Wiktorowicz (2004), radikal gruplara katılım kararını analiz ederken, bu kararın yüzeyde irrasyonel görünebileceğini kabul eder. Zira bu tür gruplara katılım, özellikle şiddeti benimseyenler söz konusu olduğunda, yüksek maliyetler ve riskler içerir ve genellikle daha az tartışmalı alternatifler mevcuttur. Katılımcıların sıklıkla "fanatik" veya "bağnaz" olarak nitelendirilmesi, bu eylemin mantıksal bir temelden yoksun olduğu algısını güçlendirir. Ancak Wiktorowicz, bu yaygın görüşe meydan okuyarak, katılımın ani bir aydınlanma veya

irrasyonel bir saplantıdan ziyade, yapılandırılmış bir *ikna ve sosyalleşme sürecinin* sonucu olduğunu savunur. Bireyler, ancak grubun temsil ettiği ideolojinin dinin "gerçek" yorumu olduğuna *ikna olduktan sonra* katılma eğilimi gösterirler. Bu analiz, dini istismar eden veya şiddeti dini argümanlarla meşrulaştıran gruplara katılım sürecini anlamaya odaklanacaktır.

Wiktorowicz, radikal gruplara katılımı açıklamaya yönelik geleneksel teorik yaklaşımların – özellikle mağduriyet temelli sosyo-psikolojik modeller ile rasyonel seçim/kaynak mobilizasyonu teorilerinin – yetersizliklerine dikkat çekmektedir. Mağduriyet temelli açıklamaların, katılımı sosyo-ekonomik veya politik krizlerin yol açtığı psikolojik strese bir tepki olarak görmesine rağmen, Wiktorowicz bu yaklaşımların neden yaygın mağduriyetlere ve krizlere rağmen yalnızca belirli bireylerin bu tür gruplara yöneldiğini, benzer krizlerle yüzleşen toplumlarda katılım düzeylerinin neden farklılaştığını ve bireylerin neden farklı ideolojik yönelimlere sahip (şiddet yanlısı veya ılımlı) gruplar arasında seçim yaptığını açıklamakta zorlandığını savunur. Trotsky'den yaptığı alıntıyla belirttiği gibi, yoksunlukların varlığı tek başına bir isyanı tetiklemeye yetmez, aksi takdirde kitleler sürekli isyan halinde olurdu (Goodwin ve Skocpol, 1989).

Diğer yandan, katılımı bireylerin maliyet-fayda analizi yaparak ve hareketlerin sunduğu seçici teşvikleri değerlendirerek rasyonel kararlar aldığı bir süreç olarak gören rasyonel seçim ve kaynak mobilizasyonu teorilerinin ise, özellikle yüksek riskli, yüksek maliyetli ve genellikle somut dünyevi teşvikler sunmayan dini istismar eden radikal gruplara katılımı, bilhassa intihar saldırısı gibi basit bir fayda maksimizasyonu mantığıyla açıklanamayan eylemleri izah etmekte yetersiz kaldığını belirtir. Wiktorowicz, radikal gruplara

katılım sürecini, bireyleri potansiyel aday havuzundan nihai katılıma doğru aşamalı olarak daraltan bir "huni" metaforuyla açıklamaktadır. Bu süreç, genellikle bir sonraki aşamanın gerçekleşmesi için gerekli ön koşulları oluşturan dört temel evreden meydana gelir:

Bilişsel Açılım: Bu ilk aşama, bireyin mevcut inanç sistemindeki yerleşik kesinliklerin sarsıldığı ve alternatif dünya görüşlerine, yeni fikirlere karşı alıcı hale geldiği bir dönemi ifade eder. Bireyin yeni mesajlara açık olmaması durumunda ikna sürecinin başlaması mümkün olmayacağından, bilişsel açılım katılım için temel bir ön koşul niteliğindedir. Bu açılım genellikle, iş kaybı veya kariyerde engellenme gibi ekonomik; ırkçılık, ayrımcılık, kültürel yabancılaşma (örneğin, Al-Muhajiroun örneğinde İngiltere'deki Güney Asyalıların yaşadığı kimlik krizi) gibi sosyal veya kültürel; siyasi baskı, işkence, uluslararası çatışmalarda Müslümanların zulüm gördüğü algısı gibi politik; ya da bir yakının ölümü veya kişisel travmalar gibi kişisel nitelikteki çeşitli krizler tarafından tetiklenir. Wiktorowicz (2004), radikal grupların yalnızca mevcut krizlerden faydalanmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal ağları kullanarak veya kamusal eylemlerle (gösteriler, broşür dağıtımı, "ahlaki şok" yaratan görseller⁵⁴) bireylerde bir kriz algısı yaratarak veya mevcut sorunları derinleştirerek bilişsel açılımı aktif olarak kolaylaştırabileceğini de belirtir.

Dini Arayış: Bilişsel açılım yaşayan ve kimliğinin bir parçası olarak dine belirli bir düzeyde bağlılık hisseden bireyin, yaşadığı hoşnutsuzluğu, kafa karışıklığını veya anlam boşluğunu gidermek

⁵⁴ Ahlaki şok yaratan görseller, bireylerin temel ahlaki değerlerini, adalet duygularını veya dünyaya dair inançlarını derinden sarsan, güçlü bir duygusal ve bilişsel tepkiye yol açan türden görüntülerdir. Bu tür görseller genellikle rahatsız edici, üzücü veya öfke uyandırıcıdır ve izleyicide mevcut durumu sorgulama, harekete geçme veya tutum değişikliği gibi isteklere neden olabilir.

amacıyla çözümü ve anlamı dini bir çerçevede aramaya yönelmesi bu ikinci aşamayı oluşturur. Bireyin önceki dini kimliğinin gücü, bu arayışın dini bir yöne kanalize olma olasılığını artırır. Bu arayış, bireyin kitaplar, internet veya arkadaş çevresi aracılığıyla "dini fikirler pazarında" farklı yorumları ve grupları kendi başına araştırdığı "kendi kendine başlatılan arayış" şeklinde olabileceği gibi, hareket üyelerinin bilişsel açılım yaşayan bireye farklı dini seçenekleri sunarken onu ustaca kendi ideolojilerinin en mantıklı ve tutarlı seçenek olduğuna ikna etmeye çalıştığı "yönlendirilmiş arayış" biçiminde de tezahür edebilir; ikinci yaklaşım, bireyin kendi kararını verdiği algısını koruyarak katılım olasılığını artırmayı hedefler.

Çerçeve Uyumu: Bu kritik aşama, bireyin dini arayış sürecinde karşılaştığı radikal grubun sunduğu kamusal temsilin, yorumlayıcı şemanın veya anlatının, arayış içindeki bireyin kendi mevcut algıları, kişisel deneyimleri ve dünya görüşüyle örtüşmesi, onda bir yankı bulması ve bilişsel olarak "mantıklı gelmesi" durumunu ifade eder. Çerçeve uyumu, bireyin gruba yönelik ilk ilgisini uyandıran ve onu grubun fikirlerini daha derinlemesine öğrenmeye istekli hale getiren eşiktir. Snow ve Benford'un (1992) çalışmalarına atıfla Wiktorowicz, bu uyumu etkileyen faktörler arasında sunulan mesajın bireyin kültürel arka planındaki semboller ve kimliklerle uyumu, mesajı sunan kişinin (örneğin, Omar Bakri Mohammed⁵⁵ gibi karizmatik bir liderin) bilgili, samimi ve güvenilir olarak algılanması (anlatıcının itibarı), sunulan argümanların içsel tutarlılığı, anlatının bireyin gözlemlediği veya deneyimlediği gerçeklikle örtüşme derecesi (ampirik güvenilirlik – örneğin, Müslümanların zulüm gördüğüne

⁵⁵ Birleşik Krallık'ta başlangıçta Hizb-ut Tahrir'in gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak daha sonra bu örgütten ayrılarak 1996 yılında, kendisinin liderliğini yaptığı ve daha radikal bir çizgi izleyen El-Muhacirun (Al-Muhajiroun) adlı örgütü kurmuştur.

dair anlatıların kişisel ayrımcılık deneyimleriyle desteklenmesi) ve çerçevenin bireyin kişisel olarak önem atfettiği konularla ilgisi (kişisel önem) olduğunu belirtir. Radikal gruplar, çerçeve uyumunu sağlamak için genellikle başlangıçta geniş kitlelere hitap eden genel sorunlara odaklanma, tartışmalı veya radikal çözümleri hemen sunmama ve grup kimliğini gizleyen farklı "platformlar" (öğrenci birlikleri, dernekler vb.) kullanma gibi stratejiler izleyebilirler. Al-Muhajiroun üyelerinin liderlerini "gerçeği söylediği" veya "mantıklı konuştuğu" için takip etmeye başlamaları, çerçeve uyumunun öznel ve algısal doğasını örneklemektedir.

Sosyalleşme: Çerçeve uyumu gerçekleştikten sonra başlayan bu son aşama, bireyin hareketin ideolojisine, pratiklerine ve dünya görüşüne daha derinlemesine nüfuz ettiği ve bunları içselleştirdiği yoğun bir sosyalleşme sürecidir. Tam katılım, bağlılık ve kimlik dönüşümünün gerçekleştiği yer burasıdır. Hareketler genellikle bu süreci, yeni ilgilenenlere tam üyelik veya yüksek riskli aktivizm gerektirmeyen, katılımı kolaylaştıran düşük eşikli ortamlar (örneğin, Al-Muhajiroun'un herkese açık, ücretsiz ders halkaları) sunarak başlatır. Bu, bireyin baskı altında hissetmeden öğrenmesine ve süreci kendi tercihi olarak algılamasına olanak tanır. Başlangıç dersleri genellikle karmaşık teolojik tartışmalardan ziyade, duygusal çekiciliği yüksek, motivasyonel çerçevelere (örneğin, zulüm gören Müslümanların görüntüleri) odaklanmakla birlikte, katılımı teşvik edecek temel ideolojik unsurlar bu derslere ustaca entegre edilir. Süreç ilerledikçe, bireyin değer sistemi yeniden şekillenir, kişisel çıkar algısı hareketin hedefleriyle uyumlu hale gelir ve birey grubun kolektif kimliğini benimseyerek kendini grubun ayrılmaz bir parçası olarak görmeye başlar. Grup içinde kurulan yeni sosyal bağlar ve gelişen dayanışma hissi, bireyi destekler, ona güçlü bir aidiyet duygusu verir ve hareket içinde kalmasını teşvik eder. Sonuç olarak, birey hareketin ideolojisini

büyük ölçüde içselleştirdiğinde ve kimliğini hareketle özdeşleştirdiğinde, resmi üyelik veya aktivist katılımı artık bilinçli bir karardan ziyade sürecin "doğal bir ilerlemesi" olarak algılanır. Bu sosyalleşme sürecinin süresi, bilişsel açılımın derinliği, bireyin önceki bilgi birikimi, dış baskıların varlığı ve alternatif ideolojilere erişim gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Wiktorowicz (2004), radikal gruplara katılım sürecini, bireyin iradesini ve bilişsel süreçlerini yok sayan pasif bir "beyin yıkama" modeli olarak görmeyi reddeder. Aksine, bu süreci bireyin aktif bir fail olduğu, hareketin sunduğu argümanların mantığına ve doğruluğuna tartışma, müzakere, sorgulama ve fikir alışverişi yoluyla ikna olduğu dinamik bir etkileşim olarak tanımlar. Bu perspektife göre, "bilişsel açılım" aşamasında yeni fikirlere karşı alıcı hale gelen birey, "dini arayış" ve özellikle "çerçeve uyumu" aşamalarında grubun sunduğu yorumlayıcı çerçevelerle aktif bir bilişsel etkileşime girer. Bireyin başlangıçtaki dini veya politik bilgisinin sınırlı olması, ikna sürecini engellemez; zira grubun sunduğu anlatının bireyin mevcut deneyimleri, algıları ve özellikle bilişsel açılımı tetikleyen krizle bağlantılı olarak "mantıklı gelmesi" (subjektif rasyonellik⁵⁶ ve bilişsel tutarlılık arayışı⁵⁷) ve mesajı ileten liderin veya grubun "güvenilir" olarak algılanması, argümanların kabulünde ve içselleştirilmesinde

⁵⁶ Subjektif rasyonellik, bir bireyin kendi inançları, değerleri, bilgisi ve deneyimleri çerçevesinde mantıklı ve tutarlı olarak gördüğü şekilde düşünme ve hareket etme eğilimidir. Bu, herkesin aynı "nesnel" rasyonellikle hareket etmediği anlamına gelir. Bir kişi için son derece mantıklı görünen bir karar veya davranış, başka bir kişi için kendi subjektif rasyonellik çerçevesinde mantıksız gelebilir. Önemli olan, bireyin kendi içsel mantığına ve dünya görüşüne uygun hareket etmesidir.

⁵⁷ Bilişsel tutarlılık arayışı ise, insanların düşünceleri, inançları, tutumları ve davranışları arasında bir uyum ve denge arayışında olmalarıdır. İnsanlar, çelişkili veya birbiriyile uyumsuz bilişsel öğelere sahip olduklarında bir tür rahatsızlık (bilişsel çelişki) yaşarlar. Bu rahatsızlığı azaltmak için ya düşüncelerini ya tutumlarını ya da davranışlarını değiştirerek bir tutarlılık sağlamaya çalışırlar.

kritik bir rol oynar. Dolayısıyla katılım, deterministik (gerekirci/zorunlulukçu) bir koşullanmadan ziyade, bireyin kendi bilişsel değerlendirmeleri ve sosyal etkileşimler neticesinde ulaştığı, öznel olarak anlamlı ve gerekçelendirilmiş bir tercih olarak ortaya çıkar.

Borum'un Perspektifinden Radikalleşme

Borum (2003), terörizme yol açan aşırılıkçı düşünce yapısını anlamının, kolluk kuvvetleri ve istihbarat profesyonelleri için önemini vurgular. Borum'a göre, "şeytanı kınamak kolay, onu anlamak ise zordur" ve terörizmle etkili mücadele için düşmanı tanımak esastır. Bu anlayış, sempati duymak veya bahaneler üretmek anlamına gelmez; aksine, aşırılıkçı ideolojilerin nasıl geliştiğini, bireyleri ve grupları nasıl etkilediğini kavrayarak terör eylemlerini *önlemeyi* amaçlar. Borum, aşırılıkçı düşünce yapılarının gelişimini anlamak amacıyla, farklı ideolojik kökenlere sahip birey ve gruplarda gözlemlenebilecek ortak örüntüleri yakalamayı hedefleyen dört aşamalı bir deneme-yanılma modeli önermektedir. Bu model, bir durumun olumsuz olarak tanımlanmasından başlayarak, sorumluluğun belirli bir hedefe yüklenmesi ve nihayetinde o hedefin şeytanlaştırılarak şiddetin meşrulaştırılmasına varan bilişsel bir süreci tasvir eder:

Aşama 1-"Bu Doğru Değil": Süreç, bireyin veya grubun mevcut bir durumu, olayı ya da toplumsal koşulu (örneğin, ekonomik zorluklar, sosyal kısıtlamalar, algılanan ahlaki yozlaşma) temelden "istenmeyen," "yanlış" veya "olması gerektiği gibi olmayan" şeklinde tanımlaması ve olumsuz bir değer atfetmesiyle başlar. Bu ilk aşama, mevcut gerçeklik ile idealize edilen veya beklenen bir durum arasında bir tutarsızlığın veya normatif bir sapmanın algılanmasını içerir.

Burada temel bilişsel işlem, belirli bir olguya yönelik bir hoşnutsuzluğun veya tatminsizliğin tespiti ve etiketlenmesidir.

Aşama 2-"Bu Adil Değil": İkinci adımda, ilk aşamada "yanlış" olarak tanımlanan durum, spesifik olarak bir "adaletsizlik" olarak yeniden çerçevelenir. Bu bilişsel dönüşüm, genellikle durumun herkese eşit uygulanmadığına dair bir algı veya daha önemlisi, sosyal karşılaştırma süreçleri yoluyla ortaya çıkar. Bireyler veya gruplar, kendi durumlarını başkalarının (genellikle daha avantajlı görülen) durumuyla kıyaslayarak bir görelî yoksunluk hissine kapılırlar. Örneğin, Borum'un belirttiği gibi, ekonomik yoksunluk içindeki bazı Ortadoğulu bireylerin, Batı'nın refahını ve algılanan israfını gözlemleyerek kendi koşullarını "adaletsiz" olarak yorumlaması bu duruma bir örnektir. Bu tür bir karşılaştırma ve adaletsizlik atfı, bireylerde veya gruplarda yoğun bir kızgınlık, hınç ve haksızlığa uğramışlık duygularını besleyerek bir sonraki aşamaya zemin hazırlar.

Aşama 3-"Bu Senin Suçun": Algılanan adaletsizlik durumu için nedensel bir açıklama arayışına girilen bu aşamada, sorumluluk spesifik ve tanımlanabilir bir hedefe – belirli bir kişi, grup, kurum, politika veya ulus – yöneltilir ve bu hedef suçlanır. Bu, önceki aşamalarda biriken soyut öfke ve haksızlık duygularının somut bir fail üzerine odaklanmasını sağlar. Borum'un ABD'deki bazı ırkçı grupların, beyazların yaşadığı ekonomik sıkıntıların sorumluluğunu azınlık gruplarına yönelik sosyal yardım politikalarına veya istihdamdaki pozitif ayrımcılık uygulamalarına atfetmesi örneğinde olduğu gibi, bu aşama genellikle karmaşık sorunların basitleştirilmesini ve suçun dışsallaştırılmasını içerir. Artık sorun sadece "yanlış" veya "adaletsiz" değil, aynı zamanda belirli bir failin kasıtlı eylemlerinin veya ihmalinin bir sonucudur.

Aşama 4-"Sen Kötüsün": Son aşamada, adaletsizlikten sorumlu tutulan ve suçlanan hedef, ahlaki olarak kınanır ve "kötü," "şeytani" veya gayriinsani olarak damgalanır. Bu bilişsel ve ahlaki operasyon, şiddetin meşrulaştırılması ve uygulanması açısından kritik öneme sahip üç temel psikolojik etki yaratır: Birincisi, "kötü" olarak etiketlenen ve başkalarına kasıtlı olarak zarar verdiği düşünülen hedeflere yönelik saldırganlık, ahlaki açıdan daha kabul edilebilir ve hatta gerekli hale gelir. İkincisi, hedefi "şeytan" olarak tanımlamak, onu insan kategorisinin dışına iterek ahlaki sorgulamayı azaltır ve şiddet eylemlerine karşı var olan içsel engelleri (inhibisyonları) zayıflatır. Üçüncüsü, mağduriyet yaşayan bireyler veya gruplar kendilerini ahlaki olarak üstün ("iyi") konumda gördüklerinden, sorumlu tuttukları hedefi "kötü" olarak tanımlamak, "biz" (erdemli mağdurlar) ile "onlar" (ahlaksız failler) arasındaki ahlaki ve psikolojik mesafeyi pekiştirir, grup içi bağlılığı artırır ve hedefe yönelik saldırganlığı ahlaken haklı bir mücadele olarak çerçevelemeyi kolaylaştırır. Bu son aşama, ahlaki angajmanın belirli bir yöne kanalize edildiği ve ahlaki kopuşun hedefe yönelik olarak gerçekleştiği noktadır.

Borum (2003), bir bireyin veya grubun davranışını tam olarak anlamak, tahmin etmek ve öngörmek için sadece ideolojiyi bilmenin yeterli olmadığını kuvvetle vurgular. Davranışı anlamak, bireyin veya grubun dünyaya bakış açısını, yani değerleri, inançları, maruz kaldığı bilgiler, varsayımları ve yaşam deneyimleriyle şekillenen bütüncül perspektifini kavramayı gerektirir. Borum, insanların gerçekliğin kendisi üzerinde değil, kendi içsel "gerçeklik haritaları" üzerinde hareket ettiğini belirtir; bu, psikolojide *sosyal biliş*⁵⁸ olarak adlandırılan

⁵⁸ Sosyal biliş, insanların kendileri ve başkaları hakkındaki sosyal bilgiyi nasıl algıladıklarını, yorumladıklarını, hatırladıklarını ve kullandıklarını inceleyen psikolojinin bir alt alanıdır. Kısaca, bireylerin sosyal dünyayı anlama ve bu dünyada

bir olgudur. Rakibin "haritasını" anlamak, onun eylemlerini anlamayı ve tahmin etmeyi kolaylaştırır. Bu noktayı açıklamak için Borum, sıklıkla "intihar bombacısı" olarak adlandırılan eylemcilerin durumunu örnek verir. Bu terimin kullanılmasının, dışarıdan bir bakış açısını yansıttığını ve eylemi gerçekleştirenlerin veya teşvik edenlerin bunu bir "intihar" olarak görmediğini, aksine kahramanca bir "şehitlik" eylemi olarak değerlendirdiğini belirtir. İki eylem arasındaki motivasyon, düşünceler, duygular, çevrenin tepkisi ve eylem öncesi davranışlar farklıdır. İntihar genellikle umutsuzluk, depresyon ve dayanılmaz psikolojik acıdan kaçma isteğiyle ilişkilendirilirken, aile ve çevre tarafından genellikle istenmeyen bir durum olarak görülür ve engellenmeye çalışılır. Şehitlik ise ahiret ödülleri umudu, kahramanca fedakarlık duyguları ve dine hizmet etme arzusuyla motive edilir; aile ve çevre tarafından genellikle desteklenir ve onur verici kabul edilir. Dolayısıyla, bu eylemleri "intihar" olarak değerlendirmek, motivasyonu yanlış anlamaya ve etkisiz önleme stratejileri geliştirmeye yol açabilir. Borum ayrıca, aşırılıkçı bir eylemin motivasyonunu yalnızca ideolojiye bağlamanın yanıltıcı olabileceği konusunda uyarır. Bazı durumlarda, şiddete veya suça zaten yatkın olan bireyler, eylemlerini meşrulaştırmak için belirli bir davayı veya ideolojiyi kılıf olarak kullanabilirler ("bir dava arayışındaki katiller"). Diğer durumlarda ise bireyler ideolojiye içtenlikle inanıyor olsalar bile, eylemin arkasındaki motivasyon daha karmaşık olabilir. Örneğin, bazı radikal hareketlerdeki güç mücadeleleri, dini hedeflerle iç içe geçebilir. Bir lider hem dini hedeflere ulaşmayı hem de kişisel gücünü artırmayı hedefleyebilir. Bu

etkili bir şekilde hareket etme süreçlerini ele alır. Bu süreçler, ilk izlenimlerin oluşumu, sosyal yargılar, tutumlar, stereotipler, nedensel yüklemeler (başkalarının davranışlarının nedenlerini anlama çabası) ve benlik algısı gibi çok çeşitli zihinsel mekanizmaları içerir.

tür dinamikleri göz ardı etmek, stratejik analizlerde hatalara yol açabilir. İdeoloji bir faktör olabilir, ancak motivasyonu belirleyen tek faktör olmayabilir.

Siyasi Radikalleşmenin Mekanizmaları

McCauley ve Moskalkenko (2008), siyasi radikalleşmeyi iki düzeyde tanımlar. İşlevsel olarak radikalleşme, "gruplar arası çatışmaya yönelik artan hazırlık ve bağlılıktır." Daha kapsamlı bir tanım ise şöyledir: "Gruplar arası şiddeti giderek daha fazla meşrulaştıran ve iç grubun savunulması için fedakarlık talep eden yönlerde inançlarda, duygularda ve davranışlarda meydana gelen değişim."

Bu tanım, radikalleşmenin sadece davranışsal bir aşırılık olmadığını, aynı zamanda bilişsel ve duygusal boyutları da içerdiğini vurgular. Yazarlar, teröristlerin, genellikle kendileriyle aynı hedefleri paylaşan ancak eyleme geçmeyen geniş bir sempatican kitlesine kıyasla bir "piramidin zirvesi"ni temsil ettiğini söylerler. Bu bağlamda radikalleşme, piramidin tabanındaki sempaticanlardan zirvedeki teröristlere doğru ilerleyen bireyleri ayıran bir eğim veya süreç olarak görülebilir. McCauley ve Moskalkenko, radikalleşmenin üç farklı düzeyde (bireysel, grup ve kitle) gerçekleşebileceğini ve bu düzeylerde işleyen on iki farklı mekanizma veya yol tanımladıklarını belirtirler:

Bireysel Düzeyde Radikalleşme

Kişisel Mağduriyet: Bireyin doğrudan kişisel bir travma, kayıp veya zarar görmesi (örneğin, tecavüze uğramak, aile üyelerinin öldürülmesi) ve bunun sorumlusu olarak algılanan dış gruba veya

devlete karşı intikam arayışıyla radikalleşmesi. Çeçen Kara Dullar⁵⁹ veya bazı Filistinli intihar bombacılarının motivasyonlarında bu mekanizmanın rol oynadığı öne sürülür.

Siyasi Mağduriyet/Şikayet: Bireyin, kişisel olarak doğrudan zarar görmese de siyasi olaylar veya eğilimler nedeniyle ait olduğu grubun veya savunduğu davanın haksızlığa uğradığına inanarak radikalleşmesi ve (genellikle tek başına veya çok küçük bir grupta) şiddete yönelmesi. Unabomber (Ted Kaczynski⁶⁰) veya Buford Furrow⁶¹ gibi örnekler bu kategoriye girebilir. Bu tür vakalarda bireysel psikopatolojinin rol oynama olasılığı diğerlerine göre daha yüksektir.

Radikal Bir Gruba Katılma – Kayan Zemin: Bireyin radikal bir gruba katıldıktan sonra, başlangıçta küçük olan eylemlere katılarak ve bu eylemleri kendi içinde meşrulaştırarak (bilişsel çelişkiyi azaltma yoluyla) adım adım daha aşırı davranışlara ve inançlara kayması. Milgram'ın (1974) itaat deneylerindeki⁶² bazı varyasyonlar ve

⁵⁹ Çeçen "Kara Dullar", genellikle Rusya ile Çeçenistan arasındaki çatışmalarda eşlerini, oğullarını, erkek kardeşlerini veya diğer yakın erkek akrabalarını kaybetmiş ve ardından Rus hedeflerine yönelik intihar saldırıları veya diğer şiddet eylemlerine katılan Çeçen kadınlarını tanımlamak için kullanılan bir ifadedir.

⁶⁰ Asıl adı Theodore Kaczynski olan Unabomber, 1978-1995 yılları arasında ABD'de üniversiteleri ve havayollarını hedef alan bombalı saldırılar düzenleyen bir teröristti. Teknoloji karşıtı manifestosuyla tanınır. Uzun süren bir insan avının ardından yakalandı ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.

⁶¹ Beyaz üstünlükçü bir Amerikalı olan Buford Furrow, 1999 yılında Los Angeles'ta bir Yahudi toplum merkezine ve ardından Filipinli bir postacıyı öldürdüğü bir saldırı düzenledi. Saldırıları nefret suçu olarak kabul edildi ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.

⁶² Milgram'ın gerçekleştirdiği itaat deneyleri, bireylerin otorite figürlerinden gelen ve kendi vicdanlarıyla çelişen emirlere ne ölçüde boyun eğdiklerini incelemiştir; katılımcıların, bir otorite figürünün talimatıyla, aslında rol yapan başka bir kişiye artan seviyelerde elektrik şoku vermeye ne kadar istekli olduklarını göstermiş ve şaşırtıcı derecede yüksek bir itaat oranı ortaya koymuştur.

Zimbardo'nun (1971) hapishane deneyi⁶³, bu tür bir davranışsal bağlılık ve öz-meşrulaştırma yoluyla radikalleşmenin gücünü gösterir.

Radikal Bir Gruba Katılma – Sevginin Gücü: Bireylerin, radikal bir grubun üyesi olan arkadaşlarına, sevgililerine veya aile üyelerine duydukları kişisel bağlılık ve sevgi nedeniyle gruba çekilmesi ve radikalleşmesi. Güven ilişkisi, üye kazanımında kilit rol oynar ve duygusal bağlar, siyasi motivasyonlar kadar güçlü olabilir. Bu bağlar, gruba katılımı sağlamanın yanı sıra gruptan ayrılmayı da zorlaştırır.

Grup Düzeyinde Radikalleşme

Benzer Fikirli Gruplarda Aşırılığa Kayma: Benzer görüşlere sahip bireylerin bir araya gelip tartıştıklarında, grup ortalamasının başlangıçtaki eğilim yönünde daha aşırı bir noktaya kayması. Bu, hem yeni ve ikna edici argümanlar duyma hem de grubun değer verdiği yönde daha aşırı olmanın sosyal statü kazandırması yoluyla gerçekleşir.

İzolasyon ve Tehdit Altında Aşırı Kenetlenme: Dış tehdit altında olan ve toplumdaki izole olmuş küçük grupların üyeleri arasında aşırı bir bağlılık ve kenetlenme gelişmesi. Bu yüksek bağlılık, grup içinde fikir birliği için yoğun bir baskı yaratır, grup normlarının ve ahlakının sorgusuzca kabul edilmesine ve grubu tehdit edenlere karşı şiddetin meşrulaştırılmasına yol açar.

⁶³ Philip Zimbardo'nun 1971'deki Stanford Hapishane Deneyi ise, rastgele olarak gardiyan ve mahkum rolleri atanan üniversite öğrencilerinin, bu rollere ve bulundukları duruma ne kadar çabuk adapte olduklarını ve durumun gücünün bireysel davranışlar üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde göstermiştir; gardiyanların giderek artan zalimce davranışları ve mahkumların yaşadığı yoğun stres nedeniyle deney planlanandan erken sonlandırılmıştır.

Aynı Destek Tabanı İçin Rekabet: Aynı sempatizan kitlesine hitap eden rakip grupların, davaya daha adanmış ve radikal görünerek destekçilerin gözünde statü kazanmak için birbirleriyle yarıştığı ve bu rekabetin eylemlerin aşırılaştırmasına yol açtığı durumlar. Filistinli gruplar veya IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) içindeki farklı fraksiyonlar arasındaki rekabet bu mekanizmaya örnek gösterilir. Bazen bu rekabet, grup içi şiddete de yol açabilir.

Devlet Gücüyle Rekabet – Yoğunlaşma: Devletin, protesto veya sivil itaatsizlik eylemi yapan bir gruba karşı (bazen orantısız) güç kullanması sonucu, başlangıçtaki eylemcilerin çoğunun caydırılması ancak küçük, daha adanmış ve daha radikal bir çekirdek grubun ortaya çıkarak yeraltına inmesi ve mücadelesini tırmandırması. İtalya'daki Kızıl Tugaylar veya Almanya'daki Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun (RAF) öğrenci protestolarından bu şekilde "yoğunlaşarak" çıktığı belirtilir. Arkadaşlarının hapsedilmesi veya öldürülmesi, kalanlar için radikalleşmeyi artıran güçlü bir tetikleyici olabilir.

Grup İçeri Rekabet – Bölünme: Radikal gruplar içindeki statü rekabeti, fikir ayrılıkları veya kişisel çatışmaların grubun bölünmesine yol açması. Bölünme sonucu ortaya çıkan yeni fraksiyonlar, genellikle ana gruptan daha radikal olabilir veya kendi varlıklarını kanıtlamak için daha aşırı eylemlere yönelebilirler. IRA veya ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) içindeki bölünmeler örnek olarak verilir. Aşırı durumlarda bu, eski yoldaşlar arasında şiddete dönüşebilir.

Kitle Düzeyinde Radikalleşme

Jujitsu Siyaseti: Terörist grupların, kasıtlı olarak devleti orantısız ve kitlesel bir misillemeye kışkırtarak, bu misillemeden zarar gören veya

öfkelenen geniş halk kitlelerini devletin aleyhine ve dolaylı olarak terörist grubun davasına sempati duyar hale getirme stratejisi. Bu, "düşmanın gücünü ona karşı kullanma" mantığıdır. El Kaide liderlerinden Zevahiri'nin bu stratejiyi benimsediği belirtilir.

Nefret: Gruplar arası uzun süreli ve şiddetli çatışma durumlarında, karşı tarafın tamamen "kötü bir öze" sahip olduğu ve insanlık dışı olduğu algısının gelişmesi. Bu tür bir nefret ve insanlıktan çıkarma, düşman grubun üyelerine (siviller, kadınlar, çocuklar dahil) karşı ayırım gözetmeksizin şiddet uygulanmasını meşrulaştırabilir.

Şehitlik/Martirlik⁶⁴: Bir dava uğruna hayatını feda eden bireylerin (şehitlerin/martirlerin), geride kalanlar üzerinde güçlü bir duygusal etki yaratarak onları mobilize etmesi ve radikalleştirmesi. Şehitlik, davanın doğruluğuna dair güçlü bir "tanıklık" olarak algılanır ve özellikle fedakarlığı yapan kişi yüksek statülü veya saygın ise ikna ediciliği artar. IRA açlık grevleri veya Filistin'deki intihar bombacılarının anılması gibi örnekler bu mekanizmanın gücünü gösterir.

McCauley ve Moskalenko (2008), bu on iki mekanizmanın tek başına yeterli olmadığını ve genellikle birden fazla mekanizmanın bir arada işleyerek radikalleşmeye yol açtığını vurgularlar. Önemli bir bulguları, bu mekanizmaların çoğunun reaktif bir doğaya sahip olmasıdır. Yani radikalleşme, genellikle dışsal bir tehdide, başka bir grubun eylemlerine veya devletin müdahalelerine bir tepki olarak ortaya çıkar. Bu durum, radikalleşmeyi anlamak için sadece radikalleşen bireye veya gruba değil, içinde bulundukları ilişkisel

⁶⁴ "Martir" kelimesinin kökeni Eski Yunanca "martyrs" kelimesine dayanır ve "şahit" veya "tanık" anlamına gelir. Bu bağlamda martir, inandığı değerlere hayatıyla şahitlik eden, bu uğurda ölümü göze alan kişidir. Martirlik eylemi, kişinin inancının veya davasının doğruluğuna en üst düzeyde tanıklık etmesi olarak kabul edilir.

dinamiğe ve gruplar arası çatışma bağlamına odaklanılması gerektiğini gösterir.

Sonuç

Bu bölümde incelenen çeşitli radikalleşme modelleri, terörizme giden yolların tek bir kalıba sığdıramayacak kadar çeşitli ve dinamik olduğunu göstermiştir. Moghaddam'ın "Merdiven" modeli, algılanan adaletsizlikten başlayarak şiddet dışı seçeneklerin kademeli olarak nasıl daraldığını vurgularken; Kruglanski'nin "Anlam Arayışı Teorisi", temel bir insani ihtiyaç olan anlam ve saygınlık arayışının, belirli anlatılar ve sosyal ağlar aracılığıyla nasıl radikal eylemlere kanalize olabileceğini ortaya koymuştur. Wiktorowicz'in modeli, radikal gruplara katılımın pasif bir beyin yıkamadan ziyade, bilişsel açılım, dini arayış, çerçeve uyumu ve sosyalleşme aşamalarını içeren aktif bir ikna süreci olduğunu savunmuştur. Borum'un dört aşamalı modeli, aşırılıkçı bir düşünce yapısının ("Bu doğru değil"den "Sen kötüsün"e) nasıl geliştiğini ve hedefin şeytanlaştırılmasının şiddeti nasıl meşrulaştırdığını betimlemiştir. NYPD raporu, spesifik bir ideolojik bağlamda (Cihadi-Selefi) ve Batı ülkelerindeki homegrown ("evde yetişen") radikalleşme sürecini aşamalandırarak kolluk kuvvetleri perspektifinden bir çerçeve sunmuştur. Son olarak, McCauley ve Moskalenko'nun çalışması, radikalleşmeyi bireysel, grup ve kitle düzeylerinde işleyen çeşitli mekanizmalar (mağduriyet, grup dinamikleri, rekabet, devlet tepkileri vb.) üzerinden analiz ederek, sürecin genellikle dışsal faktörlere reaktif bir nitelik taşıdığını vurgulamıştır. Bu modellerin her biri farklı vurgulara sahip olsa da (psikolojik eşikler, motivasyonel güdüler, katılım süreci, bilişsel değişim, ideolojik faktörler, ilişkisel dinamikler), hepsi radikalleşmenin ani bir dönüşümden ziyade, zaman içinde gelişen, psikolojik, sosyal ve ideolojik faktörlerin karmaşık bir etkileşimini

içeren bir süreç olduğu konusunda birleşmektedir. Algılanan adaletsizlik, kimlik ve aidiyet ihtiyacı, sosyal ağların ve grup dinamiklerinin rolü, ideolojinin çerçeveleyici ve meşrulaştırıcı işlevi ve şiddet dışı yolların kapalı olduğu algısı gibi ortak temalar öne çıkmaktadır. İncelenen modellerin eleştirileri ve sınırlılıkları (doğrusallık varsayımları, ampirik test zorlukları, güncel dijital dinamiklere adaptasyon ihtiyacı vb.) bulunmakla birlikte, bu süreç odaklı yaklaşımlar, terörizmi anlamada statik profillerin veya tek faktörlü açıklamaların ötesine geçerek değerli bir analitik derinlik sunmaktadır. Radikalleşmenin "nasıl" gerçekleştiğini anlamak, "kimin" terörist olduğu sorusu kadar önemlidir ve bu süreçleri kavramak, potansiyel müdahale noktalarını belirleyerek daha etkili önleme ve deradikalizasyon stratejileri geliştirmek için kritik bir temel oluşturmaktadır.

Kaynaklar

Alexander, R. D. (1987). *The biology of moral systems*. Aldine de Gruyter.

Atran, S. (2010). *Talking to the enemy: Violent extremism, sacred values, and what it means to be human*. Penguin.

Atran, S. (2021). Psychology of transnational terrorism and extreme political conflict. *Annual Review of Psychology*, 72, 471–501.

Bandura, A. (2004). The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism. In F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (Eds.), *Understanding terrorism: Psychosocial roots, causes, and consequences* (pp. 121–150). American Psychological Association.

Borum, R. (2003). Understanding the terrorist mindset. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 72(7), 7–11.

- Case, A., & Deaton, A. (2020). *Deaths of despair and the future of capitalism*. Princeton University Press.
- Dollard, J., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowrer, O. H., & Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. Yale University Press.
- Durkheim, E. (1897). *Le suicide: Étude de sociologie* [Suicide: A study in sociology]. Alcan.
- Dweck, C. S. (2006). *Mindset*. Random House.
- Goodwin, J., & Skocpol, T. (1989). Explaining revolutions in the contemporary Third World. *Politics and Society*, 17(4), 489–509.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton University Press.
- Higgins, E. T. (1991). Development of self-regulatory and self-evaluative processes: Costs, benefits, and tradeoffs. In M. R. Gunnar & L. A. Sroufe (Eds.), *The Minnesota symposia on child psychology: Vol. 23. Self processes and development* (pp. 125–165). Lawrence Erlbaum Associates.
- Higgins, E. T. (2012). Regulatory focus theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 483–504). Sage Publications Ltd.
- Higgins, E. T. (2019). *Shared reality: What makes us strong and tears us apart*. Oxford University Press.
- Jasko, K., Szastok, M., Grzymala-Moszczynska, J., Maj, M., & Kruglanski, A. W. (2019). Rebel with a cause: Personal significance from political activism predicts willingness to self-sacrifice. *Journal of Social Issues*, 75(1), 314–349.

Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Sheveland, A., Babush, M., Hetiarachchi, M., Ng Bonto, M., & Gunaratna, R. (2016). What a difference two years make: Patterns of radicalization in a Philippine jail. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 9(1–3), 13–36.

Kruglanski, A. W., Molinario, E., Jasko, K., Webber, D., Leander, N. P., & Pierro, A. (2022). SignificanceQuest theory. *Perspectives on Psychological Science*, 17(4), 1050–1071.

Kruglanski, A. W., Pierro, A., Mannetti, L., & De Grada, E. (2006). Groups as epistemic providers: Need for closure and the unfolding of group-centrism. *Psychological Review*, 113(1), 84–100.

Leander, N. P., Agostini, M., Stroebe, W., Kreienkamp, J., Spears, R., Kuppens, T., Van Zomeren, M., Otten, S., & Kruglanski, A. W. (2020). Frustration-affirmation? Thwarted goals motivate compliance with social norms for violence and nonviolence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 119(2), 249–271.

Lygre, R. B., Eid, J., Larsson, G., & Ranstorp, M. (2011). Terrorism as a process: A critical review of Moghaddam's "Staircase to Terrorism." *Scandinavian Journal of Psychology*, 52(1), 1–10.

McCauley, C., & Moskaleiko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415–433.

Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harper & Row.

Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: A psychological exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169.

Moghaddam, F. M., & Solliday, E. A. (1991). "Balanced multiculturalism" and the challenge of peaceful coexistence in pluralistic societies. *Psychology and Developing Societies*, 3, 51–72.

Molinario, E., Elster, A., Kruglanski, A. W., Webber, D., Jasko, K., Leander, P., Sensales, G., Szumowska, E., & Jaume, L. (2021). *Striving for significance: Development and validation of the Quest for Significance Scale* [Manuscript in preparation]. Department of Psychology, University of Maryland, College Park.

Paniagua, F. A. (2006). Targeting the poor: How al-Qaeda would recruit from Latin America. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 3(3), Article 5.

Runciman, W. G. (1966). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. University of California Press.

Sageman, M. (2004). *Understanding terror networks*. University of Pennsylvania Press.

Schachter, S. (1951). Deviation, rejection, and communication. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 46(2), 190–207.

Seul, J. R. (1999). "Ours is the way of God": Religion, identity, and intergroup conflict. *Journal of Peace Research*, 36, 553–569.

Sherman, D. K., & Cohen, G. L. (2006). The psychology of self-defense: Self-affirmation theory. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 38, pp. 183–242). Academic Press.

Silber, M. D., & Bhatt, A. (2007). *Radicalization in the West: The homegrown threat*. NYPD Intelligence Division.

Snow, D. A., & Benford, R. D. (1992). Master frames and cycles of protest. In A. D. Morris & C. M. Mueller (Eds.), *Frontiers in social movement theory* (pp. 133–155). Yale University Press.

Steele, C. M. (1998). Stereotyping and its threat are real. *American Psychologist*, 53(6), 680–681.

Stouffer, S. A., Suchman, E. A., De Vinney, L. C., Star, S. A., & Williams, R. M. (1949). *The American soldier: Adjustment during army life* (Vol. 1). Princeton University Press.

Taylor, D. M., & Moghaddam, F. M. (1994). *Theories of intergroup relations: International social psychological perspectives*. Praeger.

Tyler, T. R., & Huo, Y. J. (2002). *Trust in the law*. Russell Sage Foundation.

Webber, D., Babush, M., Schori-Eyal, N., Vazeou-Nieuwenhuis, A., Hettiarachchi, M., Bélanger, J. J., Moyano, M., Trujillo, H. M., Gunaratna, R., Kruglanski, A. W., & Gelfand, M. J. (2018). The road to extremism: Field and experimental evidence that significance loss-induced need for closure fosters radicalization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 114(2), 270–285.

Wiktorowicz, Q. (2004, May 8–9). *Joining the cause: Al-Muhajiroun and radical Islam* [Paper presentation]. The Roots of Islamic Radicalism Conference, Yale University, New Haven, CT, United States.

Willer, R. (2009). Groups reward individual sacrifice: The status solution to the collective action problem. *American Sociological Review*, 74(1), 23–43.

Wooton, R., Davis, O., & Haworth, C. (2017). The genetic variants that influence our happiness and positive behavior also influence which

life events happen to us. *European Neuropsychopharmacology*, 27(Suppl. 3), S442.

Zimbardo, P. G. (1971). *Quiet rage: The Stanford Prison Study*. Department of Psychology, Stanford University.

YALNIZ AKTÖR TERÖRİZMİ

“Fiziksel bir bedenin, sanal bir nefret korosunun alkışlarıyla şiddete yürümesi...”

Belirli bir örgütsel hiyerarşiye bağlı olmaksızın bireyler tarafından planlanan ve icra edilen siyasi güdümlü şiddet eylemleri, küresel güvenlik paradigmasını ve terörizm çalışmalarını derinden etkileyen olguların başında gelmektedir. Literatürde "yalnız aktör terörizmi", "yalnız kurt terörizmi" veya "otonom aktör şiddeti" gibi çeşitli terimlerle anılan bu fenomen, önemli sorunları beraberinde getirir. Bir yandan, öngörülmesi ve önlenmesi zor olduğu için pratik güvenlik sorunları yaratmakta; diğer yandan terörizmin doğası hakkındaki yerleşik kuramsal kabulleri sorgulamaktadır. Geleneksel olarak terörizmin kolektif veya grup temelli bir eylem biçimi olarak tanımlanma eğilimi, bireysel aktörlerin şiddetinin bu kategoriye dahil edilip edilemeyeceği konusunda süregelen tartışmalara yol açmıştır. Ancak, özellikle dijital çağın getirdiği iletişim ve radikalleşme dinamikleriyle birlikte görünürlüğü artan bu eylem türü, artık terörizm araştırmalarının ve güvenlik stratejilerinin göz ardı edemeyeceği bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu bölümde, bireysel aktörlerin siyasi motivasyonlarla şiddete başvurabileceği ve bu eylemlerin terörizm spektrumu içinde incelenmesi gerektiği ön kabulüyle hareket edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, popüler "yalnız kurt" imgesinin potansiyel yanıltıcılığına dikkat çekilerek, bu aktörlerin karmaşık motivasyonel dünyası, ideolojik ve (sıklıkla sanal) sosyal bağları, radikalleşme süreçleri ve şiddete yönelmelerinde etkili olan psikososyal mekanizmalar multidisipliner bir perspektifle ele alınacaktır.

Özellikle Sosyal Kimlik Kuramı, Anlam Arayışı Kuramı, Ahlaki Kopuş ve Kimlik Kaynaşması gibi kuramsal araçlardan faydalanılarak, bireyin tek başına hareket etme kararının ardındaki çok katmanlı dinamikler aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Kuramsal Çerçeve

"Yalnız aktör terörizmi", siyasi veya ideolojik hedefler güderek, belirli bir terör örgütünün doğrudan emir-komuta yapısına veya merkezi lojistik desteğine bağlı olmaksızın, tek bir birey tarafından planlanan ve icra edilen şiddet eylemlerini ifade eden bir kavramdır (McCauley ve Moskalenko, 2013; Spaaij, 2010). Bu olgu, güvenlik mekanizmaları açısından öngörülmesi ve engellenmesi olağanüstü zorluklar içeren bir tehdit oluşturmalarının (Spaaij ve Hamm, 2015) yanı sıra, sosyal bilimler alanında da önemli kuramsal sorgulamaları beraberinde getirmektedir. Terörizmin geleneksel tanımlamalarında sıklıkla eylemlerin örgütlü yapılar veya "alt-ulusal gruplar" tarafından gerçekleştirilmesi gerekliliğine yapılan vurgu, bireysel aktörlerin siyasi güdümlü şiddetinin terörizm olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı yönünde süregelen bir akademik tartışmaya zemin hazırlamıştır (Miller, 2019). Ancak, özellikle 21. yüzyılda bu tür eylemlerin artan görünürlüğü ve etkisi, birçok araştırmacıyı ve güvenlik kurumunu, bireysel aktör şiddetini terörizm spektrumu içinde değerlendirmeye yöneltmiştir (Ganor, 2021). Bu bölüm, bireysel aktörlerin de siyasi şiddet uygulayabileceği ve bu bağlamda "yalnız aktör terörizmi"nin geçerli ve incelenmesi gereken bir fenomen olduğu kabulü üzerine inşa edilmiştir. Bu eylemlerin altında yatan motivasyonlar genellikle karmaşık psikolojik süreçlerle, kimlik arayışlarıyla, aidiyet ihtiyaçlarıyla, algılanan grup mağduriyetiyle ve derin adaletsizliklere verilen tepkilerle iç içedir. Özellikle son yıllarda küreselleşmenin hızlanması ve dijital iletişim teknolojilerinin

yaygınlaşmasıyla birlikte, bireysel aktör şiddetinin görünürlüğündeki artış ve radikalleşme süreçlerindeki dönüşümler (özellikle çevrimiçi ekosistemlerin artmış rolü) (Conway, 2006), bu olgunun daha derinlemesine ve multidisipliner bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Sıkça kullanılan "yalnız kurt" terimi, popülerliğine karşın, fenomenin altında yatan karmaşık dinamikleri tam olarak yansıtmakta yetersiz kalabilmektedir (Spaaij, 2010). Bu terim, failin mutlak bir sosyal izolasyon içinde olduğu yanılgısını yaratabilir. Yapılan araştırmalar, eylemlerini fiziksel olarak tek başlarına planlayıp gerçekleştiren birçok bireyin, aslında ideolojik ve sosyal düzlemde önemli bağlantılara sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Miller, 2019).

Bu aktörler, genellikle kendilerini daha geniş bir siyasi veya sosyal hareketle (örneğin, Vera Zazulich'in⁶⁵ Çarlık rejimine karşı olan çevrelerle veya Clayton Waagner'ın⁶⁶ kürtaj karşıtı hareketle paylaştığı ideolojik hedefler gibi) güçlü bir bağ içinde hissederler. Sosyal Kimlik Kuramında (Tajfel ve Turner, 1979) vurgulandığı gibi, bireyler benlik saygılarını ve kimliklerini önemli ölçüde ait oldukları sosyal gruplardan türetirler. "Yalnız aktörler" de kendilerini belirli bir "iç grubun" (örneğin, etnik, dini, ideolojik bir grup) üyesi olarak güçlü bir şekilde tanımlayabilir ve eylemlerini bu grubun kimliğini, statüsünü veya çıkarlarını korumak adına gerçekleştirdiklerine inanabilirler (Moskalenko ve McCauley, 2011). Bu durum, "vekil

⁶⁵ Vera Ivanovna Zasulich Rus devrimci, yazar ve Narodnik (Halkçı) hareketin önde gelen isimlerinden biridir. Daha sonra Rus Marksizminin kurucuları arasında yer almıştır. En çok bilinen eylemi, 1878'de Sankt-Peterburg Valisi General Fyodor Trepov'a yönelik suikast girişimidir. Trepov, siyasi bir mahkûm olan Bogolyubov'un kırbaçlanması emrini verdiği için Zasulich tarafından hedef alınmıştır. Zasulich, Trepov'u vurarak yaralamış ancak öldürememiştir.

⁶⁶ Clayton Lee Waagner, Amerikalı bir suçlu ve kürtaj karşıtı aşırılıkçıdır. En çok 2001 yılında hapishaneden kaçtıktan sonra gerçekleştirdiği eylemlerle tanınır.

aracılığıyla kolektif eylem" olarak da kavramsallaştırılabilir; birey, grubun adına ve grubun çıkarları için tek başına hareket eder (Schoorman vd., 2017).

Günümüz dünyasında bu ideolojik ve sosyal bağlantılar, giderek artan oranda dijital platformlar aracılığıyla kurulmakta ve sürdürülmektedir (Bahar, 2018). Bireyler, herhangi bir fiziksel temasa gerek duymaksızın, çevrimiçi forumlar, şifreli mesajlaşma uygulamaları, sosyal medya ağları ve radikal içerik barındıran web siteleri üzerinden benzer dünya görüşlerine sahip kişilerle etkileşime geçerek, sanal bir "inanç topluluğunun" parçası haline gelebilmektedir (Miller, 2019). Bu sanal ortamlar, bireyin iç grup kimliğini pekiştirirken, aynı zamanda "dış gruplara" yönelik olumsuz yargıları, komplo teorilerini ve düşmanlığı körükleyebilir. Bu platformlar sadece ideolojik yankı odaları yaratmakla kalmaz, aynı zamanda operasyonel bilgi (örneğin, basit silah yapımı) ve eylem için ilham kaynağı da sunabilir. Örneğin, Dylann Roof⁶⁷ vakasında fail saldırıyı tek başına gerçekleştirmiş olsa da radikalleşme sürecinin büyük ölçüde beyaz üstünlükçü ideolojiyi yayan web siteleri ve çevrimiçi tartışma platformları tarafından şekillendirildiği görülmüştür (Miller, 2019). Bu durum, failin eylemi gerçekleştirdiği andaki fiziksel yalnızlığının, onu motive eden daha geniş bir sosyal ağın varlığını gizlememesi gerektiğini gösterir. Miller (2019), bir eylemin terörizm sayılabilmesi için failin aşırı bir ideolojiyi benimsemesi ve bu ideolojiyi en az bir kişiyle daha paylaşıyor olması gerektiğini savunur. Bu, sosyal-ideolojik bağlamın kurucu önemini vurgular. Dolayısıyla, bu aktörlerin durumunu tanımlamak için "yalnız kurt" yerine *bağlantılı yalnızlık (connected loneliness)* terimi daha isabetli olabilir.

⁶⁷ Dylann Roof, Amerikalı bir beyaz üstünlükçüsü ve kitlesel katliamcıdır.

Bireysel Eylemin Dinamikleri

Yalnız aktör terörizminin anlaşılmasındaki temel zorluklardan biri, sosyal bilimlerde *bedavacılık problemi* olarak bilinen ikilemle ilgilidir (Moore, 1995): Rasyonel olduğu varsayılan bir birey, kişisel maliyeti (yakalanma, yaralanma, ölüm riski gibi) son derece yüksek olan, ancak potansiyel faydası kolektif nitelik taşıyan bir eyleme neden tek başına girer? Geleneksel terörizm çalışmaları bu sorunu, genellikle gruplar üzerinden açıklar. Ancak bu model, örgütsel destekten yoksun yalnız aktörler için yetersizdir.

Moskalenko ve McCauley (2011), bu paradoksu aşan iki temel psikolojik mekanizma önerir: *Güçlü Karşılıklılık*⁶⁸ (algılanan haksızlıkları, kişisel bedel ödeyerek bile olsa, cezalandırma eğilimi) ve *Grup Özdeşleşmesi* (grubun kaderini kişisel kader gibi algılama).

Bu mekanizmalara ek olarak, Anlam Arayışı Kuramı (Kruglanski vd., 2022), bireylerin neden yüksek riskli eylemlere yönelebileceğine dair güçlü bir açıklama sunar. Bu kurama göre, bireyler hayatlarında anlam kaybı, aşağılanma, sosyal dışlanma veya başarısızlık gibi "önem kaybı" yaşadıklarında, bu duyguyu telafi etmek için yoğun bir arayışa girerler. Radikal ideolojiler ve terör eylemleri, bireye kahramanlık, fedakârlık ve "tarihsel bir figür" olma yoluyla hızlı ve

⁶⁸ Davranışsal ekonomi, evrimsel psikoloji ve evrimsel antropoloji alanlarında önemli bir araştırma konusu olan güçlü karşılıklılık (strong reciprocity), bireylerin kişisel bir kazanç beklentisi olmaksızın, hatta bu durumun kendilerine bir maliyet yüklemesine rağmen iş birliğine yönelme ve toplumsal normları ihlal edenleri cezalandırma eğilimini ifade eder. Bu kavram, klasik ekonomik modellerin salt kişisel çıkar odaklı rasyonel aktör varsayımının ötesine geçerek, adalet, eşitlik ve grup refahı gibi daha karmaşık sosyal güdülerin insan davranışındaki rolünü vurgular; özgeci işbirliği ve özgeci cezalandırma pratikleriyle karakterize olan güçlü karşılıklılık, genellikle diğerlerinin işbirlikçi tutumlarına koşullu bir yanıt olarak ortaya çıkar ve insan toplumlarındaki geniş ölçekli işbirliğinin evrimsel temellerini ve sürdürülebilirliğini anlamada kritik bir mekanizma olarak değerlendirilir.

güçlü bir şekilde "önem" kazanma vaadi sunabilir. Bu, bireyin kişisel riskleri göze alarak harekete geçmesinde önemli bir itici güç olabilir. Bu süreçte, belirli bir ideolojik anlatı, bireyin kişisel sıkıntılarını daha büyük bir siyasi veya sosyal çatışmayla ilişkilendirerek ona anlam kazandırır ve şiddeti meşru bir çözüm olarak sunar. Ayrıca, bireylerin şiddet eylemlerine yönelebilmesi için içselleştirdikleri ahlaki engelleri aşmaları gerekir. Bandura'nın (2016) tanımladığı *Ahlaki Kopuş (Moral Disengagement)* mekanizmaları bu süreci açıklar. Bu mekanizmalar sayesinde birey, kendi ahlaki standartlarına aykırı davranmayı psikolojik olarak mümkün kılar. Başlıca mekanizmalar şunlardır:

Ahlaki Meşrulaştırma: Eylemi daha yüce bir amaçla gerekçelendirme.

Örtmece Dil: Şiddet eylemini zararsız veya faydalı gibi gösteren ifadeler kullanma.

Avantajlı Kıyaslama: Kendi eylemini daha kötü eylemlerle kıyaslayarak masumlaştırma.

Sorumluluğun Yerini Değiştirme/Dağıtma: Sorumluluğu bir otoriteye veya gruba atma.

Sonuçları İhmal Etme/Çarpıtma: Eylemin zararlı sonuçlarını görmezden gelme.

İnsanlıktan Çıkarma (Dehumanization): Hedef alınan grubu temel insanlık vasıflarından yoksun gösterme.

Radikal çevrimiçi içerikler, hedef grupları şeytanlaştırarak, aşağılayarak veya onları temel insanlık vasıflarından yoksun göstererek bu insanlıktan çıkarma sürecini aktif olarak destekler ve şiddetin uygulanmasını kolaylaştırır. Bazı çalışmalarda, yalnız aktörlerin grup üyesi teröristlere kıyasla daha belirgin psikopatolojik

özellikler gösterebildiğine dair bulgular olsa da (Gruenewald vd., 2013), bu konuda bir fikir birliği yoktur ve psikopatolojinin tek başına açıklayıcı bir faktör olmadığı genel kabul görmektedir. Sosyal, ideolojik ve durumsal faktörler genellikle daha ön plandadır (Capellan, 2015).

Motivasyondan Eyleme Geçiş

Güçlü motivasyon kaynaklarına ve radikal ideolojilere maruz kalmaya rağmen, bir davayla sempati duyan veya radikal görüşleri benimseyen çok sayıda insan arasından neden yalnızca küçük bir azınlığın şiddete yöneldiği sorusu kritiktir (eylem seçimi problemi⁶⁹) (Kilner, 2011). Moskalenko ve McCauley (2011), soyut bir bağlılığın somut eyleme dönüşmesinde genellikle "siyasalın kişiselleşmesi" sürecinin rol oynadığını belirtirler; yani bireyin davayı kişisel bir ahlaki zorunluluğa dönüştüren tetikleyici bir deneyim (örneğin, kişisel bir travma, bir yakının başına gelen olay, provokatif bir haber) yaşaması. Bununla birlikte, tek bir tetikleyiciden ziyade, genellikle bir dizi faktörün birikimi ve etkileşimi söz konusudur (Horgan, 2008). Günümüz bağlamında, radikalleşme ve eyleme geçiş süreci giderek daha fazla dijital ortamlar tarafından şekillendirilmektedir. Miller'ın (2019) vurguladığı gibi, internet, bireylerin örgütlerle doğrudan fiziksel temas kurmadan "kendi kendine radikalleşmesine" ve "kendi kendine eyleme geçmesine" olanak tanır. Bu sanal ortamlarda bulunan ideolojik onaylanma, aidiyet duygusu, eylem çağrıları ve

⁶⁹ Eylem seçimi problemi (action selection problem), bir canlının veya yapay zeka gibi otonom bir sistemin, belirli bir anda ve içinde bulunduğu çevre koşulları ile sahip olduğu hedefler doğrultusunda, mevcut alternatifler arasından bir sonraki adımda hangi eylemi gerçekleştireceğine karar verme sürecindeki temel zorluğu ifade eder. Bu problem, genellikle belirsiz ve dinamik ortamlarda, sınırlı kaynaklarla ve potansiyel olarak birbiriyle çelişen çoklu hedeflerin varlığında en uygun veya optimal eylemi belirleme karmaşıklığını içerir ve yapay zeka, robotik, bilişsel bilimlerle sinirbilim gibi alanlarda merkezi bir araştırma konusudur.

operasyonel rehberlik (manifestolar, taktik kılavuzlar) bireyi şiddete yöneltebilir. Bu süreçte, bireyler pasif bilgi tüketicisinden aktif içerik üreticisine veya eylem planlayıcısına dönüşebilirler (Schuurman vd., 2017).

Motivasyon Kaynakları ve Kimlik Kaynaşması

Yalnız aktör terörizminin motivasyon kaynağı da çeşitlilik göstermektedir. Miller (2019), failin motivasyonunun kökeninin (yerel/ulusal meseleler mi yoksa küresel/uluslararası bir ideoloji mi) analitik olarak önemli olduğunu savunur. Dylann Roof'un ABD'deki ırksal gerilimlerden ve beyaz üstünlükçü ideolojiden beslenen eylemi yerel/ulusal dinamiklere bir örnekken, Boston Maratonu bombacılarının⁷⁰ (teknik olarak iki kişi olsalar da benzer dinamikler görülebilir) veya San Bernardino saldırganlarının⁷¹ küresel radikal ideolojilere bağlılıkları ulusötesi motivasyonları gösterir (Miller, 2019). Ayrıca, tek bir baskın ideoloji yerine, farklı aşırı akımlardan (örneğin, kadın düşmanlığı, anti-semitizm, hükümet karşıtlığı) beslenen eklektik veya "karışık" ideolojilere sahip yalnız aktörler de görülmektedir (Örn. Incel⁷² hareketiyle ilişkili bazı saldırılar). Bu noktada, *Kimlik Kaynaşması (Identity Fusion)* kuramı (Swann vd., 2012)

⁷⁰ Boston Maratonu bombacıları, 15 Nisan 2013'te Boston Maratonu'nun bitiş çizgisi yakınında iki düdüklü tencere bombası patlatan iki kardeşi: Tamerlan Tsarnaev ve Dzhokhar Tsarnaev. Saldırıda 3 kişi olay yerinde hayatını kaybetti ve yüzlercesi yaralandı. Kardeşler daha sonraki günlerde bir MIT polis memuru olan Sean Collier'i da öldürdüler.

⁷¹ San Bernardino saldırganları, 2 Aralık 2015'te Kaliforniya'da 14 kişiyi öldürüp 22 kişiyi ağır yaralayan evli bir çift olan Syed Rizwan Farook ve Tashfeen Malik idi. Farook, San Bernardino İlçesi Halk Sağlığı Departmanı çalışanıydı ve saldırı, departmanın bir eğitim etkinliği/tatil partisi sırasında gerçekleşti. Çift, yarı otomatik tüfeklerle saldırıyı gerçekleştirdikten sonra olay yerinden kaçtı ancak daha sonra polisle girdikleri çatışmada öldürüldüler.

⁷² İstemsiz bekârlar anlamına gelen "involuntary celibate" kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş, kendileri istemelerine rağmen romantik veya cinsel partner bulamamaları ile tanımlanan bir internet altkültürünün üyelerini tanımlar.

devreye girer. Bu kurama göre bazı bireylerde kişisel kimlik ile grup kimliği o kadar bütünleşir ki ("kaynaşır"), aradaki sınırlar geçirgen hale gelir. Sonuç olarak, gruba yönelik bir tehdit doğrudan kişisel bir tehdit gibi algılanır ve grup adına yapılan fedakârlıklar kişisel fedakârlık gibi hissedilir. Bu durum, bireyin grup için "kendini feda etme" isteğini aşırı derecede artırabilir. Küresel ideolojiler (örneğin, ulusötesi beyaz üstünlükçülük), bireylere ulusal kimliklerinin ötesinde güçlü, kapsayıcı ve ahlaki üstünlük vaat eden bir aidiyet sunarak bu tür bir kaynaşmayı teşvik edebilir. Bu durum, bireylerin neden kendi ülkelerine veya toplumlarına karşı, kendilerini ait hissettikleri ulusötesi bir grup veya dava adına aşırı eylemlere yönelebildiklerini açıklamaya yardımcı olur ve geleneksel "iç terörizm" ile "uluslararası terörizm" arasındaki sınırların bulanıklaştığını gösterir (Miller, 2019).

Sonuç

Bu bölümün temel argümanı, "yalnız aktör terörizmi" olarak tanımlanan olgunun bütüncül bir yaklaşımla anlaşılması gerektiğidir. Fail eylemi fiziksel olarak tek başına gerçekleştirse de onu motive eden ve şekillendiren karmaşık sosyal, ideolojik ve psikolojik ağların varlığı göz ardı edilmemelidir. Analizler, "yalnız kurt" metaforunun, failin potansiyel ideolojik ve sanal topluluklarla olan derin bağlarını göz ardı ederek yetersiz kaldığını göstermiştir. Bireyin şiddete yönelmesinde, algılanan grup mağduriyeti, kimlik arayışı, önem kazanma ihtiyacı gibi psikolojik itkilerin yanı sıra, belirli bir ideolojiyle kurulan güçlü özdeşleşme ve bu ideolojinin (özellikle çevrimiçi platformlar aracılığıyla) sağladığı meşrulaştırıcı anlatılar ile sosyal destek kritik rol oynamaktadır. Ahlaki Kopuş mekanizmaları, bireyin içselleştirdiği ahlaki standartlarla çelişen şiddet eylemlerini psikolojik olarak mümkün kılarken, Kimlik Kaynaşması gibi süreçler,

grup adına yapılan fedakarlıkların kişisel bir zorunluluk gibi algılanmasına yol açabilmektedir. Motivasyonun eyleme dönüşmesindeki "eylem seçimi problemi", genellikle kişisel tetikleyicilerle birlikte, radikal dijital ekosistemlerin sunduğu ideolojik teyit, operasyonel bilgi ve aidiyet duygusu gibi faktörlerin birleşimiyle aşılmaktadır. İncelenen vakalar ve kuramsal yaklaşımlar, yalnız aktör terörizminin tek bir nedene indirgenemeyeceğini, aksine bireysel yatkınlıklar, çevresel koşullar, ideolojik çekim merkezleri ve dijital çağın olanaklarının etkileşimiyle ortaya çıkan çok boyutlu bir tehdit olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, terörizmle mücadele stratejilerinin, sadece organize gruplara değil, aynı zamanda bireysel radikalleşme süreçlerine ve bu süreçleri besleyen, özellikle de sanal ortamdaki dinamiklere odaklanmasının zorunluluğunu bir kez daha teyit etmektedir.

Kaynaklar

Bahar, A. (2018). Bilişim suçları, iletişim ve sosyal medya. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(3), 1-36.

Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*. Worth Publishers.

Capellan, J. (2015). Lone wolf terrorist or deranged shooter? A study of ideological active shooter events in the United States, 1970–2014. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(6), 395–413.

Conway, M. (2006). Terrorism and the internet: New media – New threat? *Parliamentary Affairs*, 59(2), 283–298.

Ganor, B. (2021). Understanding the motivations of “lone wolf” terrorists: The “bathtub” model. *Perspectives on Terrorism*, 15(2), 23–32.

Gruenewald, J., Chermak, S., & Freilich, J. D. (2013). Overview of: "Distinguishing 'loner' attacks from other domestic extremist violence: A comparison of far-right homicide incident and offender characteristics." *Criminology & Public Policy*, 12(1), 63–64.

Horgan, J. (2008). From profiles to pathways and roots to routes: Perspectives from psychology on radicalization into terrorism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 618(1), 80–94.

Kilner, J. M. (2011). More than one pathway to action understanding. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(8), 352–357.

Kruglanski, A. W., Molinario, E., Jasko, K., Webber, D., Leander, N. P., & Pierro, A. (2022). Significance-quest theory. *Perspectives on Psychological Science*, 17(4), 1050–1071.

McCauley, C., Moskalenko, S., & Van Son, B. (2013). Characteristics of lone-wolf violent offenders: A comparison of assassins and school attackers. *Perspectives on Terrorism*, 7(1), 4–24.

Miller, G. D. (2019). Blurred lines: The new 'domestic' terrorism. *Perspectives on Terrorism*, 13(3), 63–75.

Moore, W. H. (1995). Rational rebels: Overcoming the free-rider problem. *Political Research Quarterly*, 48(2), 417–454.

Moskalenko, S., & McCauley, C. (2011). The psychology of lone-wolf terrorism. *Counselling Psychology Quarterly*, 24(2), 115–126.

Schuurman, B., Lindekilde, L., Malthaner, S., O'Connor, F., Gill, P., & Bouhana, N. (2017). End of the lone wolf: The typology that should not have been. *Studies in Conflict & Terrorism*, 42(8), 771–784.

Spaaij, R. (2010). The enigma of lone wolf terrorism: An assessment. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(9), 854–870.

Spaaij, R., & Hamm, M. S. (2015). Key issues and research agendas in lone wolf terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(3), 167–178.

Swann, W. B., Jr., Jetten, J., Gómez, Á., Whitehouse, H., & Bastian, B. (2012). When group membership gets personal: A theory of identity fusion. *Psychological Review*, 119(3), 441–456.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–37). Brooks/Cole.

İNTİHAR TERÖRİZMİ

*“Varoluşuna bir anlam bulamayan ruhun,
yok oluşunu bir anlama dönüştürme çabası...”*

İntihar terörizmi olgusu hem kamuoyunda hem de akademik çevrelerde yoğun tartışmalara ve sıklıkla sığ yaklaşımlara konu olmaktadır. Bu eylemlerin faillerini anlama çabası, genellikle bireysel patoloji veya kolaycı sosyoekonomik determinizm ekseninde şekillenen popüler anlatılarla gölgelenmektedir. Ancak, intihar saldırganlarının psikolojik ve demografik yapısına dair yürütülen bilimsel incelemeler, bu yaygın kanıların aksine, çok daha karmaşık ve katmanlı bir gerçekliğe işaret etmektedir. Bu bölümde, intihar teröristlerinin profiline ilişkin mitler sorgulanacak ve mevcut ampirik bulgular ışığında daha nüanslı bir portre sunulacaktır. Analizimiz ilk olarak, bireysel psikopatolojinin rolünü eleştirel bir gözle değerlendirip faillerin demografik çeşitliliğini ortaya koyacaktır. Ardından kolektif kimlik, anlam arayışı ve ideolojinin gücü gibi temel sosyo-psikolojik dinamikler incelenecektir. Son olarak, davranışın altında yatabilecek potansiyel biyolojik ve evrimsel kökenlere dair güncel tartışmalara değinerek, konuya multidisipliner bir perspektiften yaklaşmanın önemini vurgulayacaktır. Bu analizler aracılığıyla, intihar terörizmi gibi aşırı bir davranış biçiminin anlaşılmasında, bireyi çevreleyen sosyal, kültürel ve ideolojik bağlamın merkeziliğini ortaya koymak hedeflenmektedir.

İntihar Teröristlerinin Psiko-Demografik Profili

İntihar teröristlerini anlamlandırma çabasında atılması gereken ilk ve belki de en kritik adım, onları doğuştan kötü, akıl hastası veya psikopat olarak damgalayan popüler, sıklıkla medya tarafından da beslenen mitleri sorgulamaktır. Terörizm psikolojisi alanındaki uzmanlar arasında, teröristlerin ayırt edici bir psikopatolojiye sahip olmadıkları ve onları tanımlayan temel özelliğin aslında bir nevi "normallikleri" olduğu yönünde güçlü bir fikir birliği mevcuttur (Sarma vd., 2022; Shanahan, 2022; Weatherston ve Moran, 2004). Hatta terör örgütlerinin, operasyonel güvenlik ve grup içi uyumu tehlikeye atabilecekleri endişesiyle, belirgin duygusal dengesizlik gösteren veya ciddi akıl sağlığı sorunları yaşayan bireyleri bilinçli olarak saflarına katmaktan kaçındıkları dahi belirtilmektedir (Post vd., 2009). İlk dönem çalışmalarda çizilen dar ve basmakalıp profillerin aksine, güncel araştırmalar intihar teröristlerinin oldukça heterojen ve geniş bir demografik yelpazeden geldiğini ortaya koymaktadır (Marazziti vd., 2018).

Krueger ve Maleckova (2003), özellikle Müslüman gruplara mensup birçok intihar teröristinin, kendi toplumlarının genel ortalamasına kıyasla daha yüksek eğitim düzeyine sahip olduğunu, profesyonel meslek sahibi olabildiğini ve yoksulluk oranlarının genel nüfusla belirgin bir farklılık göstermediğini bulgulamıştır. Bu bulgular, terörizmi yoksulluk veya eğitimsizlik gibi tekil sosyoekonomik faktörlere indirgeyen basit açıklama modellerinin yetersizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzde failer arasında üniversite öğrencileri, evli ve orta yaşlı bireyler, genç kadınlar ve hatta Batı toplumlarında doğup büyümüş, yerel eğitim sistemlerinden geçmiş ancak sonradan radikalleşme süreçlerine dahil olmuş birinci veya ikinci nesil göçmen kökenli gençler de bulunmaktadır. Merari'nin

(1998) bazı çalışmaları, intihar bombacılarında kaçınan veya bağımlı kişilik örüntülerine ya da depresif belirtilere rastlanma olasılığının, intihar eylemi gerçekleştirmeyen diğer teröristlere göre daha yüksek olabileceğine dair ipuçları sunsa da alandaki genel eğilim, bu bireylerin büyük çoğunluğunun klinik düzeyde bir akıl hastalığı veya spesifik bir kişilik bozukluğu tanısı kriterlerini karşılamadığı yönündedir (Lankford, 2014). Faillerin eylemleri sırasında sergiledikleri soğukkanlılık ve hedeflerine yönelik empati yoksunluğu gibi gözlemlenen davranışlar, onları kolayca antisosyal olarak etiketlemeye yöneltse de bu davranışların altında yatan psikodinamik mekanizmaların klasik antisosyal kişilik bozukluğundan farklı olabileceği düşünülmektedir (Townsend, 2007). Dolayısıyla, intihar terörizminin kökenlerini anlamak için bireysel patoloji odaklı bir mercek yerine, sosyal psikoloji, grup dinamikleri ve bireyin içinde bulunduğu karmaşık sosyokültürel bağlamı merkeze alan bir yaklaşım benimsemek çok daha açıklayıcı ve verimli görünmektedir. Bu alandaki araştırmaların doğasında var olan zorluklar – güvenilir verilere erişimin kısıtlılığı, sıklıkla küçük örneklemelerle çalışılmak zorunda kalınması ve konunun hassasiyeti gibi faktörler – kesin yargılara varmayı güçleştiren önemli sınırlılıklardır. Eğer intihar teröristleri belirgin bir psikopatolojiye sahip değillerse, onları böylesine aşırı ve yıkıcı bir eyleme yönelten temel psikolojik dinamikler nelerdir? Yapılan analizler, birkaç anahtar psikolojik temanın ön plana çıktığını göstermektedir.

Kolektif Kimliğin Önceliği: Post ve arkadaşlarının (2009) vurguladığı gibi, intihar terörizminin psikolojisini anlayanın anahtarı genellikle bireysel psikolojiden ziyade, grup, örgüt ve sosyal psikoloji alanlarında, özellikle de kolektif kimlik kavramında yatmaktadır. Teröristler, bireysel kimliklerini ve varoluşlarını, büyük ölçüde ait oldukları kolektif kimliğe (bu etnik, ulusal veya dini bir kimlik

olabilir) tabi kırlarlar. Grubun, örgütün veya içinde bulundukları ağır çıkarları, bireyin kendi varlığının ve kişisel çıkarlarının önüne geçerek mutlak birincil öncelik haline gelir. Bu kolektif kimliğe sıkı sıkıya bağlanma süreci, genellikle erken yaşlarda başlayan, uzun soluklu ve yoğun bir sosyalleşme sürecini içerir. Kolektif bir kimliğe sıkı sıkıya bağlanma, genellikle uzun soluklu bir sosyalleşme sürecinin sonucudur. Bu süreç; aile içinde nesilden nesile aktarılan aşığılanma ve kayıp hikâyeleri, belirli bir dünya görüşünü telkin eden öğretiler ve okul müfredatları veya gençlik kampları gibi ortamlarda saldırı tatbikatlarıyla pekiştirilen mesajlar gibi unsurlarla şekillenir.

Bu unsurlar, nefretin ve şiddet eğiliminin *kemiklere işlemesine*, kahramanlık ve şehitliğin ise normalleşip yüceltilmesine zemin hazırlar (Venzke ve Ibrahim, 2003). Özellikle baskı altında yaşayan, gelecek beklentileri sınırlı olan veya kendilerini sosyal olarak dışlanmış hissedenden gençler için, radikal bir gruba katılmak; bir güçlenme hissi, kayıp bir aidiyet duygusunun telafisi ve varoluşsal anlamsızlığa karşı bir anlam kaynağına dönüşebilir. Bu süreçte bireysel kimlik, adeta grup kimliği içinde erir ve bireysel başarı algısı, neredeyse tamamen grubun hedeflerinin başarısıyla tanımlanır hale gelir (Silke, 2003). Kruglanski ve arkadaşları (2009), intihar terörizmi de dahil olmak üzere birçok aşırı davranışın temelinde yatan en güçlü itici güçlerden birinin, evrensel bir insani ihtiyaç olan "anlam arayışı" olduğunu savunmaktadır. Frankl (2000) ve Maslow (1943) gibi farklı ekollerden düşünürlerin de işaret ettiği gibi, insanlar ölümlü olduklarının bilinciyle varoluşlarına bir anlam katma, kendilerini değerli ve önemli hissetme, dünyada bir iz bırakma yönünde derin bir güdü taşırlar. Ancak bu anlam arayışı soyut bir kavram değildir; içeriği ve nasıl tatmin edileceği, bireyin içinde yaşadığı kültür tarafından tanımlanır ve şekillendirilir. Kültür, neyin "anamlı", neyin "onurlu", neyin "kahramanca" olduğunu belirler ve bireye bu yüce

değerlere nasıl ulaşılabilceğinin yollarını öğretir. Dolayısıyla, bir toplumun veya alt kültürün fedakârlık, şehitlik veya onur gibi kavramlara yüklediği olağanüstü değer, bireylerin anlam arayışlarını bu türden aşırı eylemlere doğru kanaliz edebilir (Kruglanski, 2009). Kişisel anlam arayışı, özellikle bireyin mevcut anlam duygusunu yitirdiği veya olağanüstü bir anlam kazanma fırsatı algıladığı durumlarda şiddetli bir şekilde tetiklenebilir. Bu tetikleyiciler genellikle toplumsal yapı, bireyin bu yapı içindeki deneyimleri ve algılarıyla yakından ilişkilidir (Hafez, 2007; Pape, 2005): Bireyin güçlü bir şekilde özdeşleştiği kendi grubunun hak ettiğine inandığı şeylerden (özgürlük, saygı, toprak, siyasi statü vb.) mahrum bırakıldığı veya düşman olarak algılanan bir dış güç tarafından sistematik olarak aşağılandığı hissi. Bu durum, yaygın bir kolektif anlam kaybına işaret eder ve kişisel olarak dezavantajlı durumda olmayan bireyleri bile (örneğin, 11 Eylül failleri gibi eğitilmiş ve orta sınıf geçmişe sahip kişiler⁷³), ait oldukları grubun maruz kaldığı mağduriyet üzerinden harekete geçirebilir. Marazziti ve ark. (2018), intihar teröristinin zihinsel dünyasını anlamak için radikal bir hipotez öne sürer. Onlara göre bu davranışın özünde, hayatta kalma içgüdüsünün tersine çevrilmesi yatar. Bu temel içgüdünün yerini, başkalarını öldürürken ölmeyi ödüllendirici bulan spesifik bir "ölüm içgüdüsü" almıştır. "Öldürmek için ölmek" şeklinde formüle edilen bu yönelim, klinik anlamda patolojik olmasa da, kesinlikle "norm dışı" bir zihniyetin ürünüdür ve beraberinde bazı çarpıcı psikolojik

⁷³ Muhammed Atta (Mısır): Saldırıların lideri olarak kabul edilir. Almanya'da Hamburg Teknoloji Üniversitesi'nde şehir planlama alanında yüksek lisans yapmıştır. Marwan al-Shehhi (Birleşik Arap Emirlikleri): Muhammed Atta ile Hamburg'da eğitim görmüş ve pilotluk eğitimi almıştır. Ziad Jarrah (Lübnan): Varlıklı bir aileden geliyordu ve Almanya'da havacılık mühendisliği eğitimi almıştı. Hani Hanjour (Suudi Arabistan): Diğer pilotlara kıyasla daha az resmi üniversite eğitimi olmasına rağmen, ABD'de pilotluk eğitimi almıştı.

dönüşümleri getirir: Yaşama (hem kendi yaşamına hem de başkalarının yaşamına) karşı derin bir kayıtsızlık ve hatta nefret; şehitliğe, kahramanlığa ve ölüme karşı, cennet vaadi, feda etme, gibi inançlarla da körüklenen, neredeyse bir "şehvet" veya patolojik bir "bağımlılık" düzeyinde bir arzu; eylemlerin planlanması ve icrası sırasında gözlemlenen ürkütücü bir "soğuk rasyonellik", ancak bu rasyonelliğin temelinde yatan derin bilişsel çarpıtmalar ve duygusal işlev bozuklukları (Damasio'nun duygusal karar verme yetisi bozulmuş hastalarına benzer şekilde⁷⁴); ve sıklıkla bu durumun altında yatan derin bir izolasyon, yalnızlık ve varoluşsal "boşluk" hissi (Damasio vd., 1990). Bu hipotez, faillerin eylemleri sırasında neden bu denli insanlıktan uzaklaşmış görünebildiklerini ve hedeflerinin sadece fiziksel olarak insanları yok etmek değil, aynı zamanda sembolik değerleri yıkarak küresel ölçekte bir korku ve dehşet iklimi yaratmak olduğunu açıklamaya yardımcı olabilir. Bu "içgüdüsel tersine çevrilme" süreci, belki de belirli koşullar altında, Kruglanski'nin (2009) tanımladığı kişisel anlam arayışının en uç, en yıkıcı ve trajik tezahürü olarak yorumlanabilir. Anlam kaybı yaşayan veya yoğun bir anlam arayışı içinde olan insanın intihar terörizmi gibi aşırı bir eyleme yönelebilmesinde, şiddeti sadece meşrulaştırmakla

⁷⁴ Antonio Damasio'nun "duygusal karar verme yetisi bozulmuş hastaları", genellikle beyinlerinin ön (frontal) loblarının belirli bölgelerinde, özellikle de ventromedial prefrontal korteks (vmPFC) olarak adlandırılan ve duygusal süreçlerle yakından ilişkili olan alanlarda hasar görmüş bireyleri ifade eder. Ünlü nörobilimci Antonio Damasio ve meslektaşlarının yaptığı araştırmalar, bu tür beyin hasarına sahip hastaların, zihinsel yetenekleri (IQ, hafıza, mantıksal düşünme gibi) normal olmasına rağmen, özellikle kişisel ve sosyal içerikli karar verme süreçlerinde ciddi zorluklar yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bu hastalar, farklı seçeneklerin gelecekteki olası olumlu veya olumsuz sonuçlarını "hissetme" ve bu duygusal sinyalleri (Damasio'nun "somatik işaretleyiciler" olarak adlandırdığı bedensel tepkiler ve duygular) karar verme süreçlerinde etkin bir şekilde kullanamama eğilimindedirler. Sonuç olarak, günlük yaşamlarında sık sık dezavantajlı, riskli veya sosyal açıdan uygunsuz kararlar alabilirler; bu durum, duyguların rasyonel karar verme için ne kadar önemli olduğunu vurgulayan Damasio'nun Somatik İşaretleyici Hipotezi'nin temelini oluşturur.

kalmayıp aynı zamanda yücelten ve kutsallaştıran ideolojiler ve bu ideolojileri destekleyen kültürel çerçeveler kritik bir işlev görür. İdeoloji, potansiyel fail için birkaç temel fonksiyonu yerine getirir:

Bir Anlatı Sunar: İnsanın veya ait olduğu grubun yaşadığı sorunları anlamlandıran tutarlı bir çerçeve sunar. Bu anlatı içinde, yaşanan tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak belirli bir düşman (örneğin, Batı medeniyeti, "mürted (İslam'dan dönen)" ilan edilen yerel rejimler vb.) net bir şekilde işaret edilir ve şeytanlaştırılır (Kruglanski, 2009).

Eylemi Meşrulaştırır: Tanımlanan bu düşmana karşı şiddet kullanımını, sadece hedeflere ulaşmada etkili bir strateji olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir zorunluluk, kaçınılmaz bir görev veya kutsal bir eylem olarak sunar. Dini istismar eden ideologlar, intihar veya masumların öldürülmesi gibi eylemleri meşrulaştırmak için dini kavramları kasıtlı olarak yeniden yorumlar. Bu süreçte, bu tür eylemleri kesin olarak yasaklayan temel İslami ilkeleri manipüle ederler. Örneğin, bireysel bir zayıflık ve günah olarak görülen "intihar", Allah yolunda yapılan en yüce fedakârlık eylemi olan "şehitlik" olarak yeniden tanımlanır ve kutsanır. Halifeliğin yeniden kurulması veya Selefi-Cihadizm gibi idealler, mevcut dünya düzenine karşı radikal bir direniş anlatısı sunar ve şiddeti bu hedeflere ulaşmanın tek meşru aracı haline getirir. Aşırı durumlarda, Müslüman halkın çektiği acılar ve maruz kaldığı zulümler gerekçe gösterilerek, normal şartlarda kesinlikle yasak olan eylemler bazı radikal otoritelerce onaylanabilir hale getirilir (Kruglanski, 2009).

Muazzam Bir Anlam Vaat Eder: Belki de en önemlisi, ideoloji, intihar saldırısını insana tarifsiz bir kişisel anlam, onur, kahramanlık, toplum nezdinde ölümsüz bir saygınlık ve hatta ölümden sonra elde edilecek aşkınsal ödüller (cennet veya kolektif hafızada kahraman olarak yaşama) kazandıran yüce bir fedakârlık eylemi olarak çerçevelendirir.

İntihar bombacılarının geride bıraktıkları veda videolarında ve yazılı ifadelerde dini, milliyetçi veya kolektif intikam temalı ideolojik gerekçelerin ezici baskınlığı, ideolojinin bu merkezi motive edici ve meşrulaştırıcı rolünü çarpıcı bir şekilde doğrulamaktadır (Kruglanski, 2009). İdeoloji, bireyin kişisel acılarını, travmalarını, hayal kırıklıklarını veya sosyal dışlanmışlık hissini daha büyük, kolektif bir davaya kanalize etmesine, kişisel sorunlarını aşan kutsal bir amaçla bütünleştirmesine olanak tanır. Bireysel düzeyde anlam bulma yolları tıkanığında veya yetersiz kaldığında, insan kendini tamamen grupla özdeşleştirerek (kolektif kayma) ve grubun sunduğu radikal ideolojiyi sorgusuz sualsiz benimseyerek anlam bulmaya çalışır. Bu süreçte, Bandura'nın (1990) tanımladığı "ahlaki kopuş" mekanizmaları aktif olarak devreye girer: Düşmanın sistematik olarak şeytanlaştırılması, insanlık dışı özelliklerle damgalanması ve gerçekleştirilen vahşi eylemlerin daha yüce bir amaç için yapıldığına dair güçlü gerekçelendirmeler üretilmesi, normal koşullarda ahlaki olarak kabul edilemez olan masum insanları öldürme eylemini meşrulaştırır, hatta kutsal ve değerli bir görev haline getirir. Bu ahlaki kopuş süreci, belirli bilişsel yanlılıklarla daha da pekiştirilir. Örneğin, *temel atıf hatası* ile düşmanın eylemleri onun kötü doğasına atfedilirken, kendi grubun eylemleri durumsal faktörlere bağlanır. Benzer şekilde, *aktör-gözlemci farkı* ile de kendi grubun şiddeti bir tepki olarak görülürken, karşı tarafın şiddeti onun saldırgan doğasına bağlanır (Ross ve Nisbett, 1991). İnsanın radikal bir ideolojiyi benimseyip intihar terörizmi gibi aşırı bir eyleme yönelmesi, nadiren yalıtılmış bir bireysel karar sürecinin ürünüdür. Aksine, bu yönelim genellikle yoğun sosyal etkileşimlerin, grup dinamiklerinin ve belirli sosyalleşme süreçlerinin bir sonucudur. Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle erken yaşlardan itibaren başlayan ve devam eden sosyalleşme süreçleri, şiddet kullanımını ve kendini feda etmeyi sıradanlaştırabilir, hatta

yüceltebilir. Bireylerin terörizme giden yolda nasıl ilerlediğini açıklamak üzere çeşitli modeller geliştirilmiştir. Örneğin, Merari'nin (2005) "intihar bombacısı montaj hattı"⁷⁵ olarak kavramsallaştırdığı model, bireyin örgüte seçilip alınmasından başlayarak, yoğun ideolojik eğitime tabi tutulmasına, "yaşayan şehit" olarak kamuoyuna takdim edilmesine ve eylem öncesi vasiyet niteliğinde bir video kaydı yapmasına kadar uzanan, her aşaması bir sonrakine bağlanan ve özellikle son aşamalarda geri dönüşü, grubun ve toplumun gözünde yaşanacak büyük utanç nedeniyle neredeyse imkansız hale getiren aşamalı bir süreci tanımlar.

Biyolojik ve Evrimsel Perspektifler

Psikolojik ve sosyokültürel açıklamalar, intihar terörizmini anlamada şüphesiz çok değerli bilgiler sunmakla birlikte, Victoroff'un (2005) haklı olarak işaret ettiği gibi, neden belirli bir toplumsal bağlamda, benzer şikayetlere, travmalara ve motivasyonlara sahip olabilecek çok sayıda insandan sadece çok küçük bir azınlığın intihar terörizmi gibi aşırı bir yola yöneldiği sorusunu tam olarak açıklamakta yetersiz kalabilirler. Bu noktada, bireysel farklılıkları ve motivasyonların daha derin, belki de biyolojik kökenlerini anlamak için evrimsel ve

⁷⁵ İntihar bombacısı montaj hattı tabiri, terör örgütlerinin insanları intihar eylemcisi haline getirmek için kullandığı sistematik, organize ve aşamalı süreci tanımlayan bir metafordur. Bu ifade, bir fabrikadaki üretim bandına benzer şekilde, potansiyel adayların seçilmesinden, yoğun ideolojik beyin yıkamaya tabi tutulmasına, psikolojik olarak eyleme hazırlanmasına, teknik ve askeri eğitimden geçirilmesine ve son olarak hedefe yönlendirilip eylemi gerçekleştirmesinin sağlanmasına kadar uzanan tüm adımları içerir. "Montaj hattı" benzetmesi, bu sürecin insanı adeta bir "ürün" gibi ele aldığını, kişisel özelliklerini silikleştirdiğini ve onu örgütün stratejik hedefleri doğrultusunda programlanmış bir araca dönüştürdüğünü vurgular; böylece insanların karmaşık motivasyonları yerine örgütün metodik ve neredeyse endüstriyel bir verimlilikle intihar eylemcisi "ürettiği" bir sürece dikkat çeker.

nörobiyolojik perspektiflere yönelmek, konuya yeni bir bakış açısı getirebilir.

Evrimsel biyoloji açısından bakıldığında, bir insanın kendi hayatını kasıtlı olarak feda etmesi gibi aşırı bir eylem, ilk bakışta insanın üreme ve genlerini sonraki nesillere aktarma başarısını (uyum başarısı) doğrudan azaltan, dolayısıyla evrimsel olarak anlamsız ve seçim tarafından elenmesi gereken bir davranış gibi görünür. Ancak, akraba olmayan bireylere yönelik özgeciliğin (altruizm) evrimsel açıklamaları (örneğin, karşılıklı özgecilik, dolaylı karşılıklılık⁷⁶) ve soy seçilimi teorileri⁷⁷, bu durumu farklı bir ışıktaki değerlendirilmemize olanak tanıyabilir (Abed, 1997). Victoroff (2005), Durkheim'ın (2007) klasik "özgeci intihar" kavramını modern evrimsel bir çerçeveye oturtarak,

⁷⁶ Karşılıklı özgecilik, bir insanın başka bir insana yardım etmesi ve gelecekte bu iyiliğin bir şekilde (doğrudan o kişi tarafından) karşılığını alacağı beklentisi üzerine kurulu bir "sen bana yardım et, ben de sana yardım edeyim" ilişkisini ifade eder; bu durum, insanların birbirini tanıma ve geçmiş etkileşimleri hatırlama kapasitesine dayanır. Dolaylı karşılıklılık ise, bir insanın yaptığı iyiliğin doğrudan yardım ettiği kişi tarafından değil de bu davranışı gözlemleyen veya duyan üçüncü kişiler tarafından daha sonra ödüllendirilmesi (örneğin, iyi bir üne sahip olduğu için başkalarından yardım görmesi) esasına dayanır; burada kilit faktör, insanın toplum içindeki itibarı ve bu itibarın yayılmasıdır. Her iki mekanizma da fedakar davranışların uzun vadede insanın kendisine fayda sağlayabileceğini ve böylece iş birliğinin evrimleşebileceğini öne sürer.

⁷⁷ Soy seçilimi teorileri, evrimsel biyolojide, özellikle W.D. Hamilton tarafından formüle edilen ve insanların neden kendi üreme başarılarını doğrudan azaltma pahasına yakın akrabalarına fedakarca (özgeci) davranışlarda bulunduklarını açıklayan bir kuramdır. Bu teoriye göre, insanların genetik mirasının bir sonraki nesle aktarılması sadece kendi yavruları aracılığıyla değil, aynı zamanda genlerinin bir kısmını paylaştıkları akrabalarının (kardeşler, kuzenler vb.) hayatta kalma ve üreme başarılarını artırarak da gerçekleşebilir. Dolayısıyla, bir insanın bir akrabasına yaptığı yardımın maliyeti, o akrabayla olan genetik akrabalık derecesi (r) ile akrabanın elde ettiği üreme faydasının (b) çarpımından (rb) daha düşüğe (Hamilton Kuralı: $c < rb$), bu tür özgeci davranışlar doğal seçim tarafından desteklenir, çünkü insanın "kapsayıcı uyum başarısı" (inclusive fitness) artmış olur. Soy seçilimi, sosyal böceklerdeki işçi kastlarından insanlardaki aile içi yardımlaşmaya kadar pek çok fedakar davranışın evrimsel temelini anlamamıza yardımcı olur.

intihar terörizminin, bireyin ait olduğu grup adına sergilediği aşırı riskli bir bağlılık ve fedakârlık gösterisi olabileceğini öne sürer. Bu türden "kahramanca" bir eylem, insana (ve dolayısıyla onun genetik mirasına) ölümünden sonra muazzam bir toplumsal itibar kazandırabilir. Kazanılan bu itibar, bombacının genetik mirasına dolaylı yoldan fayda sağlayabilir. Şöyle ki, grubun bombacının hayatta kalan yakın akrabalarına yönelik desteğini, yardımını ve korumasını artırabilir. Bu durum, dolaylı karşılıklılık ve soy seçilimi mekanizmalarıyla, bireyin genetik uyum başarısını görünüşteki muazzam kişisel maliyetine rağmen artırabilir. Bu perspektiften bakıldığında, Kruglanski'nin (2009) bahsettiği psikolojik "kişisel önem" arayışı, biyolojik olarak kökleri olan evrimsel bir "itibar maksimizasyonu" stratejisinin psikolojik bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Motivasyonun nörobiyolojisi açısından, intihar terörizmi gibi son derece tehlikeli ve normalde kaçınılması gereken bir eylemin gerçekleştirilebilmesi, beynin ödül sistemleri tarafından bir şekilde destekleniyor veya en azından engellenmiyor olmalıdır. Beyin, evrimsel süreçte uyum başarısını artıran davranışları (güçlü sosyal bağlar kurma, ait olunan grup için fedakârlık yapma, anlamlı bir amaca ulaşma hissi gibi) ödüllendirecek şekilde yapılandırılmıştır.

Bu türden davranışlarla ilişkili, genellikle uzun süreli ve derin bir tatmin hissi yaratan haz durumları, psikolojide "Öznel İyi Oluş" (Subjective Well-Being- SWB⁷⁸) olarak adlandırılır (Diener, 1984).

⁷⁸ Öznel iyi oluş, bireyin kendi yaşamını değerlendirme biçimini ifade eden ve pozitif psikoloji alanında merkezi bir yer tutan çok boyutlu bir kavramdır. Bireyin yaşamına dair genel bilişsel yargılarını (yaşam doyumu), sık ve yoğun yaşanan olumlu duygulanımlarını (pozitif afekt) ve seyrek yaşanan olumsuz duygulanımlarını (negatif afekt) içerir. Dolayısıyla öznel iyi oluş, mutlulukla sıkça eş anlamlı kullanılsa da ondan daha geniş bir yelpazede, bireyin kendi deneyimlerine ve değerlendirmelerine dayanan

Victoroff (2009), psikolojik düzeyde gözlemlediğimiz "anlam arayışı"nın aslında beynin bu temel SWB durumunu arayan ve sürdürmeye çalışan uyarlanabilir bir davranışsal eğilim olabileceğini öne sürmektedir. Bu çerçevede, intihar bombacılarının, onları SWB aracılığıyla (belki de şehitlik idealiyle ilişkili yoğun dini ve duygusal deneyimler, bilişsel olarak ulaşılan kutsal amaç tatmini yoluyla) ödüllendiren evrimleşmiş beyin sistemleri tarafından, en azından kısmen, yönlendiriliyor olabileceği spekülasyonu yapılabilir. Bazı araştırmaların, yoğun dini deneyimler, "Tanrı adına öldürme" isteği gibi radikal düşünceler ile limbik sistem⁷⁹ aktivitesiyle ilişkili olabilecek epileptik benzeri belirtiler arasında potansiyel bir bağlantı kurması da bu tür aşırı davranışların altında yatan nörobiyolojik temeller olabileceğine dair zayıf da olsa bir işaret sunmaktadır (Marazziti, 2018). Ancak bu alandaki kanıtlar henüz son derece sınırlı ve yoruma açıktır. Benzer şekilde, Marazziti'nin (2018) öne sürdüğü "şehitlik bağımlılığı" fikri, potansiyel olarak beynin ödül sistemi ve özellikle dopamin nörotransmisyonundaki bir işlev bozukluğuyla ilişkili olabilir; ancak bu da henüz kanıtlanmış bir bulgu değildir. Ancak Victoroff'un (2009) kendisinin de kuvvetle vurguladığı gibi, bu

kişisel bir refah algısını ve yaşam kalitesine dair genel bir memnuniyet düzeyini yansıtır; dışsal veya nesnel ölçütlerden ziyade, bireyin kendi içsel referans sistemine göre şekillenir.

⁷⁹ Limbik sistem, beynin derinliklerinde, serebral korteksin altında ve beyin sapının üstünde yer alan, birbiriyle karmaşık bağlantıları olan bir grup beyin yapısını ifade eder ve temel olarak duygular, motivasyon, öğrenme ve hafıza gibi önemli işlevlerden sorumludur. Genellikle amigdala (özellikle korku ve haz gibi duygusal tepkilerin işlenmesi), hipokampus (yeni anıların oluşumu ve uzamsal yön bulma), hipotalamus (otonom sinir sistemi, temel dürtüler ve hormon salınımı), talamusun bazı bölümleri (duyusal bilgilerin aktarımı) ve singulat girus (duygusal ve bilişsel işleme) gibi yapıları içerdiği kabul edilir. Evrimsel olarak beynin daha eski bölümlerinden biri olarak görülen limbik sistem, hayatta kalma ile ilgili davranışları ve duygusal deneyimleri düzenlemede kritik bir rol oynar; ancak sınırları ve tam işlevsel kapsamı üzerine bilimsel tartışmalar ve araştırmalar halen devam etmekte olup, tek bir bütünlük sistemden ziyade karmaşık bir etkileşim ağı olarak anlaşılmaktadır.

alandaki ampirik kanıtlar neredeyse yok denecek kadar azdır. İntihar teröristlerinin nörobiyolojisi, genetik yatkınlıkları veya beyin işleyişlerindeki potansiyel farklılıklar hakkında yapılmış doğrudan gözlemsel veya deneysel bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla, biyolojik ve evrimsel perspektifler şu an için büyük ölçüde teorik bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşımlar, özellikle bireysel farklılıkları ("Neden onlar?") açıklamak için daha fazla araştırmaya şiddetle ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Yine de bu perspektifler, psikolojik ve sosyal süreçlerin altında yatan daha temel mekanizmaları anlama potansiyeli taşıması ve terörizmi daha bütüncül bir şekilde kavramak için yürütülecek multidisipliner çabalara yeni ve önemli bir boyut katması açısından değerlidir.

Sonuç

Bölüm boyunca yapılan analizler, intihar teröristlerinin profiline dair tek boyutlu ve patoloji odaklı yaklaşımların yetersizliğini ortaya koymuştur. Eldeki bilimsel veriler ve teorik tartışmalar, bu insanların ayırt edici bir psikopatolojiye sahip olmaktan ziyade, karmaşık bir motivasyonel ağ içinde hareket ettiklerini göstermektedir. Faillerin demografik olarak beklenenden daha çeşitli bir yelpazeden geldiği ve eylemlerinin kökeninde, bireysel kimliğin grup kimliği içinde eridiği güçlü bir kolektif aidiyet duygusunun, evrensel bir insani güdü olan anlam arayışının radikal biçimlerde kanalize edilmesinin ve şiddeti meşrulaştırıp yücelten katı ideolojik çerçevelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Sosyalizasyon süreçleri, grup dinamikleri ve ahlaki kopuş mekanizmaları, insanın böylesine yıkıcı bir eyleme yönelebilmesinde kritik rol oynamaktadır. Marazziti ve arkadaşlarının "öldürmek için ölme" hipotezi gibi daha radikal yorumlar ve Victoroff'un evrimsel/nörobiyolojik perspektifleri ise, bu aşırı fedakarlığın altında yatabilecek daha güçlü mekanizmalara işaret

etmekle birlikte, bu alanlarda daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu da göstermektedir. Sonuç olarak, intihar terörizmini anlamak, bireysel anormallik arayışından ziyade, insanın sosyal, kültürel, ideolojik ve potansiyel olarak biyolojik faktörlerle örülü karmaşık etkileşim ağını çözümlemeyi gerektiren çok disiplinli bir çabayı zorunlu kılmaktadır. Bu bütüncül bakış açısı hem olgunun daha doğru kavranması hem de daha etkili önleme stratejileri geliştirilmesi açısından elzemdir.

Kaynaklar

Abed, R. T. (1997). Suicide as altruism: A Darwinian perspective. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 14(4), 144–146.

Bandura, A. (1990). Mechanisms of moral disengagement. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp. 161–191). Woodrow Wilson Center Press.

Damasio, A. R., Tranel, D., & Damasio, H. (1990). Individuals with sociopathic behavior caused by frontal damage fail to respond autonomically to social stimuli. *Behavioural Brain Research*, 41(2), 81–94.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575.

Durkheim, E. (2007). *On suicide (Le suicide)* (R. Buss, Trans.; A. Riley, Ed.; R. Sennett, Contrib.). Penguin Classics. (Original work published 1897)

Frankl, V. E. (2000). *Man's search for ultimate meaning*. Basic Books.

- Hafez, M. M. (2007). Martyrdom and mythology in Iraq: How Jihadists frame suicide terrorism in videos and biographies. *Terrorism and Political Violence*, 19(1), 95–115.
- Krueger, A. B., & Maleckova, J. (2003). Education, poverty and terrorism: Is there a causal connection? *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 119–144.
- Kruglanski, A. W., Chen, X., Dechesne, M., Fishman, S., & Orehek, E. (2009). Fully committed: Suicide bombers' motivation and the quest for personal significance. *Political Psychology*, 30(3), 331–357.
- Lankford, A. (2014). Public opinions of suicide bombers' mental health. *Comprehensive Psychology*, 3, Article 15.
- Marazziti, D., Veltri, A., & Piccinni, A. (2018). The mind of suicide terrorists. *CNS Spectrums*, 23(2), 145–150.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Merari, A. (1998). The readiness to kill and die: Suicidal terrorism in the Middle East. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp. 192–207). Woodrow Wilson Center Press.
- Merari, A. (2005). Social, organizational and psychological factors in suicide terrorism. In T. Bjørge (Ed.), *Root causes of terrorism: Myths, reality and ways forward* (pp. 70–86). Routledge.
- Pape, R. A. (2005). *Dying to win: The strategic logic of suicide terrorism*. Random House.

Post, J. M., Ali, F., Henderson, S. W., Shanfield, S., Victoroff, J., & Weine, S. (2009). The psychology of suicide terrorism. *Psychiatry*, 72(1), 13.

Ross, L., & Nisbett, R. E. (1991). *The person and the situation: Perspectives of social psychology*. McGraw Hill.

Sageman, M. (2004). *Understanding terror networks*. University of Pennsylvania Press.

Shanahan R. (2022). Real or Imagined: Evidence Concerning the Mental Health-Terrorism Nexus from Australian Terrorism Trials. *CTC Sentinel*, 15(7).

Sarma, K. M., Carthy, S. L., & Cox, K. M. (2022). Mental disorder, psychological problems and terrorist behaviour: A systematic review and meta-analysis. *Campbell systematic reviews*, 18(3), e1268.

Sela, Y., & Shackelford, T. K. (2014). The myth of the myth of martyrdom. *Behavioral and Brain Sciences*, 37(4), 376–377.

Silke, A. (Ed.). (2003). *Terrorists, victims and society: Psychological perspectives on terrorism and its consequences*. Wiley Blackwell.

Townsend, E. (2007). Suicide terrorists: Are they suicidal? *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 37(1), 35–49.

Venzke, B., & Ibrahim, A. (2003). *The al-Qaeda threat: An analytical guide to al-Qaeda's tactics and targets*. Tempest Publishers.

Victoroff, J. (2005). The mind of the terrorist: A review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict Resolution*, 49(1), 3–42.

Victoroff, J. (20-09). Suicide terrorism and the biology of significance. *Political Psychology*, 30(3), 359–365.

Weatherston, D., & Moran, J. (2004). Terrorism and mental illness: Is there a relationship? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47, 698–713.

ETNİK TERÖRİZM

“Etnik kimliği, tüm diğer aidiyetleri eriten bir potada, şiddetin ateşiyle döverek bir silaha dönüştürmek...”

Küresel güvenlik gündeminin en karmaşık ve ısrarcı sorunlarından biri olan terörizm, motivasyonları, hedefleri ve aktörleri açısından önemli farklılıklar sergileyen çok boyutlu bir olgudur. Bu geniş yelpaze içerisinde, kolektif kimlik iddiaları ve belirli bir etnik grubun siyasi talepleri etrafında şekillenen etnik terörizm, kendine özgü dinamikleri ve yarattığı toplumsal/siyasi etkiler nedeniyle özel bir analitik ilgiyi hak etmektedir. Salt ideolojik veya dini motivasyonlu şiddet biçimlerinden ayrıran etnik terörizm, kökenlerini genellikle paylaşılan tarihsel anlatılar, kültürel pratikler ve belirli bir coğrafyaya yönelik aidiyet duygusuyla tanımlanan bir topluluğun varoluşsal kaygılarından ve siyasi hedeflerinden alır. Bu bölümde etnik terörizm, kapsamlı bir çerçevede incelenecektir. Bu analiz, etnik terörizmi diğer türlerden ayıran temel özellikleri, ortaya çıkışını tetikleyen siyasi ve ekonomik motivasyonları, varlığını sürdürmesini sağlayan destek mekanizmalarını ve siyasi bir güce dönüşmesine olanak tanıyan fırsat yapılarını inceleyerek, etnik temelli çatışmaların ve şiddetin anlaşılmasına ve potansiyel çözüm yollarının geliştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Kavramsal Çerçeve

Etnik terörizm, terörizmin genel unsurlarını – planlı şiddet kullanımı, siyasi hedeflere ulaşma amacı, geniş kitlelerde korku ve yılgınlık yaratma niyeti – barındırmakla birlikte, odaklandığı kimlik grubu, hedeflerinin kapsamı ve üyelik yapısı açısından belirgin farklılıklar

sergiler (Boylan, 2016) Etnik terörizmi diğerlerinden ayıran en temel özellik, şiddetin proletarya, dini bir cemaat ya da soyut bir ideoloji adına değil, kolektif bir kimliğe sahip özgül bir etnik grup adına işlenmesidir. Bu etnik grup kimliği, çeşitli unsurlar üzerine inşa edilir. Bunlar arasında; ortak bir ata mitine dayanan inançlar, mitler ve travmalarla şekillenen ortak bir tarihsel hafıza, dil ve din gibi paylaşılan kültürel öğeler ve belirli bir coğrafyaya yönelik güçlü bir aidiyet duygusu bulunur (Byman, 1998).

İdeolojik motivasyonlu (örneğin, devrimci sol veya anarşist) terörist gruplar genellikle mevcut toplumsal veya siyasi düzeni kökten değiştirmeyi hedeflerken, etnik terörist grupların öncelikli amacı, temsil ettikleri etnik topluluğun statüsünü iyileştirmek, maruz kaldığı ayrımcılığa son vermek, kültürel haklarını güvence altına almak, özerklik kazanmak veya en uç noktada bağımsız bir devlet kurmaktır. Hedef kitleleri de öncelikle kendi etnik toplulukları ve bu topluluğun taleplerine karşı çıkan devlet veya rakip etnik gruplardır (Boylan, 2016). İdeolojik veya bazı dini gruplar evrenselci iddialarla daha geniş bir kitleye hitap edip üye kazanmaya çalışırken, etnik terörist gruplara katılımda etnik köken genellikle birincil ve çoğu zaman aşılması zor bir ön koşuldur. Grubun kimliksel sınırları daha nettir (Brown, 1993).

Dini istismar eden terörizm genellikle ilahi emirler, kutsal metin yorumları veya teolojik hedefler tarafından motive edilirken ve ulus-devlet kimliklerini aşan bir ümmet veya cemaat anlayışına dayanabilirken, etnik terörizm daha dünyevi ve siyasi hedeflere odaklanır. Ancak bu ayrım pratikte her zaman keskin olmayabilir. Din, etnik kimliğin tanımlayıcı bir unsuru (örneğin, Kuzey İrlanda'daki Katolik İrlandalılar ve PIRA ilişkisi⁸⁰) veya etnik gruplar

⁸⁰ Kuzey İrlanda'daki "Sorunlar" (The Troubles) olarak bilinen çatışma döneminde, Katolik İrlandalı nüfus ile Geçici İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (PIRA) arasındaki ilişki

arasındaki farklılıkları belirginleştiren bir fay hattı haline gelebilir (Laqueur, 1987). Temel ayırım noktası, şiddetin öncelikle hangi kolektif kimlik adına meşrulaştırıldığı ve temel hedeflerin ne olduğudur. Etnik terörizmin varoluş mantığı, büyük ölçüde etnik kimliğin kendisinin aktif bir şekilde inşa edilmesi, güçlendirilmesi ve siyasi bir anlam yüklenerek mobilize edilmesi sürecine dayanır. Etnik terörist gruplar için en önemli görevlerden biri, potansiyel destek tabanı içinde var olabilecek yerel, aşiretsel, mezhepsel veya sınıfsal rakip kimlikleri geri plana iterek, etnik kökeni merkezi ve birleştirici siyasi kimlik olarak konumlandırmaktır (Brown, 1993). Dil, ortak tarihin, ulusal mitlerin, kültürel değerlerin ve siyasi taleplerin formüle edildiği, aktarıldığı ve korunduğu hayati bir araçtır. Etnik teröristler, belirli bir dili konuşmak, kültürel ritüellere katılmak, geleneksel sembollere sahip çıkmak gibi kültürel pratikleri, egemen devletin veya rakip grupların asimilasyonist⁸¹ ya da baskıcı politikalarına karşı bir direniş alanı olarak siyasallaştırırlar (O'Ballance, 1979). Etnik terörist gruplar için şiddet, sadece siyasi hedeflere ulaşmak için kullanılan bir araç değil, aynı zamanda kimlik inşa sürecinin ayrılmaz

karmaşık ve çok katmanlıydı. PIRA, Britanya yönetimini sona erdirmek ve birleşik bir İrlanda kurmak amacıyla silahlı mücadele yürüten ana cumhuriyetçi paramiliter gruptu ve destek tabanının önemli bir kısmını, kendilerini ayrımcılığa uğramış, ikinci sınıf vatandaş olarak gören ve sivil haklar hareketinin taleplerinin karşılanmadığını düşünen Katolik/Ulusalcı topluluk içindeki bazı kesimlerden alıyordu. Bu destek, Britanya yönetimine ve sadık paramiliter grupların şiddetine karşı bir direniş biçimi olarak görülebildiği gibi, İrlanda cumhuriyetçiliği ideallerine bağlılıktan da kaynaklanabiliyordu. Ancak, Katolik/Ulusalcı topluluğun tamamının PIRA'yı desteklediğini söylemek doğru değildir; pek çok Katolik birey ve grup, PIRA'nın şiddet eylemlerine karşı çıkmış, barışçıl çözüm yollarını aramış ve PIRA'nın eylemlerinden doğrudan veya dolaylı olarak zarar görmüştür. Dolayısıyla, PIRA'ya yönelik tutumlar Katolik toplumu içinde sempati ve aktif destekten, sessiz kabullenmeye, eleştiriye ve doğrudan muhalefete kadar geniş bir yelpazede değişkenlik göstermiştir.

⁸¹ Azınlık gruplarının veya farklı kültürlerin, egemen veya çoğunluktaki kültür içinde erimesini, ona benzemesini ve onun değerlerini, dilini, davranışlarını benimsemesini savunan politikalar.

bir parçasıdır. Gerçekleştirilen terör eylemleri, "Biz" ve "Onlar" arasındaki sınırları kanla çizer, farklılıkları keskinleştirir ve geri dönülmez bir ayrışma yaratır. Saldırıları, grubun davasına ulusal ve uluslararası düzeyde dikkat çeker. Aynı zamanda, özellikle grubun genç üyeleri ve entelektüel kesimleri arasında, baskı altında ezilmeyen, boyun eğmeyen bir topluluk imajı yaratarak algılanan bir "saygınlık" veya "kahramanlık" hissi uyandırabilir. Başarısızlıkla sonuçlanan eylemler, tutuklanmalar veya yargılamalar bile, davayı sürekli gündemde tutarak ve mağduriyet anlatısını güçlendirerek bu kimlik inşa sürecine hizmet edebilir (Sullivan, 1988). Belirli bir etnik grubun içinden neden terörizmin filizlendiği sorusu, tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Araştırmalar, özellikle üç temel motivasyonel dinamiğin etkileşiminin bu süreçte kritik rol oynadığını göstermektedir (Boylan, 2016).

Etnik terörizmin ortaya çıkışındaki en temel ve yaygın olarak kabul gören itici güç, devletlerin belirli etnik gruplara yönelik sistematik ayrımcı politikaları ve insan güvenliğini tehdit eden uygulamalarıdır (Byman, 1998). Bu ihlaller geniş bir yelpazeyi kapsar:

- Keyfi gözaltılar, işkence, yargısız infazlar ve zorla kaybetmeler gibi doğrudan yaşam hakkını hedef alan uygulamalar.
- Grubun dilinin, eğitiminin ve yayınlarının bastırılması; kamusal alanlardan dışlanma ve ekonomik kaynaklara erişimde ayrımcılık.
- İfade ve örgütlenme özgürlüğünün engellenmesi ve barışçıl muhalefet kanallarının kapatılması.

Etnik kimliğe dayalı bu tür sistematik baskı ve ayrımcılık, grup içinde güçlü bir mağduriyet algısı, öfke ve devlete karşı güvensizlik yaratır.

Şiddet dışı siyasi mücadele yollarının kapalı veya sonuçsuz kalması durumunda, grubun bazı kesimleri, taleplerini duyurmak, devlete meydan okumak ve statükoyu değiştirmek için terörizmi tek veya en etkili yol olarak görmeye başlayabilir. Özellikle ayrılıkçılık (tam bağımsızlık veya genişletilmiş özerklik) talepleri, devletin toprak bütünlüğü ilkesiyle doğrudan çatıştığı için, genellikle en uzun süreli, en kanlı ve çözümü en zor etnik terör kampanyalarına yol açar. Ampirik çalışmalar, siyasi haklardan mahrumiyet, ayrımcılık ve baskı gibi siyasi şikayetlerin etnik terörist kampanyaların ortaya çıkışıyla güçlü ve tutarlı bir korelasyon içinde olduğunu ortaya koymaktadır (Piazza, 2011; 2012).

Etnik terörizmin bir diğer önemli tetikleyicisi, devletin politikalarından ziyade, etnik grup içinde liderlik ve temsil iddiasında bulunan farklı elit fraksiyonlar (siyasi figürler, entelektüeller, militan liderler) arasındaki güç mücadelesi ve rekabettir (Boylan, 2016). Bu rekabet, özellikle etnik siyasi alanın parçalı olduğu, çok sayıda rakip örgütün bulunduğu ve kurumsallaşmanın zayıf olduğu durumlarda daha da şiddetlenir. Elitler, halkın desteğini kazanmak, rakiplerini itibarsızlaştırmak veya saf dışı bırakmak amacıyla *rekabetçi aşırılık*⁸² olarak adlandırılan bir strateji izleyebilirler (Findley ve Young, 2012).

⁸² Rekabetçi aşırılık, genellikle aynı veya benzer hedeflere sahip farklı grup, fraksiyon veya bireylerin birbirleriyle destekçi, meşruiyet, kaynak veya etki alanı kazanma yarışına girmesi sonucu, bu rekabetin onları giderek daha aşırı söylemlere, ideolojilere ve eylemlere ittiği bir dinamiktir. Bu süreçte, bir grup diğerinden daha "radikal," daha "adanmış" veya daha "etkili" görünmek amacıyla pozisyonunu sertleştirir, bu da genel olarak hareketin veya ortamın daha uç noktalara kaymasına neden olabilir. Rekabetçi aşırılık, özellikle terör örgütleri, politik hareketler veya online platformlardaki radikal topluluklar arasında gözlemlenebilir ve bir grubun diğerini "geçme" çabasıyla şiddetin veya aşırı görüşlerin tirmanmasına yol açarak ılımlılaşıma ve çözüm çabalarını zorlaştırabilir.

Bu strateji kapsamında elitler, giderek daha radikal söylemler benimser, daha uzlaşmaz tavırlar sergiler ve devlete karşı daha cüretkâr eylemler düzenlerler. Terörizm, bu bağlamda, bir fraksiyonun kendini diğerlerinden ayırıştırması, "daha kararlı" ve "daha milliyetçi" olduğunu kanıtlaması, kitleleri kendi etrafında toplaması (bazen sempatiyle, bazen korkuyla) ve nihayetinde grup üzerinde kontrol kurarak hareketin gelecekteki yönünü belirleme aracı haline gelir. Bu iç rekabet, sadece devlete yönelik şiddeti değil, aynı zamanda grup içindeki rakip fraksiyonlara, ılımlı olarak görülen siyasetçilere, işbirlikçi olarak damgalanan sivillere ve hatta bazen grubun geleneksel liderlerine yönelik şiddeti de körükleyebilir (fraksiyon içi tasfiyeler, suikastlar vb.). Araştırmalar, grup içi çatışmanın ve rekabetin varlığının, etnik terörist saldırıların sıklığını ve yoğunluğunu anlamlı ölçüde artırdığını doğrulamaktadır (Bloom, 2004).

Kamuoyunda yaygın bir kanı olmasına rağmen, grup düzeyindeki ampirik analizler, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği veya ekonomik ayrımcılık gibi faktörlerin etnik terörizmin doğrudan ve bağımsız birincil nedeni olduğuna dair güçlü ve tutarlı kanıtlar sunmamaktadır (Krueger ve Malečková, 2003; Piazza, 2006). Elbette, ekonomik zorluklar ve göreceli yoksunluk hissi, toplumsal huzursuzluğu artırabilir, bireyleri radikalleşmeye daha açık hale getirebilir ve terörist gruplar tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılabilir. Ancak, tek başına ekonomik yoksunluğun, siyasi haklardan mahrumiyet veya elit rekabeti⁸³ gibi faktörler kadar

⁸³ Elit rekabeti, bir toplumdaki yönetici veya nüfuz sahibi küçük gruplar (elitler) arasında güç, kaynak, statü ve etkiyi kontrol etmek amacıyla ortaya çıkan mücadele ve çekişmeyi ifade eder. Bu rekabet, siyasi iktidarın ele geçirilmesi, ekonomik avantajların sağlanması, kilit kurumların yönetimi, politikaların belirlenmesi veya ideolojik üstünlüğün kurulması gibi çeşitli alanlarda kendini gösterebilir. Elitler arasındaki rekabet, bazen meşru siyasi süreçler, lobi faaliyetleri veya entelektüel tartışmalar

belirleyici olmadığı görülmektedir. Bunun potansiyel açıklamaları arasında, terörizmin hem ekonomik olarak dezavantajlı hem de nispeten daha iyi durumda olan etnik gruplar içinden çıkabilmesi veya aşırı yoksulluğun aynı zamanda bir isyanı örgütlemek ve sürdürmek için gerekli olan kaynakları mobilize etme kapasitesini sınırlaması sayılabilir. Dolayısıyla, ekonomik faktörler genellikle etnik terörizmin ortaya çıkışında tek başına bir neden olmaktan ziyade, mevcut siyasi şikayetleri derinleştiren, elit rekabetini kızıştıran veya terörist grupların taban bulmasını kolaylaştıran bağlamsal veya dolaylı bir rol oynamaktadır (Boylan, 2016).

Etnik Terörizmin Sürdürülmesinde Araçlar

Motivasyonlar ne kadar güçlü olursa olsun, bir terörist kampanyanın başlaması ve özellikle uzun süre devam edebilmesi için sürekli bir kaynak akışına ve çeşitli düzeylerde desteğe ihtiyacı vardır. Etnik terörizm bağlamında, "sponsorluk" olarak kavramsallaştırılabilecek bu destek mekanizmaları hayati bir öneme sahiptir (Sambanis, 2001). Etnik terörist gruplar, ideolojik veya bazı dini istismar eden gruplara kıyasla, genellikle kendi etnik topluluklarının hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki (diaspora) unsurlarına daha fazla dayanma eğilimindedir.

Özellikle diaspora toplulukları, kimliklerini koruma ve ana vatandaki soydaşlarıyla dayanışma motivasyonu ile önemli bir destek kaynağı olabilir. Finansman sağlama, yeni üye kazandırma, lojistik temini ve uluslararası lobi faaliyetleri gibi çeşitli yollarla bu desteği sunarlar. Yurtiçi destek ise genellikle devlet baskısına karşı bir tepki, kolektif kimliği savunma refleksi veya örgütün sağladığı (ya da sağladığı iddia

yoluyla barışçıl bir şekilde ilerlerken, bazı durumlarda hizipçilik, yolsuzluk, propaganda savaşları ve hatta toplumsal istikrarsızlığa yol açabilecek daha keskin ve çatışmacı biçimler alabilir.

edilen) koruma ve sosyal hizmetlere duyulan minnettarlık gibi faktörlerle şekillenir (Hoffman, 2007). Destek sadece örgüte doğrudan katılım şeklinde olmaz. Terörist faaliyetlere göz yummak, örgüt üyelerini saklamak, güvenlik güçlerine bilgi vermemek, örgütün propagandasını yaymak gibi eylemler (pasif destek) de örgütün operasyonel kapasitesi için en az aktif destek kadar kritik olabilir. Pasif destek, bireylerin örgütün şiddet eylemlerini onaylamasalar bile, örgütün nihai hedeflerine sempati duymaları, devletten gördükleri baskıya karşı örgütü bir tür dengeleyici unsur olarak görmeleri veya örgütten gelebilecek misillemelerden korkmaları nedeniyle gelişebilir (Byman, 2005). Topluluk üyeleri, örgütün kendilerini temsil ettiğine, haklarını savunduğuna veya onlara koruma sağladığına inandıklarında gönüllü olarak destek verebilirler. Ancak destek her zaman gönüllülük esasına dayanmaz. Terör örgütleri, kendi tabanları üzerinde de baskı kurarak, zorlama, tehdit, şantaj, "devrimci vergi" adı altında haraç toplama gibi yöntemlerle gönülsüz destek sağlayabilirler. Özellikle örgütün güçlü olduğu bölgelerde yaratılan genel korku ve sindirme iklimi, gönülsüz pasif desteği yaygınlaştırabilir (Byman, 1998).

Terörist grupların hayatta kalması ve operasyonlarını sürdürebilmesi için sürekli olarak kaynaklarını yenilemesi gerekir. Bu, temel olarak üç alanda yoğunlaşır:

1. Özellikle devlet politikalarından hoşnutsuz, gelecek kaygısı taşıyan veya macera arayan gençler, örgütlerin hedef kitlesini oluşturur. Yüksek profilli, ses getiren eylemler, örgüte yeni katılımları teşvik edebilir.
2. Diaspora bağışları, sempatzan iş insanlarından alınan destekler, yasal görünümlü paravan şirketler aracılığıyla elde edilen gelirler, aynı zamanda banka soygunları, kaçakçılık, insan ticareti, haraç

toplama gibi yasa dışı ve suç faaliyetleri önemli finansman kaynaklarıdır.

3. Silah, mühimmat, patlayıcı madde temini; güvenli sığınaklar (evler, kamplar); iletişim ağları (kuryeler, şifreli haberleşme); sahte kimlik ve seyahat belgeleri gibi lojistik unsurlar, örgütün eylem kapasitesi için vazgeçilmezdir.

Zamanla, özellikle uzun süren çatışmalarda, örgütün sadece varlığını sürdürmek ve kaynaklarını korumak, başlangıçtaki siyasi hedeflerin önüne geçerek kendi başına birincil amaç haline gelebilir (Laqueur, 1987; Zadka, 1995).

Motivasyonların ve kaynakların varlığı, etnik terörizmin ortaya çıkışı ve yayılması için gerekli olsa da yeterli değildir. Terörist grupların kitlesel bir destek bulabilmesi ve etnik grubun siyasi gündemini belirleyici hale gelebilmesi için uygun bir "fırsat yapısının" oluşması gerekir. Bu bağlamdaki en kritik fırsat, terörist elitlerin veya örgütlerin, temsil ettikleri iddia edilen etnik grubun siyasi alanına ve gündemine hâkim olması durumudur (Sambanis, 2008). Bu hakimiyet genellikle iki ana senaryo üzerinden gerçekleşir:

Mevcut ılımlı veya geleneksel milliyetçi siyasi liderliğin (partiler, sivil toplum liderleri, kanaat önderleri), devlet baskısı (tutuklamalar, yasaklamalar), siyasi başarısızlıklar (taleplerin karşılanmaması), iç çekişmeler veya liderlerin ülkeyi terk etmesi gibi nedenlerle zayıflaması, etkisizleşmesi veya tamamen ortadan kalkması sonucu etnik grubun siyasi temsilde bir boşluk oluşur. Bu boşluk, yeni ortaya çıkan veya güçlenen radikal terörist hareketin, grubun sözcülüğünü üstlenmesi, siyasi gündemi belirlemesi ve kitleleri kendi etrafında mobilize etmesi için elverişli bir zemin yaratır (Choi, 2022).

Diğer bir senaryoda ise, etnik grubun mevcut siyasi liderleri veya elitleri, terörist faaliyetleri zımnen veya açıkça destekleyebilir, en azından hoşgörü gösterebilir. Bu durum, terör örgütlerinin meşruiyet kazanmasını, daha rahat örgütlenmesini, kaynak bulmasını ve siyasi alanda hızla güçlenerek milliyetçi programı kendi radikal çizgileri doğrultusunda dikte etmesini sağlar. ılımlı liderler, radikallerin tabandaki popülaritesinden çekinerek veya onları devletle pazarlıkta bir koz olarak kullanmayı umarak bu yolu seçebilirler (McGill, 2024).

Etnik-politik gündeme hâkim olan terör örgütleri, şiddeti sadece devlete karşı kullanmaz. Aynı zamanda kendi hâkimiyetlerini pekiştirmek, alternatif sesleri susturmak ve tam kontrol sağlamak amacıyla grup içine de yönelirler. Bu kapsamda rakipler, ılımlılar, "işbirlikçi" olarak suçlanan siviller ve hatta diğer azınlık grupları hedef alınabilir. Bu hakimiyet durumu, devletin terörle mücadelesini de karmaşıklaştırır. Devlet, karşısında sadece marjinal bir grup değil, etnik grubun önemli bir kesimini temsil ettiğini iddia eden veya öyle algılanan güçlü bir aktör olduğunu düşünebilir. Bu durum, sivil kayıpları önleme endişesiyle geniş çaplı askeri operasyonlardan kaçınmaya veya örgütü siyasi tavizlerle yatıştırılabileceği yanılgısına düşmeye yol açabilir. Bu fırsat yapısının oluşmasını engellemenin yolu ise, etnik grupların şiddet dışı siyasi aktörlerini (partiler, dernekler, sendikalar vb.) güçlü tutması, bu aktörlerin siyasi alanda etkili olabilmesi için devletin gerekli demokratik kanalları açık tutması ve grubun genelinin terörist gündemi ve yöntemleri benimsememesidir (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2018).

Sonuç

Bu bölümde gerçekleştirilen analiz, etnik terörizmin, kimlik siyasetinin şiddetle iç içe geçtiği özgün bir fenomen olduğunu ortaya

koymaktadır. Etnik aidiyet temelinde siyasi hedeflere ulaşmayı amaçlayan bu terörizm türü, salt ideolojik veya dini saiklerle hareket eden gruplardan belirgin çizgilerle ayrılmaktadır. İncelenen kavramsal çerçeveye, etnik terörizmin tek bir nedene indirgenemeyeceğini göstermiştir. Bu olgu, daha ziyade iki temel dinamiğin karmaşık etkileşiminden beslenmektedir: Birincisi, devletin ayrımcı politikalarının yarattığı siyasi mağduriyet algısı; ikincisi ise grup içindeki elit fraksiyonlar arası rekabettir. Ekonomik faktörlerin ise bu süreci doğrudan tetiklemekten ziyade, mevcut gerilimleri derinleştiren ikincil veya bağlamsal bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bir etnik terör hareketinin sadece ortaya çıkması değil, aynı zamanda varlığını sürdürebilmesi de kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, diaspora ve yerel topluluklardan sağlanan aktif/pasif destek, finansal ve lojistik kaynakların sürekli yenilenmesi ve özellikle siyasi alanda oluşan boşlukları doldurarak veya mevcut liderlikle iş birliği yaparak etnik-politik gündeme hâkim olma becerisi (fırsat yapısı), hareketin uzun ömürlü olmasında belirleyici faktörler olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, etnik terörizmin anlaşılması ve ona karşı etkili stratejiler geliştirilmesi, bu çok katmanlı motivasyonel, araçsal ve yapısal dinamiklerin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu anlayış, hem çatışma çözümüne yönelik politikaların isabetliliğini artırabilir hem de şiddet dışı siyasi katılım kanallarının güçlendirilmesinin önemini bir kez daha vurgular.

Kaynaklar

Bloom, M. M. (2004). Palestinian suicide bombing: Public support, market share, and outbidding. *Political Science Quarterly*, 119(1), 61–88.

Boylan, B. M. (2016). What drives ethnic terrorist campaigns? A view at the group level of analysis. *Conflict Management and Peace Science*, 33(3), 250–272.

Brown, M. E. (1993). Causes and implications of ethnic conflict. In M. E. Brown (Ed.), *Ethnic conflict and international security* (pp. 3–26). Princeton University Press.

Byman, D. (1998). The logic of ethnic terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 21(2), 149–169.

Byman, D. (2005). Passive sponsors of terrorism. *Survival*, 47(4), 117–144.

Choi, S.-W. (2022). Leader nationalism, ethnic identity, and terrorist violence. *British Journal of Political Science*, 52(3), 1151–1167.

Findley, M. G., & Young, J. K. (2012). More combatant groups, more terror? Empirical tests of an outbidding logic. *Terrorism and Political Violence*, 24(5), 706–721.

Hoffman, B. (2007). Radicalization, terrorism, and diasporas. In B. Hoffman, W. Rosenau, A. J. Curiel, & D. Zimmermann (Eds.), *The radicalization of diasporas and terrorism* (pp. 1–3). RAND Corporation.

Krueger, A. B., & Malečková, J. (2003). Education, poverty and terrorism: Is there a causal connection? *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 119–144.

Laqueur, W. (1987). *The age of terrorism*. Little, Brown and Company.

McGill, J. (2024). *It's not a few, it's all: How political elites create and construct the meaning of terrorism and apply it to an entire group* [Unpublished master's thesis]. Hunter College, City University of New York.

O'Ballance, E. (1979). *Language of violence: The blood politics of terrorism*. Presidio Press.

Organization for Security and Co-operation in Europe. (2018). *The role of civil society in preventing and countering violent extremism and radicalization that lead to terrorism: A focus on South-Eastern Europe*. OSCE.

Piazza, J. A. (2006). Rooted in poverty? Terrorism, poor economic development, and social cleavages. *Terrorism and Political Violence*, 18(1), 159–177.

Piazza, J. A. (2011). Poverty, minority economic discrimination, and domestic terrorism. *Journal of Peace Research*, 48(3), 339–353.

Piazza, J. A. (2012). Types of minority discrimination and terrorism. *Conflict Management and Peace Science*, 29(5), 521–546.

Sambanis, N. (2001). Do ethnic and nonethnic civil wars have the same causes? A theoretical and empirical inquiry (part 1). *Journal of Conflict Resolution*, 45(3), 259–282.

Sambanis, N. (2008). Terrorism and civil war. In P. Keefer & N. Loayza (Eds.), *Terrorism, economic development, and political openness* (pp. 174–206). Cambridge University Press.

Sullivan, J. (1988). *ETA and Basque nationalism: The fight for Euskadi, 1890-1986*. Routledge.

Zadka, S. (1995). *Blood in Zion: How the Jewish guerrillas drove the British out of Palestine*. Brassey's.

AŞIRI SAĞ TERÖRİZM

*“Her yabancı yüzde bir istila, her yeni renkte bir soykırım gören
ve bu saplantıyı meşru müdafaa sanan bir hezeyan...”*

Çağdaş siyasal ve toplumsal manzarayı şekillendiren en endişe verici olgulardan biri, aşırı sağ ideolojilerin ve bunlarla ilişkili şiddet eylemlerinin küresel ölçekte yeniden belirginleşmesidir. Bu olgunun karmaşıklığı ve çok katmanlı doğası hem teorisyenler hem de uygulayıcılar için, olguyu çözümleme ve pratik adımlar atma konusunda ciddi bir güçlük yaratmaktadır. Bu bölümde, aşırı sağ şiddet ve terörizm fenomenini kavramak amacıyla, öncelikle bu geniş ve heterojen siyasi alanın kavramsal bir haritasının çıkarılması hedeflenmektedir.

Bu çerçevede, öncelikle "uzak sağ" kavramının sınırları çizilecek ve bu yelpaze içindeki kritik bir ayırım olan "radikal sağ" ile "aşırı sağ" arasındaki nüanslar belirginleştirilecektir. Bu kavramsal netleştirmenin ardından, aşırı sağ spektrum içindeki temel ideolojik akımlar (kültürel, etnik ve ırksal milliyetçilik) incelenecektir. Bu akımların temel argümanları, dünya görüşleri, komplo teorileri ve şiddetle kurdukları ilişkiler ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu ideolojik çözümlemenin devamında, aşırı sağ şiddeti tetikleyen sosyo-politik dinamikler, özellikle göç, demografik değişim algıları ve sağ popülizmin yükselişi gibi faktörler ele alınacaktır. Son olarak, aşırı sağ şiddetin tarihsel ve güncel yapısal özellikleri, aktör profilleri, geleneksel ve yeni mobilizasyon biçimleri ile bu fenomenin giderek artan ulusötesi karakteri ve dijital platformların bu süreçteki merkezi rolü tartışılacaktır. Bu analiz, aşırı sağın farklı tezahürlerinin altında

yatan motivasyonları, hedefleri ve şiddet potansiyellerini ayırt etmeye yönelik kritik bir analitik zemin sunmayı amaçlamaktadır.

Aşırı Sağ İdeolojilerin Kavramsal Haritası

Aşırı sağ şiddetini ve terörizmini anlamlandırma çabası, öncelikle kavramsal bir netleştirmeyi zorunlu kılar. Genel anlamda "sağ," toplumsal eşitsizliği doğal veya kaçınılmaz gören bir pozisyonu temsil ederken, geleneksel muhafazakâr sağın ötesinde, otoriterlik ve nativizm⁸⁴ gibi özelliklerle tanımlanan daha geniş siyasi alan "uzak sağ" (far right) olarak adlandırılır (Mudde, 1992). Bu geniş yelpaze içinde, mevcut demokratik sistem içerisinde değişim arayan "radikal sağ" ile demokrasiyi temelden reddederek şiddeti veya diğer anti-demokratik yöntemleri meşru bir araç olarak gören "aşırı sağ" (extreme right) arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır (Björge ve Ravndal, 2019).

Kültürel Milliyetçilik: Bu ideolojik akım, temel ayrım çizgisini kültürel farklılıklar üzerinden çizer. Özellikle İslam'ı, Batı kültürü ve değerleriyle özünde çatışan ve uyumsuz bir unsur olarak konumlandırır. Göçmenlere yönelik temel beklentisi, ya Batı kültürünü tamamen benimseyerek asimile olmaları ya da menşee ülkelerine geri dönmeleridir. Doğrudan şiddeti teşvik etmekten genellikle kaçınsa da kullandığı dışlayıcı ve çatışmacı söylem, şiddet eylemleri için uygun bir zemin hazırlayabilir. Dikkat çekici bir eğilim olarak, son dönemde İslam'ın sözde "istilasına" karşı kadın hakları ve

⁸⁴ Nativizm, genel olarak iki ana bağlamda kullanılan bir terimdir. Siyasi ve sosyal alanda nativizm, bir ülkenin yerli doğmuş veya uzun süredir orada yaşayan sakinlerinin çıkarlarını göçmenlerinkine tercih eden, genellikle göçü kısıtlamayı ve yerel kültürü dış etkilere korumayı savunan bir ideoloji veya politik duruştur. Felsefi ve psikolojik bağlamda ise nativizm (doğuşancılık olarak da bilinir), belirli bilgi, yetenek veya zihinsel yapıların deneyim yoluyla öğrenilmek yerine doğuştan geldiğini, kalıtsal olarak aktarıldığını öne süren bir görüştür.

LGBT hakları gibi liberal değerleri savunur görünmesi, bu akımın pragmatik ve değişken doğasını göstermektedir. Bu perspektif, toplumsal yapıyı öncelikle kültür ve din temelinde algılar ve potansiyel çatışma alanlarını bu eksenle tanımlar (Berntzen, 2018).

Etnik Milliyetçilik: "İrk" kavramının taşıdığı olumsuz çağrışımlar yerine, daha az damgalanmış olan "etnik kimlik" terimini kullanmayı tercih eder. Temel argümanı, beyazlar da dahil olmak üzere tüm etnik grupların kendi özgün kültürlerini ve kimliklerini koruma hakkına sahip olduğudur. Bu doğrultuda, farklı etnik grupların birbirine karışmadan ayrı yaşamalarını öngören *etnopluralizm*⁸⁵ fikrini idealize eder. Etnik karışıma, asimilasyona ve özellikle kitlesel göçe şiddetle karşı çıkar. Bu karşıtlığın merkezinde, küresel elitlerin kasıtlı olarak yerli Avrupa nüfusunu Avrupalı olmayanlarla değiştirdiğini iddia eden *Büyük Yer Değiştirme*⁸⁶ komplo teorisi yer alır. Bu teorinin

⁸⁵ Etnopluralizm, özellikle Avrupa Yeni Sağ gibi radikal sağ hareketlerle ilişkilendirilen siyasi ve ideolojik bir kavramdır. Bu görüşe göre dünya, temelde farklı etnik ve kültürel gruplara ayrılmıştır ve bu grupların kendi kimliklerini, kültürel homojenliklerini koruyabilmeleri için birbirlerinden ayrı yaşamaları ve karışmamaları gerekmektedir. Etnopluralizm, kültürel çeşitliliği olumlamakla birlikte, bunu ancak etnik grupların kendi coğrafi alanlarında kalarak ve birbirleriyle kaynaşmayarak sürdürebileceğini iddia eder; bu nedenle kitlesel göçe ve çokkültürlülüğe karşı çıkar. Eleştirmenler tarafından sıkça, biyolojik ırk yerine kültürel farklılıkların aşılamazlığına vurgu yaparak ayrımcılığı ve dışlamayı meşrulaştırdığı için "ırksız ırkçılık" veya "kültürel ırkçılık" olarak da tanımlanır.

⁸⁶ "Büyük Yer Değiştirme" (The Great Replacement), Fransız yazar Renaud Camus tarafından 2011-2012 yıllarında yayımlanan kitabıyla popülerleştirilen, beyaz ırkın ve Batı medeniyetinin kasıtlı olarak yok edildiğini iddia eden, temelsiz bir komplo teorisidir. Bu teoriye göre, genellikle "küresel elitler," "sistem yanlısı politikacılar" veya bazen antisemitik bir dille Yahudiler gibi gizli güçler tarafından yönetilen bir planla, beyaz Avrupalı ve Batılı ülkelerdeki Hristiyan çoğunluk nüfusunu; özellikle Müslüman veya beyaz olmayan göçmenlerin kitlesel göçü, bu grupların daha yüksek doğum oranları ve çokkültürlülük politikalarının teşviki yoluyla demografik ve kültürel olarak yerinden edildiği, hatta bir tür "soykırıma" uğratıldığı öne sürülür.

mantıksal bir uzantısı olarak, yabancı kökenli nüfusun zorla geri gönderilmesini savunur.

Avrupa'daki Identitarian hareketi⁸⁷ ve ABD Alt-Right hareketinin⁸⁸ bazı fraksiyonları bu ideolojik eksene örnek olarak gösterilebilir. Genellikle doğrudan şiddet çağrısından kaçınmakla birlikte, bazı varyantları aşırılığa ve şiddete daha yatkın olabilir. Bu akım, toplumsal yapıyı etnik köken ve kültür temelinde şekillendirir ve kimlik temelli ayrışmayı temel bir ilke olarak benimser (Teitelbaum, 2017).

İrksal Milliyetçilik: Aşırı sağ spektrumunun en uç ve tehlikeli kanadını temsil eder. İdeolojik temelini ırksal saflık, beyaz üstünlüğü ve biyolojik determinizm gibi tehlikeli fikirler oluşturur. İrksal karışmayı, beyaz ırkın varlığına yönelik ölümcül bir tehdit olarak algılar. Totaliter yönetim biçimlerine eğilimlidir ve ideolojik ilhamını

⁸⁷Identitarian hareket (Kimlikçi Hareket), kökenleri 2000'li yılların başında Fransa'ya dayanan, Avrupa merkezli, aşırı sağcı veya sağ popülist bir siyasi ve sosyal harekettir.

⁸⁸ Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Alt-Right (Alternatif Sağ) hareketi, temel olarak internet üzerinden örgütlenen, beyaz milliyetçiliğini merkezine alan ve geleneksel muhafazakâr çizgiyi bütünüyle reddederek kendini ayırtan, aşırı sağcı bir düşünce sistemidir. 2010'lu yıllarda, özellikle 2016 başkanlık seçimleri döneminde ve sonrasında belirginleşen bu hareket; çokkültürlülüğe, "politik doğruculuğa", feminizme ve göçmenliğe şiddetle karşı çıkarak "beyaz kimliğin" ve Batı medeniyetinin tehdit altında olduğunu ve korunması gerektiğini savunmuştur. Richard Spencer gibi figürlerle ve provokatif çevrimiçi internet kültürüyle tanınan Alt-Right, Ağustos 2017'de Virginia Charlottesville'deki ölümcül "Sağ Birleşir" mitingi gibi şiddet olayları ve ırkçı, antisemitik, kadın düşmanı söylemleriyle kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve ciddi tepki toplamıştır. Bu olayların ardından hareket önemli ölçüde deplatformizasyona uğramış, iç bölünmeler yaşamış ve kamusal görünürlüğü ile etkisi azalsa da temelini oluşturan beyaz üstünlükçü ve aşırı sağcı fikirler farklı isimler ve oluşumlar altında varlığını sürdürme potansiyeli taşımaktadır.

sıklıkla Nasyonal Sosyalizm⁸⁹, Faşizm⁹⁰ veya Hristiyan Kimliği gibi akımlardan alır. Dünya görüşü, derin köklü anti-Semitik (Yahudi karşıtlığı) komplo teorileri üzerine kuruludur. Bu teorilere göre, genellikle Yahudiler tarafından yönetilen küresel bir komplo, göçü ve ırksal karışımı teşvik ederek beyaz ırkı yok etmeye çalışmaktadır. Demokrasiyi, evrensel insan haklarını ve temel özgürlükleri kategorik olarak reddeder. Hedeflerine ulaşmak için şiddeti sadece meşru değil, aynı zamanda gerekli ve hatta övgüye değer bir araç olarak görür. Nihai hedefi, genellikle kaçınılmaz olduğuna inanılan bir ırk savaşı ve bu savaşın sonucunda "ırksal hainler" ile "aşağı" olarak görülen diğer ırkların yok edilmesi veya en azından tamamen "saf" bir ırksal anavatan yaratmak üzere sürülmesidir. Aşırı sağ şiddet faillerinin ezici çoğunluğu (neo-Naziler, faşistler, beyaz üstünlükçüler) bu ideolojik kanattan çıkmaktadır. Bu akım, toplumsal yapıyı katı ve değişmez ırksal hiyerarşiler temelinde tanımlar ve bu yapıyı korumak

⁸⁹ Nasyonal Sosyalizm, Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi'nin Almanya'da 1933-1945 yılları arasında iktidarda olduğu totaliter bir ideolojidir. Temelinde aşırı Alman milliyetçiliği, Aryan ırkının üstünlüğü ve diğer ırkların, özellikle Yahudilerin aşağı olduğu inancı yatar; bu inanç Holokost olarak bilinen Yahudi soykırımına yol açmıştır. Nasyonal Sosyalizm hem liberal demokrasiye hem de komünizme karşı olup, devleti tek parti ve lider (Führerprinzip) etrafında merkezileştirmiş, bireysel özgürlükleri ortadan kaldırmış ve "Lebensraum" (yaşam alanı) politikasıyla agresif bir yayılmacılığı benimsemiştir. Toplumu ırksal saflık temelinde yeniden şekillendirmeyi, öjeni politikalarını uygulamayı ve tüm muhalefeti şiddetle bastırmayı amaçlamıştır.

⁹⁰ Faşizm, ilk olarak Benito Mussolini tarafından İtalya'da 20. yüzyılın başlarında geliştirilen ve uygulanan, otoriter aşırı milliyetçi bir siyasi ideoloji ve kitle hareketidir. Devletin mutlak önceliğini ve yüceliğini vurgular, bireyi devlete tabi kılar ve güçlü bir lider (Duçe gibi) etrafında merkezileşen diktatörlük yönetimini savunur. Faşizm, liberalizm, komünizm ve genellikle geleneksel muhafazakarlığa karşıdır; toplumu sıkı bir şekilde denetler, muhalefeti zorla bastırır, militarizmi yüceltir ve genellikle korporatist bir ekonomik yapı benimser. Toplumsal birliğin, hiyerarşinin ve disiplinin önemini vurgularken, ulusal yeniden doğuş ve emperyalist genişleme gibi hedeflere yönelebilir. Nasyonal Sosyalizm, faşizmin ırkçı ve daha aşırı bir yorumu olarak kabul edilir, ancak faşizm daha geniş bir yelpazede farklı ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır.

veya yeniden tesis etmek adına en aşırı şiddet biçimlerini meşrulaştırır (Ravndal ve Bjørgo, 2018). Bu üç ideolojik eksen arasındaki sınırların pratikte her zaman keskin olmamasına rağmen, bu sınıflandırma, aşırı sağın farklı motivasyonlarını, hedeflerini ve şiddet potansiyellerini analiz etmek için kritik bir analitik araç sunmaktadır.

Şiddeti Tetikleyen Faktörler ve Hedef Profilleri

Rapoport'un (2016) terörizmin "dalgaları" teorisine göre, her yeni terörizm dalgası genellikle büyük ölçekli uluslararası siyasi dönüşümler veya derin toplumsal çalkantılar tarafından tetiklenir. Aşırı sağ terörizmdaki tırmanışın arkasında da benzer dinamiklerin yattığı gözlemlenmektedir:

Özellikle Batı ülkelerinde aşırı sağ şiddetin yükselişindeki en belirgin faktörlerden biri, 2012 Suriye mülteci krizi sonrasında ivme kazanan göç hareketleri ve buna bağlı olarak gelişen demografik değişim endişeleridir (Koehler, 2016). Bu durum, sağcı popülist siyasi hareketlerin yükselişiyle birleşerek, aşırı sağ ideolojinin temel korkularından biri olan "Büyük Yer Değiştirme" veya "beyaz soykırımı" anlatısını beslemiştir. Bu komplo teorisi, "küreselci" veya "Yahudi" olarak etiketlenen elitlerin, Batı toplumlarının demografik yapısını bilinçli olarak değiştirdiğini iddia eder. Amaçları, beyaz nüfusu azınlığa düşürmektir. Bu anlatıda mülteciler ve göçmenler, hem tehdidin kendisi hem de bu komplonun bir aracı olarak konumlandırılır. Nitekim, birçok aşırı sağcı teröristin saldırı öncesinde yayınladığı manifestolarda bu demografik kaygılar ve komplo teorileri açıkça ifade edilmektedir (Crawford ve Keen, 2020). Sağcı popülist liderlerin ve hareketlerin siyasi arenada güç kazanması, aşırı sağcı görüşlerin ve nefret söyleminin kamusal alanda daha fazla görünürlük kazanmasına ve kısmen "normalleşmesine" zemin

hazırlamıştır. Bu durum, bazı aşırılıkçı bireylerin, şiddet eylemlerinin toplum nezdinde daha kabul edilebilir veya daha az riskli olacağı yönünde bir algıya kapılmasına neden olmuş olabilir. Örneğin, ABD'de Donald Trump'ın başkan seçilmesi ve göçmen karşıtı sert söylemleri, bazı beyaz üstünlükçü gruplar tarafından kendi dünya görüşlerinin bir teyidi olarak algılanmış (Berger, 2016) ve El Paso saldırı⁹¹ gibi teröristler tarafından eylemlerine gerekçe olarak sunulmuştur (Baker ve Shear, 2019). Benzer şekilde, Avrupa'daki ulusal popülist liderlerin söylemleri de aşırı sağcılara cesaret verebilmektedir. Bu tetikleyici faktörler ve ideolojik çerçeve ışığında, aşırı sağ şiddetin hedefleri de belirli bir mantık izlemektedir. Bu hedef seçimi, aşırı sağın toplumu belirli kimlik çizgileri boyunca bölme ve "öteki" olarak gördüğü grupları dışlama, sindirme veya nihayetinde yok etme arzusunu yansıtmaktadır (Taschka, 2019).

Aşırı Sağ Şiddetin Yapısı

Tarihsel olarak Batı'daki aşırı sağ terörizm, genellikle yüksek frekanslı ancak düşük yoğunluklu (yani, çok sayıda saldırı ancak her birinde nispeten az sayıda can kaybı) bir örüntü göstermiştir. Ancak, Norveç (2011) ve Yeni Zelanda (2019) gibi kitlesel katliamlar, aşırı sağcı aktörlerin de son derece ölümcül ve yüksek yoğunluklu saldırılar gerçekleştirebileceğini göstermiştir (Caniglia vd., 2020; Dees ve Cohen, 2015). Bu tür kitlesel katliamların, yeni nesil teröristler için bir eylem modeli haline gelme riski bulunmaktadır. Batı Avrupa ve ABD'deki ölümcül aşırı sağ saldırıların büyük çoğunluğu daha gevşek

⁹¹ Patrick Crusius, 3 Ağustos 2019'da El Paso, Teksas'taki bir Walmart mağazasında gerçekleştirdiği silahlı saldırıyla 23 kişiyi öldürmüş ve 22 kişiyi yaralamıştır. Saldırıdan kısa bir süre önce internette "Hispanik istilasına" karşı bir "manifesto" yayınlayan Crusius, özellikle Hispanik kökenli müşterileri hedef aldığını itiraf etmiştir. Beyaz üstünlükçü ve göçmen karşıtı motivasyonlarla hareket ettiği anlaşılan saldırgan, Dallas yakınlarındaki evinden El Paso'ya 1000 kilometreden fazla yol katetmiştir.

yapılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlar arasında küçük çeteler, hücreler, "yalnız aktörler" ve örgütsüz bireysel failer bulunmaktadır. Bu durum, aşırı sağ şiddetin genellikle daha az merkezi, daha dağınık ve bu nedenle tespiti ve takibi daha zor bir sosyal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. 1990'lı yıllarda Avrupa'daki ölümcül saldırıların birçoğu, şiddeti altkültürel kimliklerinin bir parçası olarak benimseyen "skinhead" (dazlak) çeteleri⁹² tarafından işlenmiştir. Ancak bu altkültürün zamanla zayıflamasıyla birlikte, çete temelli şiddet olaylarında bir azalma gözlenmiştir. Benzer şekilde, Beyaz Güç (White Power) müzik sahnesi⁹³ gibi geleneksel aşırı sağ gençlik çekim merkezleri de birçok

⁹² Skinhead (dazlak) altkültürü, 1960'ların sonunda İngiltere'de işçi sınıfı gençleri arasında, Jamaika rude boy kültürü (ska ve reggae müziği gibi) ve mod altkültüründen etkilenerek ortaya çıkmıştır; başlangıçta ırkçı veya siyasi bir hareket değildi ve kısa kesilmiş saçlar, Dr. Martens botlar, belirli marka gömlekler gibi özgün bir giyim tarzıyla karakterizedydi. Ancak 1970'lerin sonları ve 1980'lerde, aşırı sağcı ve neo-Nazi grupların bu altkültürün bir bölümünü kendi ideolojileri doğrultusunda etkilemesiyle "skinhead" kimliği bölündü; bunun sonucunda beyaz üstünlükçü, ırkçı, antisemitik ve göçmen karşıtı görüşleri benimseyen, genellikle şiddet eylemleri, nefret suçları ve organize suçlarla anılan "ırkçı skinhead çeteleri" (bazen "boneheads" olarak da adlandırılırlar) ortaya çıktı. Bununla birlikte, tüm skinhead'lerin ırkçı olmadığını belirtmek önemlidir; orijinal, apolitik ve çokkültürlü köklerine bağlı kalan "geleneksel skinhead'ler" ve ırkçılığa aktif olarak karşı çıkan SHARP (Skinheads Against Racial Prejudice- Irkçı Önyargıya Karşı Skinhead'ler) gibi gruplar da varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle "dazlak çeteleri" terimi genellikle ırkçı ve şiddet yanlısı fraksiyonu ifade etmek için kullanılsa da skinhead altkültürü içerisinde farklı ideolojik duruşlar barındırmaktadır.

⁹³ Beyaz Güç (White Power) müzik sahnesi, beyaz üstünlükçü, neo-Nazi ve ırkçı ideolojileri destekleyen ve yayan bir müzik türü ve altkültürüdür. Kökenleri 1970'lerin sonlarında İngiltere'deki punk ve skinhead altkültürlerinin bir kısmının aşırı sağ siyasi hareketlerle bağlantı kurmasına dayanan bu sahne, özellikle Skrewdriver gibi grupların öncülüğünde gelişmiştir. Müzikal olarak punk rock (özellikle "Oi!" olarak bilinen bir alt türü ve bunun ırkçı bir kolu olan "Rock Against Communism"- RAC), hardcore, metal ve folk gibi çeşitli tarzları kapsayabilir, ancak tanımlayıcı özelliği müziğin kendisinden ziyade şiddet, nefret, ırk ayrımcılığı, antisemitizm, göçmen karşıtlığı ve beyaz ırkın üstünlüğü gibi temaları işleyen şarkı sözleridir. Bu müzik türü, beyaz üstünlükçü gruplar için bir propaganda, gençleri saflarına katma, topluluk oluşturma ve finansman sağlama aracı olarak işlev görür; genellikle yeraltı konserleri, özel festivaller ve

ülkede eski popülerliğini yitirmiştir (Teitelbaum, 2017). Ancak bu geleneksel yapıların yerini yeni oluşumlar almıştır. Örneğin Avrupa'da ortaya çıkan *Generation Identity*⁹⁴ gibi hareketler, doğrudan şiddet çağrısı yapmasa da kimlik siyaseti üzerinden gençleri mobilize etmektedir (Zúquete, 2018). Aralarında İtalya, Yunanistan ve Almanya'nın da bulunduğu bazı ülkelerde, şiddet potansiyeli taşıyan faşist ve aşırı milliyetçi gençlik grupları varlıklarını sürdürmektedir (Björge ve Mareš, 2019).

Ulusötesi Bağlantılar

Rapoport'un (2016) terörizm dalgası tanımının temel unsurlarından biri de olgunun uluslararası veya ulusötesi bir karaktere sahip olmasıdır. Günümüz aşırı sağ terörizmi, bu kritere açıkça uymaktadır. Farklı ülkelerdeki saldırıların sıklığı, hedefleri veya kullanılan taktikler değişkenlik gösterse de benzer motivasyonlara sahip aktörlerin birçok ülkede eş zamanlı olarak faaliyet göstermesi dikkat çekicidir. Birçok aşırı sağcı terörist, kendisini ulusötesi bir "beyaz ırkın hayatta kalma mücadelesinin" veya Batı medeniyetini koruma savaşının bir neferi olarak görmektedir. Saldırganlar, eylemlerini meşrulaştırmak ve hem motive etmek hem de motive olmak amacıyla sık sık başka ülkelerdeki öncülerine (örneğin, Norveçli saldırı Anders Breivik bu anlamda küresel bir simgeye dönüşmüştür) veya çağdaşlarına atıfta bulunmaktadır (Dees ve Cohen, 2015). Christchurch, Halle, El Paso ve Hanau saldırıları arasındaki ilham alma ve referans verme zinciri, aşırı sağcılar arasında küresel düzeyde

çevrimiçi platformlar aracılığıyla yayılır ve Nazi sembolleri gibi ırkçı imgelerle ilişkilendirilir.

⁹⁴ Avrupa'daki "Generation Identity" (Kimlikçi Nesil), 2000'li yılların başında Fransa'da ortaya çıkan ve ardından Avusturya, Almanya gibi diğer Avrupa ülkelerine yayılan, pan-Avrupa etno-milliyetçisi, aşırı sağcı bir gençlik hareketidir. Temel ideolojisi, etnopluralizm ve "Büyük Yer Değiştirme" komplo teorisine dayanır.

bir karşılıklı etkileşim ve hızla genişleyen sanal bir ağın varlığına işaret etmektedir (Caniglia vd., 2020; Johnson, 2019). Ukrayna'daki çatışmalara katılan bazı Batılı aşırı sağcı "yabancı savaşçılar" da bu hareketin ulusötesi doğasının somut bir göstergesidir (The Soufan Center, 2019). Aşırı sağ aktivizmin merkezi, büyük ölçüde fiziksel toplantılar ve sokak eylemlerinden internet ortamına ve sosyal medya platformlarına kaymıştır. Aşırı sağcılar interneti on yıllardır etkin bir şekilde kullanıyor olsalar da modern sosyal medya platformları ve özellikle 4chan, 8chan (ve ardılları olan platformlar), Gab, Telegram gibi daha az denetlenen veya şifreli iletişim imkânı sunan alanlar⁹⁵, niteliksel bir dönüşüme yol açmıştır (Bjergo ve Ravndal, 2019).

Bu platformlar, aşırı sağ hareketler için birçok kritik işlev görmektedir:

- Coğrafi olarak dağınık bireyleri ideolojik yankı odalarında bir araya getirir.
- Radikalleşme süreçlerini hızlandırır.
- Gerçek zamanlı koordinasyona ve *kovan terörizmi*⁹⁶ gibi yeni saldırı biçimlerine olanak tanır.

⁹⁵ Bu platformlar genellikle ana akım sosyal medya sitelerine göre daha az içerik denetimine sahip olup, çeşitli anonim veya serbest ifade odaklı etkileşimlere olanak tanırken, bu özellikleri nedeniyle zaman zaman tartışmalı, aşırılık yanlısı veya yasa dışı içeriklerin yayılmasıyla da gündeme gelebilmektedirler.

⁹⁶ Kovan terörizmi (İngilizce: hive terrorism), terörizm çalışmalarında henüz evrensel olarak standartlaşmış ve yaygın bir şekilde tanımlanmış bir terim değildir. Ancak, bu ifade genellikle merkezi bir liderlik veya hiyerarşik komuta yapısı olmaksızın, ortak bir ideoloji veya amaç etrafında gevşek bir şekilde bağlantılı bireylerin veya küçük, otonom hücrelerin gerçekleştirdiği terör eylemlerini tanımlamak için kullanılan daha yeni veya niş bir kavramı işaret eder. Bu modelde, bireylerin resmi bir örgüte üye olmadan, daha çok çevrimiçi platformlar, sosyal medya, propaganda veya belirli bir radikal altkültür aracılığıyla yayılan fikirlerden etkilenerек ve ilham alarak, bir "kovan"daki arılar gibi kolektif bir hedefe yönelik, görünüşte bağımsız ama ideolojik

- Küresel bir aşırı sağ hareketin var olduğu algısını güçlendirir (Auger, 2020).

Christchurch ve El Paso saldırılarının failleri, manifestolarını bu platformlarda yayınlamış, saldırılarını önceden duyurmuş ve hatta bazıları saldırı anını canlı yayınlamaya çalışmıştır (Johnson, 2019). Bu durum, faillerin bu sanal topluluklardan tanınma ve bir tür "şehitlik" statüsü tutkusunun da onları motive eden temel etkenlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu toksik çevrimiçi altkültürler, aynı zamanda Atomwaffen Division⁹⁷ gibi daha organize ve tehlikeli terör gruplarının ortaya çıkışı için hem düşünsel hem de pratik bir zemin sağlamaktadır (Björgo ve Ravndal, 2019). Kadın düşmanı *İncel* altkültürü ile James Mason'ın *Siege* kültü gibi ivmecilik ve terörizm yanlısı en uç aşırı sağcı ideolojilerin bu platformlarda iç içe geçmesi

olarak senkronize eylemlerde bulunduğu düşünülür. Özellikle bazı akademik çalışmalarda, örneğin Alman aşırı sağ bağlamında, daha önce örgütlü aşırılıkçı gruplarla doğrudan bağı olmayan bireylerin terör eylemlerine katılımını ve bu tür eylemlerin yayılmasını açıklamak için "kovan terörizmi" benzeri tanımlamalara rastlanabilmektedir. Bu yaklaşım, "leadersiz direniş" veya "stokastik terörizm" gibi merkezi olmayan ve ilhama dayalı şiddet modelleriyle benzerlikler taşır.

⁹⁷ Atomwaffen Division (AWD), Almanca "Nükleer Silahlar Tümeni" anlamına gelen, 2015 civarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ve uluslararası alanda da (Avrupa, Kanada, Avustralya dahil) hücreleri bulunan, son derece şiddet yanlısı bir neo-Nazi terör örgütüdür. İdeolojileri, Adolf Hitler'e ve özellikle James Mason'ın "Siege" adlı eserine dayanır; bu eser, mevcut sistemi terör ve şiddet yoluyla çökertip yerine beyaz bir etno-devlet kurmayı savunan "hızlandırmacılık" fikrini benimser. AWD üyeleri, toplumsal çöküşü hızlandırmak, bir ırk savaşı başlatmak ve Nasyonal Sosyalist bir düzen kurmak amacıyla propaganda faaliyetleri, askeri tarzda eğitimler ("nefret kampları") ve şiddet eylemleri planlama ve gerçekleştirme gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır; örgüt üyeleri birçok cinayet, bombalama planı ve diğer suçlarla ilişkilendirilmiştir. Merkezi olmayan hücre yapısıyla faaliyet gösteren Atomwaffen Division, yoğun güvenlik güçleri operasyonları ve üyelerinin tutuklanmasının ardından zayıflamış, bazı üyeleri farklı gruplara geçmiş veya hareket 2020'de "National Socialist Order" (NSO) gibi isimler altında yeniden markalaşmaya çalışmıştır, ancak şiddet ve terör çağrılarını sürdürmüştür. Birçok ülke tarafından terör örgütü olarak tanınmaktadır.

de endişe verici yeni bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır (Bjergo ve Ravndal, 2019).

Rapoport (2016), dördüncü terörizm dalgasını "dini" olarak tanımlamış ve ABD'deki bazı Hristiyan Kimliği gruplarını bu dalgaın bir parçası olarak değerlendirmiştir. Ancak, günümüzdeki aşırı sağ terörizmin ne ölçüde "dini" motivasyonlarla hareket ettiği konusu tartışmalıdır. Gregg (2014), gerçek anlamda dini terörist grupların, kıyameti başlatma, teokratik bir düzen kurma veya diğer inançları ortadan kaldırma gibi, dini olmayan grupların genellikle paylaşmadığı özgün teolojik hedeflere sahip olduğunu savunmaktadır. Geçmişte ABD'deki Aryan Nations⁹⁸ gibi gruplar için Hristiyan teolojisi merkezi bir öneme sahipken, söz konusu neo-Nazi ve beyaz üstünlükçü gruplar olduğunda bu durum aynı ölçüde geçerli değildir; hatta bazıları Hristiyanlığı "modası geçmiş" veya "zayıflık" olarak görmektedir (Hoffman, 2017). Hareketin uluslararasılaşmasıyla birlikte, farklı kültürel ve dini arka planlardan gelen gündemlerin birleşmesi, Hristiyan Kimliği gibi belirli bir teolojinin merkeziyetini azaltmış olabilir. Günümüzdeki birçok aşırı sağcı, Hristiyan dilini ve sembollerini daha çok Batı medeniyetinin veya beyaz kimliğinin kültürel bir markörü, bir propaganda aracı veya üye kazanma stratejisinin bir parçası olarak kullanıyor

⁹⁸ Aryan Nations, 1970'lerde Richard Girnt Butler tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan, beyaz üstünlükçü, neo-Nazi ve Hristiyan Kimliği öğretilerini benimseyen bir örgüttü. Ana merkezi uzun yıllar Idaho'daki Hayden Lake'te bulunan ve çeşitli beyaz üstünlükçü gruplar için bir şemsiye organizasyon işlevi gören Aryan Nations, yıllık "Dünya Kongreleri" düzenlemiş, ırkçı ve antisemitik propaganda yayınlamış ve üyeleri çeşitli suç faaliyetleri ile terör eylemlerine karışmıştır. Grup, özellikle Amerika'nın Kuzeybatı Pasifik bölgesinde beyazlara ait bir "Aryan anavatanı" kurma hedefini savunuyordu. 2000'li yılların başında, bir saldırı davası sonucu kaybettiği büyük bir tazminat davası nedeniyle mali olarak iflas etmiş, Hayden Lake'teki arazisini kaybetmiş ve Richard Butler'ın 2004'teki ölümünün ardından büyük ölçüde zayıflayarak birçok fraksiyona bölünmüştür.

görülmektedir. Hristiyanlık, bu gruplar için (tıpkı Kuzey İrlanda'daki Protestan veya Katolik kimliği gibi) etnik veya ırksal kimliğin bir bileşeni olabilir, ancak bu durum onları otomatik olarak teolojik anlamda "dini terörist" yapmaz (Koch, 2017). Dolayısıyla, modern aşırı sağ terörizmin motivasyon yapısı, dini unsurları barındırsa da temel olarak ırksal, etnik ve kültürel kimlik algıları, bu kimliklere yönelik algılanan varoluşsal tehditler ve bu tehditlere karşı şiddetin meşrulaştırılması üzerine kuruludur.

Sonuç

Bu bölüm, aşırı sağ ideolojilerin karmaşık ve değişken doğasını, şiddetle olan ilişkisini ve günümüzdeki tezahürlerini teorik ve sistemsal bir bağlamda analiz etmiştir. Yapılan analiz, "aşırı sağ" teriminin monolitik bir olgudan ziyade, farklı motivasyonlara, hedeflere ve şiddet eğilimlerine sahip çeşitli ideolojik akımları (kültürel, etnik ve ırksal milliyetçilik) içeren geniş bir spektrumu tanımladığını ortaya koymuştur. Özellikle "radikal sağ" ile "aşırı sağ" arasındaki ayrım, demokratik sisteme yönelik tutum ve şiddetin bir araç olarak meşrulaştırılması noktasında kritik bir öneme sahiptir. Göçmen karşıtlığı, İslamofobi ve etnopluralizm gibi fikirler ile "Büyük Yer Değiştirme" gibi komplo teorileri, bu ideolojilerin temelini oluşturan ve şiddeti besleyen ortak temalar olarak tespit edilmiştir. Aşırı sağ şiddetin yükselişinde, küresel göç hareketleri, demografik değişimlere ilişkin endişeler ve sağ popülist söylemlerin yaygınlaşması gibi konjonktürel faktörlerin önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu faktörler, mevcut ideolojik çerçeveleri harekete geçirerek şiddet eylemleri için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Şiddetin yapısal özelliklerine bakıldığında ise, tarihsel olarak daha gevşek örgütlenmiş ve düşük yoğunluklu saldırı örüntüsünden, Norveç ve Yeni Zelanda örneklerinde görüldüğü gibi yüksek ölüm

oranlarına sahip kitlesel katliamlara doğru bir potansiyel kayma gözlemlenmiştir. Geleneksel çete yapılarının ve altkültürlerin kısmen zayıfladığı, ancak yerini daha merkezi olmayan hücrelere, "yalnız aktörlere" ve özellikle internet üzerinden örgütlenen ağlara bıraktığı anlaşılmaktadır. Son olarak, günümüz aşırı sağının en belirgin özelliklerinden birinin ulusötesi karakteri olduğu vurgulanmıştır. Farklı ülkelerdeki aktörler arasında ideolojik ve taktiksel düzeyde yoğun bir etkileşim bulunmaktadır. Bu ulusötesi ağın ana mecrası ise dijital platformlardır. İnternet; radikalleşmenin, saldırıların koordine edilmesinin ve coğrafi sınırları aşan sanal bir aşırı sağ topluluğunun oluşumunu mümkün kılmıştır. Bu durum, "kovan terörizmi" gibi yeni tehdit biçimlerini de beraberinde getirmiştir. Dini motivasyonların rolü ise, geçmişteki bazı gruplar için merkezi olsa da günümüzdeki birçok aktör için daha çok kültürel kimlik ve propaganda aracı işlevi görmektedir. Sonuç olarak, aşırı sağ şiddet ve terörizmle etkili bir mücadele, bu olgunun ideolojik çeşitliliğini, onu tetikleyen faktörleri, değişen yapısal özelliklerini ve küresel ağlarını dikkate alan bütüncül ve dinamik bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Kaynaklar

Auger, V. A. (2020). Right-wing terror. *Perspectives on Terrorism*, 14(3), 87–97.

Baker, P., & Shear, M. D. (2019). El Paso shooting suspect's manifesto echoes Trump's language. *The New York Times*.

Berger, J. M. (2016). How white nationalists learned to love Donald Trump. *Politico Magazine*.

Berntzen, L. E. (2018). *The anti-Islamic movement: Far right and liberal?* [Doctoral dissertation, European University Institute]. Cadmus Repository.

Bjørger, T., & Mareš, M. (Eds.). (2019). *Vigilantism against migrants and minorities*. Routledge.

Bjørger, T., & Ravndal, J. A. (2019). *Extreme-right violence and terrorism: Concepts, patterns, and responses*. International Centre for Counter-Terrorism.

Caniglia, M., Winkler, L., & Metais, S. (2020). *The rise of the right-wing violent extremism threat in Germany and its transnational character*. European Strategic Intelligence and Security Center.

Crawford, B., & Keen, F. (2020). The Hanau terrorist attack: How race hate and conspiracy theories are fueling global far-right violence. *CTC Sentinel*, 13(3), 1–10.

Dees, M., & Cohen, J. R. (2015). White supremacists without borders. *The New York Times*.

Gregg, H. S. (2014). Defining and distinguishing secular and religious terrorism. *Perspectives on Terrorism*, 8(2), 36–51.

Hoffman, B. (2017). *Inside terrorism* (3rd ed.). Columbia University Press.

Johnson, B. (2019). Another synagogue shooting: Manifesto attributed to Poway attacker claims Christchurch, Pittsburgh as influences. *Homeland Security Today*.

Koch, A. (2017). The new crusaders: Contemporary extreme right symbolism and rhetoric. *Perspectives on Terrorism*, 11(5), 13–24.

Koehler, D. (2016). Right-wing extremism and terrorism in Europe. *PRISM*, 6(2), 88–105.

Mudde, C. (1992). *The ideology of the extreme right*. Manchester University Press.

Rapoport, D. C. (2016). It is waves, not strains. *Terrorism and Political Violence*, 28(2), 217.

Ravndal, J. A., & Bjørge, T. (2018). Investigating terrorism from the extreme right: A review of past and present research. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 5–22.

Taschka, S. (2019). Trump's America shines bright for Europe's radical New Right. *The Conversation*.

Teitelbaum, B. R. (2017). *Lions of the north: Sounds of the new Nordic radical nationalism*. Oxford University Press.

The Soufan Center. (2019). *White supremacy extremism: The transnational rise of the violent white supremacist movement*.

Zúquete, J. P. (2018). *The identitarians: The movement against globalism and Islam in Europe*. The University of Notre Dame Press.

İSLAM DIŞI İNANÇ SİSTEMLERİNDE

AŞIRILIKÇI HAREKETLER

“Yüzyılların bilgeliği, radikal yorumların kıskacında...”

Dinler, tarih boyunca insan topluluklarına anlam dünyası sunan, etik değerler öğreten ve barışı telkin eden temel kurumlar olmuőlardır. Ancak, bu barıőıl ve birleştirici potansiyelin yanı sıra, dinlerin veya daha doğrusu dini metin ve sembollerin çarpıtılmış yorumlarının, şiddet eylemlerini meşrulaştırmak veya motive etmek için kullanıldığı da inkâr edilemez bir tarihsel ve güncel gerçektir. Dini referanslı şiddet ve terörizm olgusu, belirli bir inanç sistemine özgü olmayıp, farklı coğrafyalarda ve çeőtli dinsel gelenekler içerisinde kendine tezahür alanı bulabilmektedir. Bu bölümde, sıklıkla göz ardı edilen veya daha az tartışılan bir perspektifle, Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm ve Hinduizm gibi köklü inanç sistemleri bağlamında ortaya çıkan veya bu inançların belirli radikal ve senkretik yorumlarına dayandırılarak meşrulaştırılmaya çalıőılan şiddet ve terörizm vakaları ele alınmaktadır. Bu bölümde, geniş bir yelpazedeki vakalar üzerinden dini doktrinlerin şiddete nasıl zemin hazırladığı incelenecektir. ABD'deki Christian Identity hareketinden Avrupa'daki etno-dini çatışmalara, İsrail'deki radikal Siyonist gruplardan Japonya'daki Aum Shinrikyo költüne ve Hindistan'daki Hindutva ideolojisine kadar birçok örnek ele alınacaktır. Bu vakalarda dini öğretilerin; siyasi, ırkçı veya apokaliptik ideolojilerle nasıl eklektik bir biçimde harmanlandığı gösterilecektir. Bu inceleme, dini motivasyonlu şiddetin karmaşık kökenlerini, ideolojik

araçsallaştırılma biçimlerini ve farklı sosyo-politik bağlamlardaki tezahürlerini anlamayı amaçlamaktadır.

Hristiyanlık Bağlamında Dini Referanslı Şiddet ve Terörizm

Hristiyanlık inancını veya bu inancın belirli radikal yorumlarını temel alarak meşrulaştırılan şiddet ve terörizm olgusu, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da tarihsel ve çağdaş bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eylemler, genellikle dini doktrinlerin siyasi, ırkçı veya etno-milliyetçi ideolojilerle eklektik bir biçimde birleştirildiği karmaşık motivasyon ağlarına dayanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Aşırılıkçı Hareketler

Amerika Birleşik Devletleri'nde, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Hristiyanlık'tan beslendiğini iddia eden çeşitli aşırılıkçı grupların şiddet eylemleri gözlemlenmiştir. Bu gruplar sıklıkla beyaz üstünlükçü, neo-Nazi ve radikal anti-devlet ideolojilerini benimsemektedir.

Christian Identity (Hristiyan Kimliği) Hareketi: Bu teolojik akım, ana akım Hristiyanlıktan radikal biçimde ayrışan bir dizi dogmaya dayanır. Temel iddiaları arasında, modern Yahudilerin Kutsal Kitap'taki İsrailoğulları ile aynı olmadığı, aksine beyaz Avrupalıların (özellikle Anglo-Saksonların) Tanrı'nın gerçek "Seçilmiş Halkı" olduğu ("two-seedline" doktrini⁹⁹ gibi yorumlarla desteklenir), İsa'nın Semitik değil Aryan kökenli olduğu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Tanrı tarafından vaat edilen topraklar ("New Jerusalem") olduğu gibi

⁹⁹ Two-Seedline doktrini, Hristiyan Kimliği gibi beyaz üstünlükçü ve antisemitik gruplar tarafından benimsenen, Kutsal Kitap'ın çarpıtılmış yorumlarına dayanan, insanlığı Tanrısal (beyaz) ve Şeytani (Yahudi/diğer) olmak üzere iki kökten türediğini iddia eden nefret dolu bir inanç sistemidir. Ana akım Hristiyanlık tarafından reddedilir.

inançlar bulunur (Hoffman, 1993). Bu ideoloji, Yahudileri ve diğer beyaz olmayan ırkları şeytani veya aşağı varlıklar olarak kodlayarak şiddete teolojik bir zemin hazırlamaktadır. Hareketin şiddet potansiyeli, 1980'lerde "The Order"¹⁰⁰ gibi grupların soygun ve cinayet eylemlerinde, 1987'deki su kaynaklarını zehirleme planında ve Timothy McVeigh (1995 Oklahoma City bombacısı- Bkz. Vaka Analizler bölümü) ile Eric Rudolph¹⁰¹ (1996 Atlanta Olimpiyat Parkı bombacısı ve kürtaj klinikleri saldırı) gibi figürlerin bu hareketle olan doğrudan veya dolaylı ilişkilerinde açıkça görülmektedir. Rudolph'un eylemleri, Christian Identity ideolojisinin anti-Semitizm ve ırkçılığın yanı sıra kürtaj karşıtı şiddetle de nasıl kesişebildiğini göstermektedir. Ayrıca, "Phineas Priesthood"¹⁰² gibi lidersiz direniş

¹⁰⁰ The Order (Türkçe: Düzen), aynı zamanda Sessiz Kardeşlik olarak da bilinen, Eylül 1983 ile Aralık 1984 arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet göstermiş beyaz üstünlükçü ve neo-Nazi bir terör örgütüdür. Grubun temel amaçları arasında, "Siyonist İşgal Hükümeti" (ZOG) olarak adlandırdıkları ABD federal hükümetine karşı bir devrim başlatmak, Pasifik Kuzeybatı'da tamamı beyazlardan oluşan bir vatan kurmak ve Yahudiler, siyahlar ve diğer düşman olarak gördükleri gruplara karşı soykırım yapmak bulunuyordu. Grup, William Luther Pierce'in "Turner Günlükleri" adlı romanındaki kurgusal bir terörist gruptan esinlenmiştir.

¹⁰¹ Olimpiyat Parkı Bombacısı olarak da bilinen Eric Rudolph, 1990'ların sonunda ABD'nin güneydoğusunda bir dizi bombalı saldırı gerçekleştirdi. En bilinen eylemi, 27 Temmuz 1996'da Atlanta'daki Centennial Olimpiyat Parkı'na düzenlediği ve bir kişinin ölümüne, 100'den fazla kişinin yaralanmasına (TRT kameramanı Melih Uzunyol da olay yerine koşarken kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmişti) neden olan bombalı saldırıdır. Rudolph ayrıca, kürtaj karşıtı ve eşcinsel karşıtı motivasyonlarla Alabama ve Georgia'daki kürtaj kliniklerine ve bir eşcinsel gece kulübüne de bombalı saldırılar düzenledi. Saldırılarında bir polis memuru da hayatını kaybetti. Hristiyan Kimliği gibi aşırı sağcı ve beyaz üstünlükçü ideolojilerden etkilendiği belirtilen Rudolph, beş yıl boyunca FBI'nın en çok arananlar listesinde yer aldıktan sonra 2003 yılında yakalandı. 2005 yılında suçlarını itiraf ederek ölüm cezasından kaçındı ve art arda birkaç müebbet hapis cezasına çarptırıldı.

¹⁰² Phineas Priesthood (Phineas Rahipliği), organize bir yapıdan ziyade, bireylerin Eski Ahit'teki Phineas (Pinehas) karakterinden esinlenerek şiddet eylemleri gerçekleştirdiği bir ideolojidir. Bu ideoloji, genellikle beyaz üstünlükçü ve Hristiyan Kimliği hareketleriyle ilişkilendirilir. Phineas Priesthood'a inananlar, Tevrat'ta anlatılan ve Tanrı'nın hoşnutsuzluğuna neden olan ırklararası veya dinlerarası ilişkilere girenleri

konseptleri de bu hareket içinde yer alır; bu konsepte göre bireyler, Tanrı tarafından "ırkların karışması", kürtaj veya eşcinsellik gibi günahlara karşı şiddetle mücadele etmek üzere görevlendirildiklerine inanırlar.

The Covenant, the Sword, and the Arm of the Lord (CSA): Arkansas merkezli bu apokaliptik ve komünal kült, Christian Identity teolojisinden etkilenmiş ve 1980'lerde aktif olmuştur. Grup, ABD federal hükümetini "Siyonist İşgal Hükümeti" (ZOG- Zionist Occupation Government) olarak görmüş ve bu yapıyı devirmek amacıyla paramiliter eğitimler yapmış, silah stoklamış ve bombalı saldırılar (örneğin, 1983'te doğal gaz boru hattına saldırı) düzenlemiştir. CSA, Aryan Nations gibi diğer beyaz üstünlükçü gruplarla ittifaklar kurarak daha geniş bir ağın parçası olmuştur (Stern, 2003). Grubun kıyamet beklentisi (millenarianism¹⁰³), şiddet eylemlerini Tanrı'nın iradesinin bir parçası olarak meşrulaştırmalarında merkezi bir rol oynamıştır.

Diğer Gruplar ve Eğilimler: Yisrayl Hawkins'in "House of Yahweh" veya Hulon Mitchell Jr.'ın (Yahweh ben Yahweh) kurduğu "Nation of

cezalandıran Phineas'ın eylemlerini kendilerine örnek alırlar. Bu kişiler, genellikle ırklararası çiftlere, Yahudilere, diğer azınlık gruplarına, kürtaj kliniklerine ve "çokkültürlülük" olarak gördükleri hedeflere karşı şiddet eylemleri düzenlerler. Phineas Priesthood'un resmi bir liderliği, üyeliği veya merkezi bir organizasyonu yoktur; bir kişi, bu ideolojiyi benimseyip buna uygun "Phineas eylemi" olarak adlandırılan şiddet eylemlerini gerçekleştirerek kendini "Phineas Rahibi" olarak kabul eder. Bu hareket, özellikle 1990'larda ABD'de bazı bombalama ve banka soygunu gibi suçlarla gündeme gelmiştir.

¹⁰³ Milenarizm veya Binyılcılık, temel olarak yakın veya uzak bir gelecekte toplumun köklü ve büyük bir dönüşüme uğrayacağına, bu dönüşümün ardından yeryüzünde kolektif bir kurtuluşun yaşanacağına ve mükemmelle yakın, barış ve refah dolu bir "altın çağın" veya "yeryüzü cennetinin" kurulacağına dair inançtır.

Yahweh¹⁰⁴" gibi senkretik ve mesihçi hareketler de Hristiyanlık ve Yahudilikten unsurlar barındırmakla birlikte, kendilerine özgü teolojiler geliştirmişlerdir. Özellikle Nation of Yahweh, militan siyahi ayrılıkçı bir yapı olup, ırkçı şiddet (beyazlara yönelik) ve iç disiplini sağlamak amacıyla cinayet gibi eylemlerle anılmıştır. Bu grupların Posse Comitatus¹⁰⁵ gibi radikal vergi karşıtı ve anti-devlet hareketlerle olan ilişkileri, farklı aşırılıkçı ideolojilerin nasıl iç içe geçebildiğini göstermektedir (Horn ve Fulton, 1996). Ayrıca, "Army of God¹⁰⁶" gibi

¹⁰⁴ Nation of Yahweh (Yahweh Milleti), 1979 yılında Hulon Mitchell Jr. (daha sonra Yahweh ben Yahweh adını almıştır) tarafından Miami, Florida'da kurulan, ağırlıklı olarak Afrikalı Amerikalılardan oluşan bir dini gruptur. Grup, kendilerini gerçek İsrailoğulları olarak gören Siyah İbrani İsraililer hareketinin bir parçasıdır. İnançları arasında Tanrı'nın ve İsa'nın siyah olduğu, beyazların ise şeytani olduğu ve geçici bir süre hüküm sürdüğü gibi öğretiler bulunur. Yahweh ben Yahweh, kendisini Tanrı'nın yaşayan oğlu olarak ilan etmiş ve takipçilerinden mutlak sadakat talep etmiştir. Grup, ekonomik olarak güçlenmiş, birçok mülk edinmiş ve çeşitli işyerleri kurmuştur. Ancak, 1990'larda liderleri Yahweh ben Yahweh ve bazı üyeleri, gasp, kundaklama ve cinayet gibi bir dizi suçla itham edilmiş ve Yahweh ben Yahweh cinayet komplosundan suçlu bulunarak hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu olaylar grubun gücünü ve etkisini önemli ölçüde azaltmıştır.

¹⁰⁵ "Posse Comitatus" (Latince "kontluğun gücü" anlamına gelir), Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'ların sonunda ortaya çıkan, gevşek bir şekilde örgütlenmiş, aşırı sağcı ve hükümet karşıtı bir toplumsal harekettir. Bu hareketin üyeleri, federal hükümetin yetkisini reddederek yalnızca ilçe düzeyindeki yerel yönetimi ve şerifi en yüksek meşru otorite olarak kabul ederler. Genellikle vergi ödemeyi, sürücü belgesi almayı ve diğer federal düzenlemelere uymayı reddederler. Komplolarına, antisemitik ve beyaz üstünlükçü görüşlere inanma eğilimindedirler; kendilerini Tanrı tarafından seçilmiş gerçek İsrailoğulları olarak görürler ve beyaz Hristiyanların sosyal ve politik haklarına yönelik bir saldırı olduğuna inandıkları şeylere karşı koymayı amaçlarlar. Posse Comitatus hareketi, üyelerinin "kağıt terörizmi" olarak adlandırılan, sahte hacizler ve asılsız davalarla muhaliflerini taciz etme taktiklerini kullanmasıyla da bilinir. Hareketin popüleritesi 21. yüzyılın başlarında azalmış olsa da ideolojisi ve taktikleri "Hristiyan Vatandaş" ve "Egemen Vatandaş" gibi daha sonraki aşırı sağcı hareketleri etkilemiştir.

¹⁰⁶ Army of God (Tanrı'nın Ordusu), Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren, kürtaş karşıtı şiddet savunan ve uygulayan aşırılıkçı bir Hristiyan terör örgütüdür. 1982'de ortaya çıkan bu grup, kürtaş kliniklerine, doktorlarına ve çalışanlarına yönelik bombalama, kundaklama, adam kaçırma, cinayet ve cinayete teşebbüs gibi çok sayıda şiddet eyleminden sorumludur. Army of God, merkezi bir liderlik yapısı olmayan,

daha gevşek ağlara sahip yapılar, özellikle kürtaj karşıtı motivasyonlarla kliniklere ve doktorlara yönelik şiddet eylemleriyle bilinmektedir.

Avrupa'daki Etno-Milliyetçi ve Siyasi Şiddetle Kesişen Dini Kimlikler: Avrupa kıtası, Soğuk Savaş döneminden itibaren yoğunlukla siyasi motivasyonlu terörizme sahne olmuştur. Ancak bazı çatışmalarda dini kimlikler, siyasi ve etnik ayrışmalarla iç içe geçmiştir.

İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve onunla ilişkili grupların (örn. Irish National Liberation Army [INLA]) mücadelesi, özünde Birleşik İrlanda hedefine dayanan bir ulusal bağımsızlık ve anti-kolonyal mücadele olmakla birlikte, Kuzey İrlanda'daki Katolik ve Protestan topluluklar arasındaki tarihsel, sosyal ve siyasi fay hatları üzerinden şekillenmiştir. Din, bu bağlamda birincil teolojik motivasyondan ziyade, kolektif kimliğin temel bir bileşeni, toplumsal ayrışmanın bir göstergesi ve siyasi mobilizasyonun güçlü bir aracı işlevi görmüştür (Shah, 2005). IRA'nın şiddet eylemlerine karşılık olarak Ulster Gönüllü Gücü (UVF), Ulster Savunma Birliği (UDA) ve Sadık Gönüllü Gücü (LVF) gibi Protestan paramiliter gruplar da kendi topluluklarını savunma ve Katolik/Cumhuriyetçi hedeflere saldırma temelinde şiddet uygulamışlardır. 1998 Hayırlı Cuma Anlaşması ¹⁰⁷ sonrasında

"lidersiz direniş" modeliyle hareket eden bir ağdır; yani bireyler veya küçük hücreler, grubun genel ideolojisini benimseyerek bağımsız eylemler gerçekleştirirler. Kürtajı Tanrı'nın iradesine karşı işlenmiş bir cinayet olarak gören grup, şiddetin kürtajı durdurmak için meşru bir araç olduğuna inanır. "Army of God Manual" (Tanrı'nın Ordusu El Kitabı) adı verilen ve bombalı saldırı yöntemleri gibi şiddet eylemlerinin nasıl yapılacağını anlatan bir kılavuzları bulunmaktadır. ABD Adalet Bakanlığı ve İç Güvenlik Bakanlığı tarafından aktif bir yeraltı terör örgütü olarak kabul edilmektedir.

¹⁰⁷ 1998 Hayırlı Cuma Anlaşması, aynı zamanda Belfast Anlaşması olarak da bilinir, Kuzey İrlanda'daki yaklaşık 30 yıl süren ve "Sorunlar/Kargaşa Dönemi" olarak adlandırılan şiddet ve siyasi çatışma dönemini sona erdirmeyi amaçlayan tarihi bir barış antlaşmasıdır.

ortaya çıkan Real IRA (rIRA) ve Continuity IRA (CIRA) gibi anlaşma karşıtı gruplar, bu kimlik eksenli çatışmanın tamamen sona ermediğini göstermiştir.

Bask ülkesinin bağımsızlığı için mücadele eden ETA (Euzkadi Ta Askatasuna), kuruluş ideolojisi itibarıyla Marksist-Leninist ve seküler milliyetçi bir örgüttür. Ancak Bask kimliğinin ve dilinin korunmasında Katolik Kilisesi'nin tarihsel rolü ve Bask toplumunun geleneksel olarak Katolik olması, ETA'nın faaliyet gösterdiği sosyo-kültürel zemini anlamak açısından önemlidir. ETA'nın şiddet eylemleri doğrudan dini motivasyonlu olmasa da Bask ulusal kimliğinin dini ve kültürel boyutlarından tamamen bağımsız düşünülemez. Bu durum, seküler siyasi hedeflere sahip bir grubun dahi, içinde bulunduğu toplumun dini kimliğiyle karmaşık bir ilişki içinde olabileceğini göstermektedir (Shah, 2005).

Eski Yugoslavya'nın dağılması sürecinde (özellikle 1990'larda Bosna-Hersek ve Kosova'da), din, etnik kimlikle iç içe geçerek aşırı milliyetçiliğin ve kitlesel şiddetin temelini oluşturmuştur. Sırp Ortodoks kimliği, Slobodan Milosevic rejimi ve Radovan Karadzic gibi liderler tarafından Sırp milliyetçiliğini pekiştirmek ve diğer etnik gruplara (özellikle Bosnalı Müslümanlara ve Hırvat Katoliklere) yönelik "etnik temizlik" politikalarını meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Srebrenitsa katliamı¹⁰⁸ gibi olaylar, dini kimliğin

¹⁰⁸ Srebrenitsa katliamı, Temmuz 1995'te Bosna Savaşı sırasında Bosna-Hersek'in Srebrenitsa kasabasında Sırp Cumhuriyeti Ordusu tarafından gerçekleştirilen ve en az 8.372 Boşnak sivilin (çoğunlukla erkek ve erkek çocuğu) sistematik bir şekilde öldürüldüğü bir soykırımdır. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından "güvenli bölge" ilan edilmiş olmasına ve Hollandalı BM barış gücü askerlerinin varlığına rağmen, Ratko Mladic komutasındaki Sırp güçleri kasabayı ele geçirdikten sonra Boşnak erkekleri ve erkek çocuklarını ayırarak toplu halde infaz etmiş, kadın ve kız çocuklarına ise tecavüz ve kötü muamelede bulunmuştur. Bu olay, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan en büyük toplu katliam olarak kabul edilir ve uluslararası mahkemeler

soykırımı varan şiddet eylemlerini motive etmede nasıl araçsallaştırılabileceğinin trajik örnekleridir. Benzer şekilde, Hırvat Katolikliği ve Bosnalı Müslüman kimliği de çatışmanın diğer taraflarında etno-dini kimliklerin mobilizasyonunda rol oynamıştır. Bu vakalar, "dini milliyetçiliğin" yıkıcı potansiyelini ve devlet destekli şiddetle birleştiğinde ortaya çıkabilecek vahim sonuçları gözler önüne sermektedir (Mirkovic, 2011).

İtalya'daki Kızıl Tugaylar (Brigate Rosse), Almanya'daki Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF), Fransa'daki Action Directe, İspanya'daki GRAPO ve Yunanistan'daki 17 Kasım gibi Marksist-Leninist veya anarşist ideolojilere dayanan sol terör örgütlerinin birincil motivasyonları siyasi ve ideolojiktir. Ancak bu grupların faaliyet gösterdiği toplumların Hristiyan kültürel mirası ve bu grupların bazen kilise gibi kurumları hedef alması (veya tam tersi, bazı din adamlarının bu gruplara sempati duyması gibi nadir durumlar), siyasi radikalizmin içinde bulunduğu kültürel ve dini bağlamdan tamamen soyutlanamayacağını göstermektedir. Bununla birlikte, bu grupların eylemlerini doğrudan "Hristiyanlık referanslı şiddet" olarak kategorize etmek doğru görünmemektedir (Shah, 2005).

Yahudilik İnancı Çerçevesindeki Aşırılıkçı Şiddet

İsrail-Filistin çatışmasının karmaşık dinamikleri içinde (Havle, 2025), Yahudilik inancının radikal yorumlarını benimseyen çeşitli gruplar tarafından uygulanan şiddet eylemleri, önemli bir analiz konusudur. Sıklıkla Filistinli grupların eylemlerine odaklanılırken, Dini Siyonizm'in aşırı uç yorumlarına dayanan ve şiddeti teolojik veya

tarafından soykırım olarak tanınmıştır. Katliamın sorumluları arasında bulunan Radovan Karadžić ve Ratko Mladić gibi üst düzey Sırp askeri ve siyasi liderler, daha sonra uluslararası mahkemelerde soykırım ve insanlığa karşı suçlardan hüküm giymişlerdir.

ideolojik olarak meşrulaştıran Yahudi örgütlenmeler ve bireysel aktörler de tarihsel ve güncel bir gerçekliktir. Bu şiddet, genellikle mesihanik beklentiler, Kutsal Topraklar üzerindeki mutlak egemenlik iddiaları ve Arap/Filistinli nüfusa yönelik güçlü bir husumet ile karakterize edilir. Kudüs'teki Tapınak Tepesi (Yahudiler için Har HaBayit, Müslümanlar için Harem-i Şerif), aşırılıkçı Yahudi gruplar için merkezi bir sembolik ve teolojik öneme sahiptir. *Tapınak Tepesi Müminleri*¹⁰⁹ gibi mesihanik gruplar, Süleyman Mabedi'nin bu alanda yeniden inşasını nihai hedefleri olarak görmektedirler. Bu hedef, mevcut İslami kutsal mekanların (Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa) yıkılmasını veya kaldırılmasını gerektirdiğinden, son derece provokatif ve çatışma potansiyeli yüksek bir gündemdir. Grubun 1990 yılında Tapınak'ın temel taşı sembolik olarak yerine koyma girişimi büyük bir şiddet dalgasına yol açmıştır (Knesset'in olayla ilgili raporu¹¹⁰). Yoel Lerner¹¹¹ gibi figürlerin Kubbetü's-Sahra'yı

¹⁰⁹ Bu hareket, Yahudi şeriatına dayalı teokratik bir İsrail Krallığı kurmayı hedefler ve Mesih'in gelişini beklemeden, Üçüncü Tapınak'ın insanlar tarafından inşa edilmesi gerektiğine inanır. Grup, Tapınak Tepesi'nde Yahudi ibadetini teşvik etmek, kurban kesme girişimlerinde bulunmak ve sembolik temel atma törenleri düzenlemek gibi provokatif eylemleriyle bilinir. Bu eylemler, bölgedeki Müslümanlarla Yahudiler arasında sık sık gerginliklere ve çatışmalara neden olmaktadır.

¹¹⁰ 1990 Tapınak Dağı olaylarıyla ilgili en önemli resmi İsrail belgesi Zamir Komisyonu Raporu'dur ve bu rapor, olayların İsrail devleti açısından resmi soruşturma sonuçlarını ortaya koymuş ve polisin aşırı güç kullanımını eleştirmiştir. Bu bulgular Knesset'te (İsrail meclisi) de ele alınmış ve tartışılmıştır.

¹¹¹ Yoel Lerner (1941- Temmuz 2014), İsrailli bir dilbilimci, çevirmen, eğitimci ve aynı zamanda Yahudi terörist olarak tanınan bir figürdü. Brooklyn, New York'ta doğup Güney Afrika'da büyüyen Lerner, 1960'ta İsrail'e göç etti ve İbrani Dili ve Semitik Filoloji alanında eğitim aldı. Radikal görüşleriyle bilinen Haham Meir Kahane'nin öğrencisi ve Yahudi Savunma Birliği üyesi oldu, daha sonra Kahane'nin yardımcılığına kadar yükseldi. Lerner, en çok Kudüs'teki Kubbet-üs-Sahra'yı yıkmaya girişimiyle bilinir; bu amaçla bir gençlik örgütü kurmuş ve patlayıcı çalmak için bir askeri üsse keşif gezisi düzenlediği iddia edilmiştir. Bu ve hükümeti devirip dini yasalara dayalı bir devlet kurma ve Arapları öldürme gibi komplo suçlamaları ve yasa dışı silah bulundurma gibi çeşitli suçlardan dolayı birkaç kez hapis cezasına çarptırıldı. Aşırı sağcı ve radikal

bombalama planları (1980'ler) veya 1980'lerin başında aktif olan "Yahudi Yeraltı Örgütü"¹¹²nün Tapınak Tepesi'ndeki camileri havaya uçurma komploları, bu tür grupların sadece söylem düzeyinde kalmayıp somut şiddet eylemlerine yönelebileceğini göstermektedir (Sprinzak, 1991; Stern, 2003). Bu eylemler, genellikle Mesih'in gelişini hızlandıracağı veya ilahi iradenin yerine getirilmesi olduğu inancıyla meşrulaştırılmaya çalışılır. Haham Meir Kahane tarafından kurulan Kach örgütü ve onun devamı niteliğindeki Kahane Chai, Yahudi üstünlüğünü savunan, şiddetli bir Arap karşıtı ve ırkçı ideolojiye dayanır. Kahanizm, İsrail'in teokratik bir Yahudi devletine dönüştürülmesini, Arap vatandaşların (ve Filistinlilerin) zorla sınır dışı edilmesini ve Yahudi şeriatının (Halakha) katı bir şekilde uygulanmasını savunur. Bu ideolojinin en trajik tezahürü, 1994'te Kach sempatzanı Dr. Baruch Goldstein tarafından gerçekleştirilen katliamdır. Goldstein, El Halil'deki İbrahim Camii'nde namaz kılan 29 Filistinliyi katletmiş, yüzden fazlasını yaralamıştır. Bu eylemi nedeniyle bazı aşırılıkçı çevrelerde adeta bir "aziz" mertebesine yükseltilmiştir. Katliamın ardından İsrail hükümeti, Kach ve Kahane Chai örgütlerini terör örgütü ilan ederek yasa dışı saymıştır. Ancak

görüşleriyle tanınan Lerner, Yahudi halkının varoluşsal bir ihtiyacı olarak Üçüncü Tapınak'ın yeniden inşasını savunuyordu.

¹¹² 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında İsrail'de faaliyet gösteren radikal ve aşırılıkçı bir Yahudi terör örgütüydü. Bu örgüt, genellikle Gush Emunim (Sadıklar Bloku) adlı, Batı Şeria'da Yahudi yerleşimlerini destekleyen ve Mesihçi bir ideolojiye sahip hareketin üyelerinden oluşuyordu. Yahudi Yeraltı Örgütü'nün temel amaçları arasında, Filistinlilere karşı misilleme eylemleri yapmak, Batı Şeria'nın İsrail tarafından ilhakını sağlamak ve en önemlisi, Kudüs'teki Tapınak Tepesi'nde bulunan Kubbet-üs-Sahra ve Mescid-i Aksa'yı yıkarak yerine Üçüncü Yahudi Tapınağı'nı inşa etmek için zemin hazırlamaktı. Örgüt, 1980 yılında Batı Şeria'daki Filistinli belediye başkanlarına yönelik bombalı saldırılar (Nablus Belediye Başkanı Bassam Shaka'a'nın iki bacağına, Ramallah Belediye Başkanı Karim Khalaf'ın ise bir bacağına kaybetmesiyle sonuçlanan) ve Tapınak Tepesi'ndeki camileri havaya uçurma planı gibi bir dizi terör eylemiyle tanındı. 1984 yılında örgütün üyeleri İsrail güvenlik güçleri tarafından yakalandı ve yargılanarak çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar.

Kahanist ideoloji ve onun türevleri varlığını sürdürmüştür. 1995 yılında dönemin Başbakanı Yitzak Rabin'in Oslo Anlaşmaları'na karşı çıkan ve Kahanist düşünceden etkilenen aşırı sağcı Yigal Amir tarafından öldürülmesi, bu ideolojinin İsrail demokrasisine yönelik doğrudan bir tehdit oluşturduğunu göstermiştir. Kach liderlerinden Baruch Marzel gibi figürlerin devam eden provokatif eylemleri ve siyasi girişimleri, yasağa rağmen ideolojinin etkisinin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Günümüzde Itamar Ben-Gvir gibi politikacıların temsil ettiği Otzma Yehudit (Yahudi Gücü) partisi, Kahanizmin siyasi mirasçısı olarak görülmektedir (Maharaj, 2002; Stern, 2003). Özellikle işgal altındaki Batı Şeria'da (Yahudi terminolojisinde Yahudiye ve Samarya) yasa dışı ileri karakollar kuran ve buralarda yaşayan "Tepe Gençliği" olarak bilinen radikal yerleşimci gruplar, Filistinlilere, onların mülklerine ve bazen de İsrail güvenlik güçlerine yönelik şiddet eylemleriyle gündeme gelmektedir. Bu eylemler genellikle ideolojik olarak tüm "Kutsal Topraklar"ın Yahudilere ait olduğu ve Filistinlilerin bu topraklarda yerinin olmadığı inancına dayanır (Paz, 1998). Daha yakın dönemde ortaya çıkan "Fiyat Etiket (Tag Mehir)" saldırıları¹¹³, genellikle İsrail hükümetinin yerleşimleri sınırlama veya yasa dışı karakolları tahliye etme gibi politikalarına veya Filistinlilerin eylemlerine misilleme olarak gerçekleştirilen vandalizm ve şiddet eylemlerini ifade eder. Bu saldırılar camilere, kiliselere, Filistinlilere ait evlere, araçlara ve tarım alanlarına yönelik kundaklama, duvar yazıları yazma gibi eylemleri içerir. Bu, daha çok merkezi olmayan, bireysel veya küçük gruplar tarafından gerçekleştirilen bir tür radikal aktivizm ve yıldırma taktiğidir. Aşırılıkçı Yahudi gruplarının

¹¹³ Fiyat Etiket saldırıları genellikle araç lastiklerinin patlatılması, duvarlara ırkçı ve tehditkar sloganların yazılması (örneğin "Araplara ölüm"), zeytin ağaçlarının sökülmesi, cami veya kiliselerin kundaklanması gibi eylemleri içerir. Bu saldırılar ilk olarak 2008 civarında bir olgu olarak ortaya çıkmış ve o zamandan beri zaman zaman devam etmektedir.

faaliyetlerinin önemli bir kısmının gizlilik içinde veya yarı-gizli ağlar aracılığıyla yürütülmesi, güvenlik birimlerinin bu tür şiddet planlarını önceden tespit etmesini ve engellemesini zorlaştırmaktadır (Paz, 1998). Bu grupların veya bireysel radikallerin, özellikle Tapınak Tepesi/Harem-i Şerif gibi hassas noktalara yönelik provokatif veya şiddet içeren eylemleri, sadece İsrail'in iç güvenliğini ve toplumsal dokusunu tehdit etmekle kalmaz, aynı zamanda İsrail-Filistin çatışmasını daha geniş çaplı bir bölgesel veya hatta küresel dini çatışmaya dönüştürme potansiyeli taşır. Şiddetin teolojik referanslarla meşrulaştırılması, failerin kendilerini ilahi bir misyonun parçası olarak görmelerine ve eylemlerinin sonuçları konusunda daha pervasız olmalarına yol açabilir.

Budizm İnancı ve Şiddet Olgusu

Genel algıda barış, içsel arınma ve şiddetsizlik öğretileriyle özdeşleşen Budizm, tarihsel ve doktrinel olarak çatışmadan kaçınmayı teşvik eden bir inanç sistemi olarak kabul edilir. Ancak, her dinsel gelenekte olduğu gibi, Budist öğretilerin de marjinal ve senkretik¹¹⁴ yorumlar aracılığıyla aşırılıkçı ve şiddet içeren hareketlere referans noktası olabildiği veya en azından bu tür hareketlerin içinde kendine yer bulabildiği vakalar mevcuttur. Bu durumun en sarsıcı ve uluslararası düzeyde dikkat çeken örneği, Japonya merkezli *Aum Shinrikyo* ("Yüce Gerçek") kültüdür. *Aum Shinrikyo*, Budist terminolojiyi ve bazı pratikleri benimsemekle birlikte, Hinduizm (özellikle yıkım tanrısı Şiva kültü¹¹⁵), Hristiyan apokaliptizmi (Vahiy

¹¹⁴ Senkretik kelimesi, farklı inançların, felsefelerin, kültürlerin veya düşünce sistemlerinin unsurlarını bir araya getirerek yeni bir bütün oluşturan veya bu tür bir birleşimi ifade eden bir sıfattır.

¹¹⁵ Şiva'ya tapanlar (Şaivitler), onu hem yok edici hem de yaratıcı hem merhametli hem de korkutucu hem içe dönük bir yogi hem de kozmik dansın efendisi (Nataraja) gibi pek çok farklı formda ve özellikte görürler. Lingam (soyut bir sembol), üç çatallı mızrağı

Kitabı yorumları¹¹⁶) ve Nostradamus kehanetleri¹¹⁷ unsurlarını da içeren oldukça eklektik ve çarpık bir inanç sistemi geliştirmiştir. Grubun karizmatik lideri Shoko Asahara (gerçek adıyla Chizuo Matsumoto), kendisini hem Buda'nın hem de İsa Mesih'in reenkarnasyonu ilan etmiş, doğaüstü güçlere sahip olduğunu iddia etmiş ve takipçilerinden mutlak itaat talep etmiştir. Asahara'nın öğretilerinin merkezinde, yakın bir gelecekte (başta ABD olmak üzere dış güçler tarafından tetiklenecek) bir Üçüncü Dünya Savaşı veya Armageddon¹¹⁸ benzeri küresel bir felaketin yaşanacağı ve bu felaketten yalnızca Aum üyelerinin sağ kurtularak dünyanın yeni

(Trişula), hilal, boynundaki yılan (Vasuki) ve kutsal boğası Nandi gibi sembollerle temsil edilir. Eşi Tanrıça Parvatı (veya Şakti'nin farklı formları) ile ilahi eril ve dişil prensiplerin birliğini simgeler. Şiva tapınımları, karmaşık ritüeller, meditasyon, yoga, ilahiler (bhajanlar) ve kutsal metinlerin okunması gibi çeşitli pratikleri içerir ve Hindistan, Nepal, Sri Lanka ve Güneydoğu Asya'nın bazı bölgelerinde yaygındır. Şiva, aynı zamanda iyilik ve kötülüğün ötesinde, mutlak gerçekliğin (Brahman) bir tezahürü olarak da kabul edilir.

¹¹⁶ Hristiyan apokaliptizmi, özellikle Vahiy Kitabı'na dayanarak dünyanın sonu, Mesih'in dönüşü ve yeni bir çağın başlangıcı hakkındaki inançlardır. Vahiy Kitabı'nın sembolik dili nedeniyle, bu olayların ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğine dair Hristiyanlık içinde çok çeşitli yorumlar (geçmişte oldu, tarihin tamamını anlatıyor, gelecekte olacak, sembolik/manevi) bulunmaktadır. Özellikle fütürist yorumlar, popüler kültürdeki kıyamet senaryolarını büyük ölçüde etkilemiştir.

¹¹⁷ Nostradamus kehanetleri, 16. yüzyılda yaşamış Fransız astrolog, doktor ve kahin Michel de Nostredame (Latinceleştirilmiş adıyla Nostradamus) tarafından yazıldığına inanılan bir dizi öngörüyü ifade eder. Bu kehanetler, genellikle "Les Propheties" (Kehanetler) adlı kitabında toplanmış olup, çoğunlukla dört dizelik (dörtlükler veya "quatrain"ler) ve oldukça kapalı, sembolik bir dille yazılmış şiirsel metinlerden oluşur. Nostradamus'un kehanetlerinin gelecekteki önemli olayları, savaşları, doğal afetleri, büyük liderlerin yükseliş ve düşüşlerini, dini değişimleri ve çeşitli felaketleri öngördüğüne inanılır. Ancak, bu metinlerin dili ve imgeleri belirsiz olduğu için yorumları oldukça çeşitlidir ve genellikle olaylar gerçekleştikten sonra geriye dönük olarak kehanetlerle ilişkilendirilir. Bu nedenle, Nostradamus'un kehanetlerinin gerçekliği ve doğruluğu tarih boyunca hem büyük bir ilgi hem de yoğun bir şüphecilikle karşılanmıştır.

¹¹⁸ Armageddon en temelde Vahiy Kitabı'nda geçen, genellikle iyi ile kötü arasındaki son büyük savaş veya bu savaşın gerçekleşeceği sembolik yeri ifade eden bir kavramdır.

efendileri olacağı kehaneti yer alıyordu. Bu apokaliptik dünya görüşü, grubun şiddet eylemlerini meşrulaştırmasında kilit rol oynamıştır. Asahara, Tibet Budizmi'ndeki "poa" (bilincin ölüm anında daha iyi bir yeniden doğuş için yönlendirilmesi) kavramını çarpıtarak, "kötü karmaya" sahip kişileri veya Aum'a karşı çıkanları öldürmenin, onların daha fazla günah işlemesini engelleyerek ruhsal açıdan onlara "yardımcı olmak" anlamına gelebileceği gibi sapkın bir öğreti geliştirmiştir. Bu, cinayeti adeta ruhani bir gereklilik veya merhamet eylemi gibi gösterme çabasıdır (Humphrey, 2003). Aum Shinrikyo'nun en bilinen eylemi, 20 Mart 1995'te Tokyo'nun merkezi metro sistemine birden fazla noktadan sarin gazı¹¹⁹ ile düzenlediği terör saldırısıdır. Bu saldırı sonucunda 13 kişi hayatını kaybetmiş (sonraki yıllarda ölenlerle birlikte sayı artmıştır) ve 6.000'den fazla kişi zehirlenerek çeşitli derecelerde yaralanmıştır. Bu olay, modern tarihin ilk büyük ölçekli kimyasal terör saldırısı olarak kayıtlara geçmiş ve kitle imha silahlarının (KİS) devlet dışı aktörler tarafından kullanılabilme riskini küresel gündeme taşımıştır. Soruşturmalar, Aum Shinrikyo'nun sadece sarin gazı değil, aynı zamanda VX gibi diğer sinir gazları, hardal gazı gibi yakıcı gazlar ve şarbon, botulizm toksini, Q humması etkeni gibi biyolojik silahları da üretme veya geliştirme kapasitesine ulaştığını ortaya koymuştur. Grubun ayrıca konvansiyonel patlayıcılar (TNT) ürettiği ve hatta nükleer silah elde etme girişimlerinde bulunduğu da rapor edilmiştir. Japonya'da büyük depremleri tetiklemek amacıyla sismik silahlar üzerinde deneyler

¹¹⁹ Sarin gazı, son derece zehirli bir sentetik organofosfor bileşiğidir ve sinir ajanı olarak sınıflandırılır. Oda sıcaklığında renksiz ve kokusuz bir sıvıdır ancak kolayca buharlaşarak gaze dönüşür. Vücuda solunum, cilt teması veya gözler yoluyla girebilir. Sarin, sinir sisteminin düzgün çalışmasını engelleyerek kasların kontrolsüz bir şekilde kasılmasına yol açar; bu durum solunum kaslarının felç olmasına ve sonuç olarak ölüme neden olabilir. Çok küçük miktarları bile ölümcül olabilen sarin, kimyasal bir savaş silahı olarak kabul edilir ve Birleşmiş Milletler tarafından kitle imha silahı olarak sınıflandırılmıştır.

yaptığına dair ciddi iddialar ve kanıtlar da bulunmaktadır (ABD Senatosu Daimî Soruşturma Alt Komitesi Raporu, 1995). Grubun bilim ve teknolojiye olan ilgisi ve bünyesinde yetenekli bilim insanlarını barındırması (çoğu Japonya'nın seçkin üniversitelerinden mezun), apokaliptik hedefleriyle birleşince eşi benzeri görülmemiş bir yıkım potansiyeli yaratmıştır. Tokyo saldırısı, Aum'un ilk kimyasal silah kullanımı değildi. Grup, Haziran 1994'te Matsumoto şehrinde, kendilerine karşı açılan bir davaya bakan hakimlerin yaşadığı bölgeye sarin gazı saldırısı düzenleyerek 8 kişinin ölümüne ve yüzlerce kişinin yaralanmasına neden olmuştu. Ayrıca kült, örgütten ayrılmak isteyen üyeleri, kendilerini eleştiren gazetecileri ve avukatları (örneğin, Avukat Tsutsumi Sakamoto ve ailesinin 1989'da öldürülmesi) hedef alan çok sayıda cinayet, adam kaçırma ve zorla alıkoyma eylemi gerçekleştirmiştir. Bu durum, Aum'un dış dünyaya yönelik tehdidinin yanı sıra, kendi içinde de totaliter ve acımasız bir kontrol mekanizması işlettiğini göstermektedir (Kaplan ve Marshall, 1996).

Hinduizm ve Hindutva İdeolojisi Bağlamında Şiddet

Hinduizm, zengin bir felsefi ve teolojik çeşitliliğe sahip, dünyanın en köklü dinsel geleneklerinden biridir ve takipçilerinin büyük çoğunluğu Hindistan'da yaşamaktadır. Hindistan, anayasal olarak laik (seküler) bir cumhuriyet olmasına rağmen, 20. yüzyılın başlarından itibaren gelişen ve özellikle son birkaç on yılda siyasi ve toplumsal alanda giderek daha fazla etki kazanan "Hindutva" olarak bilinen bir Hindu milliyetçisi ideoloji, dini kimliği siyasallaştırarak ve dışlayıcı bir ulus tanımı yaparak önemli toplumsal gerilimlere ve şiddet olaylarına zemin hazırlamıştır (Jaffrelot, 2007). Hindutva kavramı, V.D. Savarkar tarafından 1923 tarihli "Hindutva: Kim Hindudur?" adlı eserinde sistematikleştirilmiştir. Savarkar'a göre Hindutva, sadece dini bir kimlik değil, aynı zamanda Hindistan

coğrafyasını ve kutsal toprakları paylaşan ortak bir kültürel, ırksal ve ulusal kimliktir. Bu tanım, kutsal toprakları Hindistan dışında olan Müslümanlar ve Hristiyanlar gibi dini azınlıkları "yabancı" ve potansiyel olarak "sadakatsiz" olarak kodlayarak, ulusal kimliğin dışında konumlandırma eğilimindedir. Hindutva ideolojisi, Hindistan'ı esasen bir Hindu ulusu olarak görür ve Hindu kültürünün "altın çağına" dönülmesini, bu süreçte İslam ve Hristiyanlık gibi "yabancı" dinlerin etkisinin sınırlandırılmasını veya ortadan kaldırılmasını savunur. Azınlıkların Hindu kültürüne asimile olması veya en azından kamusal alanda Hindu normlarına tabi olması gerektiği fikri bu ideolojinin temel unsurlarındandır (Institute of Regional Studies, 2003). Hindutva ideolojisinin ana taşıyıcısı ve örgütsel omurgası, 1924'te kurulan Ulusal Gönüllüler Organizasyonu (RSS) 'dur. RSS, disiplinli kadroları ve geniş yayılımıyla ideolojik eğitim ve yönlendirme sağlamaktadır. RSS'in etrafında kümelenen ve "Sangh Ailesi" olarak adlandırılan karmaşık bir örgütler ağı bulunmaktadır. Bu ağ içinde, dini ve kültürel mobilizasyonu sağlayan "Dünya Hindu Konseyi" ve bunun militan gençlik kolu olarak bilinen ve sıklıkla şiddet eylemleriyle ilişkilendirilen Bajrang Dal ve ideolojiyi parlamenter siyasete taşıyan "Hindistan Halk Partisi" gibi yapılar yer alır. Bu örgütler arasında resmi bağlar bazen inkâr edilse de ideolojik süreklilik ve kadro geçişkenliği belirgindir (Hansen, 1993). Hindutva ideolojisinin yükselişi, Hindistan tarihinde tekrarlayan ve sıklıkla büyük can kayıplarına yol açan komünal (topluluklar arası) şiddet olaylarıyla yakından ilişkilidir:

Özellikle 1980'lerden itibaren Hindu-Müslüman çatışmalarında belirgin bir artış gözlenmiştir (Arshdeep, 2024). Aralık 1992'de, örgütlerin uzun süredir yürüttüğü kampanya sonucunda, Ayodhya kentindeki tarihi Babri Camii'nin Hindu militan kalabalıklar tarafından yıkılması, ülke çapında büyük bir şiddet dalgasını

tetiklemiştir. Bu olaylar sonucunda çıkan ayaklanmalarda, çoğu Müslüman olmak üzere yaklaşık 2.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bölgesel bir parti olmakla birlikte Hindutva ideolojisine yakın duran Shiv Sena'nın lideri Bal Thackeray'in, Bombay'daki (şimdiki Mumbai) ayaklanmalar sırasında partisinin Müslümanlara "ders vermek" amacıyla şiddete başvurduğunu açıkça ifade etmesi, şiddetin siyasi aktörler tarafından nasıl teşvik edilebildiğini göstermiştir. Şubat-Mart 2002'de Gujarat eyaletinde yaşanan olaylar ise modern Hindistan tarihinin en karanlık sayfalarından biridir (Arshdeep, 2024). Godhra kasabasında bir trende çıkan ve 59 Hindu hacının ölümüne neden olan yangının (sebebi hala tartışmalıdır) ardından, eyalet çapında Müslümanlara yönelik sistematik ve organize saldırılar başlamıştır. İki hafta süren şiddet olaylarının bilançosu korkunçtu: Resmi rakamlara göre çoğu Müslüman 1.000'den fazla insan katledildi, on binlercesi tecavüze uğradı ve yaklaşık 150.000 kişi yerinden edildi. Gayri resmi rakamlar ise çok daha yüksektir. Olaylar sırasında, dönemin Gujarat eyalet hükümetinin şiddeti engellemediği, hatta saldırganlara göz yumduğu veya polis gücünün suç ortaklığı yaptığı yönünde ciddi suçlamalar bulunmaktadır. Son yıllarda, "kutsal inek" koruyuculuğu adı altında örgütlenen Hindu çetelerin, sığır ticareti yaptığı veya et tükettiği iddiasıyla özellikle Müslümanları ve Dalitleri¹²⁰ hedef alan linç girişimleri ve saldırıları da Hindutva ile ilişkili şiddetin güncel bir boyutunu oluşturmaktadır. Ayrıca, "Aşk Cihadı" olarak adlandırılan ve Müslüman erkeklerin Hindu kadınları kandırarak din değiştirmeye zorladığı iddiasına dayanan komplo teorisi de Hindutva grupları tarafından yayılmakta ve dinler arası

¹²⁰ Dalitler, Hindistan'daki kast sisteminin dışında kabul edilen ve geleneksel olarak en alt konumda yer alan bir grup insanı ifade eder. Tarihsel olarak "dokunulmazlar" olarak da adlandırılmışlardır çünkü diğer kastlardaki insanlar tarafından fiziksel temasları kirletici olarak görülmüştür.

evlilik yapan çiftlere yönelik taciz ve şiddete zemin hazırlamaktadır (Arshdeep, 2024).

Hindistan'daki Hristiyan azınlık da Hindutva ideolojisinin hedefi olmaktadır. Özellikle 1990'ların sonlarından itibaren, misyonerlik faaliyetleri ve zorla din değiştirme iddiaları bahane edilerek Hristiyanlara yönelik saldırılarda artış gözlenmiştir. 1998'de Gujarat'ta kiliselerin yakılması ve Hristiyanlara yönelik organize saldırılar dikkat çekmiştir (Shah, 2005). Ocak 1999'da Orissa eyaletinde Avustralyalı misyoner Graham Staines ve iki küçük oğlunun, Bajrang Dal ile ilişkili olduğu iddia edilen Dara Singh liderliğindeki bir Hindu militan grup tarafından arabalarının içinde uyurken yakılarak öldürülmesi, uluslararası düzeyde büyük tepki çekmiştir. Kiliselere, din adamlarına ve Hristiyan kurumlarına yönelik saldırılar ve tacizler günümüzde de devam etmektedir (Bauman ve Leech, 2011).

Hindutva'nın siyasi milliyetçi şiddetinden farklı bir bağlamda, Hinduizm kökenli ancak oldukça senkretik ve kendine özgü bir yapıya sahip olan Bhagwan Shree Rajneesh (Osho¹²¹) takipçilerinin

¹²¹ Bhagwan Shree Rajneesh, daha sonra Osho adını alan (doğum adı Chandra Mohan Jain, 1931-1990), Hintli bir guru, mistik ve yeni bir dini hareketin kurucusudur. Felsefe profesörlüğü yaptıktan sonra 1960'larda gezgin bir konuşmacı olarak Hindistan'da tanınmaya başlamış, geleneksel dinleri, sosyalizmi ve Mahatma Gandhi'yi eleştiren dinamik ve provokatif konuşmalarıyla dikkat çekmiştir. Öğretileri, Doğu mistisizmi, Batı felsefesi, psikoloji ve çeşitli dini geleneklerden unsurları bir araya getiren senkretik bir yapıya sahipti; meditasyon, farkındalık, sevgi, kutlama, yaratıcılık ve cinsel özgürlük gibi konulara vurgu yapıyordu. 1970'lerde Hindistan'ın Pune şehrinde bir aşram kurarak uluslararası bir takipçi kitlesi edindi. 1980'lerin başında Amerika Birleşik Devletleri'ne taşınarak Oregon'da "Rajneeshpuram" adında büyük ve tartışmalı bir komün kurdu; bu dönemde komünün yasa dışı faaliyetleri (biyoterör saldırısı dahil) ve Osho'nun lüks yaşam tarzı nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kaldı ve sonunda ABD'den sınır dışı edildi. Hindistan'a döndükten sonra Pune'daki aşramına yerleşti ve ölümüne kadar burada öğretilerini sürdürdü; günümüzde de dünya çapında birçok takipçisi bulunmaktadır.

gerçekleştirdiği bir eylem de dini motivasyonlu şiddetin farklı bir vechesini göstermektedir. 1984 yılında, Osho takipçileri ABD tarihindeki en büyük biyoterör saldırısını gerçekleştirdi. Oregon eyaletindeki komünlerinde yaşayan takipçiler, yerel bir seçimin sonucunu etkilemek amacıyla bölgedeki restoranların salata barlarına kasten Salmonella bakterisi bulaştırdı. Bu olay sonucunda 751 kişi zehirlenmiş ve bu vaka, ABD tarihindeki en büyük biyoterör saldırısı olarak kayıtlara geçmiştir (Cole, 1996). Bu olay, Hindutva'nın etno-milliyetçi şiddetinden ziyade, belirli bir kültürün kendi iç dinamikleri, lider kültürü ve yerel otoritelerle yaşadığı güç mücadelesi sonucunda ortaya çıkan, farklı motivasyonlara sahip bir şiddet eylemidir.

Sonuç

Bu bölümde detaylı olarak incelenen vakalar, dini referanslı şiddet ve terörizm olgusunun tek bir inanç sistemine indirgenemeyecek kadar çeşitli ve karmaşık olduğunu göstermektedir. Hristiyanlık bağlamında Christian Identity gibi beyaz üstünlükçü hareketlerden Kuzey İrlanda ve Balkanlar'daki etno-dini çatışmalara; Yahudilik içerisinde Kach ve Tapınak Tepesi Müminleri gibi radikal grupların eylemlerinden Budist öğretilerin Aum Shinrikyo gibi apokaliptik bir kültür tarafından çarpıtılmasına; ve Hinduizm zemininde Hindutva ideolojisinin yol açtığı komünal şiddete kadar uzanan örnekler, ortak bazı dinamikleri barındırmakla birlikte, her birinin kendine özgü tarihsel, sosyal ve teolojik bağlamları bulunmaktadır. Bu vakaların analizi, önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır: Şiddet, genellikle dinlerin ana akım yorumlarından değil, marjinal, radikalize edilmiş veya kasıtlı olarak çarpıtılmış teolojik yorumlardan beslenmektedir. Dini metinler ve semboller, siyasi hedefler, etnik kimlik iddiaları, ırkçı ideolojiler veya kıyametçi beklentiler doğrultusunda seçici olarak kullanılmakta ve şiddet eylemleri ilahi bir misyon veya kutsal bir

görev olarak sunulabilmektedir. Ayrıca, karizmatik lider figürleri, "öteki" olarak kodlanan gruplara yönelik şeytanlaştırma retorikleri ve belirli kutsal mekan veya topraklar üzerindeki mutlakiyetçi iddialar, şiddetin tetiklenmesinde ve meşrulaştırılmasında sıklıkla rol oynamaktadır. Sonuç olarak, dini referanslı şiddet ve terörizmle mücadele, sadece güvenlik önlemlerine odaklanmak yerine, bu olguların kökenindeki ideolojik çarpıtmaları, sosyo-politik motivasyonları ve dini kimliklerin nasıl araçsallaştırıldığını anlamayı gerektiren çok boyutlu bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Dinlerin barışçıl özünü korumak ve aşırılıkçı yorumların yayılmasını engellemek, eleştirel düşüncenin teşvik edilmesi ve dinler arası diyalogun güçlendirilmesiyle mümkün olabilir.

Kaynaklar

Arshdeep, S. (2024). Hindu-Muslim Conflict in India: Causes, Consequences & Resolution. *International Journal of Social Science Research and Review*, 7, 62-79.

Bauman, C., & Leech, T. (2011). *Political competition, relative deprivation, and perceived threat: a research note on anti-Christian violence in India* (Department of Public Health Scholarship and Creative Works No. 118). Montclair State University.

Cole, L. A. (1996). The specter of biological weapons. *Scientific American*, 275(6), 60-65.

Hansen, T. B. (1993). RSS and the popularisation of Hindutva [Review of the book *Khaki shorts, saffron flags*, by T. Basu, P. Datta, S. Sarkar, T. Sarkar, & S. Sen]. *Economic and Political Weekly*, 28(42), 2270-2272.

Havle, N. (2025). İsrail-Filistin çatışmasının politik psikolojisi: Beklenti teorisi ışığında Gazze, işgal politikaları ve vadedilmiş topraklar doktrini. *Politik Psikoloji Dergisi*, 5(1).

Hoffman, B. (1993). *Holy terror: The implications of terrorism motivated by a religious imperative*. RAND Corporation.

Horn, R., & Fulton, L. (1996). House of Yahweh has ties to antigovernment group Posse Comitatus. *Abilene Reporter-News*.

Humphrey, M. (2003). Review of the book *Destroying the world to save it: Aum Shinrikyo, apocalyptic violence, and the new global terrorism*, by R. J. Lifton. *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice*, 47(1), 164–166.

Institute of Regional Studies. (2003). *The rise of Hindutva fundamentalism* (South Asian Studies Vol. 7).

Jaffrelot, C. (Ed.). (2007). *Hindu nationalism: A reader*. Princeton University Press.

Kaplan, D. E., & Marshall, A. (1996). *The cult at the end of the world: The incredible story of Aum*. Hutchinson.

Maharaj, D. (2002). Israel says it foiled anti-Arab plot. *Los Angeles Times*.

Mirkovic, D. (2011). Review of the book *Balkan genocides: Holocaust and ethnic cleansing in the twentieth century*, by P. Mojzes. *Peace Research*, 43(2), 156–158.

Paz, R. (1998). *The threat of Jewish terrorism in Israel*. International Institute for Counter-Terrorism (ICT).

Savarkar, V. D. (1923). *Hindutva*. Pandit Bakhle Publications Division.

Shah, S. A. A. (2005). Religious terrorism in other faiths. *Strategic Studies*, 25(2), 126–141.

Sprinzak, E. (1991). The process of delegitimation: Towards a linkage theory of political terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 3(1), 50–68.

Stern, J. (2003). *Terror in the name of God: Why religious militants kill*. HarperCollins Publishers Inc.

U.S. Senate, Committee on Governmental Affairs, Permanent Subcommittee on Investigations. (1995). *Hearings before the Permanent Subcommittee on Investigations of the Committee of Governmental Affairs, United States Senate*. U.S. Government Publishing Office.

KADINLAR VE TERÖRİZM

*“Kadınlar, tarih boyunca hikâyenin kenarında yazıldı;
oysa bazıları, anlatının tam ortasında parmağını tetiğe koyan
faildi...”*

Kadınların şiddet içeren aşırılık yanlısı gruplardaki mevcudiyeti ve rolleri, terörizm ve siyasal şiddet çalışmalarında giderek daha fazla önem kazanan karmaşık bir fenomendir. Tarih boyunca erkeklerin hakim olduğu bir saha olarak görülen terörizm olgusunun incelenmesinde kadınların katılımı uzun süre göz ardı edilmiş veya basmakalıp anlatılarla (çoğunlukla kurban ya da manipüle edilmiş bireyler olarak) geçirtilmiştir. Ancak, modern terörizmin farklı dalgaları boyunca kadınların çeşitli ideolojik yelpazelerdeki gruplarda aktif roller üstlendiği, bu rollerin zaman zaman kurucu üyelikten militanlığa, ideolojuktan operasyonel liderliğe kadar uzandığı gözlemlenmektedir. Bu bölümde, kadınların şiddet içeren aşırılık yanlısı gruplardaki konumu, katılımın niteliği, yoğunluğu ve kadının örgüt içindeki yeri, dönemin hâkim ideolojik iklimi, grubun kendi örgütsel yapısı ve stratejik hedefleri bağlamında analiz edilmektedir. Bu doğrultuda analizimiz üç ana eksenle ilerleyecektir. İlk olarak, kadınların farklı ideolojik gruplardaki (sol, milliyetçi, sağ ve dini) konumları tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle incelenecektir. İkinci olarak, bu gruplara katılma kararlarının ardındaki çok boyutlu motivasyon ağları (ideoloji, travma, faillik arayışı vb.) derinlemesine ele alınacaktır. Son olarak, katılımı şekillendiren sosyal ve kültürel bağlamın kritik önemi vurgulanacaktır. Bu kapsamlı analiz, kadınların şiddet içeren aşırılıktaki rollerine dair indirgemeci yaklaşımların ötesine geçerek,

konunun karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Tarihsel Perspektif ve İdeolojik Yelpazede Kadınların Konumu

Kadınların şiddet içeren aşırıçılık yanlısı gruplardaki mevcudiyeti, modern terörizmin farklı dalgaları boyunca çeşitli biçimlerde tezahür eden köklü bir olgudur. Kadınların katılımının niteliği, yoğunluğu ve örgüt içindeki konumları, büyük ölçüde dönemin hâkim ideolojik iklimi, grubun kendi örgütsel yapısı ve stratejik hedefleri ile yakından ilişkilidir.

Sol/Devrimci Gruplar: Tarihsel olarak kadınların en görünür olduğu, en yoğun katılım gösterdiği ve hatta liderlik pozisyonlarına en sık erişebildiği ideolojik alan burası olmuştur. 19. yüzyıl Rusya'sındaki Narodnaya Volya ve Sosyalist Devrimciler gibi erken dönem örneklerinden, 20. yüzyılda İtalya'daki Kızıl Tugaylar ve Prima Linea¹²², Almanya'daki Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF), ABD'deki Weathermen ve Sembianiz Özgürlük Ordusu¹²³ (SLA), Latin

¹²² Prima Linea, İtalya'da 'Kurşun Yılları' (Anni di Piombo) olarak da bilinen ve 1970'lerin ikinci yarısıyla 1980'lerin başını kapsayan dönemde aktif olan aşırı solcu bir militan örgüttü. Kızıl Tugaylar'a ideolojik olarak yakın olmakla birlikte daha az merkezi bir yapıya sahipti ve "yaygın silahlı mücadele" ile işçi özerkliği gibi kavramları savunuyordu. Hakimler, sanayiciler, doktorlar ve fabrika yöneticilerine yönelik suikastlar, banka soygunları ve fabrika sabotajları gibi eylemler gerçekleştirdiler. Birçok üyesi tutuklanmış veya şiddetten vazgeçmiştir.

¹²³ Symbionese Liberation Army (SLA), 1973-1975 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde aktif olan küçük, silahlı bir radikal solcu gruptu. Kendilerini devrimci bir öncü güç olarak tanımlayan SLA, kapitalizme ve Amerikan devletine karşı mücadele ettiğini iddia ediyordu. Grup, en çok Oakland Okulları Müfettişi Marcus Foster'ın öldürülmesi ve zengin bir ailenin kızı olan Patricia Hearst'ün kaçırılması gibi sansasyonel eylemleriyle tanındı. Hearst, daha sonra grubun bazı suçlarına katılmış ve bu durum büyük bir kamuoyu tartışması yaratmıştır. SLA'nın üyelerinin çoğu, 1974'te

Amerika'daki Tupamarolar¹²⁴ ve Aydınlık Yol¹²⁵ gibi çok sayıda örgütte kadınlar, kurucu üye, ideolog, militan ve operasyonel lider olarak aktif roller üstlenmişlerdir. Bu durum, en azından söylemsel düzeyde cinsiyet eşitliğini savunan sol ideolojilerin, kadınların kamusal ve politik alanda varlık göstermesine teorik bir zemin sunmasıyla açıklanabilir. Ancak bu teorik eşitliğin pratikte ne ölçüde gerçekleştiği, grup içi dinamiklere ve erkek egemen yapılara bağlı olarak değişkenlik göstermiştir (Weinberg ve Eubank, 2011).

Milliyetçi Gruplar: Bu kategoride kadın katılımı daha heterojen bir yapı sergiler. Örneğin, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN), özellikle Fransız sömürge yönetimine karşı yürütülen şehir savaşlarında kadınları taktiksel ve operasyonel rollerde (örneğin, kontrol noktalarından silah ve bomba taşıma) etkin bir şekilde kullanmış ancak bağımsızlık sonrasında kadınların siyasi ve toplumsal hayattaki rolleri, savaş dönemindeki aktif katılımlarıyla orantılı olmayacak şekilde sınırlanmıştır. Diğer yandan, Sri

Los Angeles'ta polislerle girdikleri büyük bir çatışmada öldürülmüş, geri kalanlar ise daha sonra yakalanmış ve grup kısa sürede dağılmıştır.

¹²⁴ Tupamarolar, 68 Hareketi'nin ve etkilerinin yaşandığı, 1960'ların ikinci yarısıyla 1970'lerin başlarını kapsayan dönemde, Uruguay'da aktif olan bir şehir gerillası hareketidir. Marksist-Leninist ve devrimci fikirlerden etkilenen örgüt, Uruguay hükümetini devirerek sosyalist bir devlet kurmayı amaçlıyordu. Banka soygunları (kamulaştırma olarak adlandırdıkları), adam kaçırmaya, siyasi suikastlar ve propaganda gibi eylemlerle tanındılar. 1970'lerin başında devletin yoğun baskısıyla zayıfladılar ve bu durum ülkede askeri bir darbeye zemin hazırladı. Daha sonraki yıllarda, hareketin eski üyelerinden bazıları demokratik siyasete katılmıştır.

¹²⁵ Aydınlık Yol, 1970'lerin sonlarından itibaren Peru'da faaliyet gösteren, Abimael Guzmán liderliğindeki Maoçu, komünist bir gerilla örgütüdür. Amacı, Peru devletini devrerek "halk savaşı" yoluyla Yeni Demokrasi ve ardından sosyalizm ve komünizmi kurmaktır. Aydınlık Yol, son derece acımasız taktikleriyle bilinir; bombalı saldırılar, suikastlar, köylü katliamları ve devlet görevlileri ile altyapıyı hedef alan eylemler düzenlemiştir. 1992'de Guzmán'ın yakalanmasıyla büyük ölçüde zayıflamış olsa da kalıntıları hala bazı bölgelerde varlığını sürdürmektedir.

Lanka'daki Tamil Kaplanları¹²⁶ (LTTE), kadınların örgütün askeri ve siyasi kanatlarında, liderlik dahil olmak üzere, son derece yoğun ve görünür bir şekilde yer aldığı çarpıcı bir örnektir. Hatta LTTE, tamamı kadınlardan oluşan ve intihar saldırılarıyla tanınan "Cennet Kuşları" gibi özel birlikler kurmuştur. Benzer şekilde, PKK¹²⁷ ve bazı Çeçen direniş grupları da kadınları hem militan hem de intihar bombacısı olarak mobilize etmiştir. Bu gruplarda kadın katılımı, genellikle ulusal kurtuluş mücadelesinin bir parçası olarak meşrulaştırılmaya çalışılmış ve teşvik edilmiştir (Weinberg ve Eubank, 2011).

Sağ/Irkçı/Neo-Faşist Gruplar: Bu ideolojik spektrumda kadın katılımı genellikle oldukça sınırlıdır ve liderlik rolleri neredeyse hiç görülmemektedir. Bu tür grupların ezici çoğunluğu, geleneksel ve katı cinsiyet rollerini yücelten, şiddeti ve saldırganlığı doğası gereği

¹²⁶ Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları (LTTE), bilinen adıyla Tamil Kaplanları, Sri Lanka'nın kuzey ve doğusunda bağımsız bir Tamil devleti kurmayı amaçlayan ayrılıkçı silahlı bir örgüttü. 1970'lerin ortalarından 2009'daki askeri yenilgilerine kadar faaliyet gösteren örgüt, gerilla savaşı, konvansiyonel askeri saldırılar, yaygın intihar eylemleri (özellikle "Kara Kaplanlar" adlı intihar bombacılarıyla tanınırlar) ve üst düzey siyasi suikastlar gibi yöntemler kullanmıştır. Uzun yıllar Sri Lanka'da geniş bir iç savaşa neden olan LTTE, başta Sri Lanka, Hindistan, ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere birçok ülke tarafından terör örgütü olarak tanınmış ve 2009 yılında Sri Lanka ordusu tarafından askeri olarak kesin bir yenilgiye uğratılarak lideri Velupillai Prabhakaran öldürülmüştür.

¹²⁷ PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê- Kürdistan İşçi Partisi), Türkiye'nin güneydoğusunda (ve komşu ülkelerin bazı bölgelerinde) bağımsız bir Kürt devleti kurma hedefiyle 1970'lerin sonunda Marksist-Leninist ideoloji temelinde kurulmuş, daha sonra bu hedefini demokratik özerklik ve kültürel haklar gibi talepleri de içerecek şekilde evrildiğini ifade eden silahlı bir örgüttür. 1984 yılından itibaren Türk güvenlik güçlerine, devlet kurumlarına ve zaman zaman sivil hedeflere yönelik gerilla taktikleri, bombalı saldırılar, adam kaçırmaya ve suikastlar gibi şiddet eylemleri yürüten PKK, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve diğer birçok ülke ile uluslararası kuruluş tarafından terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Bu eserin kaleme alındığı dönem itibarıyla, söz konusu örgütün, gerçekleştirdiği bir kongrede kendi varlığına son verme kararı aldığı yönünde bilgiler mevcut olmakla birlikte, bu önemli karar kamuoyuna da açıklanmış durumdadır.

erkeksi bir alan olarak tanımlayan ataerkil bir ideolojiye sahiptir. Ancak bu durum, kadınların bu hareketlerde hiçbir rol oynamadığı anlamına gelmez. Kadınlar, destekleyici rollerde (propaganda, üye kazanımı, ailelerin ideolojik eğitimi) yer alarak veya sadece varlıklarıyla bile (örneğin, Ku Klux Klan'ın kadın kolu WKKK¹²⁸) hareketin toplumsal tabanını genişletmeye, şiddetin normalleşmesine ve grubun ideolojisinin aile içinde yeniden üretilmesine katkıda bulunabilmektedir (Flynn ve Gerhardt, 1990).

Dini İstismar Eden Gruplar: Kadınların bu tür gruplara katılımı, diğer ideolojik kategorilere kıyasla genellikle daha geç dönemlerde ve çoğunlukla erkek dini otoritelerin özel izinleri, fetvaları veya stratejik yönlendirmeleriyle mümkün olabilmıştır. Kadınların rolleri, sıklıkla operasyonel düzeyde, özellikle intihar bombacılığı gibi taktiksel görevlerle veya lojistik destek, istihbarat toplama gibi daha geri plandaki işlevlerle sınırlı kalmıştır. Stratejik karar alma mekanizmalarında ve üst düzey liderlik pozisyonlarında kadınlara nadiren rastlanmaktadır. Ancak, DEAŞ¹²⁹ gibi devlet kurma iddiası

¹²⁸ Women of the Ku Klux Klan (WKKK), Ku Klux Klan'ın (KKK) özellikle 1920'lerdeki ikinci dalga yükselişi sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygınlaşan ve ondan örgütsel olarak bağımsız ancak ideolojik olarak paralel hareket eden kadın koluydu. Temel olarak KKK ile aynı beyaz ırkın üstünlüğünü savunan, Protestan nativist, göçmen karşıtı, Katolik ve Yahudi karşıtı bir ideolojiyi benimseyen WKKK, bu görüşleri aile, toplum ve eğitim gibi alanlarda yaymayı, "Amerikan değerlerini" ve Protestan ahlakını korumayı amaçlıyordu. Kadın üyeler, mitingler, geçit törenleri, belirli işletmelere yönelik boykotlar düzenlemiş, propaganda materyalleri dağıtmış ve KKK'nın gündemini özellikle kadınlar ve çocuklar aracılığıyla toplumsal ve siyasi alanda desteklemeye çalışmıştır; ancak 1920'lerin sonlarına doğru ana KKK örgütünün zayıflaması ve iç skandallarla birlikte WKKK da hızla etkinliğini ve üye sayısını yitirmiştir.

¹²⁹ DEAŞ (Devlet el-Irak ve el-Şam) kökenleri El Kaide'ye dayanan ve özellikle Irak ile Suriye'de geniş alanları kontrol altına alarak 2014'te hilafet ilan eden Selefi-cihatçı bir terör örgütüdür. Radikal ve aşırılıkçı bir Sünni İslam yorumunu benimseyen örgüt, vahşi infazlar, kitlesel katliamlar, etnik ve dini azınlıklara yönelik soykırıma varan eylemler, kültürel mirasın yok edilmesi ve dünya genelinde çok sayıda terör saldırısı

taşıyan ve daha karmaşık bir sosyal yapı inşa etmeyi hedefleyen örgütlenmeler, kadınları yalnızca taktiksel bir unsur olarak değil, aynı zamanda "halifeliğin inşası" sürecinin temel taşı olarak görmüştür. Bu bağlamda kadınlara; çocuk doğurup yetiştirme, gelecek nesillere örgüt ideolojisini aşılama, sağlık hizmetleri sunma, ahlak polisi gibi görevler verme gibi daha çeşitli, ancak yine de büyük ölçüde geleneksel cinsiyet rolleriyle uyumlu görevler yüklenmiştir. Bu durum, örgütün kadınları hem stratejik bir kaynak hem de ideolojik bir sembol olarak kullandığını göstermektedir (Bigio ve Vogelstein, 2019).

Katılımın Arkasındaki Karmaşık Motivasyon Ağları

Kadınların terörist gruplara katılma kararlarının ardında yatan nedenler, tek bir faktöre indirgenemeyecek kadar çeşitli ve iç içe geçmiş durumdadır. Bu motivasyonlar, bireyin psikolojik ihtiyaçları, içinde bulunduğu sosyal koşullar ve grubun sunduğu ideolojik çekiciliğin karmaşık bir etkileşimini yansıtır. Pek çok kadın, tıpkı erkekler gibi, üye oldukları grubun ideolojisine güçlü bir entelektüel ve duygusal bağlılık duyarak veya mevcut siyasi/sosyal düzenin ciddi bir adaletsizlik ürettiğine inanarak gönüllü olarak bu yola girebilir. Toplumsal değişim arzusunu şiddet yoluyla gerçekleştirme inancı, bu motivasyonun temelini oluşturur. Vera Zasulich'in Çarlık Rusyası'ndaki eylemi veya Emma Goldman'ın¹³⁰ anarşist ve feminist

düzenlemesiyle tanınmıştır. 2019 yılı itibarıyla kontrol ettiği toprakların büyük bir kısmını kaybetmiş olmasına rağmen, DEAŞ başta Orta Doğu, Afrika ve Afganistan olmak üzere çeşitli bölgelerde bir terör ağı ve isyancı güç olarak varlığını sürdürmekte, propaganda faaliyetleri ve saldırı tehditleriyle küresel bir güvenlik sorunu teşkil etmeye devam etmektedir. Türkiye, Birleşmiş Milletler, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve çok sayıda diğer ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilmektedir.

¹³⁰ Emma Goldman (1869-1940), Rus İmparatorluğu'nda (günümüz Litvanya) doğmuş, genç yaşta Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş ve 20. yüzyılın başlarında anarşist hareketin en tanınmış, etkili ve radikal figürlerinden biri haline gelmiş Litvanya

fikirleri etrafında şekillenen aktivizmi, bu tür ideolojik temelli katılımın tarihsel örneklerindendir (Pomper, 1995). Özellikle yoğun çatışma ve siyasi istikrarsızlığın yaşandığı bölgelerde, kadınların maruz kaldığı kişisel trajediler, radikalleşme sürecinde güçlü bir tetikleyici olabilmektedir. Devlet güçleri veya rakip gruplar tarafından aile üyelerinin öldürülmesi, bizzat tecavüze veya cinsel aşağılanmaya maruz kalma gibi derin travmatik deneyimler, yoğun bir öfke ve intikam arzusunu besleyerek kadınları şiddet eylemlerine yöneltebilir. Çeçenistan'daki "Kara Dullar" olarak adlandırılan kadın intihar bombacılarının veya LTTE'nin bazı kadın militanlarının motivasyonlarında bu tür kişisel kayıp ve intikam duygularının önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir (Gonzalez-Perez, 2008). Baskıcı ataerkil normların hâkim olduğu toplumlarda, aşırılık yanlısı bir gruba katılmak, bazı kadınlar için paradoksal bir anlam taşıyabilir. Bu katılım, geleneksel cinsiyet rollerinin dayattığı kısıtlamalardan bir kaçış yolu olabilir. Aynı zamanda, kendi hayatları üzerinde daha fazla söz sahibi olma (faillik kazanma) ve mevcut kimlikleri yerine yeni, güçlü bir kimlik inşa etme arayışı anlamına gelebilir. Batı Avrupa'daki solcu militan gruplara katılan bazı orta sınıf kadınların, burjuva kimliklerinden koparak "devrimci" bir kimlik arayışında oldukları

Yahudisi kökenli bir siyasi aktivist, yazar ve hatipti. Anarşizm, ifade özgürlüğü, kadın hakları (doğum kontrolü, cinsel özgürlük ve eşitlik dahil), işçi hakları, militarizm ve zorunlu askerlik karşıtlığı gibi konularda ateşli bir savunuculuk yapan Goldman, kapitalizmi, devleti, dini kurumları ve geleneksel evlilik anlayışını sert bir dille eleştirmiştir. ABD'de defalarca hapsedilmiş, I. Dünya Savaşı sırasındaki zorunlu askerliğe karşı yürüttüğü kampanyalar nedeniyle 1919'da Alexander Berkman ile Sovyet Rusya'ya sürgün edilmiş, ancak Bolşevik rejiminin otoriter uygulamaları karşısında hayal kırıklığına uğrayarak oradan da ayrılmıştır. Yaşamının geri kalanını Avrupa ve Kanada'da anarşist fikirlerini yaymaya, konferanslar vermeye ve "Anarşizm ve Diğer Denemeler" ile otobiyografisi "Hayatımı Yaşarken" gibi önemli eserler yazmaya adanmıştır.

gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, Kolombiya'daki FARC¹³¹ veya Sri Lanka'daki LTTE saflarına katılan bazı kadınlar, grup içinde kendilerini daha özgür ve güçlü hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu "özgürleşme" hissini, örgütün kendi içindeki katı hiyerarşi ve disiplinle ne ölçüde çeliştiği de önemli bir analiz konusudur (Bigio ve Vogelstein, 2019). Şiddet yanlısı gruplar, özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı durumdaki kadınlar için, normal koşullarda erişemeyecekleri bazı maddi veya manevi kazanımlar sunabilir. Bunlar arasında eğitim imkanları (örneğin, Nijerya'da Boko Haram'a¹³² katılan bazı kadınların Kuran-ı Kerim eğitimi alma

¹³¹ Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri–Halk Ordusu (kısaca FARC), Kolombiya'da 1964 yılında Marksist-Leninist ideolojiyle kurulan ve ülkenin en büyük solcu gerilla örgütü olarak yarım asırdan fazla bir süre boyunca Kolombiya hükümetine karşı silahlı mücadele yürüten bir yapıydı. Temel amacı toprak reformu ve anti-emperyalizm yoluyla sosyalist bir devlet kurmak olan FARC, bu uzun süreçte gerilla savaşı, adam kaçırma, gasp ve yasa dışı uyuşturucu ticaretine (özellikle koka tarımı ve vergilendirmesi yoluyla) dahil olma gibi yöntemlere başvurdu. 2016 yılında Kolombiya hükümeti ile tarihi bir barış antlaşması imzalayarak silah bırakan ve "Comunes" adıyla yasal bir siyasi partiye dönüşen örgütün ana gövdesi dağılmış olsa da barış anlaşmasını reddeden veya daha sonra terk eden bazı FARC muhalif grupları Kolombiya'nın çeşitli bölgelerinde halen silahlı faaliyetlerini, uyuşturucu kaçakçılığını ve diğer yasa dışı eylemlerini sürdürmektedir. FARC, barış anlaşması öncesinde başta Kolombiya, ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere birçok ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilirken, bu statü anlaşma sonrası siyasi parti için büyük ölçüde değişmiş ancak muhalif gruplar için genellikle devam etmektedir.

¹³² Boko Haram, Nijerya'nın kuzeydoğusunda 2002 civarında Mohammed Yusuf tarafından kurulan ve genellikle "Batı tarzı eğitim haramdır" anlamına gelen adıyla bilinen radikal bir terör örgütüdür. Temel amacı, Nijerya'da şeriat yasalarına dayalı katı bir İslam devleti kurmak, Batılılaşmayı, laik eğitimi ve mevcut hükümeti reddetmektir. Örgüt, özellikle 2009'dan sonra şiddet eylemlerini tırmandırmış; kitlesel adam kaçırma (en bilineni 2014 Chibok kız öğrenci kaçırma olayıdır), intihar saldırıları, köylere, pazarlara, okullara ve ibadethanelere (hem Hristiyan hem de Müslüman) yönelik kanlı baskınlar ve Nijerya güvenlik güçleriyle yoğun çatışmalar gibi acımasız taktikleriyle tanınmıştır. 2015 yılında DEAŞ'a bağlılık yemini ederek ISWAP adını alan örgüt içinde daha sonra, özellikle lideri Abubakar Shekau'nun 2021'deki ölümüne kadar, orijinal Boko Haram adıyla bilinen bir fraksiyon varlığını sürdürmüş, bu durum ISWAP ile rekabete ve çatışmalara yol açmıştır. Çeşitli askeri operasyonlar ve lider kayıplarıyla zayıflatılmış olmalarına rağmen hem Boko Haram'ın kalıntıları hem de ISWAP,

motivasyonu), ekonomik kaynaklar, sosyal statüde yükselme veya grup içinde belirli bir güce ve otoriteye sahip olma gibi faktörler sayılabilir. Başlangıçta zorla veya isteksizce gruba dahil olan bazı kadınların bile, zamanla grup içinde elde ettikleri bu yeni olanaklar veya statü nedeniyle gönüllü olarak kalmayı tercih edebildiği durumlar rapor edilmiştir (Bigio ve Vogelstein, 2019). Birçok durumda kadınların gruba katılımı, bireysel bir karardan ziyade mevcut sosyal ağlar üzerinden gerçekleşir. Aile üyelerinin, yakın arkadaşların veya romantik partnerlerin zaten grubun üyesi olması, katılım sürecini kolaylaştıran ve hatta bazen kaçınılmaz kılan önemli bir faktördür. Grup içine girdikten sonra gelişen aidiyet duygusu, yoldaşlık hissi ve kolektif kimlik, bireyin grupla olan bağını güçlendiren ve katılımını pekiştiren kritik psikolojik unsurlardır. Özellikle dijital çağda terörist gruplar, kadınları saflarına çekmek için sofistike propaganda teknikleri kullanmaktadır. DEAŞ gibi örgütler, sosyal medya platformlarını ve "dar yayıncılık" olarak adlandırılan, belirli demografik gruplara özel olarak tasarlanmış mesajlar gönderme yöntemlerini ustalıkla kullanmıştır. Bu mesajlar genellikle idealize edilmiş bir "kız kardeşlik" bağı, macera vaadi, baskıdan kurtuluş, ideal bir dini devletin kuruluşuna katkıda bulunma gibi temaları işleyerek kadınların duygusal ve ideolojik zaafalarını hedef almıştır. Kadınların, özellikle çevrimiçi sosyal ağlar aracılığıyla, radikal propaganda yayma ve yeni üyeleri (bilhassa diğer kadınları) gruplara kazandırma süreçlerinde etkili bir rol üstlenebildiği çeşitli çalışmalarla (OSCE, 2011; Scheuble ve Oezmen, 2022) ortaya konmuştur. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması, kadınların radikalleşme dinamiklerini önemli ölçüde dönüştürmüştür.

Nijerya'nın kuzeydoğusu başta olmak üzere, Çad Gölü Havzası'na kıyısı olan ülkeler için büyük bir güvenlik riski olmayı sürdürmekte ve pek çok devlet ile uluslararası organizasyon tarafından terörist bir yapı olarak kabul edilmektedir.

Çevrimiçi platformlar ve sosyal medya; kadınların radikal ideolojilerle temas kurduğu, sanal topluluklar inşa ettiği ve hatta örgüte alım faaliyetlerinde merkezi roller üstlendiği kritik mecralar haline gelmiştir. Nitekim, çevrimiçi aşırılık yanlısı gruplarda kadınların mevcudiyetinin, grup içi dinamikleri, motivasyonu ve yapının devamlılığını güçlendirdiğine dair kanıtlar da bulunmaktadır (Scheuble ve Oezmen, 2022). Tüm katılımların gönüllülük esasına dayanmadığını vurgulamak da kritik öneme sahiptir. Özellikle Boko Haram gibi bazı gruplar, kadınları ve kız çocuklarını kitlesel olarak kaçırarak, onları cinsel köleliğe, zorla evliliğe, hizmetçiliğe veya intihar bombacısı olarak kullanılmaya zorlamıştır. İnsan ticareti mağduru olan kadınlar da savunmasız durumlarından faydalanılarak aşırılık yanlısı grupların ağına düşebilmekte ve çeşitli suçları işlemeye mecbur bırakılabilmektedir. Bu tür zorlama ve istismar vakaları, kadınların terörizm bağlamındaki failliği, mağduriyeti ve hukuki hesap verebilirliği konusunda hem etik hem de yasal düzlemde çok boyutlu sorgulamalara neden olmaktadır.

Sosyal Bağlamın Şekillendirici Gücü

Kadınların terörist gruplara katılımı ve bu gruplar içindeki rolleri, yalnızca kişisel güdülerle açıklanamaz; aynı zamanda bireylerin içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevrenin, grup içi etkileşimlerin ve genel geçer kuralların da şekillendirdiği bir sonuçtur. Bir terörist gruba kadınların da katılması, özellikle muhafazakâr toplumlarda, o grubun sadece marjinal bir azınlık tarafından değil, toplumun daha geniş kesimleri tarafından da desteklendiği yönünde bir algı yaratarak grubun meşruiyetini artırma potansiyeli taşır. Kadınların varlığı, hareketin "halk hareketi" olduğu iddiasını güçlendirebilir. Bazı analizlerde, kadın üyelerin belirli gruplar içinde erkeklere kıyasla daha istikrarlı, sadık ve disiplinli

üyeler olabildiği belirtilmiştir (Weinberg ve Eubank, 2011). Ayrıca, kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet kalıpları nedeniyle güvenlik güçleri tarafından "daha az şüpheli" olarak görülmesi veya geleneksel giyim tarzlarının silah, patlayıcı gibi ekipmanları saklamaya daha elverişli olması gibi faktörler, örgütler tarafından bilinçli bir şekilde operasyonel bir avantaj olarak kullanılmıştır. FLN'nin Cezayir'de veya LTTE'nin Sri Lanka'da kadınları bu tür rollerde kullanması buna örnektir. Kadınların, geleneksel olarak barışçıl ve koruyucu olarak kodlanan rollerinin dışına çıkarak şiddet eylemlerine katılması, özellikle ataerkil normların güçlü olduğu toplumlarda, şiddetin kendisinin toplumsal algısını değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu durum, şiddetin daha kabul edilebilir, hatta bazı durumlarda meşru bir politik araç olarak görülmesini kolaylaştırabilir veya en azından şiddetin sınırlarını bulanıklaştırabilir (Weinberg ve Eubank, 2011). Şiddet içeren aşırılık yanlısı gruplara katılmış kadınlar, gruptan ayrıldıktan sonra genellikle "çifte bir damgalanma" ile karşı karşıya kalırlar. Bir yandan terörist bir gruba katılmış olmanın getirdiği genel yaftalamayı taşırlar. Diğer yandan ise, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına "ihanet etmiş" olarak görülürler. Bu nedenle, erkeklere kıyasla çok daha ağır bir sosyal dışlanma ve ayrımcılık yaşarlar. Bu damgalanma, kadınların sosyal ilişkilerini yeniden kurmalarını, ekonomik olarak ayakta kalmalarını ve evlenme şanslarını ciddi şekilde engeller, onları tekrar marjinalleşmeye ve izolasyona iter. Bu dışlanmışlık hissi ve gelecek umudunun kaybı, bazı kadınlar için eski gruplarına geri dönme veya yeniden radikalleşme riskini artırabilir. Terörist gruplarla ilişkili kadınların (gönüllü katılmış, zorla alıkonulmuş veya grup içinde evlendirilmiş) çocukları, son derece kırılgan ve ihmal edilmiş bir grubu oluşturmaktadır. Bu çocuklar; vatansızlık veya belirsiz vatandaşlık statüsü, temel sosyal hizmetlere erişimde yaşanan güçlükler, doğdukları veya yaşadıkları topluluklar

tarafından reddedilme ve damgalanma, istismar ve ihmal riski, kimlik bunalımı ve psikolojik travma gibi çok katmanlı ve karmaşık zorluklarla yüzleşirler. Annelerinin geçmişi nedeniyle maruz kaldıkları bu olumsuz deneyimler, travmanın ve potansiyel olarak aşırılıkçı düşüncelerin nesiller arası aktarımı riskini de beraberinde getirmektedir. Bu durum, terörle mücadelenin sadece mevcut tehdide değil, gelecekteki potansiyel risklere de odaklanması gerektiğini göstermektedir (Saltman ve Smith, 2015).

Sonuç

Bu bölümde gerçekleştirilen analiz, kadınların şiddet içeren aşırıcılık yanlısı gruplardaki mevcudiyetinin, tarihsel süreçte ve farklı ideolojik zeminlerde süreklilik arz eden, ancak biçim ve yoğunluk açısından önemli farklılıklar gösteren çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Sol/devrimci hareketlerdeki öncü ve aktif rollerden, sağ/ırkçı gruplardaki daha sınırlı ve destekleyici konumlara; milliyetçi örgütlerdeki taktiksel kullanımdan, dini istismar eden gruplardaki operasyonel ve ideolojik araçsallaştırmaya kadar geniş bir yelpazede kadın katılımı gözlemlenmiştir. Bu katılımın ardında yatan motivasyon ağının, ideolojik adanmışlıktan kişisel intikam arayışına, ataerkil baskılardan kaçış ve faillik kazanma isteğinden sosyo-ekonomik beklentilere, sosyal ağların etkisinden sofistike propagandalara ve doğrudan zorlamaya kadar uzanan karmaşık ve birbiriyle etkileşim halinde olan faktörleri içerdiği anlaşılmaktadır. Kadınların bu gruplara katılımı ve buradaki rolleri, yalnızca bireysel motivasyonlar veya grup ideolojileriyle değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal cinsiyet normları, kültürel bağlamlar ve grup içi dinamikler tarafından da şekillendirilmektedir. Kadınların varlığının grubun meşruiyet algısına etkisi, operasyonel avantajlar sağlaması ve şiddetin toplumsal algısını dönüştürme potansiyeli, bu etkileşimin

önemli boyutlarıdır. Ayrıca, çatışma sonrası dönemde veya gruptan ayrıldıktan sonra kadınların karşılaştığı ağır toplumsal damgalanma ve dışlanma ile bu durumun çocukları üzerindeki yıkıcı ve nesiller arası travma aktarımı riski taşıyan etkileri, konunun sadece asayiş odaklı bir yaklaşımla ele alınamayacağını; topluma yeniden kazandırma ve sürdürülebilir barışın sağlanması süreçleri için de kilit bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak, kadınların şiddet içeren aşırıcılıktaki rollerini anlamak ve bu olguyla mücadele etmek, toplumsal cinsiyete duyarlı, bağlam özgü ve bireysel deneyimlerin çeşitliliğini dikkate alan bütüncül yaklaşımlar gerektirmektedir. Bu alandaki basmakalıp yargılardan uzaklaşarak, kadınların failliğini, mağduriyetini ve motivasyonlarının karmaşıklığını kabul eden bir anlayış hem önleyici tedbirlerin hem de deradikalizasyon ve yeniden entegrasyon programlarının başarısı için gereklidir.

Kaynaklar

Bigio, J., & Vogelstein, R. (2019). *Women and terrorism: Hidden threats, forgotten partners*. Council on Foreign Relations.

Flynn, K., & Gerhardt, G. (1990). *The silent brotherhood*. Signet.

Gonzalez-Perez, M. (2008). Asia: Freedom birds and water buffaloes. In *Women and terrorism* (s. 65–83). Routledge.

Organization for Security and Co-operation in Europe Secretariat & Office for Democratic Institutions and Human Rights. (2011). *Women and terrorist radicalization final report*.

Pomper, P. (1995). Russian revolutionary terrorism. In M. Crenshaw (Ed.), *Terrorism in context* (s. 63–101). Pennsylvania State University Press.

Saltman, E. M., & Smith, M. (2015). *'Till Martyrdom Do Us Part': Gender and the ISIS Phenomenon*. Institute for Strategic Dialogue.

Scheuble, S., & Oezmen, F. (2022). *Extremists' targeting of young women on social media and lessons for P/CVE*. Radicalisation Awareness Network, European Union.

Weinberg, L., & Eubank, W. (2011). Women's involvement in terrorism. *Gender Issues*, 28(1–2), 22–49.

TERÖRLE MÜCADELEDE PSİKOLOJİNİN YERİ

*“Şiddeti meşrulaştıran zihinsel kısayolları bulmak
ve onları etkisiz kılacak uzun-ince yollar geliştirmek...”*

Yirmi birinci yüzyılın küresel güvenlik ortamı, terörizmin kalıcı ve uyum sağlayan tehdidiyle derinden şekillenmektedir. Devletler ve uluslararası kuruluşlar, bu karmaşık meydan okumaya karşı koymak için ağırlıklı olarak askeri ve güvenlik merkezli stratejilere yönelmiş olsalar da terörizmin bireysel, grupsal ve toplumsal düzeylerdeki kökleri ve etkileri, bu yaklaşımların tek başına yetersiz kaldığını giderek daha belirgin kılmaktadır. Şiddetin yarattığı fiziksel yıkımın yanı sıra, yol açtığı psikolojik travma, sosyal bölünme ve ideolojik cazibeyle de başa çıkma gerekliliği, insan zihnini ve davranışlarını anlamaya odaklanan psikoloji bilimini, terörizmle mücadele stratejilerinde kilit bir aktör haline getirmektedir. Bu bölümde, psikolojinin terörle mücadeledeki çok boyutlu rolünün analitik bir çerçevede ele alınması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, psikolojik kuram ve araştırmaların terörle mücadeleye nasıl katkı sunduğu incelenecektir. Analizimiz; risk yönetimi, kritik durum müdahaleleri, istihbarat süreçleri, karşı-iletişim stratejileri, toplumsal dirençlilik ve barış inşası gibi geniş bir uygulama alanına odaklanacaktır. Her bir alanda, psikolojinin sunduğu teorik temeller ve pratik araçlar ele alınacaktır. Temel sav, psikolojinin, terörizmin altında yatan ve onu sürdüren psikososyal dinamikleri çözümleyerek, salt reaktif

önlemlerin ötesine geçen, kanıta dayalı, etik ve sürdürülebilir karşı stratejilerin formüle edilmesi için vazgeçilmez bir bilimsel zemin sağladığıdır.

Psikolojik Risk Değerlendirmesi ve Yönetimi

Psikoloji, terörle mücadelenin karmaşık ve dinamik doğasına yalnızca teorik bir mercek tutmakla kalmaz, aynı zamanda bu anlayışı somut, proaktif ve reaktif stratejilere dönüştürerek sahadaki aktörlere yol gösterir. Bu katkı, bireysel psikopatolojiden ziyade, bireylerin gruplar içindeki davranışlarını, motivasyonlarını, karar alma süreçlerini ve toplumsal dinamiklerin bu süreçler üzerindeki etkisini anlamaya odaklanır. Psikolojinin bu alandaki uygulamaları, güvenlik paradigmasının ötesine geçerek, önleme, müdahale ve rehabilitasyon süreçlerinin insani ve etkili bir zemine oturtulmasına olanak tanır. Psikolojinin terörle mücadeleye en kritik katkılarından biri, potansiyel şiddet riskini ve tehditleri anlama ve yönetme kapasitesidir. Bu, sadece gelecekteki olası terör eylemlerini öngörmeye çalışmaktan ibaret değildir; aynı zamanda radikalleşme sürecindeki bireylerin şiddete yönelme potansiyelini, hapisten çıkan veya örgütten ayrılanların tekrar suç işleme (recidivism) riskini ve belirli durumların (örn. kitlesel olaylar, kritik altyapılar) taşıdığı tehdit seviyesini değerlendirmeyi de kapsar. Teorik zemin, karar verme psikolojisi, klinik yargı ve olasılık teorisinden beslenir. Bu amaçla, *Yapılandırılmış Profesyonel Yargı (SPJ)*¹³³ gibi metodolojiler kullanılır. VERA-2R ve

¹³³ Yapılandırılmış Profesyonel Yargı (SPJ) araçları, şiddet veya belirli davranış türlerinin (örneğin terörizm) gelecekteki riskini değerlendirmek için kullanılan, ampirik araştırmalara dayalı yapılandırılmış yönergeleri klinik veya profesyonel yargıyla birleştiren bir risk değerlendirme metodolojisidir; bu yaklaşım, tamamen aktüeryal (sadece istatistiksel faktörlere dayalı) veya tamamen yapılandırılmamış klinik yargı (deneyime dayalı ancak standartlaştırılmamış) yöntemlerinden ayrılır. SPJ araçlarının temel amacı, risk değerlendirme sürecini standartlaştırmak, şeffaflığı ve tutarlılığı artırmak ve değerlendirecilere kanıta dayalı risk faktörlerini sistematik bir

TRAP-18 gibi SPJ araçları, değerlendirme sürecinde ortaya çıkabilecek bilişsel önyargıların (örn. doğrulama yanlılığı) etkisini en aza indirmeyi hedefler (Havle ve Aksoy, 2025). Ancak Monahan'ın (2012) vurguladığı gibi, terörizmin düşük temel oranı, yani nadir görülen bir olay olması, istatistiksel modellerin tek başına tahmin gücünü sınırlar. Bu nedenle, psikoloji, kesin tahminden ziyade, bireyin risk faktörleri (statik: değişmeyen geçmiş özellikler; dinamik: değişebilir güncel durumlar, tutumlar, sosyal destek) ve koruyucu faktörlerinin (örn. güçlü sosyal bağlar, istihdam, psikolojik destek) bütüncül bir analizine dayalı olarak risk formülasyonu yapmaya ve bu riskin nasıl yönetileceğine odaklanır. Risk yönetimi ise, "tehlikeli" bireyi etiketlemekten ziyade, risk seviyesine uygun, kademeli ve orantılı müdahale stratejileri geliştirmektir. Bu stratejiler, düşük risk için toplumsal destek ve izlemeden, orta risk için daha yoğun psikososyal müdahalelere ve yüksek risk için adli ve güvenlik tedbirlerine kadar uzanabilir. Bu sürecin bazı etik sorunları olabilir: Yanlış pozitif (riskli olmayan birini riskli olarak değerlendirme) ve yanlış negatif (riskli

şekilde gözden geçirme konusunda rehberlik etmektir. Terörizm riski bağlamında, VERA-2R (Violent Extremism Risk Assessment - Version 2 Revised) gibi şiddet içeren aşırıcılık riskini değerlendirmek üzere özel olarak tasarlanmış araçlar, TRAP-18 (Terrorist Radicalization Assessment Protocol) gibi terörizmle ilişkili olabilecek uyarı davranışlarına ve radikalleşme süreçlerine odaklanan protokoller ve genel şiddet riski değerlendirme aracı olan HCR-20 V3'ün (Historical-Clinical-Risk Management-20 Version 3) terörizme özgü modifikasyonları veya MLG (Multi-Level Guidelines) gibi çok düzeyli kılavuzlar bu tür SPJ yaklaşımlarına örnektir. Bu araçlar genellikle, değerlendiricinin birey için geçerli olan ve ampirik olarak ilişkili olduğu bilinen belirli risk faktörlerini (hem statik/değişmez hem de dinamik/değişebilir faktörler) göz önünde bulundurmasını, bu faktörlerin varlığını ve ilgisini değerlendirmesini ve ardından aracın yapısı tarafından yönlendirilen profesyonel yargısını kullanarak riskin düzeyini, doğasını ve aciliyetini tahmin etmesini ve uygun risk yönetimi stratejileri geliştirmesini içerir. Böylece, SPJ araçları hem bilimsel kanıtları hem de deneyimli profesyonellerin bireye özgü nüansları dikkate alan yargılarını entegre ederek daha kapsamlı ve savunulabilir bir risk değerlendirmesi sunmayı hedefler.

birini gözden kaçırma) kararların toplumsal ve bireysel maliyeti yüksektir. Bu değerlendirmelerin etik ilkeler (örn. bilgilendirilmiş onam, gizlilik, ayrımcılıktan kaçınma) çerçevesinde yapılması, kültürel duyarlılığın ve araçların farklı popülasyonlardaki geçerlik ve güvenilirliğinin sürekli sorgulanması gerekir. Damgalama ve bunun bireyin topluma yeniden katılımı üzerindeki olumsuz etkileri de önemli bir etik kaygıdır.

Profilleme ve Davranış Analizi

Terör soruşturmalarında failin kimliği belirsizken, psikolojik prensiplerden yararlanılarak potansiyel şüpheli havuzunu daraltmak veya failin olası özelliklerini belirlemek amacıyla profilleme tekniklerine başvurulabilir. Ancak bu alan, bilimsel geçerliliği ve potansiyel tuzakları açısından en çok tartışılanlardanır. Suçlu profillemesi, kişilik psikolojisi, motivasyon teorileri ve adli psikoloji ilkelerine dayanır. Ancak, teröristler arasında tek bir "profil" olmadığı (Kocsis, 2003), aksine oldukça heterojen bir grup oldukları ampirik çalışmalarla desteklenmektedir. Bu nedenle modern yaklaşım, demografik veya kişilik özelliklerine dayalı profillemeden uzaklaşmıştır. Bunun yerine, olay yerindeki somut kanıtlara dayanan *davranışsal kanıt analizi* gibi yöntemlere odaklanılmaktadır. Bu yaklaşım; eylem tarzı, hedef seçimi, şiddet düzeyi ve iletişim biçimi gibi davranışsal ipuçlarını analiz eder (Vaisman-Tzachor, 2006). Bu yaklaşım, failin bilişsel haritalarını, motivasyonel önceliklerini ve operasyonel becerilerini anlamaya çalışır. Psikologların buradaki rolü, profillemenin sınırlılıklarını vurgulamak, stereotiplere dayalı yaklaşımları eleştirmek ve davranışsal analizin metodolojik titizliğini artırmaktır. Profilleme, kesin bir tanı aracı değil, soruşturmacılara farklı hipotezler sunan, olası soruşturma yollarını işaret eden ve kaynakların daha verimli kullanılmasına yardımcı olabilecek bir

analitik araç olarak görülmelidir. Örneğin, bir saldırının planlama düzeyi, kullanılan silahlar ve hedef seçimi, failin örgütsel bağlantısı, tecrübesi ve ideolojik motivasyonunun derinliği hakkında ipuçları verebilir. Etnik, dini veya siyasi temelli stereotiplere dayalı profillemeye, ayrımcılığa yol açma ve masum bireyleri/grupları hedef gösterme riski taşır. Bu durum, bir yandan insan haklarının çiğnenmesine yol açabilir, diğer yandan da toplum ve güvenlik güçleri arasındaki güven bağını sarsarak istihbarat akışını sekteye uğratabilir. Psikologlar, bu tür önyargılardan arındırılmış, sadece davranışsal verilere odaklanan analizlerin geliştirilmesini savunmalıdır.

Kritik Durum Yönetimi ve Müzakere

Rehine alma, intihar saldırısı tehdidi veya barikat kurma gibi kritik olaylar, yüksek stres altında hızlı ve doğru kararlar almayı gerektiren, zamanın hayati önem taşıdığı durumlardır. Psikoloji, bu kaotik ortamda iletişimi sürdürmenin ve barışçıl bir çözüm olasılığını artırmanın anahtarını sunar. Kriz müzakeresi, iletişim psikolojisi, ikna teorileri, duygusal zekâ ve stres yönetimi ilkelerinden yoğun şekilde yararlanır (Bahar, 2020; McMains ve Mullins, 2013; Soskis, 1983). Aktif dinleme, sadece söylenenleri değil, söylenmeyenleri (duygusal ton, beden dili) de anlamayı içerir. Empati kurma (failin duygu ve düşüncelerini anlama çabası, onaylama anlamına gelmez), failin rasyonel düşünme kapasitesini artırabilir ve iş birliğine daha açık hale getirebilir. İlişki kurma, güven ortamı yaratarak müzakerenin ilerlemesini sağlar. Duygu düzenleme hem müzakerecinin kendi stresini yönetmesi hem de failin duygusal gerilimini azaltmasına yardımcı olması açısından kritiktir. Psikologlar, müzakereci eğitimlerinde bu becerilerin (örn. rol canlandırma, vaka analizleri) kazandırılmasında, gerçek zamanlı müzakerelere davranışsal danışmanlık yaparak (failin psikolojik durumu, motivasyonu,

potansiyel tetikleyiciler hakkında analiz sunma), müzakere stratejilerinin (örn. zaman kazanma, talepleri yönetme, üçüncü tarafları kullanma) geliştirilmesinde ve müzakere sonrası süreçlerinde kilit rol oynarlar. Farklı motivasyonlara (ideolojik, kişisel, psikopatolojik) sahip faillere yönelik farklı müzakere yaklaşımları geliştirilmelidir. Müzakere, aldatma veya manipölasyon üzerine değil, dürüst ve saygılı bir iletişim üzerine kurulmalıdır. Verilen sözlerin tutulması (güvenilirliği korumak adına) ve failin/rehinelerin güvenliğinin her zaman öncelikli tutulması esastır. Psikoloğun rolü, operasyonel başarıyı artırırken aynı zamanda etik sınırların korunmasını sağlamaktır.

Araştırma, İstihbarat Analizi ve Sorgulama

Terörizmin sürekli değişen yüzü (yeni ideolojiler, taktikler, teknolojiler) karşısında, psikoloji, bu olguyu anlama ve öngörme çabalarına temel oluşturur. Bu anlayış, istihbaratın daha doğru yorumlanmasına ve bilgi edinme süreçlerinin daha etkili ve etik hale getirilmesine yardımcı olur. Psikologlar, radikalleşme süreçlerini açıklayan farklı modelleri test eder, deradikalizasyon ve ayrılma süreçlerinin dinamiklerini inceler (Horgan, 2017), terör propagandası ve ikna tekniklerinin psikolojik etkilerini analiz eder (Crenshaw, 2000). İstihbarat analizinde psikologlar, toplanan ham verilerdeki (iletişim kayıtları, finansal hareketler, seyahat bilgileri) davranışsal örüntüleri tespit etmeye, bireylerin ve grupların motivasyonel profilini çıkarmaya, kültürel faktörlerin (örn. onur kültürü, kolektivist değerler) karar alma üzerindeki etkisini yorumlamaya yardımcı olabilir (Stevens, 2005). Sorgulama alanında ise psikoloji, baskıcı ve işkenceye dayalı yöntemlerin hem etik dışı olduğunu hem de yanlış itiraflara ve güvenilmez bilgilere yol açtığını (Meissner vd., 2014) bilimsel kanıtlarla ortaya koymuştur. Bunun yerine, ilişki kurma

temelli, Bilişsel Mülakat gibi hafıza araştırmalarına dayanan, açık uçlu sorularla bilgi akışını teşvik eden, etik ve yasal sınırlar içinde bilgi almayı en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen bilgi toplama modellerini geliştirir ve öğretir.

PEACE modeli (Preparation and Planning, Engage and Explain, Account, Closure, Evaluation) bu yaklaşıma bir örnektir¹³⁴.

¹³⁴ PEACE modeli, soruşturma amaçlı mülakatlar için etik ve etkili bir çerçeve sunan, Birleşik Krallık'ta geliştirilmiş ve amacı itiraf elde etmekten ziyade doğru, güvenilir ve ayrıntılı bilgi toplamaya odaklanan yapılandırılmış bir yaklaşımdır; bu model beş aşamadan oluşur ve her aşama bir sonrakinin başarısı için temel oluşturur. İlk aşama olan Hazırlık ve Planlama (Preparation and Planning - P), mülakatın kendisinden önce gerçekleştirilen kritik bir adımdır ve mevcut dava materyallerinin dikkatlice incelenmesini, mülakatın net hedeflerinin belirlenmesini (ne tür bilgiye ihtiyaç duyulduğu), görüşülecek kişinin geçmişi, potansiyel kırılganlıkları ve olaya ilişkin olası rolü hakkında bilgi toplanmasını, mülakat yapısının (ele alınacak konular, kullanılacak soru türleri), lojistik düzenlemelerin (uygun mülakat odası, kayıt cihazları) ve yasal/prosedürel gerekliliklerin (avukat hakkı, uyarılar) planlanmasını içerir; bu kapsamlı hazırlık, mülakatın verimli ve hedefe yönelik olmasını sağlar. İkinci aşama olan Etkileşim Kurma ve Açıklama (Engage and Explain - E), mülakatın başlangıcında raport kurmaya ve süreci şeffaf bir şekilde ortaya koymaya odaklanır; bu aşamada mülakatçı kendini ve rolünü tanıtır, mülakatın amacını dürüstçe ve net bir şekilde açıklar (örneğin, "olay hakkındaki bilginizi anlamak için buradayız"), kayıt yapılması, ara verilmesi gibi mülakat sürecinin nasıl işleyeceğini ve görüşülen kişinin haklarını anlatır, böylece mülakatın gerginliği azaltarak işbirliğini teşvik eden, zorlayıcı olmayan profesyonel bir atmosfer yaratır. Üçüncü ve en merkezi aşama olan Anlatım Alma (Account - A), asıl bilgi toplama bölümüdür; burada mülakatçı, öncelikle "Anlatın...", "Açıklayın...", "Tarif edin..." gibi açık uçlu sorular kullanarak görüşülen kişinin olaya ilişkin kendi kesintisiz ve ayrıntılı anlatımını sunmasını teşvik eder, daha sonra bu ilk anlatımı netleştirmek, ayrıntıları derinleştirmek, tutarlılığı kontrol etmek ve boşlukları doldurmak için uygun sorgulama teknikleriyle (yönlendirici veya baskıcı sorulardan kaçınarak) anlatımı probeler (detaylandırır/sorgular); bu süreç aktif dinleme ve elde edilen bilginin dikkatli bir şekilde yönetilmesini gerektirir. Dördüncü aşama olan Kapanış (Closure - C), mülakatı uygun bir şekilde sonlandırmayı hedefler; bu, görüşülen kilit noktaların özetlenerek yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesini ve görüşülen kişiye ekleme veya düzeltme yapma fırsatı verilmesini, soruşturmanın sonraki adımlarının (eğer uygunsa) açıklanmasını, iletişim bilgilerinin paylaşılmasını ve sürecin şimdilik tamamlandığının belirtilmesini içerir; ayrıca görüşülen kişiye zamanı ve iş birliği için teşekkür edilir. Son aşama olan Değerlendirme (Evaluation - E) ise mülakat tamamlandıktan sonra gerçekleştirilir ve elde edilen bilgilerin mülakat

Araştırmalarda katılımcıların (özellikle hassas grupların) haklarının korunması, gizlilik ve anonimliğin sağlanması esastır. İstihbarat analizinde, verilerin yorumlanmasındaki potansiyel önyargıların farkında olunmalı ve kişisel mahremiyetin korunmasına özen gösterilmelidir (Havle ve Aksoy, 2025). Sorgulama süreçlerinde ise insan onuruna saygı, işkence ve kötü muamelenin mutlak surette reddedilmesi temel etik prensiplerdir. Psikologlar, bu alanlarda etik standartların geliştirilmesi ve uygulanmasının savunucusu olmalıdır.

Karşı-Anlatılar ve Önleyici İletişim

Terör örgütleri, varlıklarını sürdürmek ve yeni üyeler kazanmak için sadece şiddete değil, aynı zamanda güçlü ve çekici anlatılara dayanırlar. Bu anlatılar genellikle mağduriyet, kahramanlık, adalet arayışı, üstün bir amaç ve aidiyet duygusu gibi temel psikolojik ihtiyaçlara seslenir. Psikoloji, bu anlatıların cazibesini kırarak ve alternatifler sunacak stratejiler geliştirilmesinde kritik bir rol oynar. Etkili bir karşı-anlatı (Allchorn, 2020), sadece terör örgütünün iddialarını çürütmekle kalmaz, aynı zamanda hedef kitlenin duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına hitap eden, pozitif ve yapıcı alternatifler sunar. Mesajın içeriği kadar, kaynağın güvenilirliği, kullanılan dil ve zamanlama da önemlidir. Psikologlar, hedef kitle analizleri yaparak, mesajların kültürel duyarlılığını sağlayarak, iletişim kampanyalarının tasarımına, uygulanmasına ve etkililik değerlendirmesine (hangi mesajların hangi gruplarda işe yaradığını ölçme) katkıda bulunurlar.

hedefleri doğrultusunda analiz edilmesini, görüşülen kişinin beyanlarının güvenilirliğinin ve doğruluğunun değerlendirilmesini, mülakatçının kendi performansının (PEACE modeline uygunluk, kullanılan teknikler vb.) gözden geçirilmesini ve mülakattan çıkan sonuçlara göre atılması gereken sonraki adımların (ek soruşturma ihtiyacı, başka tanıklarla görüşme vb.) belirlenmesini kapsar; bu değerlendirme, hem mevcut mülakatın etkinliğini ölçmek hem de gelecekteki mülakatlar için dersler çıkarmak açısından önemlidir.

Önleyici iletişim, sadece karşı-anlatı değil, aynı zamanda medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme becerilerini güçlendirerek bireyleri manipülatif mesajlara karşı daha dayanıklı hale getirmeyi de içerir. Karşı-anlatıların kendisinin propaganda veya manipülasyon aracına dönüşmemesi, şeffaf ve dürüst olması önemlidir. Hedef kitleyi damgalamaktan veya ötekileştirmekten kaçınılmalıdır. İletişim kampanyalarının olası istenmeyen sonuçları (örn. belirli grupları daha fazla izole etme) göz önünde bulundurulmalıdır.

Toplumsal Dirençlilik, Önleme ve Barış İnşası

Terörle mücadele, yalnızca reaktif müdahaleler ve güvenlik önlemleriyle sürdürülebilir değildir. Psikoloji, toplumların terörizmin yıkıcı etkilerine karşı daha dirençli hale gelmesine, radikalleşmeyi besleyen zeminleri kurutmaya ve çatışma sonrası dönemlerde kalıcı barışın inşasına yönelik uzun vadeli stratejilere temel oluşturabilir. Bu yaklaşım, bireyi ve toplumu bir bütün olarak ele almalıdır.

Eğitim Yoluyla Dirençlilik: Eğitim sistemleri, genç nesilleri radikal ideolojilerin çekiciliğine karşı donanımlı hale getirmede ve demokratik değerleri içselleştirmelerini sağlamada eşsiz bir potansiyele sahiptir. Bu, sadece bilgi aktarımının ötesinde, temel psikolojik becerilerin geliştirilmesini içerir. Bilişsel Gelişim Teorileri, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin yaşa uygun nasıl geliştirilebileceğine ışık tutar (Semmar ve Al-Thani, 2015). Sosyal Öğrenme Teorisi (Bandura, 1977), olumlu rol modelleri ve prososyal davranışların (örn. iş birliği, yardımseverlik) teşvik edilmesinin önemini vurgular. Medya Okuryazarlığı eğitimi, ikna psikolojisi ve propaganda analizi prensiplerine dayanarak gençlerin karşılaştıkları mesajları (özellikle çevrimiçi ortamda) sorgulama ve kaynakların güvenilirliğini değerlendirme yeteneğini artırır. Duygusal Zekâ kuramına (Goleman, 2020) dayanan *Sosyal ve Duygusal Öğrenme*

programları ise öz-farkındalık, empati ve sorumlu karar verme gibi becerileri geliştirir. Bu beceriler, bireylerin stresle başa çıkma ve çatışmaları barışçıl yollarla çözme kapasitelerini artırarak onları radikal gruplara karşı daha dirençli hale getirir (Durlak vd., 2011; Torney-Purta vd., 2001). Ahlaki Gelişim Teorileri, evrensel etik ilkelere dayalı bir muhakeme yeteneğinin geliştirilmesinin önemini vurgular (Reiter, 1996). Psikologlar, bu becerileri müfredata entegre eden yaşa ve kültüre uygun programların (örn. farklılıklara saygı, çatışma çözümü atölyeleri, dijital vatandaşlık eğitimleri) tasarlanmasında, öğretmenlere bu konularda pedagojik formasyon verilmesinde ve bu programların etkililik değerlendirmesinde (davranışsal değişiklikleri ve tutumları ölçme) kritik rol oynarlar (Stevens, 2005). Amaç, gençleri belirli bir ideolojiye karşı "aşlamak"tan ziyade, her türlü manipülasyona karşı genel bir bilişsel ve duygusal dirençlilik kazandırmaktır. Eğitim programlarının belirli bir siyasi veya dini görüşü dayatmaktan kaçınması, evrensel insani değerlere ve eleştirel düşünceye odaklanması esastır. Tüm öğrencilerin kendilerini güvende ve değerli hissettiği kapsayıcı bir öğrenme ortamı yaratılmalıdır.

Medya ve Toplumsal Algı Yönetimi: Medyanın terör olaylarını nasıl sunduğu, toplumun korku düzeyini, belirli gruplara yönelik önyargılarını, politikalarını ve hatta teröristlerin amaçlarına ulaşma biçimlerini derinden etkileyebilir (Bandura, 2004; Slone vd., 2008). Ekme Kuramı (Potter, 2014), medyanın (özellikle televizyonun) uzun vadede dünyanın tehlikeli bir yer olduğu algısını pekiştirebileceğini öne sürer. Gündem Belirleme Kuramı (McCombs ve Sha, 1972), medyanın hangi konuların önemli olduğunu belirleyerek kamuoyunun dikkatini yönlendirdiğini belirtir. Çerçeveleme Kuramı (Chong ve Druckman, 2007), bir olayın sunuluş biçiminin (hangi kelimelerin seçildiği, hangi görsellerin kullanıldığı, hangi bağlama

oturtulduğu) izleyicinin olayı nasıl yorumlayacağını etkilediğini gösterir. Sosyal Temsiller Teorisi (Rateau vd., 2012), terörizm gibi karmaşık olgulara dair paylaşılan toplumsal anlayışların (ve klişelerin) medya aracılığıyla nasıl inşa edildiğini ve yayıldığını açıklar. Psikologlar, medya profesyonellerine yönelik eğitimler ve etik rehberler aracılığıyla sorumlu habercilik ilkelerinin benimsenmesini teşvik edebilir (Stevens, 2005). Bu ilkeler şunları içerir: Sansasyonelizmden ve aşırı dramatizasyondan kaçınmak, teröristlere veya eylemlerine gereksiz platform sağlamamak ("tanıtımın oksijeni" olmamak), mağdurların ve ailelerinin mahremiyetine ve onuruna saygı göstermek, olayları doğru ve dengeli bir bağlama oturtmak (siyasi, sosyal, tarihi arka plan), kullanılan dilin ötekileştirici veya nefret söylemi içermemesine dikkat etmek, toplumun dayanışma ve direnç örneklerini de görünür kılmak. Ayrıca, medyanın terörizmin altında yatan karmaşık nedenleri (sadece bireysel kötülük olarak değil) tartışmaya açması ve şiddet dışı çözüm yollarını gündeme getirmesi de toplumsal bilinçlenme açısından önemli sayılabilir. Sosyal medyanın yükselişiyle birlikte, yanlış bilginin ve kasıtlı çarpıtmanın yayılmasına karşı mücadele de bu alana dahil olmuştur. Haber alma hakkı ile kamu güvenliği ve birey onurunun korunması arasında hassas bir denge kurulmalıdır. Özellikle kriz anlarında medyanın yayınlarının operasyonel güvenliği tehlikeye atmaması veya paniği artırmaması önemlidir.

Kök Nedenlerle Mücadele: Terörizm, genellikle daha derin toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunların bir belirtisidir. Algılanan veya gerçek adaletsizlikler, siyasi temsil eksikliği, ekonomik mahrumiyet, ayrımcılık, kimlik çatışmaları ve dışlanma gibi faktörler, bireyleri radikal ideolojilere ve gruplara karşı daha savunmasız hale getirebilir (Wessells, 2002). Psikoloji, bu "kök nedenlerin" bireyler ve gruplar üzerindeki psikolojik etkilerini analiz ederek, bu sorunlara

yönelik sosyal politika önerilerinin (örn. ayrımcılıkla mücadele, fırsat eşitliği, katılımcı mekanizmalar) geliştirilmesine katkı sağlar. Daha doğrudan olarak, terör örgütlerinden ayrılmak isteyen, yakalanan veya hüküm giyen bireyler için tasarlanan deradikalizasyon ve topluma yeniden entegrasyon programlarının merkezinde yer alır. Bu programlar genellikle şunları içerir: Bireyselleştirilmiş psikolojik değerlendirme, bireysel ve grup terapisi, sosyal beceri eğitimi, mesleki eğitim ve rehabilitasyon, aile danışmanlığı ve toplum temelli destek ağları (Harris-Horgan ve Barrelle, 2020). Ayrılma ile deradikalizasyon arasındaki ayrım önemlidir; ilk hedef genellikle daha gerçekçi ve önceliklidir. Başarı, büyük ölçüde bireyin motivasyonuna, programın kalitesine ve toplumun (özellikle yerel toplulukların ve ailelerin) kabulüne bağlıdır. Bu programlar gönüllülük esasına dayanmalı, bireylerin haklarına saygı göstermeli ve "beyin yıkama" gibi algılanmamalıdır. Programların etkinliği şeffaf bir şekilde değerlendirilmeli ve kültürel duyarlılık gözetilmelidir. Kamu güvenliği ile bireyin rehabilitasyon hakkı arasında dikkatli bir denge kurulmalıdır.

Barış İnşası ve Uzlaşma: Şiddetli çatışma ve terörden derin yara almış toplumlarda barış, sadece silahların susması değil, aynı zamanda gruplar arası güvenin yeniden tesisi, travmaların iyileştirilmesi, adalet duygusunun sağlanması ve ortak bir gelecek vizyonunun oluşturulmasıdır. Psikoloji, bu zorlu ve uzun soluklu süreçlerde kritik bir kolaylaştırıcıdır. Temas Teorisi¹³⁵, belirli koşullar altında farklı

¹³⁵ Temas Teorisi, ilk olarak Gordon Allport tarafından 1954'te ortaya atılan ve farklı grupların üyeleri arasındaki doğrudan kişilerarası temasın, belirli koşullar altında, gruplar arası önyargıyı azaltabileceğini ve ilişkileri iyileştirebileceğini öne süren bir sosyal psikoloji hipotezidir. Bu teoriye göre, temasın önyargıyı azaltmada en etkili olabilmesi için genellikle dört temel koşulun sağlanması gereklidir: grupların temas durumunda eşit statüye sahip olması, ortak hedeflere yönelik birlikte çalışmaları, gruplar arası iş birliğinin teşvik edilmesi ve temasın otoriteler, yasalar veya toplumsal

gruplar arasındaki temasın önyargıyı azaltabileceğini ve empatiyi artırabileceğini gösterir (Pettigrew ve Tropp, 2006). Kolektif Bellek ve Tarihsel Travma çalışmaları, geçmişteki acıların nesiller boyu nasıl aktarıldığını ve toplumsal uzlaşmanın önündeki psikolojik engellerin anlaşılmasını sağlar (Hirschberger, 2018). Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve karmaşık travma konularındaki bilgi, bireysel ve toplumsal düzeyde iyileşme programlarının tasarlanmasına rehberlik eder. Restoratif Adalet yaklaşımları, cezalandırmadan ziyade zararın onarılmasına, mağdurların ihtiyaçlarına ve failin sorumluluk üstlenmesine odaklanır (Development Services Group, 2010). Affetme Psikolojisi, bireysel ve kolektif düzeyde affetmenin (veya affetmemenin) psikolojik süreçlerini ve barış inşasındaki rolünü inceler (McCullough ve Witvliet, 2002). Psikologlar, bu süreçlerde çeşitli aktif roller üstlenebilirler:

- Gruplar arası diyalog programları tasarlamak ve kolaylaştırmak.
- Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları gibi mekanizmalarda mağdurlara travma desteği sağlamak.
- Toplumsal travma iyileştirme projeleri yürütmek.
- Çatışma sonrası eğitim reformlarına katkıda bulunmak.
- Adalet mekanizmalarının psikolojik etkilerini değerlendirmek.

normlar tarafından desteklenmesi. Başarılı temasın, diğer grup hakkındaki olumsuz stereotipleri kişisel deneyimlerle çürütme, gruplar arası kaygıyı azaltma, empatiyi artırma ve dış grup üyelerini bireyselleştirerek daha olumlu tutumların geliştirilmesine yol açtığı düşünülmektedir; bu nedenle Temas Teorisi, ırksal, etnik, dini veya diğer sosyal kategorilere dayalı çatışma ve önyargıları azaltmaya yönelik müdahale programlarının temelini oluşturan önemli bir kavramdır.

- Yerel topluluklarda barış elçileri yetiştirmek.

Amaç, "biz ve onlar" algısını kırarak ortak bir insanlık paydasında buluşmayı, geçmişle yüzleşmeyi (inkâr etmeden veya intikam peşinde koşmadan) ve geleceğe yönelik ortak bir umut inşa etmeyi kolaylaştırmaktır. Uzlaşma süreçleri kapsayıcı olmalı, tüm tarafların (özellikle en çok zarar görenlerin) sesinin duyulmasını sağlamalıdır. Süreçler aceleye getirilmemeli, toplumsal yaraların derinliği göz önünde bulundurulmalıdır. Yeniden travmatizasyondan kaçınılmalı ve psikolojik destek mekanizmaları hazır bulundurulmalıdır. Adalet ve barış arasındaki hassas denge dikkatle yönetilmelidir.

Sonuç

Bu bölüm boyunca detaylandırıldığı üzere, psikoloji, terörizmle mücadelede vazgeçilmez bir bilimsel perspektif ve uygulamalı bir araç seti sunmaktadır. Psikolojinin katkıları, terörle mücadelenin etkinliğini ve insancılığını artırma potansiyeli taşır. Bu alandaki katkılar; terörist davranışın motivasyonel temellerini anlamaktan radikalleşmeyi modellemeye, kritik olaylarda iletişimi yönetmekten istihbarat verilerini yorumlamaya, aşırılıkçı anlatıların etkisini zayıflatmaktan toplulukları şiddete karşı dirençli kılıp çatışma sonrası uzlaşmayı kolaylaştırmaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu katkı, "terörist profili" gibi basitleştirici yaklaşımların ötesine geçerek, bireyi sosyal ve grup bağlamı içinde değerlendiren, bilişsel süreçleri, duygusal faktörleri ve çevresel etkenleri dikkate alan bütüncül bir anlayışı teşvik etmektedir. Geliştirilen risk değerlendirme metodolojileri, etik sorgulama teknikleri, kanıta dayalı müzakere stratejileri ve deradikalizasyon programları, psikolojinin teorik birikiminin somut faydaya dönüştüğü alanlardır. Ancak, psikolojinin sunduğu içgörülerin ve araçların başarısı, disiplinlerarası iş birliğine ve elde edilen bilginin etik ilkeler ile insan hakları normları

çerçevesinde kullanılmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Tek başına hiçbir disiplin terörizmin karmaşıklığını tam olarak kuşatamaz; psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, hukuk ve diğer alanlarla entegre edildiğinde en yüksek değeri yaratır. Gelecekte, teknolojinin evrimi ve küresel dinamiklerin değişimiyle ortaya çıkacak yeni terörizm biçimleri karşısında, psikolojinin adaptasyon yeteneği ve araştırmalarını bu yeni tehditlere yöneltme kapasitesi, terörle mücadelenin gelecekteki etkinliği açısından belirleyici olacaktır. Nihayetinde psikoloji, şiddeti anlamak ve önlemek kadar, şiddetin yarattığı travmaları onarmak ve daha barışçıl, dirençli toplumlar inşa etmek için gereken insani anlayışı ve bilimsel temeli sağlayarak, terörle mücadele çabalarına stratejik bir derinlik ve etik bir pusula sunmaktadır.

Kaynaklar

Allchorn, W. (2020). Review of the book *Weaponized words: The strategic role of persuasion in violent radicalization and counter-radicalization*, by K. Braddock. *Perspectives on Terrorism*, 14(4), 215–216.

Bahar, A. (2020). İkna yoluyla dolandırıcılık: Dolandırıcılık faaliyetlerinde ikna ve etkili iletişim yöntemlerinin tespiti üzerine bir araştırma. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (35), 139-163.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215.

Bandura, A. (2004). The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism. In F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (Eds.), *Understanding terrorism: Psychosocial roots, consequences, and interventions* (pp. 121–150). American Psychological Association.

Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10, 103–126.

Crenshaw, M. (2000). Terrorism. In A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology* (Vol. 8, pp. 44–47). American Psychological Association.

Development Services Group, Inc. (2010). *Restorative justice* (Literature review). Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. https://www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/Restorative_Justice.pdf

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). Enhancing students' social and emotional development promotes success in school: Results of a meta-analysis. *Child Development*, 82(1), 405–432.

Goleman, D. (2020). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ* (25th anniversary ed.). Bloomsbury Publishing.

Harris-Hogan, S., & Barrelle, K. (2020). Young blood: Understanding the emergence of a new cohort of Australian jihadists. *Terrorism and Political Violence*, 32(7), 1391–1412.

Havle, N., & Aksoy, S. (2025). Bilişsel bariyerlerden kurumsal yönetime: İstihbarat topluluklarında önyargı yönetimi. *Telakki Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 263–288.

Hirschberger, G. (2018). Collective trauma and the social construction of meaning. *Frontiers in Psychology*, 9, Article 1441.

Horgan, J. G. (2017). Psychology of terrorism: Introduction to the special issue. *American Psychologist*, 72(3), 199–204.

Kocsis, R. N. (2003). Criminal psychological profiling: Validities and abilities. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47, 126–144.

McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187.

McCullough, M. E., & Witvliet, C. V. (2002). The psychology of forgiveness. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 446–458). Oxford University Press.

McMains, M., & Mullins, W. (2013). *Crisis negotiations: Managing critical incidents and hostage situations in law enforcement and corrections* (5th ed.). Routledge.

Meissner, C. A., Redlich, A. D., Michael, S. W., Evans, J. R., Camilletti, C. R., Bhatt, S., & Brandon, S. (2014). Accusatorial and information-gathering interrogation methods and their effects on true and false confessions: A meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 10(4), 459–486.

Monahan, J. (2012). The individual risk assessment of terrorism. *Psychology, Public Policy, and Law*, 18(2), 167–205.

Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783.

Potter, W. J. (2014). A critical analysis of cultivation theory. *Journal of Communication*, 64(6), 1015–1036.

Rateau, P., Moliner, P., Guimelli, C., & Abric, J. C. (2012). Social representation theory. In M. Mikulincer & P. R. Shaver (Eds.), *APA handbook of personality and social psychology*, Vol. 2. *Group processes* (s. 477–497). American Psychological Association.

Reiter, S. A. (1996). The Kohlberg-Gilligan controversy: Lessons for accounting ethics education. *Critical Perspectives on Accounting*, 7(1), 33–54.

Semmar, Y., & Al-Thani, T. (2015). Piagetian and Vygotskian approaches to cognitive development in the kindergarten classroom. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, (1), 1.

Stevens, M. J. (2005). What is terrorism and can psychology do anything to prevent it? *Behavioral Sciences & the Law*, 23(4), 507–526.

Slone, M., Shoshani, A., & Baumgarten-Katz, I. (2008). The relation between actual exposure to political violence and preparatory interventions for exposure to media coverage of terrorism. *Anxiety, Stress, & Coping*, 21(3), 243–261.

Soskis, D. A. (1983). Behavioral scientist and law enforcement personnel: Working together on the problem of terrorism. *Behavioral Sciences & the Law*, 1(2), 47–60.

Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., & Schulz, W. (2001). *Citizenship and education in twenty-eight countries: Civic knowledge and engagement at age fourteen*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Vaisman-Tzachor, R. (2006). Psychological profiles of terrorists. *The Forensic Examiner*, 15(2), 6–17.

Wessells, M. G. (2002). Terrorism, social injustice, and peace building. In C. E. Stout (Ed.), *The psychology of terrorism: Programs and practices in response and prevention* (Vol. 4, pp. 57–73). Praeger Publishers.

İDEOLOJİNİN KARANLIK YÜZÜ

"Fikirler karanlıkla buluştuğunda, barut kokusu kelimelere siner..."

Terörizm olgusunun anlaşılması, onu besleyen veya motive ettiği varsayılan fikrîsel altyapıdan bağımsız düşünülemez. Siyasi hedeflere ulaşmada şiddetin sistematik kullanımını içeren terörizm, doğası gereği belirli bir dünya görüşü, şikâyetler dizisi ve eylem çağrısıyla ilişkilidir. Ancak, terörizm araştırmaları alanında "ideoloji" kavramının oynadığı role ilişkin yaygın bir kabul bulunsa da bunun tam olarak ne anlama geldiği, terörist grupların stratejilerini ve bireylerin katılım süreçlerini ne ölçüde ve hangi mekanizmalarla etkilediği konularında süregelen bir kavramsal belirsizlik ve metodolojik zorluklar mevcuttur. Bu bölümde, terörizm çalışmalarında ideolojinin karmaşık ve çok boyutlu rolünün derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. İlk olarak, "terörist ideoloji" teriminin taşıdığı anlam çeşitliliğini ve bu alandaki tanımlama çabalarını, özellikle literatürde öne çıkan sistematik yaklaşımları merkeze alarak ele alacaktır. Ardından, ideolojinin terörist grupların kolektif davranışları, bilhassa stratejik bir öneme sahip olan hedef seçimi üzerindeki işlevsel etkisini, farklı ideolojik motivasyonlara sahip gruplara dair ampirik örnekler ve nicel bulgular ışığında analiz edecektir. Takiben, ideolojinin bireylerin terörizme katılımındaki rolüne dair literatürdeki eleştirel yaklaşımları ve ideolojiyi katı bir doktrinler bütünü yerine dinamik bir sosyal kimlik ve anlamlandırma süreci olarak kavramsallaştırma önerilerini tartışacaktır. Son olarak, 21. yüzyılda terörizme zemin hazırlayan veya onunla ilişkilendirilen temel ideolojik akımları (dini aşırılık, sağ ve sol kanat aşırılıkları, yeni toplumsal hareketler ve ideolojisiz şiddet

eğilimleri) güncel görünümleriyle haritalandırarak, çağdaş terörizmin ideolojik manzarasının karmaşıklığını ve evrimini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamlı analiz aracılığıyla, ideolojinin terörizm fenomenindeki yerini daha nüanslı ve bilimsel bir zeminde anlamlandırmak için gerekli kavramsal araçları ve ampirik içgörülerini sunmak amaçlanmaktadır.

Terörist İdeoloji Nedir?

Terörizm araştırmalarında ideolojinin anlamını sağlıklı bir şekilde belirleyebilmek için öncelikle sağlam bir kavramsal zemine ihtiyaç vardır. Ancak "terörist ideoloji" teriminin literatürdeki farklı ve bazen çelişkili kullanımları, bu alandaki çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bu kavramsal belirsizliği gidermek amacıyla Ackerman ve Burnham (2021), sistematik bir tanım geliştirme çabasına girişmişlerdir. Bu çabanın ilk adımı, daha genel anlamda "ideoloji" kavramının ne olduğunu açıklığa kavuşturmadır. İdeoloji terimi, Fransız Devrimi'ndeki kökenlerinden (Destutt de Tracy'nin "fikirler bilimi" olarak *ideologie* kavramı¹³⁶) günümüze kadar karmaşık bir entelektüel evrim geçirmiştir. Napolyon'un olumsuz anlam yüklemesi (Kennedy, 1978), Marx ve Engels'in (2022) sınıf temelli "yanlış bilinç" vurgusu ve Mannheim'ın (1991) ideolojiyi sosyal bağlamın ürünü olan daha nötr bir inanç sistemi olarak ele alması bu evrimin önemli duraklarıdır. Modern sosyal bilimlerde ideoloji,

¹³⁶ Antoine Destutt de Tracy'nin "ideologie" kavramı, günümüzdeki gibi belirli bir siyasi veya toplumsal dünya görüşü, inanç sistemi anlamında *değildi*. Daha çok, fikirlerin kökenini ve bilişsel mekanizmaları bilimsel yöntemlerle araştırmayı amaçlayan, Aydınlanma düşüncesinin bir devamı niteliğinde epistemolojik (bilgi felsefesi) ve psikolojik bir projeydi. Ancak zamanla, özellikle Napolyon Bonapart'ın İdeologları "gerçeklikten kopuk teorisyenler" olarak eleştirip "ideoloji" terimini aşağılayıcı bir anlamda kullanmasıyla, kelimenin anlamı değişmeye başlamış ve bugünkü daha politik çağrışımlarına doğru evrilmiştir.

genellikle dünyayı yorumlama ve anlamlandırma çerçeveleri sunan, bilişsel ve duygusal yapılar olarak daha kapsayıcı ve daha az eleştirel bir şekilde ele alınmaktadır (Jost vd., 2009). Ackerman ve Burnham (2021), terörizm bağlamında işlevsel bir ideoloji tanımı oluşturmak için geniş bir alanyazın taraması yaparak, tanımlarda tekrar eden temel kavramsal bileşenleri tümevarımsal bir analizle belirlemişlerdir. Bir kavramın "özel özelliklerini" belirleme anlayışından hareketle, tanımı mümkün olan en yalın haliyle oluşturmayı hedeflemişler ve ideolojinin ne *olduğuna* (ontolojik çekirdek) odaklanarak, yalnızca "özel olma" kriterini karşılayan bileşenleri dahil etmişlerdir. Bu metodolojik yaklaşımla ulaştıkları genel ideoloji tanımı, şu temel bileşenlerden oluşur: İdeoloji,

- Toplumsal inançlardan oluşan bir *sistemdir*;
- Mevcut duruma veya olması gerekene ilişkin *yargılayıcıdır*;
- Genellikle *yayılması hedeflenir*;
- Kapsadığı alanda *münhasır bir açıklayıcı güç* iddiasındadır.

Bu tanımın bileşenleri şu şekilde açıklanabilir: İdeoloji, yalnızca rastgele bir fikirler toplamı değil, birbiriyle mantıksal olarak bağlantılı, örüntülü ve bütüncül bir yapı sergileyen bir sistem olarak tanımlanır. Bu sistemin özünü, onu benimseyenler tarafından doğru kabul edilen toplumsal inançlar oluşturur; bu inançların ayırt edici özelliği, bireylerin toplumu, toplumsal ilişkileri (sanat ve bilim gibi kültürel ürünler dahil) ve genel olarak dünyayı algılayış ve anlamlandırma biçimleriyle ilgili olmasıdır, bu nedenle matematik gibi doğrudan toplumsal bağlamı olmayan inanç sistemleri ideoloji kapsamına girmez. İdeolojiler, dünyayı nesnel bir şekilde tasvir etmekten ziyade, doğası gereği yargılayıcı ve kural koyucudur; yani, olaylara ve durumlara belirli bir normatif bakış açısıyla yaklaşır,

değerler atfeder, neyin önemli olduğunu vurgular ve genellikle mevcut gerçekliği arzulanan ideal bir "olması gereken" durumla (bu ideal geçmişte, şimdide veya gelecekte olabilir) kıyaslayarak bir değerlendirme sunar. Ayrıca, bir düşünce sisteminin ideoloji sayılabilmesi için, sadece onu oluşturan kişinin zihninde kalmayıp, en azından başkalarına iletilme ve yayılma niyeti taşıması gerekir; bu da patolojik sanrılar gibi tamamen kişisel ve dışa kapalı inançları ideoloji tanımının dışında bırakır. Son olarak, ideolojiler ele aldıkları toplumsal alana ilişkin yegâne doğru ve geçerli açıklamanın kendilerinde olduğunu iddia ederek münhasır bir açıklayıcı güç öne sürerler, böylece alternatif yorumlara, farklı bakış açılarına veya belirsizliğe alan tanımazlar. Genel ideoloji tanımından terörist ideolojiye geçişte bir ara basamak olarak Ackerman ve Burnham (2021), "şiddet içeren hasmane ideoloji" kavramını tanımlarlar. Bu kategori, terörist grupların yanı sıra isyancılar, milenaryan kültürler, etnik temizlik yapan gruplar veya militarist devletler gibi şiddeti savunan veya uygulayan çeşitli aktörlerin ideolojilerini kapsar. Bu ara tanım, terörizmi daha geniş siyasal şiddet bağlamına yerleştirmeye yardımcı olur. Tanım şöyledir: "Belirli şikayetleri dile getiren, düşmanları tanımlayan ve bu düşmanlara karşı şiddeti meşrulaştıran bir ideoloji".

Bir terörist ideoloji, temelinde üç ayırt edici bileşeni barındırır:

1. Dünyada var olduğuna inanılan ve düzeltilmesi gereken spesifik bir adaletsizliği net bir şekilde tanımlar.
2. Bu adaletsizliğin müsebbibi olarak kasıtlı hareket eden dışsal bir "öteki"ni hedef gösterir.
3. Tanımlanan düşmana karşı şiddeti, ahlaki olarak kabul edilebilir, hatta haklı bir mücadele aracı olarak konumlandırır.

Bu temel bileşenler üzerine inşa edilen terörist ideoloji tanımı, Ackerman ve Burnham (2021) tarafından "Terörizmin kullanımına açıkça izin veren şiddet içeren hasmane bir ideoloji" şeklinde formüle edilmiştir. Bu tanımın işlevselliğinin "terörizm" kavramının spesifik tanımına bağlı olduğu kabul edilmekle birlikte, kendi terörist ideoloji tanımlarının, belirli bir terörizm tanımına (örneğin, ideolojik motivasyonlu devlet dışı bir aktörün, savaş dışı kuralları ihlal ederek sembolik kurbanlara yönelik şiddet veya şiddet tehdidiyle daha geniş bir kitlede endişe uyandırma yoluyla belirli bir mesaj iletme ve davranışları manipüle etme amacı taşıyan eylemler) sıkı sıkıya bağlı kalmadan da geçerli ve uygulanabilir olduğu özellikle vurgulanmaktadır (Ackerman vd., 2006). Bu tanım önemli bir nüansı beraberinde getirir: Her terör örgütünün mutlaka bir terörist ideolojisi olmayabilir (ideolojik onay olmadan terörist eylemler yapanlar olabilir) ve terörist ideolojiye sahip her grup terör örgütü olmayabilir (terörizmi onaylayıp eyleme geçmeyenler veya şiddet eylemlerinin sadece küçük bir kısmı terörist nitelikte olanlar olabilir). Ancak genellikle bir örtüşme beklenir. Ackerman ve Burnham (2021), ideoloji tanımlarının temel özü için zorunlu görmedikleri bazı yaygın olarak ilişkilendirilen unsurları bilinçli bir şekilde tanımlarının dışında tutmuşlardır. Örneğin, ideolojinin mutlaka bir grup tarafından paylaşılmış olması koşulunu gerekli görmezler; bunun yerine, kolektif grup ideolojileri ile Ted Kaczynski örneğinde olduğu gibi bireysel düzeydeki kişisel yorumlar veya tekil aktörlerin ideolojileri arasında bir ayrım yapmayı tercih ederler. Benzer şekilde, her ideolojinin zorunlu olarak eylem odaklı olması ve açıkça eylem talep etmesi gerektiğini savunurlar; davranışlar üzerindeki etkinin birincil amaçtan ziyade ikincil bir sonuç olabileceğini belirtirler. Ayrıca, ideolojilerin yalnızca sosyo-politik bir çerçeveye sınırlandırılmasını da fazla kısıtlayıcı bulurlar, çünkü ideolojilerin

bilimsel, sanatsal veya farklı alanlara yönelik yönelimlerinin de olabileceğini kabul ederler. Bu unsurları dışarıda bırakarak oluşturdukları daha sistematik tanım, terörizm çalışmaları sahasında ideoloji kavramına daha tutarlı ve nesnel bir yaklaşım sunmayı hedefler. Bu yaklaşımın temel amacı, ideolojinin hangi spesifik ve ölçülebilir yönlerinin şiddet kullanımıyla daha yakından ilişkili olduğu gibi kritik soruların daha verimli ve odaklı bir şekilde araştırılmasının önünü açmaktır.

İdeolojinin İşlevi ve Etkisi

Terörist ideolojinin ne olduğunu kavramsallaştırdıktan sonra, bu ideolojilerin terörist grupların davranışlarını, özellikle de en kritik operasyonel kararlarından biri olan hedef seçimini nasıl etkilediğini anlamak önem kazanmaktadır. Hedef seçimi, bir grubun stratejik yöneliminin, motivasyonlarının ve operasyonel kimliğinin somut bir göstergesidir (Ahmed, 2018; Drake, 1998). Terörist eylemler nadiren rastgele veya anlamsızdır; aksine, ideolojik dünya görüşü tarafından büyük ölçüde yönlendirilen rasyonel (grup açısından) bir karar alma sürecinin sonucudur (Asal vd., 2009). Drake'e (1998) göre ideoloji, bir grubun kendine özgü siyasi kimliğini, amaçlarını, değerlerini ve ilkelerini tanımlayan bir inançlar bütünüdür. Bu yapı, eylem için temel güdüyü ve çerçeveyi sunar. Grup şiddete başvurma kararı aldığı anda, ideoloji hedef seçim sürecini çeşitli mekanizmalarla şekillendirir:

İdeoloji, dünyayı yorumlamak için bir ahlaki çerçeve sunar ve bu çerçeve içinde belirli kişi, grup veya kurumları, ideolojinin ilkelerini ihlal ettikleri veya düşman olarak tanımlandıkları gerekçesiyle "suçlu" ilan eder. Böylece bu hedeflere yönelik saldırılar "meşru" hale gelir. Bu "meşruluk", genel toplumsal veya hukuki normlardan bağımsızdır. Örneğin, Kızıl Tugaylar'ın sendikacı Guido Rossa'yı veya

Muhafazakar Parti Milletvekili Ian Gow'u hedef alması, ya da Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun (RAF) iş adamı Detlev Rohwedder'i "koltuk katili" olarak nitelemesi, bu kişilerin ideolojik olarak "suçlu" bulunarak meşru hedef haline getirilmesine örnektir (Drake, 1998). İdeoloji, hedefleri bireysel kimliklerinden soyutlayıp onları temsil ettikleri kavramların (devlet, sistem vb.) birer sembolüne indirger. Bu sembolleştirme süreci, hedefleri insanlıktan çıkararak onlara yönelik şiddeti psikolojik olarak kolaylaştırır. Bu süreç, hedeflere yönelik şiddeti kolaylaştıran bir insanlıktan çıkarma etkisi yaratır. Belfast'taki Loyalist teröristin¹³⁷ Katolikleri "hayvan" olarak görmesi, Kuzey İrlanda'da tarafların birbirleri için aşağılayıcı terimler kullanması, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin (FHKC) Lod Havaalanı'ndaki Porto Rikolu hacıları İsrail'i zımnen tanıdıkları için meşru hedef sayması veya Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FLN) Avrupalı sivilleri Fransız otoritesinin sembolü olarak görmesi bu mekanizmaya örnektir (Drake, 1998). Teröristler, ideolojiyi kullanarak kendi eylemlerinin sorumluluğunu mağdurlara, "sisteme" veya başka aktörlere yüklerler. Şiddetin kaçınılmaz olduğu veya kurbanların bunu hak ettiği savunulur. Kara Eylül'ün¹³⁸ Münih katliamının

¹³⁷ Loyalistler, büyük çoğunlukla Protestan toplumuna mensup olan ve Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'ın bir parçası olarak kalmasını savunan siyasi bir ideolojiye ve kimliğe sahip kişilerdir. Bu duruş, Kuzey İrlanda'nın İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmesini hedefleyen İrlanda Cumhuriyetçiliği/Milliyetçiliği (genellikle Katolik toplumla ilişkilendirilir) ile doğrudan karşıtlık içindedir. Loyalist kimliği; Britanya kültürel mirasına, Protestanlığa ve monarşiye bağlılığa derinden bağlıdır ve sıklıkla birleşik bir İrlanda'da statü kaybı, ayrımcılık veya kültürel kimliğin erozyona uğraması gibi endişelerle şekillenir. Sadakatlerini genellikle siyasi partiler, kültürel organizasyonlar (Örn: Orange Order yürüyüşleri) ve toplumsal faaliyetler aracılığıyla ifade etseler de tarihsel olarak Loyalizm içindeki bazı aşırı uçlar, özellikle Katolik/Milliyetçi toplumu ve Cumhuriyetçi paramiliter grupları hedef alan şiddet eylemleri ve terörizmle uğraşan Ulster Gönüllü Gücü ve Ulster Savunma Birliği gibi paramiliter örgütler kurmuşlardır.

¹³⁸ Kara Eylül, hem 1970 yılının Eylül ayında Ürdün'de yaşanan kanlı olayları hem de bu olayların ardından kurulan Filistinli militan bir örgütü ifade eder. Ürdün Kralı

sorumluluğunu IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi) ve Alman yetkililere atması, uçak kaçırın Filistinli grubun talepleri reddedilirse sorumluluğun Alman hükümetine ait olacağını iddia etmesi veya Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (PIRA) Kuzey İrlanda'daki ölümlerin nihai sorumlusunun İngilizler olduğunu savunması bu duruma örnektir (Drake, 1998). Bazen ideolojik gerekçeler eylemden sonra, medyanın tepkisine göre şekillendirilebilir. Ayrıca, gruplar zamanla veya operasyonel zorunluluklarla "meşru hedef" tanımını genişletebilirler. PIRA'nın güvenlik güçlerine hizmet sağlayan sivilleri (inşaat işçileri vb.) hedef almaya başlaması bu duruma bir örnektir (Drake, 1998). Bu, ideolojinin katı bir dogma olmaktan çok, stratejik ve operasyonel faktörlerle etkileşim içinde evrilebilen bir çerçeve olduğunu gösterir. Ahmed (2018), ideolojinin hedef seçimindeki merkezi rolünü kabul etmekle birlikte, bu sürecin tek belirleyicisi olmadığını vurgular. Grupların kapasitesi (kaynakları, operasyonel kabiliyetleri, hayatta kalma süresi) ve hedefledikleri kitlelerin beklentileri de önemli rol oynar. İdeoloji bir hedefi arzulatsa bile, grup o hedefi vuracak kapasiteye sahip değilse veya eylemin kendi destek tabanından olumsuz tepki alacağını düşünüyorsa, hedef seçimini değiştirebilir. Örneğin, Ahmed (2018), grup kapasitesinin bir

Hüseyin'in, ülkesindeki FKÖ'nün artan gücünü ve özerk hareketlerini kendi otoritesine bir tehdit olarak görmesi sonucu, Ürdün ordusu Filistinli mülteci kamplarına ve FKÖ militanlarına yönelik geniş çaplı bir saldırı başlattı. Bu operasyonlar neticesinde binlerce Filistinli hayatını kaybetti ve FKÖ'nün Ürdün'deki varlığı büyük ölçüde sona erdirilerek Lübnan'a sürülmelerine yol açtı. Bu olaylar tarihe "Kara Eylül Olayları" olarak geçti. Bu travmatik sürecin ardından, El Fetih içinden ayrılan bir grup tarafından 1971'de "Kara Eylül Örgütü" kuruldu. Bu örgüt, adını Ürdün'deki katliamlardan alarak misilleme amacı güttü ve en bilinen eylemini 1972 Münih Olimpiyatları'nda İsraili sporcuları rehin alıp öldürerek gerçekleştirdi. Bu eylem, uluslararası alanda büyük yankı uyandırdı ve örgütün adını tüm dünyaya duyurdu. Örgüt ilerleyen yıllarda etkinliğini yitirmiştir.

göstergesi olarak hayatta kalma süresini kullanır; daha uzun ömürlü (örn. 5+ yıl) grupların daha yüksek kapasiteye sahip olduğu ve potansiyel olarak daha karmaşık hedeflere yönelebileceği varsayılır. Ancak Horowitz'in (2010) intihar saldırısı kullanımı üzerine bulguları (ilk yıl %50-60, beşinci yıl %27), hayatta kalma kaygısının da kararları etkilediğini gösterir. Hedef kitle tepkisi açısından, De la Calle ve Sanchez-Cuenca (2006), PIRA ve Bask Vatanı ve Özgürlük (ETA) gibi Milliyetçi/Ayrılcı grupların sivil kayıplardan kaçınarak destek tabanlarını korumaya çalıştığını belirtirken, Hoffman (1995) dini gruplar için hedef kitlenin "Tanrı" olabileceğini ve bunun onları daha sınırsız şiddete yöneltebileceğini öne sürer.

Kuzey İrlanda Örneği: Ayrılcı Cumhuriyetçi (PIRA vb.) ideoloji, temel olarak devletin temsilcilerini (asker, polis, işbirlikçiler) hedeflerken (%65), devleti korumayı amaçlayan Loyalist ideoloji, Cumhuriyetçi teröristleri doğrudan hedef almakta zorlandığı için, onlara sempati duyduğunu düşündüğü Katolik sivil nüfusu (%79,3) geniş bir "meşru hedef" olarak görmüştür. Bu, ideolojinin "düşmanı" ve "meşru hedefi" nasıl tanımladığının doğrudan bir sonucudur (Drake, 1998).

İtalya ve Batı Almanya Örneği: Her ne kadar Marksist-Leninist bir ideolojiyi benimsemiş olsa da RAF uluslararası kapitalizm ve emperyalizmin sembollerine (ABD personeli, üst düzey yöneticiler) odaklanırken, daha ulusal odaklı ve fabrika kökenli Kızıl Tugaylar (BR), yerel hedeflere (polis, yargı, sendikacılarla ilgili fabrika yöneticileri, orta düzey politikacılar) yönelmiştir. Bu, ideolojideki nüansların (uluslararası vs. ulusal odak) ve stratejik önceliklerin hedef seçimini nasıl etkilediğini gösterir (Drake, 1998).

Ahmed'in (2018) çalışması, 1970-2013 döneminde faaliyet gösteren terör gruplarının hedef tercihlerini, sahip oldukları ideolojik

motivasyonlara göre analiz etmektedir. Bulgular, farklı hedef kategorileri bazında şu şekilde özetlenebilir:

Siyasi Hedefler: Sağ kanat (RW) ideolojiye sahip grupların, milliyetçi/ayrılıkçı (N/S) gruplara kıyasla siyasi hedeflere yönelme olasılığı daha yüksektir. İncelenen dönem boyunca bu tür hedeflere yönelimde genel bir azalma trendi gözlemlenmekle birlikte, RW grupları en yüksek hedefleme olasılığını korumuştur.

Sivil Hedefler: Dini (R) motivasyonlu gruplar ve özellikle milliyetçi/ayrılıkçı dini (NS/R) gruplar, N/S gruplarına göre sivil hedefleri seçme olasılığı istatistiksel açıdan manidar bir şekilde daha yüksektir. Zaman içinde tüm ideolojik gruplar nezdinde sivil hedeflere yönelimin arttığı tespit edilmiştir. Bu durum, Hoffman'ın (1995) dini grupların şiddet potansiyeli ve hedef kitle algısına dair teorileriyle uyumlu görünmektedir.

Güvenlik Hedefleri: Güvenlik güçleri ve kurumlarını hedefleme olasılığı; dini (R), milliyetçi/ayrılıkçı sol kanat (NS/LW) ve beş yıldan uzun süre operasyonel varlığını sürdüren gruplar için N/S gruplarına göre daha yüksektir. Zamanla tüm gruplar için güvenlik hedeflerine yönelik saldırı olasılığı artış göstermiş olup, NS/LW grupları bu kategoride en yüksek olasılığa sahiptir.

İş Dünyası Hedefleri: Çevreci (E) motivasyonlu grupların, diğer gruplara kıyasla iş dünyası hedeflerine yönelme olasılığı belirgin şekilde daha fazladır. Bu bulgu, çevreci grupların eylemlerinde maddi hasar unsuruna odaklanma eğilimleriyle tutarlılık göstermektedir. Ancak, zaman içinde bu tür hedeflere yönelik genel bir düşüş eğilimi mevcuttur.

Rakip Hedefler: Dini (R) motivasyonlu grupların, rakip olarak algıladıkları diğer grupları hedef alma olasılığı, N/S gruplarına göre

dikkate değer ölçüde yüksektir. Bu durum, R gruplarının kendi ideolojilerini mutlak görme ve farklılıkları tehdit olarak algılama eğilimlerinin bir yansıması olabilir.

Altyapı Hedefleri: Altyapı tesislerine yönelik saldırıların olasılığında zaman içinde belirgin bir değişim gözlenmemiştir (genel bir durağanlık söz konusudur). Bu hedef kategorisinde, milliyetçi/ayrılıkçı sol kanat (NS/LW) grupların en yüksek hedefleme eğilimine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İdeolojinin, terörist grupların strateji ve hedef belirleme gibi kolektif düzeydeki kararlarını şekillendirmedeki rolü akademik dünyada yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, bireylerin terörizme katılım süreçlerinde ideolojinin oynadığı kesin rol, işlevi ve göreceli ağırlığı konusunda önemli tartışmalar ve eleştirel yaklaşımlar mevcuttur (Holbrook ve Horgan, 2019). Terörizmin, doğası gereği politik hedefleri olan bir şiddet biçimi olması (Richards, 2015; Schmid, 2011) ve Kellen'in (1982) ünlü deyişiyle "bir davası olmayan teröristin, terörist olamayacağı" gerçeği, fikirsel boyutun analizden tamamen dışlanmasını zorlaştırır. Ancak, bu durum ideolojinin bireysel düzeydeki nedensel etkisinin sorgulanmasına engel değildir ve birçok çalışma, ideolojinin rolünün sıklıkla abartıldığına veya yanlış anlaşıldığına işaret etmektedir. Holbrook ve Horgan (2019), ideolojinin terörizme katılımı tek başına açıklamadaki yetersizliğini ve karşılaştığı temel sorunları üç ana eleştirel başlık altında sistematik bir şekilde ele alır: Biliş, Nedensellik ve Maruz Kalma.

Biliş Argümanı: Bu eleştiri, terörist olarak etiketlenen veya terör eylemlerine karışan birçok bireyin, eylemlerini motive ettiği iddia edilen ideolojinin temel prensipleri, doktrinleri veya metinleri hakkında şaşırtıcı derecede sığ, eksik, hatta yanlış bilgilere sahip olduğunu veya bu konularla derinlemesine ilgilenmediğini vurgular.

Nice (2016) ve Londra (2017) saldırıların şiddet eylemlerinden çok kısa bir süre önce radikal içeriklere hızla maruz kalmaya başlaması veya Batı ülkelerinden Suriye'ye savaşmak için giden bazı kişilerin yanlarında "Aptallar İçin İslam/Kuran" gibi başlangıç seviyesi kitaplar götürmesi gibi örnekler, bu iddia edilen bilişsel kopukluğa veya ideolojik derinlik eksikliğine kanıt olarak sunulur. Laqueur (1999), Borum (2011) ve Silke (2020) gibi önde gelen terörizm araştırmacıları da birçok teröristin genellikle "radikal ideoloji hakkında yüzeysel bir bilgiye" sahip olduğunu ve şiddeti meşrulaştırmak için ideolojinin daha çok "araçsallaştırılmış, pragmatik ve kendi amaçlarına uygun şekilde kes-yapıştır bir yorumunu" benimsediğini belirtmişlerdir. Bu durum, ideolojik bağlılığın derinlemesine bir içselleştirmeden ziyade, eyleme geçmek için bir tür sosyal veya psikolojik kılıf işlevi görebileceğini düşündürmektedir.

Nedensellik Argümanı: Bu yaklaşım, bireyin ideolojik kavramları anlama düzeyinden bağımsız olarak, ideolojik faktörlerin terörizme katılımda genellikle diğer sosyal, psikolojik ve durumsal faktörler kadar merkezi veya birincil bir belirleyici olmadığını savunur. Holbrook ve Horgan (2019) tarafından derlenen çalışmalara göre, arkadaşlık, akrabalık ve sosyal ağlar (Sageman, 2014), kimlik arayışı, aidiyet ihtiyacı, bir statü sahibi olma ve itibar görme isteği ile macera, heyecan veya romantizm arayışı, sosyo-ekonomik yoksunluk, algılanan adaletsizlik ve mağduriyet gibi faktörler, çoğu zaman ideolojik çekicilikten daha güçlü itici güçler olabilmektedir. McCauley ve Moskalkenko (2011), bireyleri şiddete yönelten ve "ideolojiyi içermeyen radikalleşme yolları"nın varlığından bahsederken, Kuzey İrlanda'daki çatışmalar üzerine yapılan çalışmalar (European Expert Group, 2008) ve daha genel terörizm araştırmaları (Glazzard, 2017; Silke, 2020), ideolojinin birincil neden olmadığını veya ideolojik

motivasyonlara yapılan vurgunun, karmaşık bireysel ve grup dinamiklerini aşırı basitleştirme riski taşıdığını gösteren bulgular sunmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, ideoloji genellikle altta yatan diğer kişisel veya sosyal ihtiyaçlar ve motivasyonlar için bir "rasyonalizasyon çerçevesi" veya "meşrulaştırıcı anlatı" işlevi görebilir.

Maruz Kalma Argümanı: Bu eleştiri, özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte aşırılıkçı ideolojik içeriklere maruz kalmanın son derece yaygın hale gelmesine karşın, bu içeriklere maruz kalan bireylerin ezici çoğunluğunun hiçbir zaman terörist eylemlere katılmadığı gerçeğine odaklanır (Holbrook ve Horgan, 2019). Bu gözlem, salt ideolojik materyale maruz kalmanın, bireyin şiddete başvurma niyetini veya riskini belirlemede tek başına oldukça zayıf bir gösterge olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Birleşik Krallık İstihbarat ve Güvenlik Komitesi (2014) gibi resmi kurumlar da yalnızca aşırılıkçı propaganda ile etkileşime geçmenin, bir bireyin fiili olarak eyleme geçme niyetini veya potansiyelini değerlendirmede yetersiz kaldığını belirtmiştir. Hatta bazı durumlarda, Ramsay (2013) tarafından öne sürüldüğü gibi, çevrimiçi ortamda aşırılıkçı söylemlerle yoğun bir şekilde etkileşim kurmak, bireyin gruba ait olma veya davaya katkıda bulunma ihtiyacını sanal olarak 'tatmin ederek', gerçek dünyada şiddete yönelme riskini paradoksal bir şekilde azaltabilir bile. Bu nedenle, yalnızca ideolojik bağlılık veya maruz kalma düzeyine odaklanan risk değerlendirme modellerinin, pratikte eyleme geçmeyecek çok sayıda bireyi potansiyel tehdit olarak etiketleyerek yüksek oranda "yanlış pozitif" sonuç üretme riski taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu sorunlara rağmen, terörist eylemlerin genellikle bir tür politik/dini fikir ve inançla ilişkilendirilmesi ve faillerin eylemlerini manifestolar veya bildirilerle duyurması gerçeği ortadadır. Bu ikilemi aşmak için Holbrook ve Horgan (2019),

ideolojiyi katı doktrinler bütünü olarak değil, sosyal kimlik yorumlarını, kolektif anlam inşasını ve paylaşılan gerçeklik algılarını vurgulayan, daha esnek ve hareketli bir işleyiş olarak kavramlaştırmayı önerirler. İdeolojiler, grupların dünyayı anlamalarını sağlayan, davranışlarını şekillendiren, kolektif olarak üretilip tüketilen "bilişsel haritalar" veya "anlam matrisleri" olarak görülebilir (Freeden, 2007; Leader-Maynard, 2014) İdeolojinin şiddeti teşvik etme potansiyeli, kolektif fikirlerin sosyal ortamlarda nasıl geliştiği ve direnişi (veya statükoyu korumayı) nasıl motive ettiğiyle ilgilidir. Sosyal-psikolojik modeller, kolektif eylemin öncülleri olarak algılanan adaletsizliğe karşı öfke, sosyal kimikleşme ve grubun etkililiğine dair inançları vurgular (Jost vd., 2017; McGarty vd., 2014). Bu süreçler, doğası gereği ideolojiktir.

Dugas ve Kruglanski'nin (2014) ve Wilson'ın (1973) çerçeveleri (şikayet/teşhis, suçlu/prognoz, tepki/eylem gerekçesi) ile Snow ve Benford'un (1988) kolektif eylem çerçeveleri (teşhis, prognoz, motivasyonel), ideolojinin nasıl bir dünya görüşü sunduğunu, sorunları nasıl tanımladığını, sorumluları nasıl belirlediğini ve belirli bir yanıtı (şiddet dahil) nasıl meşrulaştırdığını anlamada yardımcı olur. İdeoloji, bu çerçeveler aracılığıyla eylemlilik kazanır ve kitleleri seferber etmeye çalışır. Bu yaklaşımla ideoloji, radikalleşme yollarındaki ilişkisel mekanizmalardan, sosyal öğrenmeden veya kimlik arayışından ayrı değil, bunlarla bütünleşik olarak görülür (Alimi vd., 2015; Wenger, 2010). Statü, aidiyet, kardeşlik, fedakarlık, şehitlik gibi kavramlar anlamlarını ancak belirli bir ideolojik bağlam içinde kazanır. İdeoloji, "biz" ve "onlar" ayrımını yaparak sosyal kolektifin sınırlarını çizer (Berger, 2018; Bjørge ve Ravndal, 2019). Bu sosyal cepler veya altkültürler içinde, dışarısı için sapkın görünen inanç ve eylemler (şiddet dahil) normalleşebilir ve sosyal onay görebilir (Cohen, 2003; Fiske ve Rai, 2015). İdeolojinin bu sosyal ve

akışkan anlayışı, başlangıçtaki sorunları farklı bir ışıktaki görmemizi sağlar: Bireylerin doktrinel bilgi eksikliği, ideolojiden etkilenmedikleri anlamına gelmez. Duygusal bağlar, topluluk hissi ve kimliklenme, basit bir neşid¹³⁹, video veya forum aracılığıyla da kurulabilir. Dawson'ın (2017) belirttiği gibi, teolojik bilgi ile dindarlık (güçlü inanç/duygu) farklıdır. Bir ideolojiye inanmak için onun tüm felsefi metinlerini okumak gerekmez. İdeoloji, diğer faktörlerden (kimlik, aidiyet, statü vb.) ayrı değil, onlara anlam katan ve onları çerçeveleyen bir bağlamdır. İdeolojiler katı doktrinlerden ibaret değildir; gündelik, çelişkili sağduyu düzeyinde de işleyebilirler (Hall, 1986; Snow, 2007). Terörist grupların propagandası da genellikle kimlik, yoldaşlık, fedakarlık gibi temaları ideolojik bir çerçevede sunar. İdeolojiye maruz kalmanın yaygınlığı ve eylemin nadirliği, ideolojinin etkisiz olduğunu değil, seferberliğin radikalleşmeden hem farklı hem de daha kompleks bir mekanizma olduğuna işaret eder. İdeoloji, şiddete doğrudan katılımın ötesinde, destekleme, propaganda yapma, topluluk oluşturma gibi geniş bir eylem repertuarına bilgi sağlar. Bireyler, bir ideolojiyi benimseyip onunla özdeşleşebilir ancak çeşitli nedenlerle şiddete başvurmazlar.

21. Yüzyıl Terörizminde İdeolojik Manzara

Yirmi birinci yüzyıl, terörizmin ideolojik temelleri açısından hem süreklilikleri hem de önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. "İdeolojiler çağının sonu" söylemlerine rağmen, ideolojik etken terörizmde merkezi rolünü korumakta, ancak bu ideolojiler de çağın ruhuna uygun olarak evrim geçirmektedir. Yeni yüzyıl, aşırılıkçı

¹³⁹ "Neşid" kelime olarak marş veya müzik gibi anlamlara gelir. Genellikle İslami temaları, kahramanlık, cihat veya dini duyguları ifade etmek için kullanılan bir vokal müzik türüdür. Neşidler çoğunlukla enstrüman kullanılmadan, akapella tarzında seslendirilir.

ideolojilerin yayılması için çelişkili bir zemin sunmaktadır. Bir yandan küresel refah artışı, Batı'daki "post-heroik¹⁴⁰" yönelim ve postmodernizmin getirdiği toplumsal bağların zayıflaması ve kimliklerin akışkanlaşması, katı ideolojik bağlılığı ve fanatizmi zorlaştırıyor gibi görünmektedir. Devletlerin teknolojik gözetim ve kontrol kapasitelerinin artması da bir diğer baskılayıcı unsurdur (Tomasiewicz, 2022).

Öne Çıkan İdeolojik Akımlar ve Terörizmle İlişkileri

Dini Aşırılık: Dini inançların, metinlerin, sembollerin veya kurumların belirli gruplar veya bireyler tarafından kendi radikal siyasi, sosyal veya kültürel hedefleri doğrultusunda yorumlanması, araçsallaştırılması ve mutlaklaştırılmasıyla ortaya çıkan karmaşık bir olgudur. Hoffman'ın (1999) terörizmin geleceğine dair öngörülerine paralel olarak, 21. yüzyılın ilk yirmi yılı, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının küresel çapta yarattığı şok dalgasının ardından, dini motifli terörizmin dünya sahnesinde benzeri görülmemiş bir

¹⁴⁰ "Post-heroik" terimi, geleneksel kahramanlık anlayışının dönüştüğü veya aşıldığı bir durumu ifade eder ve genellikle liderlik, savaş ve toplumsal değerler gibi çeşitli bağlamlarda kullanılır. Post-heroik bir toplumda, kamusal tanınırlık ve değer artık bireysel kahramanlık eylemlerine değil, çatışma ve savaşların mağdurlarına atfedilir; bu durum "kahramanlaştırmadan mağdurlaştırmaya doğru bir kayış" olarak tanımlanır. Post-heroik liderlik anlayışında, liderliğin paylaşıldığı, kolektif başarıya, ekip çalışmasına ve ortak sorumluluğa odaklanıldığı bir yaklaşım benimsenir; liderin her şeyi bilen ve yapan tekil bir figür olmasından ziyade, destekleyici ve kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesi beklenir. Bu liderlik tarzı, mikro yönetimden uzaklaşarak sağlıklı ilişkileri güçlendirmeyi ve yeniliği teşvik etmeyi amaçlar. Savaş anlayışında ise post-heroik dönem, özellikle Batı toplumlarında, kendi askeri kayıplarına karşı toleransın azalmasıyla karakterize edilir; teknolojik üstünlük ve risk transferi yoluyla insan kaybını en aza indirme çabası ön plana çıkar ve güvenlik anlayışı fiziksel yeteneklerin ötesine geçerek stratejik zeka ve teknolojik becerileri de kapsar. Edebiyatta post-heroik roman, kahramanın geleneksel önemini yitirdiği, bedensel, kişilik ve psikolojik açılardan bir düşüş yaşadığı ve hatta kahraman ile "canavarın" yer değiştirdiği anlatıları içerebilir. Bu genel değişim, bireysel kahramanlık anlatılarının yerini daha karmaşık, kolektif ve bazen de travma odaklı anlatıların aldığı bir kültürel dönüşümü yansıtır.

yayılımına ve görünürlüğüne tanık olmuştur. Bu dönemde uluslararası kamuoyunun ve güvenlik çalışmalarının odak noktası büyük ölçüde, İslam dininin kavram ve öğretilerinin belirli gruplar (örneğin El Kaide, DEAŞ ve bağlantılı yapılar) tarafından istismar edilmesi temelinde şekillenen terörizm biçimleri olmuştur. Ancak, aşırılıkçı eğilimlerin ve şiddete başvuran grupların tarihsel ve güncel olarak diğer dini gelenekler ve inanç sistemleri içinde de mevcut olduğunu ve bu olgunun tek bir dine indirgenemeyeceğini akademik olarak not etmek önemlidir (Bkz. İslam Dışı İnanışlarda Terörizm). Dini aşırılığı pek çok seküler ideolojiden ayıran temel özelliklerden biri, iddialarını ve eylemlerini meşrulaştırmak için ilahi bir otoriteye, kutsal kabul edilen metinlere ve belirli teolojik yorumlara sıkı sıkıya dayanmasıdır. Bu durum, takipçilerine güçlü bir adanmışlık ve motivasyon kaynağı sağlayabilir, dünyevi yasa ve normların ötesinde algılanan bir misyon bilinci yaratabilir. Ancak dini aşırılık yekpare bir kategori değildir; kendi içinde önemli bir çeşitlilik gösterir. Analitik olarak farklı teolojik ve metodolojik yönelimler ayırt edilebilir: Köktendincilik, genellikle dinin zaman içinde 'bozulduğu' varsayılan asli ve saf formuna katı bir dönüşü savunur; Gelenekçilik, mevcut dini kurumları, yerleşik yorumları ve hiyerarşileri muhafaza etmeye odaklanır; Modernizm, dini inançları ve pratikleri modern çağın koşulları, bilimsel gelişmeler ve felsefi akımlarıyla uzlaştırmaya veya uyarlamaya çalışır ve sapkınlık veya aşırı/marjinal yorumlar, ana akım dini yorumlardan radikal bir şekilde ayrışarak dini öğretileri alışılmadık veya serbest biçimlerde yeniden yorumlar. İslam'ı referans aldığını öne süren grup ve hareketler ele alındığında, bu teolojik ve metodolojik çeşitlilik belirgin bir şekilde gözlemlenir. Tarihsel ve teolojik temelleri olan Sünni-Şii ayrımı, günümüzde ne yazık ki bazı bölgelerde siyasi ve askeri çatışmaların derinleşmesinde istismar edilen önemli bir fay hattıdır. Sünni dünya içinde, dinin ilk

dönemlerine selef-i salihin anlayışına dönüşü savunan ve El Kaide, DEAŞ gibi grupların ideolojik referans noktalarından biri olan Selefilik; İslam'ı modern devlet ve toplum yapılarıyla ilişkilendirmeyi hedefleyen, geniş bir yelpazede farklı stratejiler benimseyebilen Müslüman Kardeşler¹⁴¹ gibi hareketler ve yerleşik ulema hiyerarşisini ve geleneksel fıkıh okullarını savunan gelenekçi akımlar arasındaki ideolojik rekabet ve çatışmalar mevcuttur (Suriye, Mısır, Libya gibi ülkelerdeki siyasi ve askeri mücadeleler bu farklılıkların şiddet yoluyla ifadesine trajik örnekler sunmuştur). Benzer şekilde, Şiilik içinde de İran İslam Devrimi ile özdeşleşen Humeynicilik¹⁴² ile ona

¹⁴¹ Müslüman Kardeşler (el-İhvan el-Müslimun), 1928 yılında Mısır'ın İsmailiye şehrinde öğretmen Hasan el-Benna tarafından kurulan, 20. yüzyılın en etkili ve yaygın Sünni İslamcı hareketlerinden biridir. Başlangıçta bir sosyal, kültürel ve dini irşad hareketi olarak ortaya çıkan örgüt, zamanla siyasi bir boyut kazanarak Mısır ve diğer Arap ülkelerinde önemli bir aktör haline gelmiştir. İdeolojisi, İslam'ın hayatın her alanını kapsayan bütüncül bir sistem olduğu ("İslam çözümdür" sloganında ifadesini bulur) ve toplumun İslami prensiplere (Şeriat) göre yeniden düzenlenmesi gerektiği fikrine dayanır. Bu hedefe ulaşmak için eğitim, sosyal yardım faaliyetleri, siyasi katılım ve bazı dönemlerde daha radikal yöntemler de dahil olmak üzere çeşitli stratejiler izlemiştir. Seyyid Kutub gibi düşünürlerin fikirleriyle daha radikal bir çizgiye evrilen ve "cahiliye" olarak nitelendirdiği mevcut seküler düzenlere karşı mücadeleyi savunan bir kanadı da içinde barındırmıştır. Hareket, tarihi boyunca birçok ülkede (özellikle Mısır, Suriye, Ürdün, Filistin'de Hamas gibi) şubeler kurmuş, siyasi partiler aracılığıyla iktidara gelme çabalarında bulunmuş (Mısır'da 2012'de Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanlığı gibi), ancak sık sık baskı, yasaklama ve liderlerinin hapsedilmesi gibi durumlarla karşılaşmıştır.

¹⁴² Humeynicilik, adını 1979 İran İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Ruhullah Humeyni'den alan ve onun dini-siyasi yorumlarına dayanan bir ideolojidir. Bu ideolojinin temel taşı, "Velayet-i Fakih" (Fakihin Velayeti/Vesayeti) doktrindir. Bu doktrine göre, Şii İslam'da on ikinci imamın (Mehdi) gaybeti (gizliliği) sürecinde, İslam hukukçularının (fakihlerin) yalnızca dini meselelerle sınırlı kalmayıp, devlet idaresini de kapsayan siyasi ve sosyal yaşamda da nihai karar mercii olması gerekir. Humeyni, bu anlayışla bin yıllık monarşiyi yıkarak İran'da teokratik bir cumhuriyet kurmuş ve din adamı sınıfını devletin merkezine yerleştirmiştir. Humeynicilik, geleneksel Şii anlayışındaki siyasi sessizliğe bir meydan okuma olarak görülür ve İslam'ın sadece bireysel bir inanç sistemi değil, aynı zamanda kamusal hayatı da düzenleyen bir nizam olduğunu vurgular. Bu ideoloji, İran iç politikasının yanı sıra, Lübnan, Irak ve diğer bölgelerdeki bazı Şii grupların siyasi hareketlerini de etkilemiştir.

muhalif olan veya farklı politik/dini çizgilerdeki gruplar (Halkın Mücahitleri¹⁴³ gibi radikal muhalifler veya Ayetullah Sistani gibi farklı bir merci-i taklid anlayışını temsil eden figürler¹⁴⁴), Yemen'deki

¹⁴³ 1965 yılında İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi rejimine, kapitalizme ve Batı emperyalizmine karşı silahlı mücadele amacıyla kurulan, İslamcı ve sosyalist unsurları birleştiren bir ideolojiye sahip siyasi-askeri bir örgüttür. Başlangıçta Marksist ve İslami düşünceleri sentezleyen bir yapıya sahipken, zamanla daha seküler ve kendine özgü bir kült liderliği etrafında şekillenmiştir. İran İslam Devrimi'nde aktif rol oynamalarına rağmen, devrim sonrası Ayetullah Humeyni ve takipçileriyle iktidar mücadelesine girmiş ve rejimle çatışmaya başlamıştır. İran-Irak Savaşı sırasında Saddam Hüseyin rejimiyle iş birliği yapmaları ve İran içinde düzenledikleri silahlı eylemler nedeniyle İran'da terör örgütü olarak kabul edilirler ve halk nezdinde de tartışmalı bir konuma sahiptirler. Örgüt, uzun yıllar boyunca ABD ve Avrupa Birliği'nin terör örgütleri listelerinde yer almış, ancak daha sonra bu listelerden çıkarılmıştır. Günümüzde İran rejimine karşı muhalefetlerini sürdürmekte ve özellikle yurt dışındaki diaspora üzerinden faaliyet göstermektedirler.

¹⁴⁴ Şii İslam'ın İmamiye mezhebinde "Merci-i Taklid" (Taklit Mercii), müminlerin dini ve hukuki konularda fetvalarına başvurduğu ve yaşamlarını onun içtihatlarına göre düzenlediği en yetkili müçtehit (İslam hukukçusu) anlamına gelir. Geleneksel olarak merci-i taklidler, siyasetten uzak durmayı ve dini ilimlere odaklanmayı tercih etmişlerdir. Ayetullah Ali el-Sistani, günümüzde Irak'ta yaşayan ve dünya genelinde milyonlarca Şii tarafından merci-i taklid olarak kabul edilen en önemli figürlerden biridir. Sistani, Humeyni'nin "Velayet-i Fakih" doktrinini benimsemeyen ve fakihin doğrudan siyasi otorite olmasına karşı çıkan bir anlayışı temsil eder. O, din adamlarının topluma rehberlik etmesi ve ahlaki bir otorite olması gerektiğini savunmakla birlikte, devlet yönetiminin doğrudan din adamlarının elinde olmasından ziyade, sivil ve demokratik süreçlere daha fazla vurgu yapar. Bu yaklaşım, Şii dünyasındaki farklı merci-i taklid anlayışlarından birini yansıtmakta ve özellikle Irak gibi karmaşık siyasi yapılarda dinin rolüne dair daha mesafeli ve dengeleyici bir tutumu ifade etmektedir. Sistani'nin fetvaları ve duruşu, Irak siyasetinde ve toplumsal barışın korunmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Zeydilik¹⁴⁵ gibi farklı Şii kolları ve tarihsel Haricilik'ten¹⁴⁶ izler taşıdığı iddia edilen, aşırı tekfirci yaklaşımlarıyla bilinen gruplar bu iç çeşitliliği göstermektedir. Ayrıca, Tomasiewicz'in (2022) belirttiği gibi, dini kimliğin siyasallaştığı ancak doğrudan teokratik bir devlet hedeflemeyen farklı kategoriler de vardır: Belirli Müslüman azınlıklar için genellikle laik bir devlet veya özerklik talebinde bulunan Müslüman milliyetçiliği ve çok dinli toplumlarda dini kimlik temelinde örgütlenerek laik siyasi ve ekonomik çıkarları savunan komünalist hareketler (örneğin, Lübnan'daki Emel Hareketi'nin¹⁴⁷

¹⁴⁵ Zeydilik, Şii İslam'ın bir kolu olup, adını İmam Zeyd bin Ali'den (Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in torunu) alır. Zeydilik, sekizinci yüzyılda Emevi Halifeliği'ne karşı İmam Zeyd'in başlattığı başarısız isyanın ardından teşekkül etmiştir. Diğer Şii kolları olan On İki İmamcılık ve İsmaililik'ten farklı olarak Zeydiler, imametın babadan oğula geçmesi şartını kabul etmezler; bunun yerine imamın Hz. Ali soyundan gelmesi, ilim sahibi olması, adaletli olması ve zalim yöneticilere karşı aktif olarak isyan ("hurûc") etmesi gerektiğine inanırlar. Bu "hurûc" prensibi, Zeydiliği siyasi olarak aktif bir mezhep yapmıştır. Fıkıh ve itikat konularında Sünni İslam'a, özellikle Hanefi mezhebine daha yakın görüşlere sahiptirler. Yemen, tarihsel olarak Zeydiliğin en önemli merkezi olmuş ve yüzyıllar boyunca Zeydi imamlar tarafından yönetilmiştir. Günümüzde de Yemen nüfusunun önemli bir bölümünü Zeydiler oluşturmakta ve özellikle Husiler (Ensarullah hareketi) gibi gruplar aracılığıyla ülkenin siyasi ve askeri arenasında belirleyici bir rol oynamaktadırlar.

¹⁴⁶ Haricilik ("ayrılanlar, dışarıda kalanlar"), İslam tarihinin ilk büyük siyasi ve itikadi ayrılıklarından biri olarak Birinci Fitne (656-661) sırasında ortaya çıkmıştır. Hz. Ali'nin, Sıffin Savaşı'nda (657) Muaviye ile arasındaki anlaşmazlığı çözmek için hakem olayını kabul etmesine karşı çıkan bir grup tarafından kurulmuştur. Hariciler, "Hüküm ancak Allah'ındır" (Lâ hükme illâ lillâh) sloganıyla hakemliği reddetmiş, Hz. Ali'yi ve hakem olayını kabul eden diğer Müslümanları "büyük günah" işledikleri gerekçesiyle tekfir etmiş (kâfir ilan etmiş) ve onlardan ayrılmışlardır. Katı dini yorumları, kendilerinden olmayan Müslümanlara karşı aşırı tutumları ve şiddete başvurmalarıyla bilinirler. İmamet (devlet başkanlığı) konusunda Kureyş soyundan gelme şartını reddetmişler, en takvalı ve ehil olan herhangi bir Müslümanın imam olabileceğini, hatta bir kölenin bile bu makama gelebileceğini savunmuşlardır. Tarih boyunca birçok alt kola ayrılmışlar ve İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde isyanlar çıkarmışlardır. Günümüzde Hariciliğin en ılımlı kolu olarak kabul edilen İbadiyye, Umman başta olmak üzere Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde varlığını sürdürmektedir.

¹⁴⁷ Emel Hareketi (Arapça: Harakat Amal), Lübnan'da Şii Müslüman toplumunu temsil eden önemli bir siyasi parti ve eski milis gücüdür. 1974 yılında, Lübnan'daki Şiilerin

belirli tarihsel dönemleri) bu bağlamda değerlendirilebilir. Dini istismar eden terörizmin, özellikle El Kaide ve DEAŞ gibi yapıların geleceği, akademik çevrelerde yoğun tartışmaların olduğu belirsiz bir konudur. Kepel'in (2003) stratejik bir "düşüş" sürecine girdiğine dair erken dönemdeki analizlerine rağmen, özellikle DEAŞ'ın 2014 sonrası Suriye ve Irak'ta elde ettiği geçici başarılar ve ardından yaşadığı (şimdilik) askeri gerilemeler, kesin yargılara varmayı zorlaştırmaktadır. Bir yandan, DEAŞ'ın sergilediği aşırı vahşet gösterilerinin ("Hollywood cihatçılığı" olarak da adlandırılan) ve bunun İslam'ın küresel imajına verdiği zararın, Ortadoğu'daki yıkıcı mezhep savaşlarının yarattığı genel yorgunluğun ve bazı Arap toplumlarında gözlemlenen sekülerleşme ve bireyselleşme eğilimlerinin (Arab Barometer¹⁴⁸ gibi kamuoyu yoklamalarının işaret ettiği üzere) bu tür hareketlerin taban bulmasını zorlaştırabileceğine dair işaretler bulunmaktadır. Diğer yandan ise, Taliban'ın Ağustos 2021'de Afganistan'da yeniden iktidara gelmesi gibi olayların, benzer ideolojilere sahip gruplar için önemli bir moral ve motivasyon kaynağı olabileceği, devlet dışı silahlı aktörlerin de başarıya

sosyo-ekonomik ve siyasi olarak güçlendirilmesini amaçlayan karizmatik din adamı İmam Musa Sadr tarafından "Mahrumlar Hareketi"nin (Harakat al-Mahrûmîn) bir parçası olarak kurulmuştur; "Emel" ismi hem Arapçada "Umut" anlamına gelir hem de "Lübnan Direniş Tugayları" ifadesinin kısaltmasıdır. Başlangıçta Lübnan milliyetçiliğini vurgulayan ve mezhepler arası birliği hedefleyen seküler bir eğilim gösterse de hareketin tabanı büyük ölçüde Şiilerden oluşmuştur. Lübnan İç Savaşı (1975-1990) sırasında önemli bir milis gücü haline gelen Emel, Filistinli gruplar ve daha sonra ortaya çıkan Hizbullah dahil olmak üzere çeşitli aktörlerle çatışmalara girmiştir. Musa Sadr'ın 1978'de Libya'da ortadan kaybolmasının ardından hareketin liderliğini 1980'de Nebih Berri üstlenmiştir. İç savaşın sona ermesiyle siyasi bir partiye dönüşen Emel, 1992'den beri Lübnan Parlamentosu Başkanı olan Nebih Berri'nin liderliğinde Lübnan siyasetinde kilit bir rol oynamaktadır ve geçmişteki çatışmalarına rağmen günümüzde Hizbullah ile yakın bir siyasi ittifak ("Şii İkili") içindedir.

¹⁴⁸ Arab Barometer, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki sıradan vatandaşların sosyal, siyasi ve ekonomik tutumlarını, değerlerini ve endişelerini ölçen, bağımsız ve tarafsız bir kamuoyu araştırma ağı ve projesidir.

ulaşabileceğini göstererek yeni bir şiddet veya radikalleşme dalgasını tetikleyebileceği endişesi dile getirilmektedir (Tomasiewicz, 2022). Bu karmaşık dinamikler, dini motifli aşırılığın gelecekteki seyrinin çok sayıda faktöre bağlı olduğunu ve sürekli bir analiz gerektirdiğini göstermektedir.

Sağ Kanat Aşırılığı (RWE): Siyasi yelpazenin en sağında konumlanan ve temelinde eşitsizlik, hiyerarşi, güçlü bir milliyetçilik veya etno-merkezcilik, yerlilik ve liberal demokratik ilkelere karşıtık gibi unsurları barındıran geniş bir ideolojiler ve hareketler spektrumunu tanımlar (Liger ve Gutheil, 2022). Çağdaş RWE ideolojisinin çoğunlukla paradoksal bir şekilde savunmacı bir karakter taşıdığı görülür. Bu “savunmacılık”, radikal bir devrimle tamamen yeni bir toplum inşa etme hedefinden ziyade, kaybedilmekte olduğu algılanan mevcut veya yakın geçmişteki bir statükoyu – özellikle demografik denge ve kültürel kimlik açısından – koruma veya restore etme arzusu şeklinde tezahür eder. Bu bağlamda, 20. yüzyılın totaliter ideolojilerindeki gibi kapsamlı, devrimci “yeni düzen” projeleri çağdaş RWE’de genellikle daha nadirdir veya daha az belirgindir. Ancak bu savunmacı ve restorasyoncu motivasyon, sıklıkla derin bir umutsuzluk, kötümserlik ve varoluşsal tehdit algısıyla birleşerek, siyasi veya barışçıl yolların tükendiği inancıyla birleştiğinde, bazı aktörleri durumu “kurtarmak” için son çare olarak gördükleri aşırı vahşete ve terörizme yöneltebilir. Öte yandan, geleneksel faşizm, neofaşizm ve Nasyonal Sosyalizm (Nazizm) gibi klasik RWE formları, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ve özellikle Soğuk Savaş sonrası küresel liberalleşme ile kitlesel çekiciliğini büyük ölçüde yitirmiş ve marjinalleşmiştir. Bu ideolojiler, günümüzde daha ziyade belirli marjinal altkültürlere (örneğin, Nazi dazlaklar, Nasyonal Sosyalist Black Metal [NSBM] gibi müzik sahneleri) veya Stormfront gibi uzun süredir varlığını sürdüren ve geniş kitlelere hitap eden çevrimiçi

forumlardaki izole fanatiklere sıkışmış görünmektedir. Ancak bu durum, RWE'nin bir tehdit olarak ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Aksine, Tomasiewicz'in (2022) de işaret ettiği gibi, sağ kanat aşırılığı statik kalmamış, bilakis toplumsal, teknolojik ve siyasi değişimlere adapte olarak sürekli mutasyona uğramış ve yeni, daha akışkan ve bazen daha sinsî formlar almıştır. Bu mutasyonlar arasında, Alt-Right, Kimlikçilik, Egemen Vatandaş Hareketi ve sağcı Hızlandırmacılık gibi akımlar sayılabilir. Bu yeni formlar, genellikle internetin sunduğu imkanlardan yoğun bir şekilde faydalanmakta, bazen daha “entelektüel” veya “kabul edilebilir” bir dil kullanarak ana akıma sızmaya çalışmakta ve farklı ideolojik unsurları (komplo teorileri, hükümet karşıtlığı, maskülinizm vb.) eklektik bir şekilde birleştirmektedir. Bu evrim, RWE'nin anlaşılması ve mücadele edilmesi gereken dinamik ve karmaşık bir tehdit olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Sağ Popülizm: Çağdaş siyaset sahnesinde giderek daha fazla önem kazanan karmaşık bir siyasi fenomendir; tanımlayıcı özelliklerinin başında genellikle ideolojik olarak eklektik ve zaman zaman tutarsız bir yapı sergilemesi gelir, zira belirli bir doktrine sıkı sıkıya bağlı kalmak yerine farklı siyasi pozisyonlardan unsurları duruma göre benimseyebilir (Fahey vd., 2022). Bu akım, temelinde küreselleşmenin sosyo-ekonomik ve kültürel etkilerine yönelik güçlü bir eleştiri barındırır. Ulusal egemenliğin ve geleneksel kimliklerin erozyona uğradığı algısına dayanarak, keskin bir anti-elitist söylem kullanır. Siyasi, ekonomik ve kültürel elitleri “halkın” çıkarlarına ihanet etmekle suçlayıp kendini “gerçek halkın” sesi olarak konumlandırırken, bu “halk” tanımını genellikle etno-kültürel temellere dayandırır, bu da göçmen karşıtlığını merkezi bir tema haline getirir; Batı bağlamında bu durum sıklıkla belirgin bir İslamofobik boyut kazanarak Müslüman göçmenleri veya azınlıkları

kültürel ve güvenlik tehdidi olarak çerçeveler. Yönetişim anlayışı açısından, sağ popülizm cezalandırıcı politikaları ve temsili demokrasinin kurumları yerine plebisiter (halk oylaması, referandum) mekanizmalara öncelik veren bir demokrasi anlayışını savunur; bu yaklaşım, mevcut siyasi sistemin halkın iradesini yansıtmadığı iddiasına dayanır ve Trumpizm gibi küresel örneklerde belirginleşir. Ekonomik alanda ise net bir çizgide ilerlemeyip, piyasa serbestisini savunan yaklaşımlarla ulusal ekonomiyi korumacı ve sosyal yardımları sadece "yerli halk" ile sınırlayan (refah şovenizmi) politikaları arasında salınabilir; bu değişkenlik farklı seçmen gruplarını mobilize etme stratejisinin bir parçasıdır. En endişe verici boyutlarından biri ise sağ popülizmin şiddetle olan potansiyel ilişkisidir; bu ilişki, İngiltere'deki EDL, Almanya'daki PEGIDA veya ABD'deki Proud Boys gibi grupların organize ettiği, genellikle göçmen karşıtı ve İslamofobik motivasyonlu, kamusal alanda gerilim yaratan sokak hareketleri şeklinde tezahür edebilir. Ayrıca, devletin yetersiz kaldığı veya "halk düşmanlarını" koruduğu iddiasıyla ortaya çıkan kanun dışı adalet arayışı biçimini alabilir. Daha uç durumlarda, Anders Breivik örneğinde olduğu gibi, sağ popülist ideolojilerden ve komplo teorilerinden beslenen bireysel aktörler tarafından gerçekleştirilen terörist eylemlere zemin hazırlayabilir. Son olarak, Donald Trump destekçilerinin 6 Ocak 2021'deki ABD Kongre Binası baskını gibi olayların gösterdiği üzere, popülist liderlerin söylemleri ve seçim sonuçlarını gayrimeşru ilan etme eğilimleri, demokratik kurumlara yönelik doğrudan siyasi şiddete de dönüşebilir.

Alt-Right: Alternatif Sağ, 21. yüzyılın ikinci on yılında özellikle internet ortamında belirginleşen, geleneksel muhafazakârlıktan ve kısmen ana akım sağ popülizmden ayrıışan radikal sağ bir ideolojik akım ve altkültürdür (Azani vd., 2020). Her ne kadar kendisini zaman zaman daha entelektüel bir çerçevede sunmaya çalışsa da Alt-Right

aslında oldukça çeşitli ve bazen birbiriyle tam örtüşmeyen fikirlerin eklektik bir birleşimidir. Bu fikirler arasında, devletin belirli müdahalelerine (özellikle ekonomik) karşı çıkan ancak kültürel ve kimliksel konularda otoriterliği benimseyebilen *paleoliberalteryenizm*¹⁴⁹ kalıntıları; hareketin temelini oluşturan ve beyaz ırkın kimliğini, kültürünü ve demografik bütünlüğünü koruma iddiasındaki ırkçılık ve beyaz milliyetçiliği; feminizme ve toplumsal cinsiyet eşitliğine şiddetle karşı çıkan, geleneksel erkeklik rollerini yücelten ve zaman zaman açıkça *kadın düşmanı* (mizojinist) olan maskülinizm; Aydınlanma'nın rasyonel ve evrenselci değerlerine karşı çıkan, kabileciliği, içgüdüleri ve kolektif kimliği ön plana çıkaran bir tür irrasyonalizm; ve internet, sosyal medya, memler¹⁵⁰ ve bazen kripto para gibi teknolojileri örgütlenme, propaganda ve altkültür oluşturma

¹⁴⁹ Paleoliberalteryenizm, temel olarak anarko-kapitalist teorisyenler Murray Rothbard ve Lew Rockwell tarafından 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında geliştirilen, sağ-liberteryen siyasi ve ekonomik ilkeleri (serbest piyasalar, özel mülkiyet hakları, devlete karşıtık veya devletin radikal biçimde küçültülmesi, müdahaleci olmayan dış politika, saldırganlık dışı ilkesi) kültürel muhafazakarlık ve sosyal gelenekçilikle birleştiren bir siyasi felsefe ve stratejidir. Amacı, ana akım liberteryenizmin sıklıkla kültürel olarak liberal veya nötr tavrından farklılaşarak, liberteryen özgürlük fikirlerini, sosyal olarak muhafazakar değerlere (aile, din -özellikle Hristiyanlık-, geleneksel Batı kültürü, sosyal düzen gibi) sahip olan ve ana akım siyasete yabancılaşmış orta ve işçi sınıfları nezdinde daha çekici kılmaktır. Bu yaklaşım, kültürel Marksizm, çokkültürlülük ve eşitlikçilik gibi gördüğü akımları eleştirirken, kilise, aile ve topluluk gibi aracı kurumların sivil toplumun temel taşları olduğunu ve bireyi devletin müdahalelerinden koruduğunu savunur. Paleoliberalteryenizm, kendisini hem kültürel konulardaki farklı vurgusuyla ana akım liberteryenizmden hem de devletin rolüne (paleoliberalteryenler minimal devlet veya devletsizliği savunurken, paleomuhafazakarlar genellikle geleneksel amaçlar için güçlü bir ulus-devleti destekler) ilişkin temel farklılığıyla paleomuhafazakarlıktan ayırır. Strateji, zamanla tartışmalı figürlerle ilişkilendirilmesi ve popülist duygulara hitap etme çabası nedeniyle eleştirilere maruz kalmış, ancak liberteryen hareket içinde, özellikle Mises Enstitüsü ve Mises Caucus gibi gruplar aracılığıyla etkisini sürdürmüştür.

¹⁵⁰ İnternet üzerinde, özellikle sosyal medya platformları, forumlar ve mesajlaşma uygulamaları aracılığıyla kişiden kişiye hızla yayılan bir fikir, davranış, tarz, görsel (genellikle üzerine metin eklenmiş resimler), video, GIF veya akılda kalıcı bir söz öbeğidir.

aracı olarak etkin bir şekilde kullanan bir teknoloji coşkusu sayılabilir. Popülist akımların aksine Alt-Right, genellikle açıkça seçkin bir duruş sergiler ve toplumsal eşitsizliği doğal, kaçınılmaz veya hatta arzu edilir bir durum olarak savunur; kendisini kitlelerden ayrı bir entelektüel veya kültürel öncü olarak görme eğilimindedir. Bu hareketin kimliği, büyük ölçüde bir internet fenomeni olmasıyla şekillenmiştir; forumlar, bloglar, sosyal medya platformları ve özellikle imaj panoları gibi mecralarda kendine özgü bir dil, mizah anlayışı (genellikle kışkırtıcı ve tabu yıkıcı), sembolizm ve iletişim stratejileri (trolleme, siber zorbalık dahil) geliştirmiştir (Bahar, 2024; Dafaure, 2020). Alt-Right'ın kamusal alandaki en görünür ve kötü şöhretli anı, Ağustos 2017'de ABD'nin Charlottesville kentinde düzenlenen "Unite the Right" mitingidir. Bu mitingdeki açık ırkçı gösteriler ve şiddet olayları (bir karşı protestocunun öldürülmesi dahil), hareketin ciddi bir kamuoyu tepkisiyle karşılaşmasına, birçok çevrimiçi platformdan dışlanmasına, iç bölünmeler yaşamasına ve yasal takibata uğramasına yol açmış, bu da hareketin organize bir güç olarak büyük ölçüde dağılmasına ve zayıflamasına neden olmuştur. Buna rağmen, Alt-Right'ın şiddetle ilişkisi göz ardı edilemez; Rise Above Movement¹⁵¹ (RAM) gibi fiziksel mücadeleye odaklanan ve sokak kavgalarına karışan grupları bünyesinde barındırmıştır.

¹⁵¹ Rise Above Movement (RAM), Güney Kaliforniya merkezli, beyaz üstünlükçü, şiddet yanlısı bir Amerikan alt-right grubudur ve kendilerini "Alt-Right'ın önde gelen MMA (karma dövüş sanatları) kulübü" olarak tanımlar. Robert Rundo tarafından kurulan grup, üyelerini karma dövüş sanatları ve boks konusunda eğiterek, siyasi mitinglerde ve gösterilerde (özellikle 2017'deki Charlottesville "Unite the Right" mitingi ve Kaliforniya'daki çeşitli etkinliklerde) ideolojik düşmanları olarak gördükleri solculara, azınlıklara ve diğer karşı protestoculara karşı fiziksel şiddet uygulamalarıyla tanınır. RAM, ırkçı, Yahudi karşıtı, Müslüman karşıtı ve göçmen karşıtı görüşleri benimser; liberalizmin, Yahudilerin ve beyaz olmayan göçmenlerin "yıkıcı kültürel etkileri" olarak gördükleri şeylere karşı savaştıklarına ve "beyaz kimliğini" ve "geleneksel" değerleri koruduklarına inanırlar. Southern Poverty Law Center (SPLC) ve

Kimlikçilik: Kökenleri büyük ölçüde Avrupa'da bulunan ve 21. yüzyılda özellikle gençler arasında yaygınlaşan, etno-kültürel kimlik temelli çağdaş bir siyasi ideoloji ve harekettir (Gattinara, 2022). Sıklıkla Amerikan Alt-Right hareketinin Avrupalı bir muadili veya karşılığı olarak değerlendirilse de kendine özgü entelektüel köklere ve vurgulara sahiptir; özellikle 1960'lar ve 70'lerde Fransa'da ortaya çıkan Avrupa Yeni Sağı düşünce akımından, Alain de Benoist¹⁵² gibi figürlerden ve GRECE¹⁵³ gibi oluşumlardan önemli ölçüde beslenir. Bu entelektüel miras, Kimlikçiliğe biyolojik ırkçılık yerine kültürel farklılıkları ve her kültürün kendi alanında yaşaması gerektiği fikrini (etno-çoğulculuk) vurgulayan, liberalizmin ve küreselleşmenin evrenselciliğini eleştiren ve siyasi değişimden önce kültürel alanda mücadeleyi önceleyen bir yaklaşım kazandırmıştır. Hareketin ideolojik merkezinde, hiyerarşik ve birbiriyle bağlantılı bir "kimlik" anlayışı bulunur; bu anlayış bireyin kimliğini öncelikle kendi bölgesel, ardından ulusal ve nihayetinde daha geniş bir Avrupa medeniyeti kimliği üzerinden tanımlar. Temel argümanı, Avrupa'nın yerli halklarının özgün kültürel ve etnik kimliklerinin kitlesel göç (özellikle Avrupa dışından ve Müslüman toplumlardan), İslamlaşma olarak gördükleri süreç ve çokkültürlülük politikaları nedeniyle tehdit altında olduğu ve korunması gerektiğidir. Önemli bir ayırt edici özellik olarak Kimlikçilik, geleneksel milliyetçi şovenizme, yani Avrupa uluslarının dar çıkarlar temelinde birbirleriyle çatışmasına

Anti-Defamation League (ADL) gibi kuruluşlar tarafından bir nefret grubu olarak tanımlanan RAM'in birçok kilit üyesi, şiddet eylemleri nedeniyle federal isyan suçlamalarıyla tutuklanmış ve yargılanmıştır.

¹⁵² Alain de Benoist (d. 11 Aralık 1943), Fransız bir akademisyen, filozof, gazeteci ve deneme yazarıdır. En çok Avrupa Yeni Sağ hareketinin kurucusu ve önde gelen düşünürü olarak tanınır.

¹⁵³ GRECE, Alain de Benoist'in öncülüğünü yaptığı Avrupa Yeni Sağ hareketinin temelini oluşturan, sağcı fikirleri kültürel ve felsefi düzeyde yeniden canlandırmayı amaçlayan etkili bir düşünce kuruluşudur.

karşı çıkararak, bunun yerine tüm 'yerli' Avrupalı halkların ortak bir varoluşsal tehdit altında olduğunu ve bu tehdide karşı pan-Avrupa düzeyinde bir iş birliği ve dayanışma geliştirmesi gerektiğini savunur. Hareketin kendini "sosyal radikalizmden uzak" olarak konumlandırması, genellikle öncelikli odaklarının mevcut sosyo-ekonomik düzeni kökten değiştirmekten ziyade, kültürel, demografik ve kimliksel meseleler olduğunu ifade eder; radikalizmleri daha çok kültürel ve etnik alanda yoğunlaştırır. Kimlikçi gruplar sıklıkla şiddeti açıkça reddettiklerini belirtse de 'Büyük Yer Değiştirme' gibi temelini oluşturan komplo teorileri ve Avrupa kimliğinin savunulması gerektiği yönündeki radikal söylemleri şiddete zemin hazırlama potansiyeli taşır.

Egemen Vatandaş Hareketi (SCM): Egemen Vatandaş Hareketi kökenleri öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'ne dayanan, merkezi olmayan ve takipçilerinin kendilerini mevcut hükümetin (federal, eyalet ve yerel) yasal otoritesinden bağımsız, yani 'egemen' olarak gördükleri, aşırı hükümet karşıtı bir ideoloji ve harekettir (Sarteschi, 2021). Bu hareketin mensupları, devletin vergi toplama, yasaları uygulama, ruhsat verme veya bireyler üzerinde yargı yetkisi kullanma hakkını temelden reddederler; bu açıdan fiilen anarşist bir pratik sergilerler, zira devletin meşruiyetini ve bağlayıcılığını kabul etmezler. Ancak bu reddiyeinin ideolojik temeli genellikle karmaşık ve sözde yasal argümanlara dayanır; bunlar Amerikan Anayasası'nın (özellikle belirli maddeler veya ilk on ek madde [Bill of Rights]), Şer'i Hukuk prensiplerinin, Deniz Hukuku'nun ve hatta Eski Ahit gibi dini metinlerin oldukça çarpıtılmış, seçici ve köktenci yorumlarına dayanır. Takipçiler sıklıkla, devlet tarafından yaratıldığına inandıkları 'kurgusal kişilik' ile 'gerçek' etten kemikten insan arasında bir ayrım yapar ve yalnızca kurgusal kişiliğin yasalara tabi olduğunu, kendilerinin ise bu yükümlülüklerden muaf olduğunu iddia ederler.

Hareketin kökenleri 1970'ler ve 80'lerdeki vergi protestosu hareketlerine ve başlangıçta ırkçı ve antisemitik aşırı sağ gruplarla bağlantılı olmasına rağmen, zamanla SCM'nin temel sözde yasal taktikleri ve devlet reddi felsefesi, bu orijinal bağlamdan kısmen bağımsızlaşarak siyahi ve yerli Amerikalı azınlıklar içindeki bazı aşırı fraksiyonları da etkilemiştir. Bu durum, hareketin çekirdek ideolojisinin farklı kimlik grupları tarafından benimsenebilen bir çerçeve sunduğunu göstermektedir. SCM, ABD dışında diğer İngiliz hukuk sistemi ülkelerine (Kanada, Avustralya, Birleşik Krallık vb.) ve benzer devlet reddi motivasyonları taşıyan Almanya'daki *İmparatorluk Vatandaşları* hareketi¹⁵⁴ gibi oluşumlara da ilham vererek veya onlarla paralellik göstererek uluslararası bir yayılım göstermiştir. Hareketin devlet otoritesini kökten reddetmesi ve takipçilerinin yasalara uymayı reddetmesi, kolluk kuvvetleriyle sık sık tehlikeli çatışmalara yol açmaktadır; bu nedenle önemli bir şiddet potansiyeli taşır. FBI gibi kurumlar tarafından bir iç terörizm tehdidi olarak değerlendirilen bu hareketle ilişkili çok sayıda şiddet olayı yaşanmıştır (Federal Bureau

¹⁵⁴ İmparatorluk Vatandaşları, modern Almanya Federal Cumhuriyeti'nin meşruiyetini ve egemenliğini reddeden, heterojen bir yapıya sahip aşırı sağcı bir harekettir. Bu hareketin üyeleri, genellikle 1937 veya bazen 1871 sınırları içindeki Alman İmparatorluğu'nun hukuken varlığını sürdürdüğüne inanırlar. Tek bir merkezi organizasyon olmaktan ziyade, benzer ideolojileri paylaşan bireyler ve küçük gruplardan oluşan gevşek bir ağdırlar. Ortak özellikleri arasında Alman devletini ve kurumlarını (polis, mahkemeler, vergi daireleri) tanımamak, vergi veya para cezası ödemeyi reddetmek, kendi "İmparatorluk" kimlik belgelerini ve ehliyetlerini düzenlemek ve Almanya'nın hala Müttefik güçler tarafından işgal altında olduğu veya bir şirket olduğu gibi komplo teorilerine inanmak yer alır. Hareket içindeki bazı gruplar aşırı sağcı, neo-Nazi ve Yahudi karşıtı görüşler taşır ve şiddete eğilimleri, silahlanmaları artmaktadır. Alman Anayasayı Koruma Teşkilatı tarafından anayasaya aykırı ve güvenlik tehdidi olarak kabul edilen bu hareket, 2016'da bir üyesinin bir polisi öldürmesi ve özellikle Aralık 2022'de Heinrich XIII Prinz Reuss liderliğindeki bir grupla bağlantılı büyük bir darbe planının ortaya çıkarılması gibi olaylarla gündeme gelmiştir; bu darbe planı mevcut hükümeti devirip yerine kendi rejimlerini kurmayı amaçlıyordu ve bu olayla ilgili yargılamalar devam etmektedir.

of Investigation, 2010). Ayrıca, Boogaloo¹⁵⁵ Boys gibi daha yeni ortaya çıkan, hükümet karşıtı, milis tarzı ve iç savaş veya toplumsal çöküş arzusunu dile getiren grupların ideolojik kökenlerinin ve üye tabanının bir kısmının da bu çevreden çıktığı veya bu çevreyle kesiştiği gözlemlenmektedir. Bu durum, SCM'nin sadece kendi içinde değil, daha geniş aşırı sağ ve hükümet karşıtı ağlar içinde de bir radikalleşme kaynağı olabileceğini göstermektedir.

Hızlandırmacılık: En genel tanımıyla, mevcut toplumsal, ekonomik ve teknolojik sistemlerin içsel eğilimlerinin veya çelişkilerinin (özellikle kapitalizm, teknolojik gelişme vb.) radikal toplumsal dönüşümü tetiklemek amacıyla kasıtlı olarak yoğunlaştırılması veya hızlandırılması gerektiğini savunan bir dizi siyasi ve felsefi teoriyi kapsar (Noys, 2014). Ancak bu terim, amaçları ve yöntemleri açısından birbirine taban tabana zıt olabilen farklı akımlar tarafından benimsenmiştir. Sağ hızlandırmacılığın temel argümanı, modern Batı toplumunun – liberalizm, demokrasi, küreselleşme, çokkültürlülük ve algılanan ahlaki/kültürel yozlaşma nedeniyle – kaçınılmaz olarak çöktüğü veya onarılamaz derecede bozulduğu ve bu çöküşün artık engellenemeyeceği yönündedir. Bu nedenle, bu sistemi reforme etmeye veya muhafaza etmeye çalışmak yerine, mevcut sistemin çöküş sürecinin aktif olarak hızlandırılması gerektiğine inanılır. Amaç, toplumsal istikrarsızlığı artırmak, var olan gerilimleri (özellikle ırksal ve kültürel) tırmandırmak, kaosu körüklemek ve devleti işlemez hale getirerek tam bir sistemik yıkımı tetiklemektir. Bu yıkımın ardından ortaya çıkacak kalıntılar üzerinde ise kökten farklı,

¹⁵⁵ Boogaloo terimi, hareketin üyeleri tarafından ironik bir şekilde ikinci bir Amerikan İç Savaşı veya hükümete karşı büyük bir ayaklanma için kullanılan argo bir ifadedir. Terimin kökeni, 1984 yapımı "Breakin' 2: Electric Boogaloo" adlı filme dayanır; bu film adı, internette "istenmeyen veya gülünç devam filmleri" için bir internet akımı haline gelmiştir. Hareket üyeleri bu terimi, bekledikleri veya kıskırtmak istedikleri çatışmayı ifade etmek için kullanır.

genellikle otoriter, hiyerarşik ve etnik/ırksal temelde tanımlanmış yeni bir düzenin kurulması hedeflenir; bu vizyon sıklıkla beyaz üstünlükçü bir etno-devlet veya neo-faşist bir yapı formunu alır. Bu hedefe ulaşma yolunda sağ hızlandırmacılık, şiddeti sadece meşrulaştırmakla kalmaz, onu çoğu zaman temel bir araç, bir katalizör ve hatta arzu edilir bir “arınma” yöntemi olarak görür. Şiddet eylemleri (terörizm, toplu katliamlar, altyapı sabotajları, iç savaş kışkırtıcılığı), sistemin zayıflıklarını göstermek, devletin baskıcı tepkisini provoke etmek ve toplumu daha da kutuplaştırarak nihai çöküşü yakınlaştırmak için kullanılır. James Mason'ın Siege¹⁵⁶ gibi metinleri ve Atomwaffen Division gibi neo-Nazi terör grupları, bu yıkıcı ideolojinin açık örneklerini ve ilham kaynaklarını temsil eder.

Sol Kanat Aşırılığı (LWE): Siyasi yelpazenin en solunda yer alan ve genellikle mevcut kapitalist sistemleri ve ilişkili politik yapıları (liberal demokrasi dahil) devirerek yerine komünist, sosyalist veya anarşist bir toplum kurmayı hedefleyen, bu hedeflere ulaşmak için devrimci yöntemlere, sıklıkla da şiddete başvurmayı meşru gören ideolojiler ve hareketler bütünüdür (Charalambous, 2022). Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısında küresel siyasette önemli bir yer tutan Marksist-Leninist devrimci projeler, 21. yüzyılda belirgin bir şekilde popülerliğini ve etkisini yitirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, reel sosyalizmin başarısızlıkları ve küresel kapitalizmin entegrasyonu gibi faktörler, merkezietçi parti öncülüğünde devletçi bir devrimi hedefleyen bu klasik modellerin çekiciliğini azaltmıştır. Bu gerilemenin somut

¹⁵⁶ Amerikalı neo-Nazi James Mason tarafından 1980'lerde yazılan ve daha sonra kitap olarak derlenen bir dizi bülten veya makaleden oluşur. Bu metin, modern aşırı sağcı ve özellikle beyaz üstünlükçü/neo-Nazi hareketler içinde, bilhassa şiddet yanlısı ve akserelasyonist (toplumsal çöküşü hızlandırmayı amaçlayan) gruplar için temel bir metin olarak kabul edilir.

yansımaları farklı coğrafyalarda gözlemlenebilir. Örneğin, Türkiye'de ve bölgede uzun yıllardır silahlı terör eylemi yürüten PKK, başlangıçta Marksist-Leninist bir temelde bağımsız bir devlet kurma hedefi güderken, zaman içinde 'Demokratik Konfederalizm' olarak adlandırılan, Murray Bookchin'in liberter belediyeçiliği¹⁵⁷, komünalizm, ekoloji ve kadın özgürlüğü gibi fikirlerden etkilenen, devlet merkezli olmayan yeni bir paradigmaya doğru önemli bir ideolojik dönüşüm sergilemiştir. Benzer şekilde, bir zamanlar Latin Amerika'dan Güneydoğu Asya'ya uzanan kırsal tabanlı Maoist isyanlar da genel olarak (örneğin Peru'daki Aydınlik Yol, Filipinler'deki Yeni Halk Ordusu gibi) önemli ölçüde zayıflamış veya marjinalleşmiştir. Bu genel eğilimin önemli bir istisnası ise, Hindistan'daki Naksalit-Maoist isyandır¹⁵⁸; ülkenin özgül sosyo-

¹⁵⁷ Murray Bookchin'in liberter belediyeçilik kavramı, onun sosyal ekoloji felsefesinin politik uygulamasını temsil eden ve Komünalizm ideolojisinin temelini oluşturan, toplumu aşağıdan yukarıya radikal bir şekilde dönüştürmeyi amaçlayan kapsamlı bir vizyondur. Bu yaklaşımın nihai hedefi, merkezîyetçi ulus-devleti ve kapitalist sistemi ortadan kaldırarak, gücün doğrudan halka ait olduğu, kendi kendini yöneten özerk belediyelerin (komünlerin) gönüllü bir konfederasyonunu kurmaktır. Siyasi yaşamın merkezine, tüm yurttaşların yüz yüze katılımıyla yerel politikaların belirlendiği, yasaların yapıldığı ve yönetimin gerçekleştirildiği mahalle veya kent düzeyindeki halk meclisleri yerleştirilir; böylece temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasi hayata geçirilir. Ekonomik alanda ise, özel veya devlet mülkiyeti yerine üretim araçlarının ve kaynakların topluluğun demokratik kontrolü altına alınarak "belediyelileştirilmesi" savunulur ve ekonomik kararlar da politik kararlar gibi bu meclisler tarafından alınır. Bu özerk belediyeler, daha geniş ölçekli iş birliği ve koordinasyon için gönüllülük temelinde konfederasyonlar oluşturur; ancak bu yapıda güç daima tabanda, yani belediye meclislerinde kalır ve konfederal meclislere gönderilen delegeler, kendilerini seçen meclisler tarafından verilen kesin talimatlarla bağlıdır ve her an geri çağrılabilirler. Bookchin, bu dönüşümü gerçekleştirmek için, mevcut sistem içerisinde alternatif demokratik kurumlar (meclisler, kooperatifler) yaratırken aynı zamanda yerel seçimler yoluyla belediye yönetimlerini ele geçirip onları halk meclislerinin hizmetine sunmayı içeren bir "ikili iktidar" stratejisi önermiştir; amaç, devletle yerel yönetim arasında bir gerilim yaratarak nihayetinde gücü tabana devretmektir.

¹⁵⁸ İsyan, adını 1967'de Batı Bengal eyaletindeki Naxalbari köyünde başlayan bir köylü ayaklanmasından alır. Bu ayaklanmaya katılan veya destekleyen gruplar "Naksalit" olarak anılır.

ekonomik koşulları, derin eşitsizlikler ve kabile halklarının sorunları gibi faktörler nedeniyle bu hareket kayda değer bir güç olarak varlığını sürdürmektedir. Tomasiewicz'in (2022) de belirttiği gibi, klasik Marksist-Leninist modellerin gerilemesiyle LWE alanı boş kalmamış, yerini büyük ölçüde anarşizm ve Yeni Sol geleneğinden türeyen daha çeşitli ve genellikle daha adem-i merkezîyetçi akımlar almıştır. Anarşizmin farklı eğilimleri, özellikle küreselleşme karşıtı hareketler, işgal eylemleri, çevre ve iklim adaleti mücadeleleri gibi yeni toplumsal hareketler içinde yeniden görünürlük kazanmıştır. Bu akımlar genellikle devleti, kapitalizmi ve her türlü hiyerarşiyi reddetme, doğrudan eylem, yatay örgütlenme ve otonomi gibi ilkeleri benimserler. 1960'lar ve 70'lerin Yeni Sol hareketlerinden miras alınan kimlik politikaları, anti-emperyalizm, feminizm, ekolojizm ve bürokrasi eleştirisi gibi temalar da çağdaş sol aktivizm ve aşırı solun önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu yeni LWE biçimleri, büyük ölçekli devrimci savaşımlardan ziyade, protesto eylemleri sırasında yaşanan çatışmalar, mülke yönelik sabotaj eylemleri veya sembolik hedeflere yönelik küçük ölçekli saldırılar gibi farklı şiddet biçimleriyle ilişkilendirilmektedir.

İsyancı Anarşizm: Anarşist düşünce ve eylem yelpazesi içinde, özellikle 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda belirginleşen özgün ve radikal bir eğilimi ifade eder (Lubrano, 2024). Bu akım, temel olarak devlete, kapitalizme ve her türlü tahakküm ilişkisine karşı anlık, sürekli ve yaygın bir saldırı ve başkaldırı halini savunur. Büyük, formel ve kalıcı örgütlenmeleri (sendikalar, federasyonlar, belirli programlara sahip partiler gibi) reddeder; bunun yerine, mücadelenin küçük, esnek, gayri resmi ve güvene dayalı otonom temel birimler – yani yakınlık grupları – aracılığıyla yürütülmesi gerektiğini öne sürer. Tarihsel anarşist gelenekten (özellikle "eylemli propaganda" gibi akımlardan) etkilenmekle birlikte, modern formülasyonu büyük

ölçüde İtalyan anarşist teorisyen Alfredo M. Bonanno'nun teorileri¹⁵⁹ ve yazılarıyla şekillenmiştir. Bonanno ve diğer isyancı teorisyenler, devrimci anın beklenmesi veya kitlelerin bilinçlenmesi gibi süreçlere odaklanmak yerine, koşulsuz ve sürekli mücadeleyi vurgularlar. Onlara göre, tahakküm yapılarına karşı saldırı her an mümkündür ve ertelenmemelidir. Amaç, sadece gelecekteki bir devrim değil, aynı zamanda şimdiki zamanda sistemin işleyişini sekteye uğratmak, yönetilemezlik alanları yaratmak ve bireylerin kendi kaderlerini tayin etme potansiyelini açığa çıkarmaktır. Bu bağlamda, devlet altyapısına (polis merkezleri, mahkemeler, ceza infaz kurumları, haberleşme altyapısı, enerji dağıtım şebekeleri ve ulaşım yolları gibi kritik altyapı unsurları) ve sermayenin sembollerine (bankalar, çokuluslu şirketler, lüks mağazalar vb.) yönelik önleyici saldırılar, sistemin zayıflatılması, kontrolün kırılması ve isyanın yayılması için meşru ve gerekli taktikler olarak görülür. Kendiliğinden eylem ilkesi, merkezi bir yönlendirme olmaksızın bireylerin ve yakınlık gruplarının inisiyatif olarak yaratıcı ve öngörülemez saldırılar gerçekleştirmesini teşvik eder. İsyancı anarşizm içinde temel bir ayrım, *sosyal isyancılar* ve *nihilist isyancılar* arasında çizilebilir.

¹⁵⁹ Yakın zamanda hayatını kaybeden (Aralık 2023) İtalyan anarşist teorisyen Alfredo M. Bonanno, özellikle devrimci anı beklemek veya kalıcı büyük örgütler kurmak yerine Devlet ve Sermaye'ye karşı sürekli, doğrudan ve merkezi olmayan saldırıyı savunan isyancı anarşizm akımının önde gelen figürüydü. Bonanno'nun teorisi, toplumsal barışı bozmayı ve isyanı kışkırtmayı hedefleyen "saldırı" kavramını merkeze alır ve bürokratikleşeceğini düşündüğü sendika veya federasyon gibi formel örgütlenmeler yerine, belirli eylemler için bir araya gelen küçük, gayriresmi ve özerk yakınlık (afinite) gruplarını temel mücadele birimi olarak önerir. Mücadelelerin dışarıdan müdahale olmaksızın öz-örgütlenmesini vurgulayan, geleneksel sendikalizmi ve kapitalist çalışma düzenini eleştiren Bonanno, anarşist fikirlerin eylem yoluyla yayılmasını ("eylemle propaganda") ve pasif bekleyiş yerine isyanın coşkusunu ("silahlı sevinç") ve anarşist ilkeleri şimdiki zamanda "yaşamayı" temel bir ilke olarak benimser.

Sosyal isyancılar, saldırılarının toplumdaki diğer ezilenler arasında yankı bulacağına ve daha geniş bir toplumsal isyanı tetikleyeceğine inanırlar. Kitleleri uyandırmayı hedeflerler.

Nihilist (veya anti-sosyal) isyancılar ise topluma karşı daha karamsar bir tavır sergiler. Onlar için eylem, kitlesel bir ayaklanmayı hedeflemekten çok, bireysel bir başkaldırı ifadesi veya yıkımın kendisinden duyulan bir tatmin olabilir.

Bu nedenle, eylemleri daha çok bireysel bir başkaldırı ifadesi, yıkımın kendisinden duyulan bir tatmin veya toplumsal normlara topyekûn bir saldırı niteliği taşıyabilir ve ille de kitlesel bir ayaklanmayı hedeflemeyebilir. Yunanistan merkezli Ateş Hücreleri Komplosu (CCF), küçük hücre yapısı, nihilist/isyancı söylemi, bombalı mektuplar ve paketler gibi yöntemleri ve kendilerini FAI/FRI (Enformel Anarşist Federasyon / Uluslararası Devrimci Cephe) gibi gayri resmi uluslararası ağların parçası olarak sunmasıyla bu akımın en bilinen ve etkili örneklerinden biri olmuştur. Benzer eğilimler ve eylemler İtalya, Şili, Meksika ve başka ülkelerde de görülmüştür. Günümüzde CCF gibi spesifik gruplar zayıflatılmış olsa da isyancı anarşist ideoloji ve pratikler, küresel anarşist hareketin belirli kesimlerinde, özellikle çevrimiçi platformlarda ve radikalleşmeye açık gençler arasında varlığını sürdürmekte ve küçük ölçekli saldırılara ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Antifa: Kökenleri tarihsel "Anti-Faşist Eylem" hareketlerine dayanan, ancak günümüzde belirli bir merkezi örgütten ziyade, faşizme, ırkçılığa, beyaz üstünlüğüne ve diğer aşırı sağ ideolojilere karşı militan bir muhalefet pratiğini benimseyen merkezi olmayan bir siyasi hareket, aktivizm biçimi veya kimlik olarak tanımlanabilir (Bray, 2017). Tek bir liderliği, resmi üyelik yapısı veya genel merkezi bulunmayan Antifa, genellikle otonom yerel gruplar, kısa süreli

eylemler için bir araya gelen yakınlık grupları ve kendini bu etiket veya amaçlarla tanımlayan bireyler aracılığıyla faaliyet gösterir; bu yönüyle tipik bir ağ yapısı sergiler. Antifa'nın temel birleştirici ilkesi, faşist ve aşırı sağcı olarak tanımladığı gruplara ve ideolojilere karşı aktif, doğrudan ve sıklıkla fiziksel mücadeleyi benimsemesidir. Ancak Antifa pratiğinde "faşizm" kavramının, tarihsel faşist rejimlerin (Mussolini İtalya'sı, Nazi Almanyası gibi) ötesine geçerek oldukça geniş ve esnek bir şekilde yorumlandığı dikkat çeker. Bu geniş yorumlama, çağdaş neo-Nazi ve beyaz üstünlükçü grupların yanı sıra, bazen ana akım sağcı siyasetçileri, belirli popülist liderleri, göçmen karşıtı politikaları, baskıcı olarak algılanan polis şiddetini ve hatta kapitalist sistemin veya devletin belirli sembollerini de "faşist" veya "faşizmin destekçisi" olarak hedef kapsamına alabilmektedir. İdeolojik olarak Antifa şemsiyesi altında anarşistler, komünistler, sosyalistler ve diğer radikal solcular bulunabilir, ancak ortak payda militan anti-faşist eylemdir. Antifa'nın eylem biçimleri arasında, özellikle karşı protestolarda kullanılan Kara Blok taktikleri öne çıkar. Bu taktik, katılımcıların kimliklerini gizlemek (hem hasım gruplardan hem de kolluk kuvvetlerinden korunmak amacıyla), grup içinde görsel bir bütünlük ve dayanışma sağlamak ve çatışmacı eylemleri (örneğin polis kordonunu yarma, mülke zarar verme) daha kolay gerçekleştirmek için tek tip siyah giyinip yüzlerini maske veya başka materyallerle kapatmalarını içerir. Antifa'nın stratejisi genellikle, aşırı sağcıların toplanmasını, konuşma yapmasını veya gösteri düzenlemesini engellemeye ve onlarla kamusal alanda doğrudan yüzleşmeye odaklanır. Bu durum, sıklıkla sokak çatışmaları ile sonuçlanabilir. Bunun yanı sıra, Antifa eylemleriyle ilişkilendirilen diğer şiddet biçimleri arasında, faşist veya onlara destek veren kurum/kuruluşlara ait olduğu düşünülen mülke zarar verme, aşırı sağcı aktivist olduğu belirlenen kişilere yönelik fiziksel saldırılar ve

rakiplerin kişisel bilgilerinin çevrimiçi ortamda ifşa edilmesi bulunmaktadır. Antifa ile ilişkilendirilen şiddet eylemleri çoğunlukla bu düzeylerde kalsa da nadiren de olsa ölümcül veya öldürme potansiyeli taşıyan silahlı şiddet vakaları da kamuoyuna yansımıştır. Örneğin, ABD'de 2017'de Cumhuriyetçi kongre üyelerinin beyzbol antrenmanına ateş açan James Hodgkinson (motivasyonu karmaşık ve daha çok genel bir Cumhuriyetçi karşıtlığı içerse de Antifa sempatisini olduğuna dair işaretler taşıyan) ve 2020'de Portland'daki protestolar sırasında sağcı Patriot Prayer grubu üyesi Aaron Danielson'ı öldüren ve kendisini "%100 Antifa" olarak tanımlayan Michael Reinhoehl vakaları, bu tür uç durumlar olarak kaydedilmiştir. Bu tür olaylar ve Antifa'nın genel militan ve çatışmacı duruşu, hareketin (özellikle ABD'de) yoğun siyasi tartışmaların ve kutuplaşmaların odağında yer almasına neden olmuştur. Bazı çevrelerce bir yurt içi terör tehlikesi olarak nitelendirilirken, taraftarları tarafından tırmanışa geçen radikal sağ ve faşist akımlara karşı kaçınılmaz ve haklı bir mücadele yöntemi olarak görülmektedir.

İşgal Hareketi: Başlangıcını Eylül 2011'de New York'taki Zuccotti Parkı'nın 'Wall Street'i İşgal Et' sloganıyla işgal edilmesiyle yapan ve kısa sürede küresel ölçekte yankı bulan önemli bir protesto ve toplumsal hareket dalgasını ifade eder (Hammond, 2015). Hareketin temel ve ayırt edici taktiği, stratejik veya sembolik öneme sahip kamusal alanların protestocular tarafından fiziksel olarak işgal edilmesi ve buralarda sürekli bir varlık gösterilerek kamp kurulmasıdır. Bu eylem biçiminin temel amacı, dikkatleri ekonomik eşitsizliğe, küresel finans sisteminin işleyişine, şirketlerin siyaset üzerindeki aşırı nüfuzuna ve sosyal adaletsizliklere çekmek ve bu konularda bir kamuoyu baskısı oluşturmaktır. İşgal eylemi, sadece bir protesto mekanı yaratmakla kalmaz, aynı zamanda kamusal alanı doğrudan politik mücadelenin bir aracı haline getirerek mevcut

sistemi sembolik ve pratik düzeyde engellemeyi veya sekteye uğratmayı hedefler. İşgal Hareketi, genel olarak şiddet içeren radikal taktiklerden ziyade, sivil itaatsizlik yöntemlerini benimsemiştir ve bu açıdan görece daha az şiddet içeren bir hareket olarak nitelendirilebilir. Doğrudan fiziksel saldırı veya terör gibi yöntemler hareketin karakteristiği olmamıştır. Ancak, kamusal alanların izinsiz ve süresiz olarak işgal edilmesi, kamp kurulması ve bu alanlarda alternatif bir yaşam örgütlenmesi, özü itibarıyla, hem mevcut yasaları hem de toplumsal asayışı çiğneyen bir sonuç doğurmuştur. Bu durum, sık sık polisle yaşanan gerginliklere, kitlesel göçaltılara ve nihayetinde dünyanın birçok yerindeki işgal alanlarının zorla boşaltılmasına yol açmıştır.

Yeni Toplumsal Hareketler (NSM): Yeni Toplumsal Hareketler, sosyoloji ve siyaset bilimi alanlarında, özellikle 1960'lar ve 70'lerden itibaren Batı'daki post-endüstriyel toplumlarda ortaya çıkan ve eski toplumsal hareketlerden (genellikle sınıf temelli ve ekonomik taleplere odaklanan işçi hareketleri gibi) farklılaşan kolektif eylem biçimlerini anlamlandırmak için kullanılan bir kavramsal çerçevedir (Pichardo, 1997). NSM'ler, birincil olarak ekonomik yeniden dağıtım veya devlet iktidarını ele geçirme hedeflerinden ziyade, kültür, kimlik, yaşam tarzı, yaşam kalitesi, bireysel ve kolektif özerklik, toplumsal tanınma ve değerler gibi konulara odaklanma eğilimindedir. Bu hareketlerin temel özellikleri arasında merkezi olmayan, gevşek ağlara dayalı örgütlenme yapılarının yaygınlığı; katılımcıların motivasyonunda ortak kimliklerin (cinsiyet, etnisite, yaş, altkültür, değerler vb.) önemli bir yer tutması ve genellikle tek bir ideoloji etrafında kenetlenmiş homojen yapılar yerine, kendi içlerinde veya diğer hareketlerle ideolojik ve stratejik olarak çeşitli (ve bu nedenle sıklıkla iç gerilimler yaşayan veya çatışma halinde olabilen) yapılar olmaları bulunur. NSM'ler, hedeflerine ulaşmak için oldukça

geniş bir eylem repertuarı kullanırlar. Bu repertuar, geleneksel siyasi kanalları kullanmayı (örneğin lobicilik), sivil itaatsizlik eylemlerini, kamuoyunu etkilemeye yönelik propaganda faaliyetlerini ve kültürel ifade biçimlerini içerebilir. Tomasiewicz'in (2022) de vurguladığı gibi, Yeni Toplumsal Hareketler ideolojik olarak büyük bir çeşitlilik gösterir ve bu çeşitlilik bazen keskin kutuplaşmalara yol açabilir. Bu yelpaze kabaca şu şekilde gruplanabilir:

Sol Yönelimli NSM'ler: Genellikle eşitlik, özgürlük, sosyal adalet, ayrımcılıkla mücadele ve mevcut güç yapılarının sorgulanması gibi temalar etrafında şekillenirler. Örnekler arasında farklı dalgalarıyla Feminizm, LGBT hareketleri, üreme haklarını savunan hareketler, alternatif eğitim modellerini savunan anti-pedagoji yaklaşımları, belirli maddelerin yasaklanmasına karşı çıkan yasak karşıtı gruplar, ceza adalet sistemini ve kitlesel hapsedmeyi eleştiren hapisane karşıtı hareketler, kiracı hakları savunucuları, sınırların kaldırılması veya göçmen hakları için mücadele eden No Border ağları¹⁶⁰, ırkçılığın her türüne karşı çıkan (ABD'deki Black Lives Matter gibi kitlesel hareketler dahil) ırkçılık karşıtı hareketler ve yoksullukla mücadele için evrensel temel gelir (UBI)¹⁶¹ öneren gruplar bulunur.

Sağ Yönelimli NSM'ler: Genellikle geleneksel değerlerin, kurumların veya kimliklerin korunması, algılanan dış tehditlere veya toplumsal değişimlere karşı tepki, bireysel özgürlüklerin savunulması veya

¹⁶⁰ Temel olarak ulus-devlet sınırlarının ve göçmenlik kontrollerinin kaldırılmasını savunan, herkes için hareket özgürlüğünü talep eden, ulusötesi, genellikle merkezi olmayan, otonom aktivist grupların, örgütlerin ve bireylerin oluşturduğu gevşek ve yatay bağlantılı ağlardır.

¹⁶¹ Evrensel Temel Gelir (ETG) (İngilizce: Universal Basic Income- UBI), bir devletin tüm vatandaşlarına veya bir topluluğun tüm üyelerine, herhangi bir koşul (çalışma durumu, gelir seviyesi vb.) aranmaksızın düzenli olarak belirli bir miktar para ödemesi yapması fikridir.

devlet/otorite karşıtlığı gibi motivasyonlarla hareket ederler. Örnekler arasında kürtaj hakkına karşı çıkan yaşam yanlısı hareketler, aşı karşıtlığı veya zorunlu aşılamaya muhalefet eden aşı karşıtı gruplar, erkek kimliği veya anti-feminizm etrafında şekillenen maskülist çevreler (çevrimiçi manosphere¹⁶²dahil), mevcut merkez bankacılığı ve para sistemine karşı çıkan para karşıtları, iklim değişikliğini inkâr eden veya önemsizleştiren iklim inkarcıları, çocukların okul yerine evde eğitilmesini veya okul müfredatına müdahaleyi savunan evde eğitim yanlıları, bireysel silahlanma serbestisi savunucuları ve çeşitli komplo teorileri etrafında mobilize olan gruplar (örneğin, ABD merkezli QAnon hareketi) yer alır.

İdeolojik Olarak Tutarsız/Çatışmalı veya Belirsiz NSM'ler: Bazı hareketler veya eylem biçimleri ise net bir sol-sağ eksenine oturtulamayabilir, farklı ideolojilere sahip grupları aynı anda barındırabilir veya farklı gruplar tarafından zıt amaçlarla kullanılabilir. Örneğin, Hacking, hem solcu "hacktivistler" tarafından politik mesaj vermek veya bilgi sızdırmak için hem de apolitik veya suç amaçlı kullanılabilir. Squatting (bina işgali), hem barınma hakkı veya anti-kapitalist eylem olarak sol/anarşist gruplar tarafından hem de İtalya'daki CasaPound gibi neofaşist gruplar tarafından kendi tabanlarını oluşturmak ve propaganda yapmak için kullanılabilen bir taktiktir. Fransa'da ortaya çıkan Sarı Yelekliler hareketi, belirli bir liderliğe veya merkezi ideolojiye sahip olmaksızın, ekonomik sıkıntılar temelinde hem sol hem de sağ popülist söylemleri ve katılımcıları bir araya getirmiştir. Pandemi sürecindeki kısıtlamalara

¹⁶² Manosphere (İngilizce: Manosphere), bloglar, forumlar, sosyal medya akışları ve video paylaşım siteleri gibi çeşitli dijital mecralardan oluşan, genellikle erkeklik, erkeklerin sorunları ve erkek bakış açılarına odaklanan, ancak sıklıkla kadın düşmanlığı ve feminizm karşıtlığı ile karakterize edilen gevşek ve gayriresmi bir ağ veya sanal ortamdır. "Man" (erkek) ve "sphere" (alan, küre) kelimelerinin birleşiminden türetilmiş bir terimdir.

veya 5G teknolojisine yönelik protestolar, kişisel özgürlükler, sağlık endişeleri, hükümet güvensizliği ve komplo teorilerini harmanlayarak ideolojik olarak çok çeşitli (liberterler¹⁶³, aşırı sağcılar, alternatif tıp yanlıları vb.) grupları bir araya getirmiştir. Benzer şekilde, Çevrecilik hareketi, ana akım olarak ilerici, sol ve anarşist (sosyal ekoloji, ekofeminizm¹⁶⁴) köklere sahip olsa da aynı zamanda muhafazakar (doğayı koruma), Malthusçu¹⁶⁵ ve hatta sağ/aşırı sağ/eko-faşist (ulusal sınırlar içinde “saf” bir doğa, nüfus kontrolü,

¹⁶³ Liberterler, bireysel özgürlüğü en yüksek siyasi ve ahlaki değer olarak kabul eden ve bu temelde devletin veya başka herhangi bir otoritenin bireylerin yaşamlarına, tercihlerine ve mülkiyetlerine müdahalesini en aza indirmeyi veya bazı ekollerinde tamamen ortadan kaldırmayı savunan siyasi bir felsefeye (Liberteryenizm) inanan kişilerdir.

¹⁶⁴ Ekofeminizm, feminizm ile ekoloji arasında derin bağlantılar kuran, kadınların ezilmesi/baskı altına alınması ile doğanın tahrip edilmesi/sömürülmesi arasında hem felsefi hem de pratik düzeyde paralellikler ve ortak kökenler olduğunu savunan bir düşünce akımı, toplumsal hareket ve felsefedir. Terim ilk olarak Fransız feminist yazar Françoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılında kullanılmıştır.

¹⁶⁵ Malthusçuluk, İngiliz din adamı ve ekonomist Thomas Robert Malthus'un 1798 tarihli "Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde ortaya attığı nüfus teorisine dayanan bir düşünce akımıdır. Bu teoriye göre, kontrol edilmediği takdirde insan nüfusu geometrik bir diziyle (yani katlanarak: 1, 2, 4, 8, 16...) artma eğilimindeyken, gıda kaynakları (ve diğer geçim araçları) yalnızca aritmetik bir diziyle (yani doğrusal olarak: 1, 2, 3, 4, 5...) artabilir. Malthus, bu temel dengesizliğin kaçınılmaz olarak nüfusun mevcut kaynakları, özellikle de gıda arzını açacağı bir noktaya varacağını savunmuştur. Bu durumun sonucunda ise nüfus artışını sınırlayan "kontrol mekanizmaları" devreye girer: Bunlar ya doğum oranını düşüren "önleyici kontroller" (Malthus'un ahlaki kısıtlama olarak adlandırdığı geç evlilik ve evlilik öncesi cinsel perhiz gibi) ya da ölüm oranını artıran "pozitif kontroller"dir (kıtlık, salgın hastalıklar, savaşlar, sefalet gibi Malthus felaketi olarak da adlandırılan durumlar). Malthusçuluk, yoksulluğun temel nedenlerinden birinin aşırı nüfus artışı olduğunu öne sürer ve yoksullara yapılan yardımların (örneğin dönemin İngiliz Yoksul Yasaları) durumu daha da kötüleştirebileceğini iddia eder, çünkü bu yardımlar nüfus artışını teşvik edebilir. Teori, teknolojik ilerlemeleri (özellikle tarımda) ve doğum oranlarındaki düşüşleri (demografik geçiş) yeterince hesaba katmadığı için eleştirilmiş olsa da sınırlı kaynaklar ve nüfus artışı arasındaki potansiyel gerilim hakkındaki temel fikirleri, günümüzde sürdürülebilirlik ve çevre sorunları hakkındaki tartışmaları (Neo-Malthusçuluk) etkilemeye devam etmektedir.

göçmen karşıtlığı gibi argümanlarla) yorumlara da açık, ideolojik olarak karmaşık ve çekişmeli bir alandır.

Yeni Toplumsal Hareketler, post-endüstriyel toplumların dinamiklerini ve çelişkilerini yansıtan, kimlik ve kültür eksenli, örgütsel olarak esnek ve ideolojik olarak çok çeşitli kolektif eylem biçimleridir ve çağdaş siyasal ve toplumsal manzarayı anlamak için kritik bir öneme sahiptirler. Özellikle Çevrecilik ve Hayvan Hakları hareketleri, bu açıdan uzun ve belgelenmiş bir geçmişe sahiptir. Animal Liberation Front (ALF) ve Earth Liberation Front (ELF) gibi isimler altında faaliyet gösteren, genellikle lidersiz ve hücre tipi yapılanmaya sahip gruplar, mülke zarar verme (kundaklama, sabotaj), ekonomik faaliyetleri engelleme ve hayvanları “kurtarma” gibi eylemlerle bilinirler.

Benzer şekilde, radikal feminizm veya LGBT hareketi içinde de genellikle hareketlerin ana akımından ayrıışan marjinal gruplar veya bireyler tarafından şiddet eylemleri veya şiddet içeren söylemler görülebilmektedir, ancak bu durumlar genellikle daha münferittir. Daha belirgin bir şiddet potansiyeli, cinsel/romantik hayal kırıklığı ve kadın düşmanlığı temelinde şekillenen “incel” hareketi gibi çevrimiçi altkültürlerde ortaya çıkmaktadır; bu tür gruplarla ideolojik bağ kuran bireylerin gerçekleştirdiği ölümcül saldırılar yaşanmıştır. Komplo teorileri de benzer bir şekilde şiddeti tetikleyebilir; örneğin, Pizzagate komplo teorisine¹⁶⁶ inanan bir kişinin ilgili mekana silahlı

¹⁶⁶ Pizzagate, 2016 ABD Başkanlık seçimleri sırasında internette yayılan ve bir komplo teoridir; bu teori, WikiLeaks tarafından sızdırılan Hillary Clinton'ın kampanya yöneticisi John Podesta'ya ait e-postaların, Washington D.C.'deki Comet Ping Pong pizzacısı başta olmak üzere bazı işletmeler ve üst düzey Demokratları gizli bir çocuk cinsel istismarı şebekesiyle ilişkilendiren şifreli mesajlar içerdiğini iddia ediyordu. Teorinin savunucuları, pizza siparişleri gibi sıradan e-posta içeriklerini "kod" olarak yanlış yorumlamış, ancak iddiaları destekleyen hiçbir güvenilir kanıt bulunamamıştır. Sadece çevrimiçi bir söylenti olarak kalmayan Pizzagate, hedeflenen kişilere yönelik

baskın düzenlemesi, soyut komplo anlatılarının nasıl somut şiddete dönüşebileceğini göstermiştir. Son dönemde küresel bir görünürlük kazanan ırkçılık karşıtı hareket (özellikle Black Lives Matter [BLM] ile ilişkilendirilen protestolar) ise farklı bir dinamik sergilemiştir. Bu protestolar meşru taleplerle başlasa da bazıları yaygın protestoların ötesine geçerek isyanlara, yağmaya ve kolluk kuvvetleriyle çatışmalara dönüşmüştür. Aynı zamanda, bu durum bir karşı-şiddet dinamiğini de tetiklemiş, protestoların yaşandığı yerlerde silahlı vatandaş milislerinin veya karşı-protestocuların ortaya çıkışına ve Kyle Rittenhouse vakası¹⁶⁷ gibi ölümcül çatışmalara yol açmıştır (Tomasiewicz, 2022)

İnsan Düşmanlığı (Mizantropi): Toplumsal hareketler içindeki ideolojik radikalleşmenin yanı sıra, çağdaş toplumlar da farklı bir şiddet biçimi daha endişe verici boyutlara ulaşmaktadır: Belirgin bir politik veya dini ideolojiye dayanmayan, İnsan Düşmanlığı olarak kavramsallaştırılabilecek şiddet (Rosenberg, 1956). Toplumların veya bireylerin siyasi/dini ideolojiden arındırılması veya ideolojilerin zayıflaması, şiddeti otomatik olarak azaltmak yerine, onu daha

yoğun taciz ve ölüm tehditlerine yol açmış, hatta teoriye inanan bir kişinin Comet Ping Pong'a silahlı saldırı düzenleyerek (şans eseri kimseyi yaralamadan) olayın tehlikeli boyutunu gözler önüne sermesine neden olmuştur.

¹⁶⁷ Kyle Rittenhouse vakası, Ağustos 2020'de ABD'nin Wisconsin eyaletindeki Kenosha şehrinde, Jacob Blake adlı siyahi bir adamın polis tarafından vurulması sonrası çıkan protestolar ve sivil karışıklıklar sırasında, o zaman 17 yaşında olan Kyle Rittenhouse'un AR-15 tarzı tüfekte üç kişiyi vurarak ikisini (Joseph Rosenbaum ve Anthony Huber) öldürmesi ve birini (Gauge Grosskreutz) yaralaması olayını ve ardından gelen yargı sürecini kapsar. İş yerlerini korumak ve tıbbi yardım sağlamak amacıyla komşu eyaletten geldiğini iddia eden Rittenhouse, Kasım 2021'deki duruşmasında tüm suçlamalardan Wisconsin yasaları uyarınca meşru müdafaa gerekçesiyle beraat etti. Bu karar ve olayın kendisi, ABD'de silah hakları, meşru müdafaa, vigilanzizm (kanunsuz adalet arayışı), ırksal adalet tartışmaları ve siyasi kutuplaşma ekseninde büyük yankı uyandırdı ve Rittenhouse'u bir kesim için kahraman ilan ederken, diğer bir kesim için şiddeti başlatan tartışmalı bir figür haline getirdi.

anlamsız, daha rastgele ve daha öngörülemez hale getirebilir. Modern toplumlardaki toplumsal atomizasyon, kronik yabancılaşma, sosyal izolasyon, anlam krizi ve bireylerin kendilerini toplumdan kopuk hissetmesi gibi faktörler, bazı bireylerin belirli bir grubu veya kurumu değil, tüm toplumu veya insanlığı bir bütün olarak düşman bellemesine yol açabilir. Bu durumda şiddet, belirli bir politik/dini hedef veya gerekçe olmaksızın, rastgele ve ayırım gözetmeksizin uygulanabilir. Bu eğilimin hem gerçek dünyada hem de kültürel alanda kasvetli tezahürleri görülebilir. ABD'deki birçok okul katliamı ile Denver (2012) veya Las Vegas (2017) gibi kitlesel silahlı saldırılar, faillerin motivasyonlarının net bir ideolojik çerçeveye oturtulamadığı şiddet örnekleridir. Kültürel bir yansıma olarak ise Todd Phillips'in Joker¹⁶⁸ (2019) filmi, toplumsal dışlanmışlık, zihinsel çöküntü ve nihilist şiddet patlaması arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu tür ideolojisiz şiddet, belirli bir siyasi programa veya talebe dayanmadığı için müzakereye tamamen kapalıdır, dışarıdan bakıldığında daha anlamsız görünür ve failin motivasyonunu anlamak veya gelecekteki olayları öngörmek açısından daha büyük zorluklar yaratır. Bu durum, hem toplumsal hareketler içindeki radikalleşme potansiyelini hem de bireysel yabancılaşmadan kaynaklanan şiddet riskini içeren karmaşık ve çok katmanlı bir güvenlik ortamı yaratmaktadır.

¹⁶⁸ Akıl sağlığı sorunları ve damgalanma, yoksulluk, sosyal izolasyon, zorbalık, sistemsel ihmal ve genel empati yoksunluğu birleşerek Arthur Fleck'in toplumdan tamamen kopmasına, giderek artan bir öfke ve nihilizme sürüklenmesine, şiddete yönelmesine ve nihayetinde toplumun ona dayattığı kimlikleri reddederek kaotik Joker personasını yaratmasına neden olur. Onun dönüşümü, filmde, toplum tarafından görmezden gelinen, ezilen ve dışlanan diğer insanlar için (başlangıçta kasıtsız da olsa) bir tür isyan ve başkaldırı sembolü haline gelir. Film, bu yönüyle toplumsal dışlanmışlığın birey üzerindeki yıkıcı etkilerini ve öngörülemeyen sonuçlarını sert bir dille ele alır.

Sonuç

Bu bölüm boyunca yapılan analizler, ideolojinin terörizm olgusunun merkezinde yer alan, ancak anlaşılması ve ölçülmesi karmaşık olan, çok katmanlı bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürdeki sistematik tanımlama çabaları, "terörist ideoloji" kavramına daha sağlam bir ontolojik temel kazandırmış ve onu, belirli şikayetleri dile getiren, düşmanları tanımlayan, şiddeti (ve özel olarak terörizmi) meşrulaştıran veya onaylayan özgül bir inanç sistemi olarak çerçevelendirmiştir. İdeolojinin, terörist grupların stratejik yönelimlerini ve özellikle hedef seçim pratiklerini şekillendirmedeki rolü, yapılan analizlerde görüldüğü üzere yadsınamaz bir gerçektir. Farklı ideolojik kategorilerin belirgin hedefleme örüntüleri sergilediği, ideolojinin ahlaki çerçeveler sunarak, hedefleri sembolikleştirerek ve sorumluluğu yer değiştirerek şiddeti rasyonelleştirdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, grup kapasitesi ve hedef kitle beklentileri gibi faktörler de bu süreçte etkileşim halindedir. Bireysel düzeyde ise, ideolojinin terörizme katılımı tek başına açıklamadaki yetersizliği, sıkça işaret edilen bilişsel derinlik eksikliği, nedensellikte diğer sosyal ve psikolojik faktörlerin önceliği ve yaygın maruziyete rağmen eylemin nadirliği gibi eleştirilerle belirginleşmiştir. Bu durum, ideolojiyi katı bir doktrinler seti olarak görmekten ziyade, sosyal kimliklerin inşası, kolektif anlamlandırma süreçleri ve paylaşılan gerçeklik algıları için dinamik bir çerçeve olarak yeniden düşünmeyi gerektirmiştir. İdeoloji, bireysel motivasyonları (aidiyet, statü, kimlik arayışı vb.) anlamsız kılmak yerine, onlara bir bağlam ve meşruiyet zemini sunan, şiddet dahil belirli eylem biçimlerini sosyal olarak kabul edilebilir kılan bir "anlam matrisi" işlevi görmektedir. 21.yüzyılın ideolojik manzarası ise hem süreklilikleri hem de önemli dönüşümleri barındırmaktadır. Dini aşırılık belirginliğini korurken, sağ kanat aşırılığı klasik formlarının

ötesine geçerek Alt-Right, Kimlikçilik, Egemen Vatandaşlık ve Hızlandırmacılık gibi yeni ve sıklıkla internetle iç içe geçmiş formlarda mutasyona uğramaktadır. Klasik sol kanat devrimci projeler gerilerken, anarşist, Yeni Sol ve tekil mesele odaklı hareketler (Antifa, İşgal, çeşitli Yeni Toplumsal Hareketler) farklı eylem biçimleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu NSM'ler yelpazesi, çevrecilikten incele altkültürlerine, komplo teorilerinden ırkçılık karşıtı hareketlere kadar geniş bir alanı kapsamakta ve bazen kendi içlerinde veya birbirleriyle çatışan ideolojik gerilimler barındırmaktadır. Son olarak, toplumsal yabancılaşma ve anlam krizinin bir yansıması olarak ortaya çıkan, belirgin bir politik/dini ajandası olmayan misantropik şiddet eğilimleri, ideolojinin zayıflamasının şiddeti ortadan kaldırmadığı, aksine onu daha öngörülemez kılabilirdiği gerçeğini göstermektedir. Netice itibarıyla, terörizmi anlamak ve ona karşı etkili stratejiler geliştirmek, ideolojinin bu karmaşık, dinamik ve bağlama duyarlı doğasını kavramayı zorunlu kılmaktadır. İdeolojiyi hem kolektif eylemi yönlendiren bir güç hem de bireysel katılımı mümkün kılan bir anlam dünyası olarak ele alan, aynı zamanda onun sürekli evrilen doğasını ve diğer sosyal, psikolojik ve yapısal faktörlerle olan etkileşimini göz ardı etmeyen bütüncül bir yaklaşım, bu zorlu fenomenle başa çıkmada kritik öneme sahiptir.

Kaynaklar

Ackerman, G., Abhayaratne, P., Bale, J., Bhattacharjee, A., Blair, C., & Hansell, L. (2006). *Assessing terrorist motivations for attacking critical infrastructure*. Lawrence Livermore National Laboratory.

Ackerman, G. A., & Burnham, M. (2021). Towards a definition of terrorist ideology. *Terrorism and Political Violence*, 33(6), 1160-1190.

- Ahmed, R. (2018). Terrorist ideologies and target selection. *Journal of Applied Security Research*, 13(3), 376-390.
- Alimi, E. Y., Demetriou, C., & Bosi, L. (2015). *Dynamics of radicalisation: A relational and comparative perspective*. Oxford University Press.
- Asal, V. H., Rethemeyer, R. K., Anderson, I., Stein, A., Rizzo, J., & Rozea, M. (2009). The softest of targets: A study on terrorist target selection. *Journal of Applied Security Research*, 4(3), 258-278.
- Azani, E., Koblenz-Stenzler, L., Atiyas-Lvovsky, L., Ganor, D., Ben-Am, A., & Meshulam, D. (2020). The development and characterization of far-right ideologies. In *The far right — Ideology, modus operandi and development trends* (pp. 13-36). International Institute for Counter-Terrorism (ICT).
- Bahar, A. (2024). Strategic communication methods used by the Turkish National Police in large-scale crises: The case of X social media platform. *Turkish Journal of Security Studies*, 26(2), 156-179.
- Berger, J. M. (2018). *Extremism*. MIT Press.
- Bjørge, T., & Ravndal, J. A. (2019). *Extreme-right violence and terrorism: Concepts, patterns, and responses* (ICCT Policy Brief). International Centre for Counter Terrorism – The Hague.
- Borum, R. (2011). Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7-36.
- Bray, M. (2017). *Antifa: The anti-fascist handbook*. Melville House.
- Charalambous, G. (2022). *The European radical left: Movements and parties since the 1960s*. Pluto Press.

Cohen, A. K. (2003). A general theory of subcultures. In *Culture: Critical concepts in sociology* (Vol. 3, s. 259–269)

Dafaure, M. (2020). The “Great Meme War”: The alt-right and its multifarious enemies. *Angles*, 10.

Dawson, L. (2017). Discounting religion in the explanation of homegrown terrorism: A critique. In J. R. Lewis (Ed.), *The Cambridge companion to religion and terrorism* (pp. 39-51). Cambridge University Press.

De la Calle, L., & Sánchez-Cuenca, I. (2006). *The production of terrorist violence: Analyzing target selection within the IRA and ETA* (Vol. 230).

Drake, C. J. M. (1998). The role of ideology in terrorists’ target selection. *Terrorism and Political Violence*, 10(2), 53-85.

Dugas, M., & Kruglanski, A. W. (2014). The quest for significance model of radicalization: Implications for the management of terrorist detainees. *Behavioral Sciences & The Law*, 32(3), 423–439.

European Expert Group on Radicalisation. (2008). *Radicalisation processes leading to acts of terrorism: A concise report prepared by the European Commission’s Expert Group on Violent Radicalisation*. European Commission.

Fahey, J. J., Allen, T. J., & Alarian, H. M. (2022). When populists win: How right-wing populism affects democratic satisfaction in the U.K. and Germany. *Electoral Studies*, 77, 102475.

Federal Bureau of Investigation. (2010). *Domestic terrorism: The sovereign citizen movement*.

Fiske, A. P., & Rai, T. S. (2015). *Virtuous violence: Hurting and killing to create, sustain, end and honor social relationships*. Cambridge University Press.

Freeden, M. (2007). Ideology and political theory. In M. Freeden (Ed.), *The meaning of ideology: Cross-disciplinary perspectives*. Routledge.

Gattinara, P. C. (2022). Identitarian movements, right-wing. In D. A. Snow, D. Porta, B. Klandermans, & D. McAdam (Eds.), *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*. Wiley-Blackwell.

Glazzard, A. (2017). *Losing the plot: Narrative, counter-narrative, and violent extremism* (ICCT Research Paper). International Centre for Counter Terrorism – The Hague.

Hall, S. (1986). Variants of liberalism. In J. Donald & S. Hall (Eds.), *Politics and ideology* (pp. 34-69). Open University Press.

Hammond, J. L. (2015). The anarchism of Occupy Wall Street. *Science & Society*, 79(2), 288–313.

Hoffman, B. (1995). Holy terror: The implications of terrorism motivated by a religious imperative. *Studies in Conflict & Terrorism*, 18(4), 271–284.

Hoffman, B. (1999). *Oblicza terroryzmu*. Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media.

Holbrook, D., & Horgan, J. (2019). Terrorism and ideology: Cracking the nut. *Perspectives on Terrorism*, 13(6), 2–15.

Horowitz, M. C. (2010). Nonstate actors and the diffusion of innovations: The case of suicide terrorism. *International Organization*, 64(1), 33–64.

Intelligence and Security Committee of Parliament. (2014). *Report on the intelligence relating to the murder of Fusilier Lee Rigby*. House of Commons.

Jost, J. T., Federico, C. M., & Napier, J. L. (2009). Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities. *Annual Review of Psychology*, 60, 307–337.

Jost, J. T., Becker, J., Osborne, D., & Badaan, V. (2017). Missing in (collective) action: Ideology, system justification, and the motivational antecedents of two types of protest behavior. *Current Directions in Psychological Science*, 26(2), 99-108.

Kellen, K. (1982). *On terrorists and terrorism*. Rand Corporation.

Kennedy, E. (1978). *A philosophe in the age of revolution: Destutt de Tracy and the origins of "ideology"*. American Philosophical Society.

Kepel, G. (2003). *Święta wojna. Ekspansja i upadek fundamentalizmu*. Dialog.

Laqueur, W. (1999). *The new terrorism: Fanaticism and the arms of mass destruction*. Oxford University Press.

Leader Maynard, J. (2014). Rethinking the role of ideology in mass atrocities. *Terrorism and Political Violence*, 26(5), 821-841.

Liger, Q., & Gutheil, M. (2022). *Right-wing extremism in the EU*. European Union.

Lubrano, M. (2024). Hidden in plain sight: Insurrectionary anarchism in the anti-government extremism landscape. *Perspectives on Terrorism*, 18(1), 37–61.

Mannheim, K. (1991). *Ideology and utopia*. Routledge. (Orijinal eser 1936'da yayımlandı)

Marx, K., & Engels, F. (2022). *The German ideology*. Independently published. (Orijinal eser 1845–1846'da yazıldı)

McCauley, C., & Moskalenko, S. (2011). Individual and group mechanisms of radicalisation. In S. Canna (Ed.), *Protecting the homeland from international and domestic terrorism threats: Current multi-disciplinary perspectives on root causes, the role of ideology, and programs for counter-radicalisation and disengagement* (p. 89).

McGarty, C., Thomas, E. F., Lala, G., Smith, L. G., & Bliuc, A. M. (2014). New technologies, new identities, and the growth of mass opposition in the Arab Spring. *Political Psychology*, 35, 725–740.

Noys, B. (2014). *Malign velocities: Accelerationism and capitalism*. Zero Books.

Pichardo, N. A. (1997). New social movements: A critical review. *Annual Review of Sociology*, 23, 411–430.

Ramsay, G. (2013). *Jihadi culture on the World Wide Web*. Bloomsbury.

Richards, A. (2015). *Conceptualising terrorism*. Oxford University Press.

Rosenberg, M. (1956). Misanthropy and political ideology. *American Sociological Review*, 21(6), 690–695.

Sageman, M. (2014). The stagnation in terrorism research. *Terrorism and Political Violence*, 26(4), 565–580.

Sarteschi, C. M. (2021). Sovereign citizens: A narrative review with implications of violence towards law enforcement. *Aggression and Violent Behavior*, 60, 101509.

Schmid, A. P. (2011). The definition of terrorism. In *Routledge handbook of terrorism studies* (pp. 86-87). Routledge.

Silke, A. (Ed.). (2020). *Routledge handbook of terrorism and counterterrorism*. Routledge.

Snow, D. A. (2007). Framing processes, ideology, and discursive fields. In D. A. Snow, S. A. Soule, & H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell companion to social movements* (pp. 380-412). Blackwell.

Snow, D. A., & Bedford, R. (1988). Ideology, frame resonance, and participant mobilization. *International Social Movement Research*, 1, 197-218.

Tomasiewicz, J. (2022). The ideological component in 21st century terrorism. *Studia Politologiczne*, 63, 125-141.

Wenger, E. (2010). Communities of practice and social learning systems: The career of a concept. In C. Blackmore (Ed.), *Social learning systems and communities of practice* (pp. 179-198). Springer.

Wilson, J. (1973). *Introduction to social movements*. Basic Books.

KÜLTÜR VE TERÖRİZM

“Anlatılmamış bir acı, yeterince sembolleştirilirse, şiddete dönüşecek kadar ikna edici bir kimliğe evrilebilir...”

Terörizm, küresel güvenlik gündeminin merkezinde yer alan ve çok katmanlı dinamiklere sahip karmaşık bir olgudur. Bu olgunun anlaşılmasına yönelik çabalar, sıklıkla aktörlerin rasyonel tercihleri veya stratejik hedefleri gibi dar çerçevelere odaklanarak, şiddetin kökenlerindeki derin kültürel ve psikososyal motivasyonları göz ardı etme riski taşımaktadır. Oysa terörist eylemlerin ve bu eylemleri gerçekleştiren grupların varoluş biçimleri, yalnızca siyasi hesaplamaların bir ürünü değil, aynı zamanda içinde yeşerdikleri, anlam buldukları ve meşruiyet kazandıkları özgül kültürel matrislerin bir yansımasıdır. Bu bölümde, terörizm çalışmalarında sıklıkla ihmal edilen bu kültürel boyutun merkeziliği vurgulanmaktadır. Bölüm, kültürün terörist grupların dünya görüşlerini, kimliklerini ve eylem biçimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu temelde, terörizmi anlamak için kültürel paradigmaları kullanmanın analitik bir zorunluluk olduğu savunulmaktadır. Yapısal sembolik etkileşimcilik ve sosyal inşacılık gibi kuramsal merceklerden yararlanılarak, sembollerin, anlatıların, kolektif hafızanın, kültürel rollerin ve liderliğin, terörist kimliklerin ve şiddetin üretimindeki ve sürdürülmesindeki kritik işlevleri, çeşitli vaka analizleri üzerinden incelenecektir. Bu çerçevede, bölümde, terörizmin salt bir taktik veya strateji olmaktan çıkarılıp, onu derinlemesine kök salmış kültürel anlam sistemleri ve kimlik

dinamikleri içinde konumlandırarak daha bütüncül bir kavrayış sunma hedeflenmektedir.

Terörizmin Anlaşılmasında Kültürel Paradigmalar

Terörizm olgusunu, faillerin rasyonel maliyet-fayda hesaplarına veya salt siyasi-stratejik hedeflere indirgeyen analizler, olgunun karmaşıklığını ve köklü motivasyon kaynaklarını anlamada yetersiz kalmaktadır. Terörist eylemlerin ve aktörlerin doğasını bütüncül bir şekilde kavramak, kaçınılmaz olarak, bu eylemlerin ve kimliklerin içinde var olduğu, şekillendiği ve anlam kazandığı kültürel matrisin derinlemesine ve eleştirel bir çözümlemesini gerektirir. Zira kültür, burada sadece bir "arka plan" veya "bağlam" değil, aynı zamanda terörist grupların dünya görüşlerini, ahlaki çerçevelerini, kimliklerini, eylem repertuarlarını ve meşruiyet iddialarını oluşturan ve mümkün kılan temel bir güçtür (Arena ve Arrigo, 2005; Post, 2005). Bu nedenle, terörizm çalışmalarında kültürel paradigmalar, kuramlar ve yaklaşımlar yalnızca faydalı değil, aynı zamanda zorunlu analitik merceklerdir.

Terörizmin kültürel temellerini anlamada kilit bir teorik çerçeve, Arena ve Arrigo'nun (2005) öne çıkardığı "yapısal sembolik etkileşimciliktir". Bu yaklaşım, sosyal gerçekliğin "orada öylece duran" nesnel bir veri olmadığını, aksine bireylerin ve grupların etkileşimleri yoluyla sürekli olarak yorumladıkları, müzakere ettikleri ve yeniden ürettikleri anlamlar aracılığıyla inşa edildiğini savunur. Terörist gruplar, kendi varlıklarını, mücadelelerini ve şiddet eylemlerini anlamlı kılmak için, içinde yaşadıkları sosyal dünyayı belirli kültürel kodlar, paylaşılan semboller ve hâkim anlatılar aracılığıyla aktif olarak yorumlar ve tanımlarlar. Kültür, bu bağlamda, maddi (bayraklar, mekanlar, heykeller, belirli silah türleri) ve manevi (adalet, özgürlük, baskı, kirlenme, kutsallık, onur, şehadet)

sembollerden oluşan dinamik bir sistem olarak işlev görür (Arena ve Arrigo, 2005). Bu semboller pasif göstergeler değildir; aksine, grup üyelerinin dünyayı algılama, duygusal tepki geliştirme ve eyleme geçme biçimlerini aktif olarak şekillendiren anlam haritalarıdır. Dolayısıyla, terörist eylemleri anlamlandırmak sadece politik hedeflere bakmayı değil, daha derine inmeyi gerektirir. Şiddeti meşru ve hatta zorunlu kılan o kolektif anlam dünyalarını ve bu dünyaların nasıl inşa edildiğini deşifre etmek zorunludur. Bu noktada, klasik "durumun tanımı" kavramı kritik önem taşır; grupların eylemleri, nesnel koşullardan ziyade, o koşullara kendi kültürel ve ideolojik merceklerinden bakarak yükledikleri öznel anlama göre şekillenir (Thomas ve Thomas, 1928). Grup, belirli bir durumu "varoluşsal tehdit," "kutsal savaş," veya "işgale karşı direniş" olarak tanımladığında, bu tanım kendi içinde belirli eylem biçimlerini mantıksal ve ahlaki olarak tutarlı hale getirir. Özellikle etnik ve dini istismar eden çatışma ortamları, terörist grupların kimliklerini pekiştirmeleri, "biz" ve "öteki" arasındaki sınırları kalın çizgilerle çizmeleri ve şiddeti meşrulaştırmaları için zengin bir sembolik kaynak havuzu sunar. Tarihsel travmalar, kitlesel şiddet olayları, ayrımcı politikalar veya kutsal kabul edilen değerlere yönelik saldırılar, gruplar tarafından kolektif hafızada canlı tutulan ve sürekli yeniden yorumlanan güçlü kültürel sembollere dönüşür. Swamy (1994) Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları örneğinde, Sinhala hükümetinin dil politikaları ("Sadece Sinhala Yasası") ve Tamil halkına yönelik pogromların¹⁶⁹ nasıl sadece geçmiş acıların hatırası olmakla kalmayıp,

¹⁶⁹ Pogrom, belirli bir etnik, dini veya başka bir azınlık grubuna karşı yapılan, genellikle kitlesel şiddet, yağma, cinayet ve mülkün tahrip edilmesini içeren organize saldırı veya katliamdır. Tarihsel olarak terim, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda Rus İmparatorluğu'ndaki Yahudi topluluklarına yönelik şiddet eylemleri için kullanılmıştır, ancak günümüzde daha genel olarak herhangi bir azınlık grubuna yönelik benzeri organize ve yıkıcı toplu şiddet olaylarını tanımlamak için de kullanılmaktadır.

aynı zamanda devam eden bir baskı ve soykırım tehdidi algısını besleyen, kolektif mağduriyet hissini derinleştiren ve sonuçta militan direnişi meşrulaştıran temel "baskı sembolleri" haline geldiğini etkili bir şekilde analiz eder. Bu semboller, mitinglerde, anma törenlerinde, propaganda materyallerinde aktif olarak kullanılır ve yeni nesillere aktarılır. Benzer şekilde, Kuzey İrlanda'da PIRA için Bogside Savaşı¹⁷⁰ ve özellikle Kanlı Pazar¹⁷¹, sadece tarihsel olaylar değil, aynı zamanda duvar resimleri, şarkılar ve anlatılar aracılığıyla sürekli yeniden üretilen, İrlanda ulusal kimliğini ve İngiliz yönetimine karşı kolektif direniş ruhunu mobilize eden, silahlı mücadeleyi ahlaki bir zorunluluk olarak çerçeveleyen kilit sembolik dönüm noktaları işlevi

Pogromlar genellikle yetkililerin göz yumması, teşviki veya doğrudan katılımıyla gerçekleşebilir ve hedef alınan topluluğun fiziksel güvenliğini, mallarını ve kültürel varlıklarını yok etmeyi amaçlar.

¹⁷⁰ Ağustos 1969'da Kuzey İrlanda'nın Derry/Londonderry kentindeki Bogside bölgesinde meydana gelen Bogside Savaşı, bölgenin büyük ölçüde İrlandalı milliyetçi/Katolik sakinleri ile Royal Ulster Constabulary (RUC) ve sadakatçi (loyalist) protestocular arasında yaşanan üç günlük yoğun bir ayaklanma ve çatışma dönemidir. Olaylar, sadakatçi bir kuruluş olan Apprentice Boys of Derry'nin yıllık yürüyüşünün Bogside'ın kenarından geçmesiyle tetiklendi. Bölge sakinleri, RUC'nin bölgeye girmesini engellemek için barikatlar kurarak ve taş ile molotofkokteyli kullanarak karşılık verdi. Bu çatışmalar, Kuzey İrlanda'daki gerilimi ciddi şekilde tırmandırdı ve Britanya hükümetinin durumu kontrol altına almak için Britanya Ordusu'nu bölgeye göndermesine yol açtı; bu olay genellikle "The Troubles" (Sorumlar) olarak bilinen çatışma döneminin başlangıcı olarak kabul edilir.

¹⁷¹ Kanlı Pazar, 30 Ocak 1972 tarihinde yine Derry/Londonderry'nin Bogside bölgesinde gerçekleşen ve Kuzey İrlanda sorununun en karanlık olaylarından biri olarak tarihe geçen bir gündür. O gün, Britanya hükümetinin yargısız gözaltı politikalarını protesto etmek amacıyla düzenlenen bir sivil haklar yürüyüşüne katılan silahsız göstericilerin üzerine Britanya Ordusu'nun Paraşüt Alayı askerleri tarafından ateş açıldı. Olaylar sonucunda 13 kişi olay yerinde, bir kişi ise aldığı yaralar nedeniyle daha sonra hayatını kaybetti ve çok sayıda kişi yaralandı. Başlangıçta Britanya hükümeti ve ordusu askerlerin kendilerini savunmak için ateş açtığını iddia etse de yıllar sonra yapılan kapsamlı Saville Soruşturması (2010'da sonuçlandı) askerlerin ateş açmasının haksız ve meşru görülemeyeceğini, vurulanların çoğunun silahsız olduğunu ve ciddi bir tehdit oluşturmadığını ortaya koydu. Kanlı Pazar, milliyetçi toplumda büyük bir öfkeye yol açmış, IRA'ya katılımı artırmış ve çatışmaların daha da derinleşmesine neden olmuştur.

görmüştür (White ve Fraser, 2000). Bu örnekler, nesnel olayların ve deneyimlerin, grupların kendi kimliklerini ve amaçlarını desteklemek üzere nasıl aktif bir anlamlandırma süreciyle yeniden kodlandığını ve güçlü duygusal ve politik araçlara dönüştürüldüğünü çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Terörist gruplar, varlıklarını sürdürmek ve şiddet eylemlerini meşrulaştırmak için güçlü ve tutarlı hâkim anlatılar inşa ederler. Bu anlatılar, temsil ettiklerini iddia ettikleri kimliğin sistematik bir baskı, adaletsizlik veya varoluşsal bir tehdit altında olduğu fikrine dayanır. Amaç, hem üyeleri mobilize etmek hem de iç ve dış kamuoyunda yankı uyandırmaktır. Sosyal inşacılık perspektifinden bakıldığında, bu anlatılar "gerçekliği" yansıtmaktan ziyade, onu belirli bir amaca hizmet edecek şekilde aktif olarak kurgular. Arena ve Arrigo (2000), ABD'deki ırkçı dazlak gruplarının "Aryan ırkının¹⁷² saflığının tehdit altında olduğu", "beyazların tersine ayrımcılığa uğradığı" ve "kendi kültürel kimlikleriyle gurur duymalarının engellendiği" şeklindeki durum tanımının, "İrksal Kutsal Savaş" (RaHoWa) gibi soykırımcı fantezileri ve şiddet eylemlerini nasıl meşrulaştıran bir ideolojik çerçeve sunduğunu detaylandırır. Benzer biçimde, Hamas için inşa edilen temel durum tanımı, Filistin topraklarının "Siyonist işgali", Mescid-i Aksa gibi kutsal mekanlara yönelik "saldırıları" ve Batı kültürünün İslam'ı "yozlaştırma tehdidi" üzerine kuruludur (Arena ve Arrigo, 2005). Post'un (2005) analiz ettiği Filistinli gerillalar için ise temel sorun ve durum tanımı, topraklarını ve onurlarını gasp eden, şeytanlaştırılmış

¹⁷² Aryan ırkı kavramı, 19. ve 20. yüzyıllarda, özellikle Naziler tarafından benimsenen, bilimsel temeli olmayan ve artık tamamen geçersiz kabul edilen ırkçı bir teoridir. Bu teori, sözde Kuzey Avrupa kökenli, genellikle sarışın ve mavi gözlü olarak tasvir edilen insanları "üstün" bir ırk olarak tanımlamak için kullanılmış ve Nazi Almanyası'nın Yahudilere, Romanlara ve diğer gruplara yönelik ayrımcılık, zulüm ve soykırım politikalarını meşrulaştırmak amacıyla kötüye kullanılmıştır. Modern bilim, biyolojik olarak ayrı ve üstün "ırklar" olduğu fikrini reddetmektedir.

bir "Siyonist işgalci" düşman imgesinde kristalleşir. Bu kültürel temelli mağduriyet ve tehdit anlatıları, genellikle Maniheist bir dünya görüşü¹⁷³ sunar, grup içi dayanışmayı ve bağlılığı artırır, kolektif kimliği keskinleştirir ve şiddeti, basit bir politik araç olmaktan çıkarıp, kaçınılmaz bir savunma refleksi, bir hak arayışı, kutsal bir görev veya varoluşsal bir zorunluluk olarak yeniden çerçeveler. Dış dünyadaki olaylar (örneğin, Ruby Ridge¹⁷⁴, Waco¹⁷⁵ gibi devlet müdahaleleri veya İsrail'in Filistinlilere yönelik operasyonları) ise genellikle bu önceden kurgulanmış anlatısal çerçeveyi doğrulayan ve pekiştiren kanıtlar olarak yorumlanır (Dees ve Corcoran, 1994). Bu da grubun kendi içine kapanmasını ve alternatif yorumlara direncini artırır.

¹⁷³ Maniheist (veya Manikeist) bir dünya görüşü, genellikle dünyayı, olayları ve insanları katı bir şekilde iki zıt kutba ayıran bir bakış açısını ifade eder: mutlak iyi ve mutlak kötü. Adını 3. yüzyılda İranlı Mani tarafından kurulan ve temelinde İyi (Işık, Ruh) ile Kötü (Karanlık, Madde) arasında ezeli bir mücadele olduğunu savunan Maniheizm dininden alan bu terim, mecazi anlamda kullanıldığında, karmaşıklığı, nüansları, gri alanları veya uzlaşmayı reddeden; her şeyi ya tamamen doğru/iyi ya da tamamen yanlış/kötü olarak sınıflandıran aşırı ikici (dualist) bir zihniyeti tanımlar. Bu tür bir görüş, genellikle çatışmaları basit bir "biz ve onlar" veya "iyiler ve kötüler" mücadelesi olarak çerçeveler ve karşıt görüşleri veya durumları anlamaya çalışmak yerine onları doğrudan şeytanlaştırma eğilimindedir.

¹⁷⁴ Idaho'da, Randy Weaver adlı kişinin yasa dışı silah bulundurma suçlamasıyla ilgili bir mahkeme celbine uymaması üzerine US Marshals ve ardından FBI tarafından yürütülen operasyon ve kuşatmadır. 11 gün süren olaylar sırasında çıkan çatışmalarda bir US Marshal, Weaver'ın 14 yaşındaki oğlu Samuel ve FBI keskin nişancısı tarafından vurulan silahsız eşi Vicki hayatını kaybetti. Olay, federal kurumların aşırı güç kullanımı ve tartışmalı "vur emri" kuralları nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kaldı.

¹⁷⁵ Teksas'ta, David Koresh liderliğindeki Branch Davidians adlı dini grubun bulunduğu yerleşkeye, yasa dışı silah bulundurdıkları şüphesiyle ATF (Alkol, Tütün, Ateşli Silahlar Bürosu) tarafından yapılan baskınla başlayan olaylardır. Başarısız ve kanlı baskın (4 ATF ajanı ve 6 tarikat üyesi öldü) sonrası FBI'ın devraldığı 51 günlük kuşatma, FBI'ın yerleşkeye göz yaşartıcı gazla müdahale ettiği sırada çıkan (ve kaynağı hâlâ tartışmalı olan) büyük bir yangınla son buldu. Yangında, aralarında David Koresh ve 20'den fazla çocuğun da bulunduğu yaklaşık 76 tarikat üyesi hayatını kaybetti. Waco da federal hükümetin müdahale yöntemleri ve orantısız güç kullandığı iddialarıyla ilgili ciddi tartışmalara neden oldu.

Kültürel Rollerin Psikososyal Dinamikleri

Bireylerin terörist gruplar içindeki kimlikleri ve davranış kalıpları, büyük ölçüde ait oldukları kültürel bağlam tarafından önceden tanımlanmış, onaylanmış ve meşrulaştırılmış roller etrafında şekillenir. Bu roller, bireylere belirli davranış beklentileri yükler, sosyal statü ve saygınlık kazandırır, eylemlerine anlam katar ve kimliklerinin temel yapı taşlarını oluşturur (Arena ve Arrigo, 2005). Buna göre, PIRA üyeleri için "İrlandalı", "Katolik" ve "Gönüllü"; ırkçı dazlaklar için "Aryan Savaşçısı"; LTTE üyeleri için ise "Tamil Kurtuluş Savaşçısı" veya "Kara Kaplan (intihar bombacısı)" rolü merkezi bir öneme sahiptir. Dikkat çekici bir örüntü olarak, bu roller genellikle tarihsel veya güncel bir "mağdur" kimliğinin üzerine inşa edilen ve bu mağduriyete bir yanıt olarak şiddeti ve fedakarlığı meşrulaştıran aktif bir "savaşçı" veya "kurtarıcı" kimliğine doğru evrilir (Arena ve Arrigo, 2005). Post (2005), özellikle etnik ve dini istismar eden terörist gruplarda, "kolektif kimliğin" bireysel kimliği nasıl soğurduğunu, geri plana ittiğini veya onunla kaynaştığını, yani sosyal psikolojide "kimlik füzyonu" olarak adlandırılan bir sürecin yaşandığını vurgular. Bu tür gruplara katılım, bireyler için salt politik bir tercih olmanın çok ötesine geçerek, ait oldukları topluluk içinde sosyal statü kazanma, onur ve saygı görme, bir amaç uğruna yaşama ve ölme duygusu edinme, hatta marjinalleşmiş veya anlamsızlık hissi içindeki gençler için Post'un (2005) belirttiği gibi "yaşamak için bir neden" bulma aracı haline gelebilir. Bireyin kişisel öz-değeri, grubun kolektif kimliği ve davasının yüceliğiyle bütünleşir; bireysel hedefler, korkular ve ahlaki kaygılar, örgütün genel hedefleri, ideolojisi ve normları içinde erir. Bu kimlik füzyonu, bireyin şiddet eylemlerine karşı hissettiği kişisel sorumluluğu ve ahlaki yükü ortadan kaldırır. Artık eylem, bireysel bir seçim değil, grubun iradesinin bir tezahürü ve kolektif kimliğin bir gereğidir. Bu nedenle şiddet, meşru ve hatta

zorunlu görülür (Post, 2005). Bireyler, PIRA üyelerinin açıklık grevlerinde sergiledikleri fedakârlık gibi kültürel kimliklerini teyit eden eylemler veya şiddet eylemlerine katılım gibi "kişilerarası teşvikler" – yani grup içinde statü, onay ve saygı kazanma – aracılığıyla bu rolleri ve kolektif kimlikleri sürekli olarak doğrulamaya ve pekiştirmeye çalışırlar (Arena ve Arrigo, 2005). Bu rollerin performansı, bireye kaotik ve tehdit edici bir dünyada ontolojik güvenlik (varoluşsal bir istikrar ve anlam duygusu) sağlar. Post'un (2005) "kemiklere işleyen nefret" kavramı, özellikle uzun süreli etnik veya dini çatışmaların yaşandığı bağlamlarda bu nesiller arası kültürel aktarımın ne kadar güçlü, köklü ve duygusal olarak yüklü olabildiğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne serer. Bu tür gruplara katılan bireyler, genellikle mevcut rejime veya toplumsal düzene kişisel olarak isyan eden sosyal-devrimci teröristlerin aksine, kendilerinden önceki nesillerin – rejimin veya "düşman" olarak tanımlanan grubun zarar verdiği veya onlara karşı mücadele etmiş olan ebeveynlerinin, dedelerinin – "mirasını devralma" ve "misyonunu devam ettirme" motivasyonu taşırlar. Nefret, düşmanlık ve intikam arzusu, çeşitli kültürel mekanizmalar aracılığıyla adeta çocukluktan itibaren bireylerin kimliklerine işlenir:

- Aile içinde anlatılan göç, katliam ve baskı hikayeleri.
- Paylaşılan kolektif travmaların anma ritüelleri.
- Okullarda öğretilen tek taraflı veya çarpıtılmış tarih anlatıları.
- Vaazlar ve topluluk içinde egemen olan kültürel normlar.

Post'un (2000) detaylı incelediği Ebu Nidal¹⁷⁶ üyesi Rezaq'ın vakası bu durumun tipik bir örneğidir: Ailesi iki kez mülteci durumuna düşmüş, BM okulunda El Fetih¹⁷⁷ sempatzanı öğretmenler tarafından eğitilmiş ve içinde büyüdüğü toplulukta Filistin davası için savaşmanın "gerçek bir erkek olmanın" ve toplumsal saygı görmeyin yegâne yolu olduğu öğretisiyle yetiştirilmiştir. Onun için eylemlere katılmak, soyut bir siyasi tercihten çok, ailesinin ve ulusunun onurunu korumak, atalarının mirasına sahip çıkmak ve kültürel olarak kodlanmış bir beklentiye yerine getirmek anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, Peru'daki Aydınlık Yol örneğinde, grubun lideri Abimael Guzmán'ın üniversitedeki karizmatik konumunu kullanarak öğrencileri nasıl yoğun bir ideolojik endoktrinasyona tabi tuttuğunu ve bu öğrencilerin daha sonra kırsal bölgelerdeki köylülere ve özellikle çocuklara devrimci ideolojiyi nasıl yaydığını ("halk okulları", "eleştiri/özeleştiri" seansları gibi beyin yıkama teknikleriyle) ayrıntılı olarak anlatılır (McClintock, 1984). Aynı zamanda, PIRA üyelerinin devlet baskısı ve toplumsal gettolaşma nedeniyle büyük ölçüde kendi içlerine kapanarak sadece diğer Cumhuriyetçi aileler ve çevrelerle etkileşimde bulunması da

¹⁷⁶ Asıl adı Sabri el-Benna olan Ebu Nidal tarafından kurulan, Filistin Kurtuluş Örgütü'nden (FKÖ) ayrılmış, aşırı derecede şiddet yanlısı ve kiralık bir Filistinli militan gruptu. 1970'ler ve 1980'lerde en aktif olan bu örgüt, çeşitli Orta Doğu devletlerinin desteğiyle hareket ederek dünya çapında Batılı, İsraili, ılımlı Arap ve rakip Filistinli (özellikle FKÖ) hedeflere yönelik pek çok kanlı terör saldırısı, suikast ve katliam gerçekleştirdi. Liderinin 2002'de şüpheli ölümünün ardından örgüt büyük ölçüde dağılmıştır.

¹⁷⁷ Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin Arapça kısaltmasıdır ve Yaser Arafat tarafından kurulan en büyük, seküler Filistin milliyetçisi siyasi harekettir. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) ana ve en etkili bileşeni olmuş, uzun yıllar Filistin mücadelesinin öncülüğünü yapmıştır. Başlangıçta İsrail'e karşı silahlı mücadeleyi benimsemiş, ancak 1990'larda Oslo Anlaşmaları ile diplomatik çözüme yönelmiştir. Günümüzde Mahmud Abbas liderliğinde Batı Şeria'daki Filistin Ulusal Yönetimi'ni kontrol etmekte ve Filistin devletinin kurulması için diplomatik çabalarını sürdürmektedir, ancak Hamas ile siyasi rekabet içindedir.

radikal kimliklerin ve dünya görüşlerinin sosyalleşme yoluyla nasıl aktarıldığını, pekiştirildiğini ve dış etkilere (alternatif bilgilere ve perspektiflere) karşı nasıl korunduğunu gösteren örneklerdir (Dillon, 1998). Post (2005) da özellikle Filistinli gruplar için camilerin ve dini liderlerin, sadece ibadet mekanları olmanın çok ötesinde, siyasi bilincin kazanıldığı, "düşmanın" kim olduğunun ve neden onunla savaşılmaması gerektiğinin (dini referanslarla) öğretildiği, dini otoriteye mutlak itaatin vurgulandığı merkezi kültürel, sosyal ve politik merkezler olduğunu belirtir. Ayrıca, şehit ailelerine toplum tarafından gösterilen derin saygı, sağlanan maddi ve manevi destek gibi yerleşik kültürel normlar da fedakarlığı ve şiddeti içeren kimlikleri dolaylı olarak teşvik eder ve pekiştirir (Post, 2005).

Liderliğin Kültürel İşlevi

Terörist grupların varlığını sürdürmesi, üyelerini motive etmesi ve eylemlerini devam ettirebilmesi açısından liderlik, sadece stratejik veya örgütsel değil, aynı zamanda kritik bir kültürel işleve sahiptir. Liderler, yalnızca emir veren veya plan yapan figürler değil, aynı zamanda grubun kültürel anlatılarını şekillendiren, anlam dünyasını yöneten, sembolleri yorumlayan ve en önemlisi şiddeti meşrulaştıran ve hatta kutsallaştıran ana aktörlerdir. Post'un (2005) *nefret taciri lider* olarak kavramsallaştırdığı bu figürler, takipçilerine basit ve "anamlı" bir açıklama sunar. Bunu, topluluğun yaşadığı karmaşık sorunlar için kolayca tanımlanabilir bir dış düşmanı (günah keçisi) suçlayarak yaparlar. Bu yolla, aslında farklı motivasyonlara, beklentilere ve kişisel geçmişlere sahip olabilecek bireyleri, ortak bir düşman imgesi, paylaşılan bir mağduriyet hissi ve kolektif bir kimlik etrafında birleştirmeyi ve mobilize etmeyi başarırlar. Usame bin Ladin gibi karizmatik liderler, Kuran-ı Kerim ayetlerini veya diğer kutsal metinleri kendi ideolojik amaçları doğrultusunda son derece seçici ve

bağlamından kopuk bir şekilde yorumlayarak, gerçekleştirdikleri veya teşvik ettikleri şiddet eylemlerini dahi dini bir zorunluluk, ilahi bir emir veya kutsal bir görev olarak sunar (Post, 2005). Kendilerini Tanrı'nın emirlerinin yeryüzündeki uygulayıcıları, ilahi iradenin araçları veya peygamber mirasının takipçileri olarak konumlandırarak, takipçileri üzerindeki ahlaki sorumluluk yükünü hafifletir veya tamamen ortadan kaldırırlar. Eylemler artık bireysel tercihler veya ahlaki sorgulamalar değil, sorgulanamaz bir otoriteden gelen, yerine getirilmesi gereken ilahi bir buyruk olarak algılanır ve bu da onlara dokunulmaz, kutsal bir anlam katmanı ekler. Liderler, grubun benimsediği "durum tanımını" (mağduriyet, tehdit altında olma, dünyanın yozlaşmışlığı) sürekli olarak güçlü retorik, propaganda ve sembolik eylemlerle pekiştirir ve şiddeti, içinde bulunulan kültürel ve dini bağlamda sadece kabul edilebilir değil, aynı zamanda ahlaki olarak zorunlu, erdemli bir eylem biçimi olarak yeniden çerçevelerler.

Sonuç

Bu bölüm boyunca yürütülen tartışma, terörizm olgusunun yalnızca siyasi, stratejik veya rasyonel aktör teorileriyle açıklanamayacak kadar derin kültürel köklere sahip olduğunu ortaya koymuştur. İncelenen kuramsal çerçeveler ve vaka çalışmaları, terörist grupların eylemlerini, kimliklerini ve varlıklarını anlamlandırma ve meşrulaştırma süreçlerinde kültürün merkezi bir rol oynadığını göstermiştir. Semboller, paylaşılan anlatılar, tarihsel travmaların yeniden yorumlanması ve kolektif kimlik inşası, grupların "biz" ve "öteki" algısını keskinleştirmekte, mağduriyet hissini pekiştirmekte ve şiddeti kaçınılmaz, hatta ahlaki bir zorunluluk olarak çerçevelemektedir. Yapısal sembolik etkileşimcilik perspektifi, sosyal gerçekliğin ve durum tanımlarının nasıl kültürel kodlar aracılığıyla

aktif olarak inşa edildiğini vurgularken, psikososyal analizler, kültürel rollerin ve kimlik füzyonunun bireyleri grup normlarına ve şiddet eylemlerine nasıl bağladığını açıklamıştır. Özellikle "kemiklere işleyen nefret" kavramı, çatışma ve şiddetin kültürel mekanizmalarla nesiller boyu nasıl aktarılabildiğini gözler önüne sermiştir. Son olarak, liderliğin sadece örgütsel değil, aynı zamanda kültürel bir işlev gördüğü; liderlerin anlam dünyalarını yöneterek, sembolleri manipüle ederek ve nefreti mobilize ederek şiddeti nasıl meşrulaştırdığı ve hatta kutsallaştırdığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, terörizmin karmaşıklığını tam anlamıyla kavramak, onun kök saldıgı kültürel zemini – yani anlamların yaratıldığı, kimliklerin şekillendiği ve şiddetin meşruiyet kazandığı o karmaşık sembolik ve anlatsal dünyayı – derinlemesine analiz etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu kültürel mercekle, olgunun sadece dışsal tezahürlerini değil, aynı zamanda içsel mantığını ve direncini anlamak için de elzemdir.

Kaynaklar

Arena, M. P., & Arrigo, B. A. (2000). White supremacist behavior: Toward an integrated social psychological model. *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, 21, 213–241.

Arena, M. P., & Arrigo, B. A. (2005). Social psychology, terrorism, and identity: A preliminary re-examination of theory, culture, self, and society. *Behavioral Sciences and the Law*, 23, 485–506.

Dees, M., & Corcoran, J. (1994). *Gathering storm: America's militia threat*. HarperCollins.

Dillon, M. (1998). *God and the gun: The church and Irish terrorism*. Routledge.

McClintock, C. (1984). Why peasants rebel: The case of Peru's Sendero Luminoso. *World Politics*, 37, 48–84.

Post, J. M. (2000). Terrorist on trial: The context of political crime. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 28, 171–178.

Post, J. M. (2005). When hatred is bred in the bone: Psycho-cultural foundations of contemporary terrorism. *Political Psychology*, 26(4), 615–636.

Swamy, M. R. N. (1994). *Tigers of Lanka: From boys to guerrillas*. Konark.

Thomas, W. I., & Thomas, D. S. (1928). *The child in America*. Knopf.

White, R. W., & Fraser, M. R. (2000). Personal and collective identities and long-term social movement activism: Republican Sinn Féin. In S. Stryker, T. J. Owens, & R. White (Eds.), *Self, identity, and social movements* (pp. 324–346). University of Minnesota Press.

TERÖRİZM VE PROPAGANDA

“Şiddet sahnede parlayıp söner; perde arkasında oyunu algı yazar...”

Siyasal şiddetin bir biçimi olarak terörizm, devletlerin ve toplumların istikrarını tehdit eden karmaşık bir olgudur. Salt fiziksel yıkımın ötesinde, terörist eylemler sıklıkla daha geniş bir siyasi hedefe hizmet eder: mevcut güç yapılarını sarsmak ve nihayetinde siyasi kontrolü ele geçirmek ya da yeniden şekillendirmek. Bu mücadelenin merkezinde, halkın kime sadakat göstereceği sorusu yatar. Bu sadakat durağan değildir. Aksine, çatışan tarafların (mevcut rejim ve ona meydan okuyan hareket) sergilediği göreceli itibar ve meşruiyet algısına bağlı olarak sürekli değişir. Dolayısıyla terörizm, sadece bombalar ve silahlarla değil, aynı zamanda algılar, değerler ve inançlar üzerinden yürütülen bir savaş alanıdır. Şiddet eylemleri, çoğu zaman, halkın ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeyi, mesajlar iletmeyi ve psikolojik etki yaratmayı amaçlayan daha kapsamlı bir propaganda stratejisinin parçasıdır. Bu bölümde, terörizmin siyasi hedeflerine ulaşma sürecinde propaganda ile olan ayrılmaz bağı incelenmiş, bu ilişkinin psikolojik temelleri, hedef kitleleri ve kullanılan temel tematik stratejiler analiz edilmiştir. Terörizmin, görünen şiddet eylemlerinin ardındaki daha derin psikolojik-askeri dinamiklerini ve meşruiyet mücadelesindeki merkezi rolünü anlamak, bu olguyla etkin bir şekilde başa çıkabilmenin ön koşuludur.

Terörizm ve Meşruiyet Mücadelesi

Terörizm, sıklıkla daha kapsamlı bir stratejinin unsuru olarak veya bizzatı bir çatışma biçimi olarak tezahür eder. Her iki durumda da nihai hedef, siyasi gücü ele geçirmek veya mevcut güç dengelerini köklü biçimde değiştirmektir. Bu mücadelenin kilit unsuru ister gönüllülük esasına dayansın ister korku yoluyla tesis edilsin, halkın sadakatidir. Sadakat, halkın mevcut rejime ve devrimci harekete attığı göreceli itibar ve meşruiyet algılarındaki değişimlere paralel olarak el değiştirir. *İtibar*, olayları kontrol etme kabiliyetini sergilemeye dayanır. *Meşruiyet* ise, halkın yönetme hakkını dayandırdığı değerler temelinde şekillenen bir algıdır. Mevcut rejimin yasal meşruiyeti, hükümetin itibarı sarsıldığında geçerliliğini yitirebilir. Bu sebeple, sadakat mücadelesi, itibar ve meşruiyet ekseninde cereyan eden sayısız mikro-çatışmadan müteşekkildir ve bu iki kavram kaçınılmaz olarak iç içe geçmiştir. Bu bağlamda terörizm, manşetlere yansıyan şiddet eylemlerinden çok daha derin bir olgudur. Terörizm ve propaganda arasındaki doğrudan gözlemlenebilen ilişki, meselenin yalnızca yüzeydeki kısmını oluşturur. Siyasi hedeflere ulaşmak, ancak propaganda ve şiddetin bir boksörün iki yumruğu gibi birbirini tamamladığı karmaşık bir psikolojik-askeri süreç vasıtasıyla mümkündür. Anlaşılması ve bertaraf edilmesi gereken esas unsur, bu operasyonel propagandadır; zira bu unsur olmaksızın terörizm, mücadelesini önemli bir avantajdan yoksun sürdürmek zorunda kalacak ve daha kolay mağlup edilebilecektir.

Terörist Yapılanma ve Propagandanın Rolü

Elliott-Bateman (1974), devrimin üç temel bileşenini liderlik, örgütlenme ve ilham olarak tanımlamıştır. Sonuncusunu "kültürel-manevi" unsur olarak nitelendiren Elliott-Bateman, bunu

mücadelenin temeli olarak konumlandırmaktadır. Terörizm de bir devrimin alt türü veya bileşeni olarak bu temel unsurlara dayanır ve özellikle kültürel-manevi öğeyi ön plana çıkarır. Bu kültürel-manevi ilham, sıradan siyasi ikna çabalarının çok ötesine geçer. Mevcut siyasi ve sosyal düzen içerisinde somut sorunlarla ilgilenen geleneksel siyasetin aksine, bu ilham mevcut düzenin, yasaların, inançların ve düşünce kalıplarının yıkılmasını ve bunların yerine "daha yüce bir hakikatin" ikame edilmesini talep eder. Somut meseleler bu gelecek vizyonunda yer alsada dahi, yeni kültürel-manevi değer sistemi içinde yeniden yorumlanır. Bu ilhamın kaynağı; din, milliyetçilik, ırkçılık, siyasi ideoloji veya bunların bir bileşimi olabilir. Kaynağı ne olursa olsun, bu kültürel-manevi unsurun şu işlevleri yerine getirmesi beklenir:

- **Vizyon Sunma:** "Vaat edilen toprakların" cazibesini sergileyerek hayal gücünü harekete geçirmelidir.
- **Şiddeti Meşrulaştırma:** Mevcut rejimi akla ve reforma kapalı olarak tasvir ederek şiddete başvurmayı haklı göstermelidir.
- **Düşmanı Şeytanlaştırma:** Rejimi, halk ile idealler arasına giren kötülüğün somutlaşmış hali olarak sunmalıdır.
- **Zafer Vaadi:** Kitlelere, iyiliğin kendi saflarında olduğu ve zaferin kaçınılmaz olduğu güvencesini vermelidir.

Bu üç tema – erdem, kötülük ve kaçınılmaz zafer – ikna edilmiş aktivistlere yönelik terörist propagandasında baskın bir rol oynar. Rejim ve kurumları "kötü" olarak etiketlendiği için, "gerçek inananlar" onun yasalarına, geleneklerine ve ahlaki kodlarına değil, yalnızca davanın üstün hakikatlerine ve yasalarına bağlılık hissederler. Bu ilham, devrimciyi (politik terörist dahil) adi suçludan ayıran temel faktördür. Kâr amacı güden suçlu ahlak dışı olabilir ve eylemlerinin

ahlaka aykırı olduğunun farkında olarak suç işleyebilirken, yine de geleneksel standartlara göre yargılanmayı bekler. Buna karşın, gerçek devrimci, dava uğruna işlenen şiddet suçlarının meşru olduğunda ısrar eder ve yalnızca devrimci liderliğe veya Tanrı ya da tarih gibi daha yüksek bir otoriteye karşı hesap verebilir olduğunu savunur (Tugwell, 1986).

Propagandanın Hedef Kitleleri ve Psikolojik Etkileri

Terörist propagandanın öncelikli hedefi, böylesi bir "gerçek inananlar" halkası oluşturmaktır. Amaçlanan, tam ve sorgusuz bir bağlılıktır. Bu noktada, Ellul'un (1973) tanımladığı, ancak yalnızca sıkı disiplinli bir örgüt yapısı içinde var olabileceğini vurguladığı totaliter propaganda ihtiyacı ortaya çıkar: 'Örgütlenme yokluğunda, psikolojik teşvikler bireyleri gelişim süreçlerinde aşırı ve sapkın eylemlere yöneltebilir. Örgütlenme ise yeni katılan üyeye, onu tüm varlığıyla eyleme sevk eden karşı konulmaz bir motivasyon sağlar. Birey, psiko-sosyolojik açıdan adeta dini bir dönüşüm yaşar; adalet kavramı, mensubu olduğu örgüt aracılığıyla gerçekleştirdiği eylemler sayesinde bir anlam ve meşruiyet kazanır'. Ellul (1973), eylemin propagandanın etkisini nasıl geri döndürülemez kıldığını izah eder; propagandaya itaat ederek eyleme geçen kişi artık geri dönüşü olmayan bir yola girmiştir. Geçmiş eylemini meşrulaştırmak adına, eski kuralları, değerleri ve ilişkileri yıktığı için artık propagandaya inanmak zorundadır. Eylemleri onu tersine çevrilmiş ahlak dünyasının derinliklerine çektikçe, kendini idame ettirebilmek için propagandaya daha bağımlı hale gelir. Hazan (1976) ise propaganda için iki aşamalı bir süreç tanımlar. Propaganda önce, hedef kitlenin dikkatini çekerek "emilim ekranını" aşmalıdır. Ardından, bireyin inanç ve değerleriyle

etkileşime girerek "kişilik ekranını" delmelidir¹⁷⁸. Ancak bu ikinci aşamada mesaj işlenir, bir kanaat oluşturulur ve bireyin davranışlarında değişim gözlenmeye başlar. Ellul'un (1973) "gerçek inananlar" yaratma süreci, açıkça kişilik ekranını delmeyi hedefler ve bu, örgütlenme olmaksızın nadiren başarılabilen bir süreçtir. Terörist propagandanın ikincil görevi ise genel kamuoyunu ve hatta uluslararası izleyicileri etkilemektir. Teröristler rejimi, kurumlarını ve temsilcilerini acımasızca yok edilmesi gereken hasımlar olarak görürken, genel kamuoyunu sadakati kazanılması gereken bir kitle olarak değerlendirirler. Tüm devrimci faaliyetlerin nihai amacı dönüştürmedir. Eliminasyon, sembolik veya intikam hedefleri ise hareketi tehdit edenler ve dönüşümü reddedenler için saklı tutulur. Bu daha geniş kitleye yönelik hedefler daha karmaşıktır. Hedef kitle henüz bir örgütlenme içine dahil edilmediğinden, tam bağlılık veya kişilik ekranının delinmesi pek muhtemel değildir. Ancak, emilim ekranı aşıldığında – ki terör eylemleri dikkat çekme konusunda özellikle etkilidir – "gerçek inananlar" kadrosunun sayısal ve etki olarak artabileceği, hükümetin tepkisinin kısıtlanıp engellenebileceği ve halkın zihninin bulanıklaştığı, kararsızlaştığı, korku duyduğu ve savunmasız hissettiği bir kamuoyu atmosferi yaratılabilir (Tugwell, 1986).

Terörist Propagandanın Tematik Stratejileri

Terörizm ister daha geniş bir devrimci stratejinin bir parçası olsun ister bağımsız bir eylem biçimi olarak ortaya çıksın, genel kamuoyuna

¹⁷⁸ Emilim ekranı, mesajın bireyin dikkat alanına girip girmediğiyle ilgili dışsal bir filtredir (Fark etme/Duyma). Kişilik ekranı, mesajın bireyin mevcut inanç ve değer sistemi tarafından nasıl değerlendirildiğiyle ilgili içsel bir filtredir (Değerlendirme/Kabul etme).

yönelik propaganda temaları dikkate değer bir tutarlılık sergilemektedir. En yaygın kullanılan temalardan bazıları şunlardır:

Suçluluğun Aktarımı: Teröristler, meydana gelen tüm şiddet olaylarının sorumluluğunu karşı oldukları rejime yüklerler. Polis ve ordunun eylemleri olabilecek en olumsuz şekilde tasvir edilirken, yaşanan kayıplar (olgusal temeli olsun veya olmasın) masum kurbanlar veya şehitler olarak lanse edilir. Rejimi şiddet ve ölümle özdeşleştirdikten sonra, bu tema terörist şiddetinin sorumluluğunu da yetkililere atfederek önemli bir adım daha atar. Bu teknik, Clausewitz'in (1976) belirttiği üzere, kendi saldırganlığının barışçıl olduğunda ısrar eden ve savaşın sorumluluğunu direnen mağdurlara yükleyen Napolyon Bonapart'ın stratejisini andırmaktadır. El Salvadorlu teröristler ve isyancılar bu temayı kullanmada özellikle başarılı olmuş, Batılı gözlemciler sıklıkla tüm ölümlerin sorumluluğunu, Farabundo Martí Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin¹⁷⁹ (FMLN) hiçbir katkısı yokmuşçasına rejime yüklemişlerdir (North, 1981). Benzer şekilde, üst düzey bir Geçici IRA lideri olan Martin McGuinness, kendi eylemleri sonucu ölenler de dahil olmak üzere Kuzey İrlanda'daki her ölümden açıkça Britanya'yı sorumlu tutmuştur (British Broadcasting Corporation, 1985). Bu tema sıklıkla, şiddet uygulayan grubun 'terörist' etiketini reddetmesini ve bu terimi rejime transfer etme çabasını içerir.

Dokunulmazlık/Yenilmezlik: "Gerçek inananlar" zaferin kaçınılmazlığını ideolojik koşullanmalarının bir gereği olarak kabul

¹⁷⁹ El Salvador'da 1980 yılında beş solcu gerilla grubunun birleşimiyle kurulan ve adını 1932'de idam edilen komünist lider Farabundo Martí'den alan bir harekettir. El Salvador İç Savaşı (1979-1992) boyunca hükümete karşı silahlı mücadele yürüten FMLN, 1992'deki Chapultepec Barış Anlaşmaları'nın ardından silah bırakarak yasal bir siyasi partiye dönüşmüş ve ülkenin önde gelen sol partilerinden biri haline gelerek 2009 ve 2014'te cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır.

ederken, 'dokunulmazlık' teması aynı mesajı genel kamuoyu nezdinde rasyonelleştirmeyi hedefler. Liberal hükümetlerin gizli saldırılar karşısında aciz kaldığı, güvenlik güçlerinin terörle etkin mücadele için yetersiz donanımına sahip olduğu ve zamanın devrimcilerin lehine işlediği iddia edilir. Bu temanın amacı, hükümeti ve destekçilerini demoralize etmek ve kitleleri tarafsızlaştırmaktır; bu yaklaşım, kimsenin kaybeden tarafta yer almak istemeyeceği varsayımına dayanır. Zamanın teröristlerin lehine işlediği argümanı, bir terör kampanyasını tam ölçekli devrim görünümüne büründürür. Rejimin kazanması için yetkililerin son teröristi dahi ortadan kaldırması ve kültürel-manevi ilhamı tamamen yok etmesi gerektiği – ki bunun açıkça imkansız olduğu – savunulur. Tek bir terörist hayatta kaldığı sürece mücadelenin devam edeceği ve uzayan savaşın eninde sonunda rejimi zayıflatacağı iddia edilir (Taber, 1970). Bu temanın en çarpıcı örneklerinden birini, Brighton'daki bombalı saldırı sonrası Geçici IRA'nın yayınladığı bildiride görmek mümkündür: *'Bugün şanssızdık. Ama unutmayın, bizim sadece bir kez şanslı olmanız yeterli. Sizin ise her zaman şanslı olmanız gerekecek'*. Bu temanın inandırıcılığı, terörist grubun silahlı eylemlerinin niteliğine ve sıklığına bağlıdır. Cesur ve geniş yankı uyandıran eylemler, otoriteyi güçsüz, teröristleri ise dokunulmaz gösterme potansiyeline sahiptir (Tugwell, 1986).

Sahte Gerekçelendirme: Kampanya bir bütün olarak örgüt için meşruiyet inşa etmeye çalışırken, daha alt düzeyde, yani günlük taktik seviyesinde, teröristleri kamuoyu öfkesinin – ki bu öfke daha sert terörle mücadele yasaları ve prosedürlerinde somutlaşabilir – tam etkisinden korumak amacıyla sahte gerekçeler üretilir. Belki de en yaygın taktik, cinayet gibi eylemleri, iddia edilen ve bazen gerçek olan siyasi veya sosyal adaletsizliklere atıfta bulunarak meşrulaştırmaktır. Amaç, araçlarla amaçları birbirine karıştırarak kararsız ve hatta

destekleyici bir kamuoyu tutumu yaratmaktır. Örneğin, Temmuz 1982'de Londra'da 10 ordu mensubunu öldüren Geçici IRA'nın sözcüsü, "Britanya'nın İrlanda'nın iç işlerine müdahalesinin, savaşı Britanya topraklarına taşımayı kaçınılmaz kıldığını" beyan etmiştir. Porto Rikolu FALN¹⁸⁰ (Ulusal Kurtuluş Silahlı Kuvvetleri) grubu, Aralık 1982'deki bombalama eylemlerini, "FBI, ABD mahkemeleri ve polisinin faşist baskıcı eylemleri" ile Porto Riko'nun "Karayipler ve Latin Amerika'daki çıkarlarını korumak için bir sıçrama tahtası olarak kullanılacak bir operasyon üssü" haline getirilmesine atıfta bulunan uzun bir bildiriyle gerekçelendirmiştir. Bu tema, amaç ve araçların karıştırılmasının, terörizmin varlığını sürdürmesinde belki de diğer tüm temalardan daha fazla rol oynadığını düşündürmektedir (Tugwell, 1986).

Silahsızlandırıcı Temalar: Buradaki amaç, potansiyel etkinliği nedeniyle teröristlerin bütünlüğünü ve eylem serbestisini tehdit eden her türlü yöntemi, kişiyi, polis veya askeri birimi, silahı veya politikayı itibarsızlaştırmak ve etkisizleştirmektir. Sahte gerekçelendirmenin genellikle terörist mantığının tersyüz edilmiş ahlakından beslenmesinin aksine, silahsızlandırıcı temalar çoğunlukla geleneksel ahlaki normlar çerçevesinde tartışılır. Bu nedenle, paravan örgütler yaygın olarak kullanılır ve bu örgütler, sanki hükümeti hatalı adımlar atmaktan alıkoymak amacıyla kamu yararına hareket ediyormuş gibi bir görünüm sergilerler. Bu durum, alanda faaliyet gösteren birçok baskı grubunun iyi niyetli olabileceği gerçeği nedeniyle oldukça karmaşık

¹⁸⁰ 1970'ler ve 1980'lerin başında aktif olan, Porto Riko'nun Amerika Birleşik Devletleri'nden tam bağımsızlığını hedefleyen gizli bir Marksist-Leninist ve milliyetçi paramiliter örgüttür. Özellikle New York ve Chicago gibi ABD şehirlerinde, hükümet, askeri ve ticari hedeflere yönelik 100'den fazla bombalı saldırı gerçekleştiren grup, bu eylemlerle can kayıplarına ve yaralanmalara yol açmıştır; kilit üyelerinin tutuklanmasıyla büyük ölçüde etkisiz hale gelmiş ve ABD tarafından terörist bir örgüt olarak sınıflandırılmıştır.

bir alan yaratır. Dahası, kamuoyunun geri bildirimleri hükümetin karar alma süreçleri için değerlidir. Tüm itidal çağrılarını terörist propagandası olarak damgalamak son derece tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Teröristler bu zorluğu istismar eder. Bunu, masum baskı gruplarına sızarak ve operasyonel açıdan kendi lehlerine olan talepleri, iyi niyetli bir reform programının içine gizleyerek yaparlar. Örneğin, 1970'lerin başındaki Kuzey İrlanda'da hükümetin güvenlik tedbirleri (gözaltı, sorgulama yöntemleri vb.) hem rejime sadık eleştirmenlerden hem de terörist paravan örgütlerden yoğun eleştiriler almıştır (Tugwell, 1986).

Korkunun Kendisi: Terör eyleminin bizatihi kendisinin de bir propaganda teması olduğunu gözden kaçırmak kolaydır. Hedef kitledeki her bireye şu örtük mesajı iletir: "Bize karşı çıkarsan hayatını kaybedersin!" Etkisi yavaş geliştiği ve genellikle açıkça kabul edilmediği için ölçülmesi zordur. Bir birey terörist davaya sempati duymaya başlarsa, bunun temel nedeninin korku olduğunu nadiren itiraf edecektir. Batı medyasının Lübnan'daki (İsrail işgali öncesi ve sonrası) haberlerinin, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) uyguladığı sindirme taktikleri nedeniyle taraflı olduğu iddia edilmiştir (Chafets, 1984). "Diğer taraftan haber yapma" kararı alan gazeteciler, neredeyse kaçınılmaz olarak haberlerini bu duruma göre şekillendireceklerdir; zira şehit olmayı arzu etmedikleri sürece başka türlü davranmaları beklenemez. Terör, yargı mensuplarını, bürokratları ve genel halkı mücadeleye katılmaktan alıkoyarak polisi ve diğer güvenlik güçlerini izole edebilir. Bu temalar, şiddet içeren bir kampanya ile birleştğinde, hükümetin tepkilerini saptırmada ve halkın sadakatinin rejimden terörist gruba kaymasını tersine çevirmek için çok geç kalınana kadar durumu idare etmede etkili olabilir. Bağımsız terör kampanyaları genellikle stratejik başarıya ulaşmakta zorlansa da birçok kampanya on yıllarca sürebilmektedir. Stratejik başarısızlık, davaya ve şiddet

yoluna olan bağılılıkları kolayca göz ardı edilemeyecek "gerçek inananları" caydırmıyor gibi görünmektedir; mücadele adeta kendi içinde bir amaca dönüşmektedir. Suçluluğun aktarımı, sahte gerekçelendirme, silahsızlandırma ve korku gibi hayatta kalma odaklı temaların başarısı, stratejik açıdan başarısızlığa mahkum görünen bu tür kampanyaların neden süresiz olarak devam edebildiğinin anahtarını oluşturabilir.

Sonuç

Terörizmin, siyasi hedeflere ulaşma gayesiyle şiddet ve propagandayı bütünleşik bir strateji içinde kullandığı görülmektedir. Bu mücadelenin özünde, halkın sadakatini kazanma ve mevcut otoritenin meşruiyetini sarsma çabası yatmaktadır. Analiz edilen metin, terörist yapılanmaların sadece fiziksel eylemlerle değil, aynı zamanda dikkatle kurgulanmış psikolojik operasyonlarla da hedeflerine ilerlediğini ortaya koymaktadır. Özellikle "kültürel-manevi" bir ilham kaynağı etrafında örgütlenen ve adanmış militanlar ("gerçek inananlar") yaratmayı hedefleyen propaganda faaliyetleri, bu sürecin merkezindedir. Bu propaganda, bir yandan iç çekirdek kadronun bağılılığını pekiştirirken, diğer yandan genel kamuoyunu etkilemeyi, rejimi itibarsızlaştırmayı ve karşı tedbirleri zayıflatmayı amaçlar. Suçluluğun rejime aktarılması, yenilmezlik imajı yaratılması, eylemlere sahte gerekçeler sunulması, karşı tedbirlerin itibarsızlaştırılması ve bizzat korkunun bir araç olarak kullanılması gibi tematik stratejiler, terörist grupların algı yönetimindeki ustalığını göstermektedir. Bu stratejilerin etkinliği, terör kampanyalarının neden genellikle stratejik hedeflerine ulaşamasalar bile uzun süre devam edebildiğini açıklamada kilit bir rol oynar. Sonuç olarak, terörizmle mücadele, sadece askeri ve polisiye tedbirleri değil, aynı zamanda bu psikolojik savaşın dinamiklerini, propagandanın

işleyişini ve meşruiyetin kırılğan doğasını anlamayı gerektiren çok boyutlu bir yaklaşım zorunlu kılmaktadır.

Kaynaklar

British Broadcasting Corporation. (1985). *Northern Ireland: At the edge of the union*.

Chafets, Z. (1984). Beirut and the great media cover-up. *Commentary*, 78(3), 20–29.

Clausewitz, C. von. (1976). *On war* (M. Howard & P. Paret, Ed. ve Çev.). Princeton University Press.

Elliott-Bateman, M. (1974). The battlefronts of people's war. M. Elliott-Bateman, J. Ellis, & T. Bowden (Ed.), *Revolt to revolution: Studies in the 19th and 20th century European experience* (ss. 314–315). Manchester University Press.

Ellul, J. (1973). *Propaganda: The formation of men's attitudes*. Vintage Books.

Farnen, R. F. (2014). Media and terrorists. R. F. Farnen, C. De Landtsheer, D. B. German, H. Dekker, H. Sünker, Y. Song, & H. Miao (Ed.), *E-Political socialization, the press and politics: The media and government in the USA, Europe and China* (ss. 251–302). Peter Lang.

Hazan, B. A. (1976). *Soviet propaganda: A case study of the Middle East conflict*. Keter Publishing.

Jenkins, B. M. (1974). *International terrorism: A new mode of conflict* (Rapor No. P-5261). Rand Corporation.

Laqueur, W. (1977). *Terrorism*. Weidenfeld and Nicolson.

Laqueur, W. (1987). *The age of terrorism*. Little, Brown.

North, L. (1981). *Bitter grounds: Roots of revolt in El Salvador*. Between the Lines.

North Atlantic Treaty Organization. (2013). *AAP-06 NATO glossary of terms and definitions*.

Taber, R. (1970). *The war of the flea: Guerrilla warfare theory and practice*. Paladin.

Tugwell, M. (1986). *Terrorism and propaganda: Problem and response*. Research on Terrorism, an International Conference, Aberdeen.

Wardlaw, G. (1982). *Political terrorism: Theory, tactics, and counter-measures*. Cambridge University Press.

TERÖRİZME YÖNELİK ÖNLEME VE İSTİHBARAT FAALİYETLERİ

“Bir cümle, bin piyadenin yürüyüşünü durdurabilir...”

Modern çatışma ortamlarının doğası, fiziksel üstünlük mücadelesinin ötesine geçerek, rakibin iradesini, algılarını ve nihayetinde davranışlarını hedef alan sofistike bir zihinsel rekabet alanına evrilmiştir. Başta terör örgütleri olmak üzere, devlet dışı aktörlerin konvansiyonel güçten ziyade ideoloji, anlatı ve algı yönetimiyle etki yaratmaya çalıştığı günümüz güvenlik ekosisteminde, hasım, dost veya tarafsız kitlelerin bilişsel ve duyuşsal süreçlerini etkileme sanatı, stratejik başarının merkezine yerleşmiştir. Bu çabaların modern literatürdeki karşılığı olan Psikolojik Harekât (PSYOP) veya Askeri Bilgi Destek Harekâtı (MISO), belirlenmiş hedeflere ulaşmak amacıyla hedef kitlelerin motivasyonlarını ve davranışlarını şekillendirmeyi amaçlayan planlı bilgi iletimi operasyonları olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu hassas operasyonların başarısı, kullanılan teknoloji veya mesajın yaratıcılığından ziyade, her şeyden önce hedefin zihinsel ve kültürel coğrafyasını aydınlatan güçlü ve eyleme geçirilebilir istihbarata sarsılmaz bir şekilde bağlıdır. Geleneksel istihbarat, genellikle düşmanın fiziksel yeteneklerini haritalamaya odaklanır. Buna karşın, PSYOP/MISO'yu destekleyen istihbarat, epistemolojik olarak farklı bir düzlemde çalışır. Bu istihbarat türü, hedef kitlenin inançlarını, değerlerini, korkularını, sosyal dinamiklerini ve bilgi tüketim alışkanlıklarını anlamayı gerektirir. En önemlisi ise terör örgütlerinin ideolojik çekim merkezlerini ve anlatısal kırılğanlıklarını deşifre etmeyi hedefler. Bu durum, terörle mücadele gibi ideolojik ve

nüfus-merkezli çatışmalarda daha da belirginleşmektedir; zira burada amaç sadece teröristlerin iradesini kırmak değil, aynı zamanda radikalleşmeyi önlemek, potansiyel destekçileri caydırmak ve yerel halkın güvenini kazanmaktır. Dolayısıyla, PSYOP istihbaratı, "ne?" ve "nerede?" sorularından çok, "neden?" ve "nasıl?" sorularına odaklanan, sosyal ve beşeri bilimlerin (antropoloji, psikoloji, sosyoloji, iletişim bilimleri) analitik derinliğini gerektiren özgün bir nitelik taşır. Bu bölümde, psikolojik harekâtın kavramsal çerçevesi, etki mekanizmaları ve farklı operasyonel seviyeleri (stratejik, operasyonel, taktiksel) ana hatlarıyla ortaya koyulduktan sonra, temel argüman olarak, PSYOP'un başarısı için elzem olan özgün istihbarat ihtiyacı derinlemesine incelenecektir. Bu bağlamda, PSYOP'u destekleyen istihbaratın geleneksel istihbarattan temel farkları, terörle mücadele özelindeki spesifik gereksinimleri ve istihbarat çarkının (toplama, işleme, analiz, yayma) PSYOP sürecinin her aşamasına (Hedef Kitle Analizi, Tema/Mesaj Geliştirme, Yayma Stratejileri, Etki Değerlendirme) nasıl entegre edilmesi gerektiği, güncel teorik yaklaşımlar ve pratik uygulamalar ışığında detaylandırılacaktır. Nihai amaç, bu iki kritik alan arasındaki dinamik, simbiyotik ve vazgeçilmez ilişkiyi kapsamlı bir şekilde analiz etmektir.

Kavramsal Çerçeve

Psikolojik harekât, temel olarak, hedef kitlelerin algılarını, tutumlarını ve davranışlarını, operasyonu yürüten gücün stratejik, operasyonel veya taktik hedefleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan planlı eylemler bütünüdür (Curtis, 1989). Bu, Sun Tzu'nun¹⁸¹ asırlar önce

¹⁸¹ Sun Tzu (Sunzi veya Sun Wu olarak da bilinir), MÖ 5. veya 6. yüzyılda Çin'de İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'nde yaşamış efsanevi bir general, askeri stratejist ve filozoftur. Tarih boyunca bilinen en eski ve en güçlü askeri strateji eserlerinden biri olan "Savaş Sanatı" kitabının yazarı olarak kabul edilir. Bu eser, sadece askeri taktikler ve stratejiler üzerine değil, aynı zamanda liderlik, diplomasi, psikolojik savaş ve düşmanı

formüle ettiği "savaşmadan kazanma" idealinin modern bir yansıması olarak görülebilir; zira amaç, hasmın savaşma iradesini ve kabiliyetini fiziksel olarak yok etmeden önce veya bununla eş zamanlı olarak psikolojik olarak zayıflatmak, dost ve tarafsız kitlelerin ise iş birliğini ve desteğini kazanmaktır (Libicki, 2007). Terörle mücadelede bu, teröristlerin moralini bozmak, örgüt içi güveni sarsmak, teslim olmayı teşvik etmek ve aynı zamanda halkın teröre karşı direncini artırmak gibi spesifik hedeflere odaklanır. PSYOP'un etki mekanizması, basit bir "bilgi" iletiminden ibaret değildir. Bu operasyonlar; ikna psikolojisi, sosyal psikoloji ve iletişim teorilerinden beslenerek hedef kitlenin *bilişsel süreçlerini*, *duygusal tepkilerini* ve *sosyal normlarını* etkilemeyi hedefler. Örneğin, bilişsel çelişki yaratarak terörist ideolojinin iç tutarsızlıklarını vurgulamak veya korku, umut, pişmanlık gibi duyguları harekete geçirmek bu mekanizmanın parçasıdır. Terör örgütleri de benzer şekilde, genellikle korku, nefret, mağduriyet ve kahramanlık gibi güçlü duygusal anlatıları kullanarak kitleleri mobilize etmeye çalışır (De Castella ve McGarty, 2011). Kullanılan yöntemler arasında şunlar sayılabilir:

1. Olayların veya durumların belirli bir bakış açısıyla sunulması algılanış biçiminin yönlendirilmesi. Örneğin, terörle mücadele operasyonlarını "halkı koruma" çerçevesine oturturken, terör eylemlerini "masumları hedef alan vahşet" olarak çerçevelemek.
2. Hedef kitle için anlam taşıyan kültürel, dini veya ulusal sembollerin, mesajları güçlendirmek veya belirli duyguları tetiklemek amacıyla kullanılması. Terör örgütleri de sıklıkla dini veya milliyetçi sembolleri kendi amaçları için çarpıtarak kullanır; karşı-PSYOP ise bu

anlama gibi konularda da derin bilgiler sunar; Doğu ve Batı askeri düşüncesinin yanı sıra iş dünyası, politika ve kişisel gelişim gibi birçok farklı alanı da yüzyıllardır etkilemeye devam etmektedir.

sembollerin doğru anlamlarını vurgulayabilir veya örgütün bu sembolleri istismar ettiğini gösterebilir.

3. Mesajların, hedef kitlenin temel değer yargılarıyla (örn. adalet, onur, aile, güvenlik, yaşamın kutsallığı) ilişkilendirilerek kabul edilebilirliğinin artırılması.

4. Mesajın kim tarafından iletildiğinin algısını yöneterek etkinliğin artırılması (örn. yerel liderler, eski örgüt üyeleri, saygın dini figürler, mağdurlar). Terörden ayrılanların veya pişmanlık duyanların tanklıkları, özellikle potansiyel sempatizanlar üzerinde etkili olabilir (Horgan, 2009).

5. Ana mesajların farklı kanallar ve formatlar aracılığıyla tutarlı bir şekilde tekrarlanarak benimsenmesinin sağlanması.

6. Mantıksal argümanların yanı sıra korku, umut, aidiyet gibi güçlü duygulara hitap eden mesajların kullanılması.

Karşı-terör mesajlarında, terörün yol açtığı acıları göstermenin yanı sıra, barışçıl bir gelecek umudu sunmak da önemlidir. Terör örgütlerinin yaydığı zararlı anlatılara doğrudan meydan okuyan veya onların yerine daha pozitif ve yapıcı bir vizyon sunan anlatılar geliştirmek ve yaymak (Neumann, 2013) PSYOP'unun en önemli ve zorlu görevlerinden biridir.

Psikolojik harekât, daha geniş bir "Bilgi Harekâtı" konsepti içerisinde yer alır ve diğer bilgiyle ilgili yeteneklerle (Kamuoyuyla ilişkilerin yönetilmesi, Sahadaki sivil-askeri etkileşimin sağlanması, Elektronik Harp, Siber Operasyonlar, Aldatma Harekâtı vb.) sıkı bir koordinasyon içinde yürütülür. Örneğin, Siber Operasyonlar terör örgütlerinin propaganda sitelerini veya sosyal medya hesaplarını engellerken, PSYOP alternatif platformlarda karşı mesajlar yayabilir.

Sivil-Asker İş birliği projeleri, PSYOP mesajlarının "sözlerin eylemlerle desteklendiği" algısını güçlendirebilir. Bu yeteneklerin entegrasyonu ve senkronizasyonu, modern bilgi ortamında, özellikle de teröristlerin de bu alanları aktif olarak kullandığı bir ortamda, başarı için kritik öneme sahiptir (Hoffman ve Mattis, 2005). PSYOP/MISO faaliyetleri, hedeflerin niteliği, coğrafi kapsamı ve zaman ufkuna göre üç temel seviyede planlanır ve icra edilir. Bu seviyeler arasında katı bir alt-üst ilişkisinden çok, birbirini besleyen ve bütünleyen bir dinamik söz konusudur (Dortbudak, 2008).

Stratejik Psikolojik Harekât/MISO: Ulusal veya koalisyon düzeyindeki uzun vadeli politik ve askeri hedeflere hizmet eder. Terörle mücadele bağlamında, terörizmin küresel düzeyde gayri meşrulaştırılması, terör örgütlerinin ideolojilerinin çürütülmesi, uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi gibi hedefleri içerir. Genellikle yabancı devletlerin hükümetlerini, geniş halk kitlelerini, uluslararası örgütleri veya küresel kamuoyunu hedefler. Temaları genellikle soyut (demokrasi, istikrar, insan hakları, terörün gerçek yüzü) ve uzun vadelidir. Bu faaliyetlerin planlanması ve icrası, genellikle Dışişleri Bakanlığı, istihbarat servisleri ve ilgili diğer sivil kurumlarla sıkı bir koordinasyon halinde, en üst siyasi makamlar tarafından gerçekleştirilir.

Operasyonel Psikolojik Harekât/MISO: Belirli bir askerî harekât alanındaki (örn. belirli bir ülke veya bölge) Müşterek Harekât Komutanı'nın¹⁸² hedeflerini destekler. Stratejik hedefleri bölgesel

¹⁸² "Müşterek Harekât Komutanı" (İngilizce: Joint Force Commander- JFC), belirli bir askeri görevi veya harekâtı yürütmek üzere, birden fazla kuvvet komutanlığına (örneğin Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri gibi farklı servisler) bağlı unsurlardan oluşturulan birleşik veya müşterek bir güce komuta etmekle yetkilendirilmiş komutandır. Bu komutanın temel sorumluluğu, emrine verilen farklı kuvvetlere ait birlik ve imkanları tek bir komuta altında birleştirmek, eşgüdüm

bağlama uyarlar ve harekât alanındaki dost, tarafsız ve hasım kitleleri etkilemeyi amaçlar. Örneğin, bir terörle mücadele operasyonu sırasında yerel halkın güvenlik güçleriyle iş birliğini teşvik etmek, terör örgütünün bölgedeki destek ağını zayıflatmak, örgüt üyelerine teslim olma veya örgütten ayrılma çağrıları yapmak, örgütün bölgedeki insan hakları ihlallerini ifşa etmek gibi hedeflere yöneliktir. Sivil-Asker İş birliği ve Halkla İlişkiler faaliyetleriyle sıkı koordinasyon gerektirir.

Taktik Psikolojik Harekât/MISO: Doğrudan muharebe sahasındaki veya yerel bir bölgedeki taktik komutanın (örn. Tugay, Tabur) acil görevlerini destekler. Hedefleri çok spesifik (örn. belirli bir terörist grup, bir köydeki potansiyel işbirlikçiler, kuşatma altındaki militanlar) ve zaman ufku kısadır. Mesajlar somut, acil eyleme yöneliktir (örn. hoparlörle teslim olma anonsları, güvenli geçiş koridorlarını bildiren broşürler, bulunan EYP'ler (El Yapımı Patlayıcı) hakkında halkı uyaran mesajlar, belirli bir bölgeden çekilme çağrıları). Hızlı planlama, icra ve adaptasyon yeteneği hayati önem taşır.

Etkin bir PSYOP stratejisi, bu üç seviye arasında mesaj tutarlılığını ve diğer askeri/sivil faaliyetlerle yatay entegrasyonu sağlamalıdır. Stratejik bir temanın (örn. "terör örgütü halkın düşmanıdır") operasyonel düzeyde bölgesel kanıtlarla desteklenmesi (örn. "örgüt bölgenizdeki okulu yaktı") ve taktik düzeyde somut eylemlerle (örn. "örgüt üyelerinin yerini bildirene ödül verilecektir" veya "teslim olanlara iyi muamele edilecektir") pekiştirilmesi gerekir. Bu seviyeler arasındaki koordinasyon eksikliği veya mesaj tutarsızlığı, özellikle

sağlamak ve ortak bir hedef doğrultusunda planlamak, yönetmek ve kontrol etmektir. Müşterek harekât, farklı kuvvetlerin özgün yeteneklerini bir araya getirerek daha etkili sonuçlar almayı hedefler ve Müşterek Harekât Komutanı bu sinerjinin yaratılmasından ve harekâtın başarısından sorumludur.

şüpheli ve güvensiz kitleler nezdinde, kampanyanın güvenilirliğini ve etkinliğini ciddi şekilde zedeleyebilir (Dortbudak, 2008).

Psikolojik Harekâtın Özgün İstihbarat İhtiyacı

İstihbarat, en yalın haliyle *analiz edilmiş bilgidir*. Temel amacı, karar alıcıların (politik liderler, askeri komutanlar vb.) belirsizlikleri azaltmasına, imkan ve riskleri öngörmesine ve bu doğrultuda isabetli kararlar vermesine olanak tanımaktır (Havle, 2024; Lowenthal, 2017). Ham verinin aksine istihbarat, belirli bir bağlama oturtulmuş, doğruluğu ve güvenilirliği değerlendirilmiş, farklı kaynaklardan gelen bilgilerle sentezlenmiş ve "ne anlama geldiği" (so What?) sorusuna cevap veren bir üründür (Kent, 1966). İstihbarat üretimi, dinamik ve döngüsel bir süreç olup "İstihbarat Çarkı" olarak bilinen bir model aracılığıyla yönetilir; bu çark *Planlama/Yönlendirme, Toplama, İşleme/Kullanma, Analiz/Üretim, Yayımlaştırma/Entegrasyon ve Değerlendirme/Geri Bildirim* gibi temel aşamaları içerir. (Lowenthal, 2017). Bu döngü, her aşamada kendi zorluklarını barındırır (örn. toplamadaki erişim kısıtları, işlemedeki teknik yetersizlikler ve büyük veri analizi ihtiyacı, analizdeki bilişsel önyargılar, yaymadaki bürokratik engeller) (Havle ve Aksoy, 2025). Psikolojik harekâtın planlanması ve icrası da bu temel istihbarat döngüsüne dayanır. Ancak PSYOP'un başarısı, hedef kitlenin zihnine, kalbine ve kültürel kodlarına hitap etme yeteneğine bağlı olduğundan, onu destekleyen istihbaratın içeriği, odak noktası ve gerektirdiği analitik derinlik bakımından geleneksel askeri istihbarattan önemli ölçüde farklılaşması zorunludur (Dortbudak, 2008). Geleneksel askeri istihbarat, metaforik olarak, düşmanın tanklarının, füzelerinin, birliklerinin konuşlandığı fiziksel savaş alanını haritalamaya odaklanırken; PSYOP istihbaratı, hedef kitlenin inançlarının, değerlerinin, korkularının, umutlarının, sosyal ağlarının,

radikalleşme süreçlerinin, terör örgütünün ideolojik çekim merkezlerinin ve bilgi tüketim alışkanlıklarının şekillendirdiği bilişsel, duygusal, kültürel ve giderek artan oranda dijital savaş alanını haritalamayı hedefler. Bu, düşmanın askeri kabiliyetleri (ne yapabilir?) ve niyetleri (ne yapacak?) gibi görece daha somut unsurlardan ziyade, hedef kitlenin neden belirli şekillerde düşündüğü, hissettiği ve davrandığı, bir terör örgütüne neden katıldığı veya desteklediği ve bu durumun nasıl etkilenebileceği (how?) gibi son derece soyut, karmaşık ve niteliksel unsurlara derinlemesine inmeyi gerektirir (Dortbudak, 2008). Bu temel farklılık, istihbarat toplama disiplinlerinin PSYOP, özellikle de terörle mücadele PSYOP'u için göreceli önemini de doğrudan etkiler.

Teknik İstihbarat (SIGINT, IMINT, MASINT): Rakip propaganda merkezlerinin yerini tespit etmek, terör örgütlerinin iletişim ağlarını (özellikle şifreli platformlardaki) takip etmek, propaganda videolarının meta verilerini analiz etmek veya propaganda materyallerinin teknik analizini yapmak gibi konularda değerli girdiler sağlayabilir. Ancak hedef kitlenin zihniyetini, ideolojik motivasyonunu veya yerel halkın örgüte bakışını anlamada genellikle yetersiz kalırlar (Kay ve McElreath, 2020).

İnsan İstihbaratı (HUMINT): Hedef kitlenin (hem örgüt üyeleri hem de yerel halkın) motivasyonları, niyetleri, iç dinamikleri, liderlik figürleri hakkındaki görüşleri, söylentiler, moral durumu, örgütten ayrılma potansiyeli, yerel halkın şikayetleri ve beklentileri, terör örgütünün baskı ve zulüm yöntemleri gibi teknik yollarla elde edilmesi zor olan derinlemesine ve nüanslı bilgileri sağlamada kritik öneme sahiptir. Mülakatlar, sorgulamalar, yakalanan/teslim olan teröristlerle yapılan görüşmeler, yerel kaynaklarla uzun vadeli ilişkiler bu kapsamdadır. Terörle mücadelede güvenilir HUMINT

kaynakları geliştirmek ve sürdürmek son derece zorludur ancak PSYOP için hayati değerdedir (Mayer, 2016).

Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT) ve Sosyal Medya İstihbaratı (SOCMINT): Özellikle günümüz bilgi ortamında ve terörle mücadelede hayati bir rol oynar. Terör örgütlerinin propaganda yayınları (dergiler, videolar, bildiriler), web siteleri, forumlar, sosyal medya hesapları (Twitter, Facebook, Instagram, TikTok, Telegram vb.) ve şifreli mesajlaşma uygulamaları üzerinden hedef kitlelerin eğilimlerini, duyarlılıklarını, tartıştıkları konuları, kullandıkları dili, radikalleşme belirtilerini, örgütün mesajlarına ve karşı-mesajlara verdikleri tepkileri eş zamanlı olarak takip etme ve çözümleme olanağı sağlar. Kamuoyu nabzını tutmak, kültürel eğilimleri anlamak, terörist anlatıları deşifre etmek ve dezenformasyon kampanyalarını tespit etmek için vazgeçilmezdir (Berger ve Morgan, 2015). Geniş ölçekli veri analitiği ve yapay zekâ tabanlı sistemler, bu alandaki analiz kapasitesini giderek artırmaktadır.

Sivil-Asker İş birliği (CIMIC/CA) Faaliyetleri: Sahada doğrudan yerel halkla etkileşim kurarak, onların ihtiyaçlarını, şikayetlerini, güvenlik algılarını, terör örgütü hakkındaki görüşlerini ve yerel dinamikleri ilk elden anlama fırsatı sunar. Aynı zamanda, güven inşası yoluyla HUMINT için zemin hazırlayabilir ve PSYOP mesajlarının yerel düzeyde daha güvenilir kaynaklar aracılığıyla yayılmasına yardımcı olabilir (Palaz, 2019).

Bu "insan ve enformasyon odaklı" istihbarat ihtiyacı, sadece farklı toplama yöntemlerini değil, aynı zamanda farklı analitik uzmanlıkları da gerektirir. Bölge uzmanları, antropologlar, sosyologlar, psikologlar, iletişim uzmanları, din bilimciler, siyaset bilimciler ve veri bilimciler gibi sosyal ve beşeri bilimcilerin yanı sıra teknik uzmanların istihbarat analiz sürecine entegrasyonu, kültürel kodların

doğru yorumlanması, psikolojik mekanizmaların anlaşılması, terörist ideolojilerin ve motivasyonların derinlemesine analizi, dijital propaganda tekniklerinin çözümlenmesi ve etkili iletişim stratejilerinin geliştirilmesi için elzemdir (McFate, 2005). Ancak bu uzmanlıkların geleneksel askeri veya istihbarat yapılarına entegrasyonu, farklı disiplinlerden gelen bilgilerin sentezlenmesi ve bürokratik siloların¹⁸³ aşılması kendi içinde önemli zorluklar barındırır.

Psikolojik Harekât Sürecinde İstihbaratın Uygulanması

İstihbaratın PSYOP sürecindeki kritik rolü, teorik bir tespitten ibaret değildir; harekâtın her aşamasında, özellikle dinamik ve hassas terörle mücadele ortamında, somut ve belirleyici bir işlevi vardır (Dortbudak, 2008).

Hedef Kitle Belirleme ve Analizi (Target Audience Analysis- TAA):

Tüm PSYOP çabalarının üzerine inşa edildiği temeldir. Yetersiz bir TAA, yanlış hedefe nişan almak veya hedefi tamamen ıskalamak anlamına gelir. Terörle mücadelede TAA, sadece hasım (teröristler, aktif destekçiler) değil, aynı zamanda risk altındaki gruplar (radikalleşmeye açık gençler, dışlanmış topluluklar), tarafsızlar (yerel halkın sessiz çoğunluğu) ve dostlar (iş birliğine açık yerel liderler, STK'lar) gibi çok daha karmaşık bir yelpazeyi kapsar.

İstihbaratın Rolü: "Halk", "isyancılar" gibi monolitik varsayımlardan kaçınarak, kitleyi anlamlı alt gruplara (etnik, dini, mezhepsel, aşiret, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, öğrenim durumu ve yaşanan bölge, temel şikayetler, radikalleşme düzeyleri, bilgiye erişim biçimi vb.) ayırmak.

¹⁸³ Bürokratik silolar, bir organizasyonun bölümlerinin bir bütünü parçası olarak değil, birbirinden kopuk ve bağımsız birimler olarak işlev görmesi durumudur ve bu genellikle kurumun genel performansını olumsuz etkiler.

Örneğin, bir terör örgütüne katılım motivasyonları, kırsaldaki bir genç ile şehirdeki bir üniversite öğrencisi için farklı olabilir. Her segmentin kendine özgü motivasyonları, değerleri, hassasiyetleri ve terör örgütünün anlatılarına açıklığı farklıdır. Sadece yüzeydeki demografik veriler değil; aynı zamanda grubun kolektif hafızası, mitleri, kahramanları/hainleri, kutsalları, tabuları, sosyal yapıları (aile, klan, kabile), iletişim tarzları, zaman algısı, otoriteye bakışı gibi derin kültürel kodların çözülmesi (McFate, 2005). Ayrıca, terör örgütünün ideolojisinin temel argümanları, çekiciliği, çarpıtmaları ve iç çelişkilerinin anlaşılması kritiktir. Rakibin kullandığı dini veya tarihi referansların doğru bağlamının bilinmesi gerekir. Grubun temel motivasyonları, korkuları, umutları, hayal kırıklıkları, kimlik arayışı, aidiyet ihtiyacı, adalet algısı, bilişsel önyargıları ve karar alma süreçlerinin analizi gibi radikalleşmeye yol açan bireysel ve toplumsal faktörlerin (itici ve çekici faktörler) tespiti önemlidir (Borum, 2011; Havle, 2025). Hedef kitlenin hangi argümanlara, temalara veya duygusal çağrılara daha açık olduğunu ve karşılanmamış ihtiyaçları, mevcut şikayetleri (terör örgütünün istismar ettiği veya edemediği), devlete veya güvenlik güçlerine yönelik güvensizlikleri, rakibin istismar ettiği psikolojik boşlukları tespit etmek. Örneğin, devlet hizmetlerinin yetersiz olduğu bir bölgede yaşayan halk, örgütün "adalet ve hizmet" vaatlerine daha açık olabilir. Hangi haber kaynaklarına güvenildiği (resmi medya, yabancı yayınlar, sosyal medya, örgüt medyası, fısıltı gazetesi, dini liderler), bilginin nasıl yayıldığı (enformel ağlar, kanaat önderleri), terör örgütü propagandasının erişimi, etkisi ve yayılma mekanizmaları, dezenformasyonun kaynakları, dijital okuryazarlık seviyesi gibi dinamiklerin haritalanması. Hedef kitleyi etkileyen çevrimiçi ve çevrimdışı etkileyicilerin belirlenmesi önemlidir. Bazen hedef kitleyi etkilemek için doğrudan kitleye değil, onların güvendiği "kanaat

önderlerine" yönelik özel çabalar gerekebilir. Her bir hedef kitle segmenti için detaylı profiller, radikalleşme risk haritaları, motivasyon haritaları, iletişim rehberleri, terör anlatılarına karşı argümanlar ve potansiyel etkileme stratejileri de bu sürecin çıktılarıdır.

Tema ve Mesaj Geliştirme: TAA'da elde edilen özgün anlayışın, hedef kitlede yankı uyandıracak, ikna edici ve davranış değişikliğini (örn. örgüte katılmaktan vazgeçme, ihbarda bulunma, teslim olma, şiddeti reddetme) tetikleyecek somut mesajlara ve anlatılara dönüştürülmesi aşamasıdır. Mesajların kültürel ve dini hassasiyetlere uygun olması, ters tepki yaratmaması hayati önem taşır.

İstihbaratın Rolü: TAA'da belirlenen temel motivasyonlar, şikayetler ve değerler üzerine inşa edilen ana temaların belirlenmesi. Terörle mücadelede sık kullanılan temalar: terörün İslam'a/dine aykırılığı, örgütün vahşeti ve masumlara verdiği zarar, örgüt liderlerinin yolsuzluğu ve ikiyüzlülüğü, örgütün dış güçlerin maşası olduğu iddiaları, devletin sunduğu af veya yeniden entegrasyon olanakları, barış ve istikrarın faydaları. İstihbarat (HUMINT, SIGINT, OSINT, ele geçen belgeler, yakalanan/teslim olan teröristlerin ifadeleri, mülteciler/defektörler) yoluyla rakibin ideolojisindeki çelişkiler, liderlerinin yolsuzlukları veya beceriksizlikleri, sahadaki başarısızlıkları, vaatleri ile eylemleri arasındaki tutarsızlıklar (Corman vd., 2008), örgüt içi çatışmalar, moral bozukluğu, kaynak sıkıntısı gibi zayıflıkların tespit edilmesi ve PSYOP mesajlarında kullanılması. Örneğin, örgütün sivillere yönelik saldırılarının görüntüleri veya örgüt içi infaz haberleri, sempatizanlar arasında şüphe uyandırabilir. İzole mesajlardan ziyade, hedef kitlenin dünya görüşüne ve kültürel referanslarına uygun, başlangıcı, gelişimi ve sonucu olan tutarlı ve ikna edici anlatılar oluşturmak. Terör

örgütünün temel anlatısını doğrudan çürütmek veya onun yerine daha cazip, gerçekçi ve olumlu bir alternatif sunmak. Örneğin, "gerçek kahramanlığın topluma hizmet etmek" olduğunu vurgulamak. Bu, genellikle uzun soluklu ve çok yönlü bir çaba gerektirir (Allchorn, 2020). Mesajın dili (lehçe, deyimler, okuryazarlık seviyesi), tonu (resmi, samimi, otoriter, mizahi, empatik), görsel tasarımı (renkler, semboller, imgeler – şiddet görüntülerinin kullanımında etik ve etki değerlendirmesi kritiktir), formatı (metin, ses, video, animasyon, infografik, sosyal medya içeriği) konusunda TAA bulgularına dayalı rehberlik. Yanlış bir kelime, görsel veya kültürel gaf tüm çabayı boşa çıkarabilir, hatta örgütün propagandasına malzeme verebilir. Mesajı kimin iletceğinin (yerel lider, dini figür, eski örgüt üyesi, terör mağduru, tanınmış kişi, resmi yetkili, güvenilir bir STK) hedef kitle üzerindeki etkisini değerlendirmek ve en güvenilir kaynağı seçmek. Devlet kaynaklı mesajlar genellikle şüpheyle karşılandığından, dolaylı veya yerel kaynakların kullanılması daha etkili olabilir. Geliştirilen mesaj ve ürünlerin, geniş çaplı yayılmadan önce küçük bir hedef kitle örneklemini üzerinde (mümkünse) test edilerek anlaşılabilirliğinin, kültürel uygunluğunun, inandırıcılığının ve olası istenmeyen etkilerinin değerlendirilmesi. Bu testlerden elde edilen geri bildirimler de bir tür istihbarattır.

Yayma Stratejileri: Bir mesajın içeriği ne kadar güçlü olursa olsun, doğru hedef kitleye, uygun bir zamanda ve doğru mecra aracılığıyla iletilmezse tüm etkisini kaybeder. Terör örgütleri genellikle dijital platformları ve şifreli uygulamaları hızla ve ustaca kullanırken, devletlerin bu hız ve esnekliğe ayak uydurması zordur (Graham, 2016).

İstihbaratın Rolü: Hedef kitlenin hangi medya organlarını (TV, radyo, gazete, dergi) takip ettiği, hangi sosyal medya platformlarını (ve hangi

grupları/sayfaları) kullandığı, internet erişim oranları, mobil telefon kullanımı (akıllı/eski tip), elektrik altyapısı gibi faktörlerin analizi. Güvenilirlik, erişim oranı, maliyet, teknik fizibilite ve hedef kitlenin dijital ayak izine göre en uygun yayma kanallarının (basılı materyal, radyo/TV yayını, internet siteleri, sosyal medya kampanyaları, yüz yüze iletişim, hava araçlarından atılan broşürler vb.) belirlenmesi. Enformel iletişim ağlarının (pazaryerleri, kahvehaneler, camiler, gençlik merkezleri) ve buralardaki kilit aktörlerin tespiti. Terör örgütlerinin kullandığı spesifik platformlara (örn. Telegram kanalları, belirli forumlar) nüfuz etme veya bu platformlarda karşı içerik yayma stratejileri. Mesajın etkisini maksimize etmek için en uygun zaman diliminin (örn. belirli TV programı saatleri, dini günler, örgütün propaganda atağına yanıt olarak, önemli bir yıldönümü) veya olayın (örn. askeri bir başarı sonrası, terör saldırısı sonrası toplumsal duyarlılığın yüksek olduğu anlar, rakibin yaptığı bir hata sonrası) belirlenmesi. PSYOP faaliyetlerinin diğer askeri (örn. bir operasyon öncesi uyarı/teslim çağırısı) veya sivil (örn. yardım dağıtımıyla eş zamanlı bilgilendirme, CVE- Şiddet İçeren Aşırıcılıkla Mücadele programları) faaliyetlerle senkronize edilmesi. Rakibin uyguladığı sansür (internet filtreleme, yayın engelleme), sinyal karıştırma, propaganda botları ve trollerle dezenformasyon yayma, karşı-propaganda faaliyetleri hakkında istihbarat toplamak ve bunları aşmaya veya etkisini azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmek (örn. alternatif frekanslar/platformlar kullanmak, VPN kullanımını teşvik etmek, dezenformasyonu hızla ifşa etmek ve doğrulamak, sosyal medya platformlarıyla iş birliği yaparak zararlı içeriğin kaldırılmasını sağlamak). Bilgi ortamını proaktif olarak şekillendirme çabaları.

Etki Değerlendirme: PSYOP'un etkinliğini objektif olarak değerlendirmek, kaynakların boşa harcanmasını önlemek, hesap verebilirliği sağlamak ve devam eden veya gelecekteki operasyonları

iyileştirmek için hayati önem taşır. Ancak terörle mücadele gibi karmaşık ve uzun vadeli alanlarda, tutum ve davranış değişikliğini ölçmek son derece zordur ve doğrudan nedensellik kurmak genellikle mümkün olmaz (Lamb, 2005).

İstihbaratın Rolü: Bu süreç, kampanya hedefleriyle ilişkili, gözlemlenebilir ve ölçülebilir başarı göstergelerinin belirlenmesiyle başlar. Bu göstergeler iki ana kategoriye ayrılır:

1. Performans Ölçütleri (MOPs): Mesajın hedefe ulaşp ulaşmadığını ölçer. (Örn: Mesaj anlaşıldı mı? Online etkileşim oranları nedir?)
2. Etkinlik Ölçütleri (MOEs): İstenen tutum veya davranış değişikliğinin gerçekleşip gerçekleşmediğini ölçer. (Örn: Teslim olan terörist sayısı arttı mı? Örgüte katılım azaldı mı?)

Hayata geçirilebilir ve somut hedefler belirlemek, atılacak en önemli adımlardan biridir. Kampanyanın etkisini ölçmek için çeşitli nicel ve nitel istihbarat toplama yöntemlerinin kullanılması:

- (i) Kampanya öncesi ve sonrası yapılan anketlerle tutum, algı ve bilgi düzeyindeki değişimlerin ölçülmesi (Erişim zorlukları, güvenlik endişeleri ve yanıtların samimiyeti gibi metodolojik zorluklar içerir).
- (ii) Küçük gruplarla veya bireylerle yapılan görüşmelerle mesajların nasıl yorumlandığı, hangi duygusal tepkileri doğurduğu ve davranışları nasıl etkilemiş olabileceği hakkında nitel veri toplanması (Güvenli ortamlarda ve kültürel hassasiyetle yapılmalıdır).
- (iii) Geleneksel ve sosyal medyada PSYOP mesajlarına veya temalarına verilen tepkilerin (yorumlar, paylaşımlar, beğeni/beğenmeme oranları, tartışma konuları, kullanılan dilin analizi, anahtar kelime takibi) sistematik olarak izlenmesi ve

değerlendirilmesi (Yapay zekâ destekli araçlar bu alanda giderek daha fazla kullanılmaktadır).

HUMINT Raporları: Sahadaki kaynaklardan hedef kitlelerin kendi aralarındaki konuşmaları, gözlemlenen davranış değişiklikleri (örn. teslim olanların sayısındaki artış, iş birliği düzeyindeki değişim, örgüte karşı eleştirilerin artması), kampanyaya yönelik açık veya örtük tepkileri hakkında bilgi alınması. Yakalanan/teslim olan teröristlerin sorguları da değerli veriler sunabilir (Copeland, 2007). Rakibin (terör örgütünün) PSYOP kampanyasına karşı propaganda yaparak yanıt verip vermediği, kendi anlatisını veya taktiklerini değiştirip değiştirmediği, mesajları alaya alıp almadığı veya görmezden gelip gelmediği gibi göstergelerin takip edilmesi. Rakibin tepkisi, kampanyanın bir şekilde etki yarattığının dolaylı bir göstergesi olabilir. Gözlemlenen değişikliklerin ne kadarının doğrudan PSYOP kampanyasından ne kadarının ise eş zamanlı diğer faktörlerden (askeri operasyonlar, ekonomik gelişmeler, rakibin kendi hataları, diğer dış etkiler, sosyo-politik olaylar, CVE programları vb.) kaynaklandığını ayırt etmenin zorluğu. İstihbarat analizi, farklı faktörlerin göreceli ağırlıklarını değerlendirerek daha gerçekçi bir etki değerlendirmesi yapmaya çalışır, ancak kesin sonuçlara ulaşmak nadiren mümkündür. Değerlendirme sonuçlarının sadece bir "karne" niteliği taşımayıp, aynı zamanda devam eden kampanyanın seyrini (temaların revizyonu, ürünlerin iyileştirilmesi, yayma kanallarının değiştirilmesi, başarısız yaklaşımların terk edilmesi) ve gelecekteki PSYOP planlamalarını şekillendiren kritik bir geri besleme mekanizması olarak kullanılması. Bu, PSYOP sürecini statik bir plandan ziyade, sürekli öğrenen ve dinamik terör ortamına adapte olan bir döngüye dönüştürür. Başarısızlıkların analizi de en az başarılar kadar değerlidir (Sharma, 2022).

Sonuç

Bu bölümde detaylı olarak incelendiği üzere, psikolojik harekât (PSYOP/MISO), modern güvenlik ortamında, özellikle terörle mücadele gibi ideolojik ve algı odaklı çatışmalarda, stratejik hedeflere ulaşmada vazgeçilmez bir yetenek olarak öne çıkmaktadır. Ancak operasyonların etkinliği, mesajların iletilmesindeki teknik ustalıktan veya yaratıcılıktan ziyade, nihai kertede, hedef kitlenin zihinsel, duygusal ve sosyo-kültürel dinamiklerini derinlemesine anlayan, doğru, zamanlı ve ilgili istihbaratın varlığına bağlıdır. Bu çalışma, PSYOP istihbaratının geleneksel askeri istihbarattan temel bir farkını vurgulamıştır: Geleneksel istihbarat fiziksel unsurlara odaklanırken, PSYOP istihbaratı *insan faktörünü* merkeze alır. Bu, hedef kitlenin inançlarını, değerlerini, motivasyonlarını, sosyal ağlarını ve kültürel kodlarını anlamayı gerektiren özgün bir yaklaşımı zorunlu kılar. Terörle mücadele bağlamında bu özgün istihbarat ihtiyacı daha da kritikleşmektedir. Terörist anlatıların çekiciliğini ve kırılganlıklarını anlamak, radikalleşme süreçlerini tetikleyen faktörleri belirlemek, farklı kitle segmentlerinin hassasiyetlerini ve motivasyonlarını çözümlemek, en etkili iletişim kanallarını ve kaynaklarını tespit etmek ve nihayetinde yürütülen kampanyaların etkisini ölçmek, ancak ve ancak insan ve enformasyon odaklı, çok disiplinli (sosyal bilimler, beşeri bilimler, iletişim ve veri bilimleri dahil) bir istihbarat çabasıyla mümkün olabilmektedir. Bölüm boyunca detaylandırıldığı gibi, istihbarat, PSYOP sürecinin her aşamasına – hedef kitle analizinden tema ve mesaj geliştirmeye, yayma stratejilerinden etki değerlendirmeye kadar – nüfuz etmeli ve bu süreci dinamik olarak şekillendirmelidir. Sonuç olarak, psikolojik harekât ve istihbarat arasındaki ilişki, tek yönlü bir destek mekanizmasından ziyade, karşılıklı beslenen, dinamik ve simbiyotik bir bütünselliği ifade etmektedir. İstihbarat, PSYOP'a yön verirken, PSYOP faaliyetlerinden

elde edilen geri bildirimler ve gözlemler de istihbarat resmini zenginleştirmekte ve sonraki adımları şekillendirmektedir. Bu entegrasyonun sağlanması, kurumsal siloların aşılması, farklı uzmanlıkların etkin koordinasyonu ve sürekli adaptasyon, özellikle dijital çağın hızla değişen bilgi ortamında ve devlet dışı aktörlerin de bu alanı ustaca kullandığı bir dönemde, devletlerin stratejik hedeflerine ulaşmaları ve ulusal güvenliklerini sağlamaları açısından hayati önem taşımaktadır. Başarılı PSYOP, güçlü istihbarat temelinde yükselir ve bu temel, geleceğin çatışma ortamlarında daha da vazgeçilmez olacaktır.

Kaynaklar

Allchorn, W. (2020). Review of the book *Weaponized words: The strategic role of persuasion in violent radicalization and counter-radicalization*, by K. Braddock. *Perspectives on Terrorism*, 14(4), 215–216.

Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (1999). *The emergence of noopolitik: Toward an American information strategy*. RAND Corporation.

Berger, J. M., & Morgan, J. (2015). *The ISIS Twitter census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter*. The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World, Brookings Institution.

Berger, J. M., & Strathearn, B. (2013). *Developments in radicalisation and political violence: Who matters online: Measuring influence, evaluating content and countering violent extremism in online social networks*. International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR).

Borum, R. (2011). Radicalization into violent extremism I: A review of social science theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7–36.

Copeland, T. (2007). *Fool me twice: Intelligence failure and mass casualty terrorism*. Brill Nijhoff.

Corman, S. R., Trethewey, A., & Goodall, H., Jr. (2008). *Weapons of mass persuasion: Strategic communication to combat violent extremism*. Peter Lang.

Curtis, G. (1989). *An overview of psychological operations (PSYOP)*. Federal Research Division, Library of Congress.

De Castella, K., & McGarty, C. (2011). Two leaders, two wars: A psychological analysis of fear and anger content in political rhetoric about terrorism. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 11(1), 180–200.

Dortbudak, M. F. (2008). *The intelligence requirements of psychological operations in counterterrorism*. (Doktora Tezi)

Graham, R. (2016). How terrorists use encryption. *Lawfare*.

Havle, N. (2025). Bilişsel Modellerle İstihbarat Analizini Geliştirme: Belirsizlik, Önyargılar ve Karar Verme Zorluklarını Ele Alma. *İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi*, 4(2), ss. 133-156.

Havle, N., & Aksoy, S. (2025). Bilişsel bariyerlerden kurumsal yönetime: İstihbarat topluluklarında önyargı yönetimi. *Telakki Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 263–288.

Hoffman, F. G., & Mattis, J. N. (2005). *Future warfare: The rise of hybrid wars*. Potomac Institute for Policy Studies.

Horgan, J. G. (2009). *Walking away from terrorism: Accounts of disengagement from radical and extremist movements*. Routledge.

Kay, T., & McElreath, D. (2020). *Overview of the intelligence disciplines*.

Kent, S. (1966). *Strategic intelligence for American world policy*. Princeton University Press.

Kilcullen, D. (2009). *The accidental guerrilla: Fighting small wars in the midst of a big one*. Oxford University Press.

Kodosky, R. (2013). Psychological warfare (psyop). In *Encyclopedia of military science* (Vol. 4, pp. 1153–1159). SAGE Publications.

Lamb, C. J. (2005). *Psychological operations: Lessons learned from recent operational experience*. National Defense University Press.

Lazreg, H. B. (2016). Review of the book *ISIS: The state of terror*, by J. Stern & J. M. Berger. *Arab Studies Quarterly*, 38(3), 623–625.

Libicki, M. (2007). *Conquest in cyberspace: National security and information warfare*. Cambridge University Press.

Lowenthal, M. M. (2017). My take on teaching intelligence: Why, what, and how. *Intelligence and National Security*, 32(7), 986–994.

Mayer, M. A. (2016). *Enhanced human intelligence is key to defeating terrorists*. American Enterprise Institute.

McFate, M. (2005). The military utility of understanding adversary culture. *Joint Force Quarterly*, 38, 42–48.

Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.

Palaz, M. (2019). Civil-military cooperation (CIMIC) in the maritime domain. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(32), 713–730.

Rid, T. (2020). *Active measures: The secret history of disinformation and political warfare*. Farrar, Straus and Giroux.

Sharma, L. (2022). Review of the book *Bitskrieg: The new challenge of cyberwarfare*, by J. Arquilla. *International Studies*, 59(3), 276–278.

Singer, P. W., & Brooking, E. T. (2018). Likewar: The weaponization of social media. *National Defense*, 103(779), 18–19.

West, R. (1984). *On War* (M. Howard & P. Paret, Eds.). Princeton University Press.

TERÖRİST AĞLAR

*“Bir arkadaş meclisinde başlayan sohbetin,
zamanla bir hücre evinin sessizliğinde planlanan bir eyleme
dönüşmesi...”*

Terörizm, küresel güvenlik ve istikrarı tehdit eden karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olmaya devam etmektedir. Bu tehdidin anlaşılması ve bertaraf edilmesine yönelik çabalar, terörist yapıların sadece ideolojik motivasyonlarını veya bireysel aktör profillerini değil, aynı zamanda operasyonel omurgalarını oluşturan ilişkisel örüntüleri de derinlemesine analiz etmeyi gerektirmektedir. Geleneksel yaklaşımlar bu yapıların içsel dinamiklerini ve dış çevreyle etkileşimlerini tam olarak kavramakta yetersiz kalabilirken, Sosyal Ağ Analizi¹⁸⁴ (SNA), terörist grupları düğümler (bireyler/alt gruplar) ve bağlantılar (ilişkiler) üzerinden modelleyerek, bu karmaşık sosyo-politik yapıların haritasını çıkarmak ve işleyiş mekanizmalarını çözümlemek

¹⁸⁴ Sosyal Ağ Analizi (SNA), bireyler, gruplar, organizasyonlar veya diğer sosyal varlıklar arasındaki ilişkisel yapıları inceleyen bir araştırma yaklaşımı ve metodolojiler bütünüdür. Temelinde, sosyal aktörleri (düğümler/noktalar) ve aralarındaki çeşitli bağlantıları (kenarlar/çizgiler)- örneğin arkadaşlık, iş birliği, iletişim, bilgi akışı veya etki- haritalandırarak ve analiz ederek sosyal yapıları anlamayı hedefler. SNA, sadece bireysel aktörlerin özelliklerine odaklanmak yerine, bu aktörlerin birbirleriyle olan bağlantı örüntülerinin ve ağ içindeki konumlarının (örneğin, kimin merkezi olduğu, kimin farklı gruplar arasında köprü kurduğu, hangi alt grupların/kümelerin olduğu) davranışları, tutumları ve sonuçları nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaya çalışır. Çeşitli metrikler (merkezilik, yoğunluk, kümelenme katsayısı vb.) kullanarak ağın yapısını nicel olarak tanımlar ve görselleştirme teknikleriyle bu karmaşık ilişkileri daha anlaşılır hale getirir.

için güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu bölümde, terörist ağların kavramsal temeli SNA perspektifinden ele alınarak, bu yapıların temel özellikleri, organize suç ağlarından farkları ve ideolojinin ağın şekillenmesindeki merkezi rolü ortaya konulmuştur. Özellikle, terörist grupların karşı karşıya olduğu temel operasyonel gerilim olan güvenlik-etkinlik ikileminin, ağ topolojisini nasıl şekillendirdiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, literatürde tanımlanan farklı ağ topolojileri (kurumsal, politbüro, şura vb.) iletişim mimarileri, avantajları ve zafiyetleri açısından incelenecektir. Ayrıca, terörist grupların izole yapılar olmadığı gerçeğinden hareketle, ağlar arası ilişkiler de ele alınacaktır. Bu ağların diğer aktörlerle kurdukları işbirlikçi ve hasım ilişkilerin ve ağdaki merkezîyet konumlarının, grupların dayanıklılığı üzerindeki kritik etkisi analiz edilecektir. Bu kapsamlı analiz, terörist ağların yapısal dinamiklerini ve ilişkisel ekosistemlerini anlamak için bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Terörist ağlar, belirli bir ideolojik çerçevede birleşen, siyasi, sosyal veya dini hedeflere ulaşmak amacıyla sistematik şiddeti bir araç olarak benimseyen ve operasyonel güvenlik kaygısıyla yüksek düzeyde gizliliğe başvuran karmaşık sosyo-politik yapılardır. Bu yapılar, SNA perspektifinden bakıldığında, bireyleri veya alt grupları temsil eden “düğümler” ve aralarındaki iletişim, finans, lojistik destek veya komuta gibi ilişkileri gösteren “bağlantılar” üzerinden modellenebilir (Sparrow, 1991). Organize suç ağlarından temel farkları, motivasyonlarının öncelikle ekonomik kazançtan ziyade, mevcut siyasi veya toplumsal düzeni dönüştürme veya yıkma amacı taşımasıdır; ancak finansal faaliyetler (bağış toplama, yasa dışı gelirler, paravan şirketler vb. yoluyla) operasyonların

sürdürülebilirliği, lojistiği ve kapasite gelişimi için kritik öneme sahiptir ve bu iki ağ türü arasında zaman zaman operasyonel veya finansal kesişmeler gözlemlenebilmektedir (Miklaucic ve Brewer, 2013). Bu ağların temelini oluşturan ideoloji, sadece ortak hedefleri ve düşman tanımlarını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda üyeler arası güvenin inşası, grup içi normların oluşturulması, bağlılığın sürdürülmesi ve hatta ağın yapısal tercihlerini (örneğin, merkezîyetçilik derecesi veya hücre yapısı gibi) etkileyen temel bir unsurdur. Ağın benimsediği hiyerarşi (veya hiyerarşisizlik) düzeyi ve şiddet kullanımının niteliği, ağın iç iletişim mimarisini, bilgi akış hızını ve yönünü doğrudan etkiler. Terörist gruplar, temel bir gerilimle sürekli karşı karşıyadır: güvenlik-etkinlik ikilemi. Bir yanda operasyonel etkinliklerini (hızlı karar alma, kaynak mobilizasyonu vb.) en üst düzeye çıkarmaya çalışırken, diğer yanda deşifre olma riskini en aza indirmek zorundadırlar. Literatürde yaygın olarak kabul gören bu ikilem, ağın topolojisini, yani yapısal mimarisini belirleyen ana dinamiklerdir (Arquilla ve Ronfeldt, 2001; Krebs, 2002). Özgül (2016), ideolojik kökenler ve tarihsel vakalara dayanarak, bu temel ikilemin farklı çözümlerini temsil eden *altı temel ağ topolojisi* tanımlar. Bu topolojilerin her biri, merkezîyetçilik seviyesi, bağlantı yoğunluğu, ortalama yol uzunluğu gibi yapısal özellikler bakımından farklılık gösterir ve bu nedenle kendine özgü iletişim akışları, potansiyel bilgi veya kaynak akışındaki darboğazları ve yapısal zafiyetleri barındırır:

1. Kurumsal Ağlar: Bu model, yapısal olarak meşru şirketlere veya devlet bürokrasilerine benzeyen, yüksek derecede formalite ve iş bölümü sergileyen terörist ağları tanımlar. Belirgin bir fonksiyonel uzmanlaşma ve departmanlaşma söz konusudur; örneğin, silahlı/operasyonel kanat, istihbarat birimi, propaganda ve medya birimi, finans departmanı, lojistik destek, siyasi büro gibi açıkça

tanımlanmış alt birimler mevcuttur. Bu karmaşık yapılarda, iletişim genellikle tanımlanmış fonksiyonel uzmanlık hatları boyunca ve net bir komuta zincirini takip ederek, merkezi bir liderlik kademesinden ast kademelere doğru (aşağı yönlü direktifler) ve tersi yönde (yukarı yönlü raporlama) olmak üzere, katı hiyerarşik bir yapıda akar. Grubun ideolojisini yaymak, eylemlerini meşrulaştırmak, tabanını mobilize etmek ve yeni üyeler kazanmak gibi stratejik hedefler doğrultusunda, kendi medya organlarını (gazeteler, dergiler, radyo/TV istasyonları, sofistike web siteleri vb.) kurarak dışa dönük kitle iletişimi ve profesyonel düzeyde yürütülen propaganda faaliyetleri merkezi bir rol oynar. İletişim kanalları diğer ağ modellerine kıyasla daha formel (resmi toplantılar, yazılı emirler, standart raporlama prosedürleri vb.) ve yapılandırılmış olabilir. Bu modelin potansiyel avantajları arasında kaynakların verimli kullanımı, büyük ölçekli ve karmaşık operasyonları planlama ve koordine etme kapasitesi ile net bir komuta kontrol yapısı sayılabilir. Ancak, bu durum önemli dezavantajları ve zafiyetleri de beraberinde getirebilir: Belirgin hiyerarşi ve tanımlanmış roller, ağın dışarıdan sızmalara karşı daha savunmasız olmasına yol açabilir. Ayrıca, merkezi liderliğin veya kilit uzmanların hedef alınması, ağın işleyişini ciddi şekilde aksatabilir veya felç edebilir. Formelleşmiş iletişim kanalları, elektronik takip veya izleme faaliyetlerine karşı daha açık olabilir. Karar alma süreçleri uzayabilir ve ağın değişen operasyonel koşullara veya karşı tedbirlere hızlı adapte olma yeteneği sınırlanabilir. Bu durum, güvenlik-etkinlik ikilemi açısından bakıldığında, genellikle koordinasyon ve kontrol etkinliğine öncelik verilirken, operasyonel güvenlik ve adaptasyon esnekliğinden ödün verildiği anlamına gelir (Ozgul, 2016).

2. Politbüro Ağları: Bu model, terörist ağ yapılarında stratejik karar alma mekanizmalarının sıkı bir merkeziyetçilik sergilediği, ancak

operasyonel uygulamanın adem-i merkeziyetçi hücreler aracılığıyla yürütüldüğü sofistike bir hibrit yapıyı ifade eder. Özellikle disiplinli, ideolojik olarak katı ve uzun vadeli devrimci veya siyasi hedeflere sahip örgütlenmelerde bu modelin izlerine rastlanabilir. Yapının temelinde, tüm stratejik yetkinin, genellikle “Politbüro”, “Merkezi Komite” veya benzeri bir isimle anılan, sayıca küçük, son derece güvenilir, ideolojik olarak en bağlı ve genellikle kıdemli üyelerden oluşan seçkin bir liderlik çekirdeğinde toplanması yatar. Bu merkezi organ, örgütün nihai otoritesidir; temel ideolojik çizgiyi belirler, uzun vadeli stratejik planları oluşturur, büyük çaplı kaynakların (finans, silah, kilit personel) dağıtımını kontrol eder, genel hedef kategorilerini veya operasyonel direktiflerin ana çerçevesini tanımlar ve kritik pozisyonlara atamalar yapar. Bu komite, operasyonel sahadan ve dış dünyadan önemli ölçüde yalıtılmış bir konumda bulunabilir. Üyelerinin kimlikleri ve toplantı yerleri en üst düzeyde gizlilikle korunur. Merkezi komiteden çıkan direktifler, genellikle tek yönlü (aşağı doğru), stratejik nitelikte ve seyrek olabilir. Bu kritik iletişimin aktarımı için özel olarak görevlendirilmiş ve son derece güvenilir kuryeler, karmaşık şifreleme yöntemleri veya özel olarak tasarlanmış güvenli iletişim kanalları kullanılır. Stratejik direktifler, birbirinden habersiz ve bağımsız hareket eden operasyonel hücrelere veya birimlere iletilir. Bu hücreler, genellikle belirli fonksiyonlara (örneğin, keşif, lojistik, saldırı timi, propaganda üretimi) veya coğrafi bölgelere göre uzmanlaşmış, küçük ve çevik yapılardır. Bu modelin en kritik güvenlik mekanizması, hücreler arasında yatay iletişimin kasıtlı olarak engellenmesi veya minimuma indirilmesidir. Bu ilke, katı bir “bilmesi gereken” (need-to-know) prensibine dayanan bölümlendirme olarak adlandırılır. Amacı, bir hücrenin güvenlik güçleri tarafından sızılması, çökertilmesi veya deşifre edilmesi durumunda, zararın o hücreyle sınırlı kalmasını sağlamak ve ağı geri

kalanının güvenliğini korumaktır. Hücreler arasında adeta güvenlik duvarları bulunur. Bu hücreler, merkezi komiteden aldıkları stratejik çerçeve dahilinde, taktiksel planlama, hedef seçimi detayları, operasyonun icrası ve yerel operasyonel güvenlik önlemleri konularında önemli ölçüde operasyonel özerkliğe sahiptirler. Hücrelerin merkezi komite ile olan sınırlı iletişimi ise genellikle sadece tek bir “irtibat noktası” veya güvenilir bir aracı üzerinden, filtrelenmiş ve dolaylı bir şekilde sağlanır. Bu hem merkezdeki liderliği korur hem de hücrelerin doğrudan üst komutaya erişimini kısıtlar. Bu model, güçlü bir dikey stratejik komuta iletişim hattı ile kasıtlı olarak zayıflatılmış veya koparılmış bir yatay operasyonel koordinasyon hattını bir arada barındırır. Hücreler ve merkez arasındaki “irtibat noktaları”, hem bilgi akışında darboğaz potansiyeli taşır hem de karşı-terör birimleri için ağır bağlantılarını ortaya çıkarabilecek veya bozabilecek kritik istihbarat hedefleri oluşturur. Modelin doğası gereği, merkez stratejik genel bakışa sahipken, hücreler yalnızca kendi yerel operasyonel gerçekliklerine ve sınırlı görev tanımlarına hakimdir; bu da belirgin bir bilgi asimetrisi yaratır. Katı bölümlendirme, ağır sızmalara, deşifre olmaya ve kademeli çöküşe karşı olağanüstü bir direnç göstermesini sağlar. Alt seviyedeki bir veya birkaç hücrenin kaybı, genellikle ağır genel yapısını ve operasyonel kapasitesini ciddi şekilde etkilemez. Merkezi komuta, örgütün uzun vadeli hedeflerine ve ideolojik çizgisine sadık kalmasını güvence altına alır. Kaynakların stratejik önceliklere göre yönlendirilmesini sağlar. Hücreler, merkezi bürokrasiye takılmadan, kendi operasyonel alanlarındaki yerel koşullara ve fırsatlara göre taktiksel düzeyde hızlı adaptasyon gösterebilirler. Merkezi komitenin sahadan yalıtılmış olması ve yukarıya doğru bilgi akışının sınırlı veya filtrelenmiş olması, örgütün genel stratejik ortamdaki büyük değişikliklere (örneğin, yeni karşı-terör taktikleri, siyasi konjonktür

değişimi) uyum sağlamasını yavaşlatabilir veya engelleyebilir. Hücreler arası doğrudan iletişim eksikliği, birden fazla hücrenin senkronize hareket etmesini gerektiren karmaşık ve büyük ölçekli operasyonların planlanmasını ve icrasını son derece zorlaştırabilir. Bu durum, kaynakların verimsiz kullanımına, görev tekrarlarına veya hatta hücreler arasında istenmeyen çatışmalara yol açabilir. Ağın operasyonel kolları yüksek güvenliqli olsa da tüm stratejik aklı ve otoriteyi barındıran merkezi komitenin kendisi, eğer yeri tespit edilir ve etkisiz hale getirilirse, örgüt için ölümcül bir darbe anlamına gelir. Politbüro/Merkezi Komite modeli, güvenlik-etkinlik ikilemine sofistike bir yanıt geliştirme çabasıdır: Bölümlendirme yoluyla operasyonel güvenliqli en üst düzeye çıkarırken, merkezi komuta ile stratejik yönlendirme ve kontrolü sağlamayı hedefler. Ancak bu yapı, genellikle taktiksel düzeyde hücreler arası koordinasyonun etkinliğinden ve örgütün genel stratejik adaptasyon hızından ödün verilmesini gerektirir. Bu modelin yapısal özellikleri, tarihsel olarak bazı Marksist-Leninist örgütlenmelerde, IRA'nın (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu) belirli dönemlerinde veya El Kaide'nin 9/11 öncesi bazı komuta yapılarında gözlemlenen unsurlarla paralellikler gösterebilir (Ozgul, 2016).

3. Şura Ağları: Şura üyelerinin hem yönetsel hem de karizmatik/manevi liderlik rollerini bir arada üstlenmesi, liderliğin çok boyutlu doğasını vurgular. Liderler, takipçileri üzerinde sadece formel yetkileriyle değil, aynı zamanda kişisel çekicilikleri, vizyonları ve temsil ettikleri değerler aracılığıyla da etki kurarlar. Yönetsel roller, organizasyonun işleyişi, kaynak yönetimi ve stratejik planlama gibi görevleri içerirken; manevi/karizmatik roller, üyelerin motivasyonu, bağlılılı ve ideolojik bütünlüğün sağlanması gibi normatif kontrol

mekanizmalarını güçlendirir (Amitai Etzioni'nin¹⁸⁵ organizasyonel kontrol tipleri). Yapının "esnek" olması, katı hiyerarşik yapılar yerine daha organik ve adem-i merkeziyetçi bir modele işaret eder. Bu tür ağlar, değişen koşullara hızla uyum sağlama potansiyeline sahip olabilir (Burns ve Stalker'ın organik yapıları¹⁸⁶). İletişim yapısının "ideolojik bağların güçlü olduğu" şeklinde tanımlanması, ağın temelini paylaşılan değerler ve inanç sisteminin oluşturduğunu gösterir. Bu, özellikle normatif organizasyonlarda (üyelerin ahlaki veya ideolojik nedenlerle katıldığı) gözlemlenen bir durumdur. Liderler ve tabandaki hücreler arasındaki "güçlü dikey iletişim

¹⁸⁵ Amitai Etzioni'nin organizasyonel kontrol tipleri, örgütlerin üyelerinin davranışlarını yönlendirmek ve uyum sağlamalarını teşvik etmek için kullandıkları temel güç mekanizmaları ile üyelerin örgüte yönelik katılım veya bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi açıklayan bir sınıflandırmadır. Etzioni, üç temel kontrol (güç) türü tanımlar: fiziksel tehdit veya kısıtlamalara dayanan zorlayıcı güç (örneğin hapishaneler), maddi ödül ve kaynakların kontrolüne dayanan çıkar/faydacı güç (örneğin işletmeler) ve sembolik ödüller, prestij ve ahlaki değerlere dayanan normatif güç (örneğin dini kuruluşlar, gönüllü dernekler). Buna karşılık, üyelerin örgüte katılımını da üç türde ele alır: örgüte karşı olumsuz ve zoraki bir bağlılığı ifade eden yabancılaşmış katılım, kişisel çıkar ve hesaplamalara dayalı hesapçı katılım ve örgütün değer ve amaçlarına güçlü bir inanç ve bağlılığı ifade eden ahlaki katılım. Etzioni'nin temel argümanı, örgütlerin en etkili şekilde, kullandıkları baskın kontrol türü ile üyelerinin genel katılım biçimi arasında bir uyum olduğunda çalıştığıdır; örneğin, normatif kontrolün en iyi ahlaki katılımı, çıkar odaklı kontrolün hesapçı katılımı ve zorlayıcı kontrolün yabancılaşmış katılımı eşleştirdiğini öne sürer.

¹⁸⁶ Tom Burns ve G.M. Stalker tarafından "Yeniliğin Yönetimi" adlı çalışmalarında tanımlanan organik yapılar, özellikle istikrarsız, hızla değişen ve belirsiz dış çevre koşullarında faaliyet gösteren örgütler için uygun olan esnek ve uyarlanabilir bir örgütlenme modelidir. Katı hiyerarşiye, sıkı kurallara ve uzmanlaşmış görev tanımlarına sahip mekanik yapıların aksine, organik yapılar daha az formeldir; iletişim ve kontrol daha çok bir ağ şeklinde işler, dikey emir-komuta zincirinden ziyade yatay ve çapraz bilgi alışverişi ve danışma ön plandadır. Görevler daha geniştir, sürekli olarak yeniden tanımlanabilir ve bireylerin yeteneklerine göre şekillendirilir. Karar alma yetkisi, hiyerarşik konumdan çok, ilgili bilgi ve uzmanlığın bulunduğu yere dağıtılmıştır. Bu yapılar, örgütün çevresel değişimlere hızla yanıt vermesini, öğrenmesini ve yenilik yapmasını kolaylaştırmayı amaçlar; bu nedenle bağlılık, kurallardan ziyade ortak görev ve hedeflere yöneliktir.

kanalları," genellikle güven ve paylaşılan inanca dayanır. Sosyal ağ analizinde bu tür dikey bağlar, bilgi akışını, emir-komuta zincirini ve sadakati sağlayabilir. Ancak, yatay iletişimin zayıf olması veya kasıtlı olarak sınırlandırılması, hücreler arası koordinasyonu zorlaştırabilir ve genel durumsal farkındalığı azaltabilir. Bu durum, güvenlik amacıyla hücrelerin birbirinden izole edildiği hücresel yapılarda sıkça görülür. Esneklik, hızlı adaptasyon yeteneği, güçlü üye bağlılığı ve motivasyon (ideolojik temel sayesinde), liderlere duyulan yüksek güven nedeniyle direktiflerin hızlı uygulanması bu modelin en önemli avantajıdır. Dağıtık yapı, ağın bir bölümü çökertilse bile diğer kısımlarının faaliyetini sürdürmesine olanak tanıyarak dayanıklılık sağlayabilir. Yapının "görece daha açık ve tabana yayılmış" olması ve güvene aşırı bağımlılık, dışarıdan sızmalara karşı zafiyet yaratır. Bu da en önemli dezavantajıdır. Güven ilişkileri manipüle edilerek yanlış bilgi yayılabilir veya iç çatışmalar tetiklenebilir. Bu, özellikle güvenlik odaklı ağlarda önemli bir risktir. Hücreler arasındaki sınırlı yatay iletişim, genel stratejinin uygulanmasında ve ortak hedeflere ulaşmada koordinasyon sorunlarına yol açabilir. Güçlü dikey bağlara karşın zayıf yatay bağlar ve ideolojik farklılaşmalar, ağın zamanla parçalanmasına veya rakip fraksiyonların ortaya çıkmasına neden olabilir. Güçlü dikey iletişim, liderlerin bilgi akışını kontrol etmesine ve tabanı manipüle etmesine olanak tanıyabilirken, tabandan yukarıya doğru bilgi akışında bozulmalar veya filtrelemeler yaşanabilir (Ozgul, 2016).

4. Çok Hücreli Ağlar: Bu yapı, adem-i merkeziyetçi¹⁸⁷ bir ağ topolojisine sahiptir, ancak aynı zamanda yüksek düzeyde

¹⁸⁷ Adem-i merkeziyetçi, yetki, kontrol ve karar alma gücünün tek bir merkezi otoritede toplanması yerine, daha alt düzeydeki birimlere, bölgelere veya bireylere dağıtıldığı bir yönetim, organizasyon veya sistem yapısını ifade eder. Kısacası, gücün merkezden çevreye yayılmasıdır.

bölümlendirilmiş bir nitelik gösterir. Ağ, birbirinden büyük ölçüde izole edilmiş kümelerden veya kliklerden – yani hücrelerden – oluşur. SNA terminolojisiyle, hücre *içinde* yoğunluk çok yüksektir; üyeler arasında güçlü, çoklu bağlar bulunur ve yüksek düzeyde güven ve karşılıklılık mevcuttur. Buna karşın, hücreler *arasında* yoğunluk kasıtlı olarak çok düşük tutulur. Hücreler arası bağlantılar seyrek ve genellikle köprü veya aracı konumundaki az sayıda kilit aktör (liderler veya özel araçlar) üzerinden kurulur. Bu araçlar, farklı hücreler arasındaki yapısal boşlukları doldurur (Burt, 1992). Hücre içi iletişim, yoğun, genellikle yüz yüze veya güvenli kanallar aracılığıyla gerçekleşen, zengin ve örtük bilgi aktarımına izin veren bir yapıdadır. Hücreler arası iletişim ise tam tersine, sınırlı, biçimsel ve genellikle sadece açık bilginin aktarıldığı bir nitelik taşır. "Bilmesi gereken" prensibi, temel bir bilgi güvenliği protokolü olarak işlev görür. Bilgiye erişim, kişinin görevi veya rolü için kesinlikle gerekli olanla sınırlandırılır. Bu, operasyonel güvenliği maksimize etmeyi hedefler. Bölümlendirme, ağın en büyük avantajlarından biridir. Bir hücre açığa çıksa veya çökertilse bile, diğer hücrelerin kimlikleri, konumları ve faaliyetleri gizli kalır. Hasar yerleştirilir ve ağın tamamına yayılması engellenir (bir tür "güvenlik duvarı" işlevi). Dış aktörlerin ağı haritalaması veya birden fazla hücreye sızması, sınırlı bağlantılar ve hücre içi yüksek güven nedeniyle oldukça zordur. Hücre içindeki güçlü bağlar, hücrelerin içsel olarak dayanıklı olmasını sağlar. Koordinasyon zorluğu, ağın en belirgin zayıflığıdır. Farklı hücrelerin eş zamanlı veya birbirini tamamlayan eylemler gerçekleştirmesi, sınırlı iletişim kanalları ve bilgi akışı nedeniyle karmaşık ve yavaştır. Ortak durumsal farkındalık oluşturmak zordur. Hücreleri birbirine bağlayan kilit araçlar, ağın darboğazları ve aynı zamanda kritik kırılabilirlik noktalarıdır. Bu araçların yakalanması, ortadan kaldırılması veya saf değiştirmesi, hücreler arası iletişimi tamamen

koparabilir ve ağı parçalayabilir. Basit görevler veya bağımsız eylemler için etkili olsa da çok sayıda hücrenin hassas bir şekilde senkronize edilmesini gerektiren büyük ölçekli ve karmaşık operasyonların planlanması ve yürütülmesi bu yapıda son derece zordur. Bilginin sadece araçlar üzerinden ve sınırlı bir şekilde akması, karar alma süreçlerini yavaşlatabilir ve genel verimliliği düşürebilir (Ozgul, 2016). Sageman'ın (2004) "bir grup arkadaş" modeli, özellikle terör ağlarının kendiliğinden oluşan, önceden var olan sosyal bağlara (arkadaşlık, akrabalık) dayanan hücresel yapısını tanımlamak için kullanılır ve bu modelle örtüşür. Bu tür yapılar, genellikle merkezi bir komutadan ziyade yerel inisiyatiflerle şekillenir. Bu ağ modeli, tarih boyunca yeraltı direniş hareketleri, casusluk ağları, terör örgütleri ve bazı suç örgütleri tarafından güvenlik amacıyla yaygın olarak kullanılmıştır.

5. Aracılık (Brokerage) Ağları: Bu ağ modelinin kalbinde, farklı grupları, hücreleri veya hatta farklı sosyal/ekonomik alanları (örneğin, yasal ve yasa dışı dünyalar) birbirine bağlayan merkezi araçlar (brokers) yer alır. Bu araçlar, Burt'un (1992) kavramsallaştırmasıyla, normalde bağlantısı olmayan aktörler veya gruplar arasındaki yapısal boşlukları doldururlar. SNA metrikleri açısından, bu araçlar tipik olarak yüksek aradalık merkeziliğine sahiptir. Bu, ağdaki birçok farklı aktör çifti arasındaki en kısa iletişim yolunun bu araçlardan geçtiği anlamına gelir. Bu konum, onlara bilgi ve kaynak akışı üzerinde önemli bir kontrol gücü verir. Araçlar, birer kapı bekçisi işlevi görerek, kimin kiminle iletişim kuracağını, hangi bilginin veya kaynağın aktarılacağını kontrol edebilir veya en azından filtreleyebilirler. Aynı zamanda irtibat kişisi olarak farklı kümeleri birbirine bağlarlar. Ağ içindeki iletişim ve kaynak akışı büyük ölçüde merkezietçi bir yapı gösterir ve araçlar üzerinden kanalize edilir. Görev dağılımı ve koordinasyon da aracının yönlendirmesi veya

onayı ile gerçekleşir. Bu yapı, belirgin bir bilgi asimetrisi yaratır. Aracı, ağın genel yapısı, farklı aktörler ve potansiyel fırsatlar hakkında geniş bir görüşe sahipken, ağın geri kalan üyeleri genellikle sadece kendi doğrudan bağlantıları ve aracıyla olan ilişkileri hakkında bilgi sahibidir. Bu bilgi asimetrisi, aracının ağ üzerinde güç ve kontrol uygulamasını kolaylaştırır. Ağın periferindeki üyelerin sınırlı bilgiye sahip olması, genel ağ yapısının ve faaliyetlerinin gizliliğini artırır. Bilgi, büyük ölçüde bölümlendirilmiştir. Aracı, farklı gruplardan gelen bilgi, kaynak ve fırsatlara erişim sağlayarak bunları kendi avantajına kullanabilir ("sevinen üçüncü" prensibi¹⁸⁸). Farklı sosyal, kültürel veya operasyonel sınırların aşılmasını sağlayarak normalde etkileşime girmeyecek gruplar arasında iş birliği veya alışverişi mümkün kılar. Merkezi aracının ortadan kaldırılması, yakalanması, saf dışı bırakılması veya iş birliği yapmayı reddetmesi, ağın iletişim ve koordinasyon yeteneğini felce uğratabilir, hatta ağın tamamen çökmesine veya parçalanmasına neden olabilir. Ağın bütünlüğü ve işlevselliği tek bir (veya birkaç) kritik düğüme aşırı derecede bağımlıdır. Bu, ağın en kritik zayıflığıdır. Aracı, iletişim ve kaynak akışında bir darboğaz haline gelebilir. Eğer aracı aşırı yüklenirse, verimsiz çalışırsa veya kasıtlı olarak akışı yavaşlatırsa, tüm ağın performansı düşer. Aracının sahip olduğu merkezi konum ve bilgi kontrolü, diğer ağ üyelerini manipüle etme veya sömürme potansiyeli taşır. Dağıtık veya çok hücreli ağlara kıyasla, bu tür merkezi yapılar genellikle şoklara veya saldırılara karşı daha az dayanıklıdır, çünkü hasar doğrudan ağın kalbini hedef alabilir (Ozgul, 2016).

¹⁸⁸ "Sevinen üçüncü" (Latince: *Tertius Gaudens*), sosyolog Georg Simmel tarafından geliştirilen ve özellikle üçlü gruplar üzerine yaptığı analizlerde ortaya koyduğu bir sosyal ilişki prensibidir. Bu prensip, üç kişilik veya üç taraflı bir ilişkide, üçüncü tarafın, diğer iki taraf arasındaki anlaşmazlıktan, çatışmadan, rekabetten veya gerilimden fayda sağladığı veya avantaj elde ettiği durumu ifade eder.

6. "Yalnız Aktör" Fenomeni: Bir grup veya örgütün doğrudan komutası, maddi desteği veya operasyonel iş birliği olmadan, büyük ölçüde kendi başına ideolojik motivasyonlu eylemler (genellikle şiddet içeren) planlayan ve uygulayan bireyi tanımlar. Bu bağlamda "ağ" terimi, operasyonel bir iş birliği veya iletişim ağını değil, aktörün içinde bulunduğu sanal ideolojik ekosistemi veya paylaşılan inanç topluluğunu ifade eder. Bu, fiziksel bir yapıdan çok, bir etkileşim ve etkilenme alanıdır. Yalnız aktörler fiziksel olarak izole olsalar da siber-uzayda yalnız değildirler. Radikalleşme, motivasyon ve hatta planlama süreçlerinde, genellikle çeşitli çevrimiçi platformlar (sosyal medya grupları, özel forumlar, mesajlaşma uygulamaları, web siteleri, video platformları) aracılığıyla benzer düşünen bireylerle ve ideolojik içeriklerle dolaylı, aracı ve genellikle asenkron bir iletişim içindedirler. Bu sanal ortamlar, yankı odaları işlevi görerek radikal görüşlerin pekiştirildiği, alternatif bakış açılarının dışlandığı ve aşırıcı ideolojilerin normalleştirildiği alanlar haline gelebilir. Bu modelde iletişim genellikle doğrudan bir emir-komuta ilişkisi şeklinde değildir. Bunun yerine, ideologların veya çevrimiçi figürlerin yaptığı genel çağrılar, nefret söylemleri veya kışkırtıcı içerikler, bazı bireyleri eyleme geçmeye teşvik edebilir. Bu durum, stokastik terörizm olarak adlandırılır: doğrudan bir hedef veya eylem emri verilmesi de kışkırtıcı söylemin istatistiksel olarak birilerini şiddete yöneltme olasılığını artırmasıdır. Bağlantı deterministik değil, olasılıksaldır. Yalnız aktörlerin tespiti, güvenlik birimleri için en zorlu konulardan biridir. Doğrudan operasyonel iletişimlerinin olmaması, geleneksel takip ve dinleme yöntemlerini etkisiz kılar. Radikalleşme süreçleri büyük ölçüde bireysel ve çevrimiçi ortamda gerçekleştiği için dışarıdan gözlemlenmesi zordur (Ozgul, 2016).

Ağlar Arası İlişkiler

Terörist gruplar nadiren izole sistemler olarak var olurlar. Aksine, kaynak bağımlılığı teorisi çerçevesinde anlaşılabileceği gibi, hayatta kalmak ve hedeflerine ulaşmak için çevreleriyle etkileşim kurmak zorundadırlar. Bu çevre, çeşitli yasal ve yasa dışı aktörleri içeren karmaşık bir ağ ekosistemi oluşturur. Bu ekosistem içindeki ilişkiler – ister stratejik ittifaklar ister rekabetçi dinamikler şeklinde olsun – grubun adaptasyon yeteneği, kaynaklara erişimi, operasyonel kapasitesi, ideolojik çekiciliği ve nihayetinde örgütsel dayanıklılığı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Phillips, 2012). Bu karmaşık ilişkiler ağının örülmesi, sürdürülmesi ve yönetilmesi, iletişim kanallarının varlığına, erişilebilirliğine, güvenliğine ve etkinliğine kritik düzeyde bağlıdır. Phillips'in (2012) modeli, terörist grupların uzun ömürlülüğünü açıklarken, içsel örgütsel faktörler (ideoloji, liderlik kalitesi, finansal ve insan kaynakları) ile dışsal ağsal faktörleri (bağlantıların sayısı ve niteliği, ağdaki merkezîyet) bütünleştiren çok düzeyli bir analitik çerçeve sunar. Bu çerçevede, gruplar arası ilişkiler ve bu ilişkileri mümkün kılan iletişim pratikleri merkezi bir öneme sahiptir:

İşbirlikçi İlişkiler: Gruplar arası iş birliği, genellikle kaynak eksikliklerini giderme (finans, silah, uzmanlık), riskleri dağıtma, coğrafi erişimi genişletme, ortak düşmanlara karşı güç birleştirme veya ideolojik yakınlık gibi nedenlerle ortaya çıkar. Ortak eğitim, lojistik destek, finansal transferler, istihbarat paylaşımı, ortak operasyonlar ve propaganda faaliyetleri gibi çeşitli biçimler alabilir. Bu durum, organizasyonların çevrelerindeki kaynaklara erişmek için dış ilişkiler kurduğunu öne süren Kaynak Bağımlılığı Teorisi¹⁸⁹ ile

¹⁸⁹ Kaynak Bağımlılığı Teorisi (RDT), örgütlerin kendi kendilerine yeterli olmadıklarını ve hayatta kalmak, işlemek ve hedeflerine ulaşmak için dış çevrelerinden kritik

uyumludur. Bu ittifakların kurulması müzakere süreçlerini, sürdürülmesi sürekli koordinasyon ve ilişki yönetimi gerektirir. Olası anlaşmazlıkların çözümü ve güvenin inşası/sürdürülmesi de iletişimle mümkündür. Bu iletişimin genellikle gizli, güvenli ve güvenilir kanallar üzerinden yürütülmesi zorunludur. İletişim kanallarındaki aksaklıklar veya güvensizlikler, potansiyel olarak verimli iş birliklerini engelleyebilir veya mevcut ittifakları zayıflatabilir. Başarılı iş birlikleri, grupların yetkinliklerini artırır, öğrenme eğrilerini hızlandırır ve genel örgütsel uygunluklarını yükselterek hayatta kalma şanslarını artırır (Phillips, 2012).

Hasım İlişkiler: Gruplar, sınırlı kaynaklar (finansman, üyeler, medya ilgisi, bölgesel nüfuz) için birbirleriyle rekabet edebilirler. İdeolojik farklılıklar veya liderlik çekişmeleri de çatışmalara yol açabilir. Bu durum, örgütsel ekoloji perspektifinden, benzer kaynaklara ihtiyaç duyan organizasyonların bir niş¹⁹⁰ için rekabet etmesi olarak görülebilir. Rekabet ve çatışma, kısa vadede kaynakları tüketse de Sosyal Kimlik Teorisi bağlamında açıklandığı gibi, "biz" ve "onlar" ayrımını keskinleştirerek grup içi bağlılığı ve kolektif kimliği güçlendirebilir (dayanışmacı teşvik). Aynı zamanda, rakibe karşı

kaynakları (finansman, bilgi, hammadde, insan gücü, meşruiyet vb.) sağlamak zorunda olduklarını savunan bir örgüt teorisi. Bu teoriye göre, örgütler ihtiyaç duydukları kaynakları kontrol eden dış aktörlere (diğer örgütler, tedarikçiler, müşteriler, devlet kurumları) bağımlı hale gelirler ve bu bağımlılık, dış aktörlerin örgüt üzerinde güç ve kontrol sahibi olmasına yol açar. Örgütler, bu dış bağımlılıkların yarattığı belirsizliği azaltmak ve kendi özerkliklerini korumak veya artırmak amacıyla aktif olarak stratejiler geliştirirler; örneğin, birleşme ve devralmalar, stratejik ittifaklar kurma, yönetim kurullarında karşılıklı üyelikler veya politik eylemler gibi yollarla çevrelerini yönetmeye ve kaynak akışını güvence altına almaya çalışırlar. Dolayısıyla RDT, örgütsel davranışların ve yapıların büyük ölçüde dış kaynak bağımlılıklarını yönetme çabasının bir sonucu olduğunu öne sürer.

¹⁹⁰ Pazarın daha büyük ve genel bir bölümünden ayrışan, belirli ve özel ihtiyaçları, tercihleri veya kimliği olan küçük bir tüketici grubuna odaklanan Pazar bölümünü ifade eder.

üstün gelme arzusu, motivasyonu ve amaç odaklılığı artırabilir. Rekabet ortamı, grupları rakipleri hakkında sürekli istihbarat toplamaya (casusluk, sızma, açık kaynak takibi gibi iletişim faaliyetleri) ve bu bilgilere dayanarak stratejik ve taktiksel adaptasyona zorlar. Gruplar, kendilerini rakiplerinden farklılaştırmak için ideolojik söylemlerini ve karşı-propagandalarını iletişim kanalları aracılığıyla rafine ederler. Bu sürekli rekabet, örgütsel öğrenme ve inovasyon için bir itici güç olabilir (Phillips, 2012).

Ağ Merkeziliği ve İletişimsel Avantaj/Dezavantaj: Bir grubun ağ ekosistemindeki konumu, SNA metrikleriyle ölçülebilir. Bir grubun ağ ekosistemindeki konumu, SNA metrikleriyle ölçülebilir. Başlıca merkezilik türleri şunlardır:

- Derece Merkeziliği: Aktörün doğrudan bağlantı sayısını ölçer (aktivite/popülerlik).
- Aradalık Merkeziliği: Aktörün diğerleri arasındaki köprü rolünü ve bilgi akışını kontrol etme potansiyelini gösterir.
- Yakınlık Merkeziliği: Aktörün ağdaki diğer üyelere ne kadar hızlı erişebildiğini ölçer (verimlilik).
- Özvektör Merkeziliği: Aktörün, ne kadar önemli diğer aktörlere bağlı olduğunu dikkate alarak ağdaki nüfuzunu yansıtır.

Stratejik olarak değerlendirildiğinde, daha merkezi konumlar işgal eden gruplar, genellikle bilgiye daha hızlı ve çeşitli erişim, kaynakları etkin bir şekilde mobilize etme kabiliyeti, iletişim akışları üzerinde aracılık gücü ve genel ağ dinamiklerini daha iyi anlama gibi önemli avantajlar elde ederler; bu durum, onların stratejik esnekliklerini ve

çevresel değişimlere karşı dayanıklılıklarını artırabilir. Ancak, bu merkezi konum aynı zamanda "merkeziyet-kırılganlık paradoksu" olarak bilinen bir ikilemi de beraberinde getirir: Yüksek merkeziyet, grubu daha görünür kılarak dış müdahaleler veya karşı operasyonlar için daha belirgin bir hedef haline getirebilir ve böylesine merkezi bir düğümün işlevsiz kalması veya ortadan kaldırılması, tüm ağın işleyişi üzerinde ciddi ve yaygın destabilize edici etkilere neden olabilir. Dolayısıyla, ağ içerisindeki merkezi konum, sağladığı stratejik avantajların yanı sıra potansiyel kırılganlıkları da içeren çift yönlü bir nitelik arz etmektedir (Phillips, 2012).

Sonuç

Bu bölümde gerçekleştirilen analiz, terörist ağların salt ideolojik veya eylemsel oluşumlar olmanın ötesinde, belirli yapısal ve ilişkisel dinamiklere sahip karmaşık sosyo-politik sistemler olduğunu ortaya koymuştur. Sosyal Ağ Analizi (SNA) merceğinden bakıldığında, bu ağların temelini oluşturan düğümler ve bağlantılar, grubun operasyonel kapasitesini, gizliliğini ve dayanıklılığını doğrudan etkileyen kritik unsurlardır. Terörist grupların sürekli yüzleştiği güvenlik-etkinlik ikilemi, onların merkeziyetçilik derecesi, bölümlendirme seviyesi ve iletişim mimarisi gibi yapısal tercihlerini belirleyen ana itici güç olarak öne çıkmaktadır.

İncelenen kurumsal, politbüro, şura, çok hücreli, aracılık ve yalnız aktör modelleri, bu ikileme verilen farklı yanıtları ve her bir topolojinin kendine özgü avantaj ve dezavantajlarını gözler önüne sermiştir. Kurumsal ve politbüro gibi daha hiyerarşik yapılar koordinasyon ve kontrol etkinliği sunarken, çok hücreli ve şura gibi daha dağıtık modeller esneklik ve güvenlik açısından potansiyel üstünlükler barındırmaktadır. Aracılık ağları bilgi akışını kontrol etme gücü sunarken kritik düğümlere bağımlılık yaratmakta, yalnız

aktör fenomeni ise geleneksel ağ analizinin sınırlarını zorlayan, tespit edilmesi güç bir tehdit olarak belirmektedir. Dahası, terörist grupların nadiren izole faaliyet gösterdiği, aksine hayatta kalmak ve hedeflerine ulaşmak için çevrelerindeki diğer aktörlerle karmaşık ilişkiler ağı kurmak zorunda oldukları vurgulanmıştır. Bu çerçevede ele alınan işbirlikçi (ittifaklar, kaynak paylaşımı) ve hasım (rekabet, çatışma) ilişkiler, grupların adaptasyonunu, öğrenme süreçlerini ve kaynaklara erişimini şekillendiren önemli dışsal faktörlerdir. Bir grubun ağ ekosistemindeki merkeziyet konumu (derece, aradalık, yakınlık, özvektör) ise, bilgiye erişim, kaynak mobilizasyonu ve nüfuz gibi stratejik avantajlar sunarken, aynı zamanda "merkeziyet-kırılganlık paradoksu" çerçevesinde artan görünürlük ve hedef olma riskini de beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak, terörist ağların anlaşılması ve bunlarla mücadele edilmesi, sadece içsel yapılarını değil, aynı zamanda içinde bulundukları daha geniş ilişkisel ekosistemi ve bu ekosistemdeki konumlarını da dikkate alan bütüncül ve ağ odaklı bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Bu yapıların ve ilişkilerin altında yatan iletişim kanallarının ve pratiklerinin analizi, söz konusu ağların zafiyetlerini tespit etme ve stratejik müdahale noktalarını belirleme açısından kritik öneme sahiptir.

Kaynaklar

Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (2001). *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy*. RAND Corporation.

Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.

Krebs, V. E. (2002). Mapping networks of terrorist cells. *Connections*, 24(3), 43–52.

Miklaucic, M., & Brewer, J. (Eds.). (2013). *Illicit networks and national security in the age of globalization*. National Defense University Press.

Ozgul, F. (2016). Analysis of topologies and key players in terrorist networks. *Socio-Economic Planning Sciences*, 59, 36–46.

Phillips, B. J. (2012). *How terrorist organizations survive: Cooperation and competition in terrorist group networks* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Pittsburgh.

Sageman, M. (2004). *Understanding terror networks*. University of Pennsylvania Press.

Sparrow, M. K. (1991). The application of network analysis to criminal intelligence: An assessment of the prospects. *Social Networks*, 13(3), 251–274.

AŞIRILIK BAĞLAMINDA RİSK VE ZARAR GÖREBİLİRLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*“Ruhsal bir fırtınanın, zihindeki bir kıvılcımı
nasıl siyasi bir yangına dönüştürdüğünü anlama çabası...”*

Aşırılıkçı ideolojilerin ve grupların bireyler üzerindeki çekim gücünü anlama ve bu potansiyel yönelimleri değerlendirme çabası, çağımızın en karmaşık meydan okumalarından birini teşkil etmektedir. Bu alanda çalışan profesyoneller, özellikle şiddet içeren aşırılığın önlenmesi ve müdahale stratejilerinin geliştirilmesi süreçlerinde, bireylerin psikolojik durumlarının ve bireysel hassasiyetlerinin rolünü titizlikle irdelemek durumundadır. Mevcut literatür, aşırılıkçı eylemlere katılan bireylerin önemli bir kısmının klinik düzeyde bir ruhsal hastalığa sahip olmadığını ortaya koysa da çeşitli psikolojik faktörlerin, belirli bağlamsal koşullar altında, radikalleşme süreçlerine karşı bireysel duyarlılığı şekillendirebileceği göz ardı edilemez bir gerçektir. Bu bölümde, aşırılıkçı ideolojilere veya gruplara ilgi duyan bireylerle çalışırken kullanılan temel kavramsal çerçevenin sunulması amaçlanmaktadır. Özellikle, geçmişte aşırılıkçı faaliyetlerde bulunmuş bireyler için geçerli olan “bilinen risk” ile henüz bu tür eylemlere karışmamış ancak çeşitli faktörler nedeniyle bu yola girebileceğinden şüphelenilen bireyler için odaklanılan ‘potansiyel zarar görabilirlik’ arasındaki kritik ayrım vurgulanacaktır. Ayrıca, genel suç eğilimlerini ifade eden “kriminojenik” faktörler ile spesifik olarak radikalleşme ve aşırılıkçı eylemlere yönelimi tanımlayan ‘ekstremojenik’ faktörler arasındaki farkın altı çizilecektir. Bölüm boyunca, Otizm Spektrum Bozukluğu, depresif ve manik durumlar, psikoz, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, çeşitli kişilik

bozuklukları ve madde bağımlılığı gibi psikolojik rahatsızlıkların, aşırılık riski veya zarar görebilirliği ile nasıl bağlamsal bir ilişki içinde olabileceği, bireyselleştirilmiş vaka formülasyonu perspektifinden ele alınacaktır. Nihai hedef, bu psikolojik faktörlerin deterministik etkenler olarak değil, bireyin yaşamındaki diğer sosyal, çevresel ve bireysel özelliklerle etkileşime girerek potansiyel hassasiyetleri nasıl şekillendirebileceğine dair bütüncül bir anlayış geliştirmektir. Bu kapsamlı bakış açısının, etkili, orantılı ve etik müdahale stratejilerinin temelini oluşturması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Aşırılıkçı ideolojilere veya gruplara yönelik potansiyel bir çekim hisseden bireylerle çalışmak, karmaşık bir anlayış ve dikkatli bir terminoloji gerektirir. Özellikle, değerlendirme süreçlerinde iki temel kavram öne çıkar: risk ve zarar görebilirlik (veya hassasiyet). Geçmişte aşırılıkçı faaliyetlerde bulunmuş bireylerle çalışırken odak noktası genellikle gelecekteki olası eylemlerin “bilinen riskini” değerlendirmektir. Buna karşın, henüz bu tür eylemlere karışmamış ancak çeşitli faktörler nedeniyle aşırılığa yönelebileceğinden şüphelenilen bireylerle çalışırken, değerlendirme “potansiyel zarar görebilirliğe” odaklanır (Al-Attar, 2019). Bu iki kavram arasındaki ayrım yalnızca terminolojik bir tercih değil, aynı zamanda metodolojik bir zorunluluktur. Suç işlemiş bireylerdeki risk faktörlerinin, henüz suç işlememiş kişilerdeki potansiyel zarar görebilirliği öngörmek için doğrudan kullanılıp kullanılamayacağı önemli bir sorudur ve bu yaklaşımın sınırlılıkları vardır. Uygulayıcıların, değerlendirme ve müdahale stratejilerini benzer araştırma temellerine dayandırsalar bile, “bilinen risk” ile “potansiyel zarar görebilirlik” arasındaki farkı net bir şekilde korumaları kritik öneme sahiptir. Bu bölüm boyunca bu iki kavram sıklıkla bir arada ele

alınacak olsa da uygulayıcıların raporlama ve iletişimlerinde bu ayrımı sürdürmeleri tavsiye edilir. Değerlendirme yaparken bir diğer önemli ayrım, bireyin genel suç veya şiddet eğilimi (“kriminojenik” faktörler) ile spesifik olarak radikalleşme ve aşırılıkçı eylemlere yönelme eğilimi (“ekstremojenik” faktörler) arasındaki farktır (Van Deirse, 2021). Bazı bireyler her iki tür faktörden de etkilenebilirken, bazıları yalnızca aşırılık bağlamında bir risk veya zarar görebilirlik profili sergileyebilir. Ayrıca, “aşırılık” veya “terörizm” gibi geniş kategoriler altında değerlendirme yaparken, mümkün olduğunca spesifik olmak gerekir. Örneğin, terör propagandası materyali indirmek ile kitlesel şiddet eylemi planlamak, her ikisi de yasa dışı ve aşırılıkla ilişkili olsa da müdahale ve yönetim açısından çok farklı yaklaşımlar gerektirir. Uygulayıcıların, değerlendirdikleri potansiyel zararlı davranış türleri konusunda net ve spesifik tanımlamalar yapması, etkili, orantılı ve etik karar alma süreçlerini destekleyebilir. Aşırılık, terörizm ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma alanı nispeten yenidir ve zaman zaman parçalı bir yapı sergileyebilir. Bu alanda, hem kapsamlı klinik içgöründen yoksun nicel çalışmalar hem de genellenebilirliği sınırlı nitel vaka incelemeleri bulunmaktadır. Özellikle belirli ruh sağlığı faktörlerinin aşırılığı nasıl tetiklediği veya bu durumlara yönelik müdahalelerin etkinliği konusunda yayınlanmış ampirik kanıtlar henüz yeterli düzeyde değildir. Bu nedenle, bu alandaki uygulamalar, teori ve araştırmalardan beslense de her zaman tam anlamıyla “kanıt temelli” olarak nitelendirilemeyebilir.

Uygulayıcıların hem terörizm çalışmaları alanındaki hem de ruh sağlığı, değerlendirme metodolojileri ve terapötik yaklaşımlar gibi ilişkili alanlardaki güncel teorik ve ampirik gelişmeleri takip etmeleri büyük önem taşır. Genel olarak araştırmalar, terör eylemlerine karışan bireylerin çoğunun klinik anlamda bir akıl hastalığına sahip

olmadığını göstermektedir. Yine de terörizm ve ruhsal hastalık arasındaki bağlantılar henüz tam olarak anlaşılamamış ve nedensellik ilişkileri netleştirilememiştir. Bu karmaşıklıkla başa çıkmanın en etkili yollarından biri, bireyselleştirilmiş vaka formülasyonu yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, adli ruh sağlığı pratiğinde yaygın olarak kabul görmekte ve kanıta dayalı bir çerçeve sunmaktadır. Formülasyon, bir bireyin karşılaştığı zorlukların (örneğin, ruh sağlığı sorunları, radikalleşme eğilimleri) kökenlerini, zaman içindeki gelişimini, mevcut durumunu ve devam etmesine neden olan faktörleri anlamaya yönelik yapılandırılmış bir süreçtir. Ruh sağlığı sorunları mevcut olduğunda, formülasyon bu sorunların doğasını ve bireyin aşırılığa yönelik zarar görebilirliği veya riski ile olan potansiyel ilişkisini (varsa) anlamayı hedefler.

Akıl hastalığı ile genel şiddet/suç davranışı arasındaki bağlantılara dair önemli bir literatür bulunsa da (Douglas vd., 2009; Fazel vd., 2019), uygulayıcıların ruhsal durumun farklı yönleri ile riskin farklı boyutları arasındaki (genellikle bireye özgü) karmaşık ilişkilere dikkat etmesi gerekir. Örneğin, bir semptom bireyin riskli davranışlara yatkınlığını artırabilirken, başka bir semptom veya durum eyleme geçme kararını tetikleyebilir veya bu davranışların sürmesine katkıda bulunabilir. Çoğu zaman, ruhsal durum, diğer sosyal ve durumsal faktörlerle etkileşime girerek riski veya zarar görebilirliği artırır (Elbogen ve Johnson, 2009). Tersine, bazı ruh sağlığı özellikleri veya başa çıkma mekanizmaları koruyucu faktör işlevi de görebilir. Uygulayıcılar, ruhsal bir hastalığın aşırılığa neden olduğunu otomatik olarak varsaymamalı, aynı zamanda ters yönde bir ilişki olasılığını da göz önünde bulundurmalıdır: Aşırılıkçı gruplara katılım veya ilgili faaliyetler bireyin ruh sağlığını olumsuz etkilemiş olabilir mi? Veya her ikisi de (ruhsal sorun ve aşırılık eğilimi) altta yatan başka bir faktörden (örneğin travma, sosyal izolasyon)

kaynaklanıyor olabilir mi? Ayrıca, gözüaltı veya hapis süreçlerinin bireyin mevcut ihtiyaçları ve zarar görebilirliği üzerindeki etkileri de değerlendirilmelidir. Formülasyon sürecinde, nesnel tanınal sınıflandırmaların yanı sıra, bireyin kendi semptomlarına ilişkin öznel deneyimi ve bunlarla başa çıkma konusundaki algısı da büyük önem taşıyabilir. Bireyin içsel yaşantısı, profesyonel değerlendirmeler kadar değerli bir bilgi kaynağıdır. Bu nedenle, değerlendirmeler hem gözlemlenebilir belirtileri hem de bu belirtilerin birey için ne anlama geldiğini ve onun yaşamını nasıl etkilediğini kapsamalıdır.

Ruhsal Hastalık ve Aşırılık Riski/Zarar Görebilirliği Arasındaki Bağlamsal İlişki

Pek çok aşırılık vakasında ruhsal hastalık önemli bir faktör olmayacaktır. Ancak mevcut olduğunda, uygulayıcının bu durumun risk veya zarar görebilirlik ile ilgili olup olmadığını ve nasıl bir ilişkisi olabileceğini dikkatle değerlendirmesi gerekir. Bu durumlar, şizofreni gibi ciddi ve kalıcı bozukluklardan, hafif anksiyete veya depresyon gibi bireyin işlevselliğini daha az etkileyen durumlara kadar geniş bir yelpazede olabilir. Belirtiler yeni başlamış veya dönemsel olabileceği gibi (örneğin panik atak), yaşam boyu süren nörogelişimsel farklılıklar (örneğin otizm spektrum bozukluğu) şeklinde de olabilir. Kapsamlı bir formülasyon yapmadan önce, ne ruhsal hastalığın otomatik olarak aşırılık riskini artırdığı varsayılmalı, ne de potansiyel ilişkisi göz ardı edilmelidir. Ruhsal hastalığın şiddeti ile aşırılık riskini şekillendirmedeki nedensel rolü arasında doğrudan bir korelasyon olduğu da varsayılmamalıdır. Bazen hafif semptomlar risk üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilirken, bazen şiddetli semptomların etkisi daha sınırlı kalabilir.

Bu bölümün ilerleyen bölümlerinde, ruh sağlığı pratiğinde sıkça karşılaşılan bazı ruhsal, psikolojik ve nörogelişimsel bozukluklar ele

alınacaktır. Bu liste her şeyi kapsayıcı değildir ve adı geçen bozukluklara sahip her birey, belirtilen tüm semptomları göstermeyebilir. Amaç, her bir durumun belirli özelliklerinin, bazı bireylerde aşırılığa yönelik zarar görülebilirliği veya riski nasıl şekillendirebileceğine dair potansiyel bağlamsal rolleri vurgulamaktır. Her bir durum için, aşırılık riski/zarar görülebilirliği ile potansiyel olarak ilişkili olabilecek özellikler sunulacaktır. Uygulayıcıların, birlikte çalıştıkları bireylerin genellikle birden fazla zorluk veya rahatsızlığa (eş tanılar) sahip olabileceğini ve bunların birbiriyle etkileşerek deneyim ve davranışları şekillendirebileceğini akılda tutması gerekir. Ruhsal durumun birçok yönü “mevcut” olabilir ancak aşırılık riski/zarar görülebilirliği ile “ilgili” olmayabilir, hatta bazen koruyucu bir işlev görebilir. Bu nedenle, bireyselleştirilmiş vaka formülasyonları, ilgili olduğu düşünülen ruhsal durum özelliklerine ve bunların bireyin yaşamındaki diğer önemli faktörlerle (yaş, cinsiyet, kültür, sosyo-ekonomik durum, öğrenme güçlükleri, travmatik beyin hasarı vb.) etkileşimine odaklanmalıdır. Bu faktörler sadece bireyin deneyimini ve davranışını şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda değerlendirme ve müdahale için uygun normları ve adaptasyonları belirlememize de yardımcı olur. Sonuç olarak, ruhsal hastalık, bireyin zarar görülebilirliğini ve riskini şekillendiren ve aynı zamanda müdahale yaklaşımlarını belirleyen karmaşık bir faktörler ağıının yalnızca bir parçasıdır.

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), sosyal etkileşim ve iletişimde farklılıklar, sınırlı veya yoğun ilgi alanları ve tekrarlayıcı davranış örüntüleri ile karakterize edilen nörogelişimsel bir durumdur (American Psychiatric Association [APA], 2013). Her bireyde OSB'nin

görünümü ve etkisi büyük farklılıklar gösterir. Öncelikle şunu vurgulamak kritik öneme sahiptir: OSB, kendi başına aşırılık için bir risk faktörü değildir. Ancak, OSB ile ilişkilendirilen bazı özellikler, belirli bireysel koşullar altında ve diğer çevresel veya kişisel faktörlerle etkileşime girdiğinde, bireyin potansiyel olarak radikalleştirici etkilere karşı hassasiyetini şekillendirebilir. Bu potansiyel etkileşim noktaları şunları içerebilir:

1. OSB'li bireyler sıklıkla belirli konulara karşı derinlemesine ve yoğun bir ilgi geliştirirler. Bu ilgi alanları, birey için önemli bir kimlik, amaç, başa çıkma mekanizması ve hatta uzmanlık kaynağı olabilir. Genellikle bu ilgi alanları zararsız ve yapıcıdır. Ancak, nadiren de olsa, bu yoğun odaklanma silahlar, şiddet içeren olaylar, politik aşırılıklar veya spesifik teknolojiler (örneğin, patlayıcılar, siber güvenlik) gibi potansiyel olarak zararlı konulara yönelebilir. Bu tür bir ilgi alanı, konunun detaylarına aşırı odaklanma ve potansiyel sonuçları göz ardı etme eğilimi ile birleştiğinde risk oluşturabilir. Birey, konuyu araştırırken veya ilgili materyalleri toplarken (genellikle kısa vadeli bir ödül veya tatmin için), eylemlerinin daha geniş bağlamını veya yasal sonuçlarını tam olarak değerlendiremeyebilir. İlgi alanının yoğun ve tekrarlayıcı doğası, tespit edilse bile devam etmesine neden olabilir.

2. OSB ile ilişkilendirilen bir bilişsel özellik, güçlü sistemleştirme eğilimidir – yani dünyayı kurallar, örüntüler ve mantıksal sistemler aracılığıyla anlama eğilimi (Baron-Cohen, 2009). Bu durum, karmaşık sosyal veya politik sorunları basitleştiren, net kategoriler (örneğin, “iyi” vs “kötü”, “biz” vs “onlar”) sunan ve kesin çözümler vaat eden aşırılıkçı anlatıların, içeriklerinden bağımsız olarak, bazı bireylere mantıksal veya çekici gelmesine neden olabilir. Ayrıca, bilgiyi daha çok harfi harfine anlama ve örtük anlamları, imaları veya başkalarının

niyetlerini yorumlamakta zorlanma eğilimi, propagandaya veya manipülatif söylemlere karşı bir hassasiyet yaratabilir. Bireyler, bilgiyi daha büyük bir resme oturtmakta veya farklı kaynaklardan gelen bilgileri sentezlemekte zorlanabilirler.

3. Sosyal ipuçlarını yorumlamak, karşılıklı sohbeti sürdürmek ve sosyal beklentilere uyum sağlamak OSB'li bazı bireyler için yorucu ve stresli olabilir. Bu durum, sosyal izolasyona veya çevrimiçi etkileşimleri tercih etmeye yol açabilir. Çevrimiçi dünya, iletişimin daha yapılandırılmış (örneğin yazılı) olduğu ve sosyal aşırı yüklenmenin daha az yaşandığı bir alan sunabilir. Ancak bu durum, bireyi farkında olmadan aşırılıkçı içeriklere veya çevrimiçi topluluklara maruz bırakabilir. Özellikle bu topluluklar bireyin yoğun ilgi alanlarına hitap ediyor, onu onaylıyor ve bir aidiyet hissi sunuyorsa, çekici hale gelebilir. Bireyin, katıldığı grubun veya etkileşimde olduğu kişilerin gerçek niyetlerini veya eylemlerinin potansiyel sonuçlarını tam olarak kavrayamaması riski mevcuttur.

4. Belirsizlik, değişim ve algılanan adaletsizlikler OSB'li bireyler için özellikle kaygı verici olabilir. Dünyanın karmaşıklığı ve gri alanları karşısında, net kurallar, ahlaki kesinlik ve düzen vaat eden aşırılıkçı ideolojiler veya gruplar, felsefi içeriklerinden ziyade sundukları yapı ve öngörülebilirlik vaadi nedeniyle çekici görünebilir. Bu grupların sunduğu basitleştirilmiş dünya görüşü ve aidiyet yapısı, kaotik olarak algılanan dış dünyaya bir alternatif sunabilir.

5. OSB'li bireylerin zengin ve canlı bir iç dünyası olabilir. Fantezi, stresle başa çıkmak veya keyif almak için önemli bir araç olabilir. Ancak, eğer fantezi dünyası yoğun bir şekilde aşırılıkçı temalarla (örneğin, şiddet, güç, belirli bir ideoloji) dolarsa ve bu fanteziler birey için güçlü bir duygusal ödül veya kaçış sağlıyorsa, nadir durumlarda gerçek eylemlere dönüşme potansiyeli taşıyabilir. Ayrıca,

propagandanın içerdiği rahatsız edici görseller (örneğin, şiddet mağdurları) bireyde yoğun sıkıntı veya öfke yaratarak, bu sıkıntıyı gidermek amacıyla aşırılıkçı çözümlere yönelme motivasyonu oluşturabilir.

6. OSB'li bireyler çevresel uyaranlara (sesler, ışıklar, dokular vb.) karşı aşırı veya az duyarlı olabilirler. Aşırı duyarlılık, bireyin kalabalık veya kaotik ortamlardan kaçınmasına ve daha kontrol edilebilir alanlara (örneğin, çevrimiçi dünya) çekilmesine neden olabilir. Az duyarlılık ise bireyin güçlü duyuşal girdiler aramasına yol açabilir. Çok spekülatif olmakla birlikte, nadiren, aşırılıkla ilişkili bazı görsel veya işitsel uyaranların (örneğin, belirli semboller, patlama sesleri) bu duyuşal arayışla rezonansa girebileceği düşünülebilir.

7. OSB'nin sıklıkla anksiyete bozuklukları, depresyon, Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB) veya Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) gibi diğer ruh sağlığı sorunlarıyla birlikte görüldüğü unutulmamalıdır (Lai vd., 2019).

Bu ek zorluklar, bireyin genel stres düzeyini artırabilir ve başa çıkma mekanizmalarını zorlayabilir. Bu durumlar, yukarıda bahsedilen diğer faktörlerle birleştiğinde, bireyin aşırılıkçı etkilere karşı hassasiyetini artırabilir. OSB'li bir bireyle çalışırken, aşırılık riski veya hassasiyeti bağlamında değerlendirme yapılıyorsa, odak noktası daima bireyselleştirilmiş formülasyon olmalıdır. OSB özellikleri deterministik olarak görülmemelidir. Bunun yerine, bu nörogelişimsel farklılıkların bireyin özgün yaşam deneyimleri, sosyal çevresi, kültürel bağlamı, mevcut stres faktörleri, koruyucu faktörleri ve varsa eşlik eden diğer ruhsal veya fiziksel sağlık sorunları ile nasıl etkileşime girdiğini anlamak esastır. Stereotiplerden kaçınmak ve bireyin güçlü yönlerini de göz önünde bulundurmak kritik öneme sahiptir.

Depresif Durumlar (Depresyon, Uyum Bozukluğu, Karmaşık Yas)

Depresif dönemler genellikle derin bir üzüntü, umutsuzluk, değersizlik hissi, enerji kaybı, ilgi ve istek azalması gibi belirtilerle seyreder (APA, 2013). Bu yoğun psikolojik acı ve boşluk hissi, bireyi belirli türdeki aşırılıkçı mesajlara karşı daha alıcı hale getirebilir:

1. Şiddetli duygusal acı çeken bireyler, bu acıya bir anlam katmaya veya ondan bir kaçış yolu bulmaya yönelebilirler. Aşırılıkçı ideolojiler, bireyin yaşadığı ıstırapı (örneğin, toplumsal adaletsizliklere, siyasi komplolara veya dini imtihanlara bağlayarak) açıklayan veya bu acıdan kurtuluş vaat eden (örneğin, bir “dava”ya adanma, öteki dünyada ödül) anlatılar sunarak bu ihtiyaca cevap verebilir.

2. Depresyon bazen yoğun öfke, hınç veya intikam duygularıyla birlikte görülebilir. Birey, toplum veya çevresi tarafından anlaşılamadığını veya acısının küçümsendiğini hissettiğinde, kendi öfkesini yansıtan ve bunu meşrulaştıran aşırılıkçı söylemlerle rezonansa girebilir. Aşırılıkçı eylemler, dünyanın dikkatini çekmenin, acısını duyurmanın veya haksızlığa uğradığı düşünülen duruma karşı bir misilleme yapmanın bir yolu olarak görülebilir.

3. Yoğun suçluluk veya kendini suçlama duyguları yaşayan bireyler, aşırılıkçı grupların sunduğu (genellikle şiddet içeren eylemler karşılığında) kefaret, arınma veya bağışlanma vaatlerine çekilebilirler. Eylemsizliği kınayan veya “dava”ya katılmayanları suçlayan anlatılar, bu suçluluk duygularını körükleyebilir.

4. Özellikle büyük kayıplar (iş, statü, sevilen biri) yaşayan veya yaşamda bir amaç duygusunu yitiren bireyler için, aşırılıkçı bir grup veya ideoloji yeni bir kimlik, aidiyet ve yaşam amacı sunabilir. Şehitlik veya ölüm yoluyla “yüce bir amaca” ulaşma veya kaybedilenlerle

yeniden bir araya gelme temaları, bu boşluk hissini doldurmaya yönelik çekici unsurlar olabilir.

5. Umutsuzluğun en derin noktasında olan, duygusal olarak tükenmiş ve intihar düşünceleri yaşayan bireyler için, “kahramanca” veya “anamlı” bir ölüm vaat eden aşırılıkçı anlatılar, yaşamı sonlandırmanın onurlu veya meşru bir yolu olarak algılanabilir.

Ölüm korkusunun azalması ("kaybedecek bir şeyim yok") veya hatta ölüme yönelik aktif bir arzu (anamlı bir ölüm arayışı), yüksek riskli veya intiharvari eylemlere yönelimi kolaylaştırabilir. Bu durum bazen, sembolik bir eylem bağlamında 'otorite tarafından öldürülme' (suicide by cop¹⁹¹) arzusuna dönüşebilir.

Manik Durumlar (Bipolar Bozukluk)

Bipolar bozukluğun manik dönemleri, aşırı yükselmiş veya taşkın bir duygudurum, artmış enerji ve aktivite, düşünce hızlanması, abartılı özgüven (büyüklük düşünceleri) ve azalmış uyku ihtiyacı ile karakterizedir (APA, 2013). Bu durum, bireyin yargılamasını ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyebilir ve aşırılık bağlamında şu potansiyel etkileşimlere yol açabilir:

1. Manik dönemdeki abartılı özgüven ve büyüklük düşünceleri, bireyin dünyadaki sorunları çözmek için özel bir görevi veya yeteneği olduğuna inanmasına yol açabilir. Bu sırada karşılaşılan (örneğin haberlerde veya internette görülen) bir terör olayı veya politik

¹⁹¹ "Suicide by cop", Türkçeye "polis aracılığıyla intihar" veya "polise kendini öldürtme" olarak çevrilebilecek bir kavramdır. Bu terim, bir bireyin intihar etmek amacıyla, kasıtlı olarak kolluk kuvvetlerini (polisi) kendisine karşı ölümcül güç kullanmaya kışkırttığı veya zorladığı durumları ifade eder.

gelişme, bireyde aşırı bir duygusal tepki ve bu duruma müdahale etme konusunda karşı konulmaz bir dürtü yaratabilir.

2. Maninin en belirgin özelliklerinden biri artan dürtüsellik ve risk alma davranışdır. Sosyal ketlenmelerin azalmasıyla birlikte birey, sonuçlarını düşünmeden ani kararlar alabilir ve eyleme geçebilir. Bu durum, önceden var olan aşırılıkçı düşüncelerin eyleme dökülmesini kolaylaştırabileceği gibi, yeni ortaya çıkan bir fikre dayalı olarak ani ve tehlikeli girişimlerde bulunulmasına da neden olabilir.

3. Yüksek enerji seviyesi, bireyin aşırılıkçı hedeflere yönelik yoğun bir faaliyete girişmesini sağlayabilir. Aynı zamanda, manik dönemlerde sıkça görülen artan sinirlilik ve tahammülsüzlük, algılanan engellemelere veya haksızlıklara karşı ani ve orantısız öfke patlamalarına veya saldırgan davranışlara yol açabilir.

Hem depresif hem de manik durumların potansiyel etkisi, bireyin özgün koşulları içinde değerlendirilmelidir. Belirtilerin şiddeti, bireyin yaşamındaki stres faktörleri, sosyal destek sistemleri, eşlik eden diğer sorunlar ve aşırılıkçı içeriklere maruz kalma derecesi gibi birçok faktör, bu ruhsal durumların aşırılık riskini veya hassasiyetini nasıl etkileyeceğini belirler. Belirli bir ruhsal durumun varlığı, otomatik olarak bir risk artışı anlamına gelmez; ancak bu durumların, bireyselleştirilmiş bir risk değerlendirmesi ve formülasyonunda dikkate alınması gereken potansiyel hassasiyet faktörleri olabileceği unutulmamalıdır.

Psikoz (Şizofreni)

Psikoz, bireyin gerçeklikle temasının kısmen veya tamamen kaybolduğu, düşünce, algı, duygu ve davranışlarda ciddi bozulmaların yaşandığı bir dizi durumu tanımlayan genel bir terimdir. Şizofreni ise bu spektrum içinde yer alan spesifik bir

bozukluktur (APA, 2013). Psikoz veya şizofreni tanısının, bireyin aşırılıkçı eylemlere yöneleceği anlamına gelmediğini en başta ve net bir şekilde vurgulamak gerekir. Günümüz dünyasında terörizm ve aşırılık konuları medyada ve sosyal platformlarda sıkça yer aldığından, psikotik belirtiler (özellikle düşünce dağınıklığı veya yoğun kaygı) yaşayan bireylerin bu temaları düşüncelerine veya konuşmalarına dahil etmesi oldukça yaygındır ve bu durum tek başına bir risk artışına işaret etmez. Bu nedenle, genellemelerden kaçınarak, belirli semptomların ve bu semptomların bireysel vakalarda, kişinin yaşam koşulları ve diğer faktörlerle etkileşime girerek aşırılıkçı eylemlere (sadece düşüncelere değil) giden bir yolda nasıl bir rol oynayabileceğini anlamaya odaklanmak esastır.

Sanrılar (Hezeyanlar): Gerçeklikle örtüşmeyen, kanıtlara rağmen değişmeyen sabit ve yanlış inanışlardır. Aşırılık bağlamında şu tür sanrılar potansiyel olarak önem kazanabilir:

Perseküsyon (Kötülük Görme) Sanrıları. Bireyin, kendisinin veya ait olduğu grubun düşman bir güç tarafından tehdit edildiğine veya zulme uğradığına dair sarsılmaz inancı. Eğer bu tehdidin ancak şiddet yoluyla (örneğin, terörist bir eylemle veya bireyin kendini “terörle mücadele” görevlisi olarak görmesiyle) ortadan kaldırılabileceğine inanılıyorsa, bu durum eyleme geçme potansiyeli yaratabilir. Bu risk, özellikle yoğun kaygı, öfke veya bireyin düşünce ve davranışlarının dış güçlerce kontrol edildiği hissini içeren “Tehdit/Kontrol-Geçersizleştirme” (TCO) belirtileriyle¹⁹² birlikte görüldüğünde artabilir (Appelbaum, 2006; Nederlof vd., 2011).

¹⁹² Tehdit/Kontrol-Geçersizleştirme (TCO) belirtileri, psikotik bozukluklar bağlamında tanımlanan ve bireyin şiddet içeren davranışlarda bulunma riskini artırabileceği düşünülen spesifik bir semptom kümesidir. Bu kavram, temel olarak iki ana bileşenden oluşur: Birincisi, ‘tehdit’ algısıdır; bu, bireyin kendisinin veya yakınlarının başkaları

Grandiyöz (Büyüklik) Sanrılar. Bireyin, dünyayı kötülükten kurtarmak, özel bir misyonu yerine getirmek veya ilahi bir göreve sahip olmak gibi olağanüstü güçlere veya rollere sahip olduğuna inanması. Bu inanç, aşırılıkçı grupların “seçilmiş kişi” veya “kurtarıcı” arayışındaki söylemleriyle örtüşebilir.

Referans (Alınma) Sanrıları. Rastlantısal olayların, haberlerin veya insanların davranışlarının kendisiyle ilgili özel bir anlam taşıdığına veya kendisine yönelik gizli mesajlar içerdiğine inanma. Terörizmle ilgili haberlerin kişisel bir çağrı olarak yorumlanması gibi.

Diğer Sanrılar. Bedensel (somatik) sanrılar (vücuduna zarar verildiği inancı) veya yanlış tanıma sendromları (insanların aslında başka kimliklerde olduğuna inanma), eğer tehdit algısıyla birleşirse, belirli grupları veya kişileri hedef haline getirebilir. Sanrıların potansiyel eyleme dönüşmesindeki kilit faktör, genellikle şiddetin algılanan tehdidi ortadan kaldırmak veya sanrısız görevi yerine getirmek için gerekli veya meşru bir araç olarak görülmesidir. Değerlendirmede sanrının içeriği, bireyin bu inanca ne kadar sıkı sarıldığı, yarattığı duygusal sıkıntı ve suçun veya tehdidin atfedildiği kişi veya gruplar dikkatle incelenmelidir.

tarafından izlendiği, zarar göreceği, komploya maruz kaldığı veya genel olarak bir tehlike altında olduğuna dair güçlü ve genellikle sanrısız bir inancı ifade eder (perseküsyon sanrıları). İkinci bileşen ise 'kontrol-geçersizleştirme' yaşantısıdır; bu da bireyin düşüncelerinin, duygularının veya davranışlarının kendi kontrolü dışında bir dış güç veya etken tarafından yönetildiği, zihnine düşünceler sokulduğu (düşünce sokulması) veya düşüncelerinin çalındığı (düşünce çekilmesi) ya da iradesinin geçersiz kılındığı hissiyatını içerir. TCO belirtileri, bireyin gerçeklik algısındaki bu bozulmaların, kendini koruma veya algılanan dış kontrole karşı bir tepki olarak şiddet eğilimini tetikleyebileceği veya artırabileceği hipotezi üzerinden akademik araştırmalarda özellikle incelenmiştir. Bu semptomların varlığı, genel psikotik belirtilerden ziyade, şiddet riski değerlendirmelerinde daha spesifik bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Halüsinasyonlar (Varsanılar): Dış uyaran olmaksızın ortaya çıkan algısal yaşantılardır (örneğin, sesler duyma, görüntüler görme). Aşırılık bağlamında özellikle *emir veren halüsinasyonlar* (işitsel) dikkate alınmalıdır: Bireye belirli eylemleri (örneğin, şiddet uygulama, bir yere saldırma) yapmasını emreden sesler duyma. Bu durumun tek başına şiddet eylemine yol açması nadirdir, ancak belirli koşullar altında riski artırabilir. Emre uyma olasılığını artıran faktörler arasında şunlar sayılabilir; sesin gerçekliğine ve gücüne tam inanma, emre uymamanın korkutucu sonuçları olacağı düşüncesi, emrin mevcut sanrılarla tutarlı olması, yoğun sıkıntı veya ajitasyon varlığı ve bireyin sese karşı koyamayacağını hissetmesi. Bireyin bu seslerle ilgili öznel deneyiminin (örneğin, sesin kimliği, güvenilirliği, yarattığı duygu) detaylı anlaşılması kritiktir.

Psikoz sadece pozitif semptomlarla değil, aynı zamanda düşünme, planlama, problem çözme gibi bilişsel işlevlerde bozulmalar ve motivasyon kaybı, sosyal çekilme gibi negatif semptomlarla da seyreder. Bu durumlar da hassasiyeti artırabilir:

Yürütücü İşlev Bozuklukları: Planlama, dürtü kontrolü, dikkat, bilgiyi işleme (önemliyi önemsizden ayırma, kaynak değerlendirme), sonuçları öngörme gibi becerilerde zorluklar yaşanabilir. Düşünce dağınıklığı, mantıksal olmayan sonuçlara varılmasına ve kaotik davranışlara yol açabilir.

Sosyal Biliş Bozuklukları: Başkalarının niyetlerini, duygularını veya bakış açılarını anlamakta (Zihin Teorisi¹⁹³) veya sosyal ipuçlarını

¹⁹³ Zihin Teorisi (İng. Theory of Mind, ToM), bir bireyin hem kendisine hem de başkalarına niyet, inanç ve arzu gibi zihinsel durumlar atfetmesi ve bu atıflara dayanarak diğer insanların eylemlerini anlamlandırması, gerekçelendirmesi ve öngörmesi şeklinde tanımlanan bilişsel bir beceridir. Bu yetenek, sosyal etkileşimlerin temel taşı olup, bireyin, diğerlerinin zihinsel perspektiflerinin kendisinininkinden farklı olabileceğini kavramasını sağlar; bu durum özellikle başkalarının yanlış inançlarını

yorumlamakta güçlük çekilebilir. Bu durum, yanlış anlamalara ve sosyal ilişkilerde zorluklara neden olabilir. Bu bilişsel ve negatif semptomlar, bireyin kafa karışıklığını, korkusunu ve yetersizlik hissini artırabilir, stresle başa çıkma becerisini azaltabilir ve dürtüsel davranışlara zemin hazırlayabilir. Ayrıca, bu zorlukların yol açtığı sosyal ve mesleki kayıplar (izolasyon, işsizlik), ikincil olarak depresyon, öfke veya dışlanmışlık hissi yaratarak dolaylı yoldan hassasiyeti artırabilir ve yeni şikayet veya hınç kaynakları oluşturabilir.

Telkine Açıklık ve İstismar Riski: Akut psikoz dönemindeki gerçeklikten kopuş, düşünce karmaşası ve davranışsal kontrolün azalması, bireyi dış etkilere ve telkinlere karşı daha açık hale getirebilir. Özellikle çevrimiçi ortamda faaliyet gösteren ve birebir temas kurmadan propaganda yayan veya eleman devşirmeye çalışan aşırılıkçı aktörler için bu durum bir istismar fırsatı yaratabilir. Organize gruplar genellikle güvenilirlik ve öngörülebilirlik nedeniyle bu tür bireylerden kaçınırken, yalnız aktörleri hedefleyen veya daha kaotik yapılar, bu bireylerin kafa karışıklığından ve zayıf yargılama yetisinden faydalanarak onları tehlikeli eylemlere yönlendirebilir.

İnançların Özgün ve Değişken Doğası: Psikotik düşünce süreçleri aşırılık temalarıyla etkileşime girdiğinde, ortaya çıkan inançlar genellikle oldukça kişisel, parçalı, mantıksal tutarlılığı zayıf ve zamanla değişken olabilir. Bu inançlar, bilinen aşırılıkçı grupların

(false beliefs) anlayabilme becerisiyle test edilir. Genellikle erken çocukluk döneminde, yaklaşık 4-5 yaş civarı belirginleşen Zihin Teorisi, empati kurma, aldatma, ironiyi anlama, karmaşık sosyal ilişkileri yönlendirme ve etkili iletişim kurma gibi pek çok üst düzey sosyal bilişsel işlev için kritik öneme sahiptir. Gelişimsel bir süreç izleyen bu yetinin nöral temelleri, prefrontal korteks başta olmak üzere beynin çeşitli bölgeleriyle ilişkilendirilmekte olup, Otizm Spektrum Bozukluğu gibi bazı nörogelişimsel durumlarda bu alanda belirgin zorluklar gözlemlenebilmektedir.

standart ideolojilerinden önemli ölçüde sapabilir. Bireyin odağı, genel bir siyasi teoriden belirli bir kişiye takıntılı hale gelmeye veya hızla başka bir hedefe kaymaya yönelebilir. Bu durum, değerlendirme yaparken sadece bireyin eriştiği materyallere veya bilinen ideolojilere bağlılığa odaklanmanın yetersiz kalacağını gösterir. Bireyin öznel, değişken ve çoğu zaman kendine özgü dünya görüşünü, korkularını ve motivasyonlarını anlamak kritik önem taşır.

Psikozun aşırılıkla ilişkili potansiyel hassasiyetler üzerindeki etkisini değerlendirmek, yüksek düzeyde uzmanlık ve bireyselleştirilmiş bir yaklaşım gerektirir. Taniya dayalı genellemeler yerine, bireyin yaşadığı spesifik semptomların, bu semptomların şiddetinin, bireyin öznel deneyiminin, bilişsel ve sosyal işlevselliğinin, eşlik eden diğer sorunların ve içinde bulunduğu çevresel (sosyal destek, stres faktörleri, aşırılıkçı etkilere maruziyet vb.) bağlamın karmaşık etkileşimini anlamaya odaklanılmalıdır.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), bireyin gerçek veya tehdit edici bir ölüm, ciddi yaralanma veya cinsel şiddet olayına maruz kalması, tanık olması veya başkasının başına geldiğini öğrenmesi gibi durumlar sonrasında gelişebilen bir ruhsal rahatsızlıktır (APA, 2013). Belirtileri genellikle travmatik olayın yeniden yaşanması (örneğin, anıların canlanması, kabuslar), travmayla ilgili uyaranlardan kaçınma, düşünce ve duygudurumda olumsuz değişiklikler (örneğin, sürekli olumsuz inançlar, suçluluk, yabancılaşma) ve uyarılmışlık halinde belirgin değişiklikler (örneğin, aşırı irkilme, öfke patlamaları, uyku sorunları) şeklinde kendini gösterir. TSSB'nin aşırılıkçı eylemlere doğrudan yol açan bir neden olmadığını, aradaki ilişkinin karmaşık ve bağlama özgü olduğunu en başta vurgulamak gerekir. TSSB ile ilişkili bazı belirti ve yaşantılar, belirli bireylerde, aşırılıkçı

anlatıların veya grupların çekiciliğini artırabilecek psikolojik zeminler oluşturabilir:

1. Travmanın yarattığı yoğun çaresizlik, korku ve sıkıntı hisleri, bireyi yaşadığı acıya bir anlam veya “yücelik” atfetmeye itebilir. Aşırılıkçı ideolojiler, bu acıyı (örneğin, ilahi bir sınav, soylu bir fedakarlık, düşmanların zulmü olarak) çerçeveleyerek veya travmaya neden olduğu düşünülen kişi veya gruplardan intikam alarak ya da onlara karşı mücadele ederek kontrolü yeniden ele alma vaadi sunarak bu ihtiyaca yanıt verebilir.

2. Travmatik deneyimlere yönelik yoğun öfke, sürekli sinirlilik hali ve yaşananlar için başkalarını suçlama eğilimi, önemli “itici” faktörler olabilir. Şiddet, biriken gerilim ve öfke için bir boşalma yolu olarak görülebilirken, intikam veya “hesap sorma” temalı anlatılar bu duygularla güçlü bir rezonans kurabilir.

3. Travmanın etkisiyle ortaya çıkan duygusal uyuşukluk, olaylara veya sonuçlarına karşı mesafeli hissetme (depersonalizasyon/derealizasyon) gibi dissosiyatif yaşantılar, şiddet eylemlerine karşı normalde var olan psikolojik engelleri (ketlenmeleri) azaltabilir.

4. Aşırılıkçı bir gruba veya “davaya” yoğun bir şekilde dahil olmak, bireyin travmatik anılardan, düşüncelerden veya duygulardan kaçınmak için kullandığı (bilinçli veya bilinçdışı) bir mekanizma haline gelebilir.

5. Eğer travmatik olay, bireyin kendini suçlu hissettiği eylemler veya eylemsizlikler içeriyorsa, kefaret veya günahlardan arınma vaat eden (bazen şiddet eylemleri veya kendini feda etme karşılığında) aşırılıkçı anlatılar çekici gelebilir.

6. Artan risk alma davranışları, umursamazlık veya kendine zarar verme eğilimleri gibi belirtiler artık TSSB tanı kriterleri içinde yer almaktadır.

Bu durum, bireyi tehlikeli eylemlere yönlendirebilir veya aşırılıkçı faaliyetlerin içerdiği risk ve tehlikenin kendisini çekici hale getirebilir.

Travmanın kaynağı (örneğin, cinsel/fiziksel istismar, doğal afet, kaza, savaş, politik şiddet) ve bireyin bu deneyime verdiği tepki kişiden kişiye büyük farklılıklar gösterir. Tepkiler gelişimsel döneme, cinsiyete, kültürel arka plana ve travmanın zamanlamasına göre değişebilir. Özellikle savaş veya çatışma bölgelerindeki travmatik deneyimler (şiddete maruz kalma, kayıplar) sonrasında ortaya çıkan öfke, keder gibi tepkiler, aşırı durumlara verilen normal ve anlaşılır yanıtlar olabilir ve otomatik olarak patoloji veya aşırılık riski olarak yorumlanmamalıdır. Benzer şekilde, bir çatışma ortamında şiddete tanık olmak veya uygulamak zorunda kalmak, bireyin o ortamdan ayrıldıktan sonra genel bir şiddet eğilimi geliştireceği anlamına gelmez. Hatta bazen, şiddetin yıkıcı etkilerini birinci elden deneyimlemek, şiddete karşı bir isteksizlik veya empati gelişmesine yol açarak koruyucu bir faktör işlevi görebilir (Litz vd., 2009). Şu anki bilimsel kanıtların, bir çatışma bölgesinde travmaya maruz kalmak ile sonrasında aşırılıkçı şiddet gruplarına katılmak arasında doğrudan bir *nedensel* ilişkiyi desteklemediğini belirtmek önemlidir (Allan, 2015). Değerlendirmelerde, travma sonrası *büyüme* ve dayanıklılık potansiyeli de göz önünde bulundurulmalı, aynı zamanda kümülatif riskler (örneğin, tekrarlayan travmalar, madde kullanımı, depresyon) de dikkate alınmalıdır.

TSSB ve aşırılık arasındaki potansiyel bağlantıları değerlendirirken, mekanik veya basitleştirilmiş neden-sonuç ilişkilerinden kaçınılmalıdır. Kapsamlı bir bireyselleştirilmiş formülasyon;

travmanın türünü ve bağlamını, bireyin özgün semptom örüntüsünü, TSSB'nin ve aşırılıkçı katılımın zamanlamasını, eşlik eden ruhsal ve fiziksel sağlık sorunlarını, sosyal destek sistemlerini, koruyucu faktörleri ve bireyin potansiyel dayanıklılık kapasitesini dikkate almalıdır. Aşırılıkçı ideoloji veya katılımın birey için hangi psikolojik işlevi (örneğin, anlam sağlama, öfkeyi yönlendirme, acıdan kaçış) gördüğünü anlamak, etkili bir müdahale için genellikle anahtar niteliğindedir.

Kişilik Bozuklukları ve Aşırılıkla İlişkili Potansiyel Hassasiyetler

Kişilik Bozuklukları (KB), bireyin içinde yaşadığı kültürün beklentilerinden belirgin şekilde sapan, süregiden, esneklik göstermeyen, ergenlik veya genç erişkinlik döneminde başlayan, zamanla kalıcı olan ve sıkıntıya veya işlevsellikte bozulmaya yol açan iç yaşantı ve davranış örüntüleridir (APA, 2013). Spesifik KB tanıları bulunmakla birlikte, bazı temel kişilik boyutlarının genel olarak şiddet riskiyle ilişkili olduğu ve aşırılık bağlamında da dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu boyutlar arasında zayıf dürtü kontrolü, duygu düzenlemede bozulma, narsisistik özellikler (büyüklenmeci benlik algısı, hak görme) ve paranoid (kuşkucu) düşünce tarzı sayılabilir. Bir kişilik bozukluğuna sahip olmanın, bireyin otomatik olarak aşırılıkçı olacağı anlamına gelmediğini vurgulamak esastır. Ancak, belirli kişilik özellikleri veya bozuklukları, bazı durumlarda, bireysel ve çevresel faktörlerle etkileşerek hassasiyet yolları oluşturabilir. Bazı KB özellikleri daha çok genel suç ve şiddet riskini (aşırılıkçı suçlar dahil) artırırken, bazıları ise spesifik olarak aşırılıkçı ideolojilere veya gruplara karşı özel bir çekim veya yatkınlık yaratabilir.

Antisosyal Kişilik Bozukluğu (ASPB) / Dissosyal Kişilik

Özellikleri: Antisosyal Kişilik Bozukluğu, temel olarak başkalarının haklarını hiçe sayma ve ihlal etme üzerine kurulu, yaygın bir örüntüdür. Bu örüntü genellikle 15 yaşından önce başlar ve yetişkinlikte tekrarlayan yasa dışı davranışlar, aldatıcılık, dürtüsellik, sinirlilik ve saldırganlık, kendisinin veya başkalarının güvenliğini umursamama, sürekli sorumsuzluk ve pişmanlık duymama gibi özelliklerle kendini gösterir (APA, 2013). ASPB, genel suç ve şiddet davranışlarıyla güçlü bir ilişkiye sahipken, aşırılıkla olan potansiyel bağlantısı genellikle derin bir ideolojik bağlılıktan ziyade faydacı ve araçsal bir nitelik taşıyabilir. Olası etkileşim noktaları şunlardır:

1. Antisosyal özellikleri belirgin olan bireyler, aşırılıkçı faaliyetleri, kişisel ihtiyaçlarını (para, güç, statü, heyecan, cinsel olanaklar vb.) hızlı ve zahmetsizce karşılamamanın bir yolu olarak görebilir.
2. Aşırılıkçı faaliyetlerin içerdiği gizlilik, tehlike ve yüksek risk faktörleri, yoğun uyarılma ve macera arayan bireyler için çekici olabilir.
3. Toplumsal normlara ve otorite figürlerine karşı mevcut olan meydan okuma eğilimi, birçok aşırılıkçı grubun kurulu düzene karşı duruşuyla rezonansa girebilir ve bu karşıtlık için görünüşte meşru bir zemin sunabilir.
4. Aşırılıkçı ideolojinin kendisi samimi bir ilgi uyandırmasa bile, bu ideolojinin dilini veya sembollerini benimsemek; bir gruba kabul edilmek, başkalarını manipüle etmek, önceden var olan öfke veya mağduriyet hislerini haklı çıkarmak (belki kişisel başarısızlıkları sistemik adaletsizliğe bağlayarak) veya marjinal bir konumdan saygı veya korku duyulan bir figüre “dönüşmek” için bir strateji olarak kullanılabilir.

5. Bu bireyler, suç dünyasındaki becerilerini veya bağlantılarını aşırılıkçı grupların hizmetine sunabilirler (örneğin, suç yoluyla finansman sağlama, silah temini, narkoterörizm gibi faaliyetlere katılma).

Motivasyonları ideolojik bağlılıktan çok, maddi kazanç, güç elde etme veya diğer kişisel çıkarlar olabilir. Bir nevi “kiralık silah” gibi hareket edebilir veya gruba kabul edilmek için yüzeysel olarak ideolojiyi benimseyebilirler (“lafını edip, inanmamak”).

Narsisistik Kişilik Özellikleri: Narsisistik Kişilik Bozukluğu (NKB) veya belirgin narsisistik özellikler, temelinde büyülenmeci (grandiyöz) bir kendilik algısı, sürekli bir hayranlık ihtiyacı ve başkalarının duygu ve ihtiyaçlarına karşı belirgin bir empati eksikliği ile karakterize yaygın bir örüntüdür (APA, 2013). Bu bireyler, kendilerini doğuştan üstün, özel muameleyi ve sorgusuz sualsiz itaati hak eden, sıradan kuralların üzerinde varlıklar olarak görme eğilimindedirler. Başkalarını sıklıkla kendi amaçlarına ulaşmak için birer araç olarak algırlar ve ilişkilerinde sömürücü olabilirler. Narsisistik özelliklerin aşırılıkçılığa doğrudan neden olmadığını, ancak bu kişilik yapısının getirdiği belirli psikolojik ihtiyaç ve hassasiyetlerin, bazı bireylerde, aşırılıkçı ideolojilerin ve grupların sunduğu vaatlerle tehlikeli bir şekilde örtüşebileceğini belirtmek önemlidir. Narsisistik yapının merkezinde sıklıkla bir paradoks yatar: dışarıya yansıtılan sarsılmaz özgüven ve üstünlük imajı, aslında eleştiriye, reddedilmeye veya takdir eksikliğine karşı aşırı bir hassasiyeti ve içsel bir kırılganlığı maskeleyebilir (Kohut, 1971). Bu durum, bireyi sürekli olarak dışarıdan onay ve hayranlık (narsisistik beslenme) aramaya iter. Beklentileri karşılanmadığında, 'hak ettikleri' ilgi ve saygıyı görmediklerini düşündüklerinde veya üstünlükleri sorgulandığında, bu durum derin bir incinme, aşağılanma ve yoğun

bir öfke (narsisistik yara) ile sonuçlanabilir. Bu incinmişlik hissi, kişiyi kendisini anlamayan veya takdir etmeyen bireylere ya da genel olarak topluma karşı bir mağduriyet ve hınç pozisyonuna sokabilir; başarısızlıklarının sorumluluğunu sürekli dış faktörlere yükleme eğilimi güçlenir. İşte bu noktada, bazıları için aşırılık dünyası, narsisistik ihtiyaçları karşılamak için tehlikeli derecede çekici bir sahne sunabilir:

1. Ana akım toplumda bekledikleri takdiri ve statüyü elde edemeyen veya bir başarısızlık hissi yaşayan bireyler için aşırılıkçı anlatılar, “seçilmiş”, “üstün” bir grubun parçası olarak güç ve hakimiyeti geri kazanma veya hiç sahip olmadıkları bir “şanlı” konuma ulaşma vaadi sunar. Bu, büyüklenmeci fantezilerin hayata geçirilmesi için bir yol olarak görülebilir.

2. İncinmişlik ve öfke biriktiğinde, aşırılıkçılık bu duyguları yönlendirmek için görünüşte “meşru” bir zemin ve kolayca tanımlanabilir hedefler (örneğin “düşman”, “hain”, “aşağılık dış grup”) sunar. Şiddet eylemleri, sadece bir saldırı değil, aynı zamanda “hak edilen” intikamın alınması, dünyanın dikkatini çekmenin ve bireyin “öneminin” altını çizmenin görkemli bir yolu olarak algılanabilir. Eylemin sansasyonel ve yıkıcı olması, narsisistik yaranın derinliğiyle orantılı hissedilebilir.

3. Aşırılıkçı gruplar, özellikle kapalı devre iletişim kanallarında veya sıkı hiyerarşik yapılarda, bireyin özlem duyduğu hayranlığı, onayı ve itaati sağlayabilir. Liderlik rolleri (sembolik bile olsa), başkalarını yönlendirme, emir verme veya “bilgi” aktarma fırsatları, narsisistik beslenme için sürekli bir kaynak olabilir. Yasaklanmış veya tehlikeli eylemlere katılmanın kendisi bile bir üstünlük ve cesaret gösterisi olarak yorumlanabilir.

Birçok aşırılıkçı ideolojinin içeriği ve grup yapısı, narsistik ihtiyaçlarla doğrudan rezonansa girebilir:

1. Net bir şekilde “üstün iç grup” ve “aşağılık/tehlikeli dış grup” ayrımı yapılması, narsistik düşüncenin siyah-beyaz (iyi-kötü) ayrımcılığıyla mükemmel uyum sağlar ve bireyin zaten var olan özel ve üstün olma hissi pekiştirir.
2. Tüm sorunların ve başarısızlıkların dış düşmanlara veya komplolara atfedilmesi, bireyi kişisel sorumluluktan kurtarır ve mağduriyet hissi güçlendirir.
3. Unvanlar, rütbeler, özel giysiler, gizli bilgiler, kahramanlık anlatıları ve gelecekteki zafer vaatleri, bireyin arzuladığı statü ve gücün güçlü sembollerini sunar.

Bazı uç durumlarda, terör eyleminin kendisi, narsistik bir bakış açısıyla, bireyin 'gerçek değerini' anlamayan bir dünyaya karşı nihai güç gösterisi ve kontrol iddiası olarak görülebilir. Toplumda korku yaratarak ve gündemi belirleyerek, geleneksel başarı yollarına ihtiyaç duymadan, kısa yoldan (kötü de olsa) bir şöhrete ulaşma ve tarihe geçme arzusunu yansıtabilir. Bu, sıradan ve “görünmez” bir yaşam sürme fikrine katlanamayan büyüklenmeci benlik için çarpık bir “anlam” arayışı olabilir.

Paranoid Kişilik Özellikleri: Paranoid Kişilik Bozukluğu (PKB) veya belirgin paranoid özellikler, temelinde başkalarına karşı yaygın bir güvensizlik ve kuşkuculuk örüntüsü barındırır; öyle ki, diğerlerinin niyetleri sürekli olarak kötücül yorumlanır (APA, 2013). Bu bireyler, yeterli bir kanıt olmaksızın başkalarının kendilerini sömüreceğinden, aldatacağından veya inciteceğinden kuşkulanırlar; dostlarının veya iş arkadaşlarının sadakatinden şüphe duyarlar; zararsız söz veya olayların arkasında aşağılayıcı veya tehdit edici anlamlar ararlar;

kolay kolay sır vermezler ve kin tutma eğilimindedirler. PKB'nin de aşırılıkçılığa doğrudan yol açan bir neden olmadığını, ancak bu kişilik yapısına özgü düşünce tarzı ve dünya görüşünün, belirli bireylerde, özellikle zulüm, komplo ve tehdit üzerine kurulu aşırılıkçı anlatılara karşı özel bir yatkınlık yaratabileceğini belirtmek gerekir. Paranoid kişilik örüntüsünün merkezinde, dünyayı ve insan ilişkilerini sürekli bir şüphe merceğinden görme eğilimi vardır. Sosyal etkileşimler, politik gelişmeler, hatta sıradan olaylar bile potansiyel bir tehlike, gizli bir art niyet veya yaklaşan bir saldırının işareti olarak yorumlanabilir. Başkalarının nötr veya olumlu yaklaşımları bile samimiyetsiz veya aldatıcı olarak algılanabilir. Bu sürekli tetikte olma hali, komplo teorilerine inanmaya ve dünyayı temelde düşmanca ve güvenilmez bir yer olarak gören anlatıları kolayca kabullenmeye zemin hazırlar. Aşırılıkçı gruplar, sıklıkla zulüm, ihanet, gizli düşmanlar, yozlaşmış sistemler ve “dış grupların” yarattığı varoluşsal tehditler gibi temaları işler. Dünyayı zaten kuşkucu bir gözle gören bir birey için bu tür anlatılar, kendi içsel korku ve endişelerinin bir teyidi gibi yankılanabilir. Bu anlatılar, bireyin yaşadığı zorlukları veya başarısızlıkları kişisel etkenlere değil, dışarıdaki kötü niyetli güçlerin kasıtlı eylemlerine bağlayarak, onun mağduriyet hissini ve haklı öfkesini meşrulaştırır. Aşırılıkçı söylem, bireyin zaten hissettiği tehdit algısını alır, somutlaştırır, belirli “düşmanlara” yönlendirir ve bu tehdide karşı mücadele etmenin ahlaki bir zorunluluk olduğunu savunur. Dünya, sürekli bir tehdit kaynağı ve düşmanlarla dolu bir yer olarak algılandığında, pasif kalmanın tehlikeli olduğu ve güvenliğin ancak aktif bir savunma veya hatta “önleyici saldırı” ile sağlanabileceği düşüncesi gelişebilir. Aşırılıkçı gruplar, tam da bu noktada devreye girerek, şiddeti sadece bir seçenek değil, aynı zamanda algılanan tehdidi ortadan kaldırmanın, “düşmanı” yok etmenin veya “zulmedenlere” bir ders vermenin tek meşru ve gerekli

yolu olarak sunarlar. Dış grup aktif olarak zarar vermemiş olsa bile, onların doğası gereği sinsi, tehlikeli ve komplocu olduğu iddia edilerek, onlara karşı şimdiden harekete geçmenin zorunluluğu vurgulanır. Bu dinamikteki kritik nokta, aşırılıkçı grubun kendisini güvenilir *tek* bilgi kaynağı ve sığınılacak *tek* liman olarak sunmasıdır. Tüm dış otoriteler (devlet, medya vb.) ve farklı görüşler ya komplonun bir parçası ya da tehlikeli derecede saf olarak yaftalanır. İronik bir şekilde, dış dünyaya karşı son derece kuşkucu olan paranoid eğilimli birey, tam da kendi korkularını anlıyor ve onaylıyor gibi görüldüğü için, aşırılıkçı grubun *içindekilere* karşı daha az kuşkucu hale gelebilir. Grup, paylaşılan bir tehdit algısı ve kolektif bir güvenlik yanılması sunar. Bu durum, bireyi grubun anlatısal “yankı odasına” hapseder; dışarıdan gelen ve grubun iddialarıyla çelişen her türlü bilgi ya yalan ya da komplonun yeni bir kanıtı olarak kolayca reddedilir. Grubun kendisini eleştirel bir gözle değerlendirme yetisi kaybolur ve gruba olan bağımlılık artar.

Borderline (Sınırdaki) Kişilik Özellikleri: Borderline Kişilik Bozukluğu (BKB) veya belirgin borderline özellikler, kişilerarası ilişkilerde, kendilik algısında ve duygulanımda tutarsızlıklar ve belirgin dürtüsellik ile karakterize yaygın bir örüntüdür (APA, 2013). Bu özelliklere sahip bireyler, genellikle kim olduklarına dair çalkantılı ve dağınık bir duygu yaşarlar; kendilik algıları hızla bir uçtan diğerine savrulabilir (örneğin, bir an kendilerini örnek bir birey olarak görürken, bir sonraki an derin bir “kötülük” veya değersizlik hissine kapılabilirler). Yoğun bir boşluk hissi sıkça eşlik eder. İlişkilerinde, terk edilmeye karşı aşırı bir korku ve hassasiyet yaşarlar. Bu korku, başkalarına hızla ve yoğun bir şekilde bağlanmalarına, onları idealleştirmelerine yol açabilir; ancak aynı zamanda bu kişilerin sevgi ve bağlılıklarını sürekli test etmelerine, en ufak bir işaretle terk edileceklerine dair yoğun bir kaygı duymalarına neden olur. Bu

durum, ilişkilerde dramatik bir "bölme" (splitting) mekanizmasına yol açabilir: kişi ya tamamen "iyi" ve kurtarıcı ya da tamamen "kötü" ve reddedici olarak algılanır. Beklenen veya algılanan reddedilmenin açısından kaçınmak için, idealleştirdikleri kişiyi aniden değersizleştirip öfkeyle uzaklaştırabilirler, bu da ironik bir şekilde gerçekten terk edilme olasılığını artırır (Kernberg, 1975). Bu kısır döngüler, genellikle yoğun duygusal acı, kendinden nefret, öfke patlamaları ve dürtüsel, kendine zarar verici davranışlarla sonuçlanır. Duygular çok yoğun yaşanır, hızla değişir ve sıklıkla kontrol edilemez olarak algılanır. Böylesine çalkantılı bir iç dünya ve ilişkisel zorluklar zemininde, aşırılıkçı gruplar, bazı bireyler için aldatıcı bir çekicilik sunabilir:

1. Kronik boşluk ve kimlik karmaşası yaşayan bireyler için, aşırılıkçı grupların sunduğu net, değişmez ve genellikle yüceltilmiş kimlikler (örneğin, "davanın sadık neferi", "ahlaken üstün savaşı") son derece çekici olabilir. Bu, bireyin hissettiği içsel boşluğu dolduracak ve "kim olduğu" sorusuna kesin bir cevap verecek gibi görünebilir.
2. Aşırılıkçı gruplar, üyelerine sarsılmaz bir bağlılık, koşulsuz kabul ve asla terk etmeyecek bir "aile" vaadinde bulunabilir. Bu, borderline özellikler taşıyan bireyin en derin korkularından birine – terk edilme korkusuna – doğrudan hitap eder ve yoğun bir aidiyet ve güvenlik yanılsaması yaratabilir.
3. Öfke, hüsrân, acı gibi başa çıkılması zor, yoğun duygular, grubun belirlediği "düşmana" yönlendirilerek dışsallaştırılabilir. Bu hem duygusal bir boşalma sağlar hem de bu duyguları "haklı" ve "meşru" kılar. İkiye bölme mekanizması, "düşman" olarak belirlenen dış grubun şeytanlaştırılmasıyla kolayca işler.

4. Kendinden nefret eden, kendini kusurlu veya “kötü” hisseden bireyler için, aşırılıkçı anlatıların sunduğu “kurtuluş”, “arınma” veya “ahlaki bir üstünlüğe erişme” vaatleri cazip gelebilir. Gruba katılarak veya “dava”ya hizmet ederek geçmişteki “günahların” telafi edilebileceği düşüncesi rahatlatıcı olabilir.

5. Grubun sunduğu katı kurallar, hiyerarşik yapı ve öngörülebilirlik, bireyin kaotik iç dünyasına bir tür dışsal “çerçeve” ve duygusal sınırlama sağlayabilir; bu da geçici bir denge ve güvenlik hissi yaratabilir.

Ancak, borderline kişilik yapısının temelindeki tutarsızlık, aşırılıkçı gruba olan bağlılığı da etkiler. Başlangıçta idealleştirilen liderler veya grup üyeleri, zamanla değersizleştirilebilir. Duygusal dalgalanmalar ve dürtüsellik, grup içinde çatışmalara veya ani ayrılıklara yol açabilir. Bireyin gruba yönelik öfkesi aniden alevlenebilir. Bu nedenle, bu bireylerin aşırılık bağlamındaki riskleri ve bağlılıkları da genellikle kendi iç dünyaları gibi dinamik, değişken ve öngörülmesi zordur. Önemli bir nokta da bazı borderline özellikler taşıyan bireylerin, aşırılıkçı fikirleri veya niyetleri, içsel bir ideolojik bağlılıktan ziyade, yoğun duygusal sıkıntılarını ifade etmek, yardım istemek veya profesyonellerin (sağlık, adalet sistemi vb.) dikkatini çekmek ve onlardan bakım/kontrol sağlamak için araçsal olarak kullanabilmeleridir. Günümüzün yüksek terör tehdidi algısı ortamında, radikalleştiğini veya terör eylemi yapacağını iddia etmenin, en hızlı ve etkili şekilde yoğun bir ilgi ve müdahale sağlamanın yolu olarak öğrenilmesi mümkündür. Bu durumlarda, iletişimin içeriğinden (aşırılıkçı söylem) çok, işlevi (bakım arayışı, öfke ifadesi, kontrol sağlama çabası) öncelikli olarak değerlendirilmelidir. Hatta bazen, bu tür ifadeler sonucu sağlanan müdahale, davranışın işe yaradığını teyit ederek pekiştirici bir etki yapabilir. Ancak altta

yatan ihtiyaçlar farklı ve daha yapıcı yollarla karşılandığında, bu tür ifadeler veya davranışlar sona erebilir.

Diğer Kişilik Özellikleri ve Potansiyel Etkileşimler: Ele alınan spesifik kişilik bozukluklarının yanı sıra, bireyin aşırılıkçı etkilere karşı hassasiyetini şekillendirebilecek başka kişilik özellikleri veya tarzları da bulunmaktadır. Bu özellikler tek başına veya bir arada, belirli bağlamlarda risk faktörleri oluşturabilir.

Sadistik Özellikler. Başkalarına acı çektirmekten, onları aşağılamaktan veya korkutmaktan haz alma veya güç elde etme eğilimi olarak tanımlanabilecek sadistik özellikler, bazı tanı sınıflandırmalarından çıkarılmış olsa da klinik olarak önemini koruyabilir. Bazı aşırılıkçı gruplar, belirlenmiş “dış gruplara” veya hatta “itaatsız” iç grup üyelerine karşı zulüm, işkence ve aşağılama uygulamak için açık bir platform sunar. Bu gruplar, grafik şiddet görüntülerini yayabilir ve acımasızlığı bir erdem gibi kutlayabilirler. Sadistik eğilimleri olan bireyler, bu tür fikirlere tam da bu nedenlerle çekilebilir; başkalarına zarar verme ve hükmetme arzularını meşru bir zeminde ve hatta takdir görerek tatmin edebilecekleri roller (örneğin, infazcı, sorgucu) arayabilirler. Dolayısıyla, bu tür fikirlerin çekiciliği, sundukları ideolojiden çok, şiddeti ve aşağılamayı onaylayan ve buna izin veren yapılarında yatabilir. Müdahalede, şiddet içeren materyallere erişimi kısıtlamanın yanı sıra, bireyin bu eğilimlerini anlamasına ve yönetmesine yardımcı olacak uzun vadeli terapötik yaklaşımlar (örneğin, psikoterapi) kritik öneme sahiptir.

Histriyonik Özellikler. İlgi odağı olma arzusu, abartılı duygusal tepkiler, teşhirci davranışlar ve sürekli onay arayışı histriyonik kişilik özelliklerinin belirleyici yönleridir (APA, 2013). Bu bireyler için, aşırılıkçılığın veya terörizmin sunduğu yüksek profil, sansasyonel kimlikler veya “kahramanlık” rolleri, aradıkları yoğun ilgiyi ve

dramayı sağlamanın bir yolu olarak görülebilir. Aşırılıkçı söylemler veya kimliklerle dikkat çekmeye çalıştıklarında, profesyonellerin aşırı tepki vererek bu “dramayı” pekiştirmemesi önemlidir. Bunun yerine, aşırılıkçı davranışların dramatize edilmeden ele alınması ve bireyin ilgi, onay ve kendini ifade etme ihtiyaçlarını daha sağlıklı ve yapıcı yollarla karşılamasına yardımcı olunması gerekir.

Kaçınan Özellikler. Sosyal ortamlarda çekingenlik, yetersizlik duyguları ve eleştirilmeye veya reddedilmeye karşı aşırı hassasiyet kaçınan kişilik özelliklerini tanımlar (APA, 2013). Bu bireyler, yakın ilişkilerden ve başarısızlık riskinden korktukları için sosyal etkileşimlerden kaçınabilirler. Bu durum, internet ortamını ve sanal kimlikleri, ilişkiler kurmak için daha “güvenli” bir alan olarak görmelerine neden olabilir. Ancak bu tercih, onları çevrimiçi aşırılıkçı forumlarla veya propagandayla karşılaşma riskine daha açık hale getirebilir. Destek, bireyin gerçek dünyadaki sosyal becerilerini ve özgüvenini artırmaya, reddedilme korkularıyla başa çıkmasına yardımcı olmaya odaklanmalıdır. Aynı zamanda, güvenli ve aşırılıkçı olmayan sanal topluluklara veya uzaktan etkileşimlere katılım teşvik edilebilir.

Bağımlı Özellikler. Başkaları tarafından bakılmaya yönelik yaygın ve aşırı bir ihtiyaç, boyun eğici ve yapışkan davranışlar ve ayrılık korkusu bağımlı kişilik özelliklerinin temelini oluşturur (APA, 2013). Bu bireyler, yalnız kalmamak için kendi ihtiyaçlarından vazgeçebilir ve başkalarının isteklerine aşırı uyum gösterebilirler. Eğer aşırılıkçı bireylerle veya fikirlerle ilişki kurarlarsa, bu ilişkileri kaybetme korkusu ve yalnız kalma endişesi, gruba ve grubun taleplerine olan bağılıklarını sürdürmelerine neden olabilir ve grubun birey üzerindeki kontrolünü artırabilir. Müdahale, bireyin bu tür sağlıksız bağımlılıklardan kurtulmasını desteklemeyi, daha sağlıklı ilişki ağları

kurmasına yardımcı olmayı ve özerklik, öz yeterlilik duygularını geliştirmeyi hedeflemelidir.

Obsesif-Kompulsif Kişilik Özellikleri (OKKB). OKKB, esneklik ve verimlilik pahasına aşırı düzenlilik, mükemmeliyetçilik, zihinsel ve kişilerarası kontrol koyma ihtiyacı ile karakterizedir (APA, 2013). Bu bireyler genellikle aşırı özeleştireldir, hata yapmaktan korkarlar ve algıladıkları ahlaki, sosyal veya mesleki başarısızlıklar nedeniyle yoğun suçluluk duyabilirler. Bu durum, onları aşırılıkçı grupların sunduğu “kurtuluş” veya “kefare” anlatılarına karşı savunmasız bırakabilir; çünkü bu anlatılar, onların suçluluk duygularına ve kusursuzluğa ulaşma arzularına hitap eder. Ayrıca, aşırılıkçı propagandanın kullandığı, bireyin “dava” için yeterince çaba göstermediği veya hareketsiz kaldığı için suçluluk hissetmesini amaçlayan taktiklere karşı da hassas olabilirler. Destek, bireyin kendine dayattığı katı standartları yönetmesine, suçluluk ve başarısızlık duygularıyla daha yapıcı bir şekilde başa çıkmasına ve manipülatif söylemleri fark etmesine yardımcı olmalıdır. Mükemmeliyetçilik arzuları, rehabilitasyon sürecinde olumlu bir motivasyon kaynağı olabilir; ancak terapistlerin müdahalelerin yeni bir “başarısızlık” alanı gibi algılanmamasına dikkat etmesi gerekir. Sağlıklı mükemmeliyetçilik eğilimlerini iş veya akademik başarı gibi güvenli alanlara yönlendirmek, dayanıklılığı artırabilir.

Sizoid ve Şizotipal Özellikler. Şizoid özellikler sosyal ilişkilerden kopukluk ve sınırlı duygusal ifadeyi içerirken, şizotipal özellikler yakın ilişkilerde rahatsızlık, bilişsel veya algısal çarpıtmalar ve davranışsal tuhaflıkları kapsar (APA, 2013). Bu özelliklere sahip bireyler, alışılmadık, “tuhaf” veya tabu olarak görülen konulara, komplo teorilerine veya dünyanın kendine özgü açıklamalarına ilgi duyabilirler. Ana akım sosyal gruplar tarafından dışlanabilirler. Bu

durum tek başına bir sorun olmasa da eğer birey aşırılıkçı grupları, davaları veya açıklamaları çekici bulur ve bu gruplarda bir kabul görürse (özellikle de kendilerine farklı bakış açıları sunacak veya sorgulamalarını sağlayacak sağlıklı sosyal ağlardan yoksunlarsa) bir hassasiyet ortaya çıkabilir. Destek, bireyin sosyal açıdan alışılmadık olsa bile, kendisi için ödüllendirici olan *sağlıklı* ilgi alanlarını ve uğraşlarını sürdürmesini teşvik etmeyi ve benzer ilgi alanlarına sahip (aşırılıkçı olmayan) kişilerle bağlantı kurmasına yardımcı olmayı içermelidir. Ayrıca, aşırılıkçıların taşıdığı riskleri ve gerçek niyetlerini fark etmelerine yardımcı olacak eleştirel düşünme becerilerini desteklemek de faydalı olabilir.

Madde Kullanımı, Bağımlılıklar ve Aşırılıkla İlişkili Potansiyel Hassasiyetler

Alkol, yasa dışı maddeler, bazı reçeteli ilaçların kötüye kullanımı ve hatta kumar gibi davranışsal bağımlılıklar, bireyin aşırılıkçı ideolojilere veya gruplara yönelme potansiyeliyle karmaşık ve çok yönlü şekillerde etkileşime girebilir. Madde kullanım bozukluklarının veya bağımlılıkların aşırılıkçılığa doğrudan neden olmadığını, ancak belirli koşullar altında bu iki olgunun tehlikeli bir biçimde kesişebileceğini anlamak önemlidir. Uygulayıcılar açısından, bu etkileşimin özellikle üç temel rolü dikkate değerdir:

1. Madde kullanımı ve bağımlılığın başlangıçtaki hassasiyeti nasıl yaratabileceği veya artırabileceği,
2. Mevcut bir hassasiyeti nasıl sürdürebileceği veya riski nasıl tırmandırabileceği,
3. Aşırılıkçı bir eyleme geçişte psikolojik engelleri nasıl ortadan kaldıracabileceği. (Narkoterörizm gibi, terörün finansmanı için

uyuşturucu ticaretinin kullanıldığı durumlar ise genellikle klinik değerlendirmenin dışında kalan, daha çok operasyonel bir konudur).

Bireyin kendisinin veya hayatındaki önemli birinin (ebeveyn, eş vb.) yaşadığı yıkıcı madde kullanımı veya bağımlılık örüntüleri, kişinin yaşamının dokusunu çözebilir. Bu durum genellikle bir dizi olumsuz sonucu beraberinde getirir: artan psikolojik sıkıntı (kaygı, depresyon, umutsuzluk), kafa karışıklığı, kontrolü kaybetme hissi, sosyal damgalanma ve dışlanma, eğitim veya iş hayatında başarısızlıklar, ilişkilerde kopuşlar. Birey, anlam ve amaç duygusunu yitirebilir, giderek yalnızlaşabilir, yaşam tarzı istikrarsızlaşabilir ve kendisini istismar eden, sağlıklı sosyal çevrelerin veya grupların içine çekilebilir. Tüm bu olumsuzluklar bir araya geldiğinde, derin bir adaletsizlik algısı, yönetilemeyen bir öfke, sürekli bir korku ve tehdit hissi, suçluluk ve ezici bir çaresizlik duygusu yaratabilir. İşte bu psikolojik acı, sosyal kopukluk ve varoluşsal boşluk zemini, aşırılıkçı ideolojilerin sunduğu basit açıklamalara, katı kurallara, güçlü bir aidiyet hissine, yüce bir amaca veya günah keçisi ilan edilen “düşmanlara” karşı bireyi özellikle alıcı hale getirebilir. Aşırılığın vaatleri, bağımlılığın yarattığı kaos ve acıyla kıyaslandığında aldatıcı bir çekiciliğe sahip olabilir.

Aşırılıkçı düşüncelerle veya gruplarla temas kurulduktan sonra, madde kullanımı ile aşırılıkçı katılım tehlikeli bir şekilde birbirini besleyebilir:

1. Hem madde kullanımı hem de aşırılıkçı bir kimliğe, gruba veya faaliyete kendini adanmak, bireyin başa çıkmakta zorlandığı duygusal acılardan, katlanılmaz yaşam koşullarından veya zorlayıcı içsel çatışmalardan kaçmak için kullandığı işlevsiz başa çıkma mekanizmaları olabilir. Her ikisi de altta yatan sorunu çözmeden

geçici bir rahatlama sağladığı için, kısır bir döngü içinde birbirini pekiştirebilir ve bireyi daha da derin bir batağa sürükleyebilir.

2. Özellikle yüksek düzeyde heyecan, risk alma veya yoğun deneyim arayışı içinde olan bireyler için hem belirli maddelerin kullanımı hem de aşırılıkçı faaliyetlerin içerdiği gizlilik, tehlike ve macera unsurları bu ihtiyacı karşılayabilir. Bu durumda madde kullanımı ve aşırılıkçılık, aynı temel dürtü tarafından beslenen, birbirini güçlendiren iki paralel risk alanı haline gelebilir. Madde kullanımının belki de en doğrudan etkisi, aşırılıkçı bir eylemi gerçekleştirme kararının son aşamalarında ortaya çıkar.

Bireyler veya gruplar, planlanan bir şiddet eylemi öncesinde son psikolojik engelleri aşmak için kasıtlı olarak alkol veya uyuşturucu madde kullanabilirler (Pergolizzi vd., 2024). Maddeler bu noktada şu işlevleri görebilir:

1. Eylemi engelleyebilecek korku, kaygı, suçluluk, empati veya ahlaki tereddüt gibi duyguları bastırmak.
2. Yanıltıcı bir özgüven, enerji veya kararlılık sağlamak ya da saldırganlık eşiğini düşürmek.
3. Mantıksal düşünmeyi, sonuçları değerlendirme yetisini ve dürtü kontrolünü zayıflatarak, şiddet niyetinden eyleme geçişi kolaylaştırmak.

Bazı aşırılıkçı grupların, beyan ettikleri dini veya ahlaki değerlerle çelişse bile, eylemler öncesinde üyelerine madde kullandığı veya kullanımını teşvik ettiği bilinmektedir. Bu durum genellikle, “daha büyük bir iyilik” veya “yüce bir dava” uğruna başvurulması gereken bir yöntem olduğu iddiasıyla meşrulaştırılır. Grubun teşvik edip etmemesinden bağımsız olarak, kritik anlarda bireysel madde

kullanımı, doğal psikolojik ve etik bariyerleri yıkararak, şiddet içeren bir niyeti gerçekleştirme olasılığını ve potansiyel yıkıcılığını önemli ölçüde artırabilir.

Bütüncül Değerlendirme

Aşırılıkla ilişkili potansiyel hassasiyetleri ve riskleri değerlendirirken, spesifik ruhsal hastalıklar ve kişilik bozuklukları tablonun yalnızca bir kısmını oluşturduğundan, tanıların ötesine bakmak esastır. Değerlendirme süreci, tanısal eşğin altında kalan sorunları, yoğun kaygı, yönetilemeyen öfke veya genel duygusal düzensizlik gibi birden fazla tanı kategorisini kesen ortak psikolojik zorlukları ve bireyin özgün yaşam koşullarını mutlaka kapsamalıdır. Özellikle, araştırmaların aşırılıkçı katılımla ilişkilendirdiği “tehdit algısı” ve “mağduriyet/adaletsizlik hissi” gibi temel duygusal ve bilişsel temaların varlığı ve kökenleri dikkatle incelenmelidir. Ayrıca, madde kullanım bozuklukları, DEHB veya travmatik beyin hasarı gibi durumlarla ilişkili olabilen dürtüsellik ve düşük engellenme toleransı; kimlik karmaşası ve güvensiz bağlanma örüntüleri veya yoğun aidiyet ihtiyacı; öğrenme güçlükleri veya eleştirel düşünme becerilerindeki zayıflıklar gibi bilişsel hassasiyetler ve telkine açıklık gibi doğrudan aşırılıkçı ideolojilere çekim yaratmasa da genel riskli davranışlara yatkınlık oluşturarak dolaylı yoldan aşırılık riskini artıracak kesişen psikolojik faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır; özellikle çevrimiçi radikalleşme dinamiklerinin bu hassasiyetleri istismar edebileceği unutulmamalıdır. Ancak, riski veya hassasiyeti yalnızca bireyin ruh sağlığına indirgemek ciddi bir hatadır; kapsamlı bir formülasyon, bireyin içinde bulunduğu bütüncül bağlamı, yani kronik fiziksel hastalıklar gibi biyolojik faktörleri, iş kaybı veya göç gibi sosyal stresörleri ve politik çatışmalar veya ayrımcılık gibi çevresel ve politik etkenleri de mutlaka dikkate

almalı, bu faktörlerin ruh sağlığıyla karmaşık etkileşimlerini göz ardı etmemelidir. Bu bütüncül değerlendirme anlayışı, bireyin iyilik halini desteklemeye yönelik müdahalelerin de aynı şekilde bütüncül ve kültürel olarak duyarlı olmasını gerektirir; geleneksel psikiyatrik yaklaşımların ötesinde, birey için anlamlı olan sosyal destek ağları, inanç veya manevi rehberlik ve kişisel sermaye (hobiler, toplumsal katkı vb.) gibi kaynaklar da müdahale planına dahil edilmelidir. Hassasiyet ve riskin statik olmadığı, bireyin ruhsal durumu, yaşam olayları veya çevresel koşullardaki değişikliklerle dalgalanabileceği akılda tutularak, risk formülasyonlarının düzenli olarak gözden geçirilmesi şarttır.

Klinisyenlerin, bu karmaşık ve dinamik değerlendirmeleri, operasyonel kararlar almakla yükümlü güvenlik birimleri gibi klinisyen olmayan profesyonellere açık, net, dengeli ve orantılı bir şekilde iletme becerisi hayati önem taşır; zira terörizm riskine karşı doğal ihtiyatlılık, bireysel riskin nüanslarının göz ardı edilmesine yol açmamalıdır. Son olarak, bu alanda çalışan profesyonellerin etik sorumlulukları ön plandadır: aşırılık şüphesiyle yönlendirilen bireylere veya ruhsal hastalığa yönelik damgalamayla mücadele etmek, toplumsal önyargılardan ve politik baskılardan arınmış nesnel bir klinik yargı sürdürmek ve önerilerin bireyin gerçek risk düzeyiyle orantılı olmasını sağlamak esastır. Bu zorlu ve hassas çalışma alanının uygulayıcıların kendi refahı üzerindeki potansiyel etkileri göz önüne alındığında, dayanıklılıklarını korumak için yeterli mesleki desteğe (süpervizyon, danışmanlık, meslektaş dayanışması) sahip olmaları ve mümkünse çok disiplinli ekipler içinde çalışmalarını kritik derecede önemlidir.

Sonuç

Aşırılıkçı ideolojilere ve gruplara yönelik potansiyel bir çekim veya risk değerlendirmesi, bireyin psikolojik durumunun ötesine geçen, çok boyutlu ve dinamik bir süreçtir. Bu bölüm boyunca detaylandırıldığı üzere, belirli ruhsal sağlık koşulları veya kişilik özellikleri, aşırılıkçılığa doğrudan ve tekil bir neden olarak atfedilemez. Bunun yerine, bu faktörlerin, bireyin özgün yaşam deneyimleri, sosyal çevresi, maruz kaldığı stresörler, koruyucu mekanizmaları ve daha geniş sosyo-politik bağlam ile karmaşık etkileşimler aracılığıyla potansiyel bir hassasiyet zemini oluşturabileceği anlaşılmaktadır. Otizm Spektrum Bozukluğu'ndan Travma Sonrası Stres Bozukluğu'na, duygudurum bozukluklarından kişilik örüntülerine ve madde kullanımına kadar incelenen her bir psikolojik durum, aşırılıkla ilişkili riskin veya zarar görebilirliğin anlaşılmasında, bireyselleştirilmiş bir vaka formülasyonu çerçevesinde ve bağlamsal bir perspektifle ele alınmalıdır. Bu inceleme, “bilinen risk” ile “potansiyel zarar görebilirlik” ve “kriminojenik” ile “ekstremonojenik” faktörler arasındaki ayrımların, değerlendirme ve müdahale süreçlerinde terminolojik ve metodolojik bir zorunluluk olduğunu bir kez daha teyit etmiştir. Uygulayıcıların, tanısal etiketlerin ötesine geçerek, bireyin tehdit algısı, mağduriyet hissi, kimlik arayışı, dürtüsellik, eleştirel düşünme becerileri ve telkine açıklık gibi kesişen psikolojik temaları ve genel yaşam koşullarını içeren bütüncül bir değerlendirme yapmaları kritik öneme sahiptir. Aşırılık ve ruh sağlığı arasındaki ilişkinin nedensel bağlantıları henüz tam olarak aydınlatılamamış olup, bu alandaki araştırmaların ve kanıta dayalı uygulamaların geliştirilmesine yönelik sürekli bir ihtiyaç bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu alanda çalışan profesyonellerin, değerlendirdikleri bireylere yönelik damgalamadan kaçınarak, etik sorumluluklarının bilincinde, kültürel olarak duyarlı

ve orantılı müdahaleler geliştirmeleri esastır. Risk ve hassasiyetin statik olmadığı, sürekli bir yeniden değerlendirme gerektirdiği ve etkili müdahalelerin genellikle psikiyatrik yaklaşımların ötesinde, bireyin sosyal destek ağlarını, kişisel kaynaklarını ve toplumsal katılımını da içeren çok disiplinli bir yaklaşımı zorunlu kıldığı unutulmamalıdır. Bu karmaşık ve hassas alanda, profesyonellerin kendi dayanıklılıklarını korumaları ve sürekli mesleki gelişim içinde olmaları hem bireysel refahın hem de toplumsal güvenliğin sağlanması merkezli bir rol oynamaktadır.

Kaynaklar

Al-Attar, Z. (2019). *Extremism, radicalisation & mental health: Handbook for practitioners*. Radicalisation Awareness Network Centre of Excellence & RAN Health & Social Care Working Group

Allan, H., Glazzard, A., Jespersen, S., Reddy-Tumu, S., & Winterbotham, E. (2015). *Drivers of violent extremism: Hypotheses and literature review*. Royal United Services Institute.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.).

Appelbaum, P. S. (2006). Violence and Mental Disorders: Data and Public Policy. *American Journal of Psychiatry*, 163(8), 1319–1321.

Baron-Cohen S. (2009). Autism: the empathizing-systemizing (E-S) theory. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1156, 68–80.

Douglas, K. S., Guy, L. S., & Hart, S. D. (2009). Psychosis as a risk factor for violence to others: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 135(5), 679–706.

Elbogen, E. B., & Johnson, S. C. (2009). The intricate link between violence and mental disorder: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Archives of general psychiatry*, 66(2), 152–161.

Fazel, S., Wolf, A., Palm, C., & Lichtenstein, P. (2014). Violent crime, suicide, and premature mortality in patients with schizophrenia and related disorders: a 38-year total population study in Sweden. *The lancet. Psychiatry*, 1(1), 44–54.

Lai, M. C., Kassee, C., Besney, R., Bonato, S., Hull, L., Mandy, W., Szatmari, P., & Ameis, S. H. (2019). Prevalence of co-occurring mental health diagnoses in the autism population: a systematic review and meta-analysis. *The lancet. Psychiatry*, 6(10), 819–829.

Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans: a preliminary model and intervention strategy. *Clinical psychology review*, 29(8), 695–706.

Kernberg, O. F. (1975). Transference and countertransference in the treatment of borderline patients. *Journal of the National Association of Private Psychiatric Hospitals*, 7(2), 14–24.

Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. The University of Chicago Press.

Nederlof, A. F., Muris, P., & Hovens, J. E. (2011). Threat/control-override symptoms and emotional reactions to positive symptoms as correlates of aggressive behavior in psychotic patients. *The Journal of nervous and mental disease*, 199(5), 342–347.

Pergolizzi, J., Jr, LeQuang, J. A. K., Vortsman, E., Magnusson, P., El-Tallawy, S. N., Wagner, M., Salah, R., & Varrassi, G. (2024). The Emergence of the Old Drug Captagon as a New Illicit Drug: A Narrative Review. *Cureus*, 16(2), e55053.

Van Deirse, T. B., Cuddeback, G. S., Wilson, A. B., Edwards, D., Jr, & Lambert, M. (2021). Variation in Criminogenic Risks by Mental Health Symptom Severity: Implications for Mental Health Services and Research. *The Psychiatric quarterly*, 92(1), 73–84.

TERÖRİZMİN BİREY ÜZERİNDEKİ PSİKOPATOLOJİK ETKİLERİ

*“Beynin en korkunç anıdan inşa ettiği sinirsel anıt,
ruhun asla terk edemediği bir sipere dönüşür...”*

Terörizm, bireylerin ve toplumların psikolojik dokusunda derin ve karmaşık izler bırakan, çağımızın en önemli sorunlarından biridir. Yaşamı tehdit eden diğer olaylardan farklı olarak terör eylemleri, stratejik doğası gereği yalnızca doğrudan maruz kalanları değil, çok daha geniş kitleleri hedef alan bir korku ve belirsizlik iklimi yaratmayı amaçlar. Bu özgül durum, terörizmin psikolojik sonuçlarının anlaşılmasında ve müdahale stratejilerinin geliştirilmesinde kendine has zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu bölümde, terörizmin birey ruhsallığı üzerindeki etkileri, özellikle travmatik stres tepkileri başta olmak üzere çeşitli psikopatolojik yansımaları, bu yansımaların gelişiminde rol oynayan risk ve koruyucu faktörleri ve altta yatan nörobiyolojik ve bilişsel mekanizmaları uluslararası güncel literatür ışığında irdelenecektir. Terör eylemlerinin ardından ortaya çıkan Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) fenomenolojisi, tanısal zorlukları ve kronikleşme örüntüleri detaylı bir şekilde incelenecek; peritratmatik dissosiyasyon ve panik gibi erken dönem belirteçlerin prognostik değeri tartışılacaktır. Ayrıca, bireysel farklılıkların travma sonrası tepkiler üzerindeki rolü, dayanıklılık kavramı ve terörizme bağlı diğer yaygın psikiyatrik komplikasyonlar ele alınarak, konunun çok boyutlu doğası vurgulanacaktır. Son olarak, bu alandaki bilgi birikiminin sınırlarına ve gelecekteki araştırma perspektiflerine

değnilerek, terörizmin psikolojik etkilerinin daha kapsamlı anlaşılmasına yönelik bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir.

Terörizmin Özgün Psikolojik Dinamikleri

Terörizme maruz kalmanın ardından ortaya çıkan patolojik tepkilerin kavramsallaştırılması, öncelikle diğer yaşamı tehdit eden olaylara ilişkin psikolojik sonuçlar literatürünün, terörizm ve kitlesel şiddetin kendine özgü psiko-sosyal dinamiklerine ne ölçüde uyarlanabileceği sorunsalını gündeme getirmektedir (Yehuda vd., 2005). Doğrudan varoluşsal tehdit, fiziksel bütünlüğe yönelik ciddi tehlike veya sevilen birinin ani ve şiddet içeren kaybı gibi deneyimler yaşayan bireyler açısından terörist eylemler, DSM-V gibi yerleşik tanısal sınıflandırma sistemlerinde tanımlanan nesnel ve öznel travma kriterlerini karşılayan prototipik stresörler olarak kabul edilmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013). Bununla birlikte, terörizmin psikolojik etki alanı, yalnızca olayın merkezindeki bireylerle sınırlı kalmamaktadır. Stratejik doğası gereği, terör eylemleri daha geniş toplumsal kesimlerde yaygın korku, güvensizlik ve belirsizlik duygularını tetiklemeyi amaçlar. Bu bağlamda, olaylara coğrafi veya ilişkisel olarak uzak olan, doğrudan kayıp yaşamamış bireylerde dahi, özellikle medyanın travmatik olayları yoğun ve tekrarlayıcı bir biçimde işlemesi aracılığıyla ikincil travmatizasyon belirtileri ve çeşitli ruh sağlığı sorunlarının ortaya çıkabildiği gözlemlenmektedir (Ben-Zur vd., 2012). Dolayısıyla, terörizme doğrudan maruz kalan popülasyonlar ile dolaylı yollardan etkilenenler arasındaki ruh sağlığı sonuçlarının niteliksel veya niceliksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığı, önemli bir araştırma sorusu olmaktadır. Benzer şekilde, yakın bir saldırı tehdidinin süreklilik arz eden bir biçimde algılanmasının yarattığı beklenti anksiyetesinin, bireylerin psikolojik iyileşme ve adaptasyon süreçlerini ne yönde ve ne ölçüde etkilediği

konusu da tam olarak aydınlatılabilmiş değildir (Lieberman vd., 2017).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Meta-analizler ve geniş çaplı epidemiyolojik çalışmalar, doğrudan terör saldırısına uğrayan veya tanık olan bireylerde TSSB gelişme oranının %12 ila %39 arasında değişebildiğini, bu oranın saldırının niteliği, maruziyetin derecesi ve ölçüm zamanına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (DiMaggio ve Galea, 2006; García-Vera vd., 2016). Bu oranlar, genel popülasyondaki yaşam boyu TSSB prevalansının (%3,9-5.6) katbekat üzerindedir (Koenen vd., 2017). Güncel tanı sistemleri (DSM-5-TR ve ICD-11) temelinde TSSB'nin fenomenolojisi dört ana semptom kümesiyle karakterizedir:

Yeniden Yaşantılama: Travmatik olayın istemsiz, müdahaleci ve sıkıntı verici anılar, kabuslar veya dissosiyatif geri dönüşler (flashbackler) şeklinde tekrar tekrar deneyimlenmesi; travmayı sembolize eden veya anımsatan uyaranlara karşı yoğun psikolojik veya fizyolojik reaktivite (American Psychiatric Association [APA], 2022).

Kaçınma: Travmayla ilişkili rahatsız edici anılardan, düşüncelerden, duygulardan veya travmayı anımsatan dışsal uyaranlardan (kişiler, yerler, durumlar) ısrarlı bir şekilde kaçınma veya kaçınma çabası (APA, 2022).

Biliş ve Duygudurumda Olumsuz Değişiklikler: Travmanın önemli bir yönünü hatırlayamama, kendisi, başkaları veya dünya hakkında kalıcı ve abartılı olumsuz inançlar, travmanın nedenleri veya sonuçları hakkında çarpıtılmış bilişler, kalıcı olumsuz duygusal durum (korku, öfke, suçluluk, utanç), aktivitelere karşı belirgin ilgi

azalması, yabancılaşma hissi ve olumlu duyguları deneyimlemede yetersizlik (APA, 2022).

Uyarılmışlık ve Tepkisellikte Belirgin Değişiklikler: İritabilite, öfke patlamaları, tehlikeye karşı sürekli tetikte olma (hipervijilans), abartılı irkilme tepkisi, konsantrasyon güçlüğü ve uyku bozuklukları (APA, 2022).

Ayrıca, özellikle uzun süreli veya tekrarlayan travmatik deneyimlerle (bazı terör senaryolarında olduğu gibi) ilişkili olarak ICD-11'de tanımlanan Karmaşık TSSB (Complex PTSD- CPTSD) kavramı, klasik TSSB belirtilerine ek olarak duygudurum düzenlemede, benlik algısında (değersizlik, utanç duyguları) ve ilişkilerde süregiden zorlukları içerir (Hyland, 2023; Karatzias vd., 2017). Terör eylemlerinin nörobiyolojik etkileri de giderek daha fazla anlaşılmaktadır; amigdala¹⁹⁴ hiperaktivitesi, medial prefrontal korteks¹⁹⁵ hipoaktivitesi, hipokampal¹⁹⁶ atrofi ve hipotalamik-pituiter-

¹⁹⁴ Amigdala, beynin temporal loblarında, hipokampusun yakınında yer alan ve her iki beyin yarımküresinde birer tane bulunan badem şeklinde bir nöron topluluğudur. Duygusal tepkilerin işlenmesinde, özellikle korku, kaygı ve saldırganlık gibi temel duyguların deneyimlenmesi ve öğrenilmesinde merkezi bir rol oynar. Aynı zamanda duygusal açıdan önemli olaylarla ilişkili anıların pekiştirilmesinde ve tehlike algısı ile hayatta kalma tepkilerinin (örneğin "savaş ya da kaç" yanıtı) tetiklenmesinde kritik bir işleve sahiptir. Dolayısıyla, amigdala, çevresel uyaranlara duygusal bir anlam yükleyerek davranışsal ve fizyolojik yanıtların şekillendirilmesine yardımcı olur.

¹⁹⁵ Medial prefrontal korteks (mPFC), beynin frontal lobunun iç kısmında yer alan ve karmaşık bilişsel ve duygusal işlevlerde kritik rol üstlenen bir beyin bölgesidir. Özellikle duygusal düzenleme, korku sönümü (fear extinction), öz-farkındalık, sosyal biliş (başkalarının zihinsel durumlarını anlama), ahlaki yargılama ve karar verme süreçlerinde merkezi bir öneme sahiptir. Amigdala gibi limbik sistem yapılarıyla yoğun karşılıklı bağlantıları sayesinde, duygusal tepkilerin değerlendirilmesi, uygun davranışsal yanıtların planlanması ve stres tepkilerinin modülasyonunda görev alır. Aynı zamanda, gelecekle ilgili planlama, hedef odaklı davranışların yönlendirilmesi ve içsel motivasyonların işlenmesi gibi üst düzey yönetici işlevlere de katkıda bulunur.

¹⁹⁶ Hipokampus, beynin temporal loblarının medial (iç) kısmında yer alan, denizati benzeri kıvrımlı yapısıyla karakterize edilen ve her iki beyin yarımküresinde simetrik

adrenal (HPA) eksen¹⁹⁷ disfonksiyonu gibi değişiklikler TSSB patofizyolojisi ile ilişkilendirilmektedir (Rauch vd., 2006; Shalev vd., 2017). Patolojik sonuçların değerlendirilmesinde zamansal boyut kritik bir öneme sahiptir. Özellikle TSSB tanısı için semptomların ve işlevsellikteki bozulmanın travmatik olaydan sonra en az bir ay süreyle devam etmesi gerekliliği, bu durumu belirginleştirmektedir. Ancak terör eylemleri, sıklıkla gelecekteki olası saldırılara dair sürekli bir endişe ve tehdit algısını beraberinde getirerek kronik bir stres ortamı yaratabilir. Şayet bir terör olayı, devam eden bir tehdit konjonktürünün başlangıcı veya bir parçası ise, alışlagelmiş iyileşme takvimleri ve psikopatoloji tanımları yetersiz kalabilir (Institute of Medicine [IOM], 2003). Bu çerçevede, terörizmin etkilerinin patolojik addedilip edilmeyeceğini değerlendirirken, başlangıçta gözlemlenen yoğun stres tepkilerinin "normatif" kabul edildiği süreyi uzatmak, bağlamsal olarak daha geçerli bir yaklaşım olabilir. Devam eden bir terör tehdidi varlığında, kalıcı bir psikopatolojik bozukluğun tanımlanması, belki de ancak tehdidin somut olarak azaldığı veya

olarak bulunan bir beyin bölgesidir. Özellikle yeni anıların oluşturulması (bellek konsolidasyonu), özellikle de olaylara ve deneyimlere dair epizodik anılar ile uzamsal navigasyon ve mekansal hafıza için kritik bir öneme sahiptir. Öğrenme süreçlerinde ve bilgilerin kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarılmasında merkezi bir rol oynar. Stres ve nörodejeneratif hastalıklar gibi durumlara karşı hassas bir yapı olup, bu tür koşullarda işlevsel ve yapısal değişikliklere uğrayabilir.

¹⁹⁷ Hipotalamik-pitüiter-adrenal (HPA) eksen, vücudun strese verdiği temel fizyolojik tepkiyi düzenleyen karmaşık bir geri bildirim sistemidir. Beyinde yer alan hipotalamusun, kortikotropin salgılatıcı hormonu (CRH) salgılamasıyla başlar. CRH, hipofiz bezini (pitüiter) uyarak adrenokortikotropik hormon (ACTH) salgılamasına neden olur. Kan dolaşımına karışan ACTH, böbreküstü bezlerinin (adrenal korteks) kortizol başta olmak üzere glukokortikoid adı verilen stres hormonlarını üretim salgılamasını tetikler. Kortizol, enerji mobilizasyonu, bağışıklık sistemi modülasyonu ve metabolik düzenlemeler gibi stresle başa çıkmaya yönelik çeşitli fizyolojik değişikliklere aracılık ederken, aynı zamanda hipotalamus ve hipofiz üzerindeki negatif geri bildirim etkisiyle kendi üretimini de kontrol altında tutar, böylece stres yanıtının dengeli bir şekilde sonlandırılmasını sağlar.

ortadan kalktığı bir noktada daha doğru bir şekilde yapılabilir. Bu yaklaşım, bireylerin bu süreçte ruh sağlığı desteğine ihtiyaç duymadığı anlamına gelmemekte, aksine, psikopatolojinin tanımının, süregiden nesnel tehdit bağlamında yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin, 11 Eylül saldırıları sonrasında New York'ta yürütülen epidemiyolojik çalışmalar, saldırılardan 5-8 hafta sonra toplum genelinde %7,5 oranında TSSB prevalansı saptamıştır (Galea vd., 2002). Ancak altı ay sonra gerçekleştirilen takip çalışmasında, tam TSSB tanısı alanların oranı %0,6'ya düşerken, subsendromal (tanı eşiğinin altındaki) TSSB belirtileri gösterenlerle birlikte bu oranın %4,7 olduğu bulunmuştur (Galea vd., 2003). Bu bulgular, Manhattan toplumunun genelinde saldırıların akut etkilerinin ardından önemli bir doğal iyileşme sürecinin yaşandığını göstermekle birlikte, erken dönemde gözlenen yüksek semptom oranlarının, müdahale gerektiren gelişmekte olan klinik bir sendromu mu, yoksa geçici ve yaygın bir sıkıntı halini mi yansıttığı sorusunu gündeme getirmektedir. İyileşme göstermeyen veya kısmi iyileşmeyle birlikte kalıcı TSSB belirtileri sergilemeye devam eden bireyler için bu erken dönem semptomlarının, kronikleşecek bir psikopatolojinin prodromal işaretleri olabileceği açıktır. Bu durum, terör sonrası erken dönemde gözlemlenen belirtilerin, daha sonraki kalıcı semptomları ne ölçüde ve hangi mekanizmalar aracılığıyla öngördüğü sorusunu gündeme getirmektedir. Terörün psikolojik etkileri zamanla azalsa da özellikle doğrudan mağdurlar ve yaşlı bireylerde semptomların kronikleşme eğilimi yüksektir. Uzunlamasına çalışmalar, olaydan yıllar sonra bile yüksek oranda TSSB ve diğer bozuklukların devam ettiğini göstermektedir (Adams ve Boscarino, 2006). Kronikleşmeye katkıda bulunan faktörler arasında devam eden güvenlik tehdidi algısı, ikincil stresörler (ekonomik zorluklar, hukuki süreçler), sosyal desteğin yetersizliği veya kaybı, mağduriyetin toplumsal olarak

tanınmaması ve Hobfoll'un Kaynakların Korunumu Teorisi'nde¹⁹⁸ belirtildiği gibi kişisel, sosyal ve materyal kaynakların kaybı yer almaktadır (Brewin vd., 2000; Hobfoll, 1989). Modern çağda, özellikle sosyal medyanın rolü de göz ardı edilemez. Terör olaylarına ait grafik görüntülerin ve haberlerin hızla ve tekrar tekrar yayılması, coğrafi olarak uzakta olan bireylerde bile dolaylı travmatizasyona, artmış anksiyete ve hatta TSSB benzeri semptomlara yol açabilmektedir (Pfefferbaum vd., 2014; Swire-Thompson ve Lazer, 2020).

Kronikleşme Riskinin Erken Belirteçleri

Travmatik bir olayın hemen akabinde minimal düzeyde semptom sergileyen bireylerin, ilerleyen dönemlerde TSSB veya diğer ilişkili psikopatolojileri geliştirme riskinin görece düşük olduğu yönünde genel bir fikir birliği mevcuttur (Shalev, 1992). Ancak, travmayı izleyen ilk saatler veya günler içinde deneyimlenen çekirdek TSSB semptomlarının – zorlayıcı anılar, kaçınma davranışları ve aşırı uyarılmışlık hali gibi – şiddetinin, daha sonraki kronik TSSB gelişimini yordama gücünün genellikle sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir (McFarlane, 1989; Shalev, 1992). Buna karşın, travmatik olaydan yaklaşık bir ila iki hafta sonra ve takip eden süreçte ölçülen daha yüksek semptom düzeylerinin, uzun vadedeki semptom şiddeti ile pozitif yönde bir korelasyon sergilediği tespit edilmiştir

¹⁹⁸ Hobfoll'un Kaynakların Korunumu (COR) Teorisi, bireylerin temel motivasyonunun değerli buldukları kaynakları (nesneler, koşullar, kişisel özellikler, enerji gibi) elde etmek, korumak ve artırmak olduğunu savunan bir stres modelidir. Bu teoriye göre stres, bu değerli kaynaklar fiilen kaybedildiğinde, kaybedilme tehdidi ortaya çıktığında veya önemli bir çaba sarf edilmesine rağmen beklenen kaynak kazancı elde edilemediğinde yaşanır. Kaynak kaybının psikolojik etkisinin kazancın etkisinden daha baskın olması ve mevcut kaynakların kaybedilmesinin veya kazanılmasının gelecekteki kayıp ve kazançları tetikleyebilmesi (kayıp/kazanç spiralleri) teorisinin anahtar ilkelerindendir. COR Teorisi, işyeri stresinden travma sonrası iyileşmeye kadar birçok alanda stresin, bireysel başa çıkma farklılıklarının ve özellikle kaynakları kısıtlı olanlar için stresin nasıl birikerek kronikleşebildiğinin anlaşılmasında önemli bir çerçeve sunar.

(Harvey ve Bryant, 1998; Murray vd., 2002; Shalev vd., 1997). Bu bulgular, travmadan hemen sonra yüksek düzeyde TSSB benzeri semptomlar gösteren grubun aslında heterojen bir yapıya sahip olabileceğine işaret etmektedir. Bu grubun bir kısmı semptomlarında birkaç gün içinde kendiliğinden bir azalma yaşarken, diğer bir kısmında semptomlar kronikleşme eğilimi gösterebilir. Bu durum, TSSB ve muhtemelen diğer travma sonrası ruhsal tepkilerin altında yatan 'patolojik sürecin', erken dönemdeki akut stres tepkilerinden *doğal iyileşme sürecinde bir başarısızlığın* tezahürü olabileceği hipotezini desteklemektedir (McFarlane, 2010) Ne var ki, travmanın hemen ardından yaşanan klasik TSSB semptomlarının yoğunluğunun, bu potansiyel iyileşme başarısızlığını doğrudan ve güvenilir bir şekilde göstermemesi, daha uzun vadeli patolojiyi işaret edebilecek alternatif erken dönem belirteçlerine odaklanma zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu potansiyel belirteçler arasında *peritravmatik dissosiyasyon* öne çıkmaktadır. Çok sayıda araştırma, travma anında veya hemen sonrasında yaşanan dissosiyatif deneyimlerin (örneğin, gerçeklik algısından kopma, kendine veya çevreye yabancılaşma, zaman algısında bozulmalar) daha sonraki TSSB gelişimi ile anlamlı bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir (Ehlers vd., 1998; Marmar vd., 1994; Murray vd., 2002). Hatta gerçekleştirilen bir meta-analiz, peritravmatik dissosiyasyonun, travmaya maruz kalan bireyler arasında TSSB'yi öngören en güçlü tekil faktör olabileceğini rapor etmiştir (Ozer vd., 2003). Ancak bu görüş, tüm prospektif çalışmalarda tutarlı bir şekilde desteklenmemiştir (Dancu vd., 1996). McNally ve arkadaşları (2003), peritravmatik dissosiyasyonun yordayıcı gücüne ilişkin bulguları yorumlarken metodolojik hassasiyetin önemine dikkat çekmişlerdir. Zira çalışmada, travma anındaki gerçek dissosiyatif yaşantılar ile maruziyet sonrası ilk haftalarda gözlenebilen depersonalizasyon ve derealizasyon belirtileri arasında

yeterli kavramsal ve ölçümsel ayrımın yapılmadığı belirtilmektedir. Daha da önemlisi, peritravmatik dissosiyasyon üzerine yapılan çalışmaların sıklıkla hem dissosiyasyonla ilişkili olabilen hem de bir TSSB risk faktörü olarak kabul edilen bilişsel yetenek düzeyini istatistiksel olarak kontrol etmediği görülmektedir (McNally vd., 2003). Dolayısıyla, peritravmatik dissosiyasyonun TSSB'yi yordama gücünün, bu bozukluk için bilinen diğer risk faktörleriyle, özellikle de *peritravmatik panik* ile olan yüksek komorbiditesinden kaynaklanıyor olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir (Brunet vd., 2001; Marmar vd., 2003). Travma sonrası patolojik sonuçların gelişiminde kritik rol oynayabilecek bir diğer potansiyel belirteç ise, travma sırasında ve/veya hemen ardından yaşanan *panik ataklardır*. Araştırmalar, şiddetli travmatik olaylara maruz kalan bireylerin önemli bir kısmının (%53) peritravmatik dönemde panik ataklar yaşadığını ortaya koymaktadır (Bryant ve Panasetis, 2001). Galea ve arkadaşlarının (2002, 2003) 11 Eylül saldırıları sonrası Manhattan sakinleri üzerinde yürüttüğü çalışma, peritravmatik paniğin TSSB gelişiminin en güçlü yordayıcılarından biri olduğunu bulmuştur. Bu bulgu, polis memurları üzerinde yapılan ve maruziyet sırasındaki panik reaksiyonları ile ilişkili yoğun duygusal sıkıntının, hem 11 Eylül öncesi dönemdeki TSSB semptomlarını (Brunet vd., 2001) hem de 11 Eylül sonrası gelişen semptomları (Marmar vd., 2003) güçlü bir şekilde öngördüğünü gösteren çalışmalarla da tutarlılık göstermektedir. Son olarak, bireyin travmatik olaya ve kendi tepkilerine yönelik *bilişsel değerlendirmeleri* de patolojik seyrin belirlenmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. McNally ve arkadaşları (2003), hem peritravmatik dissosiyasyonun hem de peritravmatik paniğin, bireyin olayı katastrofik bir biçimde yorumlamasına veya yaşadığı yoğun fiziksel ve duygusal semptomların daha ciddi ve kalıcı sorunların habercisi olduğuna dair

hatalı çıkarımlar yapmasına zemin hazırlayabileceğini öne sürmüştür. Nitekim bazı araştırmalar, peritratmatik dönemde olayın herhangi bir boyutuna (kendine, dünyaya veya diğer insanlara) dair yapılan olumsuz bilişsel değerlendirmelerin, uzun vadeli patolojiyi yordama gücünü ortaya koymuştur. Örneğin, kişinin diğer insanların tepkilerine yönelik olumsuz algıları ("Diğer insanların benden utandığını/beni ayıpladığını hissediyorum" gibi) veya durumu kontrol edemeyeceğine dair güçlü inancı gibi bilişsel çarpıtmaların, başlangıçtaki semptom düzeylerinin etkisinden bağımsız olarak, TSSB gelişimini yordayabildiği gösterilmiştir (Dunmore vd., 2001). Gözlemlenen bu psikolojik tepkilerin altında yatan biyolojik mekanizmaların anlaşılması, patolojik süreçlerin aydınlatılması açısından kritik bir zorunluluktur. Temel bilimler alanında, özellikle bellek konsolidasyonu ve korku koşullanması paradigmaları üzerine yürütölen araştırmalar, travma anındaki artmış adrenerjik aktivasyonun, korku içerikli anıların beyne daha kalıcı bir şekilde kodlanmasını ve müteakiben daha kolay geri çağrılmasını kolaylaştırabileceğine işaret etmektedir (Maddox vd., 2019). Klasik koşullanma modelleri çerçevesinde TSSB, güçlü bir çağrışimsal öğrenme sürecinin sonucu olarak kavramsallaştırılır: Başlangıçta travmatik olayın (koşulsuz uyarıcı- KU) tetiklediği yoğun korku ve fizyolojik uyarılma tepkisi (koşulsuz tepki- KT), zamanla olayla ilişkili nötr ipuçlarına (koşullu uyarıcılar- KO) bağlanır. Sonuç olarak, TSSB geliştiren bireyler, bu koşullu uyarıcılarla karşılaştıklarında dahi yoğun bir korku ve uyarılma tepkisi (koşullu tepki- Kt) sergilemeye devam ederler. Öne sürölen bir hipotez, travmatik bir olay sırasındaki aşırı sempatik aktivasyonun, başta norepinefrin ve epinefrin olmak üzere stresle ilişkili nörokimyasalların beyin korteksi gibi kritik bölgelere salınımını tetikleyerek, travmatik anıların aşırı derecede pekişmesine (over-konsolidasyon) aracılık edebileceğidir (Pitman vd.,

2000). Normal koşullar altında, travma mağdurlarının büyük çoğunluğu, travmayı izleyen haftalar içinde *sönme* olarak adlandırılan adaptif bir öğrenme süreci deneyimler. Bu süreçte, başlangıçta tehlike sinyali olarak kodlanmış koşullu uyaranlar (örn., ani bir ses, belirli bir koku), tekrarlı bir şekilde tehlikenin yokluğuyla (güvenli sonuçlarla) eşleştirilir. Bu sayede, koşullu korku tepkisi zamanla zayıflar ve inhibe edilir. Buna karşılık, TSSB geliştiren azınlık grubunun, bu sönme öğrenmesi mekanizmasında bir bozulma veya yetersizlik sergilediği düşünülmektedir. Bu durum, travmatik anılarla ilişkili ipuçlarına karşı zamanla duyarsızlaşmak yerine, tam tersine artan bir duyarlılık geliştirmelerine neden olabilir. Hem peritravmatik dissosiyasyonun (Simeon vd., 2003) hem de panik reaksiyonlarının (Charney vd., 1993; Southwick vd., 1993) artmış katekolamin (norepinefrin, epinefrin gibi) düzeyleriyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, peritravmatik dönemde belirgin panik, dissosiyasyon veya yoğun emosyonel distres yaşayan bireylerin, bu tür akut tepkiler göstermeyenlere kıyasla daha yüksek katekolaminerjik bir tona sahip olmaları muhtemeldir. Travmatik bir olayın hemen ardından katekolamin düzeylerindeki bu belirgin yükselişin, travma sonrası ilk birkaç gün ve hafta boyunca zorlayıcı anıların yaşanma sıklığını ve yoğunluğunu artırabileceği düşünülmektedir. Bu görüşle uyumlu olarak, travmadan kısa bir süre sonra ölçülen düşük plazma GABA (gamma-aminobütirik asit) seviyelerinin, daha sonraki TSSB gelişimini yordadığına dair yeni kanıtlar ortaya çıkmaktadır (Vaiva vd., 2004). GABA'nın hipotalamik-pitüiter-adrenal eksenini modüle ettiği ve GABA agonistlerinin korku reaksiyonlarını azalttığına dair kanıtlar (Zangrossi vd., 1999) göz önüne alındığında, bu bulgu önemlidir. Travmadan kısa süre sonra düşük GABA seviyelerinin, beyindeki inhibitör kontrolü azaltarak aşırı uyarılmaya ve potansiyel olarak eksitator glutamaterjik sistemin

aktivitesinin yeterince baskılanamamasına yol açabileceği hipotezini desteklemektedir. Ancak, travmatik bir olay anındaki akut biyolojik yanıtlar ile bilişsel faktörler (örneğin, olayın anlamlandırılması, tehdit değerlendirmesi, başa çıkma beklentileri) arasındaki karmaşık ve çift yönlü etkileşim, hala önemli ölçüde aydınlatılmayı bekleyen kritik bir bilgi boşluğunu temsil etmektedir. Artan katekolaminerjik aktivasyonun, peritravmatik panik atakların fizyolojik temelini oluşturabileceği biyolojik olarak makuldür. Aynı zamanda, kendilerini fizyolojik olarak daha yoğun bir korku ve uyarılma durumu içinde bulan bireylerin, yaşadıkları bu durumu bilişsel düzeyde daha tehlikeli, ezici ve kontrol edilemez olarak değerlendirme olasılığının daha yüksek olması da beklenebilir. Diğer taraftan, bireyin travma öncesinden getirdiği belirli bilişsel şemalar, temel inançlar veya düşünce tarzlarının, travmaya verilen katekolaminerjik tepkinin şiddetini modüle ederek paniğe veya aşırı tepkiselliğe yatkınlığı artırması da teorik olarak mümkündür. Bu önceden var olan bilişsel faktörlerin, aşırı bir fizyolojik tepkiye zemin hazırlayan altta yatan bir biyolojik farklılığın nedeni mi, sonucu mu, yoksa yalnızca bir korelatı mı olduğu henüz netlik kazanmamıştır.

Travma Sonrası Tepkilerde Bireysel Farklılıklar

Travmatik olaylara maruz kalan her bireyin psikopatolojik semptomlar geliştirmedeği, bu tür belirtilerin yalnızca belirli bir grupta kısa veya uzun vadede ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu farklılık, hem patoloji riskini artıran yatkınlık faktörlerini hem de bireyleri travmanın olumsuz psikolojik sonuçlarından koruyabilen dayanıklılık (rezilyans) faktörlerini inceleme gerekliliğini doğurmaktadır. Nitekim, travmaya rağmen uyum sağlama ve işlevselliği sürdürme yeteneği olarak tanımlanan psikolojik dayanıklılığın kendisi de önemli bir sonuçtur (Bonanno, 2004).

Rezilyansı destekleyen başlıca faktörler arasında ise güçlü sosyal destek ağları, problem odaklı başa çıkma ve pozitif yeniden değerlendirme gibi etkili başa çıkma stratejileri, iyimserlik, öz-yeterlilik inancı ve travma öncesi ruh sağlığının iyi olması yer almaktadır (Southwick vd., 2014). Dayanıklılık faktörlerinin yanı sıra, travma sonrası psikopatoloji geliştirme riskini artıran yatkınlık faktörleri de yoğun bir şekilde araştırılmıştır. Özellikle TSSB geliştirme riski daha yüksek olan bireylerle ilgili, büyük ölçüde retrospektif çalışmalara dayanan bulgulara göre; ailede psikopatoloji öyküsü bulunanlar (Breslau vd., 1991), daha önceki travmatik yaşantılara maruz kalmış olanlar (Nishith vd., 2000), daha düşük bilişsel işlevsellik (örn. IQ) gibi faktörlere sahip olanlar (Silva vd., 2000), kadın cinsiyet (Breslau vd., 1999) ve olumsuz duygulanım yaşama eğilimi (nörotisizm) gibi belirli kişilik özellikleri ile yetersiz sosyal destek ağları gibi sosyal faktörlere sahip olanlar yer almaktadır (Brewin vd., 2000). Prospektif çalışmalar da bu bulguları genel olarak teyit etmiş ve travma sonrası daha yavaş veya eksik iyileşme gösteren bireylerin, bu tanımlanmış risk faktörlerinden daha fazlasını taşıma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Ancak, bu risk faktörleri prospektif çalışmalarda sonraki dönem TSSB'sini yordamak amacıyla istatistiksel modellerde (örn. diskriminant fonksiyon analizleri¹⁹⁹) kullanıldığında, genellikle tek bir değişkenin diğerlerinden belirgin şekilde ayrılarak baskın bir yordayıcı olarak öne çıkmadığı gözlemlenmiştir (Milan, 2013). Bu durum, TSSB gelişiminin muhtemelen çok sayıda faktörün karmaşık ve etkileşimli bir biçimde katkıda bulunduğu multifaktöriyel bir etiyolojiye sahip olduğunu

¹⁹⁹ Diskriminant Fonksiyon Analizi (DFA), istatistikte kullanılan çok değişkenli bir analiz tekniğidir. Temel amacı, önceden tanımlanmış iki veya daha fazla grubu, bir dizi sürekli bağımsız değişkene dayanarak birbirinden en iyi şekilde ayırmayı ve yeni bireyleri/vakaları bu gruplara doğru bir şekilde sınıflandırmayı sağlamaktır.

düşündürmektedir. Son yıllarda yürütülen çalışmalar, travmaya maruz kalma olasılığı mesleki veya çevresel nedenlerle yüksek olan popülasyonları maruziyet öncesinde ve sonrasında izleyerek, önceden var olan risk faktörlerini daha kesin bir şekilde tanımlamaya yönelmiştir (Coenen ve van der Molen, 2021). Örneğin, New York polis memurları üzerinde gerçekleştirilen bir prospektif çalışma, 11 Eylül saldırılarından birkaç yıl önce ölçülen göreceli olarak yüksek TSSB semptom düzeylerinin, Dünya Ticaret Merkezi saldırılarından birkaç yıl sonra daha fazla 11 Eylül ile ilişkili TSSB semptomu bildirilmesini yordadığını ortaya koymuştur (Marmar vd., 2003). İtfaiyeci adayları üzerinde yapılan bir diğer çalışma, travma maruziyeti öncesindeki psikofizyolojik tepkiselliği, özellikle irkilme tepkisini incelemiştir. Bu çalışmada, deri iletkenliği ve göz kırpma EMG (elektromiyografi) aracılığıyla ölçülen irkilme tepkilerinin büyüklüğünün, bireylerin daha sonraki travma maruziyetinin ardından yaşadıkları akut stres reaksiyonlarının şiddetini öngördüğü bulunmuştur (Guthrie ve Bryant, 2005). Aile ve genetik araştırmaları da travma sonrası stres reaksiyonlarına yönelik genetik bir yatkınlığın varlığını desteklemektedir (Nugent, 2008). Son dönem ikiz çalışmaları, monozigotik ikizlerde dizigotik ikizlere göre TSSB konkordansının anlamlı derecede daha yüksek olduğunu göstererek genetik katkının rolünü güçlendirmektedir (Stein vd., 2002). Dikkat çekici bir başka çalışma, Vietnam savaşı gazileri ve onların savaşa maruz kalmamış monozigotik ikiz eşlerinden oluşan çiftlerde irkilme tepkilerini karşılaştırmıştır (Orr vd., 2003). Bu çalışma, TSSB tanısı alan gazilerde ve onların savaşa maruz kalmamış ikizlerinde, TSSB tanısı almayan gazilere ve onların ikizlerine kıyasla, irkilme uyaranlarına karşı daha yavaş alışan deri iletkenliği tepkileri saptamıştır. Bu önemli bulgu, irkilme uyaranlarına karşı daha yavaş fizyolojik habitüasyon (alışkanlık, uyum) gösteren bir tepki

örüntüsünün, TSSB için travma öncesi var olan, genetik olarak etkilenen bir yatkınlık belirtici olabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir (Orr vd., 2003). Tanımlanan bu önceden var olan risk faktörlerinin, travmatik bir olayın hemen ardından yapılacak bir ilk değerlendirme sürecinin standart bir bileşeni olup olmaması gerektiği konusu halen tartışmalıdır. Araştırmalar, travmayı takip eden ilk hafta içinde yüksek düzeyde TSSB semptomları gösteren ve aynı zamanda ek risk faktörlerine (örn. çocukluk çağı travması öyküsü, düşük eğitim seviyesi, kişisel veya ailesel anksiyete/duygudurum bozukluğu öyküsü, olaydan önceki aylarda yoğun alkol tüketimi, travma sonrası dönemde zayıf sosyal destekler ve olay sırasında daha yüksek düzeyde maruziyet gibi) sahip olan bireylerin, bu ek risk faktörlerini taşımayan ancak yine akut semptomları yüksek olan kişilere göre iyileşme olasılığının daha düşük olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır (Center for Substance Abuse Treatment, 2014). Bununla birlikte, eğer travmatik olay anındaki panik ve buna eşlik eden yoğun duygusal sıkıntı veya olaydan sonraki haftalar içinde mesleki ve sosyal işlevsellikte belirgin bozulmaya yol açan yüksek düzeydeki TSSB semptomları gibi akut faktörler, daha uzun vadeli semptomları ve işlevsellik düzeyini yeterince güçlü bir şekilde öngörebiliyorsa, erken müdahale kararları için travma öncesi risk faktörlerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek pratik olmayabilir veya gereksiz ek bir yük getirebilir. Alternatif bir yaklaşım olarak, bu önceden var olan risk faktörlerinin, belki de farklı akut reaksiyon fenotiplerini (örn. panik ağırlıklı, dissosiyasyon ağırlıklı) anlamak, ayırt etmek ve potansiyel olarak hedefe yönelik profilaktik müdahaleleri belirlemek açısından daha önemli bir role sahip olabileceği düşünülebilir.

Travma Sonrası Tepkileri Anlamada Yeni Ufuklar

TSSB ve diğer travma ilişkili psikopatolojik tepkilerin anlaşılmasında son yirmi yılda kayda değer ilerlemeler sağlanmış olsa da bilginizde hala önemli ve kritik boşluklar mevcuttur. Bu eksiklikler, özellikle terörizm gibi kitlesel şiddet olayları veya süregiden çatışma ortamları sonrasında kimlerin olumsuz psikolojik sonuçlar geliştirme riski altında olduğunu daha isabetli bir şekilde öngörme ve bu bireylerin iyileşmelerini destekleyecek daha etkin, kişiselleştirilmiş ve hedefe yönelik müdahaleler geliştirme kapasitesini kısıtlamaktadır. Mevcut bilgi eksiklikleri ve önümüzdeki dönem için kritik araştırma öncelikleri şunlar olabilir:

Travmatik olayların, özellikle de terörizm gibi potansiyel olarak süregiden tehdit algısı yaratan durumların etkilerini tam olarak kavrayabilmek için, olayın hemen ardından (peritratmatik ve erken post-travmatik dönemde) başlayan yoğunlaştırılmış prospektif veri toplamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu, bireylerin günlük yaşamlarındaki anlık deneyimlerini ve dalgalanmalarını yakalamayı hedefleyen Ekolojik Anlık Değerlendirme²⁰⁰ veya dijital fenotipleme²⁰¹ gibi yenilikçi metodolojileri içerebilir. Aynı bireylerin yıllar, hatta on yıllar boyunca sistematik olarak takip edilmesi, travma sonrası tepkilerin heterojen doğal seyrinin (farklı semptom başlangıç örüntüleri, şiddetindeki dalgalanmalar, çeşitli iyileşme yörüngeleri ve kronikleşme riskleri) doğru bir şekilde haritalandırılmasını sağlayacaktır. Bu tür kapsamlı boylamsal çalışmalara, genetik ve

²⁰⁰ Ekolojik Anlık Değerlendirme, bireylerin duygu, düşünce, davranış ve deneyimlerini, bulundukları gerçek yaşam ortamlarında ve gerçek zamanlı olarak veya yaşandıktan çok kısa bir süre sonra kaydetmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir.

²⁰¹ Dijital fenotipleme, akıllı cihazlarımızdan elde edilen verileri kullanarak insan davranışını ve sağlığını objektif, sürekli ve gerçek dünya bağlamında anlamaya çalışan, potansiyeli yüksek ancak etik ve teknik zorlukları da olan yeni bir araştırma alanıdır.

epigenetik profillerden nöroendokrin belirteçlere (örn. HPA eksen dinamikleri), nörogörüntüleme bulgularına ve psikofizyolojik ölçümlere (örn. kalp hızı değişkenliği, irkilme tepkisi modülasyonu) kadar uzanan çok-modaliteli biyobelirteçlerin entegre edilmesi kritik öneme sahiptir. Bugüne kadar çok sayıda potansiyel risk faktörü ve koruyucu faktör tanımlanmış olsa da bu faktörlerden hangilerinin bireysel düzeyde TSSB veya diğer olumsuz sonuçların gelişimini en güçlü ve tutarlı şekilde öngördüğünü belirlemek hala önemli bir zorluktur. Daha da önemlisi, hangi faktörlerin nedensel bir rol oynadığını ve dolayısıyla spesifik önleme veya tedavi stratejileri için anlamlı hedefler oluşturabileceğini saptamak gerekmektedir. Risk ve koruyucu faktörlerin kümülatif etkileri, birbirleriyle olan dinamik etkileşimleri ve farklı bağlamlardaki rolleri, makine öğrenmesi (ML) gibi gelişmiş analitik yaklaşımlar kullanılarak daha detaylı incelenebilir. Nihai hedef, grup ortalamalarından kişiselleştirilmiş risk/dayanıklılık profillerine doğru ilerlemektir. Araştırmalar ve klinik pratik sıklıkla TSSB üzerine odaklansa da TSSB travma sonrası ortaya çıkabilecek olası psikopatolojik sonuçlar buzdağının yalnızca görünen kısmıdır. Terörizm dahil travmatik maruziyetler; majör depresif bozukluk, çeşitli anksiyete bozuklukları (panik bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğu dahil), madde kullanım bozuklukları, dissosiyatif bozukluklar gibi diğer ruhsal bozuklukların yanı sıra, açıklanamayan bedensel belirtiler, kronik ağrı sendromları ve hatta kardiyovasküler hastalıklar, otoimmün rahatsızlıklar ve metabolik sendrom gibi fiziksel sağlık sorunları için de artmış bir riskle ilişkilidir.

Gelecekteki çalışmalar, sadece belirli tanılara odaklanmak yerine, ruh sağlığı ve fiziksel sağlık sonuçlarının bu geniş yelpazesini, işlevsellik ve yaşam kalitesi gibi boyutları da içerecek şekilde, çok boyutlu değerlendirme bataryaları kullanarak kapsamalıdır. Farklı tanılar

arasında ortak olan altta yatan mekanizmaları (örn. duygu düzenleme güçlükleri, tehdit algısı yanlılıkları, ruminasyon) hedefleyen transdiagnostik yaklaşımlar da giderek önem kazanmaktadır. Biyolojik yatkınlıklar (örn. genetik polimorfizmler, epigenetik modifikasyonlar, nörokimyasal farklılıklar) ile psikolojik faktörlerin (örn. bilişsel değerlendirmeler, başa çıkma stratejileri, kişilik özellikleri) ve sosyal bağlamın (örn. sosyal destek, ayrımcılık, kültürel faktörler) travma sonrası patolojinin gelişiminde nasıl dinamik ve çift yönlü bir etkileşim içinde olduğunu prospektif ve boylamsal tasarımlarla inceleyen yayınlanmış çalışma sayısı hala yetersizdir. Gen-çevre etkileşimi (GxE) ve epigenetik mekanizmaların rolü, özellikle erken yaşam deneyimlerinin sonraki travma tepkilerini nasıl şekillendirdiği konusunda kritik öneme sahiptir. Bu karmaşık etkileşim mekanizmalarının aydınlatılması, hem risk altındaki bireyleri daha iyi anlama hem de önleme veya semptom azaltımı için hedefe yönelik, entegre biyolojik ve/veya psikoterapötik stratejiler geliştirme potansiyeli taşımaktadır.

Takip eden ilk birkaç yıl içindeki boylamsal veriler değerli olmakla birlikte, travmanın uzun vadeli etkilerini tam olarak anlamak için yaşam boyu perspektifine ihtiyaç olabilir. Travmadan yıllar veya on yıllar sonra gözlemlenen TSSB'nin, erken dönemdeki TSSB ile aynı fenomenolojik ve biyolojik özelliklere sahip olup olmadığını, zamanla semptom profilinin nasıl değiştiğini (örn. "scarring"²⁰² vs. "vulnerability"²⁰³ modelleri), sonraki yaşam olaylarının, kümülatif

²⁰² Bu modele göre, yaşanan olumsuz bir deneyim (örneğin uzun süreli işsizlik veya ciddi bir depresyon atağı), olay sona erdikten sonra bile birey üzerinde kalıcı, negatif bir iz bırakır. Yani olay, kişide bir "yara izi" oluşturur.

²⁰³ Bu model, olumsuz deneyimlerin uzun vadeli negatif sonuçlara doğrudan neden olmadığını öne sürer. Bunun yerine, bu tür olayları yaşayan bireylerin zaten olaydan önce var olan bazı özellikleri veya "kırılganlıkları" olduğunu savunur. Bu önceden var

zorlukların veya yaşlanma sürecinin önceden var olan TSSB semptomlarını nasıl yeniden alevlendirebileceğini veya gecikmiş başlangıçlı TSSB'yi nasıl tetikleyebileceğini anlamak için çok daha uzun vadeli (10-20 yıl ve üzeri) takip çalışmaları gereklidir. Dayanıklılık kavramı yaygın olarak kullanılsa da operasyonel tanımı ve altında yatan mekanizmalar hala tam olarak netleşmemiştir. Dayanıklılık, sadece psikopatolojinin yokluğu mudur (direnç), travma sonrası işlevselliğe geri dönme kapasitesi midir (iyileşme), yoksa travmadan sonra büyüme ve gelişme (post-traumatic growth²⁰⁴) gibi pozitif adaptasyonları da içeren aktif bir süreç midir? Benzer şekilde, dayanıklılığın sadece kırılabilirliğin zıttı mı olduğu, yoksa kendine özgü nörobiyolojik ve psikososyal mekanizmaları olan farklı bir boyut mu olduğu da araştırılmalıdır. Dayanıklılıkla ilişkili olduğu düşünülen özelliklerin ve davranışların öğrenilebilir olup olmadığını ve dayanıklılığı artırmaya yönelik müdahalelerin etkinliğini ve altında yatan mekanizmaları anlamak, koruyucu faktörleri güçlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Terör olayına doğrudan maruz kalan, fiziksel olarak yaralanan veya yakınına kaybeden bireylerdeki patolojik tepkiler ile olayı geleneksel ve özellikle sosyal medya aracılığıyla yoğun bir şekilde takip eden, ikincil travmatik anlatımlara maruz kalan, kolektif travma yaşayan veya gelecekteki saldırı korkuları nedeniyle yoğun anksiyete ve işlev bozukluğu yaşayan kişiler arasındaki psikopatolojik örüntüleri, şiddeti ve altında yatan mekanizmaları ayırt etmek gerekmektedir. Özellikle, dolaylı maruziyet ve süregiden tehdit algısı sonrasında

olan kırılabilirlikler, hem kişinin olumsuz olayı yaşama olasılığını artırır hem de uzun vadede daha kötü sonuçlara sahip olma ihtimalini yükseltir.

²⁰⁴ Bu kavram, travmanın sadece olumsuz sonuçları olmadığını, aynı zamanda bazı insanlar için kişisel bir dönüşüm ve gelişim kaynağı da olabileceğini vurgular. Önemli olan nokta, travmanın kendisinin iyi bir şey olması değil, travmatik deneyimle mücadele etme sürecinin potansiyel olarak olumlu değişimlere yol açabilmesidir.

kimlerin (örn. önceki ruhsal sorunları olanlar, belirli medya tüketim alışkanlıklarına sahip olanlar, sosyal desteği zayıf olanlar) daha fazla olumsuz etkilendiğini ve bu durumun altında yatan bireysel yatkınlık faktörlerini incelemek, halk sağlığı mesajlarının, infodemi²⁰⁵ yönetiminin, ruh sağlığı hizmetlerinin ve toplum temelli dayanıklılık müdahalelerinin hedeflenmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Diğer Yaygın Psikiyatrik Komplikasyonlar

TSSB'ye ek olarak, terör mağdurları arasında Majör Depresif Bozukluk (MDB) prevalansı da genel popülasyona göre anlamlı derecede yüksektir (Galea vd., 2005; Garcia-Vera vd., 2016). Diğer Anksiyete Bozuklukları (örn. Panik Bozukluk, Agorafobi, Sosyal Anksiyete Bozukluğu, Yaygın Anksiyete Bozukluğu) ve travmayla ilişkili Fobiler de sıkça rapor edilmektedir (North vd., 1999). Stresle başa çıkma mekanizması olarak veya altta yatan sorunları maskeleyerek amacıyla Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları riski de artmaktadır (Boscarino, 2015). Psikiyatrik komorbidite, özellikle TSSB ve MDB komorbiditesi oldukça yaygındır ve bu durum, daha ağır klinik tablo, artmış intihar riski, daha fazla işlevsel bozulma ve tedaviye direnç ile ilişkilidir (Kessler, 2000). Komorbiditenin altında yatan mekanizmalar arasında paylaşılan genetik ve çevresel risk faktörleri, bir bozukluğun diğerinin gelişimini tetiklemesi (örneğin, TSSB'nin yol açtığı sosyal izolasyonun depresyonu derinleştirmesi) gibi etkenler bulunmaktadır (Yan vd., 2024). Terör eylemleri sonucu yakınına kaybeden bireylerde, kaybın ani, şiddet dolu ve anlamlandırması zor doğası nedeniyle komplike veya travmatik yas

²⁰⁵ Belirli bir konu hakkında, doğru bilgilerin yanı sıra yanlış (misinformation- yanıltıcı bilgi) ve kasıtlı olarak yanıltıcı (disinformation- dezenformasyon) bilgileri de içeren, aşırı miktarda bilginin hızla yayılmasıdır. Bu durum, insanların ihtiyaç duydukları anda güvenilir kaynaklara ve doğru rehberliğe ulaşmasını zorlaştırır, kafa karışıklığına, güvensizliğe ve hatta zararlı davranışlara yol açabilir.

süreçleri gelişebilir (Neria ve Litz, 2004). DSM-5-TR ve ICD-11'de artık resmi bir tanı olarak yer alan Uzamış Yas Bozukluğu (Prolonged Grief Disorder- PGD), ölümden sonra en az 12 ay (DSM-5-TR) veya 6 ay (ICD-11) geçmesine rağmen devam eden yoğun özlem, ölen kişiyle ilgili sürekli düşünceler, kimlik karmaşası, kaybı kabullenmede güçlük ve belirgin işlevsellik kaybı ile karakterizedir (APA, 2022; Prigerson vd., 202; World Health Organization [WHO], 2019). Terör gibi şiddet içeren kayıplar, PGD gelişimi için önemli bir risk faktörüdür (Kristensen vd., 2012).

Sonuç

Bu bölümde, terörizmin bireyler ve toplumlar üzerindeki özgün psikolojik dinamikleri, travmatik stres bozuklukları ve ilişkili psikopatolojiler ekseninde kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Terör eylemlerinin, yalnızca doğrudan maruz kalanlarla sınırlı kalmayıp, dolaylı etkilendirme ve sürekli tehdit algısı yoluyla geniş kitlelerde ruh sağlığı sorunlarına zemin hazırladığı vurgulanmıştır. Travma Sonrası Stres Bozukluğu'nun fenomenolojisi, etiyolojisi ve özellikle terörizm bağlamındaki kronikleşme riskleri, peritratmatik deneyimlerin ve erken dönem belirtilerin yordayıcı gücü ışığında tartışılmıştır. Bireylerin travmatik yaşantılara verdikleri tepkilerin çeşitliliği, genetik, nörobiyolojik, bilişsel ve çevresel faktörlerin karmaşık etkileşimine dayanan yatkınlık ve dayanıklılık örüntüleri ile açıklanmıştır.

Terörizmin psikolojik etkilerinin TSSB ile sınırlı olmadığı; depresif bozukluklar, anksiyete bozuklukları, madde kullanım sorunları ve komplike yas gibi diğer önemli psikiyatrik tabloların da yaygın olarak gözlemlendiği ortaya konmuştur. Bu durum, terör mağdurlarına yönelik değerlendirme ve müdahale süreçlerinde bütüncül bir yaklaşımın ve komorbiditeye dikkat edilmesinin gerekliliğini

pekiştirmektedir. Altta yatan biyolojik mekanizmaların (örneğin, artmış katekolaminerjik aktivasyon, bellek konsolidasyonu süreçlerindeki değişimler, sönme öğrenmesindeki yetersizlikler) ve bilişsel değerlendirme süreçlerinin patolojinin gelişimindeki kritik rolü, bu bölümün önemli bulguları arasındadır. Sonuç olarak, terörizmin psikolojik mirasıyla başa çıkabilmek, hem risk altındaki bireylerin erken dönemde tespiti ve desteklenmesi hem de toplum düzeyinde dayanıklılığı artırıcı stratejilerin geliştirilmesi için bilimsel bilginin derinleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle, travmanın uzun erimli etkilerini, farklı maruziyet biçimlerinin sonuçlarını ve koruyucu faktörlerin mekanizmalarını aydınlatmaya yönelik prospektif, çok-modaliteli ve uzunlamasına çalışmalara duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Terörizmin yarattığı psikolojik tahribatın azaltılması ve bireylerin iyileşme süreçlerinin desteklenmesi, multidisipliner bir çaba ve bilimsel temellere dayalı müdahalelerle mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Adams, R. E., & Boscarino, J. A. (2006). Predictors of PTSD and delayed PTSD after disaster: The impact of exposure and psychosocial resources. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 194(7), 485–493.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Association Publishing.

American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.). American Psychiatric Association Publishing.

Ben-Zur, H., Gil, S., & Shamshins, Y. (2012). The relationship between exposure to terror through the media, coping strategies and resources,

and distress and secondary traumatization. *International Journal of Stress Management*, 19(2), 132–150.

Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28.

Boscarino, J. A. (2015). Community disasters, psychological trauma, and crisis intervention. *International Journal of Emergency Mental Health*, 17(1), 369–371.

Breslau, N., Chilcoat, H. D., Kessler, R. C., & Davis, G. C. (1999). Previous exposure to trauma and PTSD effects of subsequent trauma: Results from the Detroit Area Survey of Trauma. *American Journal of Psychiatry*, 156(6), 902–907.

Breslau, N., Davis, G. C., Andreski, P., & Peterson, E. (1991). Traumatic events and posttraumatic stress disorder in an urban population of young adults. *Archives of General Psychiatry*, 48(3), 216–222.

Brewin, C. R., Andrews, B., & Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 748–766.

Brunet, A., Weiss, D. S., Metzler, T. J., Best, S. R., Neylan, T. C., Rogers, C., Fagan, J., & Marmar, C. R. (2001). The Peritraumatic Distress Inventory: A proposed measure of PTSD criterion A2. *American Journal of Psychiatry*, 158(9), 1480–1485.

Bryant, R. A., & Panasetis, P. (2001). Panic symptoms during trauma and acute stress disorder. *Behavior Research and Therapy*, 39(8), 961–966.

Center for Substance Abuse Treatment. (2014). *Trauma-informed care in behavioral health services* (Treatment Improvement Protocol (TIP) Series

No. 57; HHS Publication No. SMA 14-4816). Substance Abuse and Mental Health Services Administration.

Charney, D. S., Deutch, A. Y., Krystal, J. H., Southwick, S. M., & Davis, M. (1993). Psychobiologic mechanisms of posttraumatic stress disorder. *Archives of General Psychiatry*, 50(4), 295–305.

Coenen, P., & van der Molen, H. F. (2021). What work-related exposures are associated with post-traumatic stress disorder? A systematic review with meta-analysis. *BMJ Open*, 11(8), Article e049651.

Dancu, C. V., Riggs, D. S., Hearst-Ikeda, D., Shoyer, B. G., & Foa, E. B. (1996). Dissociative experiences and posttraumatic stress disorder among female victims of criminal assault and rape. *Journal of Traumatic Stress*, 9(2), 253–267.

DiMaggio, C., & Galea, S. (2006). The behavioral consequences of terrorism: A meta-analysis. *Academic Emergency Medicine*, 13(5), 559–566.

Dunmore, E., Clark, D. M., & Ehlers, A. (2001). A prospective investigation of the role of cognitive factors in persistent PTSD after physical and sexual assault. *Behavior Research and Therapy*, 39(9), 1063–1084.

Ehlers, A., Mayou, R. A., & Bryant, B. (1998). Psychological predictors of chronic PTSD after motor vehicle accidents. *Journal of Abnormal Psychology*, 107(3), 508–519.

Galea, S., Ahern, J., Resnick, H., Kilpatrick, D., Bucuvalas, M., Gold, J., & Vlahov, D. (2002). Psychological sequelae of the September 11 terrorist attacks in New York City. *New England Journal of Medicine*, 346(13), 982–987.

Galea, S., Boscarino, J. A., Resnick, H., & Vlahov, D. (2003). Trends of probable post-traumatic stress disorder in New York City after the September 11 terrorist attacks. *American Journal of Epidemiology*, 158(6), 514–524.

Galea, S., Nandi, A., & Vlahov, D. (2005). The epidemiology of post-traumatic stress disorder after disasters. *Epidemiologic Reviews*, 27, 78–91.

García-Vera, M. P., Sanz, J., & Gutiérrez, S. (2016). A systematic review of the literature on posttraumatic stress disorder in victims of terrorist attacks. *Psychological Reports*, 119(1), 328–359.

Guthrie, R. M., & Bryant, R. A. (2005). Auditory startle response in firefighters before and after trauma exposure. *American Journal of Psychiatry*, 162(2), 283–290.

Harvey, A. G., & Bryant, R. A. (1998). Relationship of acute stress disorder and posttraumatic stress disorder following motor vehicle accidents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(3), 507–512.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524.

Hyland, P., Shevlin, M., & Brewin, C. R. (2023). The memory and identity theory of ICD-11 complex posttraumatic stress disorder. *Psychological Review*, 130(4), 1044–1065.

Institute of Medicine (US) Committee on Responding to the Psychological Consequences of Terrorism. (2003). *Understanding the psychological consequences of traumatic events, disasters, and terrorism*. National Academies Press.

Karatzias, T., Shevlin, M., Fyvie, C., Hyland, P., Efthymiadou, E., Wilson, D., Roberts, N., Bisson, J. I., Brewin, C. R., & Cloitre, M. (2017). Evidence of distinct profiles of Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) and Complex Posttraumatic Stress Disorder (CPTSD) based on the new ICD-11 Trauma Questionnaire (ICD-TQ). *Journal of Affective Disorders*, 207, 181–187.

Kessler, R. C. (2000). Posttraumatic stress disorder: The burden to the individual and to society. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 61(Suppl. 5), 4–14.

Koenen, K. C., Ratanatharathorn, A., Ng, L., McLaughlin, K. A., Bromet, E. J., Stein, D. J., Karam, E. G., Meron Ruscio, A., Benjet, C., Scott, K., Atwoli, L., Petukhova, M., Lim, C. C. W., Aguilar-Gaxiola, S., Al-Hamzawi, A., Alonso, J., Bunting, B., Ciutan, M., de Girolamo, G., ... Kessler, R. C. (2017). Posttraumatic stress disorder in the World Mental Health Surveys. *Psychological Medicine*, 47(13), 2260–2274.

Kristensen, P., Weisæth, L., & Heir, T. (2012). Bereavement and mental health after sudden and violent losses: A review. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 75(1), 76–97.

Lieberman, L., Gorka, S. M., Shankman, S. A., & Phan, K. L. (2017). Impact of panic on psychophysiological and neural reactivity to unpredictable threat in depression and anxiety. *Clinical Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, 5(1), 52–63.

Marmar, C. R., Best, S., Metzler, T., Chemtob, C., Gloria, R., Killeen, A., et al. (2003). *Impact of the World Trade Center attacks on New York City Police Officers: A prospective study* [Unpublished manuscript].

Marmar, C. R., Weiss, D. S., Schlenger, W. E., Fairbank, J. A., Jordan, B. K., Kulka, R. A., & Hough, R. L. (1994). Peritraumatic dissociation

and post-traumatic stress in male Vietnam theater veterans. *American Journal of Psychiatry*, 151(7), 902–907.

McFarlane, A. C. (1989). The aetiology of post-traumatic morbidity: Predisposing, precipitating and perpetuating factors. *British Journal of Psychiatry*, 154(2), 221–228.

McFarlane, A. C. (2010). The long-term costs of traumatic stress: Intertwined physical and psychological consequences. *World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 9(1), 3–10.

McNally, R. J. (2003). Psychological mechanisms in acute response to trauma. *Biological Psychiatry*, 53(9), 779–788.

Milan, S., Zona, K., Acker, J., & Turcios-Cotto, V. (2013). Prospective risk factors for adolescent PTSD: Sources of differential exposure and differential vulnerability. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41(2), 339–353.

Maddox, S. A., Hartmann, J., Ross, R. A., & Ressler, K. J. (2019). Deconstructing the gestalt: Mechanisms of fear, threat, and trauma memory encoding. *Neuron*, 102(1), 60–74.

Murray, J., Ehlers, A., & Mayou, R. A. (2002). Dissociation and posttraumatic stress disorder: Two prospective studies of road traffic accident survivors. *British Journal of Psychiatry*, 180(4), 363–368.

Neria, Y., & Litz, B. T. (2004). Bereavement by traumatic means: The complex synergy of trauma and grief. *Journal of Loss & Trauma*, 9(1), 73–87.

Nishith, P., Mechanic, M. B., & Resick, P. A. (2000). Prior interpersonal trauma: The contribution to current PTSD symptoms in female rape victims. *Journal of Abnormal Psychology, 109*(1), 20–25.

North, C. S., Nixon, S. J., Shariat, S., Mallonee, S., McMillen, J. C., Spitznagel, E. L., & Smith, E. M. (1999). Psychiatric disorders among survivors of the Oklahoma City bombing. *JAMA: Journal of the American Medical Association, 282*(8), 755–762.

Nugent, N. R., Amstadter, A. B., & Koenen, K. C. (2008). Genetics of post-traumatic stress disorder: Informing clinical conceptualizations and promoting future research. *American Journal of Medical Genetics Part C: Seminars in Medical Genetics, 148C*(2), 127–132.

Orr, S. P., Metzger, L. J., Lasko, N. B., Macklin, M. L., Hu, F. B., Shalev, A. Y., & Pitman, R. K. (2003). Physiologic responses to sudden, loud tones in monozygotic twins discordant for combat exposure: Association with posttraumatic stress disorder. *Archives of General Psychiatry, 60*(3), 283–288.

Ozer, E. J., Best, S. R., Lipsey, T. L., & Weiss, D. S. (2003). Predictors of posttraumatic stress disorder and symptoms in adults: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 129*(1), 52–73.

Pfefferbaum, B., Newman, E., Nelson, S. D., Nitiéma, P., Pfefferbaum, R. L., & Rahman, A. (2014). Disaster media coverage and psychological outcomes: Descriptive findings in the extant research. *Current Psychiatry Reports, 16*(9), Article 464

Pitman, R. K., Shalev, A. Y., & Orr, S. P. (2000). Posttraumatic stress disorder: Emotion, conditioning, and memory. In M. S. Gazzaniga (Ed.), *The new cognitive neurosciences* (2nd ed.). MIT Press.

- Prigerson, H. G., Boelen, P. A., Xu, J., Smith, K. V., & Maciejewski, P. K. (2021). Validation of the new DSM-5-TR criteria for prolonged grief disorder and the PG-13-Revised (PG-13-R) scale. *World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 20(1), 96–106.
- Rauch, S. L., Shin, L. M., & Phelps, E. A. (2006). Neurocircuitry models of posttraumatic stress disorder and extinction: Human neuroimaging research—past, present, and future. *Biological Psychiatry*, 60(4), 376–382.
- Shalev, A. Y. (1992). Posttraumatic stress disorder among injured survivors of a terrorist attack: Predictive value of early intrusions and avoidance symptoms. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 180(8), 505–509.
- Shalev, A., Liberzon, I., & Marmar, C. (2017). Post-traumatic stress disorder. *The New England Journal of Medicine*, 376(25), 2459–2469.
- Shalev, A. Y., Freedman, S., Peri, T., Brandes, D., Sahar, T., Orr, S. P., & Pitman, R. K. (1997). Predicting PTSD in trauma survivors: Prospective evaluation of self-report and clinician-administered instruments. *British Journal of Psychiatry*, 170(6), 558–564.
- Silva, R. R., Alpert, M., Munoz, D. M., Singh, S., Matzner, F., & Dummit, S. (2000). Stress and vulnerability to posttraumatic stress disorder in children and adolescents. *The American journal of psychiatry*, 157(8), 1229–1235.
- Simeon, D., Guralnik, O., Knutelska, M., Yehuda, R., & Schmeidler, J. (2003). Basal norepinephrine in depersonalization disorder. *Psychiatry Research*, 121(1), 93–97.
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges:

Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5, Article 25338.

Southwick, S. M., Krystal, J. H., Morgan, C. A., Johnson, D., Nagy, L. M., Nicolaou, A., Heninger, G. R., & Charney, D. S. (1993). Abnormal noradrenergic function in posttraumatic stress disorder. *Archives of General Psychiatry*, 50(4), 266–274.

Stein, M. B., Jang, K. L., Taylor, S., Vernon, P. A., & Livesley, W. J. (2002). Genetic and environmental influences on trauma exposure and posttraumatic stress disorder symptoms: A twin study. *American Journal of Psychiatry*, 159(10), 1675–1681.

Swire-Thompson, B., & Lazer, D. (2020). Public health and online misinformation: Challenges and recommendations. *Annual Review of Public Health*, 41, 433–451.

Vaiva, G., Thomas, P., Ducrocq, F., Fontaine, M., Boss, V., Devos, P., Rasle, C., Bruandet, A., Mériaux, M., Brunet, A., & Goudemand, M. (2004). Low posttrauma GABA plasma levels as a predictive factor in the development of acute posttraumatic stress disorder. *Biological Psychiatry*, 55(3), 250–254.

World Health Organization. (2019). *International classification of diseases* (11th rev.).

Yan, W., Shang, Z., Wu, L., Ouyang, H., Yang, Q., Huang, S., Lv, J., Zhang, W., & Cheng, Y. (2024). The impact of isolation on comorbidity of PTSD symptoms and depression: Evidence from PTRP-5-6 in China. *BMC Public Health*, 24(1), Article 21.

Yehuda, R., Bryant, R., Marmar, C., & Zohar, J. (2005). Pathological responses to terrorism. *Neuropsychopharmacology*, 30(10), 1793–1805.

Zangrossi Jr., H., Viana, M. B., & Graeff, F. G. (1999). Anxiolytic effect of intra-amygdala injection of midazolam and 8-hydroxy-2-(di-n-propylamino) tetralin in the elevated T-maze. *European Journal of Pharmacology*, 369(2-3), 267–270.

DİJİTAL ÇAĞDA TERÖR PROPAGANDASIYLA MÜCADELE

*“Nefretin, bir ekrandan silindiği an,
binlerce başka ekranda yeniden doğan bir ahtapot olması...”*

Dijital teknolojilerin toplumsal yaşamın her katmanına nüfuz ettiği çağımızda, bu dönüşümün karanlık bir yansıması olarak terörist ve aşırılıkçı grupların propaganda, radikalleştirme ve eylem kapasiteleri de yeni bir veçhe kazanmıştır. Geleneksel propaganda metotlarının yerini, küresel ölçekte anlık erişim ve etkileşim imkânı sunan karmaşık bir dijital ekosistem almıştır. Bu ekosistem, söz konusu grupların ideolojilerini yayma, sempatican kazanma ve şiddeti teşvik etme biçimlerini derinden etkileyerek hem ulusal hem de uluslararası güvenlik için ciddi bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bu bölümde, terör propagandasının içinde var olduğu ve yayıldığı dijital habitatın temel dinamikleri, kullanılan platformlar, içerik türleri, yayılma mekanizmaları, ulusal ve uluslararası düzeydeki mücadele pratikleri ve bu mücadelenin doğasında var olan meydan okumalara kadar geniş bir perspektifin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle Christchurch saldırısı gibi vakaların somutlaştırdığı üzere, şiddetin bizzat bir medya olayına dönüştüğü ve propaganda ile eylemin iç içe geçtiği günümüz ortamında, farklı devletlerin geliştirdiği düzenleyici modeller ve bu modellerin etkinliği ile sınırlılıkları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Nihayetinde, yalnızca reaktif önlemlerin ötesine geçerek, karşı anlatılar, medya okuryazarlığı, teknolojik çözümler ve toplumsal dayanıklılığı artırmaya yönelik bütüncül ve proaktif stratejilerin gerekliliği vurgulanacaktır. Bu incelemede, dijital

çağın terörizmle mücadeledeki karmaşıklığı ve çok aktörlü bir yaklaşımın zorunluluğu ortaya konulacaktır.

Terör Propagandasının Dijital Ekosistemi

Dijital terör propagandasını anlamak, onun içinde barındığı ve yayıldığı karmaşık ekosistemi analiz etmeyi gerektirir. Bu ekosistem, kullanılan platformlardan içerik türlerine, yayılma taktiklerinden hedef kitlelere kadar birçok bileşeni içerir. Terörist grupların propaganda, radikalleştirme ve üye kazanma faaliyetlerinde dijital platformları kullanma biçimleri, tek bir mecraya bağlı kalmaktan ziyade, dinamik ve çok katmanlı bir stratejiyi yansıtmaktadır. Bu durum, grupların hem geniş kitlelere ulaşma hedeflerini hem de operasyonel güvenlik ve ideolojik saflığı koruma ihtiyaçlarını dengeleme çabalarının bir sonucudur (Conway, 2017). Ana akım sosyal medya platformları (örneğin, Facebook, YouTube, Twitter/X), sahip oldukları muazzam kullanıcı tabanı nedeniyle, terörist gruplar için potansiyel olarak geniş bir erişim imkanı sunar. Ancak bu platformların giderek sıkılaştan içerik moderasyon politikaları ve kolluk kuvvetleriyle artan iş birlikleri, grupları burada daha temkinli olmaya itmektedir (Berger ve Morgan, 2015). Bu nedenle, ana akım platformlar genellikle doğrudan şiddet çağrısı yerine, daha örtük mesajlar, "gri propaganda" veya sempatizanları daha güvenli limanlara yönlendiren "köprüler" kurmak amacıyla kullanılırlar. İçeriklerin hızla kaldırılması ve hesapların askıya alınması riski, bu grupların iletişim stratejilerini sürekli adapte etmelerini gerektirmektedir (Rogers, 2020). Bu adaptasyon sürecinin önemli bir yönü, Telegram gibi uçtan uca şifreleme sunan veya içerik denetimi konusunda daha esnek olan mesajlaşma uygulamalarına yönelimdir. Telegram, özellikle büyük grup sohbetleri ve kanal özellikleri sayesinde hem propaganda yayılımı hem de kapalı devre iletişim ve

koordinasyon için elverişli bir ortam sunmaktadır. Şifreleme, gruplara devlet takibinden korunma algısı sunarken, daha az denetim, şiddet içeren veya aşırılıkçı içeriklerin daha uzun süre yayında kalmasına olanak tanır. Özellikle aşırı sağcı ve beyaz üstünlükçü gruplar için, ana akım platformlardaki baskılara bir tepki olarak ortaya çıkan "alternatif teknoloji" platformları (örneğin Gab, Parler, BitChute) ve daha az denetlenen forumlar (örneğin 4chan, 8kun) kritik öneme sahip merkezler haline gelmiştir (Dehghan ve Nagappa, 2022). Bu platformlar, benzer düşünen bireylerin bir araya geldiği, radikal görüşlerin normalleştiği sanal gettolar işlevi görebilmektedir. Bu mecralar, sadece propaganda yaymakla kalmaz, aynı zamanda kolektif kimlik inşası ve mobilize etme potansiyeli de taşır (Ebner, 2021). Daha az beklenen ancak giderek daha fazla dikkat çeken bir başka alan ise çevrimiçi oyun platformları ve bunlarla ilişkili sohbet uygulamalarıdır (örneğin Discord, Steam). Özellikle genç demografiyi hedef alan terörist gruplar, oyun içi sohbetleri, forumları veya Discord sunucularını kullanarak, oyun kültürünün içine sızmış aşırılıkçı semboller, mizah (ironik veya doğrudan) ve anlatılar aracılığıyla propaganda yapabilmekte ve yeni üyeler kazanabilmektedirler (Lakhani, 2021). Oyunların sosyal ve rekabetçi doğası, aidiyet arayışındaki gençler için bu tür grupları çekici hale getirebilir ve radikalleşme süreçleri için bir vektör oluşturabilir.

İçerik Türleri ve Taktikler: Terörist ve aşırılıkçı grupların kullandığı propaganda içerikleri, hedef kitleye, teknolojik imkanlara ve grubun stratejik hedeflerine göre dikkat çekici bir çeşitlilik ve adaptasyon yeteneği sergilemektedir. Bu içerikler, sadece mesajı iletmekle kalmaz, aynı zamanda grubun kimliğini inşa eder, duygusal tepkileri harekete geçirir ve eyleme geçişi teşvik eder (Winter, 2017). Örneğin, DEAS'ın erken dönem propagandası, yüksek prodüksiyon değerine sahip, sinematografik estetikle sunulan ve sıklıkla aşırı şiddet içeren

videolarla karakterizeydi. Bu videolar, sadece korku salmayı değil, aynı zamanda bir devlet gücü ve kontrolü imajı yansıtmayı, Batılı kültürel ürünlere meydan okumayı ve potansiyel üyelere macera ve güç vaadi sunmayı amaçlıyordu (Ingram, 2020). Ancak grubun zayıflamasıyla bu tür gösterişli prodüksiyonlar azalmıştır. Buna karşılık, çağdaş aşırı sağcı propaganda, özellikle çevrimiçi ortamlarda, farklı bir retorik ve estetik anlayışını benimser.

Mizah, ironi ve "trolleme" kültürüyle iç içe geçmiş memler, alt-kültürel referanslar ve üstü kapalı, kodlanmış bir dil kullanımı yaygındır (Dafaure, 2020). Bu taktikler hem grubun iç bağlarını güçlendirir hem de dışarıdan gelen eleştirilere karşı "sadece şakaydı" gibi savunmalarla bir inkar mekanizması sağlar. "Kültür savaşı" anlatıları ise, toplumsal değişimleri veya göç gibi konuları varoluşsal bir tehdit olarak çerçeveleyerek mobilize etmeyi hedefler. Şiddetin canlı yayınlanması, Christchurch (Yeni Zelanda) saldırısında trajik bir şekilde görüldüğü gibi, terörizmin bir "performans şiddeti" veya "medya olayı" olarak kurgulanmasıdır (Newton, 2019). Saldırgan, eylemini anlık olarak küresel bir izleyici kitlesine ulaştırarak travmayı maksimize etmeyi, medyanın ve platformların gündemini belirlemeyi ve eyleminin kontrolünü elinde tutmayı amaçlar. Bu tür yayınlar, içerik moderasyon sistemleri için de büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Manifestolar, saldırırganların eylemlerini meşrulaştırdıkları, ideolojik motivasyonlarını detaylandırdıkları ve genellikle belirli kişi veya grupları hedef gösterdikleri metinlerdir. Bu metinler, sadece saldırırganın kendi düşünce dünyasını yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki potansiyel saldırırganlar için bir tür ideolojik ve pratik "miras" bırakma, ilham verme ve hatta taklit etmeye teşvik etme işlevi görür (Tinnnes, 2023). Dezenformasyon ve komplo teorileri de terörist ve aşırılıkçı grupların cephaneliğindeki önemli silahlardandır. Bu araçlar, mevcut toplumsal kutuplaşmaları ve fay

hatlarını derinleştirmek, bilimsel gerçeklere ve resmi kurumlara (medya, hükümet, uzmanlar) yönelik güvensizliği artırmak ve karmaşık sorunlara basit, günah keçisi yaratan açıklamalar sunarak kendi radikal çözümlerini meşrulaştırmak için kullanılır (Wardle ve Derakhshan, 2017). Bu durum, özellikle bilgi ekosisteminin parçalanmış olduğu günümüzde, bir tür "epistemik kriz²⁰⁶" yaratarak radikalleşmeyi kolaylaştırabilir. Son olarak, şiddetin "oyunlaştırılması", özellikle gençleri hedef alan endişe verici bir taktiktir. Saldırıları bir video oyunu estetiğiyle sunmak, puanlama sistemleri önermek (bazı manifestolarda görüldüğü gibi) veya şiddet eylemlerini oyun içi başarılar gibi çerçevelemek, şiddeti normalleştirme, duyarsızlaştırma ve hatta çekici hale getirme riski taşır (Wells vd., 2023). Bu, gençlerin sosyal etkileşim ve başarı arayışını manipüle eden tehlikeli bir yöntemdir.

Yayılma Mekanizmaları: Dijital ortamda üretilen terörist ve aşırılıkçı propagandanın en kritik ve tehlikeli özelliklerinden biri, içeriğin ulaştığı yayılım hızı ve ölçeğidir. Modern iletişim ağları, mesajların saniyeler içinde küresel kitlelere ulaşmasına olanak tanıyarak, geleneksel medyanın yayılım kapasitesini katbekat aşmaktadır (Castells, 2013). Bu hızlı yayılım hem kasıtlı stratejilerin hem de dijital ekosistemin yapısal özelliklerinin bir ürünüdür. Propagandanın yayılması, kısmen organik olarak, yani içeriğe inanan veya onunla etkileşim kuran gerçek kullanıcıların gönüllü paylaşımlarıyla gerçekleşir. Kullanıcılar, kimliklerini ifade etmek, ait oldukları grupta

²⁰⁶ Epistemik kriz, bireylerin ve toplumların bilginin kaynağına, geçerliliğine ve hatta gerçeğin kendisine dair ortak bir anlayıştan uzaklaştığı, derin bir belirsizlik ve güvensizlik dönemini ifade eder. Bu durumda, hangi bilgiye ve kime güvenileceği konusunda yaşanan kafa karışıklığı, dezenformasyonun ve komplo teorilerinin yayılmasıyla pekişir; sonuç olarak, farklı grupların kendi ayrı gerçeklik algılarına tutunduğu, toplumsal uzlaşının ve ortak hareket etme kabiliyetinin zayıfladığı bir tablo ortaya çıkar.

dayanışma göstermek veya sadece dikkat çekici buldukları bir içeriği çevreleriyle paylaşmak amacıyla bu yayılıma katkıda bulunabilirler (Tucker vd., 2018). Ancak yayılım mekanizmaları bununla sınırlı değildir. İnorganik ve manipülatif yöntemler de yayılımı hızlandırmada kritik rol oynar:

Bot Hesaplar: Otomatik yazılımlar tarafından kontrol edilen sahte hesaplar (botlar), belirli mesajları veya hashtag'leri yapay olarak popüler göstermek, belirli içerikleri kitlesel olarak yaymak veya karşıt görüşleri bastırmak için kullanılır. Bu "hesaplamalı propaganda"²⁰⁷ teknikleri, kamuoyu algısını manipüle etmeyi hedefler (Woolley ve Howard, 2018).

Koordine Edilmiş İnorganik Davranış (Coordinated Inauthentic Behavior- CIB): Bu terim, genellikle sosyal medya platformları tarafından, merkezi bir plan dahilinde hareket eden, kimliklerini gizleyen veya yanıltıcı şekilde sunan hesap ağlarını tanımlamak için kullanılır. Botlardan farklı olarak bu ağlar insan kontrolünde olabilir ancak amaçları yapay olarak gündem oluşturmak veya belirli bir anlatıyı topluca güçlendirmektir (DiResta vd., 2019).

Algoritmik Amplifikasyon: Sosyal medya platformlarının ve arama motorlarının kullandığı algoritmalar, kullanıcı etkileşimini (beğeni, paylaşım, yorum, izlenme süresi) maksimize etmek üzere

²⁰⁷ Hesaplamalı propaganda, kamuoyunu manipüle etmek, siyasi tartışmaları saptırmak veya belirli bir gündemi yaymak amacıyla bilişimsel araçların ve algoritmaların (örneğin sosyal medya botları, yapay zeka, veri analizi) sistematik bir şekilde kullanılmasıdır. Bu tür propaganda, genellikle sahte hesaplar aracılığıyla büyük miktarda içeriğin otomatik olarak yayılması, sosyal ağlarda trendlerin yapay olarak oluşturulması, hedef kitlelere özel olarak tasarlanmış yanıltıcı mesajların gönderilmesi ve çevrimiçi tartışmaların organize bir şekilde boğulması veya yönlendirilmesi gibi taktikleri içerir. Temel amacı, gerçek kullanıcıların ve organik tartışmaların etkisini azaltarak, belirli bir görüş veya anlatıyı olduğundan daha popüler veya meşru göstermektir.

tasarlanmıştır. Bu durum, istemeden de olsa, sansasyonel, duygusal açıdan yüklü veya kutuplaştırıcı içeriklerin (propagandanın sıkça başvurduğu türler) daha fazla kullanıcıya önerilmesine ve daha görünür olmasına yol açabilir (Gillespie, 2018a). Algoritmalar, kullanıcıları giderek daha aşırı içeriklere yönlendiren "tavşan deliği" etkisine²⁰⁸ de katkıda bulunabilir. Bu yayılım mekanizmalarının birleşimi, içerik moderasyon çabalarını son derece zorlaştırmaktadır. Bir platformdan başarıyla kaldırılan bir propaganda içeriği (örneğin, bir video veya bir manifesto), failer veya sempatizanlar tarafından kolaylıkla kopyalanıp hafifçe değiştirilerek veya farklı formatlarda hızla başka platformlara (ana akım, alternatif veya şifreli mesajlaşma uygulamaları) yüklenebilir. Bu durum, literatürde *köstebek oyunu*²⁰⁹ veya *hidra etkisi*²¹⁰ olarak adlandırılan, sürekli ve kaynak-yoğun bir

²⁰⁸ "Tavşan deliği" etkisi, özellikle sosyal medya ve içerik platformlarındaki öneri algoritmalarının, kullanıcıları başlangıçta ilgilendikleri bir konudan yola çıkarak giderek daha niş, daha yoğun, daha fazla zaman alan ve sıklıkla daha aşırı veya kutuplaştırıcı içeriklere doğru yönlendirmesi sürecini ifade eder. Kullanıcı etkileşimini (izlenme süresi, tıklama vb.) maksimize etmek üzere tasarlanan bu sistemler, kişiyi farkında olmadan belirli bir düşünce yapısının veya konunun derinliklerine çekebilir, alternatif perspektiflerden uzaklaştırabilir ve hatta yanlış bilgilendirme veya radikalleşme yollarına sürükleyebilir; bu durum, adını Alice Harikalar Diyarında'ki karakterin daldığı öngörülemez ve derin yolculuktan alır.

²⁰⁹ Bu ifade, popüler bir arcade oyununa atıfta bulunur. Çevrimiçi bağlamda, bir zararlı içeriğin (örneğin bir propaganda videosu veya sahte haber) bir platformdan veya web sitesinden kaldırıldığında (köstebeğe vurulduğunda), aynı veya benzer içeriğin kısa süre içinde başka bir platformda, farklı bir hesapta veya hafifçe değiştirilmiş bir biçimde yeniden ortaya çıkması (başka bir köstebeğin belirmesi) durumunu anlatır. Bu, içerik moderasyonu ve yasa uygulama çabalarının sürekli, reaktif ve çoğu zaman tam anlamıyla bitirilemeyen bir mücadele olduğunu vurgular.

²¹⁰ Yunan mitolojisindeki, kesilen her başının yerine iki yenisinin çıktığı Lernaean Hidra canavarından ismini alır. Bu etki, bir sorunu (örneğin bir örgütü, ağı veya belirli bir içeriği) ortadan kaldırma veya bastırma girişimlerinin, tam tersine onun daha da güçlenmesine, çoğalmasına veya daha geniş bir alana yayılmasına yol açması durumunu tanımlar. Örneğin, belirli bir grubun merkezi bir iletişim kanalının kapatılması, üyelerinin daha fazla sayıda, daha küçük ve takip edilmesi daha zor alt gruplara ayrılarak iletişimlerini ve propagandalarını sürdürmelerine neden olabilir. Yani, müdahale beklenenin aksi bir sonuç doğurarak sorunu büyütebilir.

mücadeleyi gerektirir (Gillespie, 2018b). İçeriği kaldırmak genellikle onu üretip yaymaktan daha yavaş ve maliyetlidir, bu da propagandistlere avantaj sağlar. Dolayısıyla, propaganda ile mücadele, sadece reaktif içerik kaldırmaya değil, aynı zamanda bu yayılım mekanizmalarını hedef alan proaktif ve platformlar arası koordinasyonu içeren stratejilere de ihtiyaç duymaktadır.

Dijital Propagandanın Küresel Sarsıntısı

15 Mart 2019'daki Christchurch (Yeni Zelanda) cami saldırıları, dijital çağda terör propagandasının ulaştığı kritik vehameti somut bir şekilde ortaya koymuştur. 51 kişinin ölümüyle sonuçlanan bu eylemler, şiddetin küresel etkilerini gözler önüne sermiştir. Avustralya vatandaşı Brenton Tarrant tarafından icra edilen bu katliam, yalnızca menfur bir fiziksel saldırı değil, aynı zamanda kasıtlı olarak tasarlanmış, performatif bir şiddet eylemi ve bir medya gösterisi niteliğindedir. Failin, saldırının ilk 17 dakikalık bölümünü, kaskına monte edilmiş bir kamera aracılığıyla Facebook platformu üzerinden canlı olarak yayınlaması, terörizmin anlık, küresel erişime sahip ve kitlesel bir izleyici kitlesini hedefleyen bir medya olayına dönüşümünün en belirgin ve rahatsız edici tezahürlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Söz konusu canlı yayın içeriği, saldırının hemen sonrasında dahi milyonlarca kez çoğaltılarak çeşitli dijital platformlarda yayılmaya devam etmiş, bu durum teknoloji şirketlerinin bu tür zararlı içeriklerin viral yayılımını önleme ve kontrol altına alma konusundaki kapasite ve stratejilerinin yetersizliğini bariz kılmıştır (Gillespie, 2018b). Saldırının propaganda vechesi, Tarrant'ın eylemden kısa bir süre önce çevrimiçi mecralarda dolaşıma soktuğu "Büyük Yer Değiştirme" adlı manifesto ile daha da derinlik kazanmıştır. Bu doküman, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki aşırı sağcı, beyaz üstünlükçü ideolojiler ve özellikle

"Büyük Yer Değiştirme" gibi göçmen karşıtı komplo teorilerinden yoğun bir şekilde beslenen, şiddeti meşrulaştıran ve açıkça gelecekteki potansiyel failleri benzer eylemlere teşvik etme amacı taşıyan ideolojik bir metin olarak analiz edilmektedir (Tinnes, 2023). Manifestonun kendisi ve saldırının sunumundaki "oyunlaştırılmış" estetik – özellikle canlı yayının birinci şahıs nişancı video oyunlarını andıran görsel perspektifi – belirli çevrimiçi radikal altkültürler ve topluluklarla rezonansa girmeyi hedefleyen bilinçli bir stratejinin ürünüdür (Wells vd., 2023).

Christchurch saldırıları, müteakip etkileri itibarıyla birçok açıdan bir dönüm noktası teşkil etmiştir:

Sosyal medya platformlarının terör ve aşırılıkçılık amacıyla istismar edilmesinin boyutları, platformların içerik yönetimi ve etik sorumlulukları konularında küresel ölçekte bir farkındalık artışı ve kamusal tartışma zemini yaratmıştır. Olay, hem ulusal hükümetler (örneğin, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki yasal düzenlemeler) hem de uluslararası düzeyde (örneğin, Christchurch Call inisiyatifi) çevrimiçi zararlı içeriklerle mücadeleyle yönelik yasal ve regülatif mekanizmaların geliştirilmesini ve mevcutların sıkılaştırılmasını katalize etmiştir. Teknoloji şirketleri üzerinde, içerik moderasyon pratiklerini iyileştirme, canlı yayın teknolojilerine yönelik daha sıkı denetimler uygulama ve algoritmalarının potansiyel zararlı etkileri konusunda daha fazla şeffaflık sağlama yönünde artan bir baskı oluşturmuştur (Katzenbach ve Ulbricht, 2019). Saldırı, aşırı sağcı ideolojilerden kaynaklanan terörizmin, yalnızca marjinal bir sorun olmayıp, küresel güvenlik açısından dini istismar eden terörizm kadar ciddi ve sistematik bir şekilde ele alınması gereken, yaygın ve organize bir tehdit olduğu gerçeğini uluslararası toplumun gündemine taşımıştır (Macklin, 2019).

Ulusal Düzenleyici Modeller: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Çevrimiçi terör propagandası ve şiddet içeren aşırılıkçı içeriklerle mücadelede uluslararası iş birliği girişimlerine paralel olarak, birçok devlet kendi ulusal yasal ve düzenleyici çerçevelerini oluşturma veya mevcut olanları tadil etme yoluna gitmiştir. Bu ulusal yaklaşımlar, ilgili ülkelerin özgün hukuk sistemleri, anayasal gelenekleri, politik öncelikleri ve özellikle ifade özgürlüğüne ilişkin normatif yaklaşımları ekseninde belirgin farklılıklar sergilemektedir. Bu bölümde, öne çıkan bazı ulusal modeller karşılaştırmalı bir perspektifle incelenecektir.

Yeni Zelanda: Christchurch saldırılarının yaşandığı ülke olması sebebiyle Yeni Zelanda, olayın hemen ardından çevrimiçi zararlı içerikler ve silah kontrolü konularında hızlı ve kapsamlı yasal/ıdari tedbirler almıştır. Temel müdahale aracı, mevcut *Filmler, Videolar ve Yayınlar Sınıflandırma Yasası* üzerinde yapılan ivedi değişiklikler olmuştur; bu kapsamda, "sakıncalı içerik" olarak tanımlanan materyallerin, özellikle terör eylemlerini betimleyen veya teşvik eden içeriklerin, canlı yayınlanması açıkça bir suç fiili olarak tanımlanmış ve bu tür içerikler için hızlandırılmış "içeriğe erişimin engellenmesi" prosedürleri yürürlüğe konulmuştur. Aynı zamanda, Christchurch saldırıyı tarafından yayınlanan manifesto, *Sınıflandırma Ofisi* tarafından resmen "sakıncalı" olarak tasnif edilmiş, böylece manifestonun ülkede bulundurulması veya dağıtılması yasa dışı hale getirilmiştir. Bu yasal düzenlemeler, özellikle manifestonun yasaklanması kararı, Yeni Zelanda'da ifade özgürlüğü, sansür uygulamaları ve nefret söylemiyle mücadeleye ilişkin mevcut yasal çerçevenin sınırları üzerine yoğun hukuki ve toplumsal tartışmaları tetiklemiştir (Gorwa, 2024). İçerik düzenlemesine paralel olarak, saldırının araçsal boyutuna yönelik bir müdahale olarak, Yeni

Zelanda hükümeti, Avustralya'nın 1996 Port Arthur katliamı sonrası uyguladığı modele benzer şekilde, belirli türdeki yarı otomatik ateşli silahları kapsayan bir "silah geri alım programı" uygulamıştır. Ancak, belirli yarı otomatik silahların tamamen yasaklanması ve daha kapsamlı bir ulusal silah kayıt sistemi oluşturulması gibi daha ileri reform önerileri, siyasi ve toplumsal düzeyde tartışmalı olmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, Yeni Zelanda modeli, spesifik bir travmatik olaya yanıt olarak geliştirilen, reaktif, hem içeriğe (sınıflandırma ve erişim engelleme yoluyla) hem de araca (silah kontrolü) odaklanan hedefli yasal düzenlemelerle karakterize olmakla birlikte, ifade özgürlüğü ilkeleriyle potansiyel gerilimleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Avustralya: Avustralya, çevrimiçi terörist ve şiddet içerikli materyallerle mücadelede oldukça iddialı ve proaktif bir ulusal düzenleyici model benimsemiştir. Bu yaklaşımın merkezinde, ülkenin Ceza Kanunu'nda yapılan ve *Nefret Uyandıran Şiddet İçeren Materyal (AVM)* olarak tanımlanan içeriklere yönelik spesifik hükümler yer almaktadır. Bu hükümler, terör eylemleri, cinayet, işkence gibi ağır suçları betimleyen veya bu tür eylemleri teşvik eden materyallerin, internet servis sağlayıcıları, sosyal medya platformları ve içerik barındırma hizmetleri gibi çevrimiçi hizmet sağlayıcıları tarafından "ivedilikle" kaldırılmasını yasal bir zorunluluk haline getirmektedir. Platformlar ayrıca, kendi hizmetleri üzerinde bu türden bir materyalin varlığından haberdar olmaları durumunda, durumu "makul bir süre içerisinde" Avustralya Federal Polisi'ne bildirmekle yükümlüdürler. Bu bildirim veya kaldırma yükümlülüklerine riayet etmeyen şirketler ve sorumlu yöneticileri için, ağır para cezalarından hapis cezalarına kadar uzanan ciddi yaptırımlar öngörülmüştür. Ek olarak, ülkenin e-Güvenlik Komiserliği gibi bağımsız bir düzenleyici otoriteye, AVM sınıfına giren materyaller için platformlara yönelik bağlayıcı

"kaldırma bildirimleri" yayınlama yetkisi tanınmıştır. Avustralya, ulusal düzenlemelerinin yanı sıra, G20 gibi uluslararası platformlarda da teknoloji şirketlerinden beklentilerini aktif olarak dile getirmiş ve bu beklentileri detaylandıran bir görev gücü raporu yayınlarak uluslararası norm oluşturma çabalarına katkıda bulunmuştur. Bu katı ve müdahaleci yaklaşım, terörist içeriklerin yayılımına karşı güçlü bir caydırıcılık oluşturmayı hedeflese de, "ivedilikle" ve "makul süre" gibi anahtar kavramların yasal muğlaklığı (normatif belirsizlik), aşırı sansür riski, düzenlemelerin özellikle küçük ve orta ölçekli platformlar üzerindeki potansiyel orantısız yükü, uygulama süreçlerindeki şeffaflık eksikliği ve ifade özgürlüğü üzerinde yaratabileceği "caydırıcı etki" gibi gerekçelerle önemli eleştirilere maruz kalmıştır (Ford, 2020).

Kanada: Kanada'nın çevrimiçi terör propagandasıyla mücadele yaklaşımı, diğer bazı ülkelere kıyasla daha belirgin bir şekilde yargısal denetim mekanizmalarına dayanmaktadır. Ülkenin Ceza Kanunu, hakimlere, kendi yargı yetkileri dahilindeki bir bilgisayar sisteminde depolanan ve kamuya açık hale getirilen "terörist propaganda" veya bu tür propagandaya erişimi mümkün kılan verilere yönelik olarak kaldırma veya silme emri verme yetkisi tanımaktadır. Mevcut yasal çerçevede "terörist propaganda", spesifik bir terörizm suçunun işlenmesini "öğütleyen" herhangi bir materyal olarak tanımlanmıştır. Bu mevcut tanım, 2015 yılında yürürlüğe giren ve "terörizm suçlarının genel olarak işlenmesini savunan veya teşvik eden şeklindeki daha geniş kapsamlı bir önceki tanımın, ifade özgürlüğü üzerindeki potansiyel orantısız etkisi ve Anayasa'ya aykırılık iddiaları temelinde yapılan hukuki ve siyasi tartışmalar neticesinde daraltılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu daraltmanın, terörist içerikleri haberleştirme veya akademik analiz amacıyla inceleyen gazeteci veya araştırmacıların kasıtsız olarak suçlanma riskini azalttığı savunulsa da mevcut dar

tanımın, terör propagandası ve radikalleşmeye teşvikin daha dolaylı, örtülü veya ideolojik formlarıyla mücadelede yeterli etkinliği sağlayıp sağlamadığı süregelen bir hukuki tartışma konusudur (Forcese ve Roach, 2015). Ayrıca, Kanada'nın özellikle 2015 yılındaki düzenlemesinde, Avustralya'nın ilgili mevzuatından etkilendiğine dair akademik yorumlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla Kanada modeli, güvenlik ihtiyacı ile ifade özgürlüğü arasında farklı bir normatif denge kurmaya çalışan, ancak uygulama etkinliği konusunda tartışmaları devam eden, yargısal müdahaleye odaklı bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Fransa: Özellikle Cumhurbaşkanı Macron döneminde, hem ulusal düzeyde mevcut yasal çerçevesini kullanarak hem de Avrupa Birliği (AB) düzeyinde yeni düzenleyici paradigmalara geliştirilmesinde aktif bir rol üstlenerek çevrimiçi terör içerikleriyle mücadeleye bir yön vermiştir. Ulusal düzeyde, terör eylemlerini övme veya terörizme teşvik gibi fiilleri suç sayan ve bu tür içeriklerin yayılmasını engelleyen yasal düzenlemeler zaten yürürlükte olmakla birlikte, Fransa'nın yaklaşımı asıl etkisini AB Terörist İçeriğin Çevrimiçi Yayılmasıyla Mücadele Tüzüğü'nün (TERREG) şekillenmesindeki öncü rolüyle göstermiştir (Ministry for Europe and Foreign Affairs, 2023). Bu yaklaşım, Avustralya'nın katı ve reaktif "bildir-kaldır" veya Almanya'nın NetzDG modeli gibi belirli içerik türlerine odaklanan modellerden ayrılarak, platformlara yönelik daha sistemik bir "özen yükümlülüğü" ve "risk azaltma" prensibini merkeze almaktadır. Finans veya bankacılık sektörlerindeki düzenleyici rejimlere benzetilen bu modelde, platformlardan sadece tespit edilen yasa dışı içerikleri kaldırmaları değil, aynı zamanda terörist içeriklerin kendi sistemleri üzerinde yayılmasını önlemek amacıyla proaktif önleyici tedbirler (örneğin, otomatik içerik tespit teknolojileri, yeterli sayıda ve nitelikte insan moderatör istihdamı gibi) almaları, düzenli risk

değerlendirmeleri yapmaları ve uyguladıkları bu sistemlerin etkinliğinin bağımsız denetçiler veya belirlenmiş düzenleyici otoriteler tarafından periyodik olarak denetlenmesi ve hesap verebilir olması beklenmektedir. Bu "özen yükümlülüğü" yaklaşımının temel argümanı, doğrudan içeriğin kendisine odaklanmak yerine, içeriğin yayılma mekanizmalarına ve platformların sistemik risklerine müdahale etmesi, teknolojik gelişmelere karşı daha nötr ve uyumlu olması ve potansiyel olarak ifade özgürlüğü ile güvenlik arasında daha dengeli bir normatif çerçeve sunabilmesidir. Platformlara, uyum sağlamak için kendi teknik ve operasyonel çözümlerini geliştirme konusunda Avustralya modeline kıyasla daha fazla esneklik tanınması bir avantaj olarak görülse de uygulanan proaktif sistemlerin etkinliğinin denetlenmesindeki zorluklar ve özellikle küçük ve orta ölçekli platformların bu tür kapsamlı yükümlülüklerle uyum sağlama kapasitesi, modelin önündeki potansiyel uygulama sorunları olarak ifade edilmektedir (de Streel vd., 2020).

Birleşik Krallık (UK): Birleşik Krallık, terörizmle mücadele konusunda köklü bir yasal geçmişe sahip olmakla birlikte, çevrimiçi alandaki terörist içerikler ve diğer zararlı materyallerle mücadeleye yönelik düzenleyici çerçevesini, yakın zamanda yürürlüğe giren Çevrimiçi Güvenlik Yasası 2023 ile önemli ölçüde yeniden yapılandırmış ve güçlendirmiştir. Bu kapsamlı yasal düzenleme, sosyal medya platformları, arama motorları ve diğer ilgili çevrimiçi hizmet sağlayıcılarına, kendi platformlarını kullanan bireyleri, başta terör materyalleri ve terörizme teşvik olmak üzere çeşitli kategorilerdeki yasa dışı içeriklere maruz kalmaktan koruma yönünde genel bir "özen yükümlülüğü" getirmektedir. Yasa, platformların özellikle terör içeriklerini proaktif olarak (yani sadece bildirim üzerine değil, kendi inisiyatifleriyle) tespit edip kaldırmalarını ve bu tür içeriklerin sistemlerinde yayılmasını

engellemek amacıyla "orantılı sistemler ve süreçler" geliştirmelerini ve uygulamalarını yasal bir yükümlölük olarak tanımlamaktadır. Bu yükümlölüklerin denetimi ve uygulanması için ülkenin iletişim düzenleme kurumu olan Ofcom yetkilendirilmiş olup, yasanın ihlali durumunda Ofcom'a, şirketlerin küresel cirolarının önemli bir yüzdesine varabilen yüksek idari para cezaları uygulama yetkisi verilmiştir. Yasa, çocuklar için ek ve daha sıkı koruma katmanları öngörmekle birlikte, özellikle yetişkin kullanıcılar açısından yasal ancak zararlı içeriklerin regölasyonu, ifade özgürlüğü ve sansür tartışmaları, kullanıcı gizliliğı üzerindeki potansiyel etkileri ve platformların yasal risklerden kaçınmak amacıyla aşırı ihtiyatlı davranarak meşru içerikleri de engelleme (aşırı sansür) riski gibi konularda, kabul sürecinde ve sonrasında yoğun ve süregelen hukuki ve siyasi tartışmalara neden olmuştur (Department for Digital, Culture, Media & Sport, 2023). Dolayısıyla, Birleşik Krallık modeli, Fransa ve AB'nin "özen yükümlölüğü" yaklaşımına benzerlikler taşımakla birlikte, kendine özgü kapsamı, Ofcom'un geniş yetkileri ve beraberinde getirdiğı normatif gerilimlerle dikkat çekmektedir.

Almanya: 2017 yılında kabul ettiğı Ağ Uygulama Yasası (NetzDG) ile çevrimiçi nefret söylemi ve diğeri yasa dışı içeriklerle mücadelede Avrupa'da ve küresel düzeyde öncü bir düzenleyici adım atmıştır. Bu yasa, Almanya'da 2 milyondan fazla kayıtlı kullanıcısı bulunan büyük sosyal ağ platformlarını hedef alarak, "açıkça yasa dışı" olarak nitelendirilen içeriklere yönelik kullanıcı şikayetlerini aldıktan sonra 24 saat içinde ilgili içeriğı kaldırma veya içeriğı erişimi engelleme yükümlölüğü getirmektedir. Yasanın kapsamına giren "açıkça yasa dışı" içerikler, Alman Ceza Kanunu'nda tanımlanan ve halkı kin ve düşmanlığa tahrik, terör örgütü propagandası yapma gibi suçları içeren belirli kategorilerle sınırlıdır. Yasa dışı olup olmadığı ilk bakışta net olmayan ancak potansiyel olarak bu kapsama girebilecek diğeri

içerikler için ise platformlara tanınan inceleme ve karar verme süresi 7 gün olarak belirlenmiştir. NetzDG ayrıca, platformlara etkili şikayet mekanizmaları kurma ve işletme ile düzenli olarak şeffaflık raporları yayınlama zorunluluğu da getirmektedir; bu yükümlülüklerle uyulmaması durumunda ise oldukça yüksek idari para cezaları öngörülmektedir. NetzDG'nin, platformları yasa dışı içeriklerin yönetimi konusunda daha sorumlu ve proaktif davranmaya teşvik etmede belirli bir başarı sağladığı kabul edilmekle birlikte, yasa, "açıkça yasa dışı" tanımının görece dar kapsamlı olması, platformların hukuki riskten ve potansiyel cezalardan kaçınmak amacıyla yasalara uygun ancak tartışmalı veya eleştirel ifadeleri dahi kaldırma eğilimi göstermesi ve dolayısıyla ifade özgürlüğü üzerinde yarattığı baskı gibi gerekçelerle hem Almanya içinde hem de uluslararası düzeyde süregelen eleştirilere konu olmaktadır (Echikson ve Knodt, 2018). Bu model, belirli içerik türlerine ve katı zaman çizelgelerine odaklanmasıyla diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD): Çevrimiçi terör propagandası ve diğer zararlı içeriklerle mücadeledeki yaklaşımı, temel olarak iki anayasal ve yasal sütun üzerine inşa edilmiştir: Anayasa'nın Birinci Değişikliği tarafından güvence altına alınan oldukça geniş kapsamlı ifade özgürlüğü koruması ve İletişim Ahlakı Yasası'nın 230. Bölümü (Section 230). Section 230 hükümleri, genel itibarıyla internet platformlarına (interaktif bilgisayar hizmeti sağlayıcılarına), kullanıcıları tarafından oluşturulan ve yayınlanan içeriklerden doğacak hukuki sorumluluğa karşı geniş bir muafiyet sağlamaktadır; aynı zamanda platformlara, kendi hizmetleri üzerindeki içerikleri "iyi niyetle" kaldırma veya kısıtlama konusunda yasal bir takdir yetkisi tanımaktadır. Bu özgün yasal çerçeve, ABD merkezli küresel teknoloji platformlarının gelişimini ve inovasyonunu teşvik etmede kritik bir rol oynamış olsa da aynı zamanda terörist propaganda da dahil olmak

üzere çeşitli zararlı içeriklerin çevrimiçi ortamda yayılmasına karşı devletin doğrudan yasal müdahale kapasitesini önemli ölçüde sınırlamıştır. Diğer bazı ülkelerin aksine, ABD'de federal düzeyde, platformlara terör propagandasını kaldırma zorunluluğu getiren spesifik bir "kaldırma" yasası bulunmamaktadır. Bu nedenle, mücadele stratejisi daha ziyade; platformların kendi hizmet koşulları çerçevesinde gönüllülük esasına dayalı olarak içerik moderasyonu yapması ve zararlı içerikleri kaldırması, yasal süreçler dahilinde güvenlik ve istihbarat birimleriyle platformlar arasında bilgi paylaşımı yapılması ve propaganda içeriğinin kendisine odaklanmak yerine, terörizme maddi destek sağlama gibi ilişkili suçların takibatı ve kovuşturulması gibi dolaylı yöntemler üzerine kuruludur. Bununla birlikte, özellikle son yıllarda, Section 230'un sağladığı geniş muafiyetlerin kapsamı ve günümüz dijital ekosistemindeki etkileri konusunda yoğunlaşan siyasi tartışmalar ve bu hükmün reform edilmesi veya tadil edilmesi yönünde artan bir baskı söz konusudur (Brannon ve Holmes, 2024) bu da ABD'nin geleneksel yaklaşımının gelecekte değişebileceğine işaret etmektedir. Bu farklı ulusal modeller, terör propagandasıyla mücadelede tek bir "doğru" yol olmadığını göstermektedir. Her yaklaşımın kendine özgü avantajları, dezavantajları ve potansiyel istenmeyen sonuçları bulunmaktadır. Etkili bir strateji, genellikle yasal düzenleme, teknolojik önlemler, uluslararası iş birliği ve toplumsal yaklaşımların bir kombinasyonunu gerektirmektedir.

Mücadelenin Temel Meydan Okumaları

Dijital terör propagandasıyla mücadele, politika yapıcılar, hukuk uygulayıcıları, teknoloji şirketlerini ve sivil toplumu bir dizi karmaşık ve iç içe geçmiş zorlukla karşı karşıya bırakmaktadır (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2018):

İfade Özgürlüğü vs. Güvenlik İkilemi: En temel ve sürekli gerilim, meşru güvenlik kaygıları ile temel bir insan hakkı olan ifade özgürlüğünün korunması arasındaki dengeyi kurmaktır. Aşırı geniş veya muğlak tanımlanmış yasalar, sadece terör propagandasını değil, aynı zamanda meşru siyasi muhalefeti, eleştirel gazeteciliği veya akademik araştırmayı da baskı altına alma riski taşır. Farklı ülkelerin anayasal korumaları ve yasal gelenekleri (özellikle ABD Anayasa'sının Birinci Değişikliği ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 10 arasındaki farklar) uluslararası standartlar oluşturmayı ve iş birliğini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR) Madde 20.2 (ulusal, ırksal ya da dinsel nefreti savunan ve ayrımcılığa, düşmanlığa ya da şiddete kışkırtan her türlü savunuculuğun yasayla yasaklanması) ve benzeri uluslararası normlar, belirli türdeki nefret söylemi ve şiddete teşvikle mücadelede ortak bir zemin sunabilir (Golder ve Williams, 2006).

Tanımsal Belirsizlikler ve Gri Alanlar: Evrensel olarak kabul edilmiş bir "terörizm" tanımının olmaması, hangi içeriğin "terörist içerik" veya "terörist propaganda" olarak sınıflandırılacağı konusunda hem ulusal yasalar hem de platform politikaları arasında farklılıklara yol açmaktadır. Benzer şekilde, "sakıncalı", "nefret uyandıran", "aşırılıkçı" veya "zararlı" gibi terimlerin sınırlarını çizmek son derece zordur. Şiddet içeren ancak doğrudan bir terör eylemini övmeyen bir içerik nasıl değerlendirilmeli? Kodlanmış dil, ironi veya memler aracılığıyla yayılan nefret dolu mesajlar nasıl tespit edilip ele alınmalı? İçeriğin bağlamı (kim paylaşıyor – terörist, gazeteci? amaç ne – propaganda, haber, eleştiri?) ve potansiyel etkisi, değerlendirmede kritik faktörlerdir. Bu zorlu sınıflandırma kararlarını kimin vereceği (devlet kurumları mı, bağımsız denetçiler mi, yoksa büyük ölçüde platformların kendileri mi?) ve bu kararlara karşı etkili itiraz

mekanizmalarının nasıl oluşturulacağı da önemli sorulardır (United Nations General Assembly, 2019).

Teknoloji Platformlarının Rolü, Sorumluluğu ve Gücü: Google (YouTube), Meta (Facebook, Instagram, WhatsApp), Twitter (X), TikTok gibi küresel teknoloji devlerinin muazzam kullanıcı tabanları, küresel erişimleri ve platformlarının işleyişini belirleyen algoritmaları, onları terör propagandasıyla mücadelenin merkezine yerleştirmektedir. Bu şirketlerden beklenenler (hızlı içerik kaldırma, proaktif tespit için Yapay Zeka kullanımı, canlı yayın kontrolleri, şüpheli faaliyetleri yetkililere bildirme, şeffaflık raporları yayınlama, algoritmalarının etkisini azaltma vb. oldukça kapsamlıdır. Ancak platformlar, genellikle ifade özgürlüğünü savunarak, küresel operasyonlarının karmaşıklığını vurgulayarak ve "hakem" rolünü üstlenmekteki isteksizliklerini dile getirerek düzenleyici baskılara direnç gösterebilmektedir. Moderasyon kararlarının ölçeği (her gün milyarlarca içerik), kültürel ve dilsel çeşitlilik, otomasyonun hataları ve insan moderatörlerin maruz kaldığı psikolojik yük gibi operasyonel zorluklar da bulunmaktadır. Ulusal düzenlemelerin platformların küresel politikalarıyla nasıl uyumlaştırılacağı ve platformların hesap verebilirliğinin nasıl sağlanacağı temel sorunlardır (Gillespie, 2018a).

Algoritmik Amplifikasyon ve Yankı Odaları: Sosyal medya platformlarının iş modelleri genellikle kullanıcı etkileşimini maksimize etmeye dayanır. Bunu sağlayan algoritmalar, istemeden de olsa, sansasyonel, kutuplaştırıcı ve aşırılıkçı içerikleri daha fazla görünür kılarak yayılmasına katkıda bulunabilir. Kullanıcıların benzer görüşteki kişilerle ve içeriklerle çevrelendiği "yankı odaları" ve "filtre balonları", eleştirel düşüncüyü engelleyebilir ve radikal görüşlerin normalleşmesine yol açabilir. Algoritmaların nasıl çalıştığı

konusundaki şeffaflık eksikliği, bu sorunun boyutunu anlamayı ve çözüm üretmeyi zorlaştırmaktadır (Pariser, 2011).

Uluslararası Hukuki Uyum ve Uygulama Zorlukları:

Propagandanın ve faillerin genellikle sınır ötesi hareket etmesi, etkili soruşturma ve kovuşturma için uluslararası iş birliğini zorunlu kılar. Ancak farklı yasal sistemler, veri koruma yasaları (örneğin GDPR²¹¹), karşılıklı adli yardım anlaşmalarındaki bürokrasi ve politik isteksizlikler, kanıt toplama ve sınır ötesi içerik kaldırma taleplerinin uygulanmasında önemli engeller oluşturmaktadır. Tam bir yasal uyum pratik olmasa da temel ilkelerde, tanımlarda ve prosedürlerde daha fazla yaklaşma hedeflenmelidir (Europol, 2023).

Küçük, Alternatif ve Merkezi Olmayan Platformların Yönetimi:

Mücadele çabaları genellikle büyük, ana akım platformlara odaklanırken, teröristler ve aşırılıkçılar giderek daha küçük, daha az denetlenen "alt-tech" platformlara, şifreli mesajlaşma uygulamalarına (Telegram, WhatsApp grupları) veya merkezi olmayan sosyal ağlara kaymaktadır. Bu platformların kaynakları sınırlı olabilir, moderasyon politikaları gevşek olabilir veya teknik yapıları (örneğin, uçtan uca şifreleme, merkezi olmayan yapı) müdahaleyi zorlaştırabilir. Bu durum, tehdidin sürekli olarak yer değiştirmesine ve takibinin zorlaşmasına neden olmaktadır (McNerney, 2022).

²¹¹ Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), AB vatandaşlarının kişisel verilerini korumayı ve onlara bu veriler üzerinde tam kontrol sağlamayı hedefleyen kapsamlı bir gizlilik yasasıdır. Bu düzenleme, kuruluşların veri toplamak için bireylerden açık rıza almasını, bu verileri nasıl kullanacakları konusunda şeffaf olmasını ve kişilere kendi verilerine erişme, onları düzeltme veya tamamen silme ("unutulma hakkı") gibi haklar tanımasını zorunlu kılar. Etki alanı küresel olup AB vatandaşlarının verilerini işleyen tüm şirketleri kapsar ve uyulmaması halinde ağır para cezaları öngörerek dijital mahremiyet konusunda yeni bir standart oluşturur.

Devlet Aktörleri ve Dezenformasyonun Kesişimi: Bazı durumlarda, devlet destekli aktörler tarafından yayılan dezenformasyon kampanyaları, kasıtlı olarak toplumsal kutuplaşmayı artırarak veya komplo teorilerini yayarak aşırılıkçı anlatıların zemin bulmasına yardımcı olabilir. Bu durum, propaganda ve dezenformasyon arasındaki çizgiyi bulanıklaştırır ve mücadelenin jeopolitik boyutunu karmaşıklarlaştırır (Benkler, 2018).

Farklı Terör Biçimleriyle Mücadele: Başlangıçta DEAŞ ve El Kaide gibi dini istismar eden grupların çevrimiçi propagandasına odaklanan mücadele stratejileri, beyaz üstünlükçü, aşırı sağcı, etno-milliyetçi ve diğer aşırılıkçı ideolojilerin yayılmasına da adapte edilmelidir. Bu grupların motivasyonları, hedef kitleleri ve bazı taktikleri farklılaşsa da çevrimiçi propaganda yöntemleri ve yarattıkları şiddet riski açısından önemli benzerlikler bulunmaktadır. Mücadele stratejileri bu çeşitliliği dikkate almalıdır (Ware, 2023).

Alternatif ve Tamamlayıcı Stratejiler

Yasal düzenlemeler ve platformların içerik kaldırma çabaları önemli olmakla birlikte, tek başlarına yeterli değildir ve bazı durumlarda ifade özgürlüğü açısından sorunlu olabilirler. Bu nedenle, daha bütüncül bir yaklaşımın parçası olarak alternatif ve tamamlayıcı stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması kritik öneme sahiptir.

Karşı Anlatılar ve Alternatif Mesajlar: Önleme ve Şiddet Yanlısı Aşırılıkçılıkla Mücadele (P/CVE) stratejileri bağlamında merkezi bir yer işgal eden karşı anlatılar ve alternatif mesajlar, şiddet yanlısı aşırılıkçı (VE) grupların ideolojik hegemonyasını kırmayı ve kullandıkları anlatıların bireyler üzerindeki bilişsel ve duyuşsal etkisini zayıflatmayı hedefler. Bu yaklaşım, temelini İkna Kuramı, Sosyal Öğrenme Teorisi ve özellikle zayıflatılmış aşırılıkçı

argümanlara önceden maruz bırakarak direnç oluşturmaya öneren Aşılama Kuramı gibi iletişim ve sosyal psikoloji modellerinden alır; amaç, hedef kitlede bilişsel çelişki yaratmak, eleştirel düşünmeyi teşvik etmek ve ideolojilerinin sunduğu basitleştirilmiş dünya görüşlerine karşı daha karmaşık ve gerçekçi alternatifler sunmaktır. Uygulamada iddialarını doğrudan çürüten teolojik/rasyonel içerikler, eski üyelerin radikalleşmeden uzaklaşma süreçlerini veya mağdurların travmalarını aktaran güçlü duygusal etkiye sahip tanıklıklar ve demokratik katılım, çoğulculuk gibi pozitif normları öne çıkaran alternatif anlatılar gibi farklılaşan stratejiler kullanılır (Carthy ve Sarma, 2021). Google Jigsaw'ın "Yönlendirme Yöntemi" gibi dijital müdahaleler²¹², çevrimiçi davranışları hedefleyerek bu içerikleri proaktif olarak sunan teknoloji destekli uygulamalara örnektir (Schwiebert ve Jayasimha 1995). Buna rağmen, karşı anlatıların ampirik etkinliği ve nedensel etkisi, akademik literatürde yoğun tartışmaların odağındadır; özellikle laboratuvar ortamı dışındaki gerçek dünya etkisini ölçmenin metodolojik zorlukları, tutum değişikliğinin davranış değişikliğine ne ölçüde dönüştüğünün belirsizliği ve "geri tepme" etkisi gibi istenmeyen sonuç riskleri bu tartışmaları beslemektedir. Stratejinin başarısı; mesajın hedef kitlenin sosyo-psikolojik profiline uygunluğu, mesaj çerçevelemesi ve özellikle mesajı ileten kaynağın algılanan güvenilirliği gibi kritik faktörlere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle, genellikle devlet dışı aktörler olan sivil toplum kuruluşları (STK'lar), yerel bağlamlara

²¹² Aşırılık yanlısı veya terör örgütleriyle ilgili anahtar kelimelerle internette arama yapan bireyleri hedef alan bir dijital müdahale stratejisidir. Bu yöntem, bu tür riskli aramaları tespit ederek, kullanıcıların karşısına propaganda veya radikalleştirici içerikler yerine, bu tür anlatıları çürüten, eleştirel düşünmeyi teşvik eden veya eski aşırılık yanlılarının deneyimleri gibi alternatif ve karşıt mesajlar içeren özel olarak hazırlanmış içeriklere (genellikle videolar veya çalma listeleri) yönlendiren reklamlar çıkarır. Amaç, bireylerin radikalleşme yoluna girmesini engellemek ve onlara farklı bakış açıları sunarak aşırılıkçı ideolojilerin cazibesini azaltmaktır.

nüfuz edebilme, hedef kitlelerle rezonans kurabilme ve daha yüksek güvenilirlik sağlama potansiyelleriyle bu tür mesajların geliştirilmesi ve yayılmasında hayati bir işlev görerek, stratejinin salt yukarıdan aşağıya bir iletişim modeli olmaktan çıkıp, daha otantik ve çok katmanlı bir yapıya bürünmesine olanak tanır (Carthy ve Sarma, 2021).

Dijital Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünce Eğitimi: Önleyici ve uzun erimli bir P/CVE stratejisi olarak giderek daha fazla önem kazanan Dijital Medya Okuryazarlığı (DML) ve Eleştirel Düşünce (CT) eğitimi, bireylerin, özellikle de dijital yerli olarak kabul edilen genç nüfusun, günümüzün karmaşık ve sıklıkla manipülatif çevrimiçi bilgi ekosisteminde yönlerini bulma ve bilgiyle eleştirel bir ilişki kurma kapasitelerini geliştirmeyi hedefler (Šoltés vd., 2024). Bu yaklaşım, teknik becerilerin ötesine geçerek üst düzey bilişsel yetkinlikler kazandırmayı hedefler. Amaç, bireyleri çevrimiçi ortamda karşılaştıkları enformasyonun kaynağını, niyetini, bağlamını ve potansiyel yanlılıklarını sorgulamaya teşvik etmektir. Bu yetkinlikler arasında; propaganda tekniklerini (örneğin, korku tacirliği, günah keçisi ilan etme, çarpıtma) deşifre etme, yanlış bilgilendirme ile kasıtlı yanıltmayı ayırt etme, algoritmaların ve yankı odalarının bilgi tüketimi üzerindeki etkilerini anlama, bilişsel ön yargıların farkında olma ve güvenilir bilgi kaynaklarını teyit etme yöntemlerini kullanma yer alır. Bu becerilerin kazandırılması, genellikle okul müfredatlarına medya okuryazarlığı derslerinin veya modüllerinin entegrasyonu, öğretmen eğitimleri gibi örgün eğitim kanallarının yanı sıra; kamu hizmeti duyuruları, çevrimiçi eğitim platformları, kütüphaneler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen hedef kitleye özel atölye çalışmaları gibi yaygın eğitim faaliyetleri aracılığıyla desteklenir. Bu tür programlar, bireyleri pasif bilgi tüketicileri olmaktan çıkarıp, bilgiyi aktif olarak sorgulayan, doğrulayan ve etik bir şekilde kullanan

sorumlu "dijital vatandaşlar" haline getirmeyi amaçlar. Bu stratejinin altında yatan temel varsayım, DML ve CT becerileriyle donatılmış bireylerin, şiddet yanlısı aşırılıkçı grupların çevrimiçi ortamda yaydığı sofistike ve duygusal manipülasyona dayalı radikalleştirici anlatılar da dahil olmak üzere, her türlü zararlı ve yanıltıcı içeriğe karşı daha yüksek bir bilişsel direnç geliştireceğidir. Bu direnç, bireylerin manipülatif mesajlara karşı savunmasızlığını azaltır, bağımsız yargı oluşturma kapasitelerini artırır ve farklı perspektifleri değerlendirme yeteneklerini güçlendirerek, radikalleşme süreçlerine karşı önemli bir koruyucu faktör işlevi görebilir. Dolayısıyla, DML ve CT eğitimi, sadece bireysel bir yetkinlik kazandırmanın ötesinde, daha sağlıklı ve eleştirel bir kamusal tartışma ortamının oluşumuna da katkıda bulunma potansiyeli taşır. Ancak, bu stratejinin başarısı, eğitimin kalitesi, sürekliliği, toplumun farklı kesimlerine (özellikle risk altındaki gruplara) ulaşılabilirliği ve sürekli değişen dijital tehditlere adaptasyon kapasitesi gibi uygulama zorluklarına da bağlıdır (Grizzle vd., 2021).

Teknolojik Çözümlerin Geliştirilmesi: Çevrimiçi platformların yönetimi ve Şiddet Yanlısı Aşırılıkçılığın Önlenmesi ve Mücadele stratejileri çerçevesinde, salt reaktif içerik kaldırma politikalarının yetersiz kaldığı durumlarda, teknolojinin proaktif ve önleyici mekanizmalarla entegrasyonu giderek artan bir önem taşımaktadır. Bu alandaki en belirgin gelişmelerden biri, Yapay Zeka (AI) ve özellikle Makine Öğrenmesi (ML) tabanlı otomatik tespit sistemlerinin kullanımıdır. Bu sistemler, Doğal Dil İşleme (NLP), Bilgisayarlı Görü (Computer Vision) ve Ses Analizi gibi tekniklerden faydalanarak, platformlara yüklenen metin, görsel, video ve ses formatındaki devasa veri akışı içinde şiddet yanlısı aşırılıkçı içeriği veya örüntüleri (örneğin, belirli semboller, söylemler, propaganda materyalleri) hızla taramak ve işaretlemek üzere tasarlanmıştır (Organization for

Security and Co-operation in Europe, 2024). Ancak bu sistemlerin doğruluğu, bağlamı anlama kapasitelerindeki sınırlılıklar, ironi veya örtük dil gibi nüansları kaçırma potansiyeli, sürekli değişen kaçınma taktikleri ve potansiyel algoritmik yanlışlıklar gibi zorluklar nedeniyle, genellikle insan moderatörler tarafından yapılan inceleme ve doğrulama süreçleriyle desteklenmesi gerekmektedir. Tespit edilen ve doğrulanmış zararlı içeriğin farklı platformlarda yeniden yayılmasını engellemek amacıyla, kriptografik özetleme teknolojisine dayalı endüstri iş birlikleri kritik bir rol oynamaktadır. Global Internet Forum to Counter Terrorism (GIFCT) tarafından koordine edilen paylaşımlı ‘hash’ veritabanı bu yaklaşımın en somut örneğidir; bilinen bir VE içeriğine (örneğin, bir infaz videosu) atanan benzersiz dijital parmak izi (hash), katılımcı şirketler arasında paylaşılır ve bu şirketlerin kendi sistemlerine yüklenen içerikleri bu veritabanıyla karşılaştırarak bilinen materyalin yeniden dolaşıma girmesini otomatik olarak bloke etmelerine olanak tanır. Daha yapısal ve sistemsel düzeyde ise, platformların içerik önerme ve sıralama algoritmalarının VE veya sınırda içerikleri istemeden de olsa yayma potansiyelini azaltmaya yönelik müdahaleler araştırılmaktadır. Bu, belirli içerik türlerinin görünürlüğünün kasıtlı olarak düşürülmesini veya öneri sistemlerinin daha fazla çeşitlilik ve güvenilir kaynakları teşvik edecek şekilde yeniden kalibre edilmesini içerebilir. Eş zamanlı olarak, kullanıcılara kendi bilgi diyetleri ve çevrimiçi deneyimleri üzerinde daha fazla kontrol ve şeffaflık sunan araçların (örneğin, gelişmiş filtreleme seçenekleri, algoritma işleyişi hakkında bilgilendirme) geliştirilmesi ve “tasarım yoluyla güvenlik” prensiplerinin platform mimarisine entegre edilmesi, bu alandaki diğer önemli araştırma ve geliştirme yönelimleridir. Tüm bu teknolojik çözümler VE aktörlerinin sürekli adapte olan çevrimiçi stratejileri ve teknolojinin kendi içsel sınırlılıkları (örneğin, şifreli

platformlar, kapalı gruplar) nedeniyle dinamik bir adaptasyon süreci gerektirmekte ve en yüksek etkinliğe genellikle bütüncül bir P/CVE yaklaşımının parçası olarak, diğer stratejilerle (örneğin, medya okuryazarlığı, karşı anlatılar) ve insan odaklı müdahalelerle birlikte uygulandığında ulaşmaktadır (Douek, 2022).

Çevrimdışı Müdahalelerle Entegrasyon: Radikalleşme süreçlerinin anlaşılmasında kritik bir öneme sahip olan "çevrimiçi-çevrimdışı etkileşim" perspektifi, bireylerin çevrimiçi ortamda şiddet yanlısı aşırılıkçı ideolojilere veya gruplara maruz kalmasının ve bu ortamlarda sosyalleşmesinin, genellikle çevrimdışı dünyadaki bireysel ve çevresel kırılganlık faktörleriyle dinamik bir ilişki içinde olduğunu kabul eder. Bu faktörler arasında algılanan veya gerçek sosyal izolasyon, aidiyet eksikliği, maruz kalınan ayrımcılık ve damgalanma, sosyoekonomik yoksunluklar ve fırsat eşitsizlikleri, kişisel travmalar, kimlik arayışı veya yaşanan akut krizler sayılabilir. Dolayısıyla, radikalleşmeyi sadece dijital bir fenomen olarak değil, bireyin içinde yaşadığı sosyo-ekolojik sistemin (aile, arkadaş çevresi, okul/iş ortamı, yerel topluluk, daha geniş toplumsal yapı) bir ürünü olarak ele alan bütüncül bir yaklaşım zorunludur. Bu bağlamda, sadece çevrimiçi içerik denetimi, karşı anlatı yayılımı veya dijital okuryazarlık gibi stratejilere odaklanmak, radikalleşmenin kök nedenlerini ele almada yetersiz kalacaktır. Etkin ve sürdürülebilir bir P/CVE mimarisi, çevrimiçi çabaları, bireylerin çevrimdışı dünyadaki koruyucu faktörlerini güçlendiren ve kırılganlıklarını azaltan somut müdahalelerle entegre etmelidir (Da Silva vd., 2024). Bu entegrasyon; sosyal içermeyi ve toplumsal uyumu artıran kapsayıcı politikaları, risk altındaki birey veya grupları erken aşamada tespit edip onlara uygun psiko-sosyal destek, danışmanlık veya mentorluk hizmetleri sunan "erken uyarı ve erken müdahale" (EWEI) mekanizmalarını ve şiddet yanlısı gruplardan ayrılma veya ideolojik olarak uzaklaşma

niyetinde olan bireylere yönelik yapılandırılmış rehabilitasyon ve topluma yeniden entegrasyon programlarını içermelidir (Binder ve Kenyon, 2022). Bu karmaşık sürecin yönetiminde, "çok aktörlü" veya "tüm toplum" yaklaşımı esastır. Bireyin gündelik hayatında temas ettiği ve potansiyel olarak güven ilişkisi kurduğu aile üyeleri, eğitimciler (öğretmenler, akademisyenler), akran grupları, dini veya yerel topluluk liderleri, gençlik çalışanları gibi "ön saflardaki" aktörler, risk belirtilerini fark etme, ilk teması kurma ve güvenli yönlendirme yapma konusunda kritik bir potansiyele sahiptir. Ruh sağlığı profesyonelleri, sosyal hizmet uzmanları, istihdam danışmanları ve (yerel yasal çerçeve ve toplumsal kabul düzeyine bağlı olarak) toplum destekli polislik birimleri gibi daha uzmanlaşmış kurumlar ise risk değerlendirmesi, vaka yönetimi, özel ihtiyaçlara yönelik destek sağlama ve uzun vadeli izleme süreçlerinde merkezi roller üstlenebilirler. Bu farklı aktörler arasında etkili bir iletişim, koordinasyon ve (etik kurallar ve veri gizliliği ilkeleri çerçevesinde) bilgi paylaşımı mekanizmalarının kurulması, müdahalelerin başarısı için hayati önem taşır. Nihayetinde, çevrimiçi ve çevrimdışı stratejilerin birbirini tamamlayıcı ve güçlendirici bir biçimde tasarlanıp uygulanması, radikalleşmenin çok boyutlu ve karmaşık doğasına daha etkin yanıtlar üretebilen, dayanıklı bir P/CVE ekosisteminin temelini oluşturur (United Nations General Assembly, 2016).

Siber Operasyonlar ve Altyapıya Müdahale: Şiddet yanlısı aşırılıkçılıkla mücadele (P/CVE) stratejileri yelpazesinde, bazı devlet aktörleri tarafından başvuru alan daha doğrudan ve müdahaleci yöntemler arasında, terör örgütlerinin veya şiddet yanlısı aşırılıkçı (VE) grupların operasyonel ve iletişimsel kabiliyetlerini hedef alan "saldırgan siber operasyonlar" (OCO) yer almaktadır (Hedayah, 2016). Bu operasyonlar, örgütlerin propaganda yaymak, üye

devşirmek, finansman sağlamak, iletişim kurmak veya saldırı planlamak için kullandıkları dijital altyapıyı (web siteleri, forumlar, veri barındırma hizmetleri/sunucular, sosyal medya hesapları, şifreli mesajlaşma uygulamaları vb.) sekteye uğratmayı, işlevsizleştirmeyi veya tamamen erişilemez kılmayı amaçlar. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri Siber Komutanlığı'nın (USCYBERCOM), özellikle DEAS'ın en etkin olduğu dönemlerde, örgütün çevrimiçi operasyonel ağlarına, propaganda dağıtım mekanizmalarına ve iletişim kanallarına karşı yürüttüğü bildirilen sızma, hizmet aksatma, veri bozma veya silme gibi siber operasyonlar, bu tür devlet öncülüğündeki müdahalelere örnek teşkil etmektedir ve genellikle daha geniş kapsamlı askeri veya istihbari terörle mücadele kampanyalarıyla entegre bir şekilde yürütülür (Smith, 2017).

Ancak, OCO'ların bir P/CVE aracı olarak kullanılması, potansiyel operasyonel faydalarının yanı sıra, uluslararası hukuk, etik ve stratejik istikrar açısından son derece karmaşık ve tartışmalı boyutlar içermektedir (Hedayah, 2016). Başlıca endişeler şunlardır:

1. Devletlerin başka bir ülkenin topraklarındaki (siber uzaydaki izdüşümü dahil) altyapıya müdahalesinin egemenlik ilkesini ihlal edip etmediği, siber saldırıların hangi koşullar altında Birleşmiş Milletler Şartı'nda tanımlanan “kuvvet kullanma” eşiğini aştığı ve Silahlı Çatışma Hukuku'nun (LOAC) siber operasyonlara (özellikle hedef ayrımı, orantılılık ve gereklilik ilkeleri açısından) ne ölçüde ve nasıl uygulanacağı konularında süregelen hukuki belirsizlikler mevcuttur.

2. Siber operasyonların, hedeflenen zararlı altyapının yanı sıra, aynı sunucuyu paylaşan veya aynı ağ üzerinde bulunan masum üçüncü taraf kullanıcıların verilerine, hizmetlerine veya cihazlarına zarar verme potansiyeli (“siber yan etki”) bulunmaktadır. Bu durum, sivil

kayıp ve zararın en aza indirilmesi gereken LOAC ilkeleriyle gelişebilir.

3. Siber saldırıların kaynağını teknik olarak kesin ve tartışmasız bir şekilde belirlemenin zorluğu, yanlış aktörleri hedef alma veya suçlama riskini beraberinde getirir ve diplomatik krizlere yol açabilir.

4. Hedef alınan örgütlerin veya onlarla ilişkili devlet/devlet dışı aktörlerin, kendilerine yönelik siber operasyonlara karşı misillemeye bulunma (siber veya kinetik yollarla) olasılığı mevcuttur. Bu durum, kontrol dışı bir tırmanma sarmalını tetikleyerek bölgesel veya küresel istikrarı tehdit edebilir.

5. Devletlerin siber alanda saldırgan yetenekler geliştirmesi ve kullanması, siber uzayın askerileşmesi ve genel olarak internet özgürlükleri ile mahremiyet üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri konusunda etik tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Akademik Araştırma ve Sivil Toplum İş birliği: Çevrimiçi alanda şiddet yanlısı aşırılıkçı propaganda (VE), radikalleşme dinamikleri ve bunlarla mücadele yöntemlerinin karmaşıklığı ve sürekli evrilen doğası, bu fenomenlerin derinlemesine anlaşılması, etkili müdahale stratejilerinin tasarlanması ve mevcut yaklaşımların iyileştirilmesi için sürekli, titiz ve disiplinlerarası akademik araştırmaların yürütülmesini vazgeçilmez kılmaktadır.

Bu bağlamda üniversiteler, araştırma enstitüleri, düşünce kuruluşları ve bağımsız araştırmacılar; (i) ortaya çıkan yeni tehdit vektörlerini, VE anlatılarını ve kullanılan iletişim teknolojilerini/taktiklerini sistematik olarak izleyip analiz ederek güncel durum tespiti ve risk analizi yapmak, (ii) farklı P/CVE müdahale stratejilerinin (karşı anlatılar, medya okuryazarlığı programları, teknolojik tespit/engelleme sistemleri, siber operasyonlar, çevrimdışı destek programları vb.)

varsayılan etki mekanizmalarını test etmek, gerçek dünyadaki etkinliklerini, etkililiklerini ve potansiyel istenmeyen sonuçlarını nicel (örneğin, deneysel çalışmalar, anketler, büyük veri analizi) ve nitel (örneğin, vaka çalışmaları, etnografi, söylem analizi) araştırma metodolojileri kullanarak değerlendirmek ve (iii) elde edilen ampirik bulguları ve teorik içgörülerini sentezleyerek politika yapıcılara, uygulayıcılara (teknoloji şirketleri, STK'lar, güvenlik birimleri vb.) ve kamuoyuna yönelik somut, uygulanabilir ve “kanıta dayalı” politika ve program önerileri geliştirmek gibi kritik bilimsel ve toplumsal işlevler üstlenirler (Hedayah, 2016).

Bu kritik araştırma faaliyetlerinin etkinliğini ve kapsamını artırmak için, teknoloji platformları, ilgili kamu kurumları (güvenlik, eğitim, sosyal hizmetler vb.), STK'lar ve akademik camia arasında yapılandırılmış, güvene dayalı ve sürdürülebilir “çok aktörlü iş birliği” mekanizmalarının tesisi ve güçlendirilmesi hayati önemdedir. Özellikle, teknoloji şirketlerinin platformlarında oluşan büyük ölçekli verilere (anonimleştirilmiş, toplulaştırılmış ve/veya sentetik veri setleri formatında), katı etik kurallar, yasal düzenlemeler (örneğin, GDPR gibi veri koruma mevzuatları) ve şeffaf veri yönetişi protokolleri çerçevesinde, akademik araştırmacıların güvenli erişiminin sağlanması, hem VE gruplarının çevrimiçi davranış kalıplarının daha iyi anlaşılmasına hem de müdahale stratejilerinin mikro düzeydeki etkilerinin ölçülmesine olanak tanıyabilir. Bununla birlikte, bu tür veri paylaşımlarının potansiyel mahremiyet riskleri, rekabet endişeleri ve veriye erişimdeki eşitsizlikler gibi zorlukları da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Ayrıca, üretilen akademik bilginin sadece akademik dergilerde kalmayıp, politika ve uygulama süreçlerine etkin bir şekilde entegre edilmesini sağlayan 'bilgi transferi' ve yaygınlaştırma mekanizmalarının geliştirilmesi de bu iş birliğinin başarısı için elzemdir (Melo, 2018).

Ele alınan tüm bu tamamlayıcı stratejiler – karşı anlatılar ve alternatif mesajlar, dijital medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünce eğitimi, proaktif teknolojik çözümler, çevrimdışı müdahalelerle entegrasyon, gerektiğinde başvurulmuş siber operasyonlar ve tüm bunları destekleyen sürekli akademik araştırma ve işbirliği – şiddet yanlısı aşırılıkçı propaganda ve çevrimiçi radikalleşmeyle mücadelenin, sadece zararlı içeriğin arzını kesmeye (örn. reaktif içerik kaldırma) odaklanan tek boyutlu bir yaklaşımla başarılamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Aksine, etkili bir mücadele; VE ideolojilerinin çekiciliğini azaltarak ve alternatif pozitif vizyonlar sunarak talebi yönetmeyi, bireyleri manipülatif içeriklere karşı bilişsel ve duygusal olarak güçlendirerek, çevrimiçi ekosistemin kendisini (platformlar, algoritmalar, topluluk kuralları) daha dirençli hale getirmeyi ve tüm bu çabaları sosyo-ekolojik bağlamı dikkate alan, farklı aktörleri içeren, sürekli öğrenmeye ve adaptasyona açık, kanıta dayalı, bütüncül, çok katmanlı ve proaktif bir stratejik çerçeveye oturtmayı gerektirir.

Sonuç

Bu bölümde detaylandırıldığı üzere, terör propagandasının dijital ekosistemi, sürekli evrilen platformlar, çeşitlenen içerik stratejileri ve karmaşık yayılım mekanizmalarıyla çok katmanlı ve dinamik bir mücadele alanı sunmaktadır. Ana akım sosyal medya platformlarından şifreli mesajlaşma uygulamalarına, alternatif teknoloji mecralarından oyun dünyalarına uzanan geniş bir yelpazede faaliyet gösteren terörist ve aşırılıkçı gruplar, propaganda içeriklerini hedef kitlelerine ulaştırmak için sofistike yöntemler geliştirmektedir. Christchurch saldırısı örneğinde trajik bir biçimde gözlemlendiği gibi, şiddetin performatif bir gösteriye dönüştürülmesi ve küresel ölçekte anlık yayılımı, bu tehdidin vahametini ve aciliyetini ortaya koymaktadır. Ulusal düzenleyici modellerin karşılaştırmalı analizi,

devletlerin ifade özgürlüğü ile güvenlik arasındaki hassas dengeyi kurma çabalarında farklı yaklaşımlar benimsediğini göstermiştir. Yeni Zelanda'nın hızlı ve hedefli müdahalelerinden Avustralya'nın katı "bildir-kaldır" rejimine, Kanada'nın yargısal denetim odaklı modelinden Fransa ve Birleşik Krallık'ın benimsediği "özen yükümlülüğü" prensibine, Almanya'nın NetzDG ile getirdiği zaman baskılı sorumluluklardan ABD'nin Birinci Değişiklik ve Section 230 eksenindeki liberal yaklaşımına kadar her modelin kendine özgü avantajları, dezavantajları ve normatif tartışmaları beraberinde getirdiği görülmüştür. Bu çeşitlilik, evrensel bir çözümün zorluğuna işaret etmekle birlikte, uluslararası iş birliği ve en iyi uygulamaların paylaşımının önemini de vurgulamaktadır. Mücadelenin temel meydan okumaları arasında yer alan tanımsal belirsizlikler, teknoloji platformlarının rolü ve sorumluluğu, algoritmik amplifikasyon, uluslararası hukuki uyum sorunları ve küçük platformların denetimindeki güçlükler, bu sorunun çözümünün yalnızca tek bir aktöre veya yöntemle bırakılamayacak kadar karmaşık olduğunu kanıtlamaktadır. Bu bağlamda, yasal düzenlemeler ve içerik kaldırma çabalarının ötesine geçen, karşı anlatılar, dijital medya okuryazarlığı, teknolojik tespit ve engelleme sistemlerinin geliştirilmesi, çevrimdışı müdahalelerle entegrasyon, siber operasyonlar ve sürekli akademik araştırma gibi alternatif ve tamamlayıcı stratejilerin bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirilmesi elzemdir. Nihayetinde, dijital terör propagandasıyla etkin bir mücadele, reaktif tedbirlerin yanı sıra proaktif, önleyici ve toplumun tüm kesimlerini kapsayan, kanıta dayalı, esnek ve sürekli adapte olabilen stratejiler geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu, hem bireylerin manipülatif içeriklere karşı dirençlerinin artırılmasını hem de dijital ekosistemin kendisinin daha güvenli ve dayanıklı hale getirilmesini hedefleyen çok boyutlu bir çabayı zorunlu kılmaktadır. Tehdidin küresel ve sınır aşan doğası göz

önüne alındığında, uluslararası koordinasyon, bilgi paylaşımı ve ortak sorumluluk anlayışının pekiştirilmesi, gelecekteki mücadelenin başarısı için kritik öneme sahip olmaya devam edecektir.

Kaynaklar

Benkler, Y., Faris, R., & Roberts, H. (2018). *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*. Oxford University Press.

Berger, J. M., & Morgan, J. (2015). *The ISIS Twitter census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter*. The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World.

Binder, J. F., & Kenyon, J. (2022). Terrorism and the internet: How dangerous is online radicalization? *Frontiers in Psychology, 13*, Article 997390.

Brannon, V. C., & Holmes, E. N. (2024). *Section 230: An overview* (Report No. R46751). Congressional Research Service.

Carthy, S. L., & Sarma, K. M. (2021). Countering Terrorist Narratives: Assessing the Efficacy and Mechanisms of Change in Counter-narrative Strategies. *Terrorism and Political Violence, 35*(3), 569–593.

Castells, M. (2013). *Communication power*. Oxford University Press.

Conway, M. (2017). Determining the role of the internet in violent extremism and terrorism: Six suggestions for progress in research. *Studies in Conflict & Terrorism, 40*(1), 77–98.

Da Silva, C., Amadio, N., Sarg, R., Domingo, B., & Benbouriche, M. (2024). Risk and Protective Factors Associated with Violent Extremism: A Multilevel and Interdisciplinary Evidence-Based Approach. *Perspectives on Terrorism, 18*(3), 69–89.

Dafaure, M. (2020). The “Great Meme War:” The Alt-Right and its multifarious enemies. *Angles*, 10.

Dehghan, E., & Nagappa, A. (2022). Politicization and radicalization of discourses in the alt-tech ecosystem: A case study on Gab Social. *Social Media + Society*, 8(3).

Department for Digital, Culture, Media & Sport. (2023). *Online Safety Bill: European Convention on Human Rights memorandum*. GOV.UK.

de Streel, A., Peitz, M., Renda, A., Cattani, J., Libert, T., Robertson, V., & Triling, D. (2020). *Online platforms’ moderation of illegal content online: Law, practices and options for reform* (Report No. PE 652.718). European Parliament.

DiResta, R., Shaffer, K., Ruppel, B., Sullivan, D., & Matheny, R. (2019). *The tactics & tropes of the Internet Research Agency*. New Knowledge.

Douek, E. (2022). Content Moderation as Systems Thinking. *Harvard Law Review*, 136 (2).

Ebner, J. (2021). *Going dark: The secret social lives of extremists*. Bloomsbury Publishing.

Echikson, W., & Knodt, O. (2018). *Germany’s NetzDG: A key test for combatting online hate* (Report No. 2018/09). Centre for European Policy Studies.

Europol. (2023). *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2023*. Publications Office of the European Union.

Ford, P. (2020). Combatting terrorist propaganda. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 15(2), 175–186.

Forcese, C., & Roach, K. (2015). *False security: The radicalization of Canadian anti-terrorism*. Irwin Law.

Gillespie, T. (2018a). *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.

Gillespie, T. (2018b). Platforms are not intermediaries. *Georgetown Law Technology Review*, 4(1), 198–221.

Golder, B., & Williams, G. (2006). Balancing national security and human rights: Assessing the legal response of common law nations to the threat of terrorism. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 8.

Gorwa, R. (2024). After Christchurch: Diverging regulatory responses in New Zealand and Australia. In T. K. Vogel (Ed.), *The politics of platform regulation: How governments shape online content moderation* (pp. 95–113). Oxford University Press.

Grizzle, A., et al. (Eds.). (2021). *Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely!*. UNESCO.

Hedayah. (2016). *Guidelines and good practices: Developing national P/CVE strategies and action plans*.

Ingram, H. J. (2020). The strategic logic of Islamic State's full-spectrum propaganda: Coherence, comprehensiveness, and multidimensionality. In S. J. Baele, K. A. Boyd, & T. G. Coan (Eds.), *ISIS propaganda: A full-spectrum extremist message* (pp. 20–49). Oxford University Press.

Katzenbach, C., & Ulbricht, L. (2019). Algorithmic governance. *Internet Policy Review*, 8(4).

Lakhani, S. (2021). *Video gaming and (violent) extremism: An exploration of the current landscape, trends, and threats*. Publications Office of the European Union.

Macklin, G. (2019). The Christchurch attacks: Livestream terror in the viral video age. *CTC Sentinel*, 12(6), 18–29.

McNerney, H., Spann, B., Mead, E., Kready, J., Marcoux, T., & Agarwal, N. (2022). Assessing the influence and reach of digital activity amongst far-right actors: A comparative evaluation of mainstream and ‘free speech’ social media platforms. *For(e)Dialogue*.

Melo, V. (2018). *Collaborative efforts for sustainable development: Surveying the literature on multi-stakeholder initiatives to realize the sustainable development goals*.

Ministry for Europe and Foreign Affairs. (2023). *Terrorism: France’s international action*.

Newton, K. (2019). *New Zealand’s darkest day, A timeline of the Christchurch terror attacks*. Radio New Zealand.

Organization for Security and Co-operation in Europe. (2018). *The role of civil society in preventing and countering violent extremism and radicalization that lead to terrorism: A guidebook for South-Eastern Europe*.

Organization for Security and Co-operation in Europe. (2024). *Artificial intelligence in the context of preventing and countering violent extremism and terrorism: Challenges, risks and opportunities*.

Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin UK.

Rogers, R. (2020). Deplatforming: Following extreme internet celebrities to Telegram and alternative social media. *European Journal of Communication*, 35(3), 213–229.

Schwiebert, L., & Jayasimha, D. N. (1995). A universal proof technique for deadlock-free routing in interconnection networks. In *Proceedings of the 7th Annual ACM Symposium on Parallel Algorithms and Architectures* (pp. 175–184). Association for Computing Machinery.

Smith, T. E. (2017). The specter of cyber in the service of the Islamic State: The zeros and ones of modern warfare. *American Intelligence Journal*, 34(1), 54–58.

Šoltés, V., Adamová, V., & Liska, B. (2024). Critical thinking education as a tool of increasing media literacy. In L. Gómez Chova, A. López Martínez, & J. Lees (Eds.), *EDULEARN24 Proceedings* (pp. 7715–7722). IATED Academy.

Tinnes, J. (2023). Individual and contextual factors of radicalisation. *Perspectives on Terrorism*, 17(4), 210–271.

Tucker, J. A., Guess, A., Barberá, P., Vaccari, C., Siegel, A., Sanovich, S., Stukal, D., & Nyhan, B. (2018). *Social media, political polarization, and political disinformation: A review of the scientific literature*. Hewlett Foundation.

United Nations General Assembly. (2016). *Plan of Action to Prevent Violent Extremism: Report of the Secretary-General*. (Report No. A/70/674)

United Nations General Assembly. (2019). *Human rights impact of new technologies on counter-terrorism* (Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism; Report No. A/74/335).

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe.

Ware, J. (2023). *The third generation of online radicalization*. Program on Extremism at George Washington University.

Wells, G., Romhanyi, A., Reitman, J. G., Gardner, R., Squire, K., & Steinkuehler, C. (2023). Right-wing extremism in mainstream games: A review of the literature. *Games and Culture*, 19(4), 469–492.

Winter, C. (2017). *Media Jihad: The Islamic State's doctrine for information warfare*. ICSR, King's College London.

Woolley, S. C., & Howard, P. N. (Eds.). (2018). *Computational propaganda: Political parties, politicians, and political manipulation on social media*. Oxford University Press.

RADİKALLEŞMEYİ ÖNLEME PROGRAMLARI

*“Nefretle örölmüş bir kimlik zırhını,
ilmek ilmek sökerek altındaki insanı yeniden bulma çabası...”*

Şiddet yanlısı aşırıcılığa giden yolların karmaşıklığı kadar, bu yollardan dönüş süreçleri de çağdaş güvenlik ve sosyal bilimler araştırmalarının merkezinde yer almaktadır. Bireylerin radikal gruplarla ve onların ideolojileriyle bağlarını koparma potansiyeli, hem şiddetin önlenmesi ve karşı konulması (P/CVE) stratejilerinin etkinliği hem de toplumsal barışın tesisi açısından hayati bir umut ve çalışma alanı sunmaktadır. Bu bölümde, radikal gruplardan ayrılma ve deradikalizasyon olgularının derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle, davranışsal bir kopuşu ifade eden “ayrılma” ile daha köklü bir bilişsel ve duygusal dönüşümü içeren “deradikalizasyon” arasındaki kavramsal ayrımın altı çizilecektir. Ardından, bu süreçleri tetikleyen mikro, mezo ve makro düzeydeki faktörler analiz edilecek; bireyleri şiddetten uzaklaştırmayı ve topluma yeniden kazandırmayı hedefleyen rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon (R&R) programlarının yapısı, işleyişi, karşılaştığı zorluklar ve etik boyutları ele alınacaktır. Özellikle, kadınların deradikalizasyon süreçlerindeki özgün deneyimleri ve ihtiyaçları, toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirilecektir. Son olarak, farklı ulusal bağlamlardaki program örnekleri üzerinden, bu alandaki müdahalelerin çeşitliliği ve başarıyı etkileyen bağlamsal faktörler

ortaya konulacaktır. Bu kapsamlı analizle, okuyucuya şiddet yanlısı aşırıcılıktan çıkış yollarına dair bütüncül bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir.

Radikal Gruplardan Ayrılma ve Deradikalizasyon Süreçleri

Radikalleşme, bireyleri şiddet yanlısı aşırıcılığa iten karmaşık bir süreç olmakla birlikte, bu yolculuğun geri döndürülemez olmadığı akademik literatürde giderek daha fazla kabul görmektedir. Bireylerin şiddet içeren aşırıcı gruplardan ve bu grupların temelini oluşturan ideolojilerden uzaklaşma potansiyeli hem teorik anlayışı derinleştirmek hem de etkili müdahale ve önleme (P/CVE- Preventing and Countering Violent Extremism) stratejileri tasarlamak açısından merkezi bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, sıklıkla birbirinin yerine kullanılabilen ancak analitik olarak ayrıştırılması gereken iki temel kavram öne çıkmaktadır: Ayrılma ve Deradikalizasyon.

Ayrılma: Bu kavram, öncelikli olarak davranışsal bir değişime işaret eder. Bireyin şiddet yanlısı aşırıcı eylemlere ve grubun operasyonel faaliyetlerine katılımını sonlandırması durumudur. Ayrılma, bireyin radikal ideolojiye olan bilişsel veya duygusal bağlılığının devam edebileceği bir durumu da kapsar. Ampirik çalışmalar ve saha araştırmaları (Horgan ve Altier, 2012; Horgan, 2021), ayrılma sürecinin nadiren tek bir faktöre indirgenebileceğini göstermektedir. Genellikle "itici" ve "çekici" faktörlerin bir kombinasyonu rol oynar. İtici faktörler arasında grup içi hayal kırıklıkları (liderlik sorunları, stratejik anlaşmazlıklar, algılanan ikiyüzlülük), tükenmişlik, güvenlik güçlerinin baskısı veya grup içi çatışmalar sayılabilir. Çekici faktörler ise genellikle bireyin grup dışındaki yaşamıyla ilgilidir; örneğin, aile bağlarının yeniden kurulması, yeni sosyal çevreler, evlilik, çocuk

sahibi olma veya sivil hayata yönelik kişisel hedeflerin öncelik kazanması gibi (La Palm, 2017).

Deradikalizasyon: Ayrılmanın ötesinde, daha derin ve kapsamlı bir bilişsel ve duygusal dönüşümü ifade eder. Bu süreçte birey, yalnızca şiddet davranışlarından vazgeçmekle kalmaz, aynı zamanda şiddet yanlısı aşırı ideolojiyi, dünya görüşünü ve şiddetin meşruiyetine dair inançlarını sorgular, reddeder ve terk eder. Deradikalizasyon, bireyin kimlik algısında ve değer sisteminde önemli bir değişimi içerir. Ancak, bu içsel dönüşümün gözlemlenmesi ve ölçülmesinin zorluğu, deradikalizasyonun değerlendirilmesinde önemli bir metodolojik meydan okuma sunmaktadır (Horgan, 2021).

Bu iki kavram arasındaki ayrım, P/CVE çalışmaları ve özellikle risk değerlendirmesi açısından kritik sonuçlar doğurur. Bir bireyin şiddet eylemlerinden ayrılmış olması, gelecekte şiddete başvurmayacağını garantisi değildir; ideolojik bağlılık devam ettiği sürece yeniden aktivasyon riski (recidivism) potansiyel olarak varlığını sürdürebilir. Deradikalizasyon ise, ideolojik meşruiyet zemini ortadan kalktığı için, genellikle daha sürdürülebilir bir çıkış ve daha düşük bir tekerrür riski ile ilişkilendirilir. Bununla birlikte, tekerrür riskini yalnızca ideolojik bağlılığa indirgemek, aşırı basitleştirici bir yaklaşım olacaktır. Güncel risk değerlendirme modelleri, ideolojinin yanı sıra bireyin sosyal ağları, psikolojik durumu, travma geçmişi, toplumsal bağları, sosyo-ekonomik koşulları ve ayrılma sonrası destek mekanizmalarına erişimi gibi çok sayıda dinamik ve statik faktörü dikkate alan bütüncül bir perspektifi benimsemektedir (Bötticher, 2017). Bireyin radikalleşme ve gruba katılım süreçlerini tetikleyen ve sürdüren faktörlerin (kişisel kırılganlıklar, sosyal dışlanma, siyasi/ekonomik şikayetler vb.) ayrılma sonrası dönemde nasıl bir etkileşim içinde olduğunu anlamak, kapsamlı ve etkili bir risk

yönetimi için elzemdir. Bu nedenle, müdahale programları tasarlanırken, bireyin sadece ayrılma mı yoksa deradikalizasyon sürecinde mi olduğunu anlamak, programın hedeflerini (davranış değişikliği mi, bilişsel yeniden yapılandırma mı) ve yöntemlerini belirlemede yol gösterici olmalıdır.

Deradikalizasyon Süreçlerini Etkileyen Faktörler

Radikalleşme sürecinde olduğu gibi, bireylerin şiddet yanlısı aşırıcı ideoloji ve gruplardan uzaklaşarak deradikalize olmaları da tek bir nedene indirgenemeyecek, karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreci analiz etmek için sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan mikro (bireysel), mezo (grup/sosyal çevre) ve makro (toplumsal/yapısal) düzey analiz çerçevesi, deradikalizasyonu tetikleyen veya kolaylaştıran faktörlerin daha sistematik anlaşılmasına olanak tanır. Bu düzeyler birbirini dışlamaz, aksine sıklıkla etkileşim halindedir (Horgan, 2021).

Mikro düzeyde, bireyin kişisel deneyimleri, bilişsel süreçleri ve yaşam döngüsündeki değişimler deradikalizasyon sürecinde önemli rol oynar; burada merkezi unsur, radikal ideolojinin birey için açıklayıcı gücünü ve duygusal çekiciliğini yitirmesidir. Bu durum, ideolojinin vaat ettikleriyle yaşanan gerçekler arasındaki tutarsızlıkların fark edilmesiyle ortaya çıkan bilişsel çelişki, grubun eylemlerinin bireyin ahlaki değerleriyle çatışması veya ideolojinin kişisel sorunlara artık bir çözüm sunamaması şeklinde görülebilir. Evlilik, çocuk sahibi olma veya yeni bir kariyere başlama gibi önemli yaşam olayları, bireyin kimlik algısını, sosyal rollerini ve sorumluluklarını yeniden tanımlayarak, radikal grubun daha önce karşıladığı aidiyet, anlam ve amaç ihtiyacını ikame edebilir veya bu ihtiyacı geri plana itebilir. Aynı zamanda, farklı görüşlere sahip insanlarla etkileşim, eleştirel literatürle karşılaşma veya kişisel

tefekkür yoluyla gelişen "Bu yolun sonu nereye varıyor?", "İnandığımız dava gerçekten haklı mı?", "Grubun yöntemleri meşru mu?" gibi entelektüel şüpheler de bu süreci tetikleyebilir; bireyin daha önce kapalı olduğu alternatif dünya görüşlerine ve bilgilere açık hale gelmesi, radikal düşünce kalıplarının sorgulanmasını beraberinde getirir.

Mezo düzeyde, bireyin radikal grup içindeki ve yakın çevresindeki sosyal dinamikler deradikalizasyon sürecini etkiler; özellikle grup içindeki çatışmalar, liderlik sorunları, stratejik başarısızlıklar, algılanan yozlaşma veya ikiyüzlülük, bireyin gruba ve davaya olan bağlılığını sarsabilirken, grubun vaat ettiği ütopyik hedeflere ulaşamaması veya uyguladığı şiddetin orantısız ya da keyfi olarak görülmesi önemli bir hayal kırıklığı yaratır. Gruptan fiziksel veya duygusal kopuş, genellikle grup içi olumsuz deneyimlerle başlayan ve deradikalizasyon için kritik bir adım olan bu süreçte, grup dışındaki aile, eski arkadaşlar, mentorlar veya rehabilitasyon uzmanları gibi destekleyici sosyal bağların varlığı ya da yeniden kurulması, bireyin alternatif bir sosyal kimlik ve aidiyet duygusu geliştirmesine yardımcı olarak "çıkış köprüleri" işlevi görür; bu destekleyici ağlar aynı zamanda bireyin radikal ideolojiye eleştirel bakmasını teşvik ederek grup içindeyken maruz kalınan "yankı odası" veya "direnc kalkanı" etkisini zayıflatabilir.

Makro düzeyde, daha geniş toplumsal, siyasi ve yapısal koşullar deradikalizasyon sürecini etkiler; örneğin, hapis cezası gibi bireyin yaşam bağlamını radikal biçimde değiştiren olaylar, radikal çevreden zorunlu bir fiziksel ayrışma yaratarak bireye hayatını, seçimlerini ve ideolojik bağlılığını yeniden değerlendirme fırsatı sunabilir ve yapılandırılmış deradikalizasyon programlarına erişim imkanı sağlayabilir (ancak ceza infaz kurumlarının da radikalleşme riski

barındırdığı unutulmamalıdır). Benzer şekilde, şiddet yanlısı aşırıcı grubun kilit liderlerin yakalanması/öldürülmesi, askeri yenilgiler, finansal kaynakların kesilmesi, başarılı siyasi çözüm süreçleri veya önlenemeyen iç bölünmeler gibi nedenlerle operasyonel olarak zayıflaması veya tamamen dağılması, bireylerin gruptan ayrılmasını ve deradikalize olmasını kolaylaştıran önemli bir faktördür; zira grubun yenilgisi veya dağılması, ideolojinin pratik geçerliliğini ve geleceğe dair vaadini sarsarak bireylerin alternatif yollar aramasına neden olabilir. Nitekim, terörist grupların ömrü üzerine yapılan akademik çalışmalar (Cronin, 2009; Jones ve Libicki, 2008), önemli bir kısmının zaman içinde, genellikle iç bölünmeler, siyasi sürece dahil olma veya güvenlik güçlerinin etkin müdahaleleri gibi nedenlerle faaliyetlerini sonlandırdığını göstermektedir.

Deradikalizasyon, Rehabilitasyon ve Yeniden Entegrasyon Programları

Bireylerin şiddet yanlısı aşırıcılıktan ayrılma ve potansiyel olarak deradikalize olma kapasitesi, dünya genelinde çeşitli müdahale stratejilerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Genellikle "deradikalizasyon programları" olarak adlandırılrsa da bu girişimler daha geniş bir yelpazeyi kapsayabilir ve "Rehabilitasyon ve Yeniden Entegrasyon (R&R)" programları olarak kavramsallaştırılmaları, hedeflerini ve kapsamlarını daha doğru yansıtabilir. Bu programların temel ve birleştirici amacı, bireylerin şiddet içeren aşırıcılığa yeniden katılım riskini yönetmek ve azaltmaktır. Bu girişimler, devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının, salt cezalandırmanın ötesinde, rehabilitasyon ve topluma yeniden kazandırma yoluyla güvenlik sorunlarına çözüm arama yönündeki çabalarını temsil eder. Programların nihai hedefi tekerrür riskini azaltmak olsa da bu hedefe ulaşmak için benimsedikleri yaklaşımlar ve yoğunlaştıkları düzeyler

önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bazı programlar, radikal ideolojinin temelini oluşturan argümanları çürütmeye yönelik teolojik tartışmalar, ideolojik diyaloglar ve karşı anlatılar üzerine odaklanır. Diğerleri ise bireyin psikososyal ihtiyaçlarını (travma terapisi, öfke yönetimi, kimlik çalışmaları), eğitim ve mesleki becerilerini geliştirmeyi veya sosyal sermayesini (aile bağları, topluluk ilişkileri) güçlendirerek topluma yeniden entegrasyonunu kolaylaştırmayı hedefler. Günümüzde birçok program, bu farklı yaklaşımları birleştiren bütüncül ve çok bileşenli modeller benimsemektedir. Bu modeller genellikle bireyselleştirilmiş risk ve ihtiyaç değerlendirmelerine dayanır ve psikolojik danışmanlık, bilişsel davranışçı terapi (BDT) unsurları, mentorluk, aile destek programları, onarıcı adalet uygulamaları (örneğin, mağdurlarla diyalog) ve istihdam desteği gibi çeşitli modülleri içerir. Tüm bu müdahalelerin altında yatan ortak varsayım, katılımcıya şiddetten arınmış, yapıcı ve sürdürülebilir yeni bir kimlik ve yaşam yolu inşa etmesi için gerekli araçları, becerileri ve destek ağlarını sunmaktır. Bu tür programların modern kökenleri sıklıkla, 2000'lerin başında Suudi Arabistan, Yemen, Endonezya gibi ülkelerde, özellikle El Kaide bağlantılı çok sayıda militanın gözaltına alınmasıyla ortaya çıkan zorluklara dayanmaktadır (Horgan ve Altier, 2012). Amaç, gözaltındaki veya hükümlü aşırıları yönetmek, şiddet potansiyellerini azaltmak ve nihayetinde topluma yeniden entegre etmektir. Devletler açısından bu programların cazibesi çok yönlüdür: potansiyel istihbarat toplama kaynağı yaratma, hareket içinden eleştirel seslerin çıkmasını teşvik ederek karşı propaganda geliştirme, ulusal ve uluslararası alanda meşruiyeti artırma (soruna "yumuşak güç" ile yaklaşıldığını gösterme) ve kitlesel ve süresiz hapis cezalarının mali ve sosyal yükünü hafifletme gibi faktörler rol oynayabilir. Günümüzde küresel ölçekte onlarca R&R programı mevcut olmakla birlikte, bunların

yapıları, kaynakları ve etkinlikleri açısından muazzam bir heterojenlik söz konusudur. Bazıları devlet destekli, iyi finanse edilmiş ve yapılandırılmışken, pek çoğu kısıtlı bütçelerle, yerel STK'ların veya birkaç özverili uzmanın çabalarıyla yürütülmektedir. Programların tasarımı ve başarısı, uygulandığı sosyo-politik ve kültürel bağlama derinden bağlıdır. Örneğin, Suudi Arabistan programının bildirdiği görece düşük tekerrür oranlarının başarısı sıklıkla tartışılır; bu oranın sadece programın içeriğine mi, yoksa aynı zamanda ülkedeki sıkı güvenlik denetimine, yoğun sosyal takibe ve anlaşılmayı ihlal edenlere yönelik caydırıcı cezalara mı atfedilmesi gerektiği sorgulanmaktadır (Horgan ve Altier, 2012). Öte yandan, Fransa'da 2016'da kurulan ve kısa sürede kapatılan merkez örneğinde olduğu gibi, bağlamı, bireysel motivasyonları ve ihtiyaçları yeterince dikkate almayan, kötü tasarlanmış veya ideolojiye aşırı odaklanan programların başarısızlığa uğrama riski yüksektir (Souris ve Singh, 2018). Bu çeşitlilik ve bağlam bağımlılığı, programların etkinliğini değerlendirmeyi son derece zorlaştırmaktadır. Alanın en önemli zorluklarından biri, bağımsız ve titiz etki değerlendirmelerinin eksikliğidir. Başarıyı ölçmek için standart metriklerin olmaması, uzun vadeli takip verilerinin yetersizliği, kontrol gruplarının oluşturulmasındaki zorluklar ve “başarı”nın ne anlama geldiği konusundaki kavramsal belirsizlikler, hangi programın hangi koşullarda ne ölçüde işe yaradığına dair kanıta dayalı sonuçlara ulaşmayı engellemektedir. Ayrıca, programların etik boyutları da önemli bir tartışma konusudur (Hassan vd., 2021). R&R programlarının potansiyel önemi, bireysel düzeydeki risk azaltımının ötesine geçer. Çatışma sonrası toplumlarda veya gerilimin yüksek olduğu bölgelerde, toplumsal uzlaşmayı ve yeniden entegrasyonu kolaylaştırmada rol oynayabilirler. Bu tür programların varlığı, devletlerin şiddet yanlısı aşırıcılıkla mücadelede yalnızca baskıcı

güvenlik önlemlerine (yakala-tutukla-cezalandır) başvurmadığını göstererek, topluluklar nezdinde devletin meşruiyetini artırabilir ve uzun vadeli, önleyici çözümlere yatırım yapıldığı mesajını verebilir (Fink vd., 2008). Ayrıca, şiddet içeren gruptan ayrılmak isteyen ancak bir çıkış yolu bulamayan bireyler için somut bir alternatif ve umut kanalı sunabilirler. Başarıyla rehabilite olmuş ve topluma yeniden entegre olmuş eski militanlar, kendi deneyimlerinden yola çıkarak güvenilir elçiler olarak hareket edebilirler. Bu kişiler, hala aktif olan üyeleri ayrılmaya teşvik etmede, radikal anlatıların cazibesini kırmada ve potansiyel yeni katılımcıları caydırmada (özellikle önleme çalışmalarında) değerli bir rol oynayabilir (International Organization for Migration [IOM] & International Centre for Counter-Terrorism [ICCT], 2023). Günümüzde R&R programları, giderek artan bir şekilde daha geniş P/CVE (Şiddet Yanlısı Aşırıcılığın Önlenmesi ve Mücadele Edilmesi) stratejilerine entegre edilmektedir. Özellikle yabancı terörist (YTS/FTF) ve ailelerinin geri dönüşüyle ilgili zorluklara yanıt verme, çevrimiçi ortamda radikalleşme ve deradikalizasyon dinamiklerini anlama ve müdahale etme, çoklu kurum iş birliğini ve toplum temelli yaklaşımları güçlendirme yönünde bir eğilim gözlenmektedir (Bunn vd., 2023). Potansiyel faydalarına ve yaygınlaşmalarına rağmen, şiddet yanlısı aşırıcılıktan ayrılmayı ve yeniden entegrasyonu hedefleyen programlar hem kavramsal hem de pratik düzeyde önemli zorluklar ve ciddi eleştirilerle karşı karşıyadır. Bu programların sürdürülebilirliği ve meşruiyeti, bu zorlukların ne ölçüde aşılabileceğine bağlıdır (Glazzard, 2022).

Deradikalizasyon/R&R programlarına yöneltilen en temel ve ısrarlı eleştiri, iddia ettikleri etkiyi yaratıp yaratmadıklarına dair sağlam kanıtların eksikliğidir (Baumgardner-Zuzik, 2024). Programların hedeflerine ulaşp ulaşmadığını gösteren ampirik veriler genellikle

yetersiz, metodolojik olarak zayıf veya çelişkilidir. Birçok programın hedefleri muğlak tanımlanmış, başarı kriterleri netleştirilmemiş ve katılımcı profilleri şeffaf bir şekilde paylaşılmamıştır. Buna rağmen, zaman zaman abartılı başarı iddiaları gündeme gelebilmektedir. Özellikle, bazı programların başarısının, aslında en başından beri düşük riskli veya şiddete derinlemesine karışmamış, hareketlerin çeperlerinde yer alan bireyleri seçmelerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı önemli bir sorudur (Glazzard, 2022). Programların ezici çoğunluğu, bilimsel standartlara uygun, bağımsız ve sistematik etki değerlendirmelerinden yoksundur (Veldhuis, 2012). Mevcut sınırlı değerlendirmeler ise genellikle anekdot niteliğindeki "uzman izlenimlerine", program personelinin kendi raporlarına veya metodolojik olarak sorunlu olan tekerrür oranlarına dayanmaktadır. Tekerrür oranları, programın doğrudan etkisinden ziyade yoğun gözetim gibi dış faktörlerden etkilenebilir, bireyin bilişsel veya tutumsal değişimini yansıtmaz ve programın olmadığı durumda ne olacağını (karşı-olgusal durum) gösteremez. Bu kanıta dayalı değerlendirme eksikliği, programların gerçek etkinliği hakkında sağlam sonuçlara varılmasını engellemekte, alana yönelik akademik ve politik şüphecililiği beslemekte ve kaynakların etkin kullanımını sorgulanır hale getirmektedir. Programların işleyiş mekanizmaları, finansman kaynakları ve karar alma süreçlerindeki şeffaflık eksikliği, hesap verebilirlik sorunlarına yol açmaktadır. Ayrıca, özellikle ağır şiddet suçları işlemiş bireylerin rehabilitasyonunu hedefleyen programlar, kamuoyunda ve politik arenada "hak edilmeyen 'yumuşak' yaklaşımlar" veya "adaletten kaçış mekanizmaları" olarak eleştirilebilmektedir. Bu eleştiriler, ceza adaleti sistemi ile rehabilitasyon hedefleri arasındaki potansiyel gerilimi yansıtır. "Rehabilitate edildiği" varsayılan bir bireyin yeniden şiddete başvurması ve başarılı bir saldırı gerçekleştirmesi durumunda ortaya

çıkabilecek yıkıcı sosyal ve siyasi sonuçlar, bu programlar üzerindeki kamuoyu baskısını ve politik riski son derece artırmaktadır (Clubb vd., 2024). R&R programlarının sahada uygulanması, pek çok girift pratik engelle mücadele etmeyi gerektirmektedir. Bu engellerin başında, programa katılma niyetindeki bireylerin samimiyetini ve gerçek risk ile ihtiyaç profillerini doğru bir şekilde ortaya koyabilecek geçerli ve güvenilir tarama ve değerlendirme yöntemlerinin geliştirilip hayata geçirilmesindeki metodolojik zorluklar gelmektedir. Bunu takiben, etkili bir programın olmazsa olmazları arasında yer alan psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, din alimleri ve eğitimciler gibi multidisipliner uzmanlardan oluşan bir kadroya, programların yürütüleceği güvenli fiziki mekanlara ve özellikle uzun vadeli takip süreçleri için elzem olan ciddi düzeydeki finansal ve insan kaynaklarına erişimde yaşanan yaygın yetersizlikler, programların potansiyelini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Programların başarısı için kritik bir diğer unsur olan ancak uygulamada sıklıkla ihmal edilen veya yetersiz kaynak ayrılan program sonrası takip ve destek mekanizmaları da önemli bir engel teşkil eder; zira bireyin toplumla yeniden bütünleşme sürecindeki ilerlemesini düzenli olarak izlemek, ortaya çıkan ihtiyaçlarına yönelik sürekli destek sağlamak ve yeniden radikalleşme, eski grup üyelerinden veya mağdurlardan gelebilecek potansiyel tehditler ve sosyal dışlanma gibi riskleri proaktif bir şekilde yönetebilmek, uzun vadeli ve yoğun kaynak gerektiren bu tür mekanizmaların varlığına bağlıdır. Ayrıca, bu son derece karmaşık ve hassas alanda çalışabilecek, gerekli derinlikte uzmanlığa, farklı kültürel arka planlara duyarlı bir yetkinliğe ve yüksek etik duyarlılığa sahip nitelikli personelin bulunması, bu personelin sürekli eğitimlerle geliştirilmesi ve yıpratıcı olabilen bu alanda uzun süreli çalışmalarını sağlayacak şekilde kurum içinde tutulması da ciddi bir zorluk olarak

öne çıkmaktadır. Son olarak, hem program katılımcılarıyla hem de daha geniş toplum kesimleriyle karşılıklı güvene dayalı bir ilişkinin kurulması ve sürdürülmesi esasken, programların zaman zaman güvenlik veya istihbarat odaklı gündemler tarafından kendi amaçları doğrultusunda araçsallaştırılma riski ve müdahalelerin mahremiyetin korunması, rızanın niteliği ve zorlama olasılığı gibi etik sınırlarının sürekli olarak gözetilmesi ve bu konularda şeffaf olunması gerekliliği de program uygulayıcılarını sürekli bir dikkat ve hassasiyet içinde olmaya zorlayan temel pratik engellerdendir (Baumgardner-Zuzik, 2024).

Deradikalizasyon ve R&R alanının karşılaştığı zorluklar ve eleştiriler ışığında, alanın gelecekteki başarısı ve meşruiyeti için öncelikle, metodolojik olarak daha titiz, bağımsız, uzunlamasına ve nitel ile nicel yöntemleri birleştiren karma etki değerlendirmelerine odaklanarak, sadece tekerrür oranlarının ötesine geçen ve bilişsel değişim, tutumsal dönüşüm ile sosyal entegrasyon gibi daha kapsamlı başarı göstergeleri geliştiren bir değerlendirme kültürünün güçlendirilmesi; bu süreçte başarısızlıkların da şeffaf bir şekilde belgelenecek öğrenme süreçlerinin desteklenmesi kritik önem taşımaktadır. Buna paralel olarak, program protokollerinin, müdahale mantığının, katılımcı seçim kriterlerinin ve –mahremiyet ilkeleri gözetilerek– elde edilen sonuçların daha açık bir şekilde paylaşılması yoluyla şeffaflığın artırılması ve bağımsız denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesiyle hesap verebilirliğin pekiştirilmesi gerekmektedir. Uygulamada ise genelleyci yaklaşımlardan kesinlikle kaçınılarak, her bireyin kendine özgü risk ve ihtiyaç profillerinin kapsamlı analizlerine dayanan, kişiye özel ve içinde bulunulan bağlama duyarlı müdahale paketlerinin tasarlanması ve uygulanması; program sonrası süreçte bireylerin sürdürülebilir toplumsal yeniden entegrasyonunu kolaylaştıracak barınma, istihdam ve sosyal destek

gibi mekanizmalara daha fazla ağırlık verilmesi ve R&R çabalarının, ayrımcılık, eşitsizlik ve marjinalleşme gibi radikalleşmeye zemin hazırlayan temel toplumsal faktörleri ele alan daha geniş kapsamlı önleme (P/CVE) stratejileriyle bütünlük bir şekilde ele alınması büyük önem arz etmektedir. Son olarak, bu karmaşık süreçlerin yönetiminde devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, akademi, yerel topluluklar ve özel sektör arasında etkin bir iş birliği ve koordinasyonun teşvik edilmesi ve alanda çalışan uygulayıcılar için net etik rehberler ile mesleki standartların geliştirilip titizlikle uygulanması, alanın hem etkililiğini hem de etik temellerini güçlendirecektir.

Politika ve Uygulama İçin Öneriler

Deradikalizasyon, rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon (R&R) çabalarının etkinliğini, sürdürülebilirliğini ve meşruiyetini, alandaki zorluklar dikkate alındığında artırmak hem politika yapımcılar hem de uygulayıcılar için vazgeçilmez bir öncelik olarak öne çıkmaktadır. Bu hedefe ulaşmak adına atılması gereken stratejik adımların başında, son yirmi yılda bireylerin şiddet yanlısı aşırıcılıktan ayrılma ve deradikalizasyon süreçlerine dair biriken zengin akademik bilgi birikimi ile R&R programlarının tasarımı, uygulaması ve değerlendirmesi arasındaki belirgin kopukluğun giderilmesi gelmektedir. Bu araştırma-uygulama uçurumunu kapatmak için politika yapımcılar, uygulayıcılar ve araştırmacılar arasında düzenli diyalog platformları, ortak çalıştaylar ve kalıcı işbirliği ağları tesis edilmeli; akademik araştırmaların karmaşık bulguları, politika özetleri ve uygulama kılavuzları gibi erişilebilir ve anlaşılır formatlara dönüştürülerek uygulayıcıların istifadesine sunulmalı; ve program tasarımı ile değerlendirme süreçlerine bağımsız akademik uzmanlığın aktif katılımı teşvik edilerek, sahadaki deneyimlerin

araştırma gündemini şekillendirdiği çift yönlü bir bilgi akışı sağlanmalıdır. Eş zamanlı olarak, program etkinliğine dair süregelen belirsizlikler ve meşruiyet tartışmaları ışığında, titiz ve bağımsız etki değerlendirmelerinin bir istisna olmaktan çıkarılıp bir standart haline getirilmesi, kaynakların sorumlu kullanımı, hesap verebilirlik ve kamu güveni için bir önkoşul olarak kabul edilmelidir. Bu çerçevede, izleme ve değerlendirme (İ&D) faaliyetleri, program döngüsünün ayrılmaz bir bileşeni olarak en başından itibaren planlanmalı, bütçelenmeli ve bu kaynaklar program uygulama bütçesinden ayrılarak güvence altına alınmalıdır. Değerlendirmeler, mümkün mertebe bağımsız kuruluşlarca yürütülmeli, karma yöntemler ve boyamsal tasarımlar gibi metodolojik çeşitliliği benimseyerek hem süreç (programın nasıl işlediği) hem de sonuç (programın neyi değiştirdiği) analizlerini kapsamalıdır. Program başarısının yalnızca tekerrür oranlarıyla ölçülmesinin yanıltıcı ve yetersiz olduğu gerçeğinden hareketle, R&R'ın çok boyutlu hedeflerini yansıtabilecek şekilde başarıyı bütüncül olarak yeniden tanımlamak ve bu süreçte "başarısızlıkları" da birer öğrenme fırsatı olarak kucaklamak gerekmektedir. Zira birçok aşırıcı grup üyesi için şiddete yeniden bulaşma oranlarının zaten düşük olması, programın gerçek katma değerini gizleyebileceği gibi, tekerrürün önlenmesi önemli bir hedef olsa da R&R'ın nihai amacı bundan çok daha geniştir. Bu nedenle başarı; şiddetten uzak durma gibi davranışsal değişimlerin yanı sıra, radikal ideolojiye mesafelenme ve eleştirel düşünme becerisinin gelişimi gibi bilişsel ve duygusal dönüşümleri, ruh sağlığı ve kimlik gelişimi gibi psikososyal iyilik halini, eğitim, istihdam ve toplumsal ilişkilere katılım gibi sosyal ve ekonomik yeniden entegrasyonu ve hatta karşı anlatı geliştirme veya toplumsal uzlaşmaya katkı gibi daha geniş toplumsal etkileri içeren çok boyutlu metriklerle ölçülmelidir. Başarının doğrusal olmayan, aşamalı ve her birey için farklılık

gösterebilen bir süreç olduğu kabul edilmeli; programdan ayrılanlar veya hedeflere ulaşamayanlar ("başarısızlıklar") da sistematik bir şekilde incelenerek, programın sınırlarını anlamak ve iyileştirme alanlarını belirlemek için değerli veri kaynakları olarak görülmelidir. Son olarak, deradikalizasyon ve R&R programlarının karmaşık sorunlara yönelik müdahaleler olduğu ve her derde deva sihirli çözümler sunmadığı gerçeğiyle yüzleşerek, politika yapıcılar, medya ve kamuoyu nezdinde gerçekçi beklentiler oluşturulmalı, %100 başarı gibi gerçekçi olmayan hedeflerden kaçınılmalı ve programlar risk yönetimi stratejilerini açıkça tanımlamalıdır. Başarısızlıklar veya beklenmedik olumsuz sonuçlar ortaya çıktığında, bunlar inkâr edilmek veya gizlenmek yerine, şeffaf bir şekilde kabul edilerek bir öğrenme fırsatı olarak değerlendirilmeli ve uyarlanabilir yönetim ilkeleri benimsenerek programlar sahadan gelen geri bildirimlerle sürekli iyileştirilmelidir; zira bu tür bir şeffaflık ve öğrenme odaklılık, kısa vadede politik olarak zorlayıcı olsa da uzun vadede programların güvenilirliğini ve etkinliğini artıracaktır.

Kadınlarda Deradikalizasyon

Şiddet içeren aşırıcılık olgusunun küresel bir tehdit olarak varlığını sürdürdüğü günümüz dünyasında, bu tehdide yönelik geliştirilen mücadele ve önleme stratejilerinin etkinliği büyük önem taşımaktadır. Bu stratejilerin önemli bir ayağını oluşturan deradikalizasyon ve rehabilitasyon programlarında, kadınların giderek daha fazla dikkat çeken ancak çoğu zaman yanlış anlaşılan rolleri, kritik bir inceleme alanını oluşturmaktadır. Kadınların aşırılıkçı gruplardaki karmaşık rollerine dair artan farkındalığa rağmen (Bloom, 2011; Fink vd., 2016), deradikalizasyon paradigmaları büyük ölçüde "cinsiyet körlüğü" ile malul kalmaya devam etmektedir. Bu yaklaşım, genellikle kadınları faillikten yoksun, pasif kurbanlar

olarak gören basmakalıp varsayımlara dayanır. Sonuç olarak, hem teoride hem de pratikte önemli bir boşluk yaratılmaktadır (Ní Aoláin, 2017; Turkington ve Christien, 2018). Bu analiz, söz konusu cinsiyet körlüğünün çok boyutlu doğasını mercek altına alarak, kadınların deradikalizasyon ve yeniden entegrasyon süreçlerindeki özgün deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının nasıl sistematik olarak göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır. Analizde, kadınların karşılaştığı spesifik ve çoğu zaman katmerli zorluklar – annelik ve damgalanma ikileminden sosyoekonomik engellere ve programatik yetersizliklere kadar – detaylandırılacak ve son olarak, kadınların aşırılığa katılım ve ayrılma yollarını etkileyen temel dinamiklerden yola çıkılarak, gerçekten etkili, sürdürülebilir ve cinsiyete duyarlı rehabilitasyon ve topluma yeniden entegrasyon yaklaşımları oluşturmak için gerekli stratejik hususlar özetlenecektir.

Şüphesiz, *Chibok kızları*²¹³ veya *Ezidi kadınlar*²¹⁴ gibi zorla alıkoyma ve kitlesel mağduriyet vakaları, kadınların aşırılıkçı şiddetin hedefi olduğu gerçeğini acı bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak, bu trajik örnekler, kadınların aşırılıkçı gruplara katılımının ardındaki motivasyonel çeşitliliği ve karmaşıklığı gölgelememelidir. Ampirik çalışmalar, birçok kadının tıpkı erkekler gibi aile bağları, intikam arzusu, sosyoekonomik fırsat arayışı, aidiyet ihtiyacı, ideolojik bağlılık veya macera arayışı gibi çeşitli faktörlerle bu gruplara dahil olduğunu göstermektedir (Loken ve Zelenz, 2018; Saltman ve Smith,

²¹³ Chibok kızları ifadesi, Nijerya'nın kuzeydoğusundaki Borno eyaletine bağlı Chibok kasabasında bulunan bir devlet ortaokulundan kız öğrencilerin kitlesel olarak kaçırılması olayını tanımlamak için kullanılır.

²¹⁴ Irak'ın Sincar (Şengal) bölgesi başta olmak üzere, tarihsel olarak Mezopotamya'nın kuzeyinde yaşayan Ezidi dini ve etnik azınlığına mensup kadınları ifade eder. Ezidilik, kökenleri binlerce yıl öncesine dayanan, kendine özgü inanç ve ritüellere sahip senkretik bir dindir. Ezidi toplumu, tarihi boyunca birçok kez zulüm ve katliama maruz kalmıştır.

2015; Turkington ve Christien, 2018). Dahası, başlangıçta mağduriyet yaşayan kadınların dahi, grup içindeki dinamikler, ideolojik endoktrinasyon veya değişen koşullar altında zamanla fail rollerini üstlenebileceği veya failliğini farklı biçimlerde sergileyebileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, kadınların aşırılıkçı şiddetle olan ilişkisi, indirgemeci bir mağdur/fail ikiliğinin ötesinde, çok katmanlı ve dinamik bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Ne var ki, kadın aşırııcılara yönelik geliştirilen yasal çerçeveler ve politika tepkileri, bu karmaşıklıkla yeterince yansıtmaktan uzaktır. Kadınların iradesi dışında hareket ettiği yönündeki yaygın ön kabul, yargı süreçlerinde orantısız bir hoşgörüyü, yetersiz ve cinsiyete duyarlı rehabilitasyon programlarının tasarlanmasına ve potansiyel güvenlik risklerinin göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Kadınların failliğini ve potansiyel tehdit oluşturma kapasitesini küçümseyen bu paternalist ve "korumacı" yaklaşım, ironik bir şekilde ciddi güvenlik açıklarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Koehler, 2017). Pek çok ülkenin adalet sistemi, özellikle çatışma bölgelerinden geri dönen kadınlarla ilgili vakalarda etkili ve adil mekanizmalar geliştirmekte zorlanmaktadır. Özellikle ABD ve Avrupa'daki mahkeme pratikleri incelendiğinde, terörle ilişkili suçlardan yargılanan kadınlara yönelik belirgin bir cinsiyet önyargısının işlediği görülmektedir. Kadınlar sıklıkla "cihatçı gelin" gibi basmakalıp ve romantize edilmiş imgelerle temsil edilmekte, bu da onların eylemlerinin ve ideolojik bağlılıklarının ciddiyetinin hafife alınmasına ve daha hafif cezalarla sonuçlanabilen bir yargısal eğilime yol açabilmektedir (Alexander, 2016; Strommen, 2017). Buna karşılık, erkek sanıkların eylemlerinin sorumluluğunu tam olarak üstlendiği varsayılmaktadır. Kadınların da erkeklerle benzer veya özgün motivasyonlarla radikalleşebildiğine ve şiddet eylemlerine katılabildiğine dair artan kanıtlara rağmen,

kadın failliği yargısal ve politik alanda sistematik olarak göz ardı edilme veya önemsizleştirilme riskiyle karşı karşıyadır.

Cinsiyete Özgü Engeller

Deradikalizasyon, rehabilitasyon ve topluma yeniden entegrasyon süreçleri, kadınlar açısından erkeklerden farklılaşan ve sıklıkla daha karmaşık hale gelen özgün zorluklar barındırmaktadır. Bu zorlukların anlaşılması, etkili ve cinsiyete duyarlı müdahale stratejilerinin geliştirilmesi için elzemdir.

Özellikle Boko Haram gibi silahlı gruplardan ayrılan kadınların önemli bir kısmı, çatışma sırasında hamile kalmış veya küçük çocuklarla birlikte geri dönmektedir. Bu durum, yeniden entegrasyon sürecinde kritik bir kırılganlık noktası oluşturmaktadır. Topluluklar, geri dönen kadınları belirli koşullarda kabul etmeye eğilimli olsalar dahi, çatışma ortamında ve "düşman" veya "terörist" olarak damgalanan babalardan doğan çocuklara karşı, özellikle ataerkil toplumlarda erkek çocukların aidiyeti ve miras hakları konusundaki hassasiyetler nedeniyle, ciddi bir direnç ve dışlama görülebilmektedir (Turkington ve Christien, 2018). Çocuklarının devlet veya topluluk tarafından ellerinden alınabileceği yönündeki derin korku ve güvensizlik, kadınların kendileri ve çocukları için hayati öneme sahip sosyal hizmetlere, sağlık hizmetlerine veya destek programlarına erişimini engelleyen önemli bir bariyer işlevi görebilmektedir (MacRae-Krisa, 2013). Bu durum, annelerin ve çocukların ihtiyaçlarını ayrılmaz bir bütün olarak gören, güvenli ve destekleyici, bütüncül program tasarımlarının aciliyetini ortaya koymaktadır. Kadınların geri döndükleri topluluklarda sürdürülebilir ve anlamlı sosyoekonomik fırsatların yokluğu, rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon çabalarının başarısını doğrudan tehdit etmektedir. Kolombiya, Sierra Leone ve Nepal gibi farklı çatışma sonrası

bağlamlarda yapılan araştırmalar, bazı kadınların silahlı gruplara katılımını, geleneksel toplumsal yapıların sunmadığı göreceli bir özgürleşme alanı, toplumsal cinsiyet eşitliği deneyimi veya politik faillik kazanımı arayışıyla ilişkilendirdiğini göstermektedir (Gilmartin, 2015; Mackenzie, 2012; Stallone ve Zulver, 2017). Benzer şekilde, Nijerya'da bazı kadınların Boko Haram'a katılma motivasyonları arasında, yerel topluluklarında erişemedikleri maddi olanaklar veya eğitim gibi sosyal fırsatlara ulaşma isteğinin yer aldığı belirtilmiştir (Matfess, 2017). Bu kadınlar, derin yoksulluk, sosyal dışlanma ve fırsat eşitsizliğinin devam ettiği toplumlara geri döndüklerinde, deradikalizasyon programlarına katılmış olsalar bile, yapısal sorunlar çözülmediği takdirde tekrar gruba yönelme veya marjinalleşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Matfess, 2017). Bu durum, sürdürülebilir bir ayrışmanın sağlanması için iki temel koşulun gerekliliğini ortaya koymaktadır. *Birincisi*, kadınlar için gerçekçi ve erişilebilir sosyoekonomik güçlenme yolları yaratılmalıdır. *İkincisi*, onları kısıtlayan toplumsal cinsiyet normlarına meydan okunmalıdır. Bu adımlar atılmadan, kadınları gruplara yönelten temel "çekim faktörlerinin" ortadan kaldırılması mümkün görünmemektedir (Turkington ve Christien, 2018). Mevcut deradikalizasyon, rehabilitasyon ve Silahsızlanma, Terhis ve Yeniden Entegrasyon (DDR) programlarının önemli bir kısmı, katılımcıların cinsiyetini dikkate almayan veya örtük olarak erkek deneyimini merkeze alan bir tasarıma sahiptir. Kenya'daki kadın mahkumların, genellikle erkeklere yönelik olarak tasarlanan mesleki eğitim programlarına ilgi göstermemesi veya bu programları sıkıcı bulması (Hauge, 2015), program içeriği ile hedef kitlenin ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluğun somut bir örneğidir. DDR süreçlerinde de benzer bir eğilim gözlenmektedir; erkekler beceri eğitimi ve istihdam olanaklarına daha kolay erişirken, kadınlar sıklıkla ekonomik olarak

ikincil planda kalmakta veya dışlanmaktadır (Hauge, 2015; True, 2013). Kadınların ceza infaz kurumlarından salıverildikten sonraki istihdam oranlarının erkeklere kıyasla anlamlı ölçüde düşük olması (Prison Reform Trust, 2015) ve istihdamın radikalleşmeden ayrılma sürecinde kritik bir koruyucu faktör olarak kabul edilmesi (O'Neal vd., 2016), ceza adalet sistemlerinin ve rehabilitasyon programlarının kadınlara yönelik, onların ilgi alanlarına, becerilerine ve piyasa gerçeklerine uygun iş eğitimi ve istihdam destek mekanizmalarını acilen geliştirmesi ve güçlendirmesi gerektiğini göstermektedir. Kadınların aşırılıkçı gruplara katılımının ardındaki motivasyonel yelpazenin (örneğin, güç arayışı, aidiyet ihtiyacı, maddi kazanç beklentisi, liderlik veya sosyal statü kazanma fırsatları) ve bu motivasyonların ayrılma dinamikleri üzerindeki etkilerinin analizi kritik öneme sahiptir. Araştırmalar, kadınların katılım nedenlerinin erkeklerinkilerle önemli ölçüde örtüşebildiğini ve bazı durumlarda sosyoekonomik veya statüye ilişkin "çekim faktörlerinin" ideolojik bağlılıktan daha belirleyici olabildiğini göstermektedir (UNDP, 2017). Bu nedenle, programlar, kadınların başlangıçtaki bu motivasyonlarını teşhis etmeli ve onlara hem cazip hem de sürdürülebilir nitelikte, anlamlı alternatif sosyoekonomik ve psikososyal fırsat yapıları sunmayı hedeflemelidir. Kadınların aşırılıkçı gruplara sıklıkla mevcut kişisel ilişkiler (aile üyeleri, eşler, arkadaşlar) aracılığıyla dahil olduğu bulgusu (Turkington ve Christien, 2018), ayrılma sürecini zorlaştırabilen bir faktör olmakla birlikte, aynı zamanda önemli bir müdahale potansiyeli sunmaktadır. Başarılı rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon vakaları (örneğin, çete üyeliğinden ayrılma çalışmaları, Kolombiya'daki FARC deneyimi), güçlü ve destekleyici ailevi ve sosyal bağların (pozitif sosyal sermaye) koruyucu ve kolaylaştırıcı rolünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla, programlar kadınların mevcut olumlu sosyal ağlarını güçlendirmeyi, gerektiğinde onarmayı ve

rehabilitasyon sürecinde bu ağırları aktif bir kaynak olarak kullanmayı amaçlamalıdır. Bununla birlikte, geri dönen kadınların (özellikle çatışma bağlantılı cinsel şiddet mağdurlarının) maruz kaldığı toplumsal damgalanma ile aktif mücadele etmek ve çocuklarının toplumsal kabulüyle ilgili spesifik sorunları açıkça ele almak gerekmektedir (Turkington ve Christien, 2018). Eski aşırılık yanlılarının topluluk tarafından yeniden kabul edilme süreçlerinde kadınlar, genellikle kritik bir etkiye sahiptir. Topluluk içindeki kadın dini liderler, öğretmenler, sivil toplum aktivistleri ve diğer kanaat önderleri, sosyal kabul veya dışlamayı şekillendiren önemli "kapı bekçileri" (gatekeepers) işlevi görebilirler (Schlaffer ve Kropiunigg, 2016). Yeniden entegrasyon programlarının başarısı, bu kilit kadın aktörlerle etkin bir istişare, iş birliği ve onların kapasitelerinin güçlendirilmesine bağlıdır. Ayrıca, kadınların topluluk içindeki ağırları ve bilgileri, radikalleşmenin önlenmesi ve erken uyarı mekanizmalarının geliştirilmesi açısından değerli bir potansiyel sunmaktadır. Başarılı deradikalizasyon ve şiddet içeren aşırıcılıkla mücadele çabaları, topluluklar ile devletin güvenlik kurumları arasında asgari düzeyde bir güven ilişkisinin varlığını gerektirir. Ancak, birçok bağlamda bu güven ya eksiktir ya da güvenlik güçlerinin hak ihlalleri veya ayrımcı uygulamaları nedeniyle aşınmıştır; hatta bu tür ihlaller radikalleşmeyi körükleyen bir faktör (iatrojenik etki²¹⁵) dahi olabilmektedir (UNDP, 2017). Toplumun

²¹⁵ İatrojenik etki kavramı, Ivan Illich gibi düşünürler tarafından tıp alanı dışına taşınarak sosyal sistemlere ve kurumlara da uyarlanmıştır. Bu bağlamda, bir sorunu çözmek amacıyla yapılan bir müdahalenin (örneğin bir sosyal politika, eğitim programı veya kurumsal bir düzenleme) beklenmedik bir şekilde sorunu daha da kötüleştirmesi veya yeni sorunlara yol açması "sosyal iatrojenez" olarak adlandırılabilir. Örneğin, Illich, modern tıbbın aşırı kurumsallaşmasının ve hayatı "tıbbileştirmesinin" toplum sağlığı üzerinde tersine, zararlı etkiler yaratabileceğini savunmuştur. Bu genişletilmiş anlamda, iyi niyetli bir müdahalenin olumsuz sonuçlar doğurması durumunda iatrojenik etkiden bahsedilebilir.

çeşitliliğini yansıtan, özellikle yeterli sayıda kadın personeli bünyesinde barındıran güvenlik güçleri, topluluklarla daha etkili iletişim kurma, güven inşa etme ve yerel ihtiyaçlara daha duyarlı yanıtlar verme potansiyeline sahiptir (Peters ve Saeed, 2017). Yeterli sayıda ve uygun yetkinliklere sahip kadın güvenlik görevlisinin yokluğu, geri dönen kadınlarla etkileşim kurmayı, kültürel hassasiyetlere uygun aramaları yapmayı veya kadınlara özgü potansiyel güvenlik risklerini yönetmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, kadınların güvenlik güçleriyle etkileşimini veya bilgi paylaşımını engelleyen yapısal ve sosyal bariyerlerin (örneğin, aile üyelerini ihbar etme durumunda yaşanabilecek sosyal dışlanma veya misilleme korkusu tespit edilip ele alınması da güven inşası ve iş birliği için kritik öneme sahiptir.

Radikalleşmeden Arındırma Programlarının Küresel Bir Değerlendirmesi

Küresel güvenlik ortamı, şiddet içeren aşırıcılık ve terörizm tehditleriyle sürekli olarak şekillenirken, devletlerin bu tehditlere verdiği yanıtlar da çeşitlenmekte ve evrilmektedir. Geleneksel olarak askeri güç ve istihbarat operasyonlarına dayalı "sert güç" yöntemlerinin tek başına yeterli olmadığı anlayışının yaygınlaşmasıyla, radikalleşme süreçlerini hedef alan ve bireyleri şiddet yolundan döndürmeyi amaçlayan "yumuşak güç" yaklaşımları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, radikalleşmeden arındırma programları, terörle mücadelenin kritik bir bileşeni olarak öne çıkmaktadır. Bu programlar, bireyleri radikal ideolojilerden uzaklaştırma, şiddete başvurma potansiyellerini azaltma ve topluma yeniden entegre etme gibi karmaşık hedeflere odaklanır. Ancak, bu programların tasarımı ve uygulanışı, evrensel bir reçeteden ziyade, uygulandıkları ülkelerin benzersiz sosyo-politik,

kültürel ve hukuki koşullarıyla yakından ilişkilidir. Bu bölüm, Amman konferansında sunulan deneyimlerden yola çıkarak, Cezayir, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Suudi Arabistan ve Singapur gibi farklı ülkelerdeki radikalleşmeden arındırma programlarının çeşitliliğini, temel felsefelerini, uygulama farklılıklarını ve her bir modelin kendi özgün bağlamında nasıl şekillendiğini detaylı bir şekilde incelemektedir (Hearne ve Laiq, 2010).

Cezayir: Cezayir'in yaklaşımı, ülkenin kanlı iç savaş döneminin yaralarını sarma ve ulusal bir uzlaş zeminini oluşturma çabasıyla derinden bağlantılıdır. 2005'te halk oylamasıyla kabul edilen ve 2006'da yürürlüğe giren Barış ve Ulusal Uzlaşma Şartı, programın hukuki temelini oluşturur. Bu çerçevede, gönüllü olarak teslim olan, şiddeti açıkça kınayan ve silahlarını bırakan militanlara yönelik af ve ceza indirimleri sunulmaktadır. Program, aynı zamanda kayıp yakınlarına tazminat ödenmesi, "ulusal trajedi" gerekçesiyle işten çıkarılanların görevlerine iadesi veya emekli edilmesi, sağlık ve eğitim alanlarında destek sağlanması gibi kapsamlı sosyal ve ekonomik yeniden entegrasyon unsurlarını da barındırır. Ancak önemli bir koşul, uzlaşma ve yeniden entegrasyon karşılığında belirli siyasi haklardan feragat edilmesidir; özellikle "dini aşırı yorumlayarak ulusal trajediye neden olan" kişilerin siyasi faaliyetlerde bulunması engellenmektedir. Hapishanelerde radikal ideolojilerin yayılmasını engellemek amacıyla aşırı mahkumların diğerlerinden ayrıştırılması ve örgüt liderlerinin ikna edilerek takipçilerine silah bırakma çağrısı yapmalarının teşvik edilmesi gibi yöntemler de uygulanmaktadır. Cezayir modeli, özellikle silahlı grubun zaten şiddetten uzaklaşma eğiliminde olduğu durumlarda, devletin bu süreci kolaylaştırıcı bir rol oynayarak nasıl başarılı olabileceğine dair önemli bir örnek teşkil eder.

Bangladeş: Bangladeş'in programı, ülkenin Pakistan, Hindistan ve Nepal'deki aşırıcı hareketlerle çevrili karmaşık jeopolitik konumu, yüksek nüfus yoğunluğu ve eğitim sisteminin reformu için kaynak yetersizliği gibi zorlu koşullar altında şekillenmiştir. Devletin program üzerindeki belirgin kontrolü dikkat çekicidir. 2005'te başlatılan program, özellikle Harakat-ul-Jihad-al-Islami (HuJI) ve Jamaatul Mujahideen Bangladesh (JMB) gibi grupların üyelerini hedef almıştır. Program, *dört i* olarak formüle edilen bir stratejiye dayanır: Hapsetme (*Incarceration*), istihbarat toplama (*Intelligence*), entelektüel müdahale (*Intervention*) (özellikle radikal yorumlara karşı alternatif dini söylemler geliştirme) ve tüm bu süreçlere yatırım yapma (*Investment*). Salt hapisane temelli olmaktan ziyade, toplum tabanına yayılan bir önleme boyutuna da sahip olan Bangladeş modeli, dini liderler ve toplumun önde gelen figürleri aracılığıyla İslam'ın barışçıl yorumlarını yaymayı, İngilizce ve bilişim teknolojileri gibi modern eğitim alanlarını teşvik etmeyi, İslami konularda doğru bilgi üretimini ve dağıtımını vurgulamaktadır. Medrese öğrencileri ve militanlığa eğilimli olduğu düşünülen bireyler özel hedef kitleler arasındadır. "İslam ve barış" gibi genel başlıklar altında düzenlenen seminer ve çalıştaylarda, aslında terörizm konusuna odaklanıldığı belirtilmektedir. İşsizlere yönelik küçük çaplı mali yardımlar, eğitime devam edenlere destek ve bazı mahkum ailelerine yapılan yardımlar programın parçası olsa da terörizmi "ödüllendirme" algısı yaratmamak adına kapsamlı bir teşvik paketinden kaçınılmaktadır. Programın somut başarısını ölçmek zor olmakla birlikte, terör saldırılarında ve yerel şiddet olaylarındaki düşüş ile dini motivasyonlu aşırıcı gruplara katılımın azalması, olumlu göstergeler olarak değerlendirilmektedir.

Mısır: Mısır'da Gamaa al Islamiyya (1997-2007 dönemi) ve El Cihad (2007 sonrası) örgütlerinin radikalleşmeden arındırılması süreci,

devletin rolü konusunda akademik tartışmalar barındırsa da sonuçları itibarıyla dikkate değer bir vaka olarak kabul edilir. Bu grupların belirtilen tarihlerden itibaren büyük çaplı şiddet eylemlerine karışmaması ve hatta diğer grupların saldırılarını kınamaları, sürecin belirli bir başarıya ulaştığının kanıtı olarak görülmektedir. Devletin rolü üzerine farklı yorumlar mevcuttur: Kimi yorumcular bunu bilinçli bir devlet programının sonucu olarak görürken, kimileri devletin, grupların zaten başlattığı ateşkes sürecine sonradan dahil olup kolaylaştırdığını savunur. Ancak genel kanı, devletin süreci aktif olarak kolaylaştıran adımlar attığı yönündedir. Bu adımlar büyük ölçüde hapishanedeki örgüt üyelerine odaklanmıştır. İdamların ve sistematik işkencenin durdurulması, topluluk düzeyindeki devlet şiddetine son verilmesi gibi "hak" olarak nitelendirilebilecek iyileştirmelerin yanı sıra, mahkumların serbest bırakılması, daha iyi ziyaret koşulları sağlanması, ailelerine yakın hapishanelere nakledilmeleri gibi "ödül" mekanizmaları da kullanılmıştır. Eğitim temelli bir yaklaşım benimsenmiş, mahkumların ders çalışmalarına, gazete ve televizyon gibi iletişim araçlarına erişimlerine olanak tanınmış, grup liderleri ile tabanları ve dış dünya arasında etkileşim teşvik edilmiştir. Liderlerin ılımlı mesajlar vermesi ve ideolojik olarak revize ettikleri görüşlerini kamuoyuyla (televizyon, radyo röportajları, hapishane turları aracılığıyla) paylaşmaları devlet tarafından aktif olarak desteklenmiştir. Bu süreçte, grup liderliğinin ateşkes konusunda kendi içinde fikir birliğine varmış olması, medyanın ve genel kamuoyunun sürece destek vermesi kritik başarı faktörleri olarak öne çıkmıştır. Mısır örneği, hapishane ortamındaki değişime odaklanmasıyla dikkat çekmekle birlikte, hapishane sonrası rehabilitasyon ve topluma yeniden entegrasyon programlarının eksikliği ve aşırıcılığı besleyen temel sosyoekonomik sorunlara

(eşitsizlik, yolsuzluk vb.) yeterince eğilmemesi gibi konularda eleştirilere maruz kalmıştır.

Endonezya: Endonezya'nın deneyimi, ülkenin bir takımada devleti olması, genç ve dinamik nüfus yapısı (yaklaşık %40'ı genç) ve 1999-2009 yılları arasında 200'den fazla bombalı saldırı yaşamış olması gibi özgün faktörlerin etkisi altında şekillenmiştir. Polis teşkilatı bünyesinde kurulan Özel Müfreze 88 Terörle Mücadele Birimi tarafından yürütülen program, temel olarak şu teoriye dayanır: Bir terör grubundan ayrılmak, bireyin hayatında önemli bir boşluk yaratır; bu boşluğun yapıcı bir şekilde doldurulması, bireyi şiddet yolundan uzaklaştırabilir. Program, oldukça çeşitli yöntemleri bir araya getirir: Akademisyenler, din adamları ve hatta çiftçiler gibi farklı toplum kesimleriyle diyalog kurulması, ailenin sürece aktif katılımının sağlanarak sağlam bir destek yapısı oluşturulması, dua seansları düzenlenmesi, tıbbi bakım hizmetleri sunulması, iş kurma konusunda destek verilmesi ve hatta polisin aracılığıyla evliliklerin kolaylaştırılması gibi. Süreç, bireyin deradikalizasyon konusundaki samimiyeti ve potansiyelinin değerlendirilmesiyle başlar, ardından sürecin zorluk derecesi teşhis edilir ve buna uygun müdahale adımları planlanır. Program, özellikle Darul İslam ve Cemaah İslamiye (JI) gibi gruplardan ayrılan tutuklulara odaklanır. Bireylerin otoriteye saygı duyma eğilimleri (bu eğilim, bazılarının askeri geçmişinden veya dini öğretilerden kaynaklanabilir) ve terörist gruplar içindeki güçlü sosyal bağların önemi dikkate alınır. Bireysel motivasyonlar ("manevi", "duygusal", "maddi" güdüler) analiz edilerek yaklaşım kişiye özel hale getirilir. Bununla birlikte, programın kurumlar arası koordinasyondan yoksun olması ve yeterli bir yasal zemine oturtulmamış olması gibi zorluklar da rapor edilmiştir.

Suudi Arabistan: Suudi Arabistan'ın terörle mücadele ve deradikalizasyon programı, oldukça kapsamlı bir yapıya sahiptir ve başlangıç noktasını, toplumun önemli bir kesiminde aşırıcılığa yönelik belirli bir sempati veya anlayışın var olduğu tespiti oluşturur. Strateji, öncelikle toplum genelindeki bu sempatiyi azaltarak terörist grupların taban bulmasını ve yeni üye kazanmasını zorlaştırma mantığına dayanır. 2005 yılında başlatılan ve hükümet tarafından yürütülen program iki ana aşamadan oluşur. Süreç, terör şüphelisinin tutuklanmasıyla başlar ve hemen ardından dini ve radikal motivasyonlar üzerine bir diyalog süreci başlatılır. "Dini, psikolojik ve kültürel" olarak tanımlanan bu program, katılımcıların aile toplantıları, spor etkinlikleri gibi sosyal faaliyetlere katılmasına izin verirken, eş zamanlı olarak İslam'ın "doğru anlaşılması" üzerine yoğunlaşan bir eğitim programı sunar. Programın temel bileşenleri arasında evliliğin teşvik edilmesi (mali destek sağlanarak), eğitimin desteklenmesi, eski işlerine dönmelerine yardımcı olunması, kendilerine ve ailelerine yönelik sağlık hizmetleri gibi kapsamlı sosyal yardımlar yer alır. Bu geniş teşvik paketi, terörizme karşı "fazla yumuşak" bir yaklaşım sergilediği yönünde eleştirilere de neden olmuştur. Program, radikalleşmenin kaynaklarını (bazı imamlar, öğretmenler, aile bağları gibi) göz önünde bulundurarak önleyici tedbirleri de içerir; örneğin, radikal görüşlere sahip olduğu düşünülen öğretmenlerin idari görevlere atanması gibi. Aşırılık yanlısı mahkumların diğer suçluları hapisanede radikalleştirmesini önlemek amacıyla ayrı hapisane birimleri veya sistemleri kurulmuştur. Programın koordinasyonu, dini, psikolojik/sosyal ve güvenlik alanlarından uzmanların yer aldığı bir "danışma komitesi" tarafından yürütülür. Bireylerin serbest bırakılmadan önce, "salıverilme öncesi bakım programı" olarak adlandırılan bir aşamayı tamamlamaları gerekmektedir.

Singapur: Singapur'daki deradikalizasyon programı, 2001 yılında Cemaah İslamiye (JI) terör örgütünün ülkedeki faaliyetlerinin ortaya çıkarılmasıyla birlikte hayata geçirilmiştir. Bangladeş modeline benzer şekilde, Singapur programı da mali teşvikler veya "iyi hal indirimi" gibi mekanizmaları kullanmaz; zira program katılımcılarının çoğunun zaten mali desteğe ihtiyacı olmayan bir sosyoekonomik profilden geldiği belirtilmektedir. Süreç, potansiyel katılımcının kapsamlı bir değerlendirmesiyle başlar; psikologlar tarafından incelenir ve son olarak bir güvenlik riski değerlendirmesi yapılır. Tehdit oluşturmaya devam ettiği düşünülen bireyler serbest bırakılmaz. Programın sacayaklarını; toplum temelli dini rehabilitasyon grupları (bu gruplar aşırı dini yorumlara meydan okur ve alternatif perspektifler sunar), psikolojik değerlendirme ve destek ile ailelerle yakın çalışma oluşturur. Ailelere verilen destek özellikle önemlidir; bu sayede hem bireyin tutukluluğu süresince ailenin yalnızlaşması ve zorluk yaşaması önlenir hem de bireyin serbest kaldığında sorunlu bir aile ortamına geri dönme riski azaltılır. Program, zorunlu bir takip veya düzenli raporlama sistemi içermez. Bireyler serbest bırakıldıktan sonra bir tür kısıtlama emri altına alınır ve bu emrin devam edip etmeyeceği yıllık değerlendirmelerle belirlenir. Bireylerin topluma yeniden entegrasyon sürecinde damgalanmalarını önlemek ve normal bir hayata dönmelerini kolaylaştırmak amacıyla, ihtiyaç duymaları halinde başvurabilecekleri takip ve destek hizmetleri hakkında bilgilendirilirler. Programın başarısında, devletin İslam dinine saygılı bir yaklaşım sergilemesi ve Müslüman toplumuyla yakın iş birliği yapma iradesi önemli bir faktör olarak vurgulanmaktadır.

Sonuç

Bu bölüm boyunca, şiddet yanlısı aşırıcılıkla olan angajmanın sonlandırılmasına yönelik süreçlerin, basitleştirici yaklaşımların ötesinde, karmaşık ve dinamik bir doğaya sahip olduğu vurgulanmıştır. 'Ayrılma'nın davranışsal bir kopuşu temsil ederken, 'deradikalizasyon'un çok daha derin bir ideolojik ve kimliksel dönüşümü gerektirdiği; bu iki sürecin hem teorik analizde hem de pratik müdahalelerde titizlikle ayırt edilmesinin önemi ortaya konmuştur. Bireysel yatkınlıklardan grup içi dinamiklere ve daha geniş toplumsal/yapısal koşullara uzanan çok katmanlı faktörlerin bu çıkış yolculuklarını şekillendirdiği görülmüştür. Şiddetten arındırma, rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon (R&R) çabaları, potansiyel faydalarına rağmen, etkinliklerinin ölçümü, şeffaflık, kaynak yeterliliği ve etik ilkeler gibi alanlarda ciddi sınamalarla yüzleşmektedir. Özellikle kadınların deradikalizasyon süreçlerinde karşılaştıkları cinsiyete özgü engellerin ve ihtiyaçların tanınması ve bunlara yönelik özel stratejiler geliştirilmesinin altı çizilmiştir. Farklı ülkelerdeki program uygulamalarının incelenmesi, evrensel bir modelin olmadığını, aksine yerel bağlamlara duyarlı, esnek ve bireyselleştirilmiş yaklaşımların zorunluluğunu teyit etmiştir. Sonuç olarak, radikal gruplardan ayrılma ve deradikalizasyon süreçlerini anlama ve bu süreçleri destekleme çabaları hem akademik araştırmalar hem de politika ve uygulama alanları için evrilmeye devam eden, sürekli öğrenmeyi ve adaptasyonu gerektiren bir alandır. Şiddetten arınmış bir geleceğe katkı sunacak etkili ve insancıl çözümler geliştirmek, ancak bu karmaşıklığı kabul eden, kanıta dayalı, etik ve bütüncül stratejilerle mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Alexander, A. (2016). *Cruel intentions: Women jihadists in America*. Program on Extremism, George Washington University.

Baumgardner-Zuzik, J., DeYoung, S., Bachta, A., & Kendhammer, B. (2024). *Preventing/countering violent extremism systematic mixed methods review: Disengagement, deradicalization, rehabilitation, and reintegration*. Alliance for Peacebuilding.

Bloom, M. (2011). *Bombshell: Women and terrorism*. University of Pennsylvania Press.

Bötticher, A. (2017). Towards academic consensus definitions of radicalism and extremism. *Perspectives on Terrorism*, 11(4), 73–77.

Bunn, M., Christopher, E., Polutnik-Smith, C., McCoy, J., Hanneke, R., King, M., ... Weine, S. (2023). Rehabilitation and reintegration of women and children returning from violent extremist contexts: A rapid review to inform program and policy development. *Terrorism and Political Violence*, 36(4), 455–487.

Clubb, G., Davies, G., & Kobayashi, Y. (2024). Transparent communication in counter-terrorism policy: Does transparency increase public support and trust in terrorism prevention programs? *Terrorism and Political Violence*, 37(4), 531–549.

Cronin, A. K. (2009). *How terrorism ends: Understanding the decline and demise of terrorist campaigns*. Princeton University Press.

Fink, N. C., Pitterman, H. M., Hedges, E., & Pyeon, L. (2008). *A new approach? Deradicalization programs and counterterrorism*. International Peace Institute.

Fink, N. C., Zeiger, S., & Bhulai, R. (Eds.). (2016). *A man's world? Exploring the roles of women in countering terrorism and violent extremism*. Hedayah; Global Center on Cooperative Security.

Gilmartin, N. (2015). 'Negotiating new roles': Irish Republican women and the politics of conflict transformation. *International Feminist Journal of Politics*, 17(1), 58–76.

Glazzard, A. (2022). Violent extremist disengagement and reintegration: A framework for planning, design and evaluation of programmatic interventions. *Studies in Conflict & Terrorism*, 48(4), 419–438.

Hassan, G., Brouillette-Alarie, S., Ousman, S., Savard, É., Kilinc, D., Madriaza, P., Varela, W., Pickup, D., Danis, E., & CPN-PREV team. (2021). *A systematic review on the outcomes of tertiary prevention programs in the field of violent radicalization*. Canadian Practitioners Network for the Prevention of Radicalization and Extremist Violence.

Hauge, W. (2015). *Disarmament, demobilization, and reintegration processes (DDR): The gender asset* (PRIO GPS Policy Brief, No. 2). Peace Research Institute Oslo.

Hearne, E. B., & Laiq, N. (2010, May). *Countering violent extremism: Learning from deradicalization programs in some Muslim-majority states* (IPI Meeting Report). International Peace Institute.

Horgan, J. (2021). *Deradicalization programs: Recommendations for policy and practice* (RESOLVE Policy Note). RESOLVE Network.

Horgan, J., & Altier, M. B. (2012). The future of de-radicalization programs. *Georgetown Journal of International Affairs*, 13(2), 83–90.

International Organization for Migration, & International Centre for Counter-Terrorism. (2023). *Roundtables on prosecution, rehabilitation and reintegration*.

Jones, S. G., & Libicki, M. C. (2008). *How terrorist groups end: Lessons for countering Al Qa'ida* (Report No. MG-741-1). RAND Corporation.

Koehler, D. (2017). *Understanding deradicalization: Methods, tools and programs for countering violent extremism*. Routledge.

La Palm, M. (2017). Re-purposing the push-pull model to describe signature patterns of terrorist dis-engagement by group: A validation study. *Journal for Deradicalization*, 12, 85–118.

Loken, M., & Zelenz, A. (2018). Explaining extremism: Western women in Daesh. *European Journal of International Security*, 3(1), 45–68.

MacKenzie, M. H. (2012). *Female soldiers in Sierra Leone: Sex, security, and post-conflict development*. New York University Press.

MacRae-Krisa, L. (2013). Exiting gangs: Examining processes and best practice within an Alberta context. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 4(1), 5–23.

Matfess, H. (2017, November 1). Rescued and deradicalised women are returning to Boko Haram. Why? *African Arguments*.

Ní Aoláin, F. (2017). Fall of Mosul raises question: What should be done with female foreign fighters? *Just Security*.

O'Neal, E. N., Decker, S. H., Moule, R. K., Jr., & Pyrooz, D. C. (2016). Girls, gangs, and getting out: Gender differences and similarities in leaving the gang. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 14(1), 63–80.

Peters, A., & Saeed, J. (2017, December). *Promoting inclusive policy frameworks for countering violent extremism: A Pakistani policewomen case study* (GIWPS White Paper Series). Georgetown Institute for Women, Peace and Security.

Prison Reform Trust. (2015). *Working it out: Employment for women offenders*.

Saltman, E. M., & Smith, M. (2015). *'Till martyrdom do us part: Gender and the ISIS phenomenon*. Institute for Strategic Dialogue.

Schlaffer, E., & Kropiunigg, U. (2016). A new security architecture: Mothers included! In N. C. Fink, S. Zeiger, & R. Bhulai (Eds.), *A man's world? Exploring the roles of women in countering terrorism and violent extremism* (pp. 80–87). Hedayah; Global Center on Cooperative Security.

Souris, E., & Singh, S. (2018). Want to deradicalize terrorists? Treat them like everybody else. *Foreign Policy*.

Stallone, K., & Zulver, J. (2017, March 27). The feminists of FARC: 'We are not demobilising, we are mobilising politically'. *The Guardian*.

Strommen, E. E. J. (2017). *Jihadi brides or female foreign fighters? Women of Da'esh—from recruitment to sentencing* (PRIO GPS Policy Brief, No. 3). Peace Research Institute Oslo.

True, J. (2013). *Women, peace and security in post-conflict and peacebuilding contexts* (NOREF Policy Brief). Norwegian Peacebuilding Resource Centre.

Turkington, R., & Christien, A. (2018). *Women, deradicalization, and rehabilitation: Lessons from an expert workshop*. New America.

United Nations Development Programme. (2017). *Journey to extremism in Africa: Drivers, incentives and the tipping point for recruitment*.

Veldhuis, T. (2012). *Designing rehabilitation and reintegration programs for violent extremist offenders: A realist approach*. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT).

VAKA ANALİZLERİ

Terörizm olgusu, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel ölçekte güvenlik paradigmasını, uluslararası ilişkileri ve toplumsal yaşamı derinden etkileyen, karmaşık ve çok boyutlu bir fenomen olarak belirmiştir. Bu olgunun farklı ideolojik zeminlerde, çeşitli aktörler tarafından ve değişken eylem biçimleriyle tezahür etmesi, anlaşılmasını ve mukabele stratejileri geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu bölümde, modern terörizm tarihinde birer dönüm noktası olarak kabul edilen ve terörle mücadele yöntemlerini kökten değiştiren vakalar incelenmiştir. Bu analizler, terörizmin farklı ideolojik (aşırı sağ, hükümet karşıtı, aşırı sol, Selefi-cihadi) ve operasyonel (yalnız aktör, küçük hücre, ulusötesi ağ) yapılarını, ayrıca eylemlerin gerçekleştiği coğrafi çeşitliliği ortaya koymaktadır.

Her bir vaka, iki temel eksen etrafında incelenecektir: İlk olarak, saldırının terörizm perspektifinden analizi (failin/örgütün ideolojik motivasyonları, modus operandisi, hedef seçim mantığı, yarattığı doğrudan etkiler); ikinci olarak ise, terörle mücadele açısından ortaya koyduğu bulgular (tespit ve önleme faaliyetlerindeki zorluklar, müdahale ve kriz yönetimi süreçleri, soruşturma ve hukuki neticeler, alınan dersler ve politika düzeyindeki değişimler). Bu kapsamlı vaka analizleri aracılığıyla, terörizm olgusunun evrimine, terörle mücadele stratejilerinin gelişimine ve bu iki alan arasındaki dinamik etkileşime dair derinlemesine bir anlayış sunulması hedeflenmektedir.

Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF) Eylemleri ve Alman Sonbaharı (1977)

Kızıl Ordu Fraksiyonu (Rote Armee Fraktion- RAF), İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Almanya Federal Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan en etkin ve uzun süreli aşırı solcu terör örgütlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1970'li yılların başlarından itibaren 1998 yılındaki resmi çözülüşüne değin aktif olan RAF, Batı Alman devletini ve kapitalist toplumsal düzeni hedef alan bombalı eylemler, suikastlar, adam kaçırma fiilleri ve banka soygunları gibi şiddet eylemleriyle karakterize olmuştur. Örgütün Batı Alman devlet otoritesine yönelik meydan okumasının doruk noktasını teşkil eden ve ülke için derin bir siyasi ve toplumsal kriz dönemi olarak tarihe geçen olaylar silsilesi, 1977 yılında vuku bulan ve "Alman Sonbaharı" (Deutscher Herbst) olarak anılan süreçtir. Bu analiz, RAF'ın terörizm olgusu çerçevesindeki boyutlarını (örgütsel kökenleri, ideolojik yapılanması, eylem stratejileri, Alman Sonbaharı sürecindeki spesifik faaliyetleri) ve terörle mücadele çalışmaları açısından ifade ettiği önemi (devletin mukabelesi, karşılaşılan güçlükler, uygulanan tedbirler, toplumsal yansımalar) kapsamlı bir biçimde irdelemeyi amaçlamaktadır.

RAF'ın terörizm perspektifinden incelenmesi, örgütün kökenlerini, ideolojik temellerini, hedef seçim mantığını, eylem tarzlarını ve özellikle Alman Sonbaharı olarak bilinen kritik dönemin dinamiklerini ve sonuçlarını içermektedir. Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun (RAF) kökleri, 1960'lı yılların sonlarında Batı Almanya'da gelişen öğrenci protesto hareketlerine ve Parlamento Dışı Muhalefet (Außerparlamentarische Opposition- APO) olarak bilinen geniş tabanlı toplumsal harekete dayanmaktadır. Bu hareketler içerisinde yer alan bazı radikal unsurlar, mevcut parlamenter sistemin toplumsal sorunlara çözüm üretmedeki yetersizliği, devlet ve

ekonomi elitleri arasında Nazi dönemi geçmişinden tevarüs eden bir süreklilik olduğu algısı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'daki savaşı başta olmak üzere genel olarak emperyalizm ve kapitalizm eleştirisi gibi temel konularda derin bir hayal kırıklığı yaşayarak, silahlı mücadeleyi yegâne meşru ve etkin mücadele biçimi olarak benimsemişlerdir. RAF'ın çekirdek ideolojisi, Marksist-Leninist ve Maoçu düşünce akımlarından önemli ölçüde etkilenen, anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir çizgide şekillenmiştir. Örgüt mensupları, kendilerini Latin Amerika'daki Tupamaros gibi şehir gerillası hareketlerinden ilham alan bir "şehir gerillası" (Stadtguerilla) yapılanması olarak tanımlamışlardır. Temel argümanları, Batı Alman devletinin özünde "faşist" bir karaktere sahip olduğu, ABD emperyalizminin bölgesel bir uzantısı olarak işlev gördüğü ve mevcut kapitalist sistemin ise toplumsal sömürü üzerine kurulu olduğu yönündeydi. Örgütün kurucu kuşağı olarak kabul edilen Andreas Baader, Ulrike Meinhof, Gudrun Ensslin ve Horst Mahler gibi isimlerin öncülüğünde geliştirilen temel strateji, devlete ve sermaye çevrelerine ait sembolik hedeflere yönelik saldırılar düzenleyerek, devlet aygıtını orantısız ve baskıcı bir tepki vermeye provoke etmek ve bu yolla devletin "gerçek yüzünü" geniş kitlelere ifşa ederek devrimci bir toplumsal süreci tetiklemek üzerine kuruluydu. Bu ideolojik çerçeve doğrultusunda, RAF'ın hedef seçimi genellikle; anti-emperyalist motivasyonla Amerika Birleşik Devletleri'ne ait askeri üsler ve personel, anti-kapitalist bir yaklaşımla önde gelen sanayiciler, bankacılar ve işveren örgütlerinin üst düzey temsilcileri ile doğrudan devlet aygıtını temsil eden yargı mensupları ve emniyet güçleri gibi unsurları kapsamaktaydı. RAF, faaliyet gösterdiği yıllar boyunca farklı "kuşaklar" tarafından devam ettirilmiş bir örgüt yapısı sergilese de temel eylem tarzları önemli benzerlikler göstermiştir. Finansman temini amacıyla "kamulaştırma" olarak adlandırdıkları banka

soygunları, ABD askeri üsleri, devlet binaları ve Springer yayınevi gibi sembolik hedeflere yönelik bombalı saldırılar, devlet ve ekonomi dünyasından kilit pozisyonadaki figürlere yönelik suikastlar ve tutuklu örgüt üyelerinin serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen adam kaırma eylemleri, örgütün en sık başvurduğu yöntemler arasında yer almıştır. 1977 Alman Sonbaharı (Deutscher Herbst) olarak adlandırılan 1977 yılındaki olaylar dizisi, RAF ile Batı Alman devleti arasındaki mücadelenin ulaştığı doruk noktasını ve ülkenin yaşadığı en derin krizlerden birini temsil etmektedir. Bu süreci tetikleyen temel koşullar arasında, RAF'ın birinci kuşak liderlerinin Stammheim Hapishanesi'nde tutuklu bulunması ve bu tutukluların serbest bırakılması yönündeki ısrarlı talepleri ile tutuklular tarafından gerçekleştirilen açlık grevleri bulunmaktaydı. Kriz, Nisan 1977'de Federal Başsavcı Siegfried Buback'ın ve Temmuz 1977'de Dresdner Bank Başkanı Jürgen Ponto'nun RAF tarafından öldürölmesiyle tırmanışa geçti. Krizin zirvesi ise Eylül ve Ekim 1977 aylarında yaşandı. 5 Eylül'de, Alman İşverenler Konfederasyonu Başkanı ve aynı zamanda Alman Sanayi Federasyonu Başkanı olan (ve geçmişte SS subaylığı yapmış) Hanns Martin Schleyer, hapisteki 11 RAF üyesinin salıverilmesi talebiyle kaırıldı. Bu talebi güçlendirmek ve uluslararası bir boyut katmak amacıyla, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) ile bağlantılı militanlar, 13 Ekim'de Lufthansa Hava yolları'na ait "Landshut" adlı yolcu uçağını kaırıldı. Uçak, birkaç farklı ülkeye uğradıktan sonra nihai olarak Somali'nin Mogadişu kentine indirildi. Krizin çözölme süreci, 18 Ekim'de Alman özel terörle mücadele birimi GSG 9'un Mogadişu'daki uçağa düzenlediği başarılı operasyonla tüm rehinelerin sağ olarak kurtarılmasıyla başladı. Bu operasyonun hemen ardından, Stammheim Hapishanesi'ndeki RAF liderleri Andreas Baader, Gudrun Ensslin ve Jan-Carl Raspe'nin hücrelerinde ölü bulunması (resmi makamlarca

intihar olarak açıklanırken, örgüt destekçileri devlet tarafından infaz edildiklerini iddia etmiştir) ve buna misilleme olarak RAF'ın kaçırdığı Hanns Martin Schleyer'i öldürerek cesedinin bulunmasıyla son buldu. 1977 Alman Sonbaharı, Batı Almanya'da o döneme kadar benzeri görülmemiş bir korku, toplumsal gerginlik ve derin bir siyasi kriz atmosferi yaratmıştır. Devletin en üst düzeydeki temsilcilerinin doğrudan hedef alınması, mevcut devlet otoritesine yönelik son derece ciddi bir meydan okuma olarak algılanmıştır. Bu süreç, Batı Alman toplumunda derin bir kutuplaşmaya da yol açmış; bir tarafta devlete ve onun kurumlarına tam destek veren kesimler yer alırken, diğer tarafta RAF'ın şiddet eylemlerini kesin bir dille kınamakla birlikte, örgütün dile getirdiği sistem eleştirilerini kısmen haklı bulan veya devletin terörle mücadeledeki tepkisinin orantısızlığından ve aşırı güç kullanımından endişe duyan kesimler de mevcuttu. RAF terörizmi ve özellikle Alman Sonbaharı krizi, Batı Alman devletinin terörle mücadele stratejilerini, kapasitesini ve hukuk devleti ilkeleriyle güvenlik arasındaki dengeyi test eden bir süreç olmuştur:

Batı Alman devleti, RAF tarafından organize edilen ve giderek tırmanan terör eylemleri karşısında başlangıçta önemli ölçüde hazırlıksız yakalanmıştır. Şehir ortamında faaliyet gösteren, güçlü ideolojik motivasyonlara sahip ve acımasız eylem biçimleri benimseyen bir "şehir gerillası" yapılanmasıyla nasıl etkin bir mücadele yürütüleceği konusunda, devletin erken dönemde yeterli stratejik birikime ve operasyonel donanımına sahip olmadığı görülmüştür. Demokratik bir hukuk devletinin temel ilkeleri ve sınırları içerisinde kalarak terörle mücadele etme zorunluluğu, temel hak ve özgürlüklerin korunması ile kamu güvenliğinin sağlanması arasında hassas bir denge kurma ikilemini de beraberinde getirmiştir. Ayrıca, özellikle dönemin entelektüel çevrelerinde, RAF'ın dile getirdiği sistem eleştirilerine yönelik belirli bir sempati veya en

azından devletin terörle mücadeledeki yöntemlerine yönelik eleştirel yaklaşımların varlığı, devletin mücadele stratejilerini belirlemesinde ve uygulamasında ek zorluklar yaratmıştır. Batı Alman devleti, RAF tehdidine karşı zaman içerisinde daha organize, kapsamlı ve kısmen sertleşen önlemler geliştirmiştir. Yasal düzenlemeler alanında, kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olan Anti-Terör Yasaları (Anti-Terror-Gesetze) yürürlüğe konulmuştur. Bu yasalar, polis teşkilatına daha geniş kapsamlı takip, dinleme ve arama yetkileri tanımış, terör örgütü üyeliği ve bu örgütlere destek verme fiillerini cezai yaptırıma bağlamış ve bazı durumlarda avukatların müvekkilleriyle olan ilişkilerine kısıtlamalar getirmiştir. Özellikle Alman Sonbaharı sürecinde çıkarılan Temas Kesme Yasası (Kontaktsperre-gesetz), kriz durumlarında tutuklu teröristlerin avukatları ve dış dünya ile tüm iletişiminin geçici olarak kesilmesine olanak tanımıştır. Kolluk kuvvetleri ve istihbarat alanında ise, Federal Kriminal Dairesi (Bundeskriminalamt- BKA) bünyesinde terörle mücadeleye odaklanan özel birimler teşkil edilmiş, ülke genelinde şüpheli profillerin taranması amacıyla bilgisayar destekli ve özel hayatın gizliliği açısından ciddi tartışmalara yol açan "Rasterfahndung" (profil bazlı tarama) sistemi geliştirilmiştir. 1972 Münih Olimpiyatları'ndaki katliamın ardından kurulan elit terörle mücadele birimi GSG 9, Mogadişu'daki uçak kurtarma operasyonundaki başarısıyla uluslararası alanda da etkinliğini kanıtlamıştır. Siyasi strateji bağlamında ise, dönemin Şansölyesi Helmut Schmidt liderliğindeki federal hükümet, özellikle Alman Sonbaharı krizi sırasında teröristlerin rehinelerin serbest bırakılması karşılığındaki taleplerini kesin bir dille reddederek "şantaj boyunu eğmeme" politikasını kararlılıkla uygulamıştır. Bu sert tutum, rehinelerin hayatını riske atması nedeniyle eleştirilere maruz kalsa da

devletin terörizme karşı kararlılığını ve geri adım atmayacağını göstermesi açısından önemli bir siyasi mesaj niteliği taşımıştır.

Devlet tarafından alınan ve giderek sertleşen terörle mücadele önlemleri, Batı Almanya'da kamuoyunda "Kurşuni Yıllar" (Bleierne Zeit) olarak adlandırılan, genel bir baskı ve toplumsal gerginlik atmosferinin oluşmasına neden olmuştur. Bu dönemde toplumun önemli bir kesiminde, terörle mücadele gerekçesiyle devletin giderek otoriterleştiği (starker Staat- güçlü devlet kavramı), sivil özgürlüklerin ve temel hakların kısıtlandığı, muhalif seslerin ve eleştirel düşüncelerin baskı altına alındığı yönünde ciddi endişeler ve yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle "Rasterfahndung" gibi geniş kitleleri potansiyel şüpheli konumuna getiren takip yöntemleri ve avukatların mesleki haklarına getirilen kısıtlamalar, hukuk devleti ilkeleri ve bireysel özgürlükler açısından derinlemesine sorgulanmıştır. Devlet tarafından uygulanan kapsamlı terörle mücadele önlemleri, istihbarat kapasitesindeki artış, örgütün kilit üyelerinin yakalanması veya ölümü, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte özellikle Doğu Almanya gibi ülkelerden alınan dış desteğin kesilmesi ve örgütün toplum nezdindeki desteğinin zamanla erozyona uğraması gibi bir dizi faktör, Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun tedricen zayıflamasına ve operasyonel kapasitesinin önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. Nihayetinde örgüt, 1998 yılında basına gönderdiği bir mektupla silahlı mücadeleyi sonlandırdığını ve kendini feshettiğini resmi olarak duyurmuştur.

RAF, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa kıtasındaki en önemli ve etkili aşırı solcu terör örgütlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Batı Alman devletine ve onun temel kurumlarına yönelik yürüttüğü uzun soluklu silahlı mücadele, özellikle 1977 yılında yaşanan Alman Sonbaharı krizi sırasında zirveye ulaşarak, devleti ve toplumu son

derece ciddi bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. RAF vakası, terörist eylemler ile devletin bu eylemlere verdiği mukabele arasındaki karmaşık ve diyalektik ilişkiyi, bu mücadelenin toplum üzerindeki derin kutuplaştırıcı etkilerini ve bir hukuk devletinin güvenlik ile özgürlükler arasında kurmak zorunda olduğu hassas dengeye dair zorlu ve temel soruları uluslararası gündeme taşımıştır. RAF'ın devrimci hedeflerine ulaşma stratejisi nihai olarak başarısızlığa uğramış ve örgüt tarih sahnesinden çekilmiş olsa da yarattığı toplumsal travma, başlattığı siyasi ve hukuki tartışmalar ile terörle mücadele alanındaki uygulamalar üzerindeki kalıcı izleri, Alman toplumu ve uluslararası terörizm çalışmaları için önemini korumaktadır.

1995 Oklahoma City Bombalaması (Timothy McVeigh & Terry Nichols)

Amerika Birleşik Devletleri'nin Oklahoma City şehrinde, 19 Nisan 1995 tarihinde Alfred P. Murrah Federal Binası'na yönelik gerçekleştirilen bombalı saldırı, 11 Eylül 2001 terör eylemlerinden önce ülke topraklarında vuku bulan en ölümcül terörist hadise olarak kayıtlara geçmiştir. Timothy McVeigh ve suç ortağı Terry Nichols tarafından icra edilen bu eylem, 168 bireyin ölümüyle sonuçlanmış ve Amerikan kamuoyunun dikkatini, ülke içinden kaynaklanan aşırı sağcı ve federal hükümet karşıtı terörizm tehdidine yöneltmiştir.

Bu vaka analizi, söz konusu saldırının terörizm perspektifinden boyutlarını (fail ideolojisi, motivasyon kaynakları, hedef seçim kriterleri, eylem tarzı) ve terörle mücadele bağlamında ortaya koyduğu bulguları (önleme faaliyetlerindeki güçlükler, soruşturma süreçleri, hukuki neticeler, politika düzeyindeki değişimler) derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir. Oklahoma City bombalamasının terörizm bağlamında analizi, failerin profilleri ve

ideolojik arka planları, hedef seçimindeki rasyonelleri, eylemin icra ediliş biçimi ile saldırının doğrudan ve dolaylı etkilerini kapsamaktadır. Timothy McVeigh (bir Körfez Savaşı gazisi) ve suç ortağı Terry Nichols, Amerikan federal hükümetine karşı derin bir güvensizlik ve hasmane tutum besleyen, 1990'lı yılların başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde yükselişe geçen milis hareketleriyle ilintili aşırı sağcı ideolojik görüşlere sahip bireylerdi. McVeigh'in temel motivasyonunu, federal hükümetin anayasal yetkilerini kötüye kullandığı ve başta silah taşıma hakkı olmak üzere vatandaşların temel özgürlüklerini tehdit ettiği yönündeki katı inancı oluşturmaktaydı. Bu düşünce yapısının şekillenmesinde ve eyleme geçme kararında, 1992 yılındaki Ruby Ridge olayı (Idaho'da federal ajanlar ile Randy Weaver ailesi arasında yaşanan ve Weaver'ın eşi ile oğlunun ölümüyle sonuçlanan çatışma) ve 1993 yılındaki Waco kuşatması (Teksas'ta Branch Davidian tarikatına ait yerleşkenin ATF ve FBI tarafından kuşatılması ve bombalamanın ikinci yıl dönümüne tekabül eden 19 Nisan'da çıkan yangın sonucu yaklaşık 80 tarikat mensubunun hayatını kaybetmesi) gibi iki kritik hadise belirleyici rol oynamıştır. McVeigh, bu olayları federal hükümetin zulmünün ve despotik eğilimlerinin somut kanıtları olarak yorumlamış ve saldırıyı, bu olayların bir nevi intikamı ve federal otoriteye karşı bir "savaş ilanı" olarak meşrulaştırma çabasına girmiştir. Her ne kadar McVeigh ırkçı motivasyonları açıkça reddetmiş olsa da eylemlerinin arka planında, beyaz üstünlükçü ve hükümet karşıtı temaları işleyen "The Turner Diaries" gibi radikal yayınlardan etkilendiği, özellikle kitabın hükümet karşıtı söylemleriyle ideolojik bir rezonans yakaladığı düşünülmektedir. Alfred P. Murrah Federal Binası'nın hedef olarak seçilmesi, failerin ideolojik motivasyonlarıyla doğrudan ilişkili stratejik bir karardır. Bina, McVeigh'in derin bir nefret beslediği federal otoritenin somut bir sembolü olarak görülmekteydi. Ayrıca,

bünyesinde Alkol, Tütün, Ateşli Silahlar ve Patlayıcılar Bürosu (ATF) ve Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi (DEA) gibi, McVeigh'in Waco ve Ruby Ridge olaylarıyla doğrudan ilişkilendirdiği ve sorumlu tuttuğu federal kurumların ofislerini barındırması, hedefin sembolik değerini daha da artırmıştır. Binada bir çocuk bakım merkezinin (kreş) bulunması ve saldırı neticesinde 19 çocuğun yaşamını yitirmesi, olayın trajik boyutunu derinleştirmiş ve kamuoyunda büyük bir infiale yol açmıştır. McVeigh'in bu sivil kayıpları, eyleminin meşruiyetini savunma çabasıyla "ikincil hasar" (collateral damage) olarak nitelendirmesi, failin radikal düşünce yapısını ve eylemin sonuçlarına yönelik kayıtsızlığını ortaya koymaktadır.

Saldırının icra ediliş biçimi, kullanılan patlayıcının niteliği, planlama süreci ve failer arasındaki iş birliği açısından dikkate değer özellikler sergilemektedir. Eylemde, yaklaşık 2.200 kilogram ağırlığında, amonyum nitrat (yaygın bir gübre çeşidi) ve nitrometan (bir tür yarış yakıtı) karışımından imal edilen güçlü bir ANFO (Ammonium Nitrate/Fuel Oil) bombası kullanılmıştır. Bu türden patlayıcı yapımında kullanılan temel bileşenlerin ticari piyasadan kolaylıkla temin edilebilir olması, benzer terör eylemlerinin gerçekleştirilme potansiyeline işaret etmesi açısından önemli bir bulgudur. Saldırı planı ağırlıklı olarak McVeigh tarafından geliştirilmiş olmakla birlikte, bombanın imalatı, gerekli malzemelerin tedariki ve lojistik düzenlemeler konusunda Terry Nichols'ın sağladığı önemli düzeyde destek ve iş birliği söz konusudur. Michael Fortier gibi bazı diğer şahısların da plan hakkında kısmi bilgi sahibi oldukları ve soruşturma sürecinde tanıklık yaptıkları bilinmektedir. Bu durum, söz konusu eylemi, Anders Breivik vakası gibi tamamen "yalnız aktör" eylemlerinden ayırmakta ve en azından çekirdek bir iş birliği ve ağ yapısının varlığına işaret etmektedir. Eylemin uygulanması aşamasında, bomba yüklü bir Ryder kamyonu kiralanmış, McVeigh

tarafından federal binanın önüne stratejik bir noktaya park edilmiş, zaman ayarlı fitil ateşlenmiş ve fail olay yerinden süratle uzaklaşmıştır. Patlamanın yarattığı tahribat, Alfred P. Murrah Federal Binası'nın ön cephesinin tamamen çökmesine ve çevresindeki yüzlerce yapıda ciddi hasar meydana gelmesine yol açarak Amerika Birleşik Devletleri tarihinde derin bir ulusal travmaya neden olmuştur. Bu saldırı, Amerikan kamuoyunun ve federal hükümetin terörizm algısında köklü bir değişimi beraberinde getirmiş, özellikle aşırı sağ ideolojilerden beslenen büyük ölçekli iç terör tehdidinin somut bir gerçeklik olduğunu ortaya koymuştur. O tarihe kadar terörle mücadele çabaları ağırlıklı olarak dış kaynaklı tehditlere yoğunlaşmışken, Oklahoma City bombalaması, "düşmanın içerde de bulunabileceği" gerçeğini travmatik bir biçimde gözler önüne sermiştir. Olay, müteakip dönemde milis hareketlerine, hükümet karşıtı söylemlere ve bu tür yapıların potansiyel tehlikelerine yönelik federal düzeydeki inceleme ve takip faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Oklahoma City saldırısı, Amerika Birleşik Devletleri'nin terörle mücadele yaklaşımları, istihbarat yetenekleri, müdahale kapasitesi ve yasal altyapısı üzerinde kapsamlı bir değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Saldırı öncesi dönemde, 1990'lı yılların başlarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde milis gruplarının ve hükümet karşıtı aşırılıkçı hareketlerin nicelik ve etkinlik açısından bir yükseliş içerisinde olduğu bilinmekle birlikte, bu tür yapıların önlenmesi ve potansiyel tehditlerin tespiti önemli zorluklar içermektedir. Anayasal güvence altında olan ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel haklar, kolluk kuvvetlerinin bu grupları izleme ve şiddet eylemlerine yönelebilecek bireyleri proaktif bir şekilde tespit etme kapasitesini sınırlamaktaydı. McVeigh ve Nichols'ın somut saldırı planlarına dair spesifik bir ön istihbaratın mevcut olmaması ve saldırıda kullanılan patlayıcı maddelerin yasal yollarla kolayca temin edilebilir nitelikte

olması, önleyici tedbirlerin alınmasını daha da güçleştiren faktörler olarak öne çıkmıştır. Saldırının hemen ardından, Oklahoma City'de geniş kapsamlı bir arama, kurtarma ve enkaz kaldırma operasyonu ivedilikle başlatılmıştır. Federal Soruşturma Bürosu (FBI) tarafından yürütülen kriminal soruşturma süreci ise, modern Amerikan adli tarihinde bir başarı örneği olarak kabul edilmektedir. Soruşturmanın kilit aşamaları arasında; patlama enkazında bulunan bir kamyon aks parçasından yola çıkılarak şasi numarasının ve dolayısıyla aracın kimliğinin tespiti, kamyonun kiralandığı firmanın belirlenmesi ve görgü tanıklarının ifadeleri doğrultusunda McVeigh'in robot resminin çizilmesi yer almıştır. Kritik bir gelişme olarak, McVeigh'in saldırıdan kısa bir süre sonra olayla ilgisiz bir trafik ihlali (ruhsatsız silah bulundurma) gerekçesiyle tutuklanmış olduğunun fark edilmesi ve bombalama eylemiyle süratle ilişkilendirilmesi, soruşturmanın seyrini değiştirmiştir. Akabinde, Nichols ve Fortier gibi diğer suç ortaklarının da kimlikleri tespit edilerek yakalanmaları sağlanmıştır. Bu hızlı ve etkili soruşturma sayesinde, faillerin kısa bir zaman dilimi içerisinde adalet önüne çıkarılması mümkün olmuştur.

Timothy McVeigh ve Terry Nichols, eylemlerinden dolayı federal mahkemelerde yargılanmışlardır. Yargılama neticesinde Timothy McVeigh, komplo kurmak ve kitlesel cinayet suçlarından suçlu bulunarak idama mahkum edilmiş ve cezası 11 Haziran 2001 tarihinde infaz edilmiştir. Suç ortağı Terry Nichols ise, aynı suçlamalar kapsamında yargılanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu dava, Amerika Birleşik Devletleri'nde iç kaynaklı terör eylemlerine karşı federal yasal düzenlemelerin ve bu tür suçlarda idam cezasının uygulanabilirliği açısından önemli bir emsal teşkil etmiştir. Oklahoma City bombalaması, Amerika Birleşik Devletleri'nin iç terörle mücadele politikalarında ve ilgili yasal mevzuatında önemli değişikliklerin yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Bu kapsamda, 1996 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele ve Etkin Ölüm Cezası Yasası (Antiterrorism and Effective Death Penalty Act-AEDPA) en dikkat çekici yasal düzenlemedir. Bu yasa ile terörizmle ilişkili yeni federal suç tanımları yapılmış, terör eylemlerinde kullanılacak materyallere (örneğin, patlayıcılara kimyasal işaretleyiciler eklenmesi zorunluluğu gibi) yönelik yeni düzenlemeler getirilmiş, federal güvenlik ve istihbarat birimlerinin soruşturma yetkileri genişletilmiş ve mahkumların temyiz başvurusu hakkı (habeas corpus) belirli ölçüde kısıtlanmıştır. Ayrıca, saldırının doğrudan bir sonucu olarak, ülke genelindeki tüm federal binalarda güvenlik önlemleri (fiziki bariyerlerin artırılması, giriş-çıkış kontrollerinin sıkılaştırılması, kapalı devre kamera sistemlerinin yaygınlaştırılması vb.) kayda değer ölçüde artırılmıştır. FBI ve diğer federal kurumlar, iç terör tehditlerini, özellikle de aşırı sağcı grupları izleme ve soruşturma konusundaki kapasite ve kaynaklarını önemli ölçüde geliştirmiştir. Oklahoma City bombalaması, 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar geçen süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin terörle mücadele paradigmasını şekillendiren temel olay olma özelliğini taşımıştır. Bu hadise, ülke içinden kaynaklanan terör tehditlerine yönelik ulusal farkındalığı önemli ölçüde artırmış ve federal kurumların bu tür tehditlere karşı hazırlık ve müdahale kapasitelerinin geliştirilmesine ivme kazandırmıştır. Bununla birlikte, saldırı sonrasında artırılan iç güvenlik önlemleri ile sivil özgürlükler arasındaki hassas dengeye dair Amerikan toplumu ve siyasetinde süregelen tartışmaları da beraberinde getirmiş ve bu tartışmaları daha da alevlendirmiştir. 1995 Oklahoma City Bombalaması, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi sınırları içerisinde, federal hükümet karşıtı aşırı sağ ideolojilerle motive olmuş bireyler tarafından gerçekleştirilen yıkıcı bir terör eyleminin trajik bir örneğini teşkil etmektedir. Timothy McVeigh ve Terry Nichols'ın bu eylemi, federal

hükümete yönelik duyulan derin öfkenin ve 1990'larda yükselişte olan milis hareketlerinin barındırdığı potansiyel tehlikeleri somut bir biçimde ortaya koymuş, ülkenin terörizm algısında kalıcı bir değişime yol açmış ve terörle mücadele yasaları ile güvenlik uygulamalarında önemli ve sürekli etkilere sahip değişikliklere neden olmuştur. Her ne kadar saldırıyı takip eden başarılı soruşturma süreci faillerin süratle adalet önüne çıkarılmasını sağlamış olsa da bu olay, iç kaynaklı terör tehditlerinin önlenmesinde karşılaşılan yapısal zorlukları ve bu tür tehditlerin Amerikan toplumu için taşıdığı ciddi riski bir kez daha vurgulamıştır. 11 Eylül 2001 sonrası dönemde uluslararası terörizmle mücadeleye odaklanılmış olmasına rağmen, Oklahoma City vakası, iç kaynaklı aşırıcılığın da daimi ve göz ardı edilmemesi gereken bir tehdit unsuru olduğunu güçlü bir biçimde hatırlatmaktadır.

11 Eylül 2001 Saldırıları (El Kaide)

El Kaide terör örgütü tarafından 11 Eylül 2001 (kamuoyunda sıklıkla 9/11 olarak ifade edilir) tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yönelik olarak icra edilen koordineli intihar saldırıları, modern tarihin en tahripkâr ve sonuçları itibarıyla en geniş kapsamlı terör eylemi olarak kabul edilmektedir. Kaçırılan dört yolcu uçağının, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi (DTM) kulelerine, Washington D.C. metropoliten alanı içerisinde yer alan Pentagon'a ve (yolcuların kahramanca müdahalesi neticesinde asıl hedefine ulaşmadan) Pensilvanya eyaletinde kırsal bir araziye düşürülmesi suretiyle gerçekleştirilen bu saldırılarda, yaklaşık 3.000 kişi yaşamını yitirmiştir. Söz konusu hadise, yalnızca ABD için değil, küresel ölçekte bir dönüm noktası teşkil etmiş; uluslararası siyaseti, güvenlik paradigmalarını ve devletlerarası ilişkileri temelden dönüştürerek, "Teröre Karşı Küresel Savaş" (Global War on Terrorism- GWOT) olarak bilinen yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. İşbu

vaka analizi, 9/11 saldırılarının terörizm olgusu bağlamındaki veçhelerini (fail örgüt, ideolojik arka plan, planlama ve uygulama süreçleri, hedef seçim kriterleri, yarattığı etkiler) ve terörle mücadele perspektifinden doğurduğu kapsamlı sonuçları (istihbarat alanındaki zafiyetler, müdahale pratikleri, soruşturma süreçleri, politika düzeyindeki radikal değişimler, uzun erimli etkileşimler) derinlemesine irdelemeyi amaçlamaktadır. 9/11 saldırılarının terörizm perspektifinden incelenmesi, fail örgütün kimliği ve ideolojik yapılanması, saldırıların planlama ve icra süreçleri, eylem tarzı, hedef seçimindeki rasyoneller ve olayın yarattığı kapsamlı etkileri içermektedir.

Saldırıların faili olan El Kaide, kökenleri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline karşı mücadele eden Arap ve Müslüman gönüllülere (mücahitler) dayanan, Usame bin Ladin liderliğinde teşkilatlanmış, küresel bir ağ yapısına sahip Selefi-cihadi bir terör örgütüdür. El Kaide'nin çekirdek ideolojisi, İslam dininin son derece köktenci ve literalist bir yorumuna dayanmakta olup, Batı medeniyetinin (özellikle ABD'nin) İslam dünyası üzerindeki siyasi, kültürel ve askeri nüfuzunu kategorik olarak reddetmektedir. Örgütün temel stratejik hedefleri arasında, İslami prensiplere dayalı totaliter yönetimler (Hilafet) tesis etmek ve "kafir" olarak nitelendirdiği Batılı güçleri ile onlarla iş birliği yapan yerel rejimleri İslam coğrafyasından tamamen söküp atmak yer almaktadır. Usame bin Ladin ve El Kaide liderliği, ABD'yi "uzak düşman" (far enemy) olarak tanımlamış ve bu ülkeye karşı küresel bir cihat ilan etmiştir (bu durum, özellikle 1996 ve 1998 yıllarında yayınlanan fetvalarla somutlaşmıştır). Söz konusu hasmane tutumun temel gerekçeleri olarak; ABD askeri güçlerinin, İslam'ın kutsal toprakları olarak kabul edilen Suudi Arabistan'daki varlığı, ABD'nin İsrail devletine verdiği koşulsuz ve kapsamlı destek, Irak'a yönelik olarak uygulanan

uluslararası yaptırımların Müslüman halk üzerindeki yıkıcı etkileri ve genel olarak ABD'nin Orta Doğu'da izlediği ve müdahaleci olarak algılanan politikalar öne sürülmüştür. Nitekim 9/11 saldırıları öncesinde de El Kaide, ABD'ye ait çeşitli hedeflere yönelik bir dizi terör eylemi düzenlemişti (örneğin, 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerinin eş zamanlı olarak bombalanması ve 2000 yılında Yemen açıklarında USS Cole adlı Amerikan savaş gemisine yönelik intihar saldırısı). 9/11 saldırıları, El Kaide terör örgütünün uzun soluklu, son derece karmaşık ve yüksek düzeyde gizlilik içerisinde planlama ve operasyon icra etme kapasitesini çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Saldırı fikrinin ilk olarak 1990'lı yılların ortalarında, örgütün kilit isimlerinden Halid Şeyh Muhammed (KSM) tarafından geliştirildiği ve müteakiben Usame bin Ladin tarafından onaylanarak operasyonel hale getirildiği bilinmektedir; dolayısıyla planlama ve hazırlık süreci birkaç yıl gibi uzun bir zamana yayılmıştır. Almanya'nın Hamburg kentinde konuşlu olan ve Muhammed Atta gibi pilotaj eğitimi almış kilit teröristleri barındıran "Hamburg Hücresi", operasyonun stratejik planlaması ve taktiksel uygulaması aşamalarında merkezi bir rol üstlenmiştir. Halid Şeyh Muhammed ise, saldırıların genel koordinatörü ve yöneticisi olarak kabul edilmektedir. Operasyonel hazırlıklar kapsamında, büyük çoğunluğu Suudi Arabistan vatandaşı olan toplam 19 hava korsanı titizlikle seçilmiş, ABD'ye yasal yollardan giriş yapmaları sağlanmış, burada sivil havacılık okullarında uçuş eğitimi almış ve saldırı gününe kadar dikkat çekmeden sosyal hayata entegre bir şekilde yaşamışlardır. Operasyonun finansmanı ve karmaşık lojistik ihtiyaçları ise El Kaide'nin uluslararası düzeydeki finansal ve destek ağları üzerinden temin edilmiştir. Planın detayları, operasyonel güvenlik (OPSEC) prensipleri gereği sadece sınırlı sayıda kilit isim tarafından bilinmiş, hücreler arası iletişim minimum

düzeyde tutulmuş ve modern iletişim teknolojileri yerine kurye gibi geleneksel yöntemler tercih edilerek istihbarat birimlerinin takibinden kaçınılmaya çalışılmıştır. Uygulama aşamasında ise, 11 Eylül 2001 sabahı, 19 hava korsanı önceden belirlenmiş dört farklı iç hat uçuşuna yolcu olarak binmiş, uçakların kalkışından kısa bir süre sonra yanlarında taşıdıkları basit kesici aletler (maket bıçakları, biber gazı spreyleri vb.) kullanarak kokpitleri ele geçirmiş ve uçakları önceden tespit edilmiş stratejik hedeflere doğru yönlendirmişlerdir. Yolcu uçaklarının kaçırılarak, içlerindeki yolcularla birlikte birer güdümlü füze gibi kullanılması suretiyle gerçekleştirilen bu eylem tarzı, terörizm tarihinde o ana kadar eşi benzeri görülmemiş, son derece cüretkâr, sofistike ve yıkıcı bir nitelik taşımaktaydı. Bu yöntem, hem dönemin sivil havacılık güvenlik sistemlerindeki zafiyetleri (özellikle kokpit kapılarının yetersiz dayanıklılığı ve hava korsanlığına karşı geliştirilmiş standart müdahale prosedürlerinin etkisizliği) ustaca istismar etmiş, hem de uçakların taşıdığı tonlarca jet yakıtını devasa birer bombaya dönüştürerek hedeflenen noktalarda maksimum düzeyde tahribat ve can kaybı yaratmayı amaçlamıştır. Dört farklı uçağın neredeyse eş zamanlı olarak kaçırılması ve farklı stratejik hedeflere yönlendirilmesi, eylemin yüksek düzeydeki koordinasyonunu ve faillerin kararlılığını açıkça ortaya koymaktadır. Saldırılarda hedef olarak seçilen yapılar, Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel ölçekteki ekonomik, askeri ve siyasi gücünün en belirgin sembolleri olarak öne çıkmaktaydı. New York'taki Dünya Ticaret Merkezi (DTM) İkiz Kuleleri, ABD'nin ve küresel kapitalist sistemin ekonomik gücünün ve finansal merkezinin cisimleşmiş haliydi. Arlington, Virginia'da bulunan Pentagon binası, ABD'nin askeri gücünün ve küresel savunma stratejilerinin merkezi karargâhı niteliğindedi. Dördüncü uçak olan United Airlines Uçuş 93'ün ise, yolcuların ve mürettebatın kahramanca direnişi sonucu asıl hedefine

ulaşmadan Pensilvanya'da düşmesine rağmen, istihbarat değerlendirmelerine göre muhtemel hedefinin Washington D.C.'deki Beyaz Saray veya ABD Kongre Binası (Capitol Hill) gibi ülkenin siyasi gücünün ve yönetim merkezinin en üst düzeydeki sembolleri olduğu düşünülmektedir. Bu hedef seçimleri, bir yandan ABD'ye yönelik derin sembolik bir darbe indirmeyi, diğer yandan ise mümkün olan en yüksek sayıda can kaybına yol açarak Amerikan toplumunda ve uluslararası kamuoyunda yaygın bir korku, kaos ve belirsizlik ortamı yaratmayı hedefliyordu. 9/11 saldırıları, Amerika Birleşik Devletleri ve küresel sistem üzerinde çok boyutlu, derin travmatik ve dönüştürücü etkiler yaratmıştır. İnsani ve fiziki yıkım açısından bakıldığında, saldırılar sonucunda yaklaşık 3.000 bireyin (bu rakam, tek bir günde ABD topraklarında dış kaynaklı bir saldırı sonucu yaşanan en büyük can kaybıdır) yaşamını yitirmesi, binlerce kişinin yaralanması, Dünya Ticaret Merkezi kompleksinin bütünüyle yıkılması ve Pentagon binasında ciddi yapısal hasarın meydana gelmesi, olayın vahametini ortaya koymaktadır. Psikolojik etki bağlamında, Amerikan toplumunda derin bir şok, kolektif yas, yoğun bir öfke ve yaygın bir güvensizlik hissi hakim olmuş; ülkenin geleneksel "yenilmezlik" ve coğrafi güvenlik algısı kökünden sarsılmıştır. Küresel düzeyde ise, benzer bir korku, endişe ve belirsizlik dalgası yayılmıştır. Ekonomik etkiler açısından, New York Borsası başta olmak üzere küresel finans piyasalarının geçici olarak kapanması, piyasalarda büyük ve ani düşüşlerin yaşanması, hava yolu ve sigortacılık sektörleri başta olmak üzere birçok sektörde derin krizlerin ortaya çıkması ve uzun vadede küresel ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerin gözlemlenmesi söz konusu olmuştur. Siyasi etki olarak ise, ABD içerisinde ulusal bir birlik ve beraberlik havası oluşmuş, dönemin Başkanı George W. Bush'a verilen kamuoyu desteği rekor seviyelere ulaşmıştır. Küresel terörizm algısı bütünüyle

değişmiş ve El Kaide terör örgütü, dünyanın bir numaralı ve en tehlikeli terör tehdidi olarak uluslararası gündemin merkezine yerleşmiştir. 9/11 saldırıları, ABD'nin ve uluslararası toplumun terörle mücadele yaklaşımlarını, istihbarat mekanizmalarını ve güvenlik paradigmalarını kökten sorgulamasına neden olmuş, bu alanda kapsamlı değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir:

9/11 saldırıları, Amerika Birleşik Devletleri istihbarat topluluğunun ve ilgili güvenlik kurumlarının ciddi zafiyetlerini ve sistemsel sorunlarını acı bir şekilde gözler önüne sermiştir. Saldırıların ardından teşkil edilen ve kapsamlı bir soruşturma yürüten 9/11 Komisyonu'nun nihai raporunda detaylı bir şekilde ortaya konulduğu üzere, bir dizi kritik istihbarat başarısızlığı söz konusudur. Bu zafiyetlerin başında, "noktaların birleştirilememesi" (failure to connect the dots) olarak ifade edilen durum gelmektedir; yani saldırı öncesinde Federal Soruşturma Bürosu (FBI), Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ve Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) gibi farklı kurumlarda mevcut olan ve potansiyel bir tehdide işaret edebilecek çok sayıda münferit istihbarat parçasının (örneğin, FBI'nın Phoenix Memorandumu'nda yer alan şüpheli uçuş okulu faaliyetleri, Zacarias Moussaoui adlı şahsın şüpheli davranışları ve uçuş eğitimi talepleri, bazı hava korsanlarının daha önceden çeşitli izleme listelerinde yer alması gibi) etkin bir şekilde bir araya getirilememesi ve bütüncül bir tehdit değerlendirmesi yapılamamasıdır. İkinci önemli sorun, kurumlar arası koordinasyon ve bilgi paylaşımındaki ciddi eksikliklerdir. Özellikle FBI (iç güvenlik ve kontrespiyonajdan sorumlu) ile CIA (dış istihbarattan sorumlu) arasında var olduğu ifade edilen katı "duvarlar" ve bilgi paylaşımındaki kurumsal isteksizlik ile yasal engeller, tehdidin gerçek boyutunun ve yakınlığının zamanında anlaşılmasını engellemiştir. Son olarak, istihbarat analistleri ve politika yapıcılar nezdinde bir "hayal gücü eksikliği" (failure of

imagination) yaşandığı, yani teröristlerin yolcu uçaklarını bu denli sofistike ve yıkıcı bir silah olarak kullanabileceği ihtimalinin yeterince öngörülememesi ve bu tür senaryolara karşı etkin önleyici tedbirlerin geliştirilememesi de önemli bir zafiyet olarak kaydedilmiştir. Saldırıların vuku bulduğu anlarda ve hemen sonrasında, ABD federal kurumları tarafından bir dizi acil müdahale ve kriz yönetimi adımı atılmıştır. Federal Havacılık İdaresi (FAA), havacılık tarihinde benzeri görülmemiş bir kararla, ABD hava sahasını tüm sivil uçuşlara süresiz olarak kapatmıştır. Kuzey Amerika Hava Savunma Komutanlığı (NORAD), kaçırılan uçakları tespit etmek ve müdahale etmek amacıyla savaş uçaklarını teyakkuza geçirmiş ve havalandırmış; ancak saldırıların süratli gelişimi ve hedeflerin sivil yerleşim alanlarında olması nedeniyle kaçırılan uçaklara zamanında ve etkili bir askeri müdahalede bulunulamamıştır. Saldırıların hedef aldığı bölgelerde, özellikle New York'taki "Ground Zero" (DTM enkaz alanı) ve Pentagon'da, tarihin en büyük ve karmaşık acil durum müdahalesi ile arama-kurtarma operasyonları başlatılmıştır. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, ulusa sesleniş konuşmalarıyla kamuoyunu bilgilendirmiş ve federal düzeyde kriz yönetimi süreci resmen devreye sokulmuştur. Saldırıların hemen ardından, Federal Soruşturma Bürosu (FBI) liderliğinde "PENTTBOM" (Pentagon/Twin Towers Bombing Investigation) kod adıyla tarihteki en kapsamlı ve büyük ölçekli kriminal soruşturmalardan biri başlatılmıştır. Soruşturma ekipleri, olağanüstü bir hız ve etkinlik göstererek kısa bir süre içerisinde 19 hava korsanının kimliklerini kesin olarak tespit etmiş ve saldırıların arkasında Usame bin Ladin liderliğindeki El Kaide terör örgütünün olduğuna dair şüpheye yer bırakmayacak kanıtlara ulaşmıştır. Soruşturma, El Kaide'nin küresel ağını, finansman kaynaklarını, eğitim kamplarını ve lider kadrosunu ortaya çıkarmak ve saldırılardan sorumlu tüm failleri yakalamak veya etkisiz

hale getirmek amacıyla hızla uluslararası bir boyuta taşınmış ve birçok ülke ile yakın iş birliği içerisinde yürütülmüştür. 9/11 saldırıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal güvenlik stratejilerinde, iç güvenlik yapılanmasında ve dış politikasında radikal ve köklü bir dönüşüme yol açmıştır. İç güvenlik alanında, terörle mücadele kapasitesini artırmak ve kurumlar arası koordinasyonu sağlamak amacıyla bir dizi önemli yapısal reform gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2002 yılında İç Güvenlik Bakanlığı (Department of Homeland Security- DHS) ve Ulaşım Güvenliği İdaresi (Transportation Security Administration- TSA) kurulmuştur. İstihbarat kurumları arasındaki bilgi akışını ve koordinasyonu merkezileştirmek amacıyla 2004 yılında Ulusal İstihbarat Direktörlüğü (Director of National Intelligence- DNI) makamı ihdas edilmiştir. Yasal düzenlemeler bağlamında, kamuoyunda ve hukuk çevrelerinde sivil özgürlükler açısından ciddi tartışmalara neden olan USA PATRIOT Act (Vatanseverlik Yasası) çıkarılarak, hükümetin gözetim, dinleme, veri toplama ve soruşturma yetkileri (hem ABD vatandaşları hem de yabancılar üzerinde) önemli ölçüde genişletilmiştir. Sivil havacılık güvenliği alanında ise, havaalanı güvenlik kontrolleri (yolcu ve bagaj taramaları), kokpit güvenliği standartları ve uçuş görevlilerinin yetki ve eğitimleri kökten değiştirilerek en üst düzeyde sıkılaştırılmıştır. Dış politika ve askeri müdahale alanında ise, Başkan George W. Bush, El Kaide terör örgütüne ve onu desteklediği iddia edilen rejimlere karşı küresel ölçekte bir "Teröre Karşı Savaş" (GWOT) ilan etmiştir. NATO tarihinde ilk kez, bir üye devlete (ABD) yapılan saldırının tüm üyelere yapılmış sayılacağını öngören 5. Madde işletilerek ABD'ye kolektif savunma desteği verilmiştir. Bu çerçevede geniş bir uluslararası koalisyon oluşturulmuştur. Ekim 2001'de, El Kaide'yi barındırdığı ve saldırıların planlanmasına göz yumduğu gerekçesiyle Afganistan'daki Taliban

rejimi devrilmek amacıyla bu ülkeye askeri müdahalede bulunulmuştur. Mart 2003'te ise, kitle imha silahlarına sahip olduğu ve El Kaide ile bağlantılı olduğu iddiaları (bu iddiaların birçoğu sonradan asılsız çıkmıştır) gerekçe gösterilerek, GWOT kapsamında Irak işgal edilmiştir; bu karar uluslararası alanda derin ayrılıklara ve tartışmalara yol açmıştır. ABD dış politikasında, potansiyel tehditlere karşı "önleyici vuruş" (preemptive strike) doktrini benimsenmiştir. Terör şüphelilerinin yakalanıp sorgulanması amacıyla "olağanüstü teslim programı" (extraordinary rendition), insansız hava aracı (drone) saldırılarıyla hedefli öldürmeler ve Küba'daki Guantanamo Körfezi'nde uluslararası hukuk açısından tartışmalı bir tutuklama ve sorgulama kampı kurulması gibi yöntemler yaygın olarak kullanılmıştır. 9/11 saldırıları ve müteakiben başlatılan "Teröre Karşı Küresel Savaş"ın uzun vadeli sonuçları ve mirası, son derece derin, karmaşık ve çok yönlü olmuştur. Afganistan ve Irak'ta başlatılan savaşlar, on yılları aşan bir süre boyunca devam etmiş, trilyonlarca dolarlık maliyetlere yol açmış, yüz binlerce insanın ölümüne ve milyonlarcasının yerinden yurdundan olmasına neden olmuştur. Bölgesel istikrarsızlık, devlet otoritesinin zayıflaması ve devam eden çatışma ortamı, ilerleyen yıllarda DEAŞ gibi El Kaide'den daha da radikal ve farklı yöntemler benimseyen yeni terör örgütlerinin doğuşuna ve yayılmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde, terörle mücadele adına sivil özgürlüklerin ve temel hakların ne ölçüde kısıtlanabileceği konusundaki felsefi ve hukuki tartışmalar, 9/11 sonrası dönemin en belirgin ve halen devam eden tartışma başlıklarından biri olmuştur. Saldırıları sonrasında Batı dünyasında Müslümanlara ve İslam dinine yönelik önyargıların, ayrımcı pratiklerin ve nefret suçlarının (İslamofobi) kayda değer bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Jeopolitik düzeyde ise, ABD'nin dış politika öncelikleri köklü bir

şekilde değişmiş, Orta Doğu'daki güç dengeleri altüst olmuş, küresel güç ilişkileri yeniden şekillenmiş ve uluslararası sistemde yeni gerilim hatları ortaya çıkmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri için değil, tüm dünya için bir paradigma kayması yaratan ve 21. yüzyılın ilk çeyreğini derinden şekillendiren temel ve dönüştürücü olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. El Kaide terör örgütünün stratejik planlama kapasitesini, küresel ölçekteki operasyonel erişimini, radikal ideolojik motivasyonunu ve eylem cüretini tüm çıplaklığıyla ortaya koyan bu saldırılar, modern terörizmin küresel ölçekte ne denli yıkıcı ve katastrofik sonuçlar doğurabileceğini acı bir şekilde göstermiştir. Saldırlara mukabil olarak ilan edilen ve uzun yıllar devam eden "Teröre Karşı Küresel Savaş" ve bu süreçle beraber hayata geçirilen kapsamlı politika değişiklikleri (iç güvenlik kurumlarının yeniden yapılandırılması, tartışmalı yasal düzenlemeler, geniş çaplı dış müdahaleler, yeni askeri doktrinlerin benimsenmesi), uluslararası sistemi, devletlerin ulusal güvenlik anlayışlarını ve bireylerin özgürlük algılarını kalıcı ve geri döndürülemez bir biçimde değiştirmiştir. 9/11'in mirası; uzun süren ve yüksek maliyetli savaşlar, bitmeyen güvenlik-özgürlük eksenli tartışmalar, değişen ve belirsizleşen jeopolitik dengeler ve terörizm tehdidinin sürekli evrilen, adapte olan ve yeni biçimler kazanan karmaşık doğasıyla bugün dahi güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Bu olay, terörizm olgusunun ve buna karşı yürütülen mücadelenin çok boyutlu karmaşıklığını, küresel etkileşimlerini ve uzun erimli sonuçlarını anlamak için kritik bir vaka incelemesi olma özelliğini korumaktadır.

2011 Norveç Saldırıları (Anders Behring Breivik)

Norveç'te 22 Temmuz 2011 tarihinde Anders Behring Breivik tarafından icra edilen ve Oslo'daki bombalı eylem ile Utøya

adasındaki kitlesel silahlı saldırıyı kapsayan çifte terör eylemi, modern Avrupa tarihinin en tahripkâr olayları arasında yer almaktadır. Yetmiş yedi bireyin ölümüyle neticelenen bu hadise, "yalnız aktör" terörizminin ve Batı toplumlarında gözlemlenen aşırı sağcı radikalleşmenin arz ettiği tehlikeleri belirgin bir biçimde sergilemiştir. Bu analiz, söz konusu saldırıların terörizm boyutu ile terörle mücadele perspektifinden ifade ettiği anlamı irdelemeyi amaçlamaktadır. Saldırıların terörizm perspektifinden incelenmesi, failin profilini, ideolojik motivasyonlarını, eylem tarzını (modus operandi) ve eylemlerin doğurduğu etki ile sonuçları kapsamaktadır:

Saldırıların faili Anders Behring Breivik, eylemleri gerçekleştirdiği esnada 32 yaşında bir Norveç vatandaşıydı. Breivik'in eylemlerinin temelini oluşturan motivasyon, "2083: A European Declaration of Independence" başlığıyla yayımladığı kapsamlı manifestosunda ayrıntılandığı aşırı sağcı, İslamofobik, göçmen karşıtı ve çokkültürlülük karşıtı ideolojisiydi. Avrupa'nın "İslamlaşma" tehdidi altında olduğuna ve "kültürel Marksistler" olarak nitelendirdiği, özellikle sosyal demokrat çizgideki siyasi elitlerin bu sürece ihanet ederek göz yumduğuna inanmaktaydı. Kendisini, Avrupa'yı bu sözde "işgalden" muhafaza edecek çağdaş bir "Tapınak Şövalyesi" olarak konumlandırıyordu. Bu ideolojik yapılanma, hedef seçiminde merkezi bir rol oynamıştır. Nitekim Oslo'daki hükümet binaları, Norveç devletini ve onun göçmenlik ile çokkültürlülük gibi politikalarını temsil etmesi nedeniyle hedef alınmış; bu bombalı saldırı, devlete yönelik açık bir meydan okuma niteliği taşımıştır. Benzer şekilde, iktidardaki İşçi Partisi'nin gençlik kampının bulunduğu Utøya Adası'nın hedef seçilmesi, Breivik'in bu gençleri, ileride kendi nefret ettiği politikaları sürdürecektir "kültürel Marksist" elitler olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Bu yolla Breivik, hem mevcut siyasi düzene ciddi bir darbe indirmeyi hem de geleceğin lider

kadrolarını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Breivik'in eylem tarzı, yalnız aktör terörizminin tipik vasıflarını sergilemekle beraber, planlama ve icra safhalarındaki incelikli yapısıyla öne çıkmaktadır. Saldırıların hazırlığı, manifestonun kaleme alınması, finansal kaynakların temini, bomba imalatında kullanılacak gübrenin yasal bir tarım şirketi aracılığıyla edinilmesi ve silah ile mühimmatın yine yasal prosedürler izlenerek elde edilmesi gibi unsurları içeren uzun soluklu bir planlama sürecine yayılmıştır; fail bu süreçte dikkat çekmemeye azami ihtimam göstermiştir. Operasyonel güvenlik açısından, tüm hazırlık ve planlama faaliyetlerini bireysel olarak yürütmesi ve herhangi bir harici iletişim ağına veya hücre yapılanmasına iştirak etmemesi, yakalanma riskini minimize etmiştir ki bu durum, yalnız aktörlerin tespitindeki temel güçlüklerden birini teşkil etmektedir. Eylemler, çift aşamalı bir stratejiye dayanmıştır: İlk olarak Oslo'da dikkat çekici ve sembolik nitelikte bir bombalı saldırı gerçekleştirilmiş, müteakiben polis üniforması kisvesi altında, güvenlik tedbirlerinin zafiyete uğrayacağı veya acil müdahale birimlerinin ilk saldırıya yoğunlaşacağı öngörüsüyle Utøya adasına intikal edilmiştir. Bu taktiksel kurgu, aldatma ve sızma unsurlarıyla desteklenmiş; failin polis üniformasıyla adaya girişi, kurbanların savunmasız yakalanmasına ve saldırının başlangıcında yoğun bir panik yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu saldırılar, Norveç ve uluslararası kamuoyunda derin bir şok ve infial yaratmıştır. Çoğunluğu gençlerden oluşan yetmiş yedi bireyin yaşamını yitirmesi, Norveç'in geleneksel olarak barışçıl ve güvenli bir toplum olduğu yönündeki imajını ciddi biçimde zedelemiştir. Bu hadise, küresel ölçekte aşırı sağ terör tehdidine ilişkin farkındalığın artmasına neden olmuş; İslamofobi, göçmen karşıtlığı ve çokkültürlülük gibi konular etrafındaki toplumsal ve siyasi tartışmaları yoğunlaştırmıştır. Ayrıca, Breivik tarafından kaleme alınan manifestonun, benzer ideolojik

eğilimlere sahip diğer bireyler için bir motivasyon ve ilham kaynağı teşkil etme potansiyeli, önemli bir endişe unsuru olarak belirmiştir. 2011 Norveç saldırıları, terörle mücadele stratejileri ve uygulamaları açısından da önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bu bağlamda, tespit ve önleme faaliyetlerindeki zorluklar, müdahale ve kriz yönetimi süreçleri, alınan dersler ve hayata geçirilen reformlar ile hukuki süreç temel analiz başlıklarını oluşturmaktadır:

Breivik vakası, "yalnız aktör" olarak faaliyet gösteren teröristlerin tespit edilmesi ve eylemlerinin önlenmesi süreçlerinde karşılaşılan ciddi zorlukları gözler önüne sermiştir. Organize terör gruplarından farklı olarak, yalnız aktörlerin eylem planlarını üçüncü şahıslarla paylaşmama eğilimi, istihbarat servislerinin sinyal istihbaratı (SIGINT) gibi konvansiyonel takip yöntemleriyle bu kişileri belirlemesini önemli ölçüde güçleştirmektedir. Breivik'in radikalleşme sürecinin ağırlıklı olarak internet ortamında ve bireysel düzeyde seyretmesi, herhangi bir örgütsel bağlantısının veya bilinen radikal gruplarla fiziksel temasının bulunmaması nedeniyle şüphe uyandırmamıştır. İnternet üzerindeki aşırı sağcı söylemlerin etkin takibi hem teknik zorluklar içermekte hem de bireysel mahremiyet haklarıyla hassas bir denge kurulmasını gerektirmektedir. Ayrıca, Breivik'in bomba imalatında kullanılan kimyasal gübreleri ve saldırı silahlarını yasal kanallar aracılığıyla temin etmiş olması, potansiyel tehlike arz eden materyallerin denetimindeki ve yasal faaliyetler kisvesi altında yürütülen hazırlık aşamalarının fark edilmesindeki güçlükleri ortaya koymuştur. Nitekim, Norveç İstihbarat Servisi'nin (PST), Breivik'in Polonya'dan kimyasal madde sipariş ettiğine dair bir istihbarat notuna sahip olmasına rağmen bu bilginin takibini yapmadığı, olay sonrası değerlendirmelerde anlaşılmıştır. Saldırlara müdahale ve kriz yönetimi süreçleri, bilhassa Utøya adasındaki operasyonel gecikmeler ekseninde önemli eleştirilere hedef olmuştur.

Olay esnasında farklı polis birimleri ile acil durum servisleri arasında etkin bir koordinasyon ve iletişim tesis edilememesi, müdahalenin etkinliğini olumsuz etkileyen temel faktörlerden biri olarak kaydedilmiştir. Buna ek olarak, saldırının vuku bulduğu coğrafi şartlara ve eylemin ölçeğine uygun teçhizatın (özellikle adaya süratli intikal için helikopter veya deniz taşıtları gibi) ve yeterli personelin olay mahalline sevkindeki gecikmeler, müdahale kapasitesini sınırlamıştır. Utøya'daki durumun vahametinin tam olarak idrak edilmesi ve buna uygun bir müdahale stratejisinin hızla geliştirilip uygulamaya konulması aşamalarında da önemli zaman kayıpları yaşandığı tespit edilmiştir. Saldırıların akabinde teşkil edilen bağımsız Gjrv Komisyonu, Norveç'in güvenlik ve acil durum müdahale sistemlerindeki zafiyetleri kapsamlı bir raporla tespit etmiştir. Komisyon raporunda yer alan bulgular ve tavsiyeler ışığında, ülkede önemli yapısal ve operasyonel reformlar hayata geçirilmiştir. Bu reformlar çerçevesinde, polis teşkilatı ve diğer acil durum müdahale birimleri arasındaki koordinasyon mekanizmaları güçlendirilmiş, teçhizat ve eğitim standartları modernize edilmiş ve müdahale sürelerinin asgariye indirilmesine yönelik tedbirler alınmıştır. İstihbarat ve tehdit değerlendirme kapasiteleri alanında ise, Norveç İstihbarat Servisi'nin özellikle aşırı sağcı ideolojilere dayalı ve yalnız aktörler tarafından gerçekleştirilebilecek tehditleri izleme, analiz etme ve değerlendirme yetkinlikleri artırılmış; şüpheli materyal tedariki gibi potansiyel öncül göstergelerin takibine ilişkin prosedürler yeniden yapılandırılmıştır. Bu olaylar, Norveç toplumunda güvenlik, bireysel özgürlükler, göçmen politikaları, toplumsal entegrasyon ve aşırıcılıkla mücadele stratejileri gibi temel konularda derin ve çok boyutlu müzakerelerin başlamasına da zemin hazırlamıştır. Anders Behring Breivik'in yargılanma süreci, failin cezai ehliyetinin bulunup bulunmadığına ilişkin yoğun hukuki ve

psikiyatrik tartışmalar eşliğinde yürütülmüştür. Yargılama neticesinde mahkeme, Breivik'in cezai ehliyetinin tam olduğu yönünde karar tesis ederek, faili Norveç ceza hukuk sisteminde öngörülen en ağır ceza olan ve ilerleyen dönemlerde uzatılma ihtimali bulunan 21 yıl süreli hapis cezasına çarptırmıştır. Bu dava, ideolojik saiklerle gerçekleştirilen kitlesel katliam eylemlerinin faillerinin mevcut hukuk sistemleri dahilinde nasıl yargılanacağı ve cezalandırılacağı hususunda uluslararası düzeyde emsal teşkil eden önemli bir vaka olarak hukuk literatüründeki yerini almıştır. 2011 Norveç Saldırıları, bireysel düzeyde seyreden radikalleşme süreçlerinin ve yalnız aktör terörizminin ne denli yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini gösteren kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Breivik tarafından gerçekleştirilen eylemler, aşırı sağcı ideolojilerin şiddet eylemlerine evrilebileceği gerçeğini ve bu türden tehditlerin konvansiyonel terörle mücadele yaklaşımları açısından tespit ve önleme bağlamında önemli zorluklar içerdiğini kanıtlamıştır. Söz konusu hadise, Norveç'in ulusal güvenlik ve acil durum müdahale altyapısında kapsamlı reformların hayata geçirilmesine neden olurken, aynı zamanda Batılı toplumları, kendi içlerinde yükselen aşırıcılık olgusuyla daha etkin bir biçimde yüzleşmeye ve güvenlik ile bireysel özgürlükler arasındaki nazik dengeyi yeniden gözden geçirmeye sevk etmiştir. Bu vaka, terörizm olgusunun ve buna mukabil geliştirilen terörle mücadele stratejilerinin dinamik ve sürekli bir evrim içinde olduğu gerçeğini bir kez daha teyit etmiştir.

Kasım 2015 Paris Saldırıları (DEAŞ)

Fransa'nın başkenti Paris'te, 13 Kasım 2015 Cuma akşamı vuku bulan ve birden fazla noktada eş zamanlı olarak icra edilen silahlı ve bombalı eylemler silsilesi, Avrupa'nın yakın dönem tarihinde

karşılaştığı en kanlı terör hadiselerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Terör örgütü DEAŞ (Devlet'ül Irak ve's Şam) tarafından üstlenilen bu organize ve koordineli saldırılarda, Stade de France ulusal stadyumu ve çevresi, Bataclan konser salonu ile kent merkezindeki muhtelif restoran ve kafeler hedef alınmış; neticede 130 kişi yaşamını yitirmiş ve yüzlerce birey de yaralanmıştır. Söz konusu olay, DEAŞ'ın Avrupa kıtasında sofistike ve geniş çaplı dış operasyonlar icra etme kapasitesini ve bu yöndeki kararlılığını açıkça sergilemiş; Fransa başta olmak üzere Avrupa genelinde terörle mücadele stratejilerinin ve bu bağlamdaki toplumsal müzakerelerin seyrinde kritik bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Analiz, Paris saldırılarının terörizm olgusu bağlamındaki veçhelerini (fail örgüt, ideolojik arka plan, planlama süreçleri, uygulama taktikleri, hedef seçim kriterleri) ve terörle mücadele perspektifinden doğurduğu sonuçları (istihbarat faaliyetleri, müdahale pratikleri, soruşturma süreçleri, politika düzeyindeki değişimler, toplumsal etkileşimler) irdelemeyi amaçlamaktadır. Paris saldırılarının terörizm perspektifinden analizi, fail örgütün kimliği ve ideolojisi, saldırıların planlama ve icra süreçleri, hedef seçim mantığı ile eylemlerin doğurduğu çok boyutlu etkileri kapsamaktadır. Saldırıların sorumluluğunu üstlenen DEAŞ, 2014 yılında Irak ve Suriye coğrafyasında geniş toprak parçalarını kontrol altına alarak tek taraflı bir "hilafet" ilanı gerçekleştirmiş, Selefi-cihadi bir ideolojik zemin üzerine kurulu ulusötesi bir terör örgütüdür. Örgütün temel stratejik hedefleri arasında, küresel ölçekte bir hilafet devleti tesis etmek ve "düşman" olarak tanımladığı Batılı ülkeler ile bu ülkelerle iş birliği içerisinde olduğunu iddia ettiği Müslüman coğrafyasındaki rejimlere karşı silahlı mücadele yürütmek yer almaktadır. DEAŞ'ın Fransa'yı spesifik olarak hedef almasının ardında yatan nedenler arasında; Fransa'nın seküler devlet yapısı (laïcité), Mali, Irak ve Suriye gibi

bölgelerdeki askeri operasyonları (özellikle DEAŞ'a karşı oluşturulan uluslararası koalisyondaki aktif rolü), ülkenin barındırdığı Müslüman nüfusun varlığı ve Fransa'nın sömürgecilik geçmişi gibi faktörler, örgütün propaganda söyleminde sıklıkla istismar edilmiştir. Dolayısıyla Paris saldırıları, hem örgütün ideolojik savaşının bir ilanı hem de Fransa'nın yürüttüğü askeri faaliyetlere yönelik bir misilleme eylemi olarak çerçevelenmiştir. DEAŞ, Dabiq ve Rumiya gibi periyodik yayınları, Amaq adlı haber ajansı ve çeşitli sosyal medya platformları üzerinden son derece etkin bir propaganda mekanizması işletmiştir. Bu yayınlar, Batı ülkelerinde yaşayan potansiyel sempatanları radikalleştirmek, örgüte yabancı terörist savaşçı (YTS) statüsünde katılımı özendirmek ve gerçekleştirilen saldırıların sorumluluğunu üstlenmek amacıyla stratejik bir biçimde kullanılmıştır. Nitekim Paris saldırılarını gerçekleştiren faillerden bir kısmının Suriye'ye giderek orada askeri eğitim aldığı ve radikalizasyon süreçlerini tamamladığı adli soruşturmalar neticesinde tespit edilmiştir. Paris saldırıları, titiz bir planlama, etkili bir koordinasyon ve karmaşık bir lojistik ağının ürünü olarak öne çıkmaktadır. Eylemler, üç ana terörist hücre tarafından, farklı hedeflere (Stade de France çevresinde intihar yelekleriyle gerçekleştirilen saldırılar; şehir merkezindeki restoran ve kafelere yönelik Kalaşnikof tipi otomatik silahlarla düzenlenen tarama eylemleri; Bataclan konser salonuna yönelik silahlı baskın ve müteakip rehin alma hadisesi) neredeyse eş zamanlı olarak icra edilmiştir. Bu taktiksel yaklaşım, güvenlik güçlerinin müdahale kapasitesini dağıtmayı, operasyonel zorlukları artırmayı ve yaratılacak kaos ortamını azami düzeye çıkarmayı amaçlamıştır. Saldırganların profilleri incelendiğinde, büyük çoğunluğunun Fransa ve Belçika vatandaşı olduğu, bazılarının geçmişte adi suçlardan sabıka kayıtlarının bulunduğu ve önemli bir kısmının Suriye'ye

seyahat ederek orada askeri eğitim aldığı ve çatışma tecrübesi edindiği anlaşılmaktadır. Bu durum, özellikle Belçika'nın Molenbeek bölgesi merkezli olarak faaliyet gösteren ve sınırlar ötesi bağlantılara sahip bir terör ağının varlığını ve bu ağın saldırıların planlanması ile lojistik desteğinin sağlanmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Eylemlerin uygulanış biçimi, (TATP gibi el yapımı patlayıcılar içeren kemerler şeklindeki) intihar yelekleri ile Kalaşnikof tipi uzun namlulu otomatik tüfeklerin eş zamanlı ve koordineli kullanımını içermiştir. Bu yöntem seçimi, hem mümkün olan en yüksek sayıda sivil kaybına yol açmayı hem de uzun süreli çatışma ve rehin alma senaryoları üzerinden terörün psikolojik etkisini ve korku düzeyini artırmayı hedeflemiştir. Saldırılarda hedef olarak seçilen mekânlar hem derin sembolik anlamlar taşımakta hem de sivil kayıpların maksimize edilerek terörün etki alanının genişletilmesi stratejisine hizmet etmekteydi. Fransa-Almanya milli futbol müsabakasının oynandığı ve dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande'ın da izleyiciler arasında bulunduğu Stade de France, Fransa'nın ulusal birliğini, sportif prestijini ve devlet otoritesini temsil eden bir hedefti. Paris'in 10. ve 11. bölgelerinde yer alan Le Carillon, Le Petit Cambodge, La Belle Équipe gibi restoran ve kafeler, kentin canlı sosyal yaşamını, kültürel çeşitliliğini, kozmopolit yapısını ve genel olarak Batı tarzı yaşam biçimini simgelemekteydi. Eagles of Death Metal adlı rock grubunun konser verdiği Bataclan konser salonu ise, özellikle genç kitleleri ve Batı popüler kültürünü hedef alan bir seçim olarak dikkat çekmiştir. Bu hedeflerin tamamı, genellikle güvenlik önlemlerinin görece daha düşük seviyede olduğu ve sivil halkın yoğun olarak bulunduğu "yumuşak hedefler" (soft targets) kategorisinde değerlendirilmektedir. Kasım 2015 Paris saldırıları, Fransa ve uluslararası toplum üzerinde çok boyutlu ve derin etkiler bırakmıştır. İnsani maliyet açısından, 130 bireyin

yaşamını yitirmesi ve yüzlerce kişinin fiziksel ve psikolojik travmalara maruz kalması, olayın en acı sonucudur. Psikolojik etki bağlamında, saldırılar Fransa ve Avrupa genelinde yaygın bir korku, endişe ve güvensizlik atmosferi yaratmış, toplumların kolektif kırılabilirlik algısını artırmıştır. Siyasi ve toplumsal düzeyde ise, saldırılar sonrasında ulusal birlik ve dayanışma ("Je suis en terrasse", "Fluctuat nec mergitur" gibi sloganlarla ifade edilen) gösterileri yaşanmakla birlikte, siyasi yelpazede bir kutuplaşmanın arttığı, milliyetçi ve aşırı sağcı söylemlerin ivme kazandığı gözlemlenmiştir. Müslüman topluluklara yönelik şüpheci ve olumsuz bakış açılarının artması da önemli bir toplumsal sorun olarak belirmiştir. Küresel düzeyde ise, saldırılar geniş çaplı kınamalara ve Fransa ile uluslararası dayanışma mesajlarına yol açmış, aynı zamanda DEAŞ'ın Batı metropollerini hedef alabilecek operasyonel kapasiteye ve bu yönde bir niyete sahip olduğunu bir kez daha teyit etmiştir. Paris saldırıları, terörle mücadele alanında mevcut zorlukları ve ihtiyaç duyulan adaptasyonları gözler önüne sermiş, istihbarat, müdahale, soruşturma ve yasal düzenlemeler başta olmak üzere geniş bir yelpazede önemli değerlendirmelere yol açmıştır.

Paris saldırıları, modern terörle mücadele pratiklerinde karşılaşılan bazı temel ve yapısal zorlukları bir kez daha ve çarpıcı bir biçimde gündeme getirmiştir. Suriye ve Irak gibi çatışma bölgelerinden dönen veya dönme potansiyeli taşıyan binlerce yabancı terörist savaşçının (YTS) etkin bir şekilde takibi, bu bireylerin oluşturduğu güvenlik riskinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve yönetilmesi, istihbarat ve güvenlik birimleri için devasa bir zorluk alanı teşkil etmektedir. Nitekim Paris saldırganlarından bazılarının yetkililer tarafından daha önceden bilindiği veya çeşitli takip listelerinde yer aldığı gerçeği, potansiyel istihbarat zafiyetleri veya risk önceliklendirme süreçlerindeki sorunlara ilişkin ciddi tartışmaları beraberinde

getirmiştir. Terörist grupların eylem planlama, koordinasyon ve iletişim süreçlerinde yaygın olarak kullandığı uçtan uca şifrelenmiş iletişim platformları ve uygulamaları, istihbarat birimlerinin yasal takip ve önleme faaliyetlerini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, Schengen Bölgesi içerisinde geçerli olan serbest dolaşım ilkesi, terörist unsurların sınırlar arasında nispeten kolaylıkla hareket etmesine, lojistik destek sağlamasına ve eylem planlaması yapmasına olanak tanımış; bu durum özellikle saldırıların planlanmasında kritik rol oynayan Fransa-Belçika arasındaki sınır ötesi terör ağlarının etkinliğini artırmıştır. Saldırı anında Fransız güvenlik güçlerinin müdahalesi, özellikle çoklu ve eş zamanlı saldırıların yarattığı karmaşık ve kaotik ortamda önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Polis ve jandarma birimlerinin ilk müdahaleleri, bilhassa Bataclan konser salonunda yaşanan uzun süreli kuşatma ve rehin alma operasyonu (BRI ve RAID gibi özel müdahale birimlerinin katılımıyla), krizin yönetiminde kritik bir rol oynamıştır. Saldırıların ardından, eylemlerin planlayıcılarından olduğu değerlendirilen Abdelhamid Abaaoud'un da aralarında bulunduğu teröristlere yönelik Paris'in kuzey banliyösü Saint-Denis'de düzenlenen kapsamlı operasyon da kriz sonrası yönetim sürecinin önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Paris saldırılarının ardından, başta Fransa ve Belçika olmak üzere birçok Avrupa ülkesi ve uluslararası ortaklar tarafından geniş çaplı ve çok boyutlu adli soruşturmalar başlatılmıştır. Bu soruşturmalar neticesinde, saldırganların kimlikleri, örgütsel bağlantıları, kullandıkları ağ yapıları ve lojistik destek hatları büyük ölçüde deşifre edilmiştir. Bu karmaşık soruşturma süreci, ülkeler arasında etkin istihbarat paylaşımının ve Europol ile Eurojust gibi Avrupa Birliği kurumları aracılığıyla yürütülen adli iş birliğinin terörle mücadeledeki hayati önemini bir kez daha teyit etmiştir. Söz konusu saldırılar hem Fransa ulusal düzeyinde hem de Avrupa Birliği

ölçeğinde önemli politika revizyonlarını ve yasal düzenlemeleri tetiklemiştir. Fransa'da, saldırıların hemen ardından ülke genelinde olağanüstü hal (OHAL) ilan edilmiş ve bu durum yaklaşık iki yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. İç güvenlik operasyonlarının desteklenmesi amacıyla ordu mensupları (Opération Sentinelle kapsamında) önemli şehirlerde ve hassas noktalarda görevlendirilmiştir. Gözetim ve istihbarat toplama yetkilerini artıran, ancak sivil özgürlükler bağlamında ciddi tartışmalara da yol açan yeni terörle mücadele yasaları kabul edilmiş; güvenlik birimlerine ek bütçe ve personel tahsisi yapılmıştır. Avrupa Birliği düzeyinde ise, dış sınır kontrollerinin sıkılaştırılması, Yolcu İsim Kaydı (PNR) sisteminin tüm üye ülkelerde etkin bir şekilde uygulanmaya başlanması, Schengen Bilgi Sistemi'nin (SIS) etkinliğinin ve veri paylaşım kapasitesinin artırılması ve terörle mücadeleye ilişkin direktiflerin güncellenmesi gibi somut adımlar atılmıştır. Askeri alanda ise, Fransa ve uluslararası koalisyon güçleri, Suriye ve Irak'taki DEAŞ hedeflerine yönelik hava saldırılarını ve operasyonel faaliyetlerini saldırıların ardından belirgin bir şekilde yoğunlaştırmıştır. Fransa'da ilan edilen olağanüstü hal uygulamaları ve kabul edilen yeni güvenlik yasaları, sivil özgürlüklerin ve temel hakların kısıtlandığına dair ülke içinde ve uluslararası alanda yoğun tartışmalara ve eleştirilere neden olmuştur. Saldırıları, Fransız toplumundaki fay hatlarını derinleştirme potansiyeli taşımış, özellikle Müslüman topluluklara yönelik önyargıların ve ayrımcılık pratiklerinin artması riskini beraberinde getirmiştir. Ancak, aynı zamanda toplumsal dayanışma ruhunu ve cumhuriyetin temel değerlerine sahip çıkma yönünde güçlü bir kolektif iradeyi de ortaya çıkarmıştır. Güvenlik, göç politikaları, ulusal kimlik ve entegrasyon gibi konular, saldırılar sonrasında Fransız siyasi tartışmalarının merkezine daha da güçlü bir şekilde yerleşmiştir. Kasım 2015 Paris Saldırıları, terör örgütü DEAŞ'ın

Avrupa metropollerindeki operasyonel kapasitesini, koordinasyon yeteneğini ve insanlık dışı vahşetini çarpıcı bir biçimde sergileyen hem Fransa hem de bir bütün olarak Avrupa için derin bir travma ve önemli bir stratejik dönüm noktası olmuştur. Eş zamanlı, çoklu noktalarda ve doğrudan sivil halkı hedef alan bu saldırılar, modern terörizmin yarattığı tehdidin boyutlarını, karmaşıklığını ve adaptasyon kabiliyetini acı bir şekilde göstermiştir. Yabancı terörist savaşılar olgusu, sınırlar ötesi organize olmuş terör ağları, şifreli iletişim teknolojilerinin kötüye kullanımı ve "yumuşak hedeflerin" korunmasındaki yapısal zorluklar gibi unsurlar, mevcut terörle mücadele stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesini ve kapsamlı bir şekilde şekillendirilmesini zorunlu kılmıştır. Saldırlara mukabil olarak alınan geniş kapsamlı güvenlik önlemleri ve hayata geçirilen yeni yasal düzenlemeler, güvenlik ihtiyacı ile bireysel özgürlükler arasındaki hassas dengeye dair süregelen evrensel tartışmaları daha da derinleştirmiş ve Avrupa toplumları üzerinde kalıcı sosyo-politik etkiler bırakmıştır. Bu elim hadise, terörle mücadelede uluslararası iş birliğinin vazgeçilmezliğini ve tehdidin çok boyutlu doğasına uygun, bütüncül ve proaktif mücadele stratejilerinin geliştirilmesinin hayati önemini bir kez daha ve kesin bir surette vurgulamıştır.

Christchurch Cami Saldırıları (Brenton Tarrant)

Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde 15 Mart 2019 tarihinde iki camiye yönelik gerçekleştirilen ve 51 kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan terör eylemi, 21. yüzyıl terörizm çalışmalarında bir paradigma kaymasını temsil eden kritik bir vaka olarak kabul edilmektedir. Avustralya vatandaşı Brenton Tarrant tarafından icra edilen bu katliam, yalnızca ülkenin tarihindeki en büyük kitlesel şiddet eylemi olmasıyla değil, aynı zamanda küresel aşırı sağ terörizmin ideolojik motivasyonlarını, operasyonel taktiklerini ve

dijital çağdaki propaganda kapasitesini tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermesiyle de önem arz etmektedir. Saldırı, "yalnız aktör" olarak faaliyet gösteren bir failin, internetin karanlık köşelerinde radikalleşerek nasıl küresel ölçekte bir travma yaratabileceğini ve terör eylemini canlı yayın yoluyla bir propaganda performansına dönüştürebileceğini trajik bir biçimde kanıtlamıştır. Bu analiz, söz konusu eylemin ideolojik altyapısını, modus operandisini, hedef seçim mantığını ve bu eylemin terörle mücadele stratejileri açısından ortaya koyduğu yapısal zorluklar ile politika düzeyindeki yansımalarını bütüncül bir perspektifle irdelemektedir.

Saldırının temelini oluşturan ideolojik çerçeve, failin eylemden hemen önce çevrimiçi platformlarda yayımladığı "The Great Replacement" (Büyük Yer Değiştirme) başlıklı manifestosunda detaylandırılmıştır. Bu metin, failin eylemlerini meşrulaştırdığı, beyaz üstünlükçüsü, etno-milliyetçi ve İslamofobik bir dünya görüşünün dışavurumudur. Temel argüman, Batı medeniyetinin ve beyaz ırkın, özellikle Müslüman göçmenlerin yüksek doğum oranları ve devam eden göç dalgaları yoluyla demografik ve kültürel bir "işgal" altında olduğu ve bu sürecin bir "beyaz soykırımı" ile neticeleneceği yönündeki komplo teorisine dayanmaktadır. Tarrant, kendisini bu sözde varoluşsal tehdide karşı savaşılan bir "eko-faşist" olarak tanımlamış ve eylemini, Norveçli terörist Anders Behring Breivik gibi figürlerden ilham alan bir misilleme ve Batılı toplumları iç savaşa sürükleyecek bir kıvılcım olarak konumlandırmıştır. Bu ideolojik motivasyon, eylemin icra ediliş biçimi ve hedef seçim mantığıyla doğrudan ilişkilidir. Eylemin modus operandisi, terörün propaganda değerini maksimize etme stratejisinin merkezde yer aldığını göstermektedir. Failin, Al Noor Camii'ne yönelik saldırısını başına monte ettiği bir kamera aracılığıyla sosyal medya üzerinden canlı yayınlaması, terörizm tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu taktik, şiddetin sansasyonel etkisini

küresel ölçekte anlık olarak yaymayı, ana akım medyanın filtreleme mekanizmalarını devre dışı bırakmayı ve şiddeti "oyunlaştırma" (gamification) yoluyla potansiyel sempatizanlar için çekici hale getirmeyi amaçlamıştır. Yarı otomatik silahlarının üzerine tarihi savaşlara ve aşırı sağcı sloganlara yaptığı atıflar da eyleminin performatif ve ideolojik karakterini pekiştiren unsurlardır. Hedef olarak Cuma namazı vaktinde Al Noor Camii ve Linwood İşlam Merkezi'nin seçilmesi ise, kurbanların kimliği üzerinden derin bir sembolik anlam taşımaktadır. Camiler, "işgalci" olarak görülen Müşlüman toplumunun kalbi ve en savunmasız oldukları ibadet mekanları olarak bilinçli bir şekilde hedef alınmış, böylece hem maksimum can kaybı hedeflenmiş hem de toplumun en güvenli kabul ettiği mekanlarda dahi bir güvenlik açığı olduğu mesajı verilerek korku ve panik ortamı derinleştirilmiştir.

Christchurch saldırısı, Batılı demokrasilerin terörle mücadele pratiklerinin, özellikle de aşırı sağ kaynaklı tehditlere karşı ne denli hazırlıksız olduğunu acı bir şekilde ortaya koymuştur. Saldırı sonrası hazırlanan Kraliyet Soruşturma Komisyonu Raporu, güvenlik ve istihbarat kurumlarının kaynaklarını ve dikkatini orantısız bir biçimde Selefi-cihadi terör tehdidine odakladığını, aşırı sağcı şiddet potansiyelini ise sistematik olarak göz ardı ettiğini tespit etmiştir. Failin bilinen bir terör örgütüyle bağının olmaması, radikalleşme sürecini büyük ölçüde denetlenemeyen çevrimiçi platformlarda tamamlaması ve eylemde kullandığı silahları yasal yollarla edinmesi, "yalnız aktör" tehdidinin tespit ve önlenmesindeki yapısal zorlukları bir kez daha teyit etmiştir. Buna karşın, saldırı sonrası Yeni Zelanda hükümetinin ve toplumunun verdiği tepki, kriz yönetimi ve toplumsal dayanıklılık açısından örnek teşkil etmiştir. Dönemin Başbakanı Jacinda Ardern'in failin adını anmayı reddederek onu arzuladığı şöhretten mahrum bırakması, "Onlar bizim" söylemiyle

ulusal birliği ve kapsayıcılığı pekiştirmesi ve Müslüman toplumla güçlü bir empati kurması, terörün yaratmayı amaçladığı kutuplaşmaya karşı geliştirilmiş en etkili siyasi ve toplumsal yanıtlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Bu siyasi irade, somut politika değişiklikleriyle de desteklenmiştir. Saldırıdan yalnızca birkaç hafta sonra ülkede askeri tip yarı otomatik silahlar yasaklanmış ve bu, modern bir Batı demokrasisinde silah kontrolü adına atılmış en hızlı ve kapsamlı adımlardan biri olmuştur. Uluslararası alanda ise, hükümetlerin ve teknoloji şirketlerinin internetteki terörist ve aşırılıkçı içeriklerle mücadelesine yönelik bir dizi taahhüt içeren "Christchurch Çağrısı" girişiminin başlatılmasına öncülük edilmiştir. Hukuki süreç neticesinde failin, Yeni Zelanda tarihinde ilk kez şartlı tahliye imkanı olmaksızın ömür boyu hapis cezasına çarptırılması, adaletin tecellisi ve devletin bu tür ideolojilere karşı sıfır tolerans gösterdiğinin sembolik bir ilanı olmuştur.

6 Ocak Kongre Baskını

Amerika Birleşik Devletleri'nin başkenti Washington D.C.'de 6 Ocak 2021 tarihinde Kongre Binası'na (Capitol) yönelik gerçekleştirilen kitlesel baskın, modern Batı demokrasilerinin karşılaştığı iç güvenlik tehditlerinin doğası ve terörizm kavramının sınırları üzerine yürütülen tartışmalarda bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu hadise, geleneksel terör eylemlerinin (bombalı veya organize silahlı saldırılar gibi) dar kalıplarının dışında, siyasi bir motivasyonla mobilize olmuş büyük bir kalabalığın, devletin en temel anayasal süreçlerinden birini cebir ve şiddet kullanarak sekteye uğratma girişimini temsil etmektedir. Vaka, "iç terörizm" (domestic terrorism) olgusunun, merkezi bir örgütsel yapı veya homojen bir ideoloji olmaksızın, komplo teorileri, dezenformasyon ve popülist siyasi söylemlerle nasıl tetiklenebileceğini göstermesi açısından

paradigmatik bir önem taşımaktadır. Bu analiz, 6 Ocak olaylarını iç terörizm kavramı ekseninde, eylemin ideolojik matrisini, operasyonel karakteristiğini ve devletin bu yeni nesil tehdide mukabelesindeki zorlukları ve stratejileri derinlemesine incelemektedir.

Eylemin bir iç terörizm eylemi olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışması, ABD federal yasalarında yer alan tanım üzerinden yürütülebilir. İlgili yasaya göre iç terörizm; (A) insan hayatı için tehlikeli olan ve federal veya eyalet yasalarını ihlal eden; (B) bir sivil nüfusu sindirmek veya zorlamak, bir hükümetin politikasını sindirme veya zorlama yoluyla etkilemek ya da bir hükümetin işleyişini kitlesel imha, suikast veya kaçırma yoluyla etkilemek niyetiyle gerçekleştirilen eylemleri kapsar. 6 Ocak'ta yaşananlar bu tanımın unsurlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Kongre Binası'na zorla girilmesi, güvenlik güçleriyle fiziksel çatışmaya girilmesi, milletvekillerinin ve Başkan Yardımcısı'nın hayatına yönelik tehditlerin dile getirilmesi ve yaşanan can kayıpları, eylemin şiddet boyutunu ve yasa dışı niteliğini ortaya koymaktadır. En kritik unsur ise eylemin niyetidir: Baskının temel amacı, 2020 Başkanlık Seçimi sonuçlarının onaylandığı anayasal süreci, şiddet ve sindirme yoluyla durdurmak veya geri çevirmektir. Bu, tanımda yer alan "hükümetin işleyişini etkileme" ve "politikasını zorlama yoluyla değiştirme" niyetinin açık bir tezahürüdür. Dolayısıyla olay, basit bir protesto veya sivil itaatsizliğin ötesinde, siyasi hedeflere ulaşmak için şiddeti araçsallaştıran bir eylem olarak terörizm spektrumu içinde değerlendirilmektedir.

Saldırının ideolojik altyapısı, tek bir doktrine indirgenemeyecek kadar karmaşık ve heterojen bir yapı sergilemektedir. Bu durum, olayı klasik terör analizlerinden ayırır. Birleşik bir düşman veya merkezi bir

ideoloji yerine, farklı motivasyonların bir araya geldiği bir "ideolojik matris" söz konusudur. Bu matrisin ana unsurları şunlardır:

1. Saldırının birincil tetikleyicisi, seçimin hileli olduğu ve çalındığı yönündeki "Stop the Steal" (Hırsızlığı Durdur) sloganı etrafında şekillenen ve dönemin Başkanı Donald Trump tarafından sürekli olarak körüklenen siyasi anlatıdır.
2. Özellikle "derin devlet" ile savaşan gizli bir vatanseverler grubuna inanan QAnon gibi komplocu hareketler, katılımcıların birçoğu için eylemlerini meşrulaştıran ve onlara adeta tarihi bir misyon yükleyen bir çerçeve sunmuştur.
3. Proud Boys, Oath Keepers gibi yapısal hiyerarşiye sahip ve hükümet karşıtı milis geleneğinden gelen gruplar, kalabalık içinde bir nevi "şiddet öncüsü" rolü oynamış, baskının organize edilmesi ve yönlendirilmesinde kilit bir işlev görmüştür.
4. Bu spesifik motivasyonların altında, federal kurumlara yönelik genel bir güvensizlik ve ülkenin demografik ve kültürel yapısının tehdit altında olduğunu düşünen beyaz milliyetçisi akımlar da yer almaktadır.

Eylemin modus operandisi de geleneksel terör hücrelerinden farklılaşır. Gizli planlama ve hücre yapılanması yerine, sosyal medya platformları ve ana akım siyasi mitingler üzerinden yürütülen, açık ve kitlesel bir mobilizasyon süreci yaşanmıştır. Bu durum, "stokastik terörizm" kavramıyla açıklanabilir. Bu kavrama göre, bir siyasi lider veya otorite figürü, doğrudan bir eylem emri vermeksizin, sürekli olarak kışkırtıcı, şiddeti normalleştiren ve belirli bir grubu düşmanlaştıran bir dil kullanarak, takipçileri arasından bazılarının öngörülemeyen şiddet eylemleri gerçekleştirmesine zemin hazırlar. Liderin sorumluluğu doğrudan değil, dolaylı ve istatistikselidir. 6

Ocak, bu teorinin en somut örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Devletin bu yeni nesil iç terör tehdidine mukabelesi ise, hem başlangıçtaki zafiyetleri hem de sonrasındaki kapsamlı adli süreci içermesiyle dikkat çekicidir. Olay günü, istihbarat raporlarına rağmen Kongre Polisi'nin ve diğer güvenlik birimlerinin hazırlıksız yakalanması ve fiziksel olarak yetersiz kalması, ABD güvenlik mimarisinin dış kaynaklı tehditlere odaklanırken iç kaynaklı kitlesel siyasi şiddet potansiyelini hafife aldığını göstermiştir. Ancak saldırı sonrası devreye giren adli süreç, Amerikan tarihindeki en büyük kriminal soruşturmalardan birine dönüşmüştür. Federal Soruşturma Bürosu (FBI) liderliğinde yürütülen soruşturmalarda, on binlerce saatlik video kaydı ve dijital veri incelenmiş, yüzlerce kişi yargılanmıştır. Bu süreçte en dikkat çekici hukuki adım, Oath Keepers ve Proud Boys liderlerinin, ABD iç savaşından bu yana çok nadiren kullanılan "kışkırtıcı komplo" (seditious conspiracy) suçlamasıyla mahkûm edilmeleridir. Bu suçlama, sanıkların eylemlerinin sadece bir isyan değil, ABD hükümetini zorla devirmeye yönelik planlı bir komplo olduğunu hukuken tescil ederek, olayın terörist niteliğini pekiştirmiştir. Bu vaka aynı zamanda, ABD'de yeni bir "iç terörizm" yasası çıkarılıp çıkarılmaması gerektiği yönünde derin bir hukuki ve siyasi tartışma başlatmış; sivil özgürlükleri (özellikle Anayasa'nın Birinci Ek Maddesi ile korunan ifade özgürlüğü) ihlal etme riski nedeniyle, yeni bir yasa yerine mevcut yasaların daha etkin kullanılması yaklaşımı ağırlık kazanmıştır.

İstiklal Caddesi Saldırısı (PKK/PYD/YPG)

İstanbul'un sosyo-kültürel ve kamusal hayatının merkez üssü niteliğindeki İstiklal Caddesi'nde 13 Kasım 2022 tarihinde vuku bulan bombalı terör saldırısı, sivil nüfusu doğrudan hedef alan bir kentsel

şiddet eylemi olmasının ötesinde, bir terör hadisesinin devletin yerleşik güvenlik doktrinleri ve jeopolitik stratejileriyle olan diyalektik ilişkisini analiz etmek için önemli bir vaka teşkil etmektedir. Altı sivilin ölümü ve seksenin üzerinde bireyin yaralanmasıyla sonuçlanan bu eylem, Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik ve istihbarat birimlerinin etkin kapasitesiyle kısa sürede aydınlatılmış; saldırının fail ve menşei konusundaki tespitler, müteakiben atılan askeri ve diplomatik adımların meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Bu analiz, söz konusu terör saldırısını, Türkiye'nin terörle mücadele paradigması çerçevesinde bir enstrüman ve teyit edici bir olgu olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Eylemin modus operandisi ve hedef seçimi, terör örgütünün asimetrik savaş stratejisi dahilinde toplumsal kohezyonu ve ontolojik güvenliğı sarsmaya yönelik rasyonel bir tercihe işaret etmektedir. Yoğun sivil popölasyonun bulunduğu bir pazar gününde, yüksek tahrip gücüne sahip bir el yapımı patlayıcının (IED) kullanılması, zayıatı maksimize etme ve kamusal alanda infial yaratma hedefini ortaya koymaktadır. İstiklal Caddesi'nin hedef olarak seçilmesi ise, yalnızca fiziksel bir mekanın değil, aynı zamanda Türkiye'nin modern, dinamik ve kozmopolit kimliğinin temsil ettiği sembolik evrenin de hedef alındığını göstermektedir. Bu stratejik tercih, devletin en temel fonksiyonu olan vatandaşlarının can güvenliğini sağlama kapasitesine, en görünür olduğu alanda meydan okuyarak, toplumda yaygın bir anksiyete ve güvensizlik iklimi oluşturma amacını taşımaktadır.

Saldırının akabinde Türk güvenlik birimlerince yürütölen süratli ve çok yönlü tahkikat, eylemin arkasındaki örgütsel yapıyı kesin delillerle ortaya koymuştur. Kriminal ve istihbari kapasitenin etkin kullanımıyla, bombayı yerleştiren Suriye uyruklu terörist Ahlam

Albashir ve onunla irtibatlı şebeke kısa sürede çökertilmiştir. Soruşturmanın nihai bulguları, failin bölücü terör örgütü PKK/PYD/YPG tarafından Suriye'nin kuzeyindeki kamplarda askeri ve ideolojik eğitimden geçirildiğini, eylem talimatını ve lojistik desteği doğrudan bu yapıdan aldığını teyit etmiştir. Bu tespitler, Türkiye'nin uzun süredir uluslararası platformlarda vurguladığı, Suriye'nin kuzeyindeki terör yapılanmasının kendi ulusal güvenliği için birincil ve varoluşsal bir tehdit teşkil ettiği yönündeki yerleşik güvenlik değerlendirmelerini ampirik olarak doğrulamıştır. Saldırıyı müteakip terör örgütü ve iltisaklı yapılar tarafından yapılan inkâr açıklamaları ise, bu tür yapıların şiddet eylemleri sonrası başvurduğu, stratejik değeri haiz olmayan ve öngörülebilir bir retorik olarak değerlendirilmiştir.

Türk Devleti'nin saldırıya mukabelesi, iç güvenlik tedbirlerinin ötesine geçerek, yerleşik terörle mücadele doktrininin kararlı bir biçimde operasyonelize edilmesini sağlamıştır. Bu doktrin, tehditlerin sınır ötesinde ve doğrudan kaynağında bertaraf edilmesi prensibine dayanmaktadır. İstiklal Caddesi saldırısı, bu stratejinin uygulanması için meşru bir zemin ve birincil gerekçe (casus belli) teşkil etmiş; Türkiye, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. Maddesi'nde tanımlanan meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, saldırıdan kısa bir süre sonra Suriye ve Irak'ın kuzeyindeki PKK/YPG hedeflerine yönelik "Pençe-Kılıç Hava Harekâtını" başlatmıştır. Bu askeri müdahale, terörizme karşı reaktif bir tepkiden ziyade, proaktif ve stratejik bir güvenlik anlayışının tezahürüdür. Aynı zamanda bu süreç, Türkiye'nin, bazı müttefiklerinin terör örgütü olarak tanıdığı PKK ile stratejik ortak olarak gördüğü YPG arasındaki ayrıma yönelik itirazlarının haklılığını ve teröre karşı sergilenen çifte standartlı yaklaşımları kabul etmeyeceğine dair diplomatik kararlılığını da uluslararası kamuoyuna deklare etmiştir.

Moskova Crocus City Hall Saldırısı (DEAŞ)

Rusya Federasyonu'nun başkenti Moskova'da, 22 Mart 2024 tarihinde Crocus City Hall adlı konser salonuna yönelik gerçekleştirilen ve 140'tan fazla insanın ölümüyle sonuçlanan koordineli terör saldırısı, 21. yüzyılda küresel cihatçı hareketlerin operasyonel kapasitesinin devamlılığını ve daha da önemlisi, terörizm olgusunun büyük güçler rekabetiyle ne denli iç içe geçtiğini gösteren emsal niteliğinde bir hadisedir. DEAŞ terör örgütünün Horasan Vilayeti (DEAŞ-H) kolu tarafından üstlenilen bu eylem, hem örgütün uzun bir aradan sonra Avrupa coğrafyasındaki en kanlı saldırılarından birini icra etme yeteneğini sergilemiş hem de uluslararası terörle mücadele iş birliğinin, jeopolitik güvensizlik ve hasmane tutumlar nedeniyle nasıl felce uğrayabileceğini trajik bir biçimde ortaya koymuştur. Bu vaka, yalnızca bir terör eyleminin analizi olmanın ötesinde, istihbarat paylaşımının reddi, devletlerin krizi kendi stratejik anlatıları doğrultusunda araçsallaştırması ve terörle mücadelenin ulusal güvenlik ile dış politika arasındaki gerilim hattında nasıl konumlandığını irdelemek için kritik bir zemin sunmaktadır.

Eylemin arkasındaki örgütsel yapı ve ideolojik motivasyonlar incelendiğinde, DEAŞ-H'nin Rusya'yı öncelikli hedeflerinden biri olarak belirlemesinin köklü ve çok katmanlı nedenleri olduğu görülmektedir. Örgütün propaganda söyleminde Rusya Federasyonu, hem tarihsel (Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali) hem de güncel (Suriye iç savaşında Beşşar Esed rejimine verdiği askeri destek, Çeçenistan gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki askeri operasyonları) gerekçelerle İslam dünyasına düşman bir güç olarak çerçevelenmektedir. DEAŞ'ın merkezi yapısının Irak ve Suriye'de zayıflamasının ardından, örgütün küresel arenadaki etkinliğini ve varlığını kanıtlama ihtiyacı duyan DEAŞ-H

gibi bölgesel kollar için Rusya gibi sembolik ve yüksek profilli bir hedef, stratejik bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla Crocus City Hall saldırısı, örgütün intikamcı ideolojisinin bir tezahürü olmasının yanı sıra, küresel cihat gündemindeki aktörler arasında yeniden öne çıkma ve uluslararası alanda hala sofistike operasyonlar düzenleyebilme kapasitesine sahip olduğunu gösterme amacını taşıyan hesaplanmış bir eylemdir. Saldırının modus operandisi, modern cihatçı terör taktiklerinin kanıtlanmış bir şablonunu takip etmiştir. Paris'teki 2015 Bataclan saldırısını andıran bir yöntemle, birden fazla failin otomatik silahlarla savunmasız bir sivil kalabalığın üzerine rastgele ateş açması ve müteakiben binayı ateşe vererek hem can kaybını artırma hem de acil durum müdahalesini zorlaştırma stratejisi, örgütün eylem planlamasındaki acımasız rasyonalitesini ortaya koymaktadır. Hedef olarak konser salonu gibi korunaklı olmayan bir "yumuşak hedefin" (soft target) seçilmesi, Batılı yaşam tarzını ve seküler kültürel etkinlikleri hedef alarak maksimum psikolojik etki ve toplumsal panik yaratma amacına hizmet etmektedir.

Saldırının terörizm analizi kadar önemli bir diğer boyutu ise, terörle mücadele bağlamında ortaya koyduğu sistemsel zafiyetlerdir. Bu zafiyetlerin merkezinde, jeopolitik gerilimler nedeniyle işlevsiz hale gelen uluslararası istihbarat iş birliği yer almaktadır. Saldırıdan haftalar önce Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batılı istihbarat servisleri, Moskova'da kalabalık mekanları hedef alacak bir terör saldırısı gerçekleştirileceğine dair somut ve spesifik istihbaratı hem kamuya açık kanallardan hem de diplomatik yollarla Rus makamlarına iletmıştır. Ancak, Ukrayna'daki savaş nedeniyle Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin tarihinin en düşük seviyesinde olduğu bir konjonktürde, bu uyarılar Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından saldırıdan sadece birkaç gün önce "Batı'nın toplumu istikrarsızlaştırmaya yönelik bir provokasyonu ve şantajı" olarak

nitelendirilerek kamuoyu önünde reddedilmiştir. Bu durum, istihbaratın doğruluğundan ziyade kaynağına duyulan siyasi güvensizliğin, ulusal güvenliği nasıl riske atabileceğinin ve bir devletin kendi siyasi anlatısını koruma içgüdüsünün, somut bir tehdit karşısında nasıl körleştirici bir etki yaratabileceğinin altını çizmektedir. Bu, basit bir ihmalden öte, politize olmuş bir istihbarat değerlendirme sürecinin yol açtığı katastrofik bir başarısızlıktır.

Saldırıya müteakip Rus devletinin tepkisi ve kriz yönetimi de terörün nasıl stratejik bir araç olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Faillerin Tacikistan vatandaşı olduğunun belirlenmesine ve DEAŞ-H'nin saldırıyı birden fazla kanıtla üstlenmesine rağmen, Rus yetkililer ve devlet kontrolündeki medya organları, ilk andan itibaren ısrarla ve delil sunmaksızın saldırının arkasında Ukrayna ve Batılı destekçilerinin olduğu yönünde bir anlatı inşa etmiştir. Bu dezenformasyon kampanyası, bir yandan iç kamuoyunu Ukrayna'ya karşı yürütülen savaş etrafında konsolide etme, diğer yandan ise Batı'dan gelen istihbarat uyarılarının samimiyetsiz olduğu algısını güçlendirme amacı gütmüştür. Yakalanan şüphelilerin ağır işkence görmüş halde kamuoyuna sergilenmesi ise, devletin mutlak gücünü göstermeye ve caydırıcılık sağlamaya yönelik bir mesaj olarak okunabilir.

Sonuç

Bu bölümde incelenen ve modern siyasi şiddetin farklı veçhelerini temsil eden vakalar bütünü, terörizm olgusunun taksonomik bir yeniden değerlendirmesini ve terörle mücadele pratiklerinin karşılaştığı yapısal çözümsüzlüklerin derinlemesine bir analizini zorunlu kılmaktadır. RAF'ın devlet otoritesini hedef alan ideolojik şiddetinden 11 Eylül'ün küresel ölçekli katastrofik eylemlerine uzanan tarihsel temel, Christchurch ve 6 Ocak Baskını gibi yeni nesil

tehditlerle birleştiğinde, terörizmin artık tek bir ontolojik kategoriye sığdırılamayacak, aksine siyasi hedeflere ulaşmak için şiddeti araçsallaştıran heterojen bir eylemler spektrumu olduğu teyit edilmektedir. Bu spektrum, rasyonel siyasi hedeflere matuf stratejik şiddetten (RAF, İstiklal Caddesi saldırısının stratejik kullanımı), dijital çağın olanaklarıyla icra edilen performatif ve nihilist şiddete (Breivik, Christchurch) ve anayasal düzenin bizatihi kendisine yönelen quasi-ihtilalci kitle eylemlerine (6 Ocak Baskını) kadar uzanmaktadır.

Bu vakaların bütüncül analizi, radikalleşme süreçlerinin merkezinin de evrildiğini göstermektedir. Hiyerarşık ve fiziki endoktrinasyon süreçlerinin yerini, bireylerin merkezi bir komuta yapısı olmaksızın, dezenformasyon, komplo teorileri ve nefret söylemleriyle beslenen, merkezi olmayan ve dijital olarak aracılanan ekosistemler içinde hızla radikalleşebildiği yeni bir paradigma almıştır. Bu durum, devletlerin istihbarat ve önleme mekanizmalarını, özellikle "yalnız aktörler" ve amorf kitle hareketleri karşısında, epistemolojik bir körlükle karşı karşıya bırakmaktadır. Güvenlik aygıtlarının geleneksel tehdit modellerine odaklanması, Oklahoma City ve 6 Ocak gibi iç kaynaklı tehditlerin ya da Christchurch gibi aşırı sağcı şiddetin potansiyelini sistematik olarak hafife alma eğilimini beraberinde getirmiştir.

Daha da önemlisi, güncel vakalar terörle mücadele alanının, uluslararası sistemdeki jeopolitik gerilimlerden ne denli etkilendiğini ortaya koymuştur. Moskova saldırısı, somut ve eyleme geçirilebilir bir istihbaratın dahi, büyük güçler rekabetinin yarattığı derin güvensizlik ikliminde nasıl reddedilebildiğini ve bunun yol açtığı katastrofik sonuçları göstermiştir. Benzer şekilde, İstiklal Caddesi saldırısı, bir terör eyleminin, bir devlet tarafından mevcut bir ulusal güvenlik anlatısı çerçevesinde nasıl anında anlamlandırılarak, sınır ötesi bir askeri harekât için birincil meşruiyet kaynağına (casus belli)

dönüştürülebildiğini sergilemiştir. Bu durum, terörizmin ve terörle mücadelenin, uluslararası ilişkilerin rasyonel bir iş birliği alanı olmaktan çıkıp, devletlerin kendi stratejik çıkarları doğrultusunda enstrümantalize ettiği bir rekabet alanına dönüştüğünün altını çizmektedir.

İncelenen bu vakalar, 21. yüzyılda terörizmle mücadelenin başarısının, artık yalnızca taktiksel veya operasyonel yetkinliklere indirgenemeyeceğini kanıtlamaktadır. Tehdidin kendisi, dijital kamusal alanın mimarisi, uluslararası sistemdeki güç mücadeleleri ve liberal demokrasilerin kendi içindeki siyasi kutuplaşma ve kırılğanlıklar gibi makro-yapısal dinamiklerle simbiyotik bir ilişki içindedir. Dolayısıyla, geleceğe yönelik geliştirilecek mukabele stratejilerinin, reaktif ve güvenlik merkezli yaklaşımların ötesine geçerek, radikalleşmenin sosyo-psikolojik ve dijital kökenlerini, dezenformasyonla mücadeleyi ve uluslararası iş birliğini yeniden tesis edecek diplomatik mekanizmaları içeren, disiplinlerarası ve yapısal olarak bilinçli bir nitelik taşıması elzemdir. Bu trajik vakalardan çıkarılacak en temel ders, terörizmle mücadelenin, sürekli bir adaptasyon ve bütüncül bir vizyon gerektiren, dinamik ve sonu gelmeyen bir süreç olduğudur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu eserin kaleme alınmasındaki temel motivasyon, yirmi birinci yüzyılın en karmaşık ve ısrarcı güvenlik sorunlarından biri olan terörizm olgusunun, sıklıkla indirgemeci, tek boyutlu ve reaktif yaklaşımlarla ele alınmasına yönelik derin bir entelektüel itirazdır. Terörizm, manşetlere yansıyan şiddet eylemlerinin çok ötesinde, bireyin psikolojisinden küresel jeopolitiğe, tarihsel anlatılardan dijital ağlara uzanan çok katmanlı ve girift bir dinamikler bütünüdür. Bu nedenle, bu kitap boyunca temel bir amaç güdülmüştür: Terörizmi, onu oluşturan, besleyen ve sürdüren tüm bileşenleriyle birlikte, disiplinlerarası ve bütüncül bir mercekten analiz ederek, olgunun anatomisini çıkarmak. Bu çaba, salt akademik bir merakın ürünü değil, aynı zamanda bu küresel tehditle daha etkin, insancıl ve sürdürülebilir bir mücadelenin ancak böylesine derinlikli bir anlayış temelinde yükselebileceğine dair güçlü bir inancın ifadesidir.

Çalışma, terörizmin kavramsal haritasını çıkararak ve tarihsel evrimini "dalgalar" metaforuyla izleyerek temel bir zemin oluşturdu. Bu başlangıç noktası, terörizmin monolitik bir olgu olmadığını, aksine motivasyonları ve stratejileri zaman içinde değişen bir fenomen olduğunu ortaya koydu. Bu temel üzerine inşa edilen analiz, şiddetin en derin kökenlerine, yani insan zihnine ve kültürüne odaklandı. Terörist davranışın bilinçdışı dinamikleri ve kültürün terörist kimlikleri nasıl şekillendirdiği üzerine yapılan incelemeler, şiddetin sadece rasyonel bir tercih değil, aynı zamanda kimlik arayışı, anlam

boşluğu, kolektif travmalar ve "kemiklere işleyen nefret" gibi derin psikososyal süreçlerin bir sonucu olabileceğini gösterdi.

Analiz, makro düzeydeki bu kültürel ve ideolojik çerçevelerden, bireyin şiddete giden yolculuğuna odaklanan mikro süreçlere doğru ilerledi. Radikalleşme süreçlerini Moghaddam'ın "Merdiven" veya Kruglanski'nin "Anlam Arayışı" gibi modellerle inceleyerek, bu yolculuğun ani bir dönüşümden ziyade, algılanan seçeneklerin daraldığı, ideolojik çerçevenin katılaştığı ve sosyal ağların bireyi yalıttığı aşamalı bir süreç olduğunu tespit ettik. Bu süreçlerin farklı tezahürlerini, yalnız aktörlerin "bağılantılı yalnızlığında", intihar teröristlerinin anlam arayışında ve kadınların faillik ile mağduriyet arasında salınan karmaşık rollerinde somut bir şekilde gördük.

Eser, terörizmin farklı ideolojik motivasyonlarla nasıl farklı biçimler aldığını da karşılaştırmalı bir perspektifle ele aldı. Etnik terörizmin kimlik ve toprak talepleriyle, aşırı sağ terörizmin demografik kaygılar ve "Büyük Yer Değiştirme" gibi komplo teorileriyle, İslam dışı inanç sistemlerindeki aşırılıkçı hareketlerin ise senkretik ve apokaliptik yorumlarla nasıl şekillendiği analiz edildi. Bu tipolojik inceleme, her bir terörizm türünün kendine özgü bir mantığı, hedef profili ve meşruiyet çerçevesi olduğunu, dolayısıyla onlarla mücadelenin de bu özgün dinamikleri anlamayı gerektirdiğini ortaya koydu.

Analiz, terörizmin fikirsel ve operasyonel omurgasını da mercek altına aldı. İdeolojinin, şiddeti meşrulaştıran bir "anlam matrisi" ve sosyal kimlik inşa eden bir çerçeve olarak işlevini; propagandanın ise bu ideolojiyi kitlelere yayan ve meşruiyet mücadelesini yürüten bir psikolojik silah olarak rolü incelendi. Modern çağın operasyonel gerçekliği olarak terörist ağların yapısal topolojileri ve dijital propagandanın küresel ekosistemi analiz edildi, terörizmin artık merkezi hiyerarşilerden ziyade, esnek ağlar ve sanal topluluklar

aracılığıyla varlığını sürdüren, adapte olabilen bir tehdit olduğu vurgulandı.

Son olarak, bu kapsamlı analizden hareketle, terörle mücadelede psikolojinin, istihbaratın ve radikalleşmeyi önleme programlarının rolü ele alındı. Bu bölümlerde, mücadelenin sadece "düşmanı yok etmeye" odaklanan reaktif yaklaşımlardan, radikalleşmenin kök nedenlerini anlayan, toplumsal dirençliliği artıran ve şiddet yolundan dönmek isteyenlere bir çıkış kapısı sunan proaktif, önleyici ve rehabilite edici stratejilere evrilmesi gerektiğinin altı çizildi.

Alanyazına Katkı

Bu eserin, terörizm çalışmalarına birkaç temel alanda katkı sunduğuna inanılmaktadır:

1. Bu kitap, terörizmi tek bir disiplinin (siyaset bilimi, psikoloji, sosyoloji vb.) dar merceğinden değil, bu disiplinlerin kesişim noktasından ele alarak bütüncül bir sentez sunmaktadır. Psikodinamik teorilerden sosyal ağ analizine, kültürel antropolojiden iletişim bilimlerine uzanan geniş bir teorik yelpazeyi, tek ve tutarlı bir argüman etrafında birleştirmektedir.
2. Çalışma, terörizm analizlerinde sıklıkla göz ardı edilen "insan faktörünü" – yani kimlik, anlam arayışı, aidiyet, onur, utanç, nefret ve umut gibi temel psikososyal ve kültürel dinamikleri – analizinin merkezine yerleştirmiştir. Bu, olguyu salt stratejik bir oyun veya rasyonel bir tercih olmaktan çıkarıp, derin insani motivasyonlara sahip bir fenomen olarak yeniden konumlandırmaktadır.
3. Eser boyunca, "yalnız kurt", "terörist profili", "beyin yıkama" gibi basmakalıp ve sıklıkla yanıltıcı kavramlar eleştirel bir süzgeçten geçirilmiş; bunun yerine "bağlantılı yalnızlık", "radikalleşme süreci",

"ayrılma/deradikalizasyon" gibi daha nüanslı ve ampirik temeli olan kavramsal araçlar sunulmuştur.

4. Kitap, soyut teorik tartışmalarla somut mücadele pratikleri arasında bir köprü kurmayı hedeflemiştir. Terörist ağların analizi, dijital propaganda ile mücadele, istihbarat faaliyetleri ve R&R programlarının incelenmesi gibi bölümler, teorik birikimin politika ve uygulama alanlarına nasıl aktarılabilceğine dair somut bir çerçeve sunmaktadır.

Gelecek Çalışmalar İçin Yol Haritası

Bu eserin ortaya koyduğu analiz, aynı zamanda gelecekteki araştırmalar için de yeni ve önemli soruları gündeme getirmektedir. Gelecek çalışmaların şu alanlara odaklanması, terörizm anlayışımızı daha da derinleştirecektir:

1. Bu kitapta dijitalleşme genişçe ele alınsa da Yapay Zeka (AI) tarafından üretilen propaganda (deepfake'ler, sentetik metinler), radikalleşmenin sanal gerçeklik (VR) ve metaverse gibi yeni platformlardaki dinamikleri ve merkezi olmayan teknolojilerin (kripto paralar, blockchain) terör finansmanı ve örgütlenmesindeki rolü gibi konular acil ve derinlemesine araştırma gerektirmektedir.
2. İklim değişikliğinin tetikleyeceği kaynak kıtlığı, kitlesel göçler ve devletlerin istikrarsızlaşması, yeni türden çatışmalara ve radikalleşme dalgalarına zemin hazırlayabilir. Bu bağlamda, "eko-terörizm" veya iklim adaleti adına yürütülen şiddet eylemlerinin potansiyel yükselişi, geleceğin önemli bir araştırma alanı olacaktır.
3. Bu eserde değinilen, radikalleşme, kimlik füzyonu ve aşırı fedakârlık gibi olguların nörobiyolojik temelleri, beyin görüntüleme

teknikleri ve biyososyal metodolojiler kullanılarak incelenmeyi bekleyen bakir bir alandır.

4. Kitapta da vurgulandığı gibi, R&R programlarının etkinliğine dair kanıta dayalı bilgi son derece sınırlıdır. Farklı müdahale modellerinin (psikolojik, teolojik, sosyoekonomik) etkinliğini karşılaştıran, uzunlamasına ve kontrol gruplu titiz etki değerlendirme çalışmalarına şiddetle ihtiyaç vardır.

5. Belirgin bir politik ajandası olmayan, daha çok toplumsal yabancılaşma ve insan düşmanlığından beslenen nihilist şiddet eğilimlerinin artıp artmadığı, bu tür şiddetin geleneksel terörizmden nasıl ayrıştığı ve ona karşı nasıl bir mücadele stratejisi geliştirilebileceği, çağımızın en zorlu sorularından biridir.

Nihayetinde, bu kitabın temel mesajı, terörizmi anlayanın, onu basitleştiren her türlü formüle direnç göstermeyi gerektirdiğidir. Şiddeti besleyen zihinsel ve kültürel kodları çözmek, onu mümkün kılan sosyal ve yapısal koşulları analiz etmek ve en önemlisi, bu yola sapan bireylerin insanlığını – tüm karmaşıklığı, çelişkileri ve trajedisiyle – anlamaya çalışmak, hem daha güvenli hem de daha adil bir dünya inşa etme yolundaki en zorlu ama en gerekli adımlardır. Bu arayış, bitmeyen bir entelektüel ve ahlaki sorumluluktur.